תנ״ך · אחרונים

תפארת יהונתן על תורה

רבי יהונתן אייבשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תפארת יהונתן על תורה

רבי יהונתן אייבשיץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תפארת-יהונתן-על-תורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 5
פרק א 5
פרק ב 14
פרק ג 21
פרק ו 23
פרק ז 29
פרק ח 32
פרק ט 36
פרק יב 39
פרק יג 48
פרק טו 49
פרק טז 54
פרק יז 59
פרק יח 64
פרק כא 76
פרק כב 80
פרק כג 90
פרק כד 93
פרק כה 101
פרק כו 109
פרק כח 115
פרק כט 121
פרק לב 127
פרק לג 137
פרק לד 139
פרק לה 145
פרק לז 145
פרק לח 152
פרק מא 155
פרק מב 157
פרק מד 161
פרק מה 169
פרק מז 170
פרק מח 173
שמות 177
פרק ו 177
פרק ז 186
פרק י 188
פרק יא 200
פרק יג 201
פרק יד 204
פרק טו 210
פרק יח 219
פרק כא 229
פרק כג 235
פרק כז 241
פרק כח 244
פרק לא 247
פרק לב 248
פרק לה 255
פרק לח 260
פרק לט 263
פרק מ 264
ויקרא 264
פרק א 264
פרק יב 268
פרק יג 270
פרק יד 271
פרק טז 275
פרק יט 278
פרק כא 284
פרק כב 290

פרק כג 293
פרק כה 298
פרק כו 303
במדבר 310
פרק א 310
פרק ג 315
פרק ד 318
פרק ה 322
פרק ח 329
פרק י 331
פרק יא 335
פרק יג 339
פרק יד 348
פרק טז 349
פרק יז 364
פרק כ 368
פרק כא 374
פרק כב 375
פרק כה 388
פרק כו 394
פרק ל 396
פרק לא 396
פרק לב 402
דברים 408
פרק ג 408
פרק ד 412
פרק ו 419
פרק ז 428
פרק ח 433
פרק יא 435
פרק יב 444
פרק יז 453
פרק יח 457
פרק כא 459
פרק כג 462
פרק כח 468
פרק ל 475
פרק לא 477
פרק לב 483
פרק לד 487

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית ברא אלקים. אמרו חז"ל דמנצפ"ך צופים אמרו היינו כי אמרו כי חותם התורה בסופי תיבות בראשי"ת בר"א אלהי"ם הוא אמת חותמו של הקב"ה. והטעם כי הוא ראשון ואמצעי ואחרון כמו אותיות אמת בכ"ב אותיות היינו כי מ' אמצעי הוא באותיות ולכאור' קשה הא אינו אמצעי הוא. אבל כשתחשוב אותיות של שם הוי"ה ב"ה כי הוא בכלל נאצלים כמש"כ כתבי האר"י זצ"ל וז"ל עד שלא נברא ונאצל העולם היה הוא ושמו בגוי' א"כ אין אלו ארבע אותיות ממנין של א"ב ואז היה מ' אמצעי. אך אם תחשוב אותיות מנצפ"ך ג"כ ממנין אותיות א"ב מ"מ לא תהא מ' אמצעי. ולכך באו לומר מנצפ"ך צופים אמרו. והנה אמרו בראשית לשון מחשבה. ונראה דאיתא במדרש כי בערב הרהר הקב"ה וביום דבר. וכתיב ויהי ערב ויהי בקר שערב קדמו לבוקר. וא"כ אלו היה בראשית דיבור וכתיב והארץ היתה תהו אז היה נדרש שהיתה כבר. היינו שקדמה לשמים וח"ו לומר דהיתה קדמון רק באמת הכונה קודם לשמים. דהיינו כי ידוע כי תחלת המחשבה סוף המעשה כי הקליפה קדמה במעשה לפרי אבל במחשבה ודאי תחילת מחשבתו על הפרי כמובן ולכן עשו קודם למעשה בלידה ויעקב במחשבה וזהו בראשית במחשבה היתה הבריאה את השמים תחילה ואח"כ ואת הארץ שהשמים קודמים ומעולים מהארץ. אבל במעשה הקליפה קודמת והארץ היתה כבר וקדמה לשמים. ועוד אמרו חז"ל והארץ היתה זו חורבן בית המקדש ונראה לפרש עפ"י מה שאמרו כי היה ראוי התורה להתחיל באלף. כי כך סידורן של אותיות ויש מקום ח"ו לומר כי היה חומר קודם ובו היה האלף. ולכך לבל יטעה בזה כתבו הזקנים לתלמי המלך אלקים ברא בראשית להיות פותח באלף במלת אלקים. ובגמרא הקשה דכתיב במלאכי מעלה אלף אלפין ישמשונה אלמא דיש מספר וכתיב אין מספר לגדודיו אלמא דאין מספר ומשני דלאחר החורבן אינו רק אלף אלפין וזהו פירוש המדרש דבשעת בריאה ראה הקב"ה חורבן בית המקדש ואז לא היה רק אלף אלפים ובזה מתחיל האלף על כן התחיל התורה בב':

פסוק ב

והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים מרחפת על פני המים. הרצון בזה כי בתחילה נברא העולם באלקים שהוא מדת הדין. וזהו תהו ובוהו. כי אמרו חז"ל שתהו קו ירוק שהוא מדת הדין. וכן בהו אבנים מפולמות ותהום הוא ג"כ מדת הדין כמו שאמרו יורד ונוקב עד התהום. ובאמת התהום ביקש לשטוף עלמא כי בתחילה נברא

באלקים שהוא מדת הדין וע"כ וחשך על פני תהום אמנם אבן שתיה בשם המפורש הוא מפסיק עליו וזהו רוח אלהים מרחפת על פני המים לבל יצוף וישטוף במדת אלקים ויאמר אלהים יהי אור היינו שראה שאין העולם מתקיים שיתף מדת הרחמים וזהו אור ולזה ויאמר אלקים יהי אור. ובזה תבין מה דבעי בגמרא מהיכן נברא האורה כי ידוע כנ"ל דהעולם נברא במדת הדין. והוא נותן קצה וגבול כי לרחמים אין סוף. ולכך כל הבריאה בגבול ומזה היה הכל במה"ד ולכך שם שדי שפירש רש"י תקיף ובעל יכולת אמר לעולמו די כי כך הוא מדת הדין וא"כ הקושיא שפיר מהיכן נברא אורה שהיא חסד. דממדת הדין לא יבא חסד ובמדת הדין הוא הבריאה דרחמים א"א דאין קץ וגבול לרחמים ועל זה השיב בתחילת דין קודם שבא לידי דין גמור ברא והאציל הרחמים והיה לרחמים קץ ממדת הדין. ולזה אמרו שנתעטף הקב"ה בלבושו עפ"י מה שאמרו אימת התחלת דין משיתעטפו הדיינים וכביכול קודם שבא לדין גמר אז תיכף האציל הרחמים והבן כי הדברים ברורים:

פסוק ד

וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. נראה לפרש כי הטוב לא יוכר אם אין הרע למולו ומתוך החשך שהוא רע יוכר האור שהוא טוב ולכך החשך הוא המגביל את האור ויוכר טוב וזולתו אין מכיר וזהו דוקא לנבראים אבל הקב"ה מכיר הטוב. ואעפ"י שאין דבר המנגדתו הוא רואה הטוב וזה וירא אלקים את האור כי טוב קודם שהיה ההבדלה ויבדל אח"כ בין האור והחושך ליתן הכרה גם לבריות להכיר האור וטובו מתוך החשך המגבילו. ונבין מה שדרשו יהי אור זה מעשה של צדיקים דהיינו בעלי תשובה שהיו חשך ואח"כ אור וכתיב ויהי אור דרשו אור שהיה כבר היינו צדיקים גמורים אשר מנעורם לא טעמו טעם חטא ויראי אלקים שהוא טוב מנעורם ויבדל כי במקום צדיקים גמורים אינם באים בעלי תשובה והקב"ה חותר חתירה לבעלי תשובה וזהו כי ישת חשך סתרו ששם אפי' מלאכי השרת אינם משיגים כי הוא חשך ושם יסתרו למען לא יקטרגו מלאכי השרת וזהו ויבדל בין האור והחשך ולכך ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה לא לבעלי תשובה קרא לילה רק לרשעים שעומדין ברשעם להם קרא לילה:

פסוק ה

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. לכאורה קשה דלפי הסדר גם בפסוק דלעיל ה"ל להקדים חשך לאור ויקרא אלקים לחשך לילה ולאור קרא יום ונראה משום דאמרינן אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה א"כ היה צריך לכתוב ויקרא לחשך לילה ולאור קרא אלקים יום ויש לטעות דהאי ויקרא לחשך הוא אחריני ח"ו ב' רשויות. אבל עכשיו שפתח באור

ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה ליכא למטעי ומש"ה כתיב אחר זה יום אחד ולא יום ראשון כפי' רש"י להורות שהוא אחד ומיוחד:

פסוק ו

ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. נראה שזה הרקיע היה מתחילה רק מים כטבע המים להתפשט ונגלד כגלד. וידוע הוא שמימי אוקינוס מלוחים הם רק שמתמתקים בעבים והוא כי ד' נתן כח המושך בגלד הרקיע הזה למשוך לעצמו המלח וע"כ נמתקו המים בעבים. כי העבים ממי אוקינוס הם שותים ומ"מ ניכר מטר השמים כי יש שמה מתיקה. ומזה נולד ההפרש שיש בין נהרות לשאר ימים כי בעצם כל הנהרות מקור המים הם רק ע"י מתיקת הנהר שהוא בא ע"י רקיע הנהרות מובדלים במתיקות ובמראה משאר ימים. כי ע"י מטר נתגדלו הנהרות כדאמרו מטרא במערבא סימן לפרת שנתגדלו. וזהו ויבדל בין מים למים. אין הכוונה בין מים עליונים לתחתונים. כי זהו נאמר אח"כ ויעש אלהים את הרקיע ויבדל אבל כאן מיירי במים התחתונים בעצם שיש ע"י רקיע הבדל כמ"ש ההבדל הזה נתהו' ע"י מטר ומטר לא היה רק אחר בריאת האדם כדכתיב א"כ אז לא יצא ההבדל לפועל בשעת בריאת הרקיע ולכך לא נאמר ויהי כן על ההבדלה ראשונה כי זה לא היה רק לאחר זמן:

פסוק ז

ויעש אלהים את הרקיע. כ"מ שנאמר ויעש הוא מורה חומר ונפש שקראוהו הפילוסופים צורה והאמת כי יש לרקיע נפש והם מנהיגי הרקיע שהם צורתם של רקיע כי כולם משיגים כמו שהעידו הפילוסופים קדמונים ומקובלים האמתיים והנפש הוא מאש כדכתיב ומשרתיו אש לוהט והם נקראים משרתים מנהיגי רקיע וזהו ויעש ולכן במאורות שיש להם ג"כ נפש מושכלת כמ"ש הרמב"ם נאמר ג"כ ויעש והבן:

ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע וגו'. אין הכוונה הבדלת מקום דזה ידוע אם הרקיע הפסיק ביניהם פשיטא שיש הבדלה אבל הכוונה בטבע ובאיכות כי מים של מטה מכבין אש ולמעלה בהיפוך שאש מכבה מים. דבאש שירד בימי אליהו להר הכרמל כתיב והמים לחכה. ועיין יוסיפון כי אש של מעלה שטמן ירמיה בבור ונמצא בבית שני היו מים והעלו בכפיהם למזבח ושם נתהפך לאש כן טבע מים דלמטה לירד לארץ ואש דלמטה לעלות ולמעלה הוא בהיפוך. כי נהר דינור נגיד ונפיק ומים שלמעלה עומדים באויר ואינם יורדים למטה. וזהו עושה שלום במרומיו כי גם כל היסודות שלמטה הם מורכבים מאש ומים. רק שהם מוכרחים. אבל לא ישנו טבעם ומזה נולד התנגדות והתהפכות המזגים ורע הטבעי ורע החולי. אבל למעלה הם בשלימות וזה קונה טבע שנית שהם לאחדים ולכך הם שוים בחי הפסד וגרעון. וזהו כי

הגוף הוא מים והנפש אש יהיה לאחד גוף ונפש. ולא כן למטה. ולכך נאמר ויבדל בין מים עליונים ותחתונים הבדלה טבעית ואיכות. ולכך ויקרא אלקים לרקיע שמים אש ומים כי היו לעצם אחד ומקשה אחד ולא יתפרדו. ולכך קרא אותן שמים כנ"ל:

פסוק ט

ויאמר אלקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן. נראה דאין הכוונה כפשוטו כי זה יובן ממילא אם יקוו המים אל מקום אחד פשיטא דבמקום אחר יש יבשה. רק הוא עפ"י מה שאמרו חז"ל דתנאי התנה הקב"ה בשעת בריאה על קריעת ים סוף וזהו ותראה היבשה בזמן קריעת ים סוף ותנאי זה הוא בלתי מובן שנראה ח"ו שאינו יכול לשנות בברואיו עד שהוצרך להתנות בשעת הבריאה ונראה שהוצרך לתנאי דאל"כ היה קריעת ים סוף דרך נס ממש והיה בזה ניכוי לישראל מזכיותיהם ולכך מיאנו הרבה מישראל מלילך תוך הים כי היו יכולים לסבב הים כנודע אבל אם היה זה מתנאי הבריאה אין זה שינוי סדרי בראשית ועוד יש לפרש ותראה היבשה על איי הים שהם עיקר גבורות ה' שבתוך הים יהיה יבשה וזהו נקרא משברי ים שהם כשבר בתוך הים יבשה ולכך אדירים משברי ים אדיר במרום ה' וזהו ותראה היבשה הכוונה שבתוך הים יהיה נראה יבשה והם איי הים והבן:

פסוק י

ויקרא אלקים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים. איתא במדרש שנקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה ונראה כי הארץ חשבה אם לא יחטא האדם ולא ימות ואשה תלד בכל יום כמו לעתיד לבא תקטין הארץ להכיל יושביה לכך רצתה הארץ תחילה להיות מתרחב והולך עד שגער בה הקב"ה. כי כך נימוסו להיות המועט מחזיק את המרובה ובא כמביא מופת ע"ז. ולמקוה המים מכל העולם קרא ימים והוא מועט מחזיק את המרובה כמו שדרשו במדרש. והנה רש"י פירש אין טעם דג דומה וכו' ויש להבין דהא גם בארץ הבריות משתנות לפי האקלים ונראה דודאי הגופים משתנים לפי עניני מזגי ואווירי ארץ אבל הנפשות אינם משתנים ובבריאה היה בארץ עיקר לנפשות וזהו כל אדם ולכך נקרא רץ ולא ארצות כי תחשבו ארץ עיקר הנפשות והגופות טפלים ובנפשות אין הפרש משא"כ בימים הדגים וכדומה הם משתנים. ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן. ויש להבין היאך כתיב ויהי כן הא דרשו חז"ל עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והארץ שינתה ותוציא עץ עושה פרי ולא עץ פרי וזה סותר גם למה שאמרו שנקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה וכאן שינתה. ונראה דבג"ע מקום מושב הצדיקים קודם חטא אדם הראשון הוציאה כן טעם העץ כטעם הפרי כדדרשינן בעץ הדעת שהיה לעץ טעם כטעם

הפרי וזה היה ביום השלישי אבל בשאר מקומות לא יצאו חוץ לקרקע עד שהתפלל אדם הראשון. אבל בג"ע כבר היה מקדם ובזו הוציאה כרצון קונה ולכך נא' ויהי כן אבל בשאר מקומות מקום מושב רשעים הוציאה רק עץ עושה פרי ובזו לא שייך ויהי כן כי לא היו אז ביום השלישי ולכך לא נתקללה האדמה תיכף כי באמת אילו לא חטא אדם ולא היה מגורש מג"ע ולא היה חסרון עולם מפאת הארץ. אבל כשחטא אדם גורש מג"ע אז מושבו בשאר ארצות ואז מחמת ששינתה הארץ יש מניעת התועלת וגירעון בבריאה ואז נתקללה האדמה ופקד עונה עליה כי אז ניכר קלקולה והבן:

פסוק יד

ויאמר אלקים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן. ויש להבין דבראשונה כתיב מארת חסר ואח"כ והיו למאורות ברקיע השמים כתיב מלא. ונראה דידוע דלמעלה בשמים נראה כדור הלבנה חומר ומקשה כמו כדור הארץ. דאין ללבנה אור לעצמו רק מקבלת אור מחמה. רק לנו הדרים על הארץ נראה כמו שני מאורות ולכך בשמים שאינה נראה רק מאור אחד נאמר יהי מארת ברקיע השמים חסר. אבל כשאמר מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ נאמר מאורות מלא דעל הארץ נראה כשני מאורות:

ורש"י פירש דלכך חסר דביום שנתלו המאורות האסכרה שולט בילדים. והטעם נראה כי ע"י שנתמעטה הלבנה וצריכה לקבל אור מהחמה נתהווה שבלילה הוא חשך כי אילו מאירה כחמה לא היה לילה. ולכך לעתיד שיהיה אור הלבנה כאור החמה נאמר יהיה בקר ולא לילה. וידוע כי בעון חותר מחתרת בלילה ילדים מתים כשהם קטנים כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות וגו' לא במחתרת מצאתים הא במחתרת מתים. והוא מדה כנגד מדה כי הם גונבי לילה וילדים קטנים נקראו עוללים לא ראו אור. כי אור שלימות המדע לא האיר עדיין עליהם וא"כ כל הסיבה של מיתת ילדים הוא ע"י מיעוט הלבנה ולכך מארת חסר:

ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה. כי בשמים אין צריכין לאור החמה שכולו אור אבל עכ"פ גם בשמים ניכר ע"י המאורות מתי יום ומתי לילה כמ"ש חז"ל איך ידע משה למעלה אימתי יום ואימתי לילה. וקאמר כשראה חמה משתחוות למערב לשכינה ידע שהיא לילה וכשזורחת במזרח הוא יום א"כ ברקיע השמים המה להבדיל בין היום ובין הלילה ולא להאיר. אבל בארץ כתיב והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ:

והיו לאותות כי מאורות השמים. כולל הכל אפילו הכוכבים כי כולם מאירות וקאמר י"ב מזלות הם לאותות. כי מהם באים השינוים. כדכתיב מאותות השמים אל תחתו ולמועדים המה חמה ולבנה שמהם שינוי הזמנים קיץ וחורף ושבעה כוכבי לכת המה ז' ימים כי לכך הם ז' ימים בשבוע כנגד ז' כוכבי לכת וכן בשנים כי חשבון התורה הכל בשמיטה תמיד ז' שנים. וז' פעמים ז' הרי מ"ט והוא יובל הכל נגד ז' כוכבי לכת בפרטיהם וכלליהם זה כלל מזה ולכך נאמר לימים ושנים:

פסוק טז

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים. ויתן אותם אלקים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלקים כי טוב. אף שכבר נאמר ויאמר אלקים יהי מאורות נאמר רק להאיר אבל לא נדכר שיש להם הממשלה בארץ כאשר אמרו אין לך דבר מלמטה שאין לו כוכב מלמעלה. וכאשר האריכו בעלי התולדות כי הם מנהיגי ומושלי ארץ וכל המתהווה הוא על ידיהם. ולכך נא' לא זו בלבד להאיר. אלא אף גם ויתן אותם לממשלת על הארץ וחמה תמשול ביום ולבנה בלילה כנודע לחכמי תולדות וזהו ויתן וגו' וסיים ואת הכוכבים הם י"ב וז' כוכבי לכת. ולכך נאמר ויתן אותם סובב גם על הכוכבים שלא נזכר למעלה בפרטות הוסיף ואמר שנתן אותם להאיר על הארץ כי גם אור הכוכבים מאיר וגם הם עיקר המושלים ומנהיגי עולם ולפי לימודי התולדות הכל ע"י מצב הכוכבים כפי מערכתם וסיבות ריחוקם וקיבוצם אם לרעה אם לטובה בכל יסודות ומחצבי ארץ בני אדם. והם המושלים ביום ובלילה וזה הנאמר כאן ולמשול ביום ובלילה כי החמה ולבנה הם נחלקים זה מושל ביום וזה מושל בלילה. לא כן הכוכבים שמשטרם כל כ"ד שעות גם סימני לילה לא תליה בשקיעת החמה לתחת רק בזריחת הכוכבים. וכן בעליית השחר ולכך נאמר עליהם להבדיל בין האור ובין החשך:

פסוק כ

ויאמר אלקים ישרצו המים שרץ נפש חיה. הקדים יצירת בריית המים ליצירת בריית הארץ כי המים קדמו לארץ כדלעיל עיין פי' רש"י בפסוק בראשית ע"כ התחיל ביצירת בריית המים תחלה:

ועוף יעופף על הארץ. לפי פשוטו קאמר הכתוב דבר זה לחידוש. כי כל מה שיש ביבשה יש בים ואפי' עופות שדרכם להגביה אבר ולפרוח וא"כ איך הם בים ולא יפריחו למעלה. מ"מ קאמר התורה שהבורא חקק הטבע בעופות שבים שיהיו שם בלי עלות. אבל באמת אמרו חז"ל דהעופות נבראו מהרקק שהוא מעפר ומים. והנה כל דבר כוסף לשרשו

והעופות שנבראו מן המים הזכים ואוירים וזהו רקק לשון רקות ודקות ולכך יעופפו בשמים כי שם באויר יסודי מים דקים ואוירים וקלים מאוד. והם המשתווים ליסודם וזה אמת:

פסוק כא

ויברא אלקים את התנינים הגדולים. לפי פשוטו הוא לשון נחשים כי בים הם טהורים כי כל מה שיש ביבשה טמא. בים הוא טהור. להודיע כי הכל אחד ומי יתן טהור מטמא לא אחד ולכך במרכבה אריה ונשר. דבארץ הם טמאים רק המרכבה כולל ים ויבשה ולכך יש אריה ונשר בים והם טהורים. ולכך אין כישוף שולט בים כי כל כישוף הוא מכחו של נחש ולכך נקרא נחש. ובים הנחש טהור. ולכך אין כחם בים. וחז"ל דרשו התנינים הגדולים על לויתן ובן זוגו והענין הוא שמטעם זה צורך להיות מה שביבשה טמא בים טהור. כי כל הברואים המה מתוקנים ע"י אכילת אדם שע"י כן יעלו מעלה בסוד קרבן כנודע כי אכילת צדיק בסוד קרבן. וא"צ לאכול כל המין רק אכילת מקצת המין יתוקן כל המין וא"א לתקן מין טמא דהא א"א לאכלו. ולכך מין ההוא בים ואוכלו. ובזה מתוקן כל המין ואילו היה הזמן עכשיו לאכול לויתן היה הנחש מתוקן אבל נמלח לעתיד לבא ואז באמת יתוקן הנחש ולכך חושב הנחש שיאכל אדם מזה ויהיה מתוקן. אבל כאשר ראה שמלאכי השרת צולין לו בשר ואין נותנין לו דגים מלוחים נתקנא בו כמאמר חז"ל וענין זה הוא מרמז לשני יצה"ר. יצה"ר דעכו"ם ויצה"ר דזנות שהרגו ליצה"ר דעכו"ם שדומה לנקבה היא האשה זונה הנאמרת במשלי לית בה מגרמי' כי אין לו דבר ולכך נהרג. אבל יצה"ר דעריות הוא זכר זה כר שמלא תאוות וחמדת הזמן. ולכך לא הרגו אותו כי צורך העולם בו. והנה הצדיקים מצטערים על שהרגו יצה"ר דעכו"ם כי אילו היה קיים ומ"מ לא היו שומעים בקולו היה שכרם רב. וז"ש וספדה העם וכו' על יצה"ר שנהרג. אבל הקב"ה מצרף מחשבתם למעשה. כי גלוי לפניו דאע"פ שהיה מסיתן לא היו שומעין לו ונותן להם שכר כאלו נעשה המעשה וזה שאמרו שמחה לצדיקים לעתיד לבא והיה זה ג"כ בסיבת מיעוט הלבנה כי ע"י כן גם החמה נתמעט כמו כל שחבירו נענש על ידו. ולכך הנקבה שכחה מלבנה נהרגת שלית לה מגרמיה והזכר שכחו מחמה נצטנן כי נתמעט אורה וחומה. אבל לעתיד לבא יהיה אור הלבנה כאור החמה ויחדיו המקבל והזכר יקבלו בזכותן וזהו הפירוש מלחן לצדיקים לעתיד לבא:

פסוק כב

ויברך אותם אלקים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים. הא דהוצרכו לברכה מיוחדת הוא דידוע כי מי שטבעו קר אינו עלול להוליד ומכ"ש להרבות זרע. ולכך דגים שהם בטבעם קר למאוד אין בהם בטבע הזיווג והריבוי ולכך ברכם בברכה מיוחדת

שיולידו וירבו חוץ לטבע ולכך אין עין הרע שולט בדגים כי במקום שהזיווג ע"י חימום ויצה"ר יש כח לעין הרע לשלוט. אבל הם פרים ורבים בלי חימום רק מברכת ה' אין מקום לעין הרע שהוא מסטרא דיצה"ר לשלוט בהם:

פסוק כד

ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה. אולי רמז על חיה ידוע שנקראת אדני שדה שהיא קשורה ויונקת ממש מהארץ וזהו וחיתו ארץ:

פסוק כו

ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמינו כדמותינו וירדו בדגת הים ובעוף השמים וגו'. פירש"י ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם. ויש להבין מה ענוה שייך בזה שנמלך בהם הא הוא בעל העצה. וגם בטעם שלא יתקנאו בו קשה מה נ"מ לבורא עולם אם הם היו מתקנאים בו הלא הוא בעל הרצון. אבל הענין לגודל ענותנותו שאין לו חפץ שיקנאו בו ויצטרך לשמור את האדם נגד רצון המלאכים וא"כ באמת הכל חדא וזהו אמיתת הענין. אבל הפשוט הוא דכתיב ויאמר אלקים נעשה וכתיב ויברא אלקים את האדם כאמרם מתחלה ברא במדת הדין ולבסוף שיתף מדת הרחמים וכל הברואים היו בשם אלקים מדת הדין ואלקים בגמטריא הטבע כנודע כי בכולם נוהג הטבע אבל האדם נברא משתיהם והוא לפעמים הנהגתו למעלה מהטבע ולכך כתיב אח"כ וייצר ה' אלקים את האדם הרי בשני שמות מדת הדין ומדת הרחמים נוצר וזהו נעשה אדם בשני מידות דין ורחמים גם כמו שהקב"ה משפיע שפע לעומת מקבלים כך בראם הקב"ה בצירוף עולמו וזהו בצלם ודמות זכר משפיע ונקיבה מקבל וזהו בצלמינו כדמותינו ולכך נאמר עליו בצלם אלקים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם אותם דייקא. וגם ידוע דהתורה היתה כלי אומנותו של הקב"ה שהיה מעיין בתורה וברא את עולמו כמבואר במדרש שדרשו ואהיה אצלו אמון וכו'. אבל ביצירת האדם התורה היתה מסייע בבניינו ממש כדי שתהא סנגוריא על האדם כי יש בתורה רמ"ח מצות עשה והוא צלם כי נר מצוה מגין והוא צלם בהיפוך אותיות מצל ומלת דמות שהוא כעין התורה וניתן לעשה ובו כלולים ד' מיתות וזה ד' מו"ת ויש בתורה שס"ה לא תעשה ונגד זה יש באדם רמ"ח אברים ושס"ה גידין ולכך נאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותינו ה' עם התורה ולהיות כי לאשה אין לה רמ"ח מצות עשה. כי היא פטורה ממצוה שהזמן גרמא ע"כ גם אין איברים שלה רמ"ח כמבואר באהלות ע"כ גבי מלת צלם כתיב תחלה בצלם אלקים ברא אותו דייקא ואח"כ כתיב זכר ונקבה ברא אותם: **וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הרמש הרומש על הארץ**. הנה אחר שכתב שבבריאת אדם בצלם ובדמות אלקים ניתן לו הברכה שירדו בדגת הים וגו' דידוע

דהצדיק מושל על כל הברואים בין ביבשה ובין בים ע"י צירופי שמות אבל הרשעים הגם שהם מושלים ע"י כישוף מ"מ על מה שבים אין כישוף שולט שם ע"כ אחר שאמר בצלמינו כדמותינו דהיינו שיהיו צדיקים שעליהם צלם אלקים. יהיו מושלים בין בדגת הים ובין ביבשה אבל הרשעים אינם מושלים רק בכל חיה הרומשת על הארץ דייקא:

פסוק כח

ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו. והוצרכו לברכה כי אז לא היה עדיין היצה"ר שולט באדם והוצרך לזווג ולפריה ורביה:

פסוק כט

ויאמר אלקים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ את כל ירק עשב לאכלה. והטעם כי אין ראוי לאדם ולבהמה לאכול באבוס אחד ולכך אז לא הותר לבהמה רק לאכול מעשבים ולאדם הפרי העץ. אמנם אחר המבול שפרצה היונה הגדר והנה עלה זית טרף בפיה. הותר לבני נח בשר ועוד נראה דתחילה לא הותר לאדם לאכול רק פרי עץ ולא בשר. כי ע"י עבודת האדם היו הצמחים ועצים לעשות פרי ויגיע כפיך כי תאכל. אבל בתיבה הציל נח את הבהמות ושאר בעלי חיים. ע"כ הותר לבני נח לאכול מבשרם דהוי כאילו הם שלו:

פסוק לא

ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. ויכולו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וגו' ויכולו מפרש בתרגום ואשתכללו ומלת ויכל מפרש ושיצי והיינו כי ידוע שקיום ותיקון שמים וארץ בקיום התורה כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ולכך נאמר יום הששי ה' ידועה דקאי על ששי בסיון שבו ניתנה התורה לישראל ובזאת נשתכלל עלמא ביום הששי. וידוע מה דאיתא במדרש כשנתן הקב"ה התורה לישראל היתה התורה צווחת ואומרת רבש"ע זה פונה לזיתו וזה פונה לכרמו תורה מה תהא עליה כי אין להם פנאי ללמוד תורה והקב"ה השיב דביום השבת שאין להם עסק כלל אז ילמדו תורה. וא"כ תכלית שמים וארץ הוא יום השבת דאז ילמדו תורה. ובשבת ע"י התורה אשתכלל ואתקיים עלמא והוי שפיר ויכולו ביום השביעי והנה קודם שהיה זה העולם היה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן כדאיתא במדרש ויום קודם שנברא עולם היה שבת והיה החורבן ביום השבת כי באמת כוכב שבתאי מורה על החורבן. אבל אחר שנברא זה העולם התיקון שבת תמיד ביום ז' ומזה הטעם אותן בני נח שהם מקודם שנברא העוה"ז התיקון שאז היה עולם התהו

ולכך עכו"ם ששבת חייב מיתה. וזה ויכל אלקים ביום השביעי מתרגם ושיצי כי החריב העולם ביום ז' ואחר כך כשברא העוה"ז התיקון שבת תמיד ביום השביעי:

פרק ב

פסוק ג

ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות. ונראה לפרש שלא תאמר שאין הקדושה מפאת היום רק מפאת המלאכות ששבת מהם וזה יתכן ג"כ בשאר ימים ולזה קאמר מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות היינו שהיה לו עוד לעשות רק כלה מלאכתו מחמת קדושת שבת וזהו מופת על קדושת שבת וזהו קדושת המן שהיה ג"כ משנה הטבע כמו דברים שנבראו ביום ו' והבן:

פסוק ד

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ד' אלקים ארץ ושמים. הנה חז"ל אמרו שהקב"ה היה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי ויתהון לא הניין לי וזה שאמרו שקודם שנברא העולם היה סדר זמנים קודם וזהו היה עולם התהו שבראו במידת הדין לכך נאמר בראשית ברא אלקים ואז היה השמים קודם לארץ. אבל כאשר נשאר בגוף האדם לאחר שנרקב עצם אחד אשרי ממנו הוא נעשה לגוף חדש לתחיית המתים כן נשאר רושם מעולם התוהו והוא אבן שתיה שממנו הושתת העולם התיקון כדאיתא במדרש בראשית ברא שיתין וכן בחורבן ביה"מ דומיא דעולם התוהו נשתייר קצת לכותל המערבי ובזה העולם התיקון קדמה הארץ לשמים. לכך נאמר כאן ארץ ושמים כי מאבן שתיה הושתת הכל. לכך אמר הכל היה מעפר ואיתא במדרש דרשב"י אמר דמחשבה היה בלילה וביום אבל המעשה היה ביום והיינו עולם התהו שנקרא חשך ולילה והיה עלה במחשבה לבראו במדת הדין והיה בתשרי אבל עולם התיקון שהוא במעשה היה בסוף היום עם דמדומי חמה כדאיתא במדרש והיינו בניסן: (אמר המעתיק עפ"י דברי הרב הגאון המחבר זצ"ל יש לי לתרץ קושיא עצומה על התוספות במסכת ר"ה שהקשו אהא דאמרינן בגמרא כמאן מצלינן האידנא בר"ה זה היום תחלת מעשיך כמאן כר"א דאמר בתשרי נברא העולם והקשו התוספות דהא קי"ל כר"י דאמר בניסן נברא העולם. ומתרצים דגם לר"י בתשרי עלה במחשבה לבראותו ולא נברא עד ניסן עכ"ל. וקשה לפי דברי התוס' איך שייך לומר על מחשבה זה היום תחלת מעשיך. ולדעת הרב שאבן שתיה נשאר רושם מעולם התהו שהוא עולם המחשבה וממנו הושתת העולם ניחא. ובאמת תירצתי קושיא זאת באופן אחר אבל מ"מ לדעת הרב נמי ניחא עכ"ל המעתיק) ולכך נאמר תחלה בראשית ברא אלקים במדת הדין.

בראשית אותיות בתשרי ואח"כ נאמר אלה תולדות ארץ ושמים דבעולם התיקון ארץ קדמה לשמים. ונאמר ביום עשות ה' אלקים כי עולם התיקון שהוא ברחמים בשם הוי"ה נאמר בו עשייה שהיא על צד היותר טוב בתכלית התיקון. וגם נאמר בו ביום עשות להורות שעולם התיקון שדומה לאור של סוף היום שנעשה במעשה היה ביום:

פסוק ה

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. הצמחים כשהם מתגדלים אומרים שירה כדכתיב ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו וכשאומרים שירה הקב"ה מוריד גשמים. ולכך כשאמר משה האזינו השמים ותשמע הארץ והיו הם דוממים משירה אמר יערוף כמטר לקחי ואמר כשעירים עלי דשא כלומר כמו שהם פועלים ע"י שירתם אף אני אפעל ע"י שירתי ולכך וכל שיח השדה טרם יהיה כי לא אמרו עדיין שירה ולמה כי טרם יצמח כי לא הגיעו לגדר הצמיחה כי לא המטיר ה' אלקים כי מפתח של גשמים לא נמסר לשליח שלא יאמרו שהמלאכי' הם שותפים בבריאה. ולכך לא היה מטר על ידיהם רק מה' אלהים. ולזה נאמר אלה תולדות ארץ ושמים דיש להבין תולדת שמים מה עבידתייהו הכא. הלא כל יצורי ארץ המה מארץ ולא נמצא במעשה בראשית תולדה משמים. ולכך מפרש כי לא צמחו ולא הגיעו לתכלית הגמר עד שירד מטר מן השמים. והכל הולך אחר הגמר. ולכך נקרא תולדות שמים. וגם הקב"ה אמר על בריאות האדם בצלמינו כדמותינו שיהיה כביכול שותף במעשה בראשית. והיה זה כי לא המטיר מטר עד שבא אדם והתפלל על המטר וירדו גשמים וצמחו וא"כ הוא הגומר וכביכול שותף במעשה בראשית ותבין שלא הותר לשלוח יד בברואי יוצר הכל לאכול בעל חי רק הצמחים ופרי העץ שעל ידי תפלתו היה מטר וצמחו הותר לו לאכול וזה שהציל הבעל חי עמו בתיבה ונעשה כשלו הותר לו לאכול מהם ואד יעלה מן הארץ היינו טל שנולד ע"י אדים העולים כנודע וזהו אינו צריך לתפלת אדם שאינו נעצר לעולם היה קודם שהמטיר:

פסוק ז

ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. נתן טעם למה בראו מן האדמה. כי כבר כתבתי כי אדמה נשאר מן עולם התוהו והעפר הוא נצחי כי דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת והכל מקבל הפסד זולת העפר ולכך היה האדם לנפש חיה נצחי. ותבין כי כתיב עפר תן האדמה משמע עפר ואדמה תרין הויין וכבר עמד בזה במדרש רבה ואמר עפר זכר ואדמה נקבה והיינו כי עפר הוא נשאר מעולם התוהו שהוא אבן שתיה מקום מקדש ומשם נתפשט ונעשה כל

האדמה. ונקרא אדמה לשון דמיון שהוא דמיון לעפר ולכך כל חיות ובהמות שהם כלם נבראו רק מאדמה. אבל אדם שהוא נצחי נברא מעפר שהוא נשאר מעולם מקדם והוא נצחי והוא אבן שתיה מקום מקדש ולכך אמרו אדם מן מקום כפרתו נברא. והאדמה שבא מעפר. החטיא את חוה שנתפשטה מן הצלע. כמו אבן שתיה שהיה אז ע"י חורבן כן האשה ע"י תרדמה ולכך מכנה המדרש עפר זכר ואדמה נקבה. ולפי פשוטו יש לפרש המדרש שיסוד עפר שהוא אחד מד' יסודות היה יסוד פשוט נקרא עפר וממנו נברא אדם וחומר עכור אשר בו כלל היסודות נקרא אדמה וזה עפר מן האדמה ולזה מכנה במדרש עפר לזכר ואדמה לנקבה. ואף כי ימות האדם ישאר גזעו ויחיה בתחיית המתים. ואינו מקבל הפסד. לכך נברא עפר מן אדמה כי זה נותן לו כח נצחי כי עפר שהיה בתהו ושב לתיקון ולכך עולם הראשון בדין אבל עולם השני ברחמים שיהיה בו תחיית המתים לכך אמרינן מחיה מתים ברחמים רבים. וזהו ויהי האדם לנפש חיה גם מוסב אדלעיל. ואד יעלה מן הארץ והוא הטל וקאמר כדי שאדם יהיה בו כח תחייה והוא ע"י הטל כי הוא מטל של תחייה ולזה אמר נעשה אדם. וגם בתחיית המתים יהיה טל להגבילו ולהחיותו כתחילת בריאתו כך יהיה תחייתו לעתיד:

פסוק ח

ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר. הוא היה מן ארץ הנשארת מעולם התהו כמו לוז הדרים שם אינם מתים. כך היה עדן ומשם היה אבן שתיה ומשם ישיגו אורחות חיים וכל מדען ולכך כתיב מקדם. היינו מעולם שהיה קודם זה העולם. כאומרם שעדן היה קודם לעולם ומשם יכולים להשיג עד נ' שערי בינה וזה עדן. עד חמשים מגיע ההשגה ותענוג עליון. והוא נון כפול בנגלה ונסתר. ולכך הוא בכלל מאה שערים. וימצא יצחק מאה שערים. אבל אחר שקלקל אדם ונפרד נון מעד ונעשה נע ונד ועדן היה מעולם התהו לכך נאמר עדן גן אלקים הכל במדת הדין אבל אח"כ בעולם התיקון נאמר ויטע ד' אלקים גן בעדן במידת הרחמים:

ויטע וגו' ויצמח ה' אלקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. כי אילנות של כל העולם היו רק טוב למאכל לא נחמד למראה אבל בג"ע גם למראה היה נחמד ועץ דעת טוב ורע דקודם החטא לא היה לאדם תאוה למשגל ושום תענוג גשמי אכילה ושתיה וכדומה וא"א לעולם להתקיים כאמרם שביקשו להרוג יצה"ר של זנות ולא מצאו ביעא בת יומא כי הוא כח התאווה ולא היה עולם אפשרות להתקיים. וברא הקב"ה עץ הדעת כאשר יאכל האדם ממנו יתמלא תאוה לעניני גשמי ומשגל והוא טוב בעצמותו וטוב איכותו כי ע"י כן קיום המין וקיום ומצב

אנושי ולכך הוא טוב ורע. והוא כמו אדם שהוא מקורר ויאכל דבר חם אף שיחם לו אבל לא יתמיד כי לא יתהפך הטבע רק יהיה מקרה לשעה ואח"כ ישוב לטבעו וכן היה לאדם להיות טבעו נבדל מתאות האלה רק בעת אכלו לשעה יתעורר לו כח התאוה הזה ואח"כ ישוב לטבעו. רק לאחר ששת ימי בראשית שאז הוחתם הטבע ונגמר בכל יצוריו כאמור ויכל אלקים כי שכלל כל מעשיו וחתם בכל אחד טבע הבריאה ואח"כ אי אפשר לעקור את הטבע ממקומו והוא העולה על כולם אבל קודם גמר הבריאה וטרם פנות יום הששי עדיין היה רפוי וכל אחד היה מוסיף וגורע ומשתנה כאשר קרא בששת ימי יצירה עפר למים ולא היה אז הטבע נגמר וא"כ אדם שאכל אז דבר הגורם כח התאוה קנה זה קנין בטבעי כי עדיין לא נגמר הטבע ביום הששי. ע"כ כשאכל מעץ הדעת אז הוטבע בו כח התאוה למשגל ואכילה ותענוגי גשמי. וזהו שאמרו כי ראוי היה עץ הדעת לאדם. אלא שאכלה פגה היינו שהיה ראוי לו לאכלו בלילה שאז נגמר והוחתם כבר הטבע והיה נשאר על טבעו הראשון שלא להתאות תמיד אחר תענוגי עולם רק לפי שעה בעת צרכו והוא מיהר לאכלו בששי קודם גמר הטבע ע"כ ע"י אכילה מעץ הדעת אז קנה כח התאוה לקניין חוק בל יפרד ממנו ואכילתו הוא כאוכל ערלה:

פסוק טז

ויצו ה' אלקים על האדם לאמור מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ויש להבין הנחש שאמר לאשה אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן ואיך תבדה שקר כזה. ונראה עפ"י שדרשו ושמרתם את משמרתי דלכל המצות צריך סייגים וגדרים למשמרת והואיל ועץ הדעת באיסור מיתה צריכין אתם למשמרת שלא לאכול מכל עץ הגן וכונת הנחש בזה למשמרת והא דאמרה אף כי אמר אלקים על המשמרת שאנו מוסיפים על המצוה היינו כאשר שאנו מברכין על מצות דרבנן אשר צונו וחוה השיבה מפרי עץ הגן נאכל היינו שבפירוש אמר לנו הקב"ה מכל עץ הגן אכול תאכל ואין אנו יכולין לעשות משמרת לעקור דברי תורה רק אמרה שהמשמרת היא הנגיעה ולכך אמרו חז"ל שדחפה נחש לחוה עד שנגעה להראות לה דכשם שאין מיתה על הנגיעה כך אין מיתה על האכילה. ומה ראיה היא זו הא הנגיעה היה רק באונס וגם האשה ידעה שלא צוה ה' על הנגיעה רק חמורה דברי סופרים יותר מד"ת ואף באונס הוא יותר חמור כאומרם אוכל קימעא ואישן קימעא והעובר על דברי סופרים חייב מיתה וכו'. אף שהוא באונס שינה:

(אמר המעתיק לפי פירוש הרב הגאון יש לתרץ עוד דקדוק אחד. האיך אמרה חוה לא תאכלו ולא תגעו בו פן תמותון. ומלת פן הוא לשון ספק ולפי פשוטן של דברים שהיא

סברה שה' צוה גם על הנגיעה האיך אמרה פן והקב"ה אמר שודאי ימות אבל לפי פירוש הרב שהיא ג"כ ידעה שלא צוה ה' על הנגיעה. רק שהנגיעה היא למשמרת וגדר שלא תבא לידי אכילה ע"כ אמרה לשון ספק. ולא תגעו בו פן תמותון אם תבואו אח"כ לידי אכילה וקאי פן על ולא תגעו ע"כ) אבל באמת היה זה טעות גדול אצלה שלא היה אז עדיין צריכין למשמרת כיון שלא גבר עדיין כח יצה"ר ולכך שלמה בן בת שבע שהיתה חוה כנודע תיקן משמרת ועשה אזנים לקופה ותיקן עירובין ונטילת ידים והיינו משמרת ונגיעה דאסרה חוה. וזה מורה כי אמו היתה חוה וראויה לדוד שהוא היה אדם הראשון וזהו שע"י משמרת שתיקן שלמה נ"י ועירובין נאמר על דוד אם חכם בני ישמח לבי גם אני ואשיבה חורפי דבר כי בזו נראה כי בת שבע היתה ראויה לדוד:

פסוק יח

ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. הפשט הוא כמאמר חז"ל דנבראו דו פרצופים והיה חוה מאחוריו וזהו במידת הדין ולכך לעיל כתיב זכר ונקבה ברא אותם היינו אחור וקדם כתיב אלקים לבד מידת הדין. אבל כאן כתיב ויאמר ה' אלקים שיתף מדת הרחמים ואמר לא טוב היות כן אעשה לו עזר כנגדו היינו פנים מול פנים ולכך תיקון חוה להיות פרצוף בפני עצמו. גם יש לפרש לא טוב היות האדם לבדו. ופשיטא דצריך אשה דמאין יצאו ולדות ולא לתוהו בראו רק היה אפשר לברוא אשה מהאדמה בריה בפני עצמה כמו אדם. ולכך אמר הקב"ה כי לא טוב כן כי בלא"ה שני דעות אינם מתכונים והוא כנגדו. ואלו לא נבראת ממנו היה הנגד מתגבר בלי עזר ולכך הוציאה מאדם. שאף שהוא מנגדתה מ"מ היא עוזרו. שהיא עצם מעצמיו וגם זה לו לעזר שהיא כנגדו. וראוי היה לאדם לחטוא ועכשיו תלה הסרחון באשה ולולי כן היה חטאו יותר גובר גם היה נקנס עליו מיתה מיד ביום אכלו רק בזה שהאשה כנגדו מר ממות והוי במקום מיתה וזה לו לעזר שניצל שלא מת מיד ביום אכלו. וגם היה אפשר שנברא אדם לבדו והוא יברא לו אשה בספר יצירה שיהיה שותף להקב"ה במעשה בראשית כמו שמצינו באברהם ואת הנפש אשר עשו בחרן. אבל היות האשה כנגדו והוא יברא אשה בספר יצירה יאמר תוב לעפרך כדאמר בגמרא אצל האמוראים. ולכן נבראת ע"י ה' ואף שהוא כנגדו ח"ו להמית נפש:

פסוק יט

ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. לכאורה יש לתמוה מהו גודל החידוש אשר קרא שמות לכל הברואים מה ששאר בני אדם ג"כ יכולים לעשות רק הענין הוא דארי יש לו ארי בדוגמתו במרכבה עליונה וכן שור וכן שאר ברואים במערכת

שמים. והוא התבונן בכל לקרוא להם שמות אשר יקרא להם במרכבה ובמערכת השמים משא"כ לעצמו קרא רק אדם לשון נבזה ושפל כי מן האדמה לוקח ונוצר וזה היה גודל ענותנותו. כדי שלא יתגאה ויזכור תמיד כי מעפר הוא וקרוץ מחומר מה יתגאה. אבל באמת איתא בזוהר דאדם הוא מלשון דמיון כמו אדמה לעליון דאמר נעשה אדם בצלמינו כדמותינו והוא נצחי היותר נוצר מאדמה שהיא נצחי וע"כ יוחס אדם לאדמה:

פסוק כא

ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה ויבן ה' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויביאה אל האדם. הנה נבראה בעת תרדמה כי האשה מר ממות רצה לומר טיפה ממות. שמלת מר פירושו טיפה כדכתיב הן גוים כמר מדלי. וזה קשה ממות שיש בו עניין קשה משורש מות וזאת היה כי נבראת בעת תרדמה ושינה שיש בו חלק ס' ממיתה. וגם בזה היתה לו עזר לכפר עליו בעוה"ז לבל יקרה לו נזק בעוה"ב:

(אמר המעתיק לפירוש הרב יוצדק מה שאמרו חז"ל מי שאשתו מושלת עליו אינו רואה פני גיהנם) גם נבראת בעת תרדמת ושינת אדם כי בעת שינת אדם זוכה שנשמתו עולה למעלה וזה תרדמה של נבואה כמ"ש בזוהר ויפל ה' תרדמה זהו נבואה ואז נבנית האשה והגיעה למדרגת בינה יתירה שיש באשה כיון שנשמתו היה אז למעלה במקום גבוה רם ונשא. וזהו ויבן ה' את הצלע שדרשו חז"ל בינה יתירה ניתן לה וגם אמרו חז"ל שקלע שערותיה והיינו כי האשה עלולה יותר לתאות המותרות מאיש כי הוא נברא מעפר והיא נבראת מבשר מלא תאוה ושערות מורה על מותרות כמו בעשו שהוא איש שעיר ולכך ראוי לאשה ליתן רסן לבקשת המותרות ולעשות לה קשר מבלי ירבו המותרות לחוץ ויפרצו פרץ וזהו שקלע השערות ואגד המותרות שיהיו אסורים ומקושרים לבל יפרצו לרוב ולמה שכתבתי כיון שנבראת בעת תרדמת האדם תרדמה של נבואה ולכך ניתן לה בינה יתירה בנבואה יותר מאיש. ויובן דנבואת אברהם היה טפל לנבואת שרה. וז"ש הקב"ה לאברהם כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ומעתה יובן מה שאמר במדרש כשברא הקב"ה את האדם ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפניו הפיל הקב"ה תרדמה עליו. ודבר תמוה שיטעו קדושי משרתי עליון לומר שירה לבני אדם. רק דאיתא בגמרא דאין רשות למלאכי השרת לומר שירה להקב"ה עד שאמרו ישראל תחלה. והם בקשו לומר שירה לפני אדם רצה לומר קודם לאדם שלדעתם הם יותר במעלה מאדם ע"כ הפיל הקב"ה תרדמה על אדם ועלתה נשמתו למעלה תחת כסא הכבוד דנזדככה

היטב. וזוכה לנבואה במחיצה שאין למלאכי שרת ליכנס והראה למלאכי שרת ע"י זה שאדם יותר במעלה מהם ע"כ הוא קודם לומר שירה לפניו יתברך:

פסוק כג

ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. אמר זאת הפעם כי מקדם היו נבראו דו פרצופים ולא היו נקראים איש ואשה רק זכר ונקבה כי כיון שהיו דבוקים אחור באחור כיצד היה הלידה רק כשהיה הזכר מהרהר היה הזרע יורד דרך חוט השדרה והיה נקב בסוף חוט השדרה שמשם ירד הזרע לנקב שיש לאשה באחורי' ג"כ לרחם שלה ושם היתה קולטת הזרע והרתה והולידה. ולכך אז היה הוא נקרא זכר מלשון זכר שהיה זוכר בה ומוליד זרע והיא נקבה שקבלה הזרע דרך נקב אבל עכשיו שהם פרצופים נפרדים אין לקרוא זכר ונקבה רק איש ואשה כי מאיש לוקחה וחסר ה' מאיש כי האב זוכה לבן ה' דברים ולא האיש:

פסוק כד

על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. לכאורה אין לו פי' מה עניין אביו ואמו לאשתו וחז"ל דרשו על עריות. ונראה דהענין הוא דהרבה כופרים ואומרים כי אב ואם הם עיקר המולידין בטבע זה אחר זה. דור הולך ודור בא וא"כ עיקר הלידה נתיחס על אב ואם אבל באמת עיקר הלידה היא הנשמה וה' הוא המולידה וגוף הבא מאב ואם כלא יחשב. והמופת על זה כי אנו רואים כי איש ואשה הם בטבע ממש לבשר אחד ודומים בשווי ואם אינם דומים באמת יש ביניהם פירוד אבל על הרוב טבע איש ואשה דומין והיו לאחדים. ואיך יתכן זה הלא זה נולד מאב ואם במדינה זו וזאת נולדה במדינה ואיקלים אחרת ואיך יתדבקו ולא יהיה ניגוד ופירוד לגמרי ואיך יתכן בהם השווי והחיבור כמו שמצינו בהאי מטרוניתא שביקשה לזווג זווגים למחר זה פוצע ראשו של זה וזה של זה. אבל באמת עיקר הדבר היא הנשמה אשר הוחצב ממקור עליון והנשמות אם הם ממקור ושורש אחד ואז יתהוו ויתיחדו בדביקות אמיץ וחזק וזהו ע"כ יעזוב איש את אביו ואת אמו שלא יהיה מיוחס כל שורש הבריאה לאביו ואמו כי אם ודבק באשתו והיו לבשר אחד ואיך יתכן זה הלא אביהם ואמם רחוקים בתכלית הריחוק ומזה יובחן כי ה' פעל כל זאת ע"י הנשמה:

(אמר המעתיק בעת כתבי נזכרתי שבימי חורפי פירשתי פסוק במשלי עפ"י הקדמה זאת דאמר שלמה בחכמתו טוב שכן קרוב מאח רחוק דיש לדקדק במה שאמר שכן קרוב הא ודאי סתם שכן קרוב הוא אצל אדם. ועוד דאמר מאח רחוק וכי יש במציאות שאח יהיה רחוק ולא קרוב. רק נראה דהעניין כך הוא דהא ראינו כמה פעמים ששני בני אדם שכל אחד מהם ממדינה אחרת ולא ראו והכירו זה את זה מעולם ונזדמנו יחד

לפי שעה ומעת התחברם נעשים אוהבים זה לזה באופן שלא יתפרדו לעולם. ופעמים שהוא בהיפוך אצל אחים שאב אחד לשניהם. ונתגדלו יחד מנעוריהם ואח"כ כשיגדלו אין אהבתם זה לזה כמו לאנשים אחרים שאינן קרובים להם. ויש להתפלא על זה שהוא נגד הטבע אבל זהו מחמת שהאחוה בא להם מחמת חומר הגוף שהוא חלק אביהם ואמם. אבל נשמתם שנשרשו קודם לידה במקור עליון כפירות בענפי אילן זה לפנים מזה. ופעמים שנשמת האחים היו רחוקים זה מזה. ואין להם התחברות כלל ע"כ כשבאו לזה העולם המה רחוקים ע"כ מתנכרים זה לזה. ופעמים שאנשים שרחוקים זה מזה מצד החומר שזה מאב אחד וזה מאב אחר מ"מ קודם שבאו לעולם היו נשמותיהם קרובים זה לזה בענף אחד ע"כ מיד כשיראו זה את זה בזה העולם נולדה האהבה ביניהם ויתחברו ולא יתפרדו וזה שאמר שלמה טוב שכן קרוב מאח רחוק עכ"ל המעתיק) ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו. והטעם הוא דקודם החטא לא יתבוששו להיות ערומים. דאדרבה מצינו דוגמתו דצריך להיות ערום. כמו גבי שאול ויפשט גם הוא את בגדיו ואח"כ התנבא דמי שהוא נביא והשכינה שורה עליו צריך שלא יהיה דבר חוצץ בין הקודש ובין החול. ולכך צריך להיות ערום ועוד שכבוד ה' הוא לו למחסה. וע"כ פשטו בגדיהם וכן היו אז קודם החטא אדם וחוה במדרגת נבואה ולא יתבוששו קודם החטא להיות ערומים וזה אמרם שבא אדם על כל בהמה וחיה היינו שהפריש בגדו ואורו עליהם כדכתיב כששאלו להיות מורה הוראה ונגיד להם שמלה לך קצין תהיה לנו. וכן פרס אדם אורו על כל בהמה וחיה ובצלו יחסיון והיה להם אדם למחסה. אבל לנחש לא פרס בגדו ואורו ע"כ והנחש היה ערום מכל החיות ונתקנא באדם:

פרק ג

פסוק א

והנחש היה ערום מכל חית השדה. היינו דהיה משכיל לערום ערמימות. ובדרך הלצה נראה לומר על הא דקורין לבעל מרמה בעל ערמה על דרך סגי נהור. דמכסה את עצמו בדבר שקר. ונחש ג"כ נקרא בעל ערמה. ובאמת קודם החטא הבהמות והחיות היו בעלי מדע ומושכלים כדכתיב והנחש היה ערום מכל חית השדה ע"כ צריך לומר דשאר ברואים נמי היו משכילים רק דנחש היה מושכל ביותר ויש להבין למה באמת אחר החטא ניטל מבהמות ונחש דעת המושכלת ונראה לפרש עפ"י המדרש שהבאתי שאמרו שבא אדם הראשון על כל בהמה וחיה וזה משולל הבנה וכי יעשה אדם הראשון מעשה כזאת הא כתב הרמב"ם דגם אדם הראשון היה מצווה על שבע מצות כבני נח אבל הענין הוא דאיתא בגמרא דקידושין כיון דפירש טליתו עליה הוי כמו שקידשה וה"נ

באדם הראשון קודם החטא שפירש מאור טליתו על הבהמות והיה להם למחסה הוי כמו קידושין. וכינו זאת בלשון חז"ל דבא עליהם. ואיתא במדרש שהנחש חטא בלשון הרע והוציא אדם הראשון את בגדה. ובאמת יש להבין למה הוציא את בגדה. ונראה דאמרו דעל חטא לשון הרע נגעים באים וטמא טמא יקרא. ומתירא אדם שלא תטמא בגדיו לכך הוציא את בגדה וז"ש והנחש היה ערום ולכך גם שאר בהמות וחיות ניטל מהם דעת המושכלת אחר חטא אדם שלא היה להם עוד למחסה:

פסוק ז

ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות. כי מי שהוא במדרגה עליונה בנבואה הוא סותם את העינים ורואה כדכתיב ויסתר משה פניו. אבל מי שהוא במדרגה תחתונה נאמר נופל וגלוי עינים. וכך היה לאחר החטא ולכך נאמר ותפקחנה וגו':

ויתפרו עלה תאנה. והנה בחזקיה צוה הנביא לשום דבלה על המכה. כי תאנים חריפין והאוכלן גופו מתחמם שמוציא שחין ונגעים. אבל אם נותנן מבחוץ הואיל והם חריפין מוציאים הנגעים לחוץ וכן היה באדם הראשון שאכל מעץ הדעת שהוליד חמימות בגוף נתן מבחוץ דברים חריפין להוציא החמימות לחוץ למען ינקה הגוף מבפנים. וגם יש לומר כי אמרו במדרש נורא עלילות כי עילה מצא הקב"ה דבלא"ה היה רצונו לגזור מיתה על אדם הראשון ולכך לקח עלה תאנה ל' כי תאנה הוא מבקש ועילה מצא:

פסוק ח

וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' בתוך עץ הגן. לרוח היום היינו לפנות היום כי בחטאו נסתלק השכינה אמנם כשבא יום שבת קודש אז חזרה השכינה ולכך לפנות היום שחזר השכינה מתהלך בגן:

פסוק ט

ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה. איתא במדרש אמר הקב"ה לאדם הראשון אתמול היית עמי ועכשיו עם הנחש. והוא תמוה הא בו ביום נברא אדם. ובו ביום סרח. ואיך שייך אתמול ונראה דקאי אנשמה שנבראת כבר ביום א'. וז"ש הקב"ה איכה כלומר אי כה היינו כ"ה אלול שנברא ואז היית עמי ועכשיו עם הנחש:

פסוק י

ויאמר את קולך שמעתי בגן ואירא כי עירום אנכי ואחבא. ונראה דידוע כי לא ברעש ה' רק קול הקב"ה הוא קול דממה דקה והוא נמוך למאוד בגודל ענותנותו ודרך צניעות אבל כשהוא עם הפמליא שלו שלמעלה אז נשמע קולם למרחוק ונזדעזעה ארץ ומפרק הרים וסלעים. ואיתא במשה. דהמלאכים בקשו לפגוע בו וה' הצילו. וכן גבי יחזקאל דכתיב

מאחז פני כסא פרשז עליו עננו לשמרהו מן המלאכים ולזה אמר את קולך שמעתי א"כ המלאכים הם ודאי עמך ע"כ ואירא או יש לומר בהיפוך כי קול ה' כקול דממה דקה. ואני שמעתי קולך וזה לאות כי לא ברעש ה' ואתה מסתלק וחשבתי דהטעם כי ערום אנכי ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך וע"כ ואחבא:

פסוק יב

ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל. הנה הוא למד מחוה דאכלה ואעפ"כ לא נענשה ובודאי שפיר עבדית ומה דלא נענשה מיד האמת הוא דזכות אדם הראשון היה לה למגן. אבל כשסרח גם הוא אין זכות לשניהם ובא אדם כמתנצל שאשתו הטעתו. או יש לומר כי אדם הראשון היה ראוי ליתן התורה. ובתורה יש רמ"ח מצות עשה נגד רמ"ח אברים שבאדם ושס"ה לא תעשה נגד שס"ה גידין שבאדם. כי המצות הם בנין הגוף. ומתחלה היה הצלע שנבראת חוה ממנו כלול בגוף אדם הראשון ועצמות וגידין שנתהוה ממנו חוה היה בתוך אדם וא"כ היה לו אבר וגיד יתירה והוצרך עוד עשה ולא תעשה אחת היינו מכל עץ הגן תאכל עשה ומעץ הגן לא תאכל לא תעשה הרי כמנין אברין וגידין. וחשב אדם הראשון כיון שהצווי נאמר לו קודם שנבראת חוה ושאז היה בו צלע וגיד יתירה היה צריך למצות עשה ולא תעשה אחת יתירה אבל בניטל הימנו הצלע ונבנית אשתו ממנו ואין לו עוד אבר וגיד יתר אין צריך תו ללא תעשה מעץ הדעת לא תאכל ע"כ אמר כמתנצל האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל:

פרק ו

פסוק ט

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך נח. לבאר הסמיכות דמקודם במה דסיים פתח ונח מצא חן בעיני ה'. ונראה דידוע דכשנגזר גזירה על הציבור אסור בתשמיש המטה וידוע דק"כ שנה קודם המבול נודע לנח שיבוא מבול לעולם שהרי עסק בבנין התיבה ק"כ שנה קודם המבול והוי ליה לפרוש מאשה. ומצינו בפסוק דשם בן מאה שנה כשבא המבול. ויש לתרץ עפ"י מה דאיתא בפסוק והבוטח בה' חסד יסובבנהו היינו מי שבוטח בה' חסד ה' אל יראיו וחוט של חסד משוך עליו מהקב"ה וזהו הענין בנח דהבטיח את עצמו בהקב"ה ולכך ונח מצא חן בעיני ה' וא"כ אם היה בבטחון אז מותר לו התשמיש. כי בטוח ברצונו ובתפלתו כן ישלם לו הקב"ה וזה שאמר אלה תולדות נח דבלא זה היה אסור בתשמיש:

ובאופן אחר נראה עפ"י מה דאיתא במדרש דעל ידי זכות אברהם היה הצלת נח מהמבול וזה שאמר ונח מצא חן בעיני ה' על דבר אלה תולדות נח. והיינו בזכות אברהם שיצא

ממנו. ונראה הטעם דלולא זכות אברהם לא היה ניצול אף שהיה צדיק בדורותיו היינו משום דאמרינן דעשר דורות מאדם עד נח. ואז בא המבול. דהקב"ה מאריך אפו לרשעים עד עשר דורות. ואם לא יחזרו מרשעתם נתמלא אז סאתם והקב"ה שולח מגפה עליהם וכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טובים לרעים. ע"כ ניצול רק בזכות אברהם ויובן בזה הפסוק הפוך רשעים ואינם דרשע בהיפוך יכונה בשם עשר. וזה שאמר הפוך רשעים היינו אותיות רשע והוא עשר ואינם כי אז נתמלא סאתם והקב"ה שולח מגפה עליהם. ובמה דכתיב רשעים היינו ים בסופו קאי על ים המבול אשר אז נתמלא סאתם בעשר דורות:

איש צדיק תמים היה בדרותיו. אמרו חז"ל יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי ואבאר דאלו ואלו דברי אלקים חיים. דהנה נח היה ראוי לחשוב לו לחטא ולהענש שלא הוכיח לאנשי דורו כפי הצורך שיחזרו למוטב אך היה לו לזה תירוץ מספיק דרשאי אדם לומר מי אנכי איש כסיל ונבער מדעת לבא במזור ותרופה למכת חבירי ועדיין לא הגעתי לרואי ביקור חבירי רק זהו דוקא במקום שנמצאים שם אנשים חשובים יותר ממנו אבל במקום שאין איש השתדל להיות איש וא"כ באמת חטא במה דלא הוכיח לאנשי דורו וזהו שאמרו לשבח. כי אלו היה בדורו של אברהם באמת דיקולא מצואריה הוי נחית על אברהם הגדול ממנו בחכמה להוכיח לאנשי דורו ולא חטא כלל. אבל עכשיו חטא או איפכא דבאמת היה לו תירוץ דמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. אבל אם כבר אחרים מיחו בזה ואומרים שדבר זה הוא עבירה אין לו תירוץ זה וזה שדורשין לגנאי אלו היה בדורו של אברהם ולא היה לו באמת תירוץ זה. מוטב שיהיו שוגגין ואעפ"כ לא הוכיח לאנשי דורו כל הצורך היה נחשב לו לחטא. משא"כ עתה שהיה לו תירוץ הנ"ל:

אלה תולדות נח. ולא כאברהם שהיה לו תולדות לבד מבניו היינו שהיה מגייר גרים. אבל כאן נח. אלה מיעוט הוא שלא היה מגייר גרים כאברהם. ולא היה לו תולדות רק אלו שם חם ויפת ולפי זה מה רבותא דנח. וזה שאמר את האלקים התהלך נח. הוא בעצמו התהלך. ובזה יש לתרץ מה שמקשים על הרמב"ם דהביא בחיבורו. דעד אברהם לא היה מכיר באמונה בהקב"ה ומקשים הא באמת מצינו שת מתושלח ונח אך נראה דמכיר פירושו מכיר לאחרים דזה היה באברהם לבד דמגייר גרים:

פסוק י

ויולד נח שלשה בנים את שם ואת חם ואת יפת. דידוע דאלקים הוא דין וה' הוא רחמים ובלשון התוכנים יכונה רך וקשה. וידוע דמזגו של אדם הוא מזג אמצעית. מחצה טוב ומחצה רע היינו בחילוק רך וקשה. וידוע דטבע האשה הוא קשה וטבע האיש הוא רך

והוא רחמים. ע"ד כרחם אב על בנים ולזה אמרו תלה הכתוב הזכרים בנקבות ונקבות בזכרים להורות שעיקר הזכר שרשו מאשה לקבל ממנה טבע הקשה. וכן איפכא. ובנח כתיב את האלקים התהלך נח והוא קשה ולכך ויולד נח שלשה בנים בלי השפעת האשה:

פסוק יא

ותשחת הארץ לפני האלקים ותמלא הארץ חמס. דהנה על שלשה דברים העולם עומד והאחד מהן הוא השלום. וע"י החמס נתבטל עמוד השלום ולכך נאמר ותמלא הארץ חמס. דבלא זה לא היה הקב"ה רוצה בהשחתת העולם:

פסוק יב

וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ואמרו חז"ל דאפילו בהמות וחיות היו נזקקין לאינן מינן. דלכאורה היה לאדם תירוץ במה שחטא. כי טבע החומר הגוש עפר אשר ממנה לוקח גרם לו ההסתה אך בבהמה זה מהנמנע בהסתת החומר ע"כ נגזר גזר דינם:

פסוק יג

ויאמר אלקים אל נח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ. קץ כל בשר בא לפני היינו היצה"ר יכונה קץ כל בשר שהוא עולה ונכנס ומסטין לפני הקב"ה. וכיון שניתן רשות למשחית הוא רוצה לכלות את הכל. לכך יכונה קץ כל בשר. ואל אמונה ואין עול וצדיק וישר בדין ומי יעמוד לפניו בדין. באם שהשטן יסטין. רק הקב"ה מוחל על כבודו בעבירות שבין אדם למקום ואין רשות למסטין לבוא לפני המלך. ולכך אמר כי מלאה הארץ חמס. והם עבירות שבין אדם לחבירו ואין הקב"ה מוחלו. ע"כ קץ כל בשר בא לפני. היינו שנכנס לפני המלך והסטין וניתן רשות למשחית להשחית הכל. ועוד טעם דיוכל לקטרג ולהסטין דווקא על הגזל. ולא נחתם גזר דינם רק על הגזל. דאל"כ לא ניתן רשות למשחית לקטרג דגם המלאכים שקטרגו מה אנוש כי תזכרנו כיון שהם מוטבעים לחטוא הפילם ה' לארץ ואף הם זנו בבנות הארץ. וא"כ לא היה להם רשות לקטרג על זנות אבל גזל לא עשו נפילים וא"כ על גזל קטרגו המלאכים ולכך נחתם גזר דינם על הגזל:

פסוק יד

עשה לך תיבת עצי גופר קנים תעשה את התיבה וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר. נראה לבאר דאיתא במדרש דאמרו דור המבול אם ייתי המבול ייתי על ביתיה דהאי גברא פירוש נח. ולהבין פירושו נראה דידוע דהחמה מיבש ולבנה מולדת לחות. ולפ"ז יותר ראוי לבוא המבול משלטון הלבנה וידוע דישראל מונין ללבנה. ובוודאי נח ג"כ מנהגו כישראל היה משא"כ דור המבול הם היו מונין לחמה וזה שאמרו אם ייתי על

ביתיה דהאי גברא ייתי דהוא מונה ללבנה. וזה היה תלונתם וטענתם דאמרו דמדרך הטבע יהיה המבול והקב"ה צוה לעשות מעצי גופר ע"ש גפרית שהוריד עליהן להורות להם שהביא עליהם שני דברים מתנגדים היינו גפרית משלטון החמה ומים משלטון הלבנה הכל בהנהגת והשגחת ה' יתברך. או יש לומר כי דור המבול נחשו להיות יורד גפרית אש על נח וזה שאמרו אי ייתי מבול על ביתיה דהאי גברא ייתי וזה שאמר נח איש צדיק תמים שלא השגיח בניחושים ועוננים כדדרשינן תמים תהיה עם ה' אלקיך מבלי להשגיח על הקוסמים ולהיות כי תמיד אפס קצהו מן המנחשים מקוים כמו בחלום כנודע. ולכך צוה הקב"ה לישב בתיבת עצי גופר שממנו יוצא גפרית ובזה נתקיים מקצת נחושיהם כי בית מושב נח היה גפרית:

קנים תעשה את התיבה. מלשון קן צפור. כי זה היה כמו קן צפור שנשלח האב והבנים נלקחו כזה היה התיבה שנלקחו הבנים אפרוחים קטנים כי היה שם י"ב חודש ואח"כ כשיצאו מן התיבה יזרעו זרע וא"כ לקח לתיבה אפרוחים קטנים וגם הם לא עברו עבירה מרוב קטנותם וזה קן צפור תעשה ובהאי נמלט נח:

מבית ומחוץ בכופר. במשה לא היה כופר מבפנים שלא יריח ריח רע אבל בנח אפשר שקודם המבול לא היה ריח רע כי ע"י המבול נתקלקלה האדמה וקלטה מטר וגפרית ומלח שהיה שרופה. ועוד טעם דבנח היה גם כופר מבפנים שנח חטא שלא היה מתפלל על הצלת אנשי דורו. ולכך היה מוכרח להיות אסור בתוך התיבה לכפרת פשע דאל"כ היה ריוח והצלה במקום אחר. ובפרט אי לא ירד המבול בים אוקינוס המקיף העולם. היה יכול לעשות ספינה ולשוט על פני המים. אלא שהיה לכפרת פשע. ולכך היה ג"כ כופר מבפנים. ולכך נקרא כופר שבא לכפרה. וגם במשה היה כולו טוב ולכך לא היה בפנים דבר שיש בו ריח רע. אבל נח היה שם חם שכולו רע ג"כ בתיבה עד ששימש עם אשתו בתיבה. ולכך היה בתוכו דבר שיש בו ריח רע:

פסוק טו

וזה אשר תעשה אותה שלש מאות אמה אורך התיבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה. פירש האר"י ז"ל שהוא נגד שם הוי"ה ב"ה והיינו יוד פעמים ה' היא חמשים וזה רחבה. וא"ו פעמים חמשים הן שלש מאות וזה היה אורך התיבה. וא"ו פעמים חמשה הן שלשים. ולכך שלשים אמה קומתה וידוע כי ה' אחרונה פסיעה לבד. וזה ואל אמה תכלנה שהיה נוסף על הקומה שלשים שהוא הקוצו של ה' והוא ל"א בסוד חסד אל כל היום. או נראה דידוע דחטא נח היה שהיה מונע להתפלל עליהם בלשונו ולהוכיח אותם בלשונו. ולכך היה שיעורי תיבה לש"ן ל' אמה קומתה ש' אמות

ארכה נ' אמות רחבה. ואותיות שאחר אותיות לש"ן הוא סתם שהיה נסתם ע"י לשון ואותיות שלפני אותיות לשון הם כרם ולכך ויטע נח כרם צהר תעשה לתיבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התיבה בצדה תשים תחתים שנים ושלישים תעשה היות התיבה היה בנוי נגד ארבעה עולמות. אצילה בריאה יצירה עשיה שלשה מהם עולם החומרי מעולם הגלגלים. ועולם השכלים הנבדלים ועולם הרביעי עין לא ראתה. ואין בו מבוא רק הסתכלות. וזהו צוהר תעשה לתיבה ואל אמה תכלנה מלמעלה. כי למעלה הדרך צר רק אמת הבנין ואין בו רק הסתכלות בצוהר כי שם השמש של עולם האורה ומכהה הראות וזה צוהר מלשון צהרים כנודע:

פסוק טז

ופתח התיבה בצידה תשים. להורות כי הקב"ה פותח פתח לתשובה אבל אמרו בהקומץ רבה כי ה' פתוח גם מן הצד פתח קטן לקבל בעלי תשובה ומקשה בגמרא ולעייל בהך ומשני לא מסתייעא מלתא דהבא לטהר מסייעין לו והקב"ה פותח לו פתח קטן בפני עצמו מן הצד וכאמרו במקום שבע"ת עומדין אפילו צדיקים גמורים אינן יכולים לעמוד ולכן פתח התיבה בצידה תשים כמו בה' וזה להורות לבע"ת:

פסוק יז

ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ וגו'. יש להבין הא דאמר מלת ואני. וגם למה לא אמר מבול סתם רק מבול מים. ונראה דהפסוק בא כמתרץ קושיא אחת דלמה המטיר עליהם מים ולא גפרית ואש. כי ידוע כי רוב גשמים נקראים רוב טובה עד שאמרו אפילו ברוב גשמים אין מתפללין על רוב טובה. וגם ידוע דמאתו לא תצא הרעות לכך לא היה גפרית ואש רק מבול מים כי מיד הקב"ה היו וזה שמדייק הקרא ואני הנני מביא ולכך היה צריך להיות מבול מים שהוא רוב טובה וע"כ נשחתין שאינן יכולין לקבל רוב טובה משא"כ אלו היה ע"י אחר לא היה מים רק אש והואיל והמשחית היה הולך בתוך המים כמ"ש הזוהר והוא יסודו אש תוקפא דדינא היו רותחין דכח האש מעורב בו. ולכך בצידי התיבה מסביב לה שלא היה רשות למשחית ליקרב היו המים צוננים והבן:

פסוק יח

והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך. ונראה לפרש כי ידוע דמזלות לא שמשו בשנת המבול. אמנם מ"מ היה לנח היכר באבן טוב ששם לצהר להבחין בין יום ללילה. וזה היה מנפלאות הבורא שיהא באבן וצוהר הבדל בזמן ששקטו משמשין. והטעם לפלא זאת שהקב"ה כרת ברית כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה כי על זה נכרת ברית בעת הבריאה שיהיה גבול יום ולילה. וכאן ששבתו לא

רצה הקב"ה לבטל הברית מכל וכל רק קיימו במקצת לנח שהוא הרגיש בצהר בחינת יום ולילה וזהו והקימותי את בריתי אתך:

אתה ובניך. אנשים לבד ונשים לבד להפריש מאשה ואעפ"י דקי"ל חשוכי בנים מותרין לשמש בעת צרה ונח לא היה ו בת ולא קיים פריה ורביה די"ל דבן נח אינו מצוה על פ"ו וא"כ אין זה דוחה להך לפרוש בעת צרה:

פסוק יט

ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחיות אתך זכר ונקבה יהיו. יש להבין דבתחלה לא צוה רק על שנים ובסוף בשעת ביאתו לתיבה צוה להביא מן הטהורים שבעה ונראה כי דלהיות כי הבחירה ניתן ביד בני אדם וא"כ אולי יטמאו בני אדם עד שעת ביאת התיבה לכל בהמות חיות ועופות עד שלא ישארו בהם עופות וחיות שלא נעבדה בהם עבירה. וא"כ לא יבואו רק שנים לקיום המין לכך תחלה אמר הקב"ה דבר חלטי שנים. כי זה היה עכ"פ אבל מן השבעה לא אמר אולי יהיה נעבדה בהן עבירה. אבל לבסוף שלא נעבדה בכולן עבירה באמת אמר שבעה:

פסוק כא

ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה. ונראה לפרש דוודאי כבר אמרו כי היה התיבה קטן מהכיל כל המינים מבהמות חיות ועופות רק היה בדרך נס אבל גם בזה יכבד על נח להכין צידה לכל כי רב הוא. וגם וכי היה יודע כל המינים עד שבאו אל התיבה וגם לא ידע עדיין אם שבעה או שנים וא"כ איך יכין מזון רק לשנים ובאמת יבאו שבעה אבל הקב"ה אמר לנח שאין לו להכין רק מאכל לעצמו ולבני ביתו י"ב חדש ויהיה מספיק גם לבהמות וחיות ועופות ג"כ בדרך נס. וזה אומרו ואתה קח לך מכל מאכל שיהא מאכל רק לך. ומ"מ יהיה לך ולחית הארץ לאכלה והוא נס פלא שנתברך המזון שהספיק לכל אף שלא הכין רק לעצמו ובני ביתו:

פסוק כב

ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלקים כן עשה. או כמו שכתבתי ששם בטחונו בה' ולא הכין מזון רק לעצמו ולא חשש הלא החיות רעות יטרפו המאכל וימות ברעב ואמר אעשה כאשר צוה ה'. או יאמר כי לא תחשוב כי נח עשה התיבה למלט נפשו ועל זה חשק לעשות כי זה אינו כי נח נבחר לו מות מחיים בראותו שכל העולם יהיה חרב וישאר הוא ובניו לבדם בארץ השמם וקצה בחייו. רק עשה התיבה לקיים מצות ה' ולולי כן לא עשה התיבה. ובזה מדוייק הפסוק ככל אשר צוה ה' כן עשה. ולא לזולתו. וזה כוונת המדרש כן עשה שכיון עשיית התיבה והן הן הדברים שבעשיית התיבה נתכווין לא להצלתו רק לקיים מאמר ה' ומצותיו:

פרק ז

פסוק א

ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. נראה לפרש כי עד עתה דיבר עמו בשם אלקים מדת הדין וכאן ויאמר ה' מדת הרחמים וחישב נח אולי ירחם ה' ולכך דיבר עמו ה' מדת הרחמים. ע"כ אמר לו כי אותך ראיתי צדיק לפני דייקא. כי מי גבר אשר יצטדק בדין. או יאמר דהא דהוצרך נח להיות סגור בתיבה כי פגעו בו מקטריגים כמ"ש הזוהר הואיל ולא הוכיח לבני דורו אבל הקב"ה היודע מחשבות גלוי לו דבדור רע כזה לא היה מועיל תוכחה וזה אמרו בא אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. לפני דייקא ובדור הזה. אבל למקטריגים לא נגלה לכך חבי עד שיעבור זעם. וגם לא היה צדיק מושלם כאברהם ולכך צריך להתטמר וזהו צדיק לפני שהלך לפני השכינה מבלי להסתכל כמ"ש הזוהר וזה לאות כי לא הושלם ולכך צריך התטמרות:

פסוק ב

מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהורה היא שנים איש ואשתו. לעיל לא אמר שבעה רק שנים דלעיל אמר ויאמר אלקים במדת הדין. ומדת אלקים אינו מסכים לקרבן ולכך לא אמר לעיל רק שנים מכל מין בכלל. אבל כאן נאמר ויאמר ה' שהוא מדת הרחמים בחר בקרבן. ולכך קאמר שבעה מן הטהורים להקריב מהם קרבן:

פסוק ג

גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ. יש להבין דמעופות אינם כשרים לקרבן. רק תורים ובני יונה וכיון שהיו שנה תמימה בתיבה פסלו ועבר הזמן שגבלו חז"ל. ונראה כיון דלא שמשו אז המזלות. נחשב כאלו הם רכים בימים והוכשרו לקרבן. והא דכתיב כאן בעופות דווקא לחיות זרע וגם בלשון על פני כל הארץ נראה כי כבר אמרו חז"ל כמה מיני עופות טמאים במזרח ואינם שכיחים בשאר קצוות העולם וכן פרס ועזניה בישוב לא שכיחי כלל. אבל עופות טהורים נתרבו במינם בכל ארץ. ושכיחים בכל קצוות הישוב ע"כ כתיב בהן לחיות זרע על פני כל הארץ. ועוד נראה דידוע כי העופות שהם באיקלים אחת אינם סובלים אויר איקלים אחר ושבעה איקלימים הן ולכך היה שבעה מינים להחיות זרע על פני כל הארץ. ודווקא טהורים כי נודע הטהורים טבעם רך וממוזג ביותר ולכך הוכשרו לאכול ולכך הם יותר עלולים לקבל שינוי אויר בעת הדבר. כאשר העידו הטבעים כי בעת הדבר הבא משוטי אויר ר"ל לא יראו עופות טהורים רק עופות טמאים כמו עורב וכדומה:

פסוק ד

כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. אמרו חז"ל דהני ז' ימים הם שבעה ימי אבילות של מתושלח כי היה מגין וידוע דביום שביעי בבקר כלה האבילות. דמקצת היום ככולו ולכך התחיל המבול ביום השביעי בבוקר והיה היום קודם ללילה כי כך שלמה אבילות. וזהו לימים עוד שבעה. מלת עוד מורה שלא שלמו עוד שבעה. ובבוקר של יום השביעי היה המבול ותוך שבעה עדיין הנפש בעולם והיה מגין וזה היה מחסד בעל הרחמים להמתין וזהו כי לימים עוד שבעה אנכי מוסב על שם הוי"ה שהוא ימטיר וזהו מחסדו להמתין והיה ראוי להיות המבול לערך מ"ו יום. כי ימים אלו היו נגד קבלת התורה כי התורה הגינה על המבול ולכך נאמר ה' למבול ישב וגו' ה' עוז לעמו יתן וקבלת התורה מר"ח סיון הוחל. והיה לערך מ"ו יום מיציאת מצרים גם כל השנה היו טרודים במלאכתן ולא עשו כל כך מהתועבות רק הם בחרו חודש אחד מכל השנה לחגם ואז עשו כל התועבות וידוע כי הקדמונים חלקו השנה לשמונה חדשים והגיע לכל חודש ערך מ"ו יום ובחסד ה' שהרויח להם ימי אבלו של מתושלח:

פסוק ה

ויעש נח ככל אשר צוה ה'. כי לקח מהטהורים שבעה. ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ הנה התורה הודיעה מה שהיה קצת תלונה על נח שלא הוכיח את בני דורו כי הטעם של נח היה שלא הוכיח שהתבודד עצמו ולא הלך כלל עמם והרחיק עצמו מהם לבל יפתו אותו ח"ו כמאמר שלמה במשלי מנע רגלך וגו' אמנם כשהיה כבר בן ת"ר שנה א"כ שוב אינו חוטא ורגלי חסידיו ישמור והיה לו לבטוח בה' ולהוכיח:

פסוק ז

ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה מפני מי המבול. ואמרו חז"ל נח מקטני אמנה היה ולא נכנס עד שדחקוהו המים נראה פירושו כי כל זמן שהיה נח חוץ לתיבה היה זכותו משותף עמם וכשנכנס לתיבה הרי נעלם מהם וכלא היה יחשב ונח חשב אולי ישוב ה' וריחם כמאמר יונה בן אמיתי ולכך לא ביקש לכנוס כי אילי עוד יש תקוה ויגן זכותו ג"כ ולכך לא נכנס עד שהיו המים דוחקין אותו וכוונתו לטובה ולשם שמים היה:

פסוק ט

שנים שנים באו אל נח אל התיבה זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את נח. נראה לפרש מה שצוה אלהים שנים מכל הוא רק בטבע בעל חי וגם הטבע נקראת אלהים בעצמן באו אל התיבה וזהו שנים באו אל נח כאשר צוה אלהים לנח. אבל חמשה ממין הטהורים הנוספין שצוה מדת הרחמים כמ"ש ויאמר ה' אל נח מכל הבהמה הטהורה תקח ז' ז'

ומדת הרחמים הוא למעלה מהטבע ולא באו מעצמן והוצרך נח להכניסם וגם לקרבן צריך הזמנה והכנה מבני אדם:

פסוק יא

בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחודש וגו'. כי ידוע דעד שלשה ימים יכול אדם להחיות במים ולא יותר א"כ מתו וגם כלו בעשרים לחודש השני ואז באותו זמן הרג קין את הבל כי כל ימיו של הבל לא היה רק חמשים יום ובחודש הראשון נבראו. ולכך היה התחלת המבול בי"ז לחודש השני וזהו האמור למעלה ומחיתי את כל היקום ודרש במדרש קין כי קין חלק עם הבל וקין לקח האדמה ויקם קין על הבל כי טען קין לו תקומה בארץ ואתה פורח באויר והפירוש הוא כי קין לקח זה העולם האדמה והבל לקח העוה"ב הפורח באויר למעלה בשמים וקין קם על פני האדמה ואמר אתה בחרת העולם הבא מעתה תפרח לשם באויר. וזה משפט דור המבול ג"כ שבחרו חלק קין באדמה וזהו ומחיתי את כל היקום מעל פני האדמה והבן:

ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו. הא דנבקעו מעינות תהום תחילה ואח"כ וארובות השמים נפתחו ויצא המטר ובגמרא אמרינן משיצא חתן לקראת כלה כי גשמים הם כזכר ותהום כלה נקבה ולכך גשמים יורדין תחלה ואח"כ עולה התהום אבל דור המבול שינו ונקבה רדפה אחר הזכר ולכך גם במבול נבקעו מעינות התהום ראשון ואח"כ ירדו הגשמים:

וארובות השמים נפתחו. כי גם שרי מעלה ירד עליהם המבול כמו שכתב בברית מנוחה וכאמרם אין הקב"ה נפרע מאומה אם לא נפרע ראשון מהשר וזהו וארובות השמים נפתחו למחות ג"כ שרי מעלה:

פסוק יג

בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת בני נח ואשת נח ושלשת נשי בניו אתם אל התיבה. כי התחיל המבול ביום י"ז כי ידוע דכח החמה מיבש והלבנה תוליד לחות וריבוי מים וצדיקים מונין ללבנה כידוע וגם נח מנה ללבנה ולכך מבואר במדרש שאמרו כד אתיא מבול על ביתיה דהאי גברא אתיא היינו נח והוא הטעם כי הוא מונה ללבנה ובסיבתה התגברות המים ולכך להוציא זאת מלבן התחיל המבול ביום ובעצם היום היינו בחצי היום שאז השמש בגבורתו ומ"מ ירד מבול ובזה ידעו כי שקר נחלו ובטחו על דבר לא יושיע ועוד נראה לפרש דידוע כי בחודש הראשון בשנת תר"א מצאה יונה מנוח היינו בשבת כנודע א"כ היה החודש הראשון בשנה שלפניו היינו בשנת ת"ר ביום ג' וחודש השני ביום ה' וי"ז בו בשבת ובשבת החל המבול וליל שבת ראוי לגשם והוא גשמי ברכה לכך בזו לא ירד בלילה רק ביום שראוי להיות שמש צדקה כמאמר חז"ל

והיה אז חורבן כי אז שולט שבתאי ומבול יען עולם התוהו שהיה בשבת כמו שכתבתי לעיל וזהו שכתב בעצם היום הזה ודרשינן בעצומו של יום:

פסוק טו

ויבואו אל נח אל התיבה שנים שנים מכל בשר אשר בו רוח חיים. מלת כל בשר תורה לנו כי כל שאין בו עצם אינו מתקיים י"ב חודש וכאן אמר כל בשר אפילו שאין בו עצם כלל הכניס עמו בתיבה לקיום המין ואע"פ שהיה המבול י"ב חודש מ"מ חיו עפ"י נס וגם יש לומר הואיל ולא שמשו המזלות אינו נחשב לכלום והבן:

פסוק טז

ויסגור ד' בעדו. כי בהכנסו בתיבה בשבת לא היה אפשר לחזק הדלת במסמרים לבל יפתח משום אדם אמנם הקב"ה סגרו ע"פ נס וגם הורה לנו כי אמרו במדרש דבשביל בהמות שלא חטאו יש לאדם קיום בעולם דכתיב אדם ובהמה תושיע ד' וא"כ אף כאן תחשב כי היה לנח קיום בשביל בהמות והורה לנו הכתוב ויסגור ד' בעדו דזכותו הגין על הבהמות ובעבורו ניצולו הכל ולא להיפך:

פרק ח

פסוק טו

וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך. נראה לבאר הא דהוצרך הקב"ה לומר לו שיצא מן התיבה אע"ג דכבר יבשה ארץ כי אויר העולם לאחר המבול מקולקל מאוד לרב אידי גפרית ומלח שהיה במים ונטבע לארץ וגוית פגרי אדם ובהמה שנמחו ונבלעו בארץ ולא היה מקום ללין כי כל הבתים והבנינים נהרסו והוצרך לישב באוהל ארעי ויותר טוב היה שיהיה לו התיבה למקום אוהל לצאת ולבוא ממנו אבל מקום משכנותו יהיה בתיבה כי הלא זה נבחר מאוהל אמנם האלהים שהוא מדת הדין אמר לו לצאת כי התיבה קודש ואין נח כדאי לישב בתוכה כי היה קצף עליו שלא התפלל על דורו כנודע דלכך נקרא מי מבול מי נח ואין קטיגור נעשה סניגור וגם חשב נח שיהא הוא כמו משה להנחיל על ידו התורה כאשר באמת קצת מצות ניתנו על ידו והיא תורת נח כמ"ש בעל העקרים. ובחינת נח הוא בחינת משה כאשר נאמר הרמז למשה מן התורה בשגם הוא בשר אצל דור המבול ונקרא משה מן המים משיתיהו ולכך חשב נח שהוא יקבל התורה והמקבל תורה ידע שיפרוש מן האשה כמו שבאמת פירש משה מן האשה ולכך חשב נח שיפרוש אמנם מדת הדין כעס עליו על שלא הרבה והתפלל על בני דורו ולא הגיע למדרגת משה שהרבה להתפלל על ישראל ולכך אמר לו אלהים צא אתה ואשתך לתשמיש המטה:

פסוק יז

כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרומש על הארץ הוצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו כל החיה וגו' למשפחותיהם יצאו מן התיבה. יש להבין הא הקב"ה צוה לנח צא אתה ואשתך לצוותו על תשמיש וכאן כתיב ויצא נח ובניו וגו' נפרדו מנשותיהם ונראה כיון שאמר הקב"ה על הבהמות וחיות ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ דעל הארץ בתרא הוא מיותר דה"ל למכתב ושרצו ופרו ורבו על הארץ רק ודאי הם השיגו כי הנולדים מהם יהיו רשעים כמאמר חז"ל עשרה דורות מנח ועד אברהם וכו' וא"כ איך יהיה להם תקומה בארץ אמנם מבואר במדרש כשהדור אינו ראוי להתקיים מתקיימים בשביל בהמות כדכתיב אדם ובהמה תושיע ד' וזהו מאמר השם ושרצו בארץ היינו בהמות וחיות ופרו ורבו בני אדם על הארץ שיהיה להם קיום על ידם ולכך לא מיהר נח להוליד עד שיולידו הבהמות ראשון ולכך יצאו נח ובניו נפרדו מנשותיהם אמנם כל בהמות וחיות למשפחותיהם יצאו לפרות ולרבות ואח"כ התחיל נח לשמש מטתו:

פסוק כ

ויבן נח מזבח ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח. הא דהקריב דווקא עולות נראה דנח הרגיש שחטא שביטל למצות עשה דתפלה בעת צרה כמ"ש הרמב"ן שזהו עיקר מצות עשה של תפלה לכך הקריב עולה שהוא מכפר על ביטול מצות עשה כדאמרינן בגמ':

פסוק כא

וירח ד' את ריח הניחוח ויאמר ד' אל לבו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם. הא דכתיב אל לבו היינו דלא היה רצון ד' לגלות שלא ישחית העולם עוד כדי שיהיה היראה על האדם מבלי לעשות כתועבות דור המבול פן ח"ו יבוא מבול לעולם (אמר המעתיק דברי הרב צריכין ביאור דהא בפירוש כרת הקב"ה ברית עם נח שלא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ונראה דפירוש הרב הגאון צודק עפ"י מש"כ בעל עקידה בפרשת נח דגלוי וידוע לפני הקב"ה היה שלא יתקלקל העולם בכלל עוד כמו שהיה בדור המבול מחמת שיראו שלא יבוא עליהם מבול וישחת העולם בכללו בשבילם וזה היה ידוע להקב"ה בלבד שא"א להשחתת העולם עוד אבל דבר זה לא ביקש לגלותו דכל אחד יאמר כיון דא"א לבוא עוד מבול אעשה מה שלבי חפץ רק כרת עמם ברית סתם דאם לא יתקלקל העולם בכללו בחטאם לא יבוא מבול אבל אם יחטאו בכללם יבא המבול וכל אחד יודע דניתן לאדם הבחירה וכל אחד יחשוב אם יש אפשרות לבוא עוד מבול למה עשה תועבות כאנשי דור המבול אולי כל אחד יעשה כמוני ויקולקל העולם בכללו

ויחרב גם אני בכללו ע"י מבול) וזה היה ענין דור הפלגה ובקשו לעשות מגדל עד לשמים דיש להבין וכי היו כל כך פתאים דא"כ היה צריך בסיס בחכמת הבנין יותר רחב מכדור הארץ אבל הם שפטו כפי חכמת הטבע כי כל גשמים יורדים מהקיטורים ואדים העולים מן הארץ ויסוד המים ומזה התהוות העננים ומשם יזובו המים ואין המים באים משמים כלל וכבר שערו כפי מופת ראיה שאין שיעור העננים שהוא האדים העבים העולים מן הארץ יותר מחמשה מילין לכל היותר וא"כ ע"כ שאין אדים דקים מחלקי מים עולים יותר גבוה כי אילו היו עולים יותר אף העבים היו יותר גבוהים מארץ ולכך חשבו הם לבנות מגדל יותר גבוה משיעור עננים ההמה וא"כ תו א"א לירד עליהם גשמים ולשון וראשו בשמים לשון גוזמא הוא רק דידוע מ"ש כי בכדור לבנה ג"כ מקום ישוב כמו בכדור ארצי וכבר מצאו ע"י מלאכת מעופפות שהוא לעשות כמו תורן מונח לרוחב ארץ וא"כ מוכח דהרוח עולה מן הארץ וכן כל הרוחות עולים מהארץ מלמטה ולכך כתבתי שנח לא היה הולך בספינה לים באמצע אוקינוס כי וודאי לא ירד שם המבול כי מה צורך למבול בים וא"כ היה לו ללילך בספינה ולא בתיבה ואם כי לא נודע אז מלאכת הספינה מלבד דקשה דה"ל להשם להגיד ליה מעשה הספינה במקום צווי על התיבה. אף גם אם נאמין שהאוקינוס מקיף העולם מקצה אל הקצה כמו צינור ובצד אחד שלשת חלקי עולם אסיא אפריקא אייראפא ובצד השני העולם החדש הנקרא אמירקא וא"כ איך באו בני אדם לשם קודם המבול לעולם החדש בלא ספינה ואת"ל דלא היה קודם המבול שם אנשים א"כ אף המבול לא ירד שם כיון שהוא ללא צורך וא"כ מאי רבותא דא"י שנקרא טהור על שלא ירד שם המבול הא גם העולם החדש טהור הוא דלא ירד שם המבול אבל לפי מה שכתבתי ניחא דבמבול היה הארץ כל כח שלה נתמעך עד שלא היה הרוח יוצא כלל מהארץ וא"כ לא היה אפשר לנח לשוט בספינה בים אוקינוס כיון דבמקום שהוא היה שם בשעת המבול לא יצא הרוח וא"א לשוט בלי רוח וא"כ למה שכתבתי שהרוח הולך מהארץ ממטה למעלה ראוי היה שהכלי הנעשה במלאכת עפיפה שהרוח מנשב בתורן שהרוח יגביה הכלי מעלה מעלה ולא ישוב עוד לארץ רק שובו לארץ הוא בסיבת היות האויר החזק ועב הסמוך לארץ הוא מכביד על הדבר ומגרשו לירד למטה ולכן נסעו האינשעניעהר שע"י אבק השריפה שקורין פולוויר בכח רב אבק הניתן בקנה השריפה ולחצו לכדור הנתון בתוכו שילך מעלה מעלה עד שהשגיחו במקום ההוא ולא ירד הכדור כלל למטה כי לא מצאו שום כדור על הארץ ואף כפי הטבע הוא יורד למטה בדרך קצרה למטה ומזה שפטו כי הכדור עלה תחלה למעלה מהאויר העב והעכור ע"י כח הפולווער וכשהיו למעלה ממנו הוא היה מעכבו אח"כ מלירד וא"כ אם אפשר להביא

כל עופפות למעלה מהאויר העב הלזה יכול לילך ברוח מעלה מעלה עד הכדור הירחי כי הרוח יגביה אותו תמיד לילך ולמעלה הרוח הולך וחזק וכבר חברו בזה חבורים איך לעשות ספינה כזה לילך לכדור ירחי אבל העיקר שיגיע תחלה ספינה זו למעלה מאויר העכור הזה וזה היה כוונת דור הפלגה ג"כ שבקשו לקבוע מושבם בכדור ירחי ששם יהיו נצולים ממבול וחשבו לעשות ע"י ספינה הנ"ל אפס כיצד יגביהו אותה הספינה למעלה מאויר העכור ולזה חשבו לבנות מגדל גבוה כל כך עד למעלה מאויר ההוא ומשם יוכלו להשתמש בספינה הנ"ל לשוט באויר עד כדור הירחי ועוד היה לדור הפלגה כת אחרת שחשבו מטעם אחר לבנות המגדל והוא כי ידוע שמשמים עד לארץ כל האויר מלא רוחות כי לא יתכן שיהיה מן ארץ לשמים חלול וריקות ואין זה בגדר בינת חכם שיבנה כל כך ריקם מבלי שיהיה בו דבר וא"כ ע"כ יש בו רוחות והרוחות שהם קרובים לארץ הם יותר עבים וגסים ורעים והרוחות שהם יותר קרובים לשמים הם יותר בהירים וזכים וטובים וכל ענין דור המבול היה קודם המבול שהיו מקטרים לרוחות הללו והיו מתדבקים בהם ועל ידיהם פעלו כמה דברים והרוחות היו מכזבין להם שלא יטבעו במי המבול אבל בדור הפלגה ראו כבר שכזבו בם שפטו כי רוחות אלו הקרובים לארץ אין בהם כח ותבונה אבל חשבו לבנות מגדל גבוה מעל גבוה ושם הרוחות טהורים וזכים ואם יקטרו להם יפעלו בחפצם כי כחם חזק ובאמת היה בדור הפלגה כתות כתות כת אחת חושב כך וכת אחר חשבה כך כדאיתא במדרש ולכך נאמר ויהי כל הארץ שפה אחת היינו שכולם הסכימו בהסכמה אחת לבנות מגדל אבל דברים אחדים כי לזה היה טעם זה ולזה טעם זה ועכ"פ ידענו שהיו יראים מהמבול וע"כ אמרו בלעם היה הולך רכיל מגלה סוד מסתורין של הקב"ה לעכו"ם וגם להם קללה יחשב כי עכו"ם גדרו עצמן בכמה דברים כי יראו מהמבול אבל בלעם אמר להם שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם ועל ידו חזרו לרעתם ולכך אמר הקב"ה מתחלה בלבו מבלי לעשות פומבי כדי שיהיה להם מורא ממבול:

לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי. הנה כבר כתבנו כמה פעמים כי בתחלה היו הבהמות משכילים כדכתיב והנחש היה ערום מכל החיות משמע דכולם היו ערומים רק דהוא ביותר ולכך היה אסור לאדם הריגתן להיותם משכילים ולא היה תחילת בריאתם לשחיטה, ולכך נענש רבי באמרו לעגל שילך לשחיטה כי לכך נוצר כי זהו שקר דתחילת היצירה לא היה לכך ולאחר המבול הגיע לבהמה מדה פחותה כזה שאין בהם תבונה ולכך ההריגה מותר בהם והוא סיבת חטא האדם הוא החומר וגם בהולדו תיכף יש בו

נפש בהמה ועושה מעשה בהמה שאין לה שכל אך זה הוא לאחר המבול שלא היה שכל בנפש בהמה אכן קודם המבול לא יתכן זה דאף שנולד בו נפש בהמה מ"מ גם בהמה היתה מושכלת והיה ענין החומר לבד סיבת החטא ולכך כשחטא אדם נתקללה אדמה כי היא היתה סיבה לחטא ע"כ אמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כמו שעשיתי בחטא אדם הראשון כיון שעתה אחר המבול גם נפש הבהמה שנולד בו גרם לו לחטוא וזהו שאמר הטעם כי יצר לב האדם רע מנעוריו היינו נפש בהמה שנולד בו בלי שכל הוא המחטיא לרוב פחיתתו ומזה הטעם ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי כי קודם המבול היה ראוי להם לענוש כשחטאו שהיו מושכלים הבהמות והשחיתו דרכם אבל כאשר נסע יתרם ואין בהם תבונה על מה יענשו וא"כ אין להכותם יעשו מה שיעשו:

פסוק כב

עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. מזה דייק במדרש דבימי המבול שבתו המזלות ולא שמשו והטעם נראה כי הם עבדו למזלות והקב"ה נפרע מן הנעבדים ג"כ. הקשה הרא"ם איך ידע נח כי קלו המים ואיך הלך ושוב היונה אם לא היה אור במושבתו וכן יש לדייק מה שנאמר יום ולילה לא ישבותו הא גם בשנת המבול לא נשבת הלילה כי כל י"ב חודש היה לילה ודוחק לומר כמ"ש בחכמת הכדור כי כל כ"ד שעות במקום זה אור ובמקום זה חושך כפי סבוב השמש וזה ויום ולילה לא ישבותו כי תמיד יום ותמיד לילה אבל באמת הענין הוא כי בוודאי לא סיבב החמה אז אבל אורה לא כהה וא"כ במקום שהיתה עומדת היתה מאירה לארץ וא"כ סביב לא"י היתה מאירה תמיד כי שם היתה עומדת בשנת המבול ושם היתה מאירה כל י"ב חודש וא"כ במקום עמידתה היה תמיד יום ונשבת הלילה ובשאר מקומות היה תמיד לילה ונשבת היום וא"כ התיבה שנחה בהרי אררט סמוך לא"י כדכתיב במלכים בהריגת סנחריב שם היה כולו יום ושם יכול לשלח עורב ויונה ולא קשה מידי:

פרק ט

פסוק א

ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים וגו'. אמר שיפרו וימלאו את כל הארץ כי נח לא רצה לשבת בחוצה לארץ רק בא"י שלא הוגשמה ביום זעם וא"ל השם שיפרה בכל הארץ כדי שיהיה מוראם על החיות כדכתיב מעט מעט אגרשנו פן ירבה עליך חית השדה או אך מוראכם וגו' מוסב אקרא דלמטה כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה

לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כי לכך התיר להם אכילת בעלי חיים כי אם לא יהרגו וינחרו וישחטו אותם יהיו מרובות וסר מהם פחד בני אדם כנודע כי בכל מקום צריכין לצוד החיות לבל יתגברו וקודם המבול היה צלם אלהים על האדם ולא שלטו בהם החיות משא"כ לאחר המבול סר צלם:

פסוק ג

כירק עשב נתתי לכם את כל. אמר כירק עשב היינו אם תעשו כירק עשב בשעת הבריאה שנשאו הדשאים קל וחומר מאילנות ולא יצאו אלא למינם אף אתם לא תשחיתו דרכיכם כמו שעשיתם קודם המבול:

פסוק ד

אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. כי בבהמה נפש עכו ויכול להחטיאו באכלו כמ"ש האר"י ז"ל רק ע"י שחיטה או נחירה ותיקון ועיקר נפש הרע בהם בדם ויוצאה בשחיטה אבל אבר מן החי הדם בו ונפש הרע בו והאוכלו בא למדות מגונות:

פסוק ה

ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. הא דהודיע לבני נח דמיד כל חיה אדרשנו הוא דשמא תאמר הא אין אדם נהרג אם לא נגזר עליו מן השמים דין מיתה וא"כ גברא קטילא קטיל ומה עון יש כאן הלא בן אדם מושגח מה' ולולי שכך גזרתו לא היה נעשה בו דבר ע"ז קאמר דאף דהאמת כן מ"מ הוא ענש יענש כי הוא היה סיבה רעה והא ראיה מיד כל חיה אדרשנו דמי שחייב מיתה חיה אכלתו וא"כ לא היה עונש לחיה ההורגת את האדם כי היא שלוחו של מקום וע"ז קאמר מ"מ אדרשנו מיד כל חיה עכ"פ מגלגלין חובה ע"י חייב כן הדבר באדם ההורג דמ"מ מגלגלין חובה ע"י חייב. שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם. הא דכתיב דם האדם באדם הוא להוציא משטות וטעות כת פיתגארה אשר באונדיאן האומרת כי נפשות האדם מגולגלין בבהמות וא"כ השוחט שור מכה איש ועושה רציחה וכאשר האריכו בזה. לזה בא התורה ואמר כי אין חטא באדם לשפוך דם שהוא נפש אדם רק באדם אם הוא באדם אבל אם נפש האדם הוא בבהמה אין חטא לשופכו ולכך כאשר התירה התורה להרוג בעלי חיים וידוע היה להם שנפשות בני אדם מגולגלין בבהמות א"כ יאמרו כשם שזה מותר כך מותר להרוג אדם ולזה קאמר דיש הבדל וקאמר הטעם כי עיקר האדם היותו בצלם אלהים וההורגו ממעט הדמות ומרים יד בדיוקנו של מלך וזהו אם הנפש באדם שהוא צלם אלהים אבל אם הנפש ההוא בבהמה אין כאן צלם אלהים ולכך אין איסור רק השופך דם האדם באדם דייקא:

פסוק ח

ויאמר אלהים אל נח ואל בניו אתו לאמר. הא דכתיב מלת אתו היינו שנח ובניו לא שמשו מיטותיהן והיו תמיד ביחד פרושים מנשותיהן כי טענו לשוא אנו עמלין או יש לומר שנח היה נביא גדול והשיג במראה נבואה אשר אמר ד' אל לבו שלא להביא עוד מבול לעולם אבל בני נח לא ידעו כבשי דרחמנא מה שלבו לפומיה לא גליא לכך הוצרך הקב"ה לאמר להם:

פסוק ט

ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם את וגו'. ונראה דזה הברית אין הכוונה שלא ירד עוד המבול דזה נאמר אח"כ והקימותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול וגו' רק ברית הראשון הוא בין אדם לחיות שלא ישלטו החיות באדם ויהא מורא עליהם וישכנו ביער מקום שאינו ישוב כי אילו יתאספו כל חיות היער יכולין להשחית את האדם רק הקב"ה נתן מוראו עליהם שהן נבדלין ושוכנים ביערות מקום שאין בו אדם והוצרך לכך כי מי שנתחייב מיתה או נטבע בנהר או חיה רעה אכלתו וא"כ יאמרו אף אם לא נטבע במים שלא יבוא עוד מבול יגברו עליו חיות רעות. לכך בא הבטחה פעמים הראשון ששם ברית שלא יתגרו בם החיות ובברית השני שלא יהיה עוד מבול:

פסוק יב

ויאמר אלהים זאת אות הברית וגו'. והמעיין יראה כי שלשה פעמים נאמר בענין הברית מלת קשת את קשתי נתתי בענן והיה בעננו ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן והיתה הקשת בענן ונראה דכבר ידוע כי הקשת הוא הסימן כאשר ימנעו הלוחמים להלחם יהפכו קשתם וכלי קרב וכן אם הקב"ה ח"ו לוחם אזי יתר הקשת נגד ד' לירות ממנו חיצים אבל כשהקב"ה מראה שלא ילחם מהפך הקשת והיתר נגדנו גם זה מורה שאנו חוטאים ומורדים לפני הקב"ה וכביכול כאלו אנו לוחמים ומורים חצים נגד השמים כי המיתר נגדנו כאלו אנו מכוונים לירות חיצים למעלה ולהיות כי כל התנצלות למין אנושי על חטאם הוא חומר העכור וגורם השני הוא המזל כמאמרם מאן דנברא בהאי מזל שופך דמים ובהאי מזל יהיה זנאי וכדומה וכל מזל נכלל בשמש ולכך גזר הפילוסוף מולידי האדם הם האדם והשמש כי משטריו הם הגורמים לילד וידוע טיב הקשת כאשר יהיו אידי הארץ עבים ויולידו עננים עכורים אזי אור ניצוץ השמש הוא גורם הקשת ולכך נדע היות ענין הקשת מחודש אחר המבול כי קודם המבול היתה הארץ מזוכך בעצמותו ספיר גזרתו ואף האידים לא היו עבים כלל ולא היו עכורים ולכך לא נתהווה הקשת כי קוי ניצוצי השמש היו עוברין דרך העננים מעבר לעבר כאשר אנו רואים באמת אם

אין הענן עב רק זך לא יראה קשת רק לאחר המבול לרוב גפרית מימי המבול ולרוב צמיחת כל בעלי חיים וצמחים ואילנות שנבלע הכל בארץ נשתנה הארץ וקבלה עכירות רב ומזה נתהוה הקשת וא"כ טיב הקשת הוא מחמת עכירת אדמה ועי"כ בא עכירות האדים ומזה נתהוה עב הענן וגורם השני לקשת הוא ניצוצי השמש ושני גורמי הקשת הם שני הגורמים לאדם לחטוא היינו יסוד חומר העפר שבו והמזל שהוא משטרי השמש ולכך הקשת הוא אות ברית להבין כי זהו ענין התנצלות האדם והנה כאן נכרתו שלש בריתות אחד שלא ישחת הארץ כי במבול אף הארץ נשחתה ונשתנה לגריעותה למאוד כמ"ש ע"כ אמר כאן את קשתי נתתי בענן שהזכיר הקשת קודם לענן להורות שתיכף בענן שמורה על פורעניות שהוא חושך ואפילה תיכף נראה הקשת שלא תשחת הארץ אפי' כל דהו וזהו את קשתי נתתי בענן היינו תיכף והיה לאות ברית ביני ובין הארץ דייקא וברית השני מבלי יהיה מבול כללי על אדם ובעלי חיים כי לפעמים יורד גשם ושוטף אדם ובהמה אבל לא יתמיד שיהיה ח"ו כליון ע"י כן ולכך והיה בעננו ענן על הארץ ונראתה הקשת היינו כי מתחלה יהיה ענן התחלת פורענות אבל אח"כ ירחם ה' ונראה הקשת ולא יהיה ח"ו כליון היינו דכתיב ולא יהיה מבול לשחת כל בשר אבל אם נגזר גזרה על הבהמה לבד וזהו מדת הדין קשה דאם אדם חטא בהמה מה חטאה ולכך אמרינן בהגדת פסח ביד חזקה זו הדבר שהיתה בבהמה וזהו ברית השלישי והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ לכן כתיב כאן בין אלהים כי זהו מדת הדין הקשה וידוע כי אף שהקשת מסתלק מ"מ דמות קשת נשתייר בעבים וזה והיתה הקשת בענן דהיינו שעשה רושם בענן וגם מלת והיתה הוא לשון נקבה היותו דמות מגוף הדבר כמו נקבה מזכר וזה מורה על בהמה שזהו רק דמות ורושם מאדם כדכתיב בהמות נדמה שהוא נדמה לאדם ואף דמות הקשת הוא לזכרון שנגזר גזרה רק על בהמה וריחם ד' אדם ובהמה תושיע ד':

פרק יב

פסוק א

ויאמר ד' אל אברם לך לך וגו'. פרש"י להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים ועוד שאודיע טבעך בעולם ויש לפרש לך לך להנאתך על כללות לך לך הנאמר אצל אברהם אחד כאן ואחד אצל עקידה לך לך אל ארץ המוריה ועל זה מפרש כי כולם פירושו להנאתך ופה פירושו לזכות בבנים ובעקידה פירושו להגדיל שמו כמ"ש והאלהים נסה את אברהם לשון הגבהה. או יש לומר כי ידוע דשני הליכות היו הראשונה בשנת ע' לאברהם והשני בשנת ע"ה והליכה ראשונה היה להגדיל שמו לעוצם חכמתו

ולא לבנים כי שרה לא הלכה אז עמו ושניה לבנים כי שרה הלכה עמו ושיעור הכתוב כן הוא וימת תרח בחרן ויאמר ד' אל אברם לך לך כי הלך תחילה עם תרח ללכת ארצה כנען ולא היה רצון הקב"ה שילך תרח עמו רק לבדו ילך שלא יתבטל ע"י כיבוד אב מעבודת ד' ולכך אמר לך לך לבדך תלך ואביך תניח בחרן ולכך לא נתקיים מחשבתו של תרח ומת בחרן כי כך היה צוואת ד' לאברהם לך לך:

לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך. הא דאמר דווקא הני שלשה ועוד שמהפך הסדר כמו שדקדק גם רש"י נראה שכבר כתבו חכמי התולדות כאשר ישפטו מקרי איש ותולדותיו ומה יקרה לו באחרית הימים צריך שלשה חקירות הראשון הארץ אשר נולד בו כי נשתנה לפי ענין הארץ שנית זמן התולדה ושלישית תולדות אבותיו באיזה זמן ומזל נולדו כי גם זה בעזר הבנים להצליחם או להשפילם כפי מערכת השמים והקב"ה אמר לאברהם שהיה אצטגנין גדול להסיר ממחשבתו כל שלש אלה כי ד' יעזור לו ולכך אמר לו נגד הראשון מארצך ונגד השני ממולדתך ונגד הג' מבית אביך כי מכולם יצא ולא ישים בהם מחשבתו כלל:

אל הארץ אשר אראך. אמרו חז"ל כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור. נראה פירושו כי מן חרן למקום שבא"י שהלך לשם אברהם היו מקומות הרבה והקב"ה אמר לו תחלה לצאת מחרן למקום הקרוב ושם חזר ואמר לו לילך למקום שאחריו וכן תמיד עד בואו למקומו לא"י ושם אמר לו הקב"ה פה תשב וא"כ זכה לדיבורים רבים ומצות רבות ואתי שפיר על כל דיבור ודיבור ובזה הרבה לו החיבה לא"י שזכה בשבילה לדיבורים רבים:

פסוק ב

ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה. נגד לך לך ממולדתך אמר שאין לו ליחס אחר מולדתו כי ממנו יתחיל ליחס גוי גדול וזהו שאמר במדרש שיהיה בריה חדשה היינו ממנו יתחיל למנות היחוס ולכך אנו נקראים בני אברהם ולא בני נח כי מאברהם מתחיל היחוס וכנגד מבית אביך שהלך קודם מות תרח ותמיד האבות מברכין לבנים קודם מותם ומשפיעים עליהם הטוב והוא הלך מקודם ע"כ הבטיח לו הקב"ה שהוא יברכו. וכנגד ארצו שהיה אברהם אב לארצו כדאמרינן בתחילה אברם אב ארם הבטיחו הקב"ה ואגדלה שמך שיהיה שמו אברם אב לכל המון ובאר היינו אב המון רשעים שהיה מחזירן בתשובה ומגיירם:

והיה ברכה. הרצון בזה שיבטח בה' לבדו ולא בשום אדם כדכתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם ברוך הגבר אשר יבטח בה' ולכך אמר לו שיהיה בגדר הברכה ולא בגדר הארור לבטוח באדם:

פסוק ג

ואברכה מברכך ומקללך אאור. רצה לומר צדיקים שיצא ממך מיעקב שהם גורמים לך ברכה שאומרים אשרי שזה ילד אשרי שזה גדל להם אברך אבל מקללך הם רשעים שיצאו ממך מעשו שגורמים לך קללה שאומרים ארור שזה ילד ארור שזה גדל להם אקלל ולא יהיה הברכה בזרעך דרך כלל רק לצדיקים הגורמים לך ברכה:

ונברכו בך כל משפחות האדמה. היינו כמ"ש חז"ל באסתר שלכך נשאה חן בעיני כל כי כל אומה חשבה שהיא מאומה שלו וחן האדם על אומה שלו וכן אברהם שבא לא"י ארץ נכר ולא נודע לאחרים מקום מחצבו ונתפרסם בחכמה כל אחד חשב שמאומתו הוא וכולם נתייחסו אליו וזהו ונברכו בך כל משפחות האדמה ולכך הלך לבדו בלא אביו ומכ"ש שלא נשאר בארצו שהיה אז שם אומות אחרות ששונאים אותו ולא היו דבריו נשמעים לפרסם האלוהות בעולם אבל כשבא לבדו לא"י ולא נודע טובו ומחצבו כל אומה נתברך בו לומר משלי הוא וכולם אהבו אותו ביתר וע"י זאת יאותו כל העמים לשמוע בקולו ולדבקה בו וזה הטעם שלא יחס אחר אבותיו כלל והיה כבריה חדשה:

פסוק ד

וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן. הליכה ראשונה שהיה בלי שרה והיא נשארת בחרן אין קרוי יציאה כיון שעדיין ביתו שם ולכך לא כתיב ויצא רק וילך אברם ולא היה אתו רק לוט והטעם כמ"ש בזוהר כי אתדבקו בלוט כי צפה שממנו יצמח שרש ישי העומד לנס עמים אבל אברם אח"כ בן ע"ה שנים בצאתו מחרן כי אז הלכה שרה ג"כ והיה יציאה גמורה כי עקר דירתו מכל וכל והטעם שלא הלכה שרה עמו בפעם הראשון רק אחר היות אברהם בן ע"ה נכון הוא כי שרה היתה מופלגת ביופי ותבא למקום שחשודים בזימה ואולי ברוב הון וסגולת מלכים יפתו אותה ח"ו אמנם כשאברהם היה בן ע"ה היתה שרה בת ס"ה שנים ועברו רוב שנותיה כי כל שנותיה היה קכ"ז ולכך לא יצא עם שרה רק כשעברו ס"ד משנותיה שהוא רוב שנותיה:

פסוק ה

ואת הנפש אשר עשו בחרן. כי בכנען לא רצו לקבל גרים להיותם בכלל ארור ולכך אף בז' עממים לא קבלו לולי גבעונים שבאו בערמה ולכך לא גיירו רק בחרן:

פסוק ו

ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אילון מורה. כי זהו ניתן תיכף ליעקב ולא בביאת ישראל לארץ וגם משכם נצטה הגלות שבשכם מכרו את יוסף וזה היה עיקר הסיבה לקבלת התורה. וכן אלון מורה ששם מל וקיבל הברית גם בא עד אלון מורה כי כל כוונתו היה לעקור העבודת אלילים ודרך האמוריים היה ליתן עבודת אלילים תחת אלונים כמבואר בנביאים לכך יאהל שם לעקור העבודת אלילים:

והכנעני אז בארץ. נראה שהוא נתינת טעם למה דוקא עד שכם כי לא שלמו עדיין עונם והיה להם ממשלה בארץ ולכך לא בא רק לשכם שכבש יעקב אח"כ. ועוד יש לומר כי באמת א"י לזרעו של שם היה כמ"ש רש"י אבל לא לזרעו של נחור אבי תרח אף שגם הוא היה מזרעו של שם ואם כן מה טיבו של אברהם לכבשה מיד בני שם ולכך קאמר קרא והכנעני אז בארץ כי כבר גזלו כנען וא"כ נטלו אברהם מכנען כאמרם עמון ומואב טיהרו בסיחון והבן:

פסוק ז

וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. נראה לפרש מה דהוצרך לומר הנראה אליו דכתיב וארא אל אברהם באל שדי וידוע שה' נקרא שדי שאמר לעולמו די שהיה מתרחב והולך והענין שהיה מתרחב כי אלו לא חטא אדם הראשון היו מולידין בכל יום וגם לא היו מתים א"כ לפי הטבע יקטין כדור הארץ להכיל המון הזה והקב"ה אמר די שלא יהיה גדול ממה שהוא עתה כי כן נפלאותיו להיות מועט מחזיק את המרובה ואלו לא חטא אדם הראשון היה לכל העולם קדושת א"י דארץ צבי כתיב שמקום מועט מחזיק את המרובה והנה הקב"ה אמר לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת ולכאורה קשה הנה לריבוי אנשים שהבטיח הקב"ה כחול הים יהיה זרעך יקטן הארץ הזאת ולזה כתיב לה' הנראה אליו והוא אל שדי כדכתיב וארא וגו' באל שדי ובכח שם זה מקום מועט מחזיק את המרובה וע"כ יהיה זרעו יכולין לישב בא"י ויהיה מועט מחזיק את המרובה:

פסוק ח

ויעתק משם ההרה. הנה אמרו חז"ל שאין לד הר וגבעה שלא העמידו עליו עבודת אלילים וכל ענין אברהם היה לבטל עבודת אלילים לכך העתיק ההרה:

פסוק ט

ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה. כי לא נתן עיניו בממון רק להתחכם כאמרם הרוצה להחכים ידרים ובני נגב כולם חכמים מופלגים בחכמה ולכך נסע הנגבה:

פסוק י

ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ כנען. הא דנתן טעם שירד למצרים מפני כבידת הרעב בארץ. נראה דרעב הזה היה בנסיון גדול לאברהם וגם נעשה לו נס גדול כי מה שאמרו הנשים ארורות לירמיה מעת חדלנו לקטר למלכת שמים חסרנו כל כי היו מקטרים לצבא השמים להוריד שפע ולכך לדעתם כאשר חדלו פסקה השפע וכן היו עובדי עבודת אלילים עושים בימי אברהם שהיו עושין צורות וטלמסאות להוריד שפע מן כוכבי שמים ואברהם לימדם שימנעו מזה ואח"כ כשבא הרעב היה זה לפתחון פה להם כי בסיבה זו בא הרעב הואיל וחדלו להקטיר למלכת השמים כמאמר הנשים הנ"ל וא"כ מדרך הטבע היה שיקומו כל העם הרע אליו לדקרו בחרבם כי הוא אשר הסיב עליהם הרעה הזאת וכל זאת לא גרמו לו רעה ואמר שלא מפני פחד הזה נס כלל כי בטח לבו בה' רק מפני כבד הרעב אבל לא שם לבו כלל לפחד הנ"ל:

פסוק יא

ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. הא דכתיב כאשר הקריב וגם מלת עתה ידעתי נראה דאמרו יסכה זו שרה שהכל סכין ביופיה וסכה ברה"ק ושניהם כאחד אמת כי הארת השכינה עושה שהיא יפת תואר למאוד כדכתיב חכמת אדם תאיר פניו ולכך אסתר ירקרקת היתה רק כשלבשה רה"ק היתה יפה מכל הנשים וידוע כי במצרים לא היה השכינה שורה כי היה אתר מסאב וזהו כאשר הקריב לבוא מצרימה ונסתלק שכינה ומכל מקום היתה יפת תואר אמר עתה ידעתי כי יפת מראה את בעצם ובטבע כי אלו היה מחמת שכינה לא היה לו פחד לדבר זימה כיון דהשכינה סרה ממנה בבואה למצרים תשאר כעורה ביותר אבל עתה שניכר שהיא בטבע יפת תואר לכך חרד חרדה זאת:

פסוק יב

ואמרו אשתו זאת והרגו אותי ואותך יחיו. יש להבין אם יהרגו אותי כדי שלא יעברו על איסור אשת איש האיך פחד שיהרגו אותו ויעברו על שפיכת דמים שנאסר גם כן לבני נח ונראה דבלא"ה היה אברהם בעיניהם בן מות כי מאס בעבודת אלילים והיה אצלם נחשב לבן מות כאשר עשה נמרוד רק באמת לא השגיחו בזה להרגו אבל מחמת חשקת שרה יאמרו זאת לאמתלא שאברהם בן מות הוא שמאס בעבודת אלילים ומפריע את העם מלעבוד כוכבים ומזלות ולכך יהרגהו וגם על מה שאנסוהו אחר הריגתו הגם שהוא נגד דת הנימוסיות גם ע"ז יהיה להם אמתלא כי גם שרה כפרה בעבודת אלילים ומ"מ יחיו אותה וא"כ הרי היא שלהם כשבויה שניצלה ממות כאמרם אשה שנחבשה ע"י נפשות אסורה כי בזה אין מתיראין לאונסה ולכך ואותך יחיו אף דלפי דעתם גם לך

משפט מות וצפה אברהם ברה"ק כי במצרים יהרגו זכר ויחיו נקבה והיה אח"כ כל הבן הילוד היאורה תשליכהו וכל הבת תחיון וחשב אברהם שאז יהיה זאת ולכך אמר אמרי נא אחותי את כי צפה שע"י אחותו יצמיח ישועה ויצאו ברכוש גדול כי כך היה ע"י מרים אחות משה כדכתיב ותתצב אחותו מרחוק ולכך אמר אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך לצאת ברכוש:

פסוק יג

אמרי נא אחותי את. היינו כי האבות ובניהם קודם מתן תורה כשהיו בא"י היה להם דין ישראל וכשהיו בח"ל היה להם דין בני נח כמ"ש הרמב"ן על התורה ובני נח כשנסתלקין מנשותיהם אמר לה אין את אשתי והיא אומרת לו אין את בעלי הרי יש לה דין פנויה ולכך אברהם מבלי להכשילם אמר אמרי נא אחותי את ובטל האישות וא"כ תהיה כפנויה:

למען ייטב לי בעבורך. הנה חז"ל אמרו אם אמר לי משמע לי ולא ליורשי וגם אברהם דייק כך כי מתנות שניתנו לו במצרים לא זכה בהם יצחק כלל רק הם מתנות שנתן אברהם לבני הפילגשים כי הם היו בני קטורה שהוא ממצרים וממצרים יצאו ולמצרים שבו ולכך דייק לי:

וחיתה נפשי בגללך. נפשי דווקא כי חיי נפש הוא שהוא נקי מחטא ואמרו חז"ל המכבד לאשתו עליו נאמר וידעת וכו' ופקדת נוך ולא תחטא עוד יש שכר אחר כדאמרינן אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו ואברהם כיבד לשרה מאוד כנודע ומקדם היה יכול להיות שכרו בעושר אבל אם ייטיבו לו שאהיה בלא"ה עושר אם כן ע"כ השכר הוא שלא אחטא וא"כ בגללך שאני מכבד אותך חיתה נפשי שלא אבוא לידי חטא:

פסוק יד

ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאוד. יש להבין דמה צריך לכתוב ויהי כבוא מצרימה דודאי לא ראו אותה קודם לכן נראה דודאי כאשר היתה שרה במצרים ישבה בצניעות בסתר אהלה ולא ראה אותה שום אדם רק כאשר הלכה מן החמור דרך העיר בדרך הלוכה ראו אותה או יאמר כי כתב רש"י דרך ממעט יופי הם ראו אותה מיד כבוא אברם למצרים ולא נחה ולא שקטה עדיין מיגיעת הדרך עד שתהא חוזרת ליופי ומ"מ היתה יפה למאוד מזה שפטו גודל יופי' גם ידוע כי משפט המלך מבלי לבעול אפילו היפה בנשים עד שתהיה ראשונה אצל הסריסים לסוך בשמן המור בתמרוקי נשים זמן מה כאשר יעיד מגלת אסתר והטעם כי אולי יש לה חולי ותזיק למלך ויותר הזהיר גליאנס ובן סירא על נשים רבות יפות תואר שיש להם מיחוש בגוף וא"כ לא היתה ראויה לשרה שתלקח תיכף להבעל למלך אמנם אמרו חז"ל דמרגליות

היתה תלוי בצואר אברהם שכל חולה שהיה רואה אותה נרפא מכל חולשים לכך נאמר שמיד אחר ביאת אברם למצרים וראו שהיא יפה הללו אותה לפרעה כי לית כאן חשש חולי מצד שהוא אברם ודאי תתרפא ממנו:

פסוק טו

ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה. הוקשה לרש"י מלת אל פרעה ומפרש שאמרו הגונה זו למלך ולי נראה לפרש עניין ההוא כי ודאי אברם עשה בתחבולות מנהג עובדי כוכבים ומזלות קדמונים בהלוכן למלחמה עם נשותיהם לבל יתנו בני אדם עיניהם בם היו מושחין פני נשיהם במשיחה שהיה חושך משחור תוארם למראות עין ואח"כ תרחץ פניה ותשוב ליפיה הראשון ולכך אמרו אל פרעה יפת תואר אפילו נראית כעורה הרצון בזה שהיא למראית עין כעורה ובעצם היא יפת תואר דודאי אברם לא מנע מתחבולה זאת למשוח בשחור פני אשתו והיא כבנות כושים רק כל כך היה היופי של שרה ורה"ק אשר עליה וחכמת אדם תאיר פניו שמתוך שחור הבהיק אורה ונראית נאה ויפה למאוד וזהו הפלגת הענין וגודל היופי הזה הגידו לפרעה כי הענין מפליא השומע והרואה. גם נראה לפרש מלת אל פרעה. כי אברם התחכם ואמר על שרי היותה אשת איש רק הבעל למרחוק והיא נוסעת עמו כי הוא אחיה לבל יפגעו באיסור אשת איש כי בני נח מוזהרים על זה ומ"מ אברהם חיה יחיה אבל המלך לפי דתם יכול להפר חוקם ולבטל קישור אישות ובפרט שהם חושבים מלכיהם לאלהים על הארץ כנודע במלכים קדמונים ומלכי מצרים ומלך פורץ גדר ולכך אחשורוש קיבץ נשים ולא חש אם הם פנויות או בעולות בעל כי לפי נימוסם הותר הדבר למלך ולכך הוצרכו להלל אותה אל פרעה רצונם כי היא מותרת לו לבדו ולאחרים אסורה. אמנם יותר נראה לפרש כי ידוע ששרי מצרים היו בקיאים בחכמת הכישוף מקסם ולחש ושרטוט הפנים וכדומה מאתם יצא חכמת חיצונים אשר הוא לעומת חכמה אמתית כי את זה לעומת זה ברא אלקים וראו והכירו בפרצוף ושרטוטי שרה כי היא מוכנת לנשיא אלקים על הארץ כאשר היא באמת אשת אברם נשיא אלקים ומבחר כל מין אנושי והם שחשבו כי היא אחות אברם א"כ אין זאת כי אם אשת מלך מצרים שחשב עצמו לראש גוים ואלהי על הארץ ולכך כאשר ראו אותה בהכרת פנים ויהללו אותה אל פרעה ולכך ותקח האשה בית פרעה והבן כי הדברים נכונים:

פסוק טז

ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר. והנה לא כתיב שנתן לו מתנות רק הטיב בעבורה דודאי לא קיבל מתנות מפרעה ממש כי זה כמתן אתנן ומצינו יותר מזה שאמר למלך סדום אל תאמר אני העשרתי את אברם רק אולי מינוהו למשנה המלך כמו

אחשורוש למרדכי למדי ופרס מינוי ההוא עלה לשכר רב וזהו ויהי לו ולא ויתן לו ולכך לקחו אח"כ ממנו כי הגיע לו חלף עבודתו ומינוי של המלך:

(אמר המעתיק אל יקשה הקורא על הרב הא גבי אבימלך כתיב ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם דהכא כתיב ויהי לו צאן ובקר קודם שידע פרעה שאשתו הוא ואם יקבל מתנות ממנו נראה כאתנן אבל גבי אבימלך כתיב שנתן לו אחר שהודיע לו הש"י שהיא אשת איש ונתן לו מחמת יראה ופחד שיתפלל עליו וכמו שפירש רש"י על מלת ונוכחת שהוצרך לפייסה בממון זה הותר לו ליקח מתנות ועל שאמר דוקא למלך סדום אל תאמר אני העשרתי את אברם פירשתי בפירושי שיש תחת ידי בכתיבת ידי על התורה אחר שנדקדק במלות כפולות ושונות שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך דדי לו אם יאמר מחוט ועד שרוך נעל לבד וגם מה שאמר אל תאמר אני העשרתי את אברם דמשמע אם אחר יאמר דבר זה לא יקפיד ויקבל ממנו דהנה ידוע דמעשה ניסים אין ליהנות מהם וגם אין ליהנות מהגזל שנגזל מאדם וכך אמר אברהם אם תאמר ליקח הרכוש שהצלתי מארבעה מלכים שודאי אתם נותנים לי במתנה גמורה שהצלתי הנפשות על זה אמר מחוט ועד שרוך נעל שהוא דבר מועט לא אקח כי הצלתי היה מעשה ניסים כדאמרו שקשים נעשים חרבות ועפר נעשה חיצים ואסור ליהנות מזה ואם תאמר שתתן לי מאוצרך שכרי זה לא אקח שכל אשר בידך גזול הוא כי אנשי סדום רעים וחטאים וזה ואם אקח מכל אשר לך אשר לך דייקא עכ"ל המעתיק) ויותר נראה דאברהם לא לקח מפרעה כלום והא דכתיב ויהי לו צאן ובקר היינו שאברהם לקחם מממון שלו ומה שאמר שהיטיב לאברהם בעבורה הוא דידוע כי מצרים נקרא בית עבדים שלא הניחו לשום עבד ושפחה לילך ממצרים וגם בהמות לא הניחו לילך כמבואר בגמרא אין פרה וחזירה יוצאת ממצרים אא"כ חותכין האם שלה אבל אברם היותו קרוב למלכות הרשוהו ליקח הכל מבלי כושל ועיכוב וזהו ויהי לו שהורשה להיות לו כך ומשלו לקח:

פסוק יז

וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם. הנה אמרו במדרש סימן לבנים מה שקרה לאבות וזהו וימת מלך מצרים פירש רש"י נצטרע ויאנחו בני ישראל מעבודה והטעם שנאנחו אז הוא משום שידעו סימן הנ"ל ובאברם תיכף לאחר שהיה צרעת לפרעה שלח אברם ושרה מארצו וחשבו שכן יהיה בבנים וכיון שראו שנצטרע ומ"מ חופשה לא ניתן להם ע"כ נאנחו כי תוחלתם כמעט כזבה להם:

ואת ביתו על דבר שרי. אם נפרש ביתו היינו עבדיו הוא כי פרעה לא רצה לאנוס את שרי דאין זה מחק המלך רק רצה לפתות אותה ולכך הטיב לאברם היותו אחיה שידבר על לבה וכן שרי פרעה דברו לשרי לשמוע אל המלך ועל זה באו הנגעים על דבר שרי אבל יותר נראה פירוש ביתו זו אשתו כי בלא"ה היה לפרעה נשים והיו ג"כ בעולת בעל כמש"ל כי המלכים לא היו מקפידין על זה ולכך אלו היו באים הנגעים על פרעה לבדו היו אומרים בשביל איסור אשת איש מנשים ההמה באים הנגעים עליו ולא על דבר שרי ולכך גם הם שתו כוס התרעלה ועוד דפרעה העביר נשיו ההם מהיותם מלכה וגברת ממלכה ובחר בשרה ועשה להם חרפה וא"כ יהיו אומרים יראתם תבעה עלבונם כמו גבי בכור השבי ולכך גם בא עליהם נגעים שידעו שהוא על דבר שרי:

פסוק יח

למה לא הגדת לי כי אשתך היא. מלת לי יש לדייק ונראה דכך אמר כי אצלי אשת איש מותרת כנ"ל דמלך פורץ גדר וא"כ איני צריך להמיתך ולמה לא הגדת לי דייקא:

פסוק יט

למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה. יש לומר כהנ"ל כי שרטוטי פנים מורים היותה היא אשת נשיא ומלך ואם אמרת אשתך היא הייתי מבין כי עליך מוסבים הדברים אבל כיון שאמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה שחשבתי שהיא מוכנת לי לבד. גם י"ל כמ"ש כי הוא בקש מאברם לרצות לשרה להנשא ואם אשתך היא אתה הוא בעוכרי שמיאנה לשמוע בקולי וסניגור נעשה קטיגור. ועוד יש לומר דכבר הקשו למה אמר אברהם אחותי היא ולא בתי אלא ודאי דטעמו היה דבקרב ימים אי אפשר שלא יורגש קירוב הדעת אשר ביניהם כאשר היה ליצחק בהשקפת אבימלך וא"כ יהיה לו דין משפט מות כי בן נח אסור בבתו ולכך אמר אחותי היא ובן נח מותר באחותו ע"כ אמר תחלה בבואו למצרים שהיא, אחותו ודעתו ליקחנה לאשה ואם יתוודע אח"כ מקירוב הדעת אשר ביניהם יאמר שלקחה כבר בצנעה וזהו המשך הדברים שאמר לו פרעה למה כחשת לומר אחותי היא ואקח לי לאשה היינו שאמרת שדעתך ליקח אותה לאשה ועתה הנה אשתך שכבר נשאת אותה לאשה:

ועתה הנה אשתך קח ולך. נראה כי לא יתכן לשבת במדינה כי כדי בזיון למלך להיות אשה שכבר באה בארמונו והיא מיודעת למלך אעפ"י שלא בעל אותה שיקחנה הדיוט כמו אביגל שג"כ לא נבעלה לדוד ומ"מ אסורה לאדוניה ולכך אמר הנה אשתך קח ולך כי חרפה ובוז הוא למלך ואתה תבקש לך גם המלוכה כמו באדוניה בן חגית ולכך צוה אנשים לשלחו לבל יתמהמה במדינה ועוד כי בקש לומר בזה לאברהם ליקח שרה כי כשרה היא ולא נגע בה ונתן לו מופת על זה כי ידוע מה שאמרו בדינה שכל הנבעלת

לעובד כוכבים קשה לה לפרוש ממנו ולכך אי היתה נבעלת לו לא היתה הולכת ברצון טוב ממנו כמו שלא רצתה דינה ואם תקח אשתך ותלך הא לך מופת שכשרה היא ויותר נראה לפרש כפי מה שבא במדרש כי הגר היתה בת פרעה מפלגש ונתן אותה לשרה לשפחה כי פרעה ראה באצטגנינות וקסם שלו שיתחתן עם אברהם בקורבה דאישות ולכך חשב תחילה ליקח שרה אחות אברהם וכאשר ראה שהיא אשת איש א"כ אין כאן קיום לדבר רק ליתן לו בתו וראה שלבסוף תהיה לו לאשה וזה אמרו לו הנה אשתך רמז לו על הגר שתהיה באמת אשת אברם קח ולך ונתקיים הקסם ההוא שנתחתן באברם וזרעו מלא גוים ולכך אמרה שרה בוא אל שפחתי אולי אבנה ממנה כי שרה חשבה כי מצרים מלא כשפים והם עשו כישוף שלא תלד כדי שתהא הגר לון לאשה ולכך אמרה בא אל שפחתי וא"כ שוב יבטלו הכישוף כי כבר נתקיים מחשבתם אולי אוכל להבנות אח"כ והבן:

פרק יג

פסוק א

ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה. סיפר בשבחו של לוט שאף שהוא הורשה לשבת במצרים מ"מ לא רצה לפרוש מאברם ועלה עמו לארץ הנגב ומצרים היא שמינה:

פסוק ג

וילך למסעיו. פירוש אע"פ שעכשיו שיש לו מחנה רב היה מהראוי להיות נוסע בפחות ממקדם מ"מ טרח לילך למסעיו הראשון פירש"י לפרוע הקפותיו היינו בכל מקום שבא אברהם ביתו עמו להספיק לכל בני עיר בלחם ומים ומחסורם וכך היה חובתו ובהליכתו לא היה אפשר לגודל הרעב ולא היו בני עיר נהנים ממנו ואין זה מפאת הטוב כאמרם טוב לצדיק טוב לשכינו ולכך חזר למקומות ההם לשלם עד המקום אשר היה שם אהלה בתחילה בין בית אל ובין העי אהלה כתיב כי בא להגין על שני עגלים דירבעם בית אל ודן והיה זכר ונקבה ובבית אל היה נקבה ולכך אהלה כתיב כי אוהל נקבה כיפר והוא דכתיב בתחילה ר"ל כי במצרים נודע לו ששרה יפת תואר היא ועשה תחבולה לומר אחותי היא מפחד הריגה וא"כ גם בכנען בהאי פחדא יתיב כי גם הם רעים לה' ולכך שב למקומו הראשון ושם לא עשו לשרה דבר בהיותו שם מקודם אף שהיו רואים אותה וא"כ היו צדיקים ותקע שם אהלה ואמרו בתחילה כי כבר כתב רש"י שאהל שרה היה בתחילה ואברם הורגש במצרים כי הוא טפל לשרה בנבואה כי הנס קרה לה ולא לו ולכך נסע לאהלה וגם היה בין עי לתקן חטאת עגל וזה היה ממצרים כי מצרים שהם

דומה לעגל כמ"ש עגלה יפיפיה מצרים ולכך יוסף שנקרא שור היה מלך במצרים ומזה נולד הרעה לערב רב לעשות העגל וכן משפחות אפרים ומנשה לעשות עגלים ושרה שנצלת ממצרים והיא קרויה עגלה שהאשה קרויה עגלה כמ"ש לולא חרשתם בעגלתי וכמאמר חז"ל קורין לאשתי שורי ולכך תקע אהלה בין עי ובין בית אל וכבר נודע כי עגל ענין גלגלים כמ"ש רגליהם רגל עגל אבל ישראל תקועים באור ישר וזהו שרי בהיפוך אותיות ישר:

פסוק ד

ויקרא שם אברם בשם ה'. הנה בראשונה כתיב סתם ויקרא בשם ה' ולא כתיב אברם וכאן כתיב אברם נראה כי מקדם טרם שנתגדל שם אברהם הוצרך להביא ראיות ומופתים נגד הבריות לקרוא בשם ה' לפרסם אלקותו לכך נאמר למעלה סתם אבל עכשיו שנתגדל שמו במצרים כמ"ש הזהר היה די כשקרא בשמו בשם ה' כי כל א' נתלה באברם באילן גדול להאמין בה' ולכך דייק ויקרא אברם בשם ה':

פרק טו

פסוק א

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאוד. איתא במדרש שהיה אברם מצטער אולי יבא אחר ויסגל במצות יותר ממנו ונראה לפרש כי ראה דרדף רק עד דן ולא יותר מחמת העגל שהעמידו בניו בדן וא"כ ראה שיהיו צאצאיו. עובדי עבודת כוכבים ומזלות ופחד אולי יחליפם ה' באומה אחרת ולכך אמר לו אנכי מגן לך ואמר במדרש צדיקים שיגינו כמגן ובחזקיה אמרו דחזי בנין דלא מעלין נפקין מיניה ואמר לישעיהו הנביא הב לי ברתך דזכותי וזכותך גרמו שיהיו צדיקים הרי דזכות רב מזכה אף דעלול לחטא ולזה אמר ה' שכרך הרבה מאוד כי רב זכותם יזכה אף שהם עלולים לחטוא מ"מ יהיו צדיקים אך קשה איך שייך בזה הבטחה הא אמרינן ואלו צדיק ורשע לא קאמר אבל נראה בזה לפרש דהתוספות כתבו גבי חזקיה שראה דנפקין מיניה בנין דלא מעלי דבנבואה קאמר והיינו כמ"ש במקום אחר דיש נבואה דהדיבור בא אליו ויש נבואה שהוא רואה במראית אלקים ומשם רואה ומשיג סדר המציאות מבעל המציאות וזה הפירוש של ואלו צדיק ורשע לא קאמר היינו הקב"ה אינו אומר בפירוש בנבואה לשום צדיק שזה יהא צדיק ורשע דא"כ יהיה גזרה ולא בחירה אבל לראות זאת במראה נבואה הוא רואה ולכך קאמר בגמרא לשון חזקיה חזי דנפקין מיניה בנין דלא מעלי חזי דייקא היינו במראה ולא בדיבור וכן לאברהם

לא נאמר לו בנבואה שיהיה בניו צדיקים כי צדיק ורשע לא קאמר רק במחזה ובמראה נבואה נראה לו כאילו דיבר עמו וזהו דבר ה' במחזה לאמר:

ועוד דרשו כי אברהם פחד כי קרה לו נס שניצל ממלחמות המלכים אולי ינוכה מזכותו ולכך אמר. לו הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך לשון חנם דמגן לשון חנם כי בחנם בלי ניכוי נעשה לך נס זה והטעם כי הקרן קיימת לעולם הבא והפירות הוא בעה"ז ואם הקרן מרובה הפירות מספיקין שיקרה נס ולא ינוכה מן הקרן לעולם הבא אבל אם הקרן מעט אין הפירות מספיקין לנס וצריך ניכוי בזכות וזה שאמר לו המקום שכרך הרבה מאוד וא"כ הפירות מספיקין לנס ואין אתה צריך לניכוי כלל:

פסוק ב

ויאמר אברם ה' אלקים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר. ודרשו חז"ל שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים הנה זה ודאי שאברהם לא נסתפק במאמר ה' פעמים ושלש שיהיה לו זרע אלא כבר אמרו חז"ל שאברהם ראה צדק במערב והקב"ה הבטיחו שיחזירו למזרח ופירושו הוא שאברהם ראה צדק שהוא הגורם לידת אברהם כי צדק אמר יברא ותכלית הבריאה הוא אברהם וזרעו רק ראהו במערב היינו סוף ימיו שיוליד סמוך למיתתו ולא יהיה סיפק בידו להוריש החכמה לבניו אבל הקדוש ברוך הוא הבטיחו שיחזירו למזרח היינו בעודנו באבו כי היה חי לאחר לידת יצחק ע"ה שנים ועיקר ירושת אברהם לבניו לא היה ירושת ממון רק ירושת תורה וחכמה ומדע וזה שעמדה להם להוליד צדיקים כדכתיב משה מורשה התורה לנו בירושה ועיין ברית מנוחה שכל רזי התורה נמסרו מאבות זה לזה וזה מאמר אברהם מה תתן לי שיהיו צדיקים הלא אנכי הולך ערירי שכל ימי חלדי לא יהיה לי זרע ובן משק ביתי הוא יורש כל גנזי חכמה וא"א להוריש לבני וזהו אמרו הוא דמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורתו לאחרים ויאכלו זרים חילו ובנים לא יהיה לו ער בתורה וא"כ איפוא יהיו מגינים ועומדים לנס עמים. ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי הנה בא אמירה שנית כי זהו טענה על מה שהבטיחו שנית שלא יהיה לו ניכוי משכרו כי שכרו הרבה על זה טען כי בלא"ה קרה לו נס הן מצד המזל והטבע לא נתת לי זרע ובן ביתי יורש אותי כי כך היה המזל שעבד יורש אותי וא"כ ע"י שינוי מזל יהיה לי בנים ואין לך נס גדול מזה ונתנכה זכותי ואיך אפשר שיקרה לי עוד נס בלי ניכוי והוא מאמר יעקב קטונתי מכל החסדים כי ברוב ניסים אי אפשר שלא יתמעט הזכות ושכר עבירה ועל זה השיב לו ה' על ראשון לא יירשך זה כי תוליד בעודך חי שנים רבות ולא תמסור מעיינות ומפתחות החכמה לאחר וזהו היוצא ממעיך הוא ירשך ולכך לתת

המזל קיום במקצת התחיל הגלות משנולד יצחק שהיה קצת בבחינת עבד ועל טענה השנית הוציא אותו החוצה ויאמר כה יהיה זרעך ש מזל לישראל כי כך מתחילה בעת הבריאה הוקמו כל הברואים תחת המזל וטבע זולת ישראל וא"כ אין כאן נס ושינוי סדרי בראשית כי כך החק ונחשבת עולם. שאין ישראל תחת המזל וזו כה יהיה זרעך או יאמר כשם שכוכבים קיימים בגלגל השמיני ואין אחד מקבל מחבירו כמו כוכבי לכת רק כל אחד בפני עצמו יש לו אור גדול כמ"ש התוכנים כן ישראל כל אחד יכול לקבל בפני עצמו וכל אחד הוא קדוש וטהור ואמרו חז"ל חביבין ישראל שאין צריכין לשליח ולכך אמר משה איכה אוכל אשא לבדי היינו אי כה הבטחות כה יהיה זרעך שכל אחד בפני עצמו ואתם מוטלים עלי ועוד יש לפרש כה יהיה זרעך כשם שכוכבים שומרים נתיבות וחוקות שמים לא יטו לארץ מנלם ושומרים גדר וגבול כן ישראל יהיו צדיקים ולא יעברו חק וידוע דהעובר חק נקרא במקרא לשון זנות כדכתיב תזנה הארץ וזהו שצוח ישעיה איכה היתה לזונה כי כה מורה שיהיו שומרים גדרם עוד יש לומר כה שיהיו בתכלית הריבוי וע"ז צווח ירמיהו איכה ישבה בדד ולא היו ריבוי ככוכבים:

פסוק ה

וגם מלת כה מורה כי ודאי הכוכבים הנראים יש להם מספר כאשר החל אלפינתי למנותם כנודע בספריהם רק באמת יש הרבה המכוסים מהם בעננים ועבים וא"א לראותן וכן ישראל הרבה מהן שתוכן רע ואינם מאירים אבל בפנימות שלהם מאירים כי מלאים מצות כרימון וכמאמר המשורר אם שכחנו וגו' כי הוא יודע תעלומות לב ולכך הבטיחו שכל זרעו יהיו זרע אמונים:

פסוק ו

והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. האמנה היתה שישנה הקב"ה הבחירה ויהיה בעזר וסעד לילך בדרך תמים ולפי זה אין להם שכר כלל כיון שיהיה בעזר ה' לבל ישוב ה' מהבטחתו לאברהם ומ"מ הם שאלו שכרם משלם ולכך ויחשבה לצדקה ומתנת חנם כי בעל כרחם יהיה עזר אלוקי לשמרם מחטא:

פסוק ז

ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. הא דתלה ירושת ארץ בהצלה מאור כשדים נראה כי כל מלאכי מעלה ביקשו להציל לאברהם ולא הניחן ה' וירד בעצמו להציל והטעם כי ע"י כן זכה לא"י כי א"י אינו תחת ממשלת מלאך רק תחת ה' לבדו לכך גם הצלת אור כשדים שבשבילו זכה לא"י לא היה ע"י מלאך רק ע"י הקב"ה בעצמו גם ממצות בני נח לא היה לאברהם להפיל עצמו לתוך כבשן האש כי בן נח אינו מצוה על קידוש השם רק אברהם קיים התורה ועיקר מצות

התורה תלוים בא"י כמ"ש הרמב"ן ולכך היה הצלה מאור כשדים בשביל ירושת א"י שבה תלוי קיום התורה ומצות ויפה עשה שמסר נפשו על קדושת השם והוצרך הקב"ה בעצמו להצילו כי א"י אינו תחת ממשלת מלאך ולכך נאמר אני ה' אשר הוצאתיך בעצמי:

פסוק ח

ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה. נראה לבאר פירושו כי הקב"ה אמר לאברהם שהוא עצמו ירש א"י ובאמת לא הגיע לו אפילו מקום קבורה אשר היה רוצה לקבור שרה אשתו הוצרך לקנות שדה עפרון בכסף מלא ומכ"ש שאר דברים כשאר אורח ולא הגיע לו תועלת כלל ממה שהודיע לו ה' שגם הוא ירש הארץ וזה באמת אחד מעשרה נסיונות שלא הרהר כלל אחר מדותיו של הקב"ה וא"כ הקושי' היא לאיזה צורך הודיע הקב"ה שגם הוא ירש הארץ כיון שלא הגיע לו לעצמו תועלת כלל בשום דבר והוא רק פתחון פה להרהר ח"ו אחר מדות הקב"ה וכבר אמרו חז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך ויתפלל האדם תמיד שלא יבא לידי נסיון וכן אברהם הקב"ה הודיעו שהוא בעצמו ירש הארץ ולא היה נהנה מהארץ כלל וא"כ הרי כאן מקום להרהר וזה היה שאלתו במה אדע כי אירש בעצמי הארץ כלומר לאיזה צורך הודעתני זאת ומלת במה משמש כאילו הוא אומר למה וזה שכיח במקרא כיון דלעצמו אין בו תועלת כלל ואדרבה דבר זה מביא אותי לידי נסיון והשיבו הקב"ה שעבוד מלכיות כדדרשו במדרש קח לך שהם תשעה קרנות של אומות העולם ותור וגוזל הם ישראל דישראל גמורים נקראים תור כי תרי"ג מצות הם ושבעה מהם נצטוו בני נח ונשאר לישראל כמנין תור וגוזל הם הגרים וערב רב שבישראל כי הם בגזילה מאוה"ע:

פסוק י

ויבתר אותם בתוך. ואת הצפור לא בתר היינו כמבואר בגמ' דלכך אין אוה"ע יכולים לשלוט בישראל ולעשות בהם ח"ו כלייה כי המה מחולקים לממלכות רבות וכל אחד אומר לא אהיה מלכות קטיעה הרי במה דביתר אותם הוא שלא יהיה אחד מלך בכיפה כי אז יכלו ח"ו לישראל אבל כאשר בתר אותם שיהיו נחלקים למלכות רבות בזה גרם ואת הצפור לא בתר שלא יקרה ח"ו כליון לישראל:

פסוק יא

וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם. וירד העיט זה דוד וחזקיה שכולם היו ראוים להיות משיח ולגאול את ישראל אבל כבר מבואר בזהר כי מכח תפלת אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך נארך ממשלת ישמעאל בעו"ה ונתאחר הגאולה וזהו וישב אותם אברם כי ע"י תפלתו לא היה בכחם לגאול ועדיין כחו של ישמעאל חזק בעו"ה:

פסוק יב

ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו. אמרו במדרש כי הקב"ה נתן לאברהם הבחירה או לבחור לבניו גלות ושיעבוד מלכיות או שירשו גיהנם והקב"ה יעצו לבחור גלות והיינו כי אברהם היה נבוך אולי מרוב גלות ושעבוד וצרות ישתקעו ח"ו בין עובדי כוכבים ללכת אחרי עבודת כוכבים ומזלות איך וא"כ יהיו יורשים תרתי גיהנם ובאר שחת ולכך יעצו ה' לבחור גלות כי ידוע לו כי ישראל לא יבגדו בה' וכל התלאות שיעברו עליהם מ"מ לא יעזבו ה' וזהו כי הגלות מורה לילה ושקיעת השמש לכך ויהי השמש לבא כי עדיין לא בא הגלות ושקעה השמש רק היה תלוי בבחירת אברהם והיא עומדת לשקוע והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו כי לא ידע מה לבחור כי היה לו אימה גדולה כמ"ש שלא ישתקעו בטומאה ח"ו לכך הבטיחו הקב"ה שלא יפחד כי יהיה בגלות במצרים מקום אבי אבות הטומאה ומ"מ יצאו ברכוש גדול היינו שילקטו כל ניצוצות קדושה ויסגלו במצות פסח ומילה וכדומה ויקבלו התורה חמדת כל וגם הבטיח לו שהרשעים שיהיו אז בבני ישראל ימותו במצרים שלא יהיו לבני ישראל למכשול ואבן מטעה לכך נאמר וגם את הגוי לרבות במלת וגם שגם ישראלים שאינם כשרים והתדבקו בעובדי כוכבים דן אנכי שידין אותם הקב"ה גם הבטיחם שלא ישתקעו ח"ו בטומאה ולכך הוצרך הגלות להתחיל מלידת יצחק כי אלו התחיל אח"כ היה נתאחר הגאולה וידוע דאלו היו רגע יותר בגלות היו ח"ו משתקעים בטומאה כמו שפחד אברהם באמת ולהיות כי הגלות התחיל מלידת יצחק כמ"ש וענו אותם ארבע מאות שנה ופחד אברהם כי אז יהיה עדיין שנים ע"ה ויהיה בגולה ולכך הבטיחו שיבוא בשלום ושיבה לקבר רק עדיין הקושיא במקומה הא באמת חל הגלות בחיי אברהם אבל הוא הדבר שאמר לו השם שירש א"י כדכתיב לך ולזרעך ומ"מ לא הגיע לו מא"י שום דבר אפילו פירות הוצרך לקנות והוא גר ממש וא"כ היש לך גלות יותר מזה שישב בארץ אשר לו ואין לו תועלת כלל ממנו והתחיל ירושתו משעה שנימול כי אז זכה לא"י כי לא ירשוה ערל והיה בשנה שנולד יצחק והתחיל הגלות אף לאברהם וזהו התשובה על שאלת אברהם לאיזה צורך הודיעו שגם הוא ירשנה כדי שיהיה דבר זה לו לגלות ולא יצטרך לסבול יותר ויבוא בשלום אל קבר מנוחת כבוד:

פסוק יז

ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה. כי הנה כאשר שמע אברהם כן בחר הגלות והנה השמש בא כי בא הגלות ולכך חושב הגלות ארבע מאות ושלשים שנה כי מאז כבר התחיל הגלות כאשר קיבל אברהם על עצמו כמו שנאמר בדניאל מיום אשר נתת אל לבך:

והנה תנור עשן ולפיד אש. הוא הגיהנם עבר בין הבתרי' בתרי עובדי כוכבים ומזלות ותור וגוזל לא עבר עליהם אש כי מנוקים הם בגיהנם:

פסוק יח

ביום ההוא כרת ה' עם אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת. כי על ידי הגלות זכו לא"י ונרמזה הגלות בנחל מצרים ונחל פרת שהיו גלות שנית ונחל מצרים פישון פה שונה ולכך ממצרים זכו לתורה והוא יסוד אש ונהר פרת יסוד מים כאמרו באנו באש ובמים והבן:

פרק טז

פסוק א

ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר. היינו כי תולדותן של צדיקים מעשים טובים א"כ אף אם ילדה שרה מ"מ זה אינו לאברהם רק לעצמה. ולה שפחה ושמה הגר במדרש אמר שניתן לה לשכר מפרעה וה' מתחלף בא' וא"כ ושמה אגר כי קיבלה אותה לשכר מפרעה ואגר הוא לשון עברי באמת רק שנתחלף ה' בא' וגם אז התחיל שעבוד וגלות ובגלות נאמר והגר אשר בקרבך יעלה מעלה מעלה וכן היתה הגר שעלתה מעלה ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה ויצא ממנה ישמעאל שהיה גמל מעלה גרה גרה בחילוף אתוון הגר ומילה בלשון כי היה נימול ואינו ערל פה אבל עשו הוא ערל פה אבל ידו אחזת בעקב יעקב ולכך הוא מפריס פרסה וגרה לא יגר:

פסוק ב

ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה. ענין זה שנתנו האמהות שפחותיהם לבעלם כשלא ילדו הוא כפשוטה כי חששו שנגזר עליהם מיתה ולכך אין להם בנים וחשוב כמת ולכך בחרו בצרתם דאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ומאה מיתות ולא קנאה אחת והרי זה קשה ממיתה ויכפר זה על זה כענין דפנינה וחנה מה דאמרו חז"ל דפנינה לשם שמים נתכונה או י"ל הטעם דשרי נתנה הגר לאברהם כי הגר היתה שפחת מצרי בת מלך שניתן לאברהם וידוע דמצרים מלא כשפים הוא וחששא שרה אולי כשפו אותה המצרים לבל תלד כדי שתהא הגר המצרית לאברהם לאשה לזאת התחכמה שיבוא אברהם אליה ותתעבר ממנו א"כ נתקיים מחשבתם בכישופם וא"כ גם היא תוכל ללדת אחר כך ויותר נראה כי ידעה שרה שהיא עקרה וצריכה רחמי שמים רק גם זה ידעה כי לא פסקה הזוהמא מאבותינו כמבואר בגמ' אברהם הוליד ישמעאל וקליפה קדמה לפרי וא"כ בן הראשון יהיה רשע וכי ועשה הקב"ה נס להוליד רשע הלא שורת הדין שלא יהא רשע נולד כלל רק עולם כמנהגו נוהג ואם כן איך יהיה הקב"ה עושה נס שיהיה נולד רשע וא"כ אי אפשר שתלד ולכך ביקשה

ממנו שיקח שפחתה שילד ממנה וא"כ אח"כ השני יהיה צדיק ובזה תבנה ויעשה לה הקב"ה נס להגליד והנה שלא יהיה זרע רשע מיוחס לאברהם לקח השפחה וא"כ הולד כמוה כנודע ואין הרשע נקרא על שם אברהם:

וישמע אברם לקול שרי. אמרו חז"ל לקול רוה"ק כי כ אברהם קיים התורה והאיך נשא שפחה וגם מצרית ראשונה רק שרה היתה נביאה ונביא מותר לעבור על דברי תורה בהוראת שעה ולכך שמע לקול רוה"ק:

פסוק ג

ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ. עיין פירש"י שפירש מגיד שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין לפי שלא נאמר ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לא"י נראה דודאי דכל אדם היושבים בח"ל עשר שנים ואינם עולים לא"י אינם יכולים לבטל מפו"ר ולזה תקשה אם כן אברם ושרי שישבו שנים רבות בח"ל יותר מעשר שנים למה המתינה מליתן לו שפחתה ולזה תירץ רש"י כי אז היה אברהם ג"כ עקר ולא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לא"י ונתרפא ומ"מ דייקינן עשר שנים דווקא הואיל ופרט הכתוב עשר שנים ש"מ דבענין ההוא יש קפידא:

ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה. אמרו במדרש ולא לאחר והדבר צריך תלמוד ואולי הכונה הזה שנשא אברהם שפחה מצרית היה ע"פ הדיבור ואין רשות ביד נביא להתיר מצוה לכלל אנושי דא"כ הרי זה בטולו רק רשאי להתיר באיש פרטי וזהו לו ולא לאחר הרצון בזה שאין הדבר מותר בכלל אפילו לאחר ליקח מצרית רק לו לאברהם לבד הותר מצרית ע"פ הדיבור ועוד יש לומר כי אמרו במדרש ואעשך לגוי גדול אעשה אותך לבריה חדשה וזה הי' כשנשתנה שמו מאברם לאברהם ואז נימול ונעשה בריה חדשה ונקרא שמו אברהם ולא אברם ואחר הוא וזהו שהתיר' שפחה מצרית לו היינו כל זמן שהיה אברם אבל כשנעשה בריה חדשה לא הותר לו ולכך לא מצינו שהיתה לאברהם לאשה כאשר הוסב שמו אברהם ונימול אשר לא יאות להיות ברית קודש מעורב עם שפחה מצרית וזהו לו ולא לאחר כשיהיה בריה חדשה והבן. (אמר המעתיק אל יקשה בעיני הקורא על הרב הא אמרו במדרש וגם רש"י הביאו דקטורה זו הגר וזה היה לאחר מיתת שרה דהרב הגאון פירש לפי הפשט ולא לפי הדרש דגם הרשב"א כתב דלפי הפשט קטור' היא אשה אחרת ועוד דגם לפי המדרש ר"י הוא דס"ל דקטורה זו הגר אבל רב נחמן הוקשה לו הא כתיב ויוסף ויקח אשה אלמא דמלת ויוסף יותר ראוי לפרשו על אשה אחרת עד שהוצרך ר"י לדחוק ולתרץ ויוסף על פי הדיבור על כן יש לומר שפירוש הרב הוא ע"פ הפשט):

פסוק ד

ויבוא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה. הנה אמרו חז"ל שנתעברה מביאה ראשונה והטעם הוא כי ישמעאל בן שפחה היה מזוהמא של אברהם כי לא פסקה הזוהמא וזה היה הזרע שהזריע בביאה ראשונה אבל אח"כ חדלה הזוהמא וא"כ אלו לא נתעברה רק מביאה שנייה היה כולו טוב וזה לא יאות להיות נולד בן משפחה יהיה מעורב טוב ורע ולכך נתעברה מביאה ראשונה אבל הגר חשבה להיפך אלו היה רשע האיך קעביד קב"ה נס שתתעבר בביאה ראשונה וכי יעשה נס ללידת רשע ולפי טעותם אזיל הטעם דלכך שרה עקרה שלא תלד רשע כי בן הראשון צריך להיות רשע כי היא חשבה שהוא צדיק ע"כ ותקל גבירתה בעיניה:

פסוק ה

ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפוט ה' ביני ובינך. הא דהתרעמה על אברהם הגם שהיא נתנה לו ברצונה נראה כי באמת למה לא בעל אברהם רק ביאה אחת ולמה לא בעל ושנה כראוי אך אברהם קיים כל התורה כולה ובעל בעילת מצוה ופריש מחמת נדה בגזירת חז"ל וקרה שנתעברה מביאה ראשונה וזה גרם להיות הגר גס לבה בשרה אבל היא טענה שנתנה לו שפחה בלי שיחרור כלל כי כך היה הדבר ברוה"ק וא"כ אין בה איסור נדה כלל וכ"ש שאין לו להחמיר להצריך פרישה בביאה ראשונה ולזה אמרה אנכי נתתי שפחתי בחיקך בלי שיחרור ואין זה אלא שאתה חושב כי לא היה ע"פ הדיבור וא"כ הייתי משחרר אותה ישפוט ה' ביני וביניך. או אפשר לפרש שאברהם היה פורש ממנה אחר ביאה ראשונה כי נסתפק בדברי שרה אם היה ע"פ הדיבור לכך לא בעל רק פעם אחת והמתין לראות אם נתעברה מביאה ראשונה ש"מ דמשמים הסכים ע"י ואלו היה עבירה לא היה נעשה נס ואם לא תתעבר ישפוט שלא היה ע"פ הדיבור וזהו טענת שרה חמסי עליך ישפוט ה' כי הוא היודע שברוה"ק היו כל דברי והיה לך להאמין ואברהם כי ראה שנתעברה יש דברי אמת בפי שרה אמר לה הנה שפחתך בידך עשי לה כטוב בעיניך רצונו לומר אל תדין אותה על שם סופה שיצא ממנה רשע בנים משחיתים בנחלת ה' רק כטוב בעיניך כמו שאתה רואה עכשיו וכמו שאמרו אין לדיין רק מה שעיניו רואות כפי הענין עכשיו של ולא על שם סופו:

פסוק ז

וימצאה מלאך ה' ויאמר הגר שפחת שרה אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי בורחת וגו' ותעניה שרה וגו'. כוונת שרה היה למתק הזוהמא זוהמת הנחש שהיה באברהם מתרח ואין זה נתמתק רק ביסורים כמו הפשתן כל מקום שנלקה הוא

טוב ואין הנחש וזוהמתו נתמתק רק ע"י יסורין ועינוי ולכך היתה שרה הצדקת מענה אותה על העין בדרך שור נראה כי מזל שור הוא המוציא אסירים ועבדים חפשי כאשר יקסמו לו ומצרים היו מקסמים לו שלא יוציא מהם עבדים ולכך יוסף שיצא מעבדות לחירות היה נקרא בכור שור וישראל בצאתם ממצרים ועמדו אצל בעל צפון הוא מזל שור כי הוא ממזלות צפונית בראש כי טלה דבק לקו השוה וחשבו המצרים כי הוא המעכב לישראל בהלכם למדבר באו מדבר שור וחשבו כי מזל שור הוציאן ולכך המירו כבודו בתבנית שור ואמרו אלה אלקיך ישראל אשר הוציאך ממצרים וכן בלק אמר עם יצא ממצרים וילחכו סביבותיהם כלחוך השור כי שפט שמזל שור עזרם ולכך אמר בלעם לא כן הוא רק אל מוציאם ממצרים ולכך ברחה הגר למדבר שור כי היתה מצרית ושותא דינוקא דאבא כי שור יהיה בעזרתה ולכך שאל לה המלאך הגר שפחת שרי אי מזה באת הלא אתה מבית אברהם ושפחת שרה והם למעלה ממזל ואין המזל שולט בהם ואם כן כל טרחך לריק והשיבה מפני שרה גבירתה כי ידעה שהקב"ה אמר לאברהם בברית בין הבתרים צא ממזל כי אין אתה תחת המזל אבל חשבה הגר דזה נאמר לאברהם לבד ולא לשרה והמזל שולט בשרה ומזל שור יציל אותה מידה לכן אמרה מפני שרי גבירתי אנכי בורחת כי בה ישלוט המזל:

פסוק ט

ויאמר לה. המלאך לשוב לענוי כי ע"י כן יתמתק כח הנחש וע"י כן תהיה פרה ורבה כי כן כתיב הרבה ארבה עצבונך והרונך ואין הפירוש עצבון של הריון דאם כן לא הל"ל והרונך אבל האמת כי הארס הנחש מעכב מלפרות ולרבות כי אל אחר אסרם ולא עבד פרי אמנם ביסורין ועצבון סר הארס ופרים ורבים ולכך ע"י שארבה עצבונך ארבה ג"כ הרונך שתהר פעמים הרבה. ולכך נאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה כי ע"י ענוי סר זוהמא ולכך אמר המלאך שתקבל עינוי כדי שתהא מולדת ויהיה זרעה לרב על פני האדמה:

פסוק יא

ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכון. הא דכתיב כי שמע ה' אל עניך ולא ראה כי נראה כי כביכול נסתלק מלראות כי אלו ראה רשעים שיצא ממנו וכמה רעות שיגרמו לישראל לא היה נולד ישמעאל ע"כ הסתיר פניו מלראות רק שמע בקולה ועציה ולכך נקרא ישמעאל כי לא ראה שהיה בהסתר פנים ואמר שיהיה שמו ישמעאל ולא שמע אל כי המלאך ידע שהגר תוכל לטעון אם ע"י עינוים תפסיק הזוהמא למה יהיה רשע גם מה זה הבשורה שתלד רשע אבל אמרו חז"ל ביד כל אדם יחתום אין הפירוש שיד כל אחד ואחד יחתום רק הפירוש הוא דכתיב שתחת המרכבה יד אדם

שלוחה היא הכללות לכל היא נקראת יד כל אדם כי הוא יד אדם הכולל לכל ובו נרשמין כל פשעים ועונות וזה היד הפשוטה לקבל שבים להפך הפגמים לזכות ולכך דרשו חז"ל יד אדם שלוחה לקבל תשובה וזהו אתה נותן יד לפושעים ואמרו חז"ל שישמעאל עשה תשובה ואדבר ליצחק מקמי' כי היה נכנע ליצחק וזהו שאמר לה מלאך כי אמת מתחלה יהיה פרא אדם וידו בכל ללסטם את הבריות אבל אח"כ יד כל היינו יד הנ"ל בו כי ישוב בתשובה וזהו ע"י מיתוק הזוהמא הנ"ל ובשורה טובה היא ועל פני כל אחיו ישכון שיהיה בצוותא עם יצחק כי ידבק בטוב וכמאמר חז"ל ולכך יקרא ישמעאל לשון עתיד כי ישמע ה' לתפלתו ותשובתו:

פסוק יג

ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי רואי על כן קרא לבאר באר לחי רואי הנה בין קדש ובין ברד. ויש להתבונן דתחלה אמר ותקרא ואחר כך על כן קרא דמשמע דהמלאך קראו ונראה דהגר נסתפקה אם הוא מלאך או השכינה מדבר מתוכו וכאשר הזכיר שישמעאל ישוב בתשובה ודבר זה כבשי דרחמנא ואין מלאכי השרת יודעין מזה הרגישה דהשכינה מדברי לכך קראה למקום ההוא אל ראי רק זה היה בח"ל וא"כ איך אפשר לגלוי שכינה רק הזהר תירץ על יחזקאל שראה שכינה בבבל כי ראה קודם לכן בא"י ובאמת היה זאת טעות אצל הגר כי אברהם לא ראה שכינה רק מלאכים ובמראה זאת היא ראתה שכינה פעם ראשונה רק הזהר תירץ עוד תירוץ אחר על המים יש גילוי שכינה גם בח"ל ויחזקאל ראה מעשה מרכבה על נהר כבר וזה שאמר הכתוב על כן קרא דהמלאך קרא ע"כ לבאר באר לחי רואי כי באמת הטעם שראתה שכינה גם בח"ל הואיל והיה על המים הבאר עין מים לכן קרא אותו באר לחי רואי כי ע"י הבאר הגיעה לגילוי השכינה ומפרש הפסוק הטעם כי הלא הוא בין קדש לברד ומתרגמינן רקם וחגר והוא ח"ל כמבואר בריש גיטין:

פסוק טז

ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם. הא דהודיע שני חיי אברם בעת לידת ישמעאל נראה כי שנותיו של אברהם בעת לידת ישמעאל שהם פ"ו כמנין אלקים שהוא מדת הדין כי קודם שנימול לא היה במדת הרחמים גם כבר כתבנו מה שמוליד אדם לזקנותו אין בו כח התאוה ואין כח יצה"ר גובר בבן הנולד ולכן ישראל אהב את יוסף כי בן זקונים הוא ואין בו כח יצה"ר ובאמת כבש יוסף ליצה"ר והנה כאשר עברו רוב שנותיו של אדם נחלש כח תאות יצה"ר ולכך אברהם שהיה חי קע"ה שנים וישמעאל היה נולד לבן פ"ו עדיין לא עברו רוב שנותיו והיה בו כח יצה"ר

ולכן היה בו זוהמא ולכן שרה הצדקת התחכמה ליתן לו אז שפחה מצרית אבל יצחק נולד לבן מאה דכבר פסק כח התאוה והוא רק להקים זרע ולכן היה קדוש וטהור:

פרק יז

פסוק א

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' אל אברם וגו' ואתנה בריתי ביני ובינך וגו'. הנה איתא במדרש דוד המלך ע"ה אמר הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי דעיקר שאור המעכב לאדם מכל טוב הוא שנולד מכח התאוה ואברהם ושרה שהיו זקנים לא היה בהם כח התאוה כמ"ש וגם ידוע דהקזת דם מחליש כח התאוה וזה הענין כאן כי המילה היה להסיר ממנו כח התאוה וזה שאמר כאן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו שבאותו פעם היה מל א"ע והיה תרתי לטיבותא ולא היה בו תאוה כלל ולזה היה ולד תמים וכשר ועוד אפשר לומר דבא להודיענו דאברהם הוצרך להמתין במצוה הגדולה זו עד שהיה בן צ"ט שנה ולא עשה כן מעצמו קודם לזה דמפרשים הקשו האיך עלה על דעת אברהם לבל לקיים מצות מילה בלא צוואת הקב"ה הא איתא בגמ' דאברהם קיים כל התורה כולה ואפי' עירובי תבשילין ותירצו דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה נמצא דכל מצות ה' היה באמת יכול לקיימם ואם יצוה ה' עליהם יקיימם. גם אח"כ אבל גבי מילה אין שייך זה דאינו יכול לשנותה ולקיימה ולכך המתין עד עת זקנותו לצווי של הקב"ה ועוד נראה לפרש דאברהם המתין עד שנצטווה מהקב"ה דאיתא בגמ' רבה בב"ח אזיל בשוקא דזונות כדי שיצרו יתגבר עליו ואעפ"כ יכבשו ויהיה שכרו גדול למאוד וזה היה כוונת אברהם שיהיה שכרו כפליים כי המילה מסיר כח התאוה ולא היה שכרו כ"כ גדול אם לא יתאוה לזנות אבל אעפ"כ אמר לו הקב"ה להמול ואמר לו הטעם התהלך לפני והיה תמים דלולי כן לא היה נקרא תמים:

ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים. ויש להבין דלמה דווקא כאן קודם שאמר לו היה תמים ע"י המילה אמר לו אני אל שדי ונראה דידוע שנקרא שדי שאמר לעולמו די וכבר כתבתי שאמר לעולמו די דאדם שותף להקב"ה במעשה בראשית דכתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותינו דהקב"ה ברא הכל וע"י אדם נגמר הכל דאפילו חטה אדם צריך לטחנה ולאפותה רק העולם ע"י הטבע היה הכל רוצה לתקן את עצמו לפי טבעו עד שאמר הקב"ה די והניח לברואיו לגומרה והקשו אם האדם לא נקרא תמים רק ע"י המילה למה לא נולד אדם הראשון כשהוא מהול ויהיה זאת בטבע הבריאה רק נראה דבאמת למה צוה הקב"ה לאברהם וזרעו שיהיו נימולים רק הטעם הוא להכניע כח התאוה וחומר האדם והתאוה היא באה ע"י חטא אדם הראשון וכשבא לעולם עדיין לא

סרח ולא היה צ"ל נמול רק קשה למה לא היה אברהם נולד מהול וז"ש אני אל שדי כלומר שאמרתי לעולמי די כדי לתקנו ע"י ברואי ובזה הענין נמי האדם מתקן את עצמו להכניע תאותו ובזה תהיה תמים וצריך אתה לגמור:

איתא במדרש על מה שאמר לו הקב"ה כאן גבי מצות מילה אני אל שדי דאברהם היה מצער דעד השתא באו ערלים להתגייר והשתא לא יבואו והצטער למאוד והשיב הקב"ה אני די בעולמי ואתה די בעולמי ותמוה דלמה לא יבואו הגוים להתגייר אבל נראה שמקודם היה אברהם דיבר על לב הכל שיתגיירו וע"י כן יהיו כמוהו אבל אחר המילה היה לו מצוה אחת יתירה ובן נח שקיים אחת מכל מצות התורה חייב מיתה ולא היו יכולים לקיים מצות מילה ויחשבו במחשבתם שגרועים הם ממנו ולא ירצו להתגייר וזה צערו של אברהם ותשובת הקב"ה הכי הוי דאיתא בגמרא קשים גרים לישראל כספחת דישראל צריכים להיות תמיד ס' ריבוא להשראת שכינה לא פחות ולא יותר והגרים הם יותר מהמנין ולכך קשים הם וזה שאמר הקב"ה אני די בעולמי ואתה די כלומר מכוון בששים ריבוא לקבלת פני השכינה ואינך צריך כלל קבלת הגרים. ונראה עוד לפרש הא דאמר ליה היה תמים אחר שאמר ליה אני אל שדי שאני די בעולמי דשני טעמים יש על טבע האדם שאין המלך שומע ומאזין לכל איש הרוצה לדבר עמו הטעם האחד על שקצת בני אדם בעלי חסרון ובעלי מומין חרשים או עורים או שאינו דברן כ"כ או שיש בו קצת שמץ ופסול ולאשר אינו כבודו של מלך ואינו סובלתו וטעם שני אם ישמע לכל אדם אין לו מענה להשיב לכל הקוראים אליו אך בהקב"ה נסתר טעם השני כי מלק כל הארץ כבודו ויוכל להשיב אמירה נעימה לכל אחד ואחד וצריך להיות טעם הראשון דיש בו קצת שמץ ופסול וזה כונת הפסוק כשהקב"ה אמר לו אני אל שדי שאני די בעולמי נפל על אברהם חרדה על שלא דיבר עמו עד הנה וצ"ל דיש בו שמץ ופסול לכך אמר הקב"ה התהלך לפני והיה תמים על דבר שלא היית תמים בעיני ולכך עכבתי הדיבור עד הנה וגם י"ל דגבי מרים איתא ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים ומצד הדין היתה ראויה להסגר י"ד ימים מק"ו מאביה אלא אמרינן דיו לבא מן הדין להיות כנדון וכאן נמי כן הוא דמצד הדין היה ראוי להקריב כל גופו להקב"ה רק אמרינן דיו וזה שאמר אני אל שדי שאמרתי לעולמי די ודי במצות מילה:

פסוק ב

ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאוד מאוד ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלקים לאמר אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. יש להתבונן למה תלה הרבות זרעו בברית הזה ולמה נפל על פניו וגם למה הבטיחו לו אחר שנפל על פניו עוד פעם

שנית והיית לאב המון גוים ונראה דאיתא במדרש נפילה זו למה על שלא מלו במצרים והוא תמוה ונראה לפרש דהנה מצד הדין ראוי להיות שעבוד וגלות מצרים ד' מאות שנה ולא היה רק רד"ו שנים ובאמת למה היה כן רק הטעם הוא דכתיב ובני ישראל פרו וישרצו נמצא דריבוי העם היה משלימם דמצד הדין לא היה רק ששים רבוא להיות בגלות והיה יותר ע"כ הקדימה הגאולה וז"ש ואתנה בריתי ביני ובינך ומכח המילה ארבה אותך במאוד מאוד אבל אם לא תקיים מצות מילה לא אשימך לגוי גדול וא"כ מחמת שידע דבמצרים לא ימולו נפל על פניו מחמת דלא יפרו וירבו וימשך הגלות ד' מאות שנה והבטיח לו הקב"ה שנית דאף עפ"כ ירבו וישרצו במצרים והיית לאב המון גוים:

פסוק ה

ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך. הא דלא נקרא אברם דהוא אב המון נראה דר' מורה על רשעים ואברהם הוא בגמטריא מ"ח דאברהם היה מ"ח שנה כשהכיר את בוראו דרשעים יבחנו זאת וילמדו מאברהם ויחזרו בתשובה רק קשה דה"ל לכתוב ג' דזה מורה דהוא אב המון גוים רק דאם כתוב ג' דהיינו גוים אמרינן דקאי על גוים דעלמא ולא על רשעים דילן בעו"ה אשר פשעו בה' שאין להם תקנה ח"ו ולכך כתיב ר' דהוא מורה על רשעים שהם יחזרו בתשובה ויחזרו למוטב ואח"כ יזכו באמת לחיי העוה"ב רק קשה למה כתיב מ' ונראה דבתר כן כתיב ומלכים ממך יצאו ולכך כתיב מ' דמורה על מלכים:

פסוק ח

ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען. הנה לכאורה את ארץ מגוריך הוא שפת יתר דדי אם יאמר ארץ כנען ונראה דהמרגלים היו אומרים ארץ אוכלת יושביה היא ובאמת ח"ו שיקרו בזה אבל הענין הוא דקאי על הכנענים שבתוכה היא אוכלת יושביה אבל על ישראל באמת לא אמרו וזהו שאמר הקב"ה לאברהם את ארץ מגוריך שתגור ממנו מטעם הנ"ל ומה שהיא אוכלת יושביה הוא בעוד שהיא ארץ כנען אבל כשישראל יהיו בתוכה יגרום להם חיים ארוכים מחמת והייתי להם לאלקים:

פסוק יג

המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך. הא דכפל הדבר דהא כבר אמר ליה יליד בית ומקנת כסף דאברהם לא רצה למול את עצמו שהבין שהקב"ה ציוה לו למול רק זכריו וקנין כספו ע"כ הקב"ה כפל לו המול ימול היינו שתמול אתה תחלה ואח"כ תמול לאחרים היינו יליד בית ומקנת כסף:

פסוק טו

ויאמר אלקים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה. יש להתבונן כשקרא הקב"ה לאברם אברהם אמר לא יקרא שמך אברם לשון נסתר היינו שכל העולם יקראו לו אברהם וכאן אמר בלשון נוכח לא תקרא אבל נראה דכתיב אבי מלכה ואבי יסכה ואמרו חז"ל שיסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שהכל סוכין ביופיה אבל אברהם לא הסתכל בה מעולם דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את אבל מקודם לא הסתכל ביופיה נמצא שאברהם היה קורא אותה תמיד בשם שרי ע"כ הוצרך הקב"ה לצוות לו שהוא יקרא לה בשמה שרה משא"כ לאחרים כאשר מקודם קראו לה יסכה כך לאחר מכאן קראו לה כן באופן אחר נראה לפרש דאיתא מקודם שמל אברהם את עצמו היה הדיבור עמו ע"י מלאך אבל אחר המילה הקב"ה דיבר עמו בעצמו אבל בשרה לא שייך זה שתמיד היה הקב"ה מדבר עמה בעצמו ולכך אמר לו הקב"ה בל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה שהיתה עליו כשר לצוות עליו והוא היה צריך לציית לה ולכך היתה נקראת שרי שלי אבל אח"כ שהוא עצמו דיבר עם השכינה ולא היה צריך לציית לה לכך אמר לו הקב"ה לשון נוכח לא תקרא עוד שמה שרי כי שרה שמה:

פסוק יז

ויפול אברהם על פניו ויצחק. איתא במדרש נפילה זו למה על שלא מלו במדבר ולהבין נראה דאמרו בגמרא הא דלא מלו במדבר משום דלא נשבה רוח צפונית והקשו למה באמת לא נשבה והיד ה' תקצר ונראה הטעם דלא היו צריכין למילה דכתיב ויבכו בני ישראל למשפחותיהם אמרו במדרש על עסקי משפחות היינו להתיר להם עריות ולהבין למה דוקא בעת הזאת בכו על עריות אבל נראה דהרב המורה כתב טעם דנאסר לנו עריות דאדם הוא מקורב באמו ואחותו מקטנותו ומחמת קורבת הזה יהיה תדיר עמה במשגל כבהמות וידוע דהמן במדבר היה ממעט התאוה ולכך בכו עבור זאת דלמה יתאוו למשגל תמיד כיון דממילא נתמעט התאוה מחמת המן והראיה שלהם היתה דנתמעט התאוה שלא הוצרכו למילה וזה הענין שנפל על פניו שע"י שלא ימולו במדבר יתאוו ח"ו לעריות:

ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד ויצחק פירש"י לשון שמחה. נראה דאיתא במפרשים למה ברא הקב"ה הרשעים ותירצו דעולם כמנהגו נוהג והבחירה היא ביד האדם וזה דוקא כפי הטבע אבל אם הקב"ה עושה נס בבריאה ודאי ע"י בריאה זו יהיה נולד צדיק גמור וז"ש ויצחק וישמח. והטעם הוא ויאמר הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים תלד זה לא יתכן רק ע"פ נס ובודאי יהיה צדיק גמור וזה היה שמחתו אבל מצד אחר יכול להיות שיצטער

דאין סומכין על הנס והטעם משום דמנכין לו מזכיותיו ועל כן אמר לו הקב"ה אבל שרה אשתך יולדת לך בן דהיא אינה מצווה על פריה ורביה ולא הוי נס כל כך:

פסוק יח

ויאמר אברהם אל האלקים לו ישמעאל יחיה לפניך. נראה לפרש דקשה למה באמת נתנה שרה לאברהם את הגר שפחתה רק דכבר כתבתי דטעם דשרה ראתה דלא פסקה הזוהמא פד לאחר ג' דורות והוצרך להוליד אברהם בן רשע ולכך נתנה לו את הגר שפחתה שממנה יצא ולד הראשון זרע בישא וממנה יצאו אח"כ צדיקים גמורים וזהו היה כונת אברהם דראה דהוא מזוהמתו והוא רשע בהכרח. ולכך התפלל לו ישמעאל יחיה לפניך. באופן אחר נראה דקשה לכאורה דאמרה ואתנה את שפחתי אולי אבנה גם אנכי ממנה דבמה תבנה היא אם תתן שפחתה לאברהם ונראה דמעשה היה בפארטיגאל דהמלכה הקשתה בלדתה והיו קוראים לכל הרופאים ומילדות וחרטומים ואין עוזר לה והיה שם איש אחד ושמו חושים בן דן ואמר אני אייחד את עצמי עם המלכה בחדר אחד וכי אקרא בקול גדול ואפעה כדרך הקוראים על הצלחה יהא קול ענות גבורה ויחנגו בחופים ובמחולות ויעשו כן ואחר שעה או יותר היתה יולדת המלכה ויהי כאשר שמע המלך אלו הדברים שאל לחושים בן דן לאמר מדוע ככה עשית והתלת בי והשיב כי ראה ראיתי שרש בדבר זה כמין כישוף ולכן אמרתי בלבי להטעות אותם דכבר ילדה המלכה וכשישמעו אלו דברים יסברו שכן הוא האמת ויראו לנפשם ויזרקו הכישוף ואח"כ תלד וכן הענין כאן בשרה דהיתה רואה דהקשתה ולא תוכל לבוא להריון כלל ואמרה בנפשה דמצרים מלאה כשפים המה ובודאי יעשו הכישוף כדי שישא אברהם להגר ולכך היתה נותנת היא שפחתה לאברהם לאשה כדי שיזרקו הכישוף ויהיה לה ג"כ בנים ממנו:

פסוק כ

שנים עשר נשיאים יוליד ונתתיו לגוי גדול. דאיתא במפרשים ל"א מלכים שהיו בא"י היו יונקים משרה וכל היונק משרה היה לשר גדול וזה היה עד זמן שהיה בנה או בן בנה קיימין ומלכים הם כמו נשיאים כמו ענני כבוד שהם פעמים בכה ופעמים בכה כך המלכים שאינם יושבים במדינה אחת רק נוסעים ממקום למקום ללחום מלחמות ולכך נקראו נשיאים וז"ש כאן שנים עשר נשיאים כי זרעם מהם כולם מלכים:

פסוק כא

ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת. וכך כתיב כשבישרו המלאכי' את שרה אמרו כעת חיה ולשרה בן וקשה האיך הולידה בששה חדשים הא בפסח היו המלאכים אצל אברהם ובראש השנה נולד יצחק:

(אמר המעתיק עי' בראש השנה בתוס' שם ובהג"ה דשם והרב הגאון המחבר האריך בפילפול בדברי התוס' אלו בספרו בני האהובה שלא נדפס עדיין וישנו תחת ידי בכתיבת ידו וכאן קיצר הרב ע"כ) ונראה דבתמר כתיב דאמר יהודה צדקה ממני וקשה האיך ידע שלא זינתה עם אחר רק דקי"ל דשיפורא גרם ליצירת הולד דאם יש רק איזה ימים בחודש תחילת וסוף עיבורה יוכל הולד לחיות א"כ באמת תוכל להוליד לששה חדשים ואעפ"כ נחשבים לז' חדשים רק היכא אמרינן דשיפורא קא גרים היינו דוקא בישראל ולא בנכרים וזה הטעם באמת על מה דאמר יהודה צדקה ממני שאינו יכול להיות דזינתה דתמר יולדת לששה חדשים וצריך לומר דשיפורא קא גרים ובודאי לא זינתה וזה נמי הענין אצל שרה דשיפורא קא גרים:

פסוק כב

ויכל לדבר אתו ויעל אלקים מעל אברהם. נראה פירושו דכבר הקדמנו לעיל דקודם המילה לא היה תמים ולא דיבר השכינה עמו רק ע"י מלאך והוא מידת הדין אבל כשקיבל אברהם על עצמו לקיים מצות מילה דיבר. הקב"ה בעצמו עמו במידת הרחמים והלך ממנו מידת הדין וז"ש לאחר שקיבל עליו המילה ויעל אלקים מעל אברהם היינו המידת הדין:

פסוק כו

בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף וגו'. הא דכתיב בעצם היום הזה נראה לבאר דאברהם היה גדול בענקים ולכך בעצם היום הזה שהיה מל את עצמו היה נכנס בלב אוה"ע דגבורתו היא מאת ה' דמקודם לכן היה עביד קרבא בהדייהו וסברו דהצליח בדרך הטבע אבל השתא שהוא וישמעאל וכל ילידי ביתו נימולו ואעפ"כ הם גבורים וצריך להיות דבטחו בה' וממנו ניתן לו הגבורה:

פרק יח

פסוק א

וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום. הנה אמרו חז"ל דביום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה לבקר את החולה ומהיכן למדו לומר כן ונראה כי בפרשה שלפניו כתיב ויעל מעליו אלקים א"כ כשחזר אליו הוי ליה למימר וירד ה' כמ"ש וירד ה' בענן וכדומה כיון דכתיב תחילה ויעל ולמה כתב וירא אליו ע"כ פירושו לבקר. את החולה דידוע דתמיד השכינה מראשותיו של חולה רק הוא נסתר מהחולה ולאברהם נפקחו עיניו וראה ולכך כתיב וירא שלא היה חסר רק ראיה שכבר עומדת עליו השכינה כמו שאר חולה וכתיב מלת אליו דאמרו מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה שהיה רואה אותה מיד נתרפא רק שהמרגליות לא

היתה מרפא את אברהם שאין החבוש מתיר עצמו מבית אסורים ולכך כתיב אליו הגם דבאחרים היה הוא מרפא במרגליות מ"מ לרפאות א"ע היה הקב"ה צריך לבוא לרפאותו והא דהיה ביום השלישי אף על גב שהחולה ע"י מכה בשני ימים הראשונים ג"כ הוא חלוש ולמה לא בא הקב"ה אצלו קודם לכן נראה דהצער לאברהם היה לזכותו וליוצאי חלציו אחריו ולפום צערא אגרא רק אין הקב"ה משהה לצדיק שלשה ימים בצרה ולכך בא ביום השלישי לרפאותו:

באלוני ממרא. אמרו חז"ל הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו וח"ו לומר כפשוטה שאברהם נטל עצה על עיקר המצוה מממרא אבל נראה כוונתם דידוע מה שאמרו במדרש בעצם היום הזה נימול אברהם אלו היה אברהם נימול בלילה היו אומרים לא היינו יודעין שנימול ויש להבין מה נ"מ אם היו יודעין וכי יכולים למחות באדם החובל בעצמו אבל הענין הוא דנס גדול נעשה לאברהם שדרש ברבים האחדות וחירף וגידף העבודת כוכבים ומזלות שלהם ולא קמו עליו להרגו כאשר עשה נמרוד וזה נס גדול רק האוה"ע לא הכירו עדיין שהוא דרך נס כי אברהם היה גדול בענקים וגבור כח וברוב אונו הרג ה' מלכים א"כ מי יעמוד נגדו אבל כאשר נימול הלא היה חלוש כח ומ"מ לא קמו עליו להרגו זה היה תוקף להנס הנ"ל ולכך אלו היה נימול בלילה היו מקטינים הנס והיו אומרים שלא ידעו שנימול וירא מפניו אבל כיון שנימול בעצם היום ידעו שנימול ומכל מקום היה חתת אלקים עליהם זהו נס מפורסם וזהו ששאל עצה על המילה אם למול בעצם היום ואמרו כלם למול בצנעה מפחד שיבואו העובדי כוכבים ומזלות להכותו אבל ממרא אמר לו אין לך לפחוד שה' שעשה לך נסים הללו הוא יהיה בעזרך קום ומל עצמך לעיני כל ולכך היה המדה כנגד מדה שנגלה הקב"ה בפומבי בחלקו באילנות העומדים בשדה יער:

והוא יושב ישב כתיב. ודרשו חז"ל ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואתה סימן לבניך וכו'. הא דהראה הקב"ה סימן זה דוקא אחר המילה נראה כי מאז שמל אברהם נעשה הוא אב לגרים כאמור אב המון גוים ובגר כתיב משפט כי הוא צריך משפט ושקול הדעת אם לקבלו או לרחקו כי גרים שאינם הגונים קשים הם לישראל וערב רב יוכיחו ולכך כתיב בגר משפט כי צריך עיון בדין אם לקרב או לרחק ונפש הוא חובל והוא צריך מתינות וכל מקום שנאמר ישב חסר היינו באותו היום שנתמנה לשופט ואף אברהם כן באותו היום נתמנה לשופט אב ושופט המון גרים אם לקרבן אם לרחקן והוא נשיא ושופט שלהם ולכך אמר לו הקב"ה אתה סימן לבניך כי הטעם שהדיינים בישיבה הוא כי אמרו במס' מגילה רכות בעמידה וקשות בישיבה והדין כולו קשה כי הוא מקצוע

גדול ודין פרוטה כדין מאה ולכך צריך ישיבה שיהיה מתון ואברהם ג"כ נעשה אב ושופט לגרים כמ"ש ולכך ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב כי צריך ישוב ומתינות לדין וזהו סימן לבניך גם כן בדנם דין שצריכין לישב לעיין בדין על בוריו:

פתח האוהל. כי ע"י המילה הקב"ה פותח פתח לבעלי תשובה וכן הוא במצרים דם מילה על המשקוף ג"כ כי ע"י זה הקב"ה פותח פתח לקבל בתשובה:

כחום היום. אמרו חז"ל שהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה נראה לומר דידוע דע"י מילה ניצולים ישראל מגיהנם ולעתיד לבוא יוציא הקב"ה חמה מנרתיקה וצדיקים מתרפאים בה וכן היה לאברהם שנתרפא בו ורשעים נידונים בה ולכך הוציא אז חמה מנרתיקה ובדרך הפשוט י"ל שהיה כחום היום להראות כי רפואתו של אברהם היה עפ"י נס כי אזלי יומא אזלי קצורי היינו בעלות החמה על הארץ אבל זה לא היה בעלות החמה רק באמצע היום שלא היה החמה מרפא רק עפ"י נס ולכך היה כחום היום גם היה כחום היום דהקב"ה היה רוצה שלא יכיר אברהם שהם מלאכים ובגמרא אמרינן דמלאך ניכר בצל דלית ליה בבואה דבבואה וכחום היום שהוא באמצע היום אין כאן צל כלל:

פסוק ב

וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל. הא דכתיב נצבים ולא כתיב עמדו נראה דהמלאכים מקטרגים לומר מה אנוש כי תזכרנו רק באמת חסד אמר יברא כי האדם גומל חסד וזה לא שייך במלאכים והנה מחמת הכבוד שנעשה לאברהם שנגלה אליו הקב"ה והוא יושב נתקנאו בו המלאכים ראשי מעלה וזהו והנה שלשה אנשים נצבים עליו ר"ל מקטרגים כדכתיב ויתיצבו בני אלקים וגו'. והקיטרוג היה למה לו הכבוד הזה מה אנוש כי תזכרנו אבל אברהם הרגיש בזה וירץ לקראתם לגמול עמהם חסד ובזה סרה תלונתם ובזה יש לתת טעם שאמרו במדרש שבשביל אכילה שאכלו המלאכים אצל אברהם א"א להם לקטרג והוא הדבר דזה מחמת טענות חסד הוא שאצלם לא שייך גמילות חסדים והא דכתיב תחילה נצבים עליו משמע דכבר עמדו אצלו ואח"כ כתיב וירץ לקראתם נראה דידוע כי באהלו של אברהם היו לארבע רוחות פתח פתוח והוא ישב בפתח שברוח האחד ובהגיעם קרוב לאברהם עברו דרך בצד האוהל לרוח אחרת שלא רצו להטריחו והוא מיהר לעשות קפנדריא תוך אהלו לרוח אחרת והנה הוא לקראתם וזהו וימהר וירץ לקראתם:

וישתחו ארצה ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. ונראה דהאי וישתחו ארצה הוא שהשתחוה לשכינה ואמר לשכינה שלא יעבור ואפ"ה אין אנו צריכין להפך הסדר כמו שנדחק רש"י דאמרו בגמרא דמגילה דאסור ליתן שלום

בלילה חיישינן שמא שד הוא והנה דודאי דגם ביום אסור אם לא ראינו ביה בבואה דודאי שד הוא רק בלילה דאי אפשר להכיר ע"י בבואה אסור מספק וזהו קושית הגמרא על יהושע איך נתן שלום אך דנאמר דהיה ביום כיון דבאמת היה מלאך ולא ראה ביה בבואה אף ביום דהיה צל ודלא כמו שנדחק רש"י בפרק נגמר הדין דהיה לילה דזה דוחק גדול כנראה שם רק באמת היה ביום רק אם אינו נראה צל שלם אפילו ביום דאיכא צל פשיטא דאסור וכן אברהם לא ראה בהם בבואה כיון שהיו באמת מלאכים והיה חושש דשדים הם בפרט שהיו משונים בתבניתם כי היו מלאכים ואמרו בגמרא דקדושין דרבי אליעזר בן יעקב על כל כריעה והשתחויה הוה נתר רישא דמזיק ולכך אברהם ביקש להבחין זאת לכך וישתחו לה' הנראה אליו וא"כ אם הוא מזיק ינתר ראשו ואם לאו הוא סימן דלאו שד הוא ולכך נאמר אח"כ אדני אל נא תעבור מעל עבדך שאמר כן לשכינה כי מתחילה חשב אולי שדים הן אבל אח"כ ביקש מהשכינה בלי לעבור כי הוא טרוד לשמש לאורחין ואין צריכין להפוך הסדר כמו שדחק רש"י ז"ל:

פסוק ד

יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם. אמרו חז"ל כערביים נדמו לו ויש להבין למה דוקא בערביים ולא מאומה אחרת ונראה כי ידוע דאין המלאכים מכירין בלשון ארמית וכתבו המפרשים דכ"ש בשאר לשונות והנה עם הגדול שבהן דיבר אברהם וגם רפאל בישר לשרה וקשה באיזה לשון דברו עמם דשאר לשונות אינם מכירין ובלשון הקודש ירגיש אברהם שאינם נכרים כי שאר האומות לא היו מכירים בלשון הקודש כי ביוסף שכתוב כי פי המדבר אליכם מפרש התרגום שנתן זה לסימן שהוא אחיהם במה שדיבר עמהם לשון הקודש רק דהרמב"ם כתב כי לשון ערבי הוא לשון עברי באמת אלא שנשתבש קצת וכיון שהבינו בלה"ק ע"כ נדמו לו כערביים ולא מאומה אחרת:

ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ. הנה אמרו חז"ל שאמר להם לרחוץ רגליהם שהיה חושדן שמשתחוים לאבק שעל רגליהם הא דהיו משתחוים הערביים לאבק זה המינות נשתרבב מכת מדברים שחשבו תחילת היסודות הם עצמיים נפרדים דק מאוד וזהו אבק כמ"ש הרמב"ם בספר מורה נבוכים והם הוסיפו לומר שזה סיבת יצירה והיה חומר בטבע לפעול ולא בכוונת מכוון או שחלקו כבוד לחומר הראשון אשר ממנו הושת העולם לדעתם ולכך היו משתחוים לאבק ולכך אמר יוקח ע"י שליח כדי לבטל העבודת כוכבים ומזלות כי דוקא עובד כוכבים ומזלות מבטל עבודת כוכבים ומזלות של חבירו ולא ישראל כמבואר במסכת עבודת אלילים וענין עיקר אמירה זו להם יוקח נא מעט מים וכן אמירת והשענו תחת העץ נראה דמבואר במדרש שאמר אברהם קודם שמלתי

את עצמי היו אורחים מצוים אצלי ועכשיו לא יהיו אורחים מצוים אצלי וצריך טעם למה חשב כך ונראה דהטעם שחשב דבשביל מילתו ימנעו אורחים הוא דאברהם כאשר נתן להם לחם לאכול הקרא שם ה' בפיהם לקבל דת אמת ועכשיו יחשבו האורחים אברהם יבקש מאתנו ג"כ להמול כמוהו ולקבל עלינו כל מצות ישראל וזהו כבד עליהם מנשוא ולכך ימנעו להתאכסן אצלו וכן חשב באנשים הללו שרצו לעבור בלי לילך אצלו הוא מזה הטעם ולכך מיהר הוא לקראתם ואמר אין רצוני רק יוקח נא מעט מים לבטל העבודת כוכבים ומזלות של אבק שברגליכם אבל לא להמול כמוני ולכך אמר והשענו תחת העץ כי בן נח דמקיים שבע מצות הוא מעץ הדעת טוב ורע אבל ישראל אחודים בעץ החיים ולכך אמר להם שאין רצונו רק שיקיימו שבע מצות וזהו אמרו דדי לכם והשענו תחת העץ היינו עץ הדעת בזה תהיו נשענים:

פסוק ה

ואקחה פת לחם וסעדו לבבכם אחר תעבורו כי על כן עברתם על עבדכם. נראה לפרש דכאשר אכלו למדם לברך לה' אלקים אמת ולבטל עבודת כוכבים ומזלות ועבודת כוכבים ומזלות איקרי אחר היינו אל אחר וזה אמרו שרצונו רק דלאחר שסעדו לבם בפת אחר היינו העבודת כוכבים ומזלות תעבורו ותסירו מקרבכם ולא יזכר עוד ואמר כי ע"כ עברתם כי חשבתם שאני אפתה אתכם לקבל מילה וכל התורה לא כן הוא אין זה רצוני והוי ע"כ עברתם שע"כ עברתם תחילה שלא להתאכסן אצלי שלא אפתה אתכם ואם ידע אברהם שהם מלאכים יש לפרש דידוע כי כף רגליהם ככף רגל עגל וזה קטרוג לישראל אמנם משה שהזיר את העגל על פני המים וישק לישראל ביטל הקטרוג וזה רמז להם באמרו יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם לבל יהיה כף רגל עגל ברגליכם קטרוג כי מים הנ"ל של משה והתורה דאיקרי מים מבטלין הקטרוג:

וסעדו לבבכם. ולא כתיב לבבכם פירש רש"י כי המלאך שאין לו יצה"ר אין לו רק לב אחד לעבוד לה' היינו כי אכילה הוא לשני כוונות האחד להוציא הרוחניות כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי אם על כל מוצא פי ה' (אמר המעתיק הרב קיצר בזה כי האר"י לוריא זצ"ל האריך בזה כי הקב"ה קרא שם לכל דבר היינו ללחם לחם ולמים מים וכל מה שיוציא מפי הקב"ה הוא רוחני ואדם האוכל צריך לכוון באכילתו להוציא תיבת הרוחני שבכל מין להעלותו למקורו וזה על כל מוצא פי ה' והבן ע"כ) והשנית להברות את הגוף באכילתו וזהו כל אדם וזהו חלק היצה"ר לתאוה וכחות גופני והראשון הוא חלק יצה"ט ומלאכים לא שייך בהו חלק יצה"ר לסעוד הגוף רק לברר הרוחניות ולכך נאמר בהם לב אחד שהוא לשמים לברר הרוחניות ואמר כי ע"כ עברתם כי מה שהיו המלאכים

אצים וממהרים לעבור מעליו כי הם זריזין בשליחותם להפך את סדום והפיכות סדום היה על שלא נתנו מלון ופת ואמר להם א"כ ראוי ללמוד ליתן פת לאורחים וזה אמרו כי ע"כ שלא עשו אנשי סדום כן עברתם על עבדכם ומיהרתם להשחיתם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת היינו שלא תגייר גרים לגמרי כי קשים הם הגרים רק כאשר דברת לבטל העבודת כוכבים ומזלות ולהיות מקיימין שבע מצות:

פסוק ו

ויאמר מהרי שלש סאים קמח סולת לושי ועשי עוגות. איתא במדרש פרס הפסח היה נראה לפרש לשון פרס כי בלילה שלאחריו היה ליל פסח כי בלילה באו אצל לוט ואפה מצות כנאמר והם באו אצל אברהם בערב פסח בחצות היום ואז אסור לאכול חמץ ולכך ציוה לעשות עוגות מצה עשירה וזה פרס פסח פלגא כי דרשינן בפסחים אך ביום הראשון חלק דהיינו רק פלגא אסור וזהו פרס הפסח פלגא אשר שייך לפסח ואסור באכילת חמץ:

פסוק ח

ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה וגו'. במדרש איתא בשם ר' מאיר דלחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה אמנם משמע שם במדרש דפת קיבר הביא כי ודאי לא יתכן לאכול בבר וחמאה בלי לחם וא"כ יש להבין במה יש היתר לענין טומאה בפת קיבר יותר מפת נקיה אמנם זה היה בערב פסח לאחר חצות אם כן גם מצה לא נתן להם רק מצה עשירה והנילוש במי פירות אינו נטמא רק סולת הוא מהחטין הנלתתין וא"כ הוכשר בלתיתה אבל הוא הביא קיבר פירוש מה שלא היה נלתת ולא הוכשר כלל לקבל טומאה רק נילוש בחלב ומי פירות ודכתיב ויקח חמאה וחלב היינו ללוש בו את הפת ואכלו אבל סולת שאמר לשרה לא הביא:

והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. הא דהמלאך אצל מנוח אבי שמשון לא רצה לאכול כי מנוח היה קטן מן המלאך ומסרבין לקטן אבל אברהם היה גדול מהם ואין מסרבין לגדול וזהו והוא עומד עליהם שהיה חשוב מהם והם מקבלין שפע ממנו ולכך ויאכלו שאין מסרבין לגדול:

פסוק ט

ויאמרו אליו איה שרה אשתך. נקוד על כל אותיות זולת למ"ד להורות שגם לשרה שאלו על אברהם רק לכך נקוד על אי"ו להורות כי אין כאן מקומו כי האיך שייך לשאלו עליו והוא מדבר עמם רק שייך לעיל בעוד שאל הבקר רץ אברהם אז שאלו לשרה איו אברהם ולכך נקוד כי אין כאן מקומו כדאמרינן במקום אחר שהוא נקוד להורות שאין כאן מקומו וכן כתוב בספר חן טוב:

איה שרה אשתך ויאמר הנה באוהל. הכונה בזה כי אז תיכף נשתנית שרה לנערותיה ולבריה אחרת עד שכבר פירסה נדה כהנ"ל וזה הכוונה אי"ה שרה אשתך שהיתה אשתך מקודם כי זאת אינה כי נשתנית בכל דבריה ממה שהיתה מקדם עד שאינה כלל שרה אשתך ולא תכירה עוד כי שנתה תארה והשיב אברהם הנה היא באוהל צנועה כלומר אין אנכי אוכל להבחין שלא הסתכלתי בה גם מקודם כאמרם אברהם אפי' בדידיה לא הסתכל כלל וזה מה שאמרו חז"ל צנועה היא גם כי אמרו חז"ל שאברהם היה טפל לשרה בנבואה והטעם י"ל שאמרו בגמר' דאמר דביתהו דמר עוקבא איהי בבית ומקרבא הנייתה לעניים משא"כ הוא לכך זכתה יותר ממנו וכן הדבר באברהם שזכו לנבואה מכח גמילות חסדים שעשו והיתה שרה גומל חסד ביותר ולכך טפל לה בנבואה וזהו אי"ה שרה אשתך הרצון בזה איה מקומה והשגחתה שהיא יותר עיקרי בנבואה ממך והשיב אברהם הנה היא באוהל ומקרבת הנייתה לעניים משא"כ אנכי שאינני תמיד בבית:

פסוק י

והנה בן לשרה ושרה שומעת פתח האוהל והוא אחריו. נראה לפרש כי באמת לא יפה עשו המלאכים שתלו הבן בשרה כמ"ש המפרשים אך יש לשאול באמת למה עשו כן המלאכים ע"כ פירש לנו הכתוב והוא אחריו כי אברהם במדרגה שלאחריו משרה כהנ"ל שאברהם היה טפל לשרה בנבואה וא"כ חשבוהו למשפט ליתן לה הקדימה לפי סדר המעלות לבשר הבן היולד לה ולא לו וזהו והוא אחריו:

פסוק יא

ואברהם ושרה זקנים באים בימים. הא דהוצרך לכתוב באים בימים נראה שבא להורות שלא היה זקנה שלהם לתשות כח כמו שאר זקנים רק באו בימים:

פסוק יב

ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן. נראה דודאי לא היה הבשורה צחוק בעיני שרה אמנו מחמת חסרון אמונה רק שהיה קשה לה למה לה לזה הנס שתחזור לימי נערותיה ואברהם נשאר זקן ולא חזר לנערותו בממ"נ או יחזרו שניהם או יהיו שניהם זקנים מ"מ תלד עפ"י נס רק האמת הוא ששרה בא לה וסתה לברר שאינה מעוברת מאבימלך וזהו סימן שאשה מעוברת אין לה אורח נשים רק שרה חשבה כמאמר ה' מתחילה למועד הזה בשנה האחרת ואם כן אם יפסוק השנה שלימה א"א לומר בלא"ה מאבימלך נתעברה וא"כ מה צורך לזה הנס באופן זה דווקא אמנם באמת הולידה תיכף במועד שאחריה כמה שכתבו התוספות במסכת ראש השנה והוא שנה אחרת כי בניסן מתחיל שנה אחרת ואם כן הוא לטעות ח"ו דמאבימלך נתעברה שרה וזה שהשיב לה הקב"ה כעת חיה ולשרה בן ולא כמו שאתה חושב לשנה אחרת וא"כ

הוצרך אתה להיות לך סדר נשים להוציא מלב החושדים והנה עוד היה טעם להשיב על טענות שרה דלמה לא חזר אברהם לנערותו כי כל מה שהקב"ה יכול להסתיר הנס לבל ירגישו דבנס הוא עושה וע"ז נאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו ובאברהם נתפרסם שמו תיכף מקטנותו כי טען על כת הצבאה כמ"ש הרמב"ם במוכה נבוכים וא"כ אף שישתנה לבחור מ"מ ידעו כולם שהוא זקן רק שנעשה לו נס אבל בשרה מי יכירה ואם תחזור לימי נערותיה יחשבו ההמון כי היא עודנה רכה בשנים ומה שהיה לה מתחילה תואר זקנה היה מחמת חולשה וכדומה וכעת נתרפאה אבל הקרובות ידעו זאת והם יפרסמו עת לידתה וימי שנותיה ולכן הזקנים בהעתקתם התורה לתלמי המלך כתבו ותצחק שרה בקרוביה דייקא:

פסוק יג

למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. נראה לפרש דכבר נודע מש"כ האריז"ל דבים הראה הקב"ה את עצמו כגבור כי עשה נס חוץ לטבע ובמתן תורה כזקן כי עשה הנס כדרך הטבע והנה שרה ראתה מראה ה' כזקן והיא חשבה שתלד ע"פ נס שלא כדרך הטבע ולכך צחקה ואמרה ואדוני ר"ל השכינה נראה כזקן וזהו למופת שהיא כדרך הטבע ולכך אמר הקב"ה למה זה צחקה שרה לאמר ואני זקנתי היינו על עצמו היינו דאמר ואני ולכך דרש גם כן במדרש מצינו הקב"ה נקרא ואני היפלא מה' דבר אצלי יחשב כזה לנס כדרך הטבע ואינו דומה לקריעת ים סוף:

פסוק טז

ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום ואברהם הולך עמם לשלחם. פירוש השקפה בעלמא ולא הלכו לשם עדיין כי אברהם הולך עמם לשלחם ויורגש הדבר לאברהם ויתפלל עליהם ולכך לא הלכו משקיפים במחשבתם על סדום ולזה אמר הקב"ה המכסה אני מאברהם אשר אני עושה וא"כ מה זו ההסתרה שאתם מסתירים הדבר ממנו לבל ירגיש כי בלא"ה אגלה לו הדבר ודיבר הקב"ה דבר זה נגד המלאכים גם כבר ידוע כי המלאכים היו חוטאים במה שאמרו משחיתים אנחנו ובשביל זה באמת נטרדו ממחיצתן ויש להבין למה לא נידונו באש כדאמרינן הושיט אצבעו ביניהן ושרפן רק אברהם הלך עמהם לשלחם וללוותן והוא היה מנין עליהם שלא יגיע עליהם עונש גדול רק דנטרדו:

פסוק יז

וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היה יהיה לגוי גדול. ויש להבין במה שנאמר שני פעמים אני והל"ל המכסה מאברהם אשר אני עושה ונראה דידוע כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ולבית דינו אמר המכסה מאברהם אני היינו שאני הוא

החפץ חסד ואולי יתפלל ויועיל רק לאחר גזר דין אינו מועיל צעקה רק תפלת הרבים כמבואר בגמ' אך אם רבים יוצאים מחלציו כרבים נחשב וז"ש המכסה אני מאברהם אולי יתפלל כי יהיה לגוי גדול ודינו כרבים ותפלתו נשמעת:

פסוק יח

ואברהם היו יהיה לגוי גדול. כתב רש"י ז"ל מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו מברכו ויש לפרש לכאורה שמזכיר את הצדיק צריך לברכו וזה אינו דא"כ הא הזכירו כמה פעמים קודם לכן ולא כתיב ביה ברכה ובמדרש הלשון הוא זכר צדיק לברכה הואיל ומזכיר אברהם מברכו ונראה לפרש דהואיל שאמר הקב"ה למלאכים המכסה אני מאברהם ישלוט בו קנאה ממלאכי השרת ולכך ברכו וזהו הפירוש זכר צדיק לברכה כיון שזכרו לצדיק ולשבחו בפני אחרים שלא יחול בו ח"ו קנאה ועין הרע הוא חייב לברכו וגם פי' רש"י סובל לפרש כן והמתקת הענין של הפסוק ואברהם היה יהיה לגוי גדול הוא כמו שנאמר במשה הניחה לי ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול כי טבע של הטוב הוא להטיב לזולתו וזה גדר הטוב בענינו הוא כמו מעין של מים חיים כי יותר ששואבין ממנו הוא נתרבה יותר כן הוא הצדיק באמת יותר שהוא משפיע יותר שלימות והשפעת ברכה שקונה לעצמו ולכך כאשר נאמר באברהם שיתברכו בו כל גויי הארץ שלא תאמר שא"כ שהוא משפיע לאחרים יהיה זה קצת חסרון לעצמו ולכך נאמר לו והיה ברכה ודרשינן במדרש בריכה שהוא מעין לכונה זאת שיותר שהם שואבין ממנו הוא מתגבר יותר ולכך כשביקש הקב"ה לכלות ח"ו לישראל ואם כן ע"י כך לא יהיה ביד משה להטיב לזולתו ויהיה ע"י כך חסרון בגדרו הטוב ולזה אמר לו הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול דהשפעתך יהיה ליוצאי חלציך ולא יהיה חסרון אצלך בגדר הטוב וכן הדבר באברהם שהקב"ה היה חפץ שלא יגין בזכותו כלל על סדום אבל שלא יהיה חסרון בהשפעתו אמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול וא"כ להם יגיע השפעתו וכללו של דב' הוא כמו שאמר למשה להניחו מלהתפלל ויהיה הוא לגוי גדול וכן היה באברהם שרמז לו הש"י לבל יגין זכותו על סדום והוא יהיה לגוי גדול:

פסוק יט

ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכו'. במדרש אמרו בתחילה צדקה ולבסוף משפט שהיה מאכיל ומשקה לעוברים ושבים ואחר שאכלו אם קבלו על עצמן לברך אלקי אברהם ויתר להן ואם לאו הוצרכו לשלם לו במחיר טוב והטעם כי הוא ענין צדקה וגמילות חסדים שהקב"ה אב אחד לכולנו והוא משפיע לפעמים לאחד שפע הראוי לרבים ואותו האדם אינו רק גבאי לחלק לעניים צרכיהם ובאמת הכל מה' אבל הכופרים המיחסים הכל להשפעת המזלות אם כן כל אחד זוכה בשלו כפי מזלו וכפי תולדתו

ואין לאחרים חלק בו וזהו טענת אברהם אם אתם מודים באלקי היחיד אשר אב אחד לכולנו וא"כ באמת אני רק גבאי וצריך אני לתת לכם כל צרכיכם ואם אתם כופרים ותאמינו למזלות שלהם ההנהגה ואם כן מה לכם בשלי כל אחד זוכה לעצמו ועליכם לשלם מאותו המזל המשגיח עליכם ובא עליהם בטענה והבן:

ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' אברהם אשר דיבר עליו. אין הפי' שבשביל כך יעשו צדקה ומשפט למען הביא ה' וגו' דאם כן הרי זה עובד על מנת לקבל פרס אבל יובן שהוא לשון תנאי דנראה דלכך גילה הקב"ה את אוזן אברהם בהשחתת סדום שלא יקרא תגר על הקב"ה שתחילה נשבו אנשי סדום מארבעה מלכים ועביד הקב"ה הנס ע"י אברהם וניצולו ואם אח"כ נקרה להם רעה שיהיו כולם נשחתים וא"כ יותר טוב היה שיהיו נשארים שבוים נמכרים בכל המדינות זה בכה וזה בכה ולא היו ספו תמו בתכלית ההשחתה ולכך גילה הקב"ה את אזן אברהם שבאמת היו ראוים אז להצלה אלא דהחטא היה גורם וחוטא אחד יאבד טובות הרבה והיה זה סימן לבנים שלא יאמרו ישראל הואיל וה' עשה נס ושינה את גרמי שמים שאברהם יוליד כדי להנחיל לזרעו את א"י וא"כ לא סגי בלא"ה כי לא יעשה רחמנא ניסא לשיקרא ואף אם נעזוב דרכי ה' מ"מ יגיע לנו א"י ולכך סדום להם לסימן שהחטא גרם והיה הנס למגן כן יקרה להם ח"ו אם יעזבו דרכי ה' וזהו מאמר הכתוב ושמרו צדקה ומשפט למען הביא ה' היינו דווקא בתנאי זה ולא יאמרו הדבר מוכרח כי לא יפעל ה' נס למגן כי סדום יוכיח גם נראה לומר דיש להבין דלמה ביקש הקב"ה לתפלת אברהם על סדום הלא לא הועיל כלום כי לא נמצא בקרבם צדיקים כלל אבל ידוע שאברהם צעק אם בני יחטאו מה יהיה עליהם והשיב הקב"ה צדיקים שבתוכם יגינו עליהם וזה היה תועלת נמשך מאברהם בתפלתו כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה והיה בזה נענה בתפלתו שצדיקים יגינו על ישראל בתפלתם וזה מאמר הכתוב שהקב"ה לא כיסה מאברהם כדי שיתפלל למען הביא ה' על אברהם את אשר דיבר עליו היינו היעוד הטוב על זרעו דאף אם יחטאו בניו הצדיקי' יגינו עליהם בתפלתם וזהו היה ע"י תפלת אברהם:

פסוק כא

ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה. הנה כבר כתבו המפרשים כי נכתב כאן ירידה על המלאכים שירדו למטה להשחית והענין הוא ששלח דווקא מלאכים כי ודאי כל מה שאדם גומל רעה לחבירו לא עביד קב"ה דינא בלא דינא ובודאי ראוי היה אותו רעה לבוא על חבירו רק דמגלגלין חובה ע"י חייב ולפעמים לא היה חבירו ראוי לאותו רעה מחמת עונש רק מחמת רוע מזלו יגיע לו הרע שעשה לו

חבירו רק שחבירו הוציא לפועל וא"כ הגם שפעל רע לא היתה הרע מצידו בשלימות כי קצת מהרע היה מפאת השני שהיה עלול לרעה ההיא אם מסיבת חטאו או מרוע מזלו וא"כ אינו ראוי העושה רע לעונש גדול כל כך אבל המלאכים שנדמו להם לאנשים ואנשי סדום הרעו עמם כל הרעה הוא מצד הגומלים רעה כי המלאכים אינם עלולים להרע עמהם בשום צד מהצדדין וזהו ארדה נא וארא אם עשו כלה הרצון ע"י המלאכים יתברר אם כל החטא בא על ידיהם וחייבים כלייה היינו אם יעשו רעה גם למלאכים אבל אם לא יגמלו רעה למלאכים כמו שעשו לשאר אנשים א"כ אין כל הרע מצדם ואייסרם רק ביסורים:

פסוק כג

ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. ונראה דנודע שהקב"ה ארך אפים אף לרשעים והא דכתיב אפים היינו אף אחד לצדיקים ואף א' לרשעים ושניהם של רחמים וזהו שאמר אברהם האף היינו אותו אף שמורה רחמים אפי' לרשעים תספה:

פסוק כה

חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט. חלילה לך איתא במדרש חילול השם יש בדבר נראה לבאר הענין וכבר הארכתי בזה במקום אחר ביותר כי אברהם היה בא בממ"נ אם תיסר את הצדיקים ג"כ כפי מידת הדין הואיל ולא מיחו וגילו על עונם א"כ באמת יהיה חילול השם בדבר שיאמרו שהורג גם לצדיקים שלא יתנו לב כלל לומר שבשביל מניעת תוכחה קרה להם זאת ע"כ אמר להמית צדיק עם רשע ואם תייסר לרשעים ולא לצדיקים השופט כל הארץ לא יעשה משפט הלא באמת שורת הדין נוטה שגם הם יספו בעונם על שלא מיחו ברשעים כמו דמצינו בתי"ו תחיה תי"ו תמית גם מלאכי השרת היו מקטרגים על הצדיקים דהיה להם למחות דכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה חטא אחרים תלוי עליו וכאן נמי אמר כך וא"כ אין לך אלא להניח כולן וביקש על נ' צדיקים דודאי אם נמצא בכל עיר עשרה פשיטא דעדה מצלת רק אפילו בעיר אחת יש חמשים ובשאר עיירות אין צדיק אחד יחשוב כאילו יש בכל עיר עשרה והשיב הקב"ה שכן יעשה:

פסוק כז

ויען אברהם הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר. הא דאמר כפול ואנכי עפר ואפר נראה דודאי במלת עפר למד זכות על אנשי סדום כי המה עפר יסודם ועלולים למזג ותכונה רעה רק ממקום שבא ללמד עליהם זכות משם יש מקום לחייבם שגם אברהם קרוץ מחומר ומ"מ טבעו טוב בתכלית הטוב וכמאמר אשה הצרפית לאליהו

באת אלי להזכיר את עוני להמית את בני לזה התנצל אברהם כי ממנו אין ראיה כי הוא היה מושלך לתוך כבשן האש עד שהיה ראוי לעשות אפר לולא הנס והוא אוד מוצל מאש ונעקר היצה"ר ממנו כנודע בכל הבאים עד שערי מות ומוסרים נפשם להריגה וזה אמרו ואנכי עפר כמו הם אך ג"כ אפר אבל הם עפר גרידא. ויוסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים הא דביקש על מנינים האלו ארבעים שלשים ועשרים וגו' נראה דבכל אחד מכל המנינים הללו ביקש להציל כל החמשה כרכים כי כבר כתבנו דלכך הוצרך נח לסגור בתבה ולא היה לו הצלה ממקום אחר כי אלו היה חוץ לתבה היה זכותו מגין עליהם והקב"ה היה חפץ להשחיתם ולכך נסגר בתבה דכנטול מן העולם דמי וא"כ דלולא התבה היה מגין והם היו שמונה נח שם וחם ויפת ונשותיהם וא"כ לכל עיר ח' ה' פעמים ח' הם ארבעים לחמשה עירות ולכך ביקש תחלה על מ' והשיב הקב"ה לא אעשה אם אמצא היינו לא אעשה בהם כליה אבל עכ"פ איסרם ביסורין והוקשה לאברהם הא בצוער עדיין לא נשלם החטא כי עונותיהם מועטים ויהיה הצלה לד' כרכים ע"י ד' פעמים ח' שהם ל"ב רק על זה יש להשיב דבן נח נהרג על שם סופו כבן סורר ומורה שנהרג על שם סופו שהוא בן יפת תואר ונידון כבן נח אך לפי זה יש לאברהם להליץ עדיין על כל החמשה כרכים דגם חם ואשתו א"א לחשוב שקלקלו מעשיהם לבסוף ששמשו בתיבה ונשארו רק ששה להגין ומ"מ לולי התיבה היו מגינים וא"כ ה' פעמים ששה הם שלשים ולכך ביקש על שלשים שיגינו על כולם וגם בזה הסכים ה' והוסיף לבקש על עשרים שיגינו על כל החמשה דהיינו אם יהיה עשרים בעיר אחת הרי עשרה לאותו העיר ועשרה לעיר אחרת והי מנייהו מפקת דעל איזה עיר יהיו עשרה הללו וא"כ בשביל הספק תציל על כל החמשה כרכים והסכים הקב"ה על ידו גם בזה והוסיף שאף אם יהיה בעיר אחת רק עשרה יהיו נצולים כל החמשה כי כל כרך וכרך היו עובדים לכו"ם אחרת בפני עצמן וא"כ אלו היה מגין עשרה על כרך אחד לא היו הרשעים בכרך ההוא תולים הצלה בצדיקים רק בעבודת כוכבים ומזלות שלהם והא דלא ניצולו ד' כרכים אחרים משום דבכו"ם שלהם אין בהם ממש א"כ אתה נותן יד לפושעים והסכים הקב"ה על ידו שאם יש שם עשרה לא ישחית:

פסוק לג

ואברהם שב למקומו. הורה לנו התורה בזה כי בעידן ריתחא אפילו צדיק כאברהם היה לו להיות נחבא באוהל ולכך כאשר היה אז ריתחא שב למקומו לבל יראה מבחוץ וקטרג המקטרג ואף שהיה פסח שמורים מ"מ בעידן ריתחא ירא לנפשו ושב למקומו:

פרק כא

פסוק א

וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דיבר. הא דכתיב ה' כפול ואצל פקידה נאמר אמירה ואצל עשיה נאמר דיבור נראה לפרש דזה מוסב למעלה שנענש אבימלך וביתו ע"י שרה כי אז היו אפקורסין אמרו הפועל רע אינו פועל טוב דאינו יכול לפעול שני הפכים ולכך הראה להם הקב"ה שעשה כאן שני הפכים באבימלך עצירה ובשרה פתיחת הרחם ולכך כתיב כאן וה' הוא ובית דינו כי היה בדין ובמשפט התורה כמו שאמרו במדרש כיון שיצאה טהורה מבית פרעה ומבית אבימלך ונקתה ונזרעה זרע זה היה בדין רק מה שחזרה שרה לנערותיה זה לא היה בדין רק ברחמים ולכך ויעש ה' מצד הרחמים ונאמר כאן דיבור כי נעשית בריה חדשה וצריך דיבור כדכתיב בדבר ה' שמים נעשו ושרה נעשית בריה חדשה נאמר כאשר דיבר וגם נאמר דיבור כי כל מקום שנאמר דיבור הוא קשה וכאן הוא נמי קשה כאשר דיבר לה שתלה הבן בשרה והנה לשרה בן כי ע"כ הוצרך להיות נעקד כי נולד בסטרא דנוקבא כנודע לחכימין:

פסוק ב

ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו למועד אשר דבר אתו אלקים. נראה לומר דהנה אמרו במדרש שהוסיף ה' על המאורות ולהבין ההוספה י"ל דאיתא במסכת ראש השנה דהיתה שרה מעוברת נתעברה השנה ובשנת העיבור נתגדלה הלבנה ויש לה יותר חלונות כי בכל יום יש חלון ובחודש העיבור יש יותר חלונות ואותה השנה הוצרך להיות מעובר שיקוים דבר ה' למועד אשוב אליך ולשרה בן וזה מה שאמר במדרש שהוסיף על המאורות ולכך נאמר כאן למועד אשר דבר אתו אלקים:

פסוק ג

ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק. יש להתבונן למה הוצרך לכתוב אשר ילדה לו שרה דזה ממילא ידעינן ונראה דקרא אותו יצחק להוציא מלבן של המוני עם שיאמרו ששרה חטאה במה שצחקה ולזה קרא אותו יצחק דאלמלא חטאה בזה לא היה קרא אותו יצחק שהוא לה למזכרת עון ואיתא במדרש יצחק י' נגד עשרת הדברות צ' נגד שנות שרה ח' נגד שמונה ימי מילה ק' נגד שנות אברהם והפשוט נראה לטעם היוד כי שרי אינה מולדת אבל שרה מולדת והיה היוד מתרעמת וניתנה בראש צדיק יצחק ולכך אמר אשר ילדה לו שרה בה' דייקא לכך קראו יצחק וגם י"ל דע"י שנתבשרה שרה שיהיה לה בן בא יצחק לידי עקידה ונתמלאו י' נסיונות ולכך אמר ילדה לו שרה והיה הלידה מסטרא דנוקבא מכח זה נתעוללים נסיונות וקריאת שמו יצחק:

פסוק ד

וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלקים. הא דכתיב בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלקים הוא נתינת טעם לח' של יצחק גם דכתיב את יצחק וכל מקום שנ' את מורה כי תאומים נולדו כמבואר בג' ובמדרש בשבטים ואמרו חז"ל בת היה לו לאברהם ובכל שמה ולא נזכר בתורה לידתה אבל נראה שהיא תאומת יצחק וזהו את יצחק וגם אמרו חז"ל דלכך נימל הבן לשמונה כדי שלא תהא האם עוד טמאה לידה ויהיה האב והאם ג"כ שמחים וזה לא שייך כאן כי שרה היתה טמאה לידה י"ד ימים מחמת לידת הנקבה שנולדה עמו ואשמעי' קרא דמ"מ מל אותו לשמונת ימים מחמת כאשר צוה אותו אלקים:

פסוק ו

ותאמר שרה צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי ותאמר מי מילל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקוניו. נראה מתוך דבריה שבקשה להתנצל על שאברהם היה צחוק שלו צחוק של שמחה מה שלא היה כן בצחוק שלה וכמ"ש רש"י ז"ל לזה אמרה דלאברהם לא נאמר שתחזור שרה לנערותיה א"כ לא יהיה הוא חושדה שמאבימלך נתעברה שהרי היא זקנה ואיך תתעבר בטבע ובנס א"א שלא יעשה הקב"ה נס אם היה דבר עבירה אבל כאשר חזרה לנערותיה הרואה אותה יחשוד שגם קודם מעשה אבימלך חזרה לנערותיה ויש כאן חשד וזהו טענת שרה כי מי מילל לאברהם שאחזור לנערותי ואהיה מניק בנים כי ילדתי בן לזקוניו וגם אני זקנה ולכך צחוק של אברהם היה בדין צחוק של שמחה אבל לי הוגד שאהיה חוזר לנערות צחוק עשה לי אלקים ולא היה אצלי צחוק של שמחה מחמת חשש לעז ועוד נראה לפרש במה דאמרה הניקה בנים שרה למה שכתבתי שהיתה ילדה בן ובת שפיר י"ל הניקה בנים שרה דהיינו שהניקה בן ובת וזה שאמרה צחוק עשה לי אלקים שבזה אשמח גם אנכי צחוק של שמחה כי הגם שורת הדין נותן ונקתה ונזרעה זרע הא אמר אם היתה יולדת קודם לכן נקבות יולדת מעכשיו זכרים אבל אם היתה קודם לכן עקרה ונתפקדת עתה די לה בזכר או נקבה אבל אנכי אניק בנים היינו זכר ונקבה מי מילל זאת לאברהם דהקב"ה לא הבטיחו רק על בן ובזה צחוק של שמחה עשה אלקים:

פסוק ח

ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. אמרו דביום מילה עשה משתה היינו ה"ג מל דה"ג הוא מנין שמונה ובמדרש אמרו משנגמל מחלבו ונראה לפי מש"כ שילדה בן ובת תרתי איתא לזה ביום המילה ולזה ביום הגמל ועיקר תשוקת אברהם היה ללמדו דעת שכבר אמרו חכמי הטבעיים שכל זמן שהתינוק יונק יכבד עליו

הדיבור והמדע וכאשר יגמל יתחיל לדבר ולהשכיל ולכך נאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה לגמולי מחלב והבן:

פסוק ט

ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק. נראה דודאי לא הקפידה שרה הצדקת על ירושת הון רק ותרא שרה היינו שראתה ברה"ק שהוא עומד לעבוד כו"ם ולכך ביקשה לגרשו ועיקר הירושה היינו לימוד התורה כי תורה צוה לנו משה מורשה והיא נחלה שאין לה הפסק ולכך לא חפצה להיות עם יצחק בצוותא כי לא יצליח בלימודו:

פסוק יא

וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו. הא דהרע לאברהם כי היה נביא וצדיק ורשע לא קאמר כמו שפרשתי לעיל שאין הקב"ה מודיע בחירת האדם שיבחר לעצמו לנביא באמירה אבל שרה היתה בחינת רואה וראתה ברה"ק שיבחר להיות רשע ולכך נקראת יסכה שסכה ברוה"ק ולכך היה אברהם טפל לשרה בנבואה:

פסוק יב

ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא. נראה לפרש כי אברהם ציער עצמו אולי ע"י שלקח שפחה מצרית קרה לו שבנו הקדיח תבשילו וא"כ הוא הגורם ואמר לו השם לא כן הוא כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק שיצא ממנו עשו ורבקה היא כשירה אלא שכך צריך לומר עד ג' דורות לא סר הזוהמא כמאמר חז"ל וא"כ אין לך להצטער ולכן גם בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא ולא זרע שפחה שבנה כמוה:

פסוק יד

וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים, ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה. איתא במדרש וישכם אברהם בבוקר ביתו של אברהם אבינו וותרנים היו והוא תמוה ונראה לפרש הא דאברהם צמצם ונתן רק לחם וחמת מים שלא כמנהגו שעשה כן ליתן להם סימן אם לא יסורו מה' תבוא הברכה מה' בלחם ובחמת מים ואם לאו יכלה הלחם והמים וגם נתן רק לחם ומים שיצטער ויהיה לו לגלות ומכפרת עון ולכך השכים בעצמו ונתן להם כי אלו צוה לבני ביתו ליתן להם היו מרבים לתת והוא לא היה רצונו בכך מטעם הנ"ל וז"ש במדרש וישכם אברהם ביתו של אברהם וותרנים היו:

ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחים. הנה אמרו חז"ל שטעה אחר כו"ם ונראה הא דהיה זאת דוקא במדבר באר

שבע כי שם נשבע אברהם אבינו וחשבה אם אין ממש בכו"ם איך כרת אברהם ברית עם עובדי כוכבים. וזה היה באמת סיבה לאברהם שנכשל זרעו ותיכף בהלכה לכו"ם כלו המים והשליכה הנער תחת אחד השיחים שיגן זכות אברהם שנטע אשל בבאר שבע לכל עובר ושב כמאמר חז"ל דבר שנצטער בו אותו צדיק אל יכשל בו זרעו:

פסוק טז

כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד. הרצון בזה שאמרה אם אני אצלו עוני גורם במיתת הנער אבל אם אין אני שם לא ימות:

פסוק יז

ויקרא מלאך אלקים אל הגר מן השמים ויאמר מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם. הרצון בזה ה' הוא בשמים ואז מתחסד עם הבריות כי בשמים חסדו אבל אם היה בארץ היה מתנהג בדין כמלך במשפט יעמיד ארץ אבל בשמים חסדו ובאשר הוא שם קאי על הקב"ה גם כי אמרו חז"ל כי מלאכי השרת אמרו שאינו ראוי לקבל תפלתו הואיל וסופו להרע לישראל אבל הקב"ה קבלו כי ידוע שהשכינה למעלה מראשו של חולה והוא מקבל תפלתו בעצמו ומבואר במדרש שישמעאל אז חולה היה וזה כי שמע אלקים לקול הנער באשר הוא שם בעצמו בראשו של חולה קבל תפלתו:

פסוק יט

ותמלא החמת מים ותשק את הנער. איתא במדרש ותמלא את החמת מקטני אמנה היתה ונראה לפרש דקשה למה מילאה תחילה ואח"כ ותשק ולא השקוהו לנער תחילה ואח"כ מילאה כי פחדה דמיד לאחר שתשקה לנער יעלם המעין כיון שאינו בא רק בשביל ישמעאל לכך מילאה החמת תחילה ואח"כ השקה וזהו מאמר המדרש מקטני אמנה היתה והבן:

פסוק כ

ויהי רובה קשת. כי אדם הראשון היה לו שתי נשים אחת באחוריו ואחת נגדו וכן אברהם אבינו היה לו שתי נשים והגר נגד אחור ולכך היה רובה קשת כמאמר חז"ל ידך בערף אויביך איזה מלחמה שהוא בעורף זו קשת:

פסוק כא

ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים. נראה הטעם כי ראתה בחכמה שאחד ממצרים יושיע לישראל והוא משה וחשבה אולי מזרעה יהיה על כן לקחה לו לאשה ממצרים:

פרק כב

פסוק א

ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם. איתא במדרש כמה דאת אמר לא תנסו את ה' אלקיכם והוא תמוה ונראה דהנסיון היה אז שאמרו אם יש ה' בקרבנו אם אין היינו כוונתן אם ה' יודע המחשבה שבקרבנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו וכן. איתא במדרש וצריך להבין הא אין זה נסיון רק כפירה ח"ו לומר שאין הקב"ה יודע מה בלבו של אדם אבל הענין הוא דאם הקב"ה מסיר השגחתו מאיזה דבר בלי להתבונן בו הוי כלא ידע כמו דאמרו דלא שמיע ליה כלומר לא סבירא ליה היינו כיון דאינו משגיח על אותו דבר הוי כלא ידע והיינו מה דאמרו ישראל אם הקב"ה חושב כפי מה שבלבן של ישראל הוא טוב מאוד כי לבן של ישראל ומחשבותיהן הם תמיד טוב אבל אם הקב"ה הולך אחר המעשה וישראל יודעים שיצרם תקיף עליהם אינם יכולים לעמוד מחמת הסתת יצרם וזהו היה נסיונם שאמרו אם יודע מה שבלבנו היינו שישגיח על מחשבותינו וידון אותנו לפיהם נעבדנו היינו יכולין אנו לעבוד אותו כי מחשבותינו טוב הוא כדכתיב אם שכחנו שם אלקינו וגו' כי הוא יודע תעלומות לב אבל אם משגיח רק על המעשה לא נעבדנו היינו שאין יכולין אותו לעבוד מחמת הסתת היצר ובאמת טעו בזה כי מה שאמרו מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה זה דוקא ע"י צירוף אם עושה אח"כ המעשה מקבל שכר גם על המחשבה והענין הזה היה ג"כ כאן באברהם שהקב"ה היה יודע שהוא תמים רק רצה להתבונן במעשיו ולכך אמר והאלהים נסה את אברהם כמה דאת אמר לא תנסו את ה' אלקיכם:

עוד איתא במדרש מה אחר הדברים האלה אחר שכרת ברית עם אבימלך קטרגו המלאכים על אברהם ואמרו ראה כל ההבטחה שהבטחתו ואעפ"כ כרת ברית עם אבימלך והשיב להם הקב"ה בזאת אבחנו אם יעלה בנו לעולה מוטב ואם לאו יפה דברתם ויש להתבונן מה ענין זה לזה ונראה דודאי הבטחה שהבטיח לו הקב"ה לפי דברי חז"ל יש בו חזרה ע"י חטא ינחם ה' מהבטחתו ויש מחכמינו אומרים דהבטחה לטובה לעולם אינו חוזר והנה הקב"ה שאמר לאברהם להקריב בנו ולא יתמה הא אתמול אמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע ע"כ הוא יחשוב שע"י חטא חזר מהבטחתו וכל ענין קרבנו הוא לכפר על חטאיו ולכך נאמר אלקים בכל הפרשה עד הקרבת האיל שאח"כ נאמר ה' שאז ידע שהוא נסיון לבד אבל אם יחשוב שהבטחה לטובה אינו חוזר אפילו ע"י חטא אז יש כאן לסרב והנה הא דכרת ברית עם אבימלך היה מפחד שישב לבדו בארץ נכר ואם לא יכרות עמו ברית יסובב עליו עלילות להכריתו מקרב הארץ אך הא כבר היה

לו הבטחה אל תירא אברם אנכי מגן לך רק אברהם ירא שמא יגרום החטא כמו יעקב וא"כ אתי שפיר דאם לא יהרהר בטענות הבטחה כי ביצחק יקרא לך זרע ש"מ דס"ל דחטא מבטל ההבטחה א"כ יפה עשה שכרת ברית עם אבימלך אבל אם יהרהר ש"מ דס"ל דחטא אינו מבטל הבטחה א"כ גם על כריתות הברית אין לו התנצלות שהיה לו לבטוח בשם ה':

והנה אמרו במדרש דנסה הוא לשון גדלות כנס הזה ונראה פירושו שהגביה אותו נגד כל עין רואה שהוא מקיים דבורו של הקב"ה וע"פ זה נראה לבאר פירוש הפסוק גבי דוד דכתיב ה' חקרתני ותדע דדוד ביקש מהקב"ה שינסהו ולא עמד והקב"ה נסה אברהם ולמה נסה אותו דלמא לא יעמוד בנסיונו וצריך לומר דהקב"ה ידע בו שיקיימנו והנסיון היה רק להראות לעין כל שהוא ישר רק יקשה למה נסה את דוד דשם ליכא למימר כדי לנשאו לעין כל שעמד בנסיון דהא לא עמד בנסיונו ואדרבה חילול השם הוי וצריך לומר כמו שאמרו דלא היה דוד ראוי לאותו מעשה רק כדי להורות בתשובה וזהו היה תפלת דוד ה' חקרתני היינו שנסית אותו ותדע מקודם שלא אעמוד בנסיוני ולמה נסית אותי וע"כ צ"ל כדי להורות בתשובה ע"כ יאות לך למחול עוני:

ויאמר הנני. איתא במדרש הנני לכהונה הנני למלכות והוא קשה להבין ונראה דאיתא בגמ' בנדב ואביהוא דאמר משה לאהרן קסבר הייתי שיתקדש שמו או בי או בך שנאמר ונקדשתי בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי והטעם הוא שצריך להתקדש ע"י צדיק גדול לקרבן בבהמ"ק של מעלה ותמהו המפרשים דהא בבנין בית הבחירה לא היה כן ותירצו דהעיקר הוא דכאשר הוקמו הכהנים לשרת בבית ה' היה צריך קידוש וחינוך שיהיה אחד מהם קרבן לה' ובפרט לפי מש"כ שהיה צריך לתקן הריגת הבל שמריבתם היה בשביל הכהונה כנודע וכמו דלכתר כהונה צריך קידוש כן הוא לכתר מלכות ולכך מלך ראשון שבישראל והוא שאול בחיר ה' נדקר בחרב ונהרג והנה אברהם חשב כי אז התחיל בנין בהמ"ק כי הר המוריה מקום מקודש לעבודת הכהנים בקרבנות ומקום מושב המלוכה היתה ירושלים וצריך אחד להיות קרבן למעלה וזה היה ענין יצחק בעיני אברהם שצוה אותו ה' להעלותו עולה אמנם אברהם ביקש לקבל זאת על עצמו אפס שיתקיים יצחק בנו וזהו אמרו הנני לכהונה הנני למלכות רצונו לומר הן מצד כהונה שצריך אחד למות והן מצד מלכות שצריך א' למות ויתקדש השם ע"י רק יצחק חיה יחיה:

פסוק ב

ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. אמרו חז"ל אין נא אלא לשון בקשה נראה דאם היה הדיבור בצווי ולא בל' בקשה היה גזירה מבלי לחזור בו אבל

באמת היה הדיבור כאן לפי שעה ע"מ לחזור בו ע"כ יאמרו בלשון בקשה ועוד נראה דלעיל מיניה כתיב והאלהים נסה את אברהם דהיינו במדת הדין נסה אותו ומדת הדין אינו חפץ בקרבן ולכך לא אמר בלשון צווי רק בלשון בקשה נראה מיתור הלשון שהוצרך לפרש את יחידך אשר אהבת שגם ישמעאל נקרא יחידו ורש"י פירש שזה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו וזהו קצת דוחק דהא כתיב יחידך דהיינו בן יחיד שלו ובאמת שניהם הם בניו ונראה לפרש דהא כתבתי לעיל בקריאת שמו אברהם נעשה בריה חדשה א"כ אברם הוליד בן אחד ואברהם הוליד בן אחד ושניהם הם לו בן יחידים וגם אמר לו את יצחק כי כתבתי לעיל דיוד של יצחק מורה על יוד נסיונות וא"כ זהו נסיון העשירי וראוי לך לעמוד עליו:

ולך לך אל ארץ המוריה. נראה לבאר הא דמתרגם התרגום בארץ המוריה אל ארץ מקטר קטורתא וכן אי' במדרש דמה ענין מקטר קטורת לכאן אבל הענין הוא דאדם מורכב מחלק טוב וחלק רע ואין זיווגם עולה יפה וזה גורם הפירוד והמיתה אבל כאשר יכנע חלק הרע לחלק הטוב ויהיה עמו בהתחברות אז חלק הרע שהוא חומר הגוף לא יתפרד לגמרי מחלק הטוב שהוא הנשמה ויש לו ג"כ קיום והשארה וזה היה סגולת הקטורת שהיה מעורב בו רע בטוב היינו החלבנה והלבונה והוא מקושר בקשר גמור זה בזה עד שחלק הרע שהוא החלבנה מוכנע ומקבל ריח טוב מחלק הטוב שהוא הלבונה והוא בצוותא חדא וזהו שהקטורת עוצר המגפה באם האדם מכניע חלק הרע להטוב והוא סם חיים ולכך אמרו חז"ל שצריכים להיות בתענית ציבור פושעי ישראל עם כשירי הדור בצוותא חדא שאז מוכנע חלק רע בטוב כמו חלבנה בקטורת וזהו שנתן מלאך המות במתנה למשה שהקטורת עוצר המגפה היינו שמכניע חלק הרע שהוא סטרא דיליה לחלק הטוב דוגמא דקטורת ומתחבר עמו נעשה סם חיים והנה אברהם חשב שקרבן לה' צריך להיות כולו טוב בלי סיג כלל ויצחק היה עדיין קצת זוהמא בו עד שנולד עשו כי בו נגמר הזוהמא כמו שאמרו חז"ל וע"כ היה אברהם נבוך להקריבו ורצונו להיות הוא בעצמו קרבן כמו שפירשתי מלת הנני ולכך אמר לו ה' לך אל ארץ המוריה מקום מקטר קטורת שמערבין רע עם טוב היינו חלבנה עם לבונה זכה והוא הנרצה לה' להכניע הרע לטוב כן יהיה קרבן מנחה מעורב קצת חלק הרע שבו עם חלק הטוב שבא מצדך ולכך אמר ארץ המוריה:

על אחד ההרים אשר אומר אליך. לכאורה לא שייך כאן לשון אחד כדאיתא במפרשים על ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד דלא שייך אחד רק על מה שאינו במנין ע"כ בהקב"ה

שהוא יחיד מיוחד עליו לבדו ראוי לומר אחד והאיך קאמר כאן על אחד ההרים וצריך להיות דקאי על בהמ"ק דג"כ חד בהמ"ק איכא ואינו במנין ושייך לומר בו לשון אחד:
על אחד ההרים. לפי דרש המדרש לא היה אז הר המוריה הר רק בקעה ואברהם התפלל אח"כ שאין דרך המלך לשכון בבקעה ונעשה הר ונראה שזה שכיון הפסוק שקראו תחילה ארץ המוריה ולא הר המוריה וא"כ צריך להיות הא דכתיב אח"כ על אחד ההרים היינו כמו שאמרו חז"ל במקומות אחרים על בסמוך היינו סמוך לאחד ההרים:
אשר אומר אליך. ולהבין למה באמת לא אמר לו מיד על איזה מקום נראה דהקב"ה רצה דאברה' לא יתעצב ויצטער בדרך כי ריחם ה' על יראיו וכשאמר לו אשר אומר אליך א"כ ידע שהדיבור יהיה עמו קודם העקידה ואין הנבואה והשכינה שורה רק מתוך שמחה א"כ צריך עצמו להכין לזה שלא להתעצב ולהצטער כלל ועוד נראה דאם היה אומר לו שילך ויקריבנו אין הקב"ה מוציא הדיבור לבטלה ובפרט הצווי אשר מצוה לו ולכך אמר לו אשר אומר אליך ולא צוהו על ההקרבה לא עתה ולא אח"כ וא"כ אינו עובר על הצווי והקב"ה לא חזר מדיבורו:

פסוק ג

וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו. הנה מלבד מה שזריזין מקדימין למצות הודיע לנו הכתוב עוצם זריזות אברהם דיש להבין הגם דרצון הקב"ה לא היה להקריב את יצחק רק לנסיון מ"מ האיך יצא מפי הקב"ה שני דברים הנראים כסותרים לפי הבנת בני אדם ובאמת נראה דאין זה סתירה כלל דהקב"ה לא הגביל לו זמן להקרבה וא"כ היה מקום לקיים שני דיבורים כי ביצחק יקרא לך זרע שיקח לו אשה ותהר ממנו ואח"כ יעלהו לעולה וא"כ יזרע זרע והוא יהיה עולה אבל אברהם כדי למהר מצות ה' לא חש להמתין לזה רק השכים מיד בבוקר לקיים מצות ה':
ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו. פירש רש"י ישמעאל ואליעזר ונראה לבאר דמאן יימר דהן דווקא ישמעאל ואליעזר דהא כמה נערים היו לו אבל נראה לומר דאברהם היה רוצה לקיים כל דבריו של הקב"ה והקב"ה אמר לו קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ויש במשמעות לשון הזה ג"כ לפרש הני ג' דהיינו את יחידך זה ישמעאל שהיה יחיד לו כשהיה אברם שמו כמ"ש לעיל אשר אהבת זה אליעזר בן משק ביהו שאהב אותו מכל בני ביתו את יצחק והעלהו שם לעולה כמשמעו ע"כ לקח השני נערים ישמעאל ואליעזר עוד נראה לפרש שלקח שני נעריו עמו דאברהם לא ידע שיקריבנו בראש ההר לעין כל רק בבקעה דהא הוא התפלל אחר זה שדיבר עמו ה' שהבקעה יעשה הר וליצני הדור היו אומרים דמאבימלך נתעברה שרה א"כ אם יקריבהו בינו לבין עצמו

יאמרו הבריות שודאי כן הוא דמאבימלך נתעברה והא ראיה דאברהם בעצמו העבירו מן העולם כדי שלא יתיחס לבנו ע"כ לקח עמו שני נעריו להעיד שהי' במצות ה' ועל פי שנים עדים יקום דבר וע"פ זה נראה לפרש דזה היה חרדת שרה דאמרו חז"ל דמלאך המות בא ובשר לשרה שאברהם הלך לשחוט ליצחק וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ויש להבין וכי שרה הצדקת לא רצתה לקיים דיבורו של הקב"ה רק דחרדתה הי' דהבריות יאמרו מאבימלך נתעברה ומטעם זה העבירו אברהם מן העולם דהבריות לא ידעו שהוא במצות ה':

ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים. הא דלקח עצים מביתו ונשא על כתפיו ולא המתין עד בואו שם ויבקע שם עצים ממקום ההוא נראה דאיתא במסכת עבודת כוכבים דאין לך אילן שלא עבדו בו עבודת כוכבים ומזלות ומחובר אסור לגבוה וזה היה לגבוה ולכך נטל עצים מביתו שלא היו נעבדים ועוד נראה לומר הטעם כי שם מקום מקדש וביקש שלא להניף ברזל כמו שלא יונף ברזל על אבני מזבח כן חשב שלא להניף ברזל על עצי מכשירי קרבן אבל מחוץ למקדש אפילו באבני מקדש מותר להניף ברזל כדעת ר' נחמיה במסכת סוטה דף מ"ח ולכך בקען בביתו גם מרמז בבקיעת עצי עולה כי יצחק תיקן בהקרבתו עץ הדעת טוב ורע והוא הפריד רע מטוב וזהו ענין שחיטתו וזה ויבקע עצי עולה עץ טוב ועץ רע שיהיו נפרדים וגם עץ הדעת הוא כח היצה"ר צריך להכניעו ולהבקיעו מבלי היות בשלימות וזהו ויבקע עצי עולה:

פסוק ד

ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק להיות כי באותו היום אז היה ראוי לשחוט יצחק ולפי מה דאיתא במדרש באמת פרחה נשמתו בשעת עקידה. וא"כ היה זה בהכרח י"ט הראשון של פסח דבו נולד יצחק כמבואר במסכת רה"ש וצדיק ביום שנולד מת כנודע ולכך הואיל שהיה בכור פטר רחם הגין עקידתו על זרעו שניצולו הבכורים ביום ההוא במצרים כי ראוי היה אז באותו יום למות כל הבכורים וזה היה עקידת יצחק ולכך ביום השלישי וא"כ אמירת הקב"ה היה מקודם ביום שלפניו טרם שהשכים אברהם בבוקר וא"כ היה עשירי לירח ניסן וזהו בעשירי שנאמר להם נמי במצרים משכו וקחו לכם צאן והיו אוסרים אותו בכרעי המטה זכר לעקידת יצחק וקרבן תמיד טעון ביקור ד' ימים וכן זה היה ד' ימים ולכך בקע עצים בביתו מקודם שבא י"ט כמלאכה שאפשר לעשותה מעי"ט:

וירא את המקום מרחוק אמרו במדרש שראה ענן קשור בראשו. ונראה דהוקשה להם היאך הכיר את הר המוריה מרחוק דודאי לפי המדרש דהיה מקודם בקעה איך אפשר

לראות בקעה מרחוק ואפי' אמרינן דהיה הר, מ"מ הא אמרינן בגמ' דהר עין עיטם גבוה מהר המוריה וא"כ הקושיא האיך הכיר הר המוריה מרחוק והלא עין עיטם מידלי טובא ויותר נח לראותו ולכך תירצו דענן קשור עליו והטעם דענן כי יצחק היה בעקידתו כמו קטורת כמו שכתבתי ובקטורת נאמר כי בענן אראה:

פסוק ה

ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור. נראה לפרש משום שהיה י"ט ומצוה על שביתת בהמתו וגם נעריו לבל יצאו חוץ לתחום לכך צוה להם לישב במקומם אבל הוא ויצחק הלכו ע"י קפיצת הדרך כאמרם פסיעות של אברהם אבינו ג' מילין ופירש האר"י ז"ל ע"י קפיצת הדרך ויוכלו להלוך גם בי"ט גם י"ל כמ"ש דכיון שראה הר א"כ בלא"ה יראו כל העם שהקריבו לקרבן ואין צריך לעדות הנערים או יש לומר שחשב בהיותו רואה שענן קשור על ראשו המקום מקום מקודש כמו הר סיני שנאמר בו שצאן ובקר גם איש לא יראה בכל ההר ההוא:

ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם. נראה לפרש דלא עלה ברוח אברהם לכזב רק אברהם בטח בה' שאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע רק אברהם חשב שהגיע עת תחיית המתים כמו שחשב יעקב כמבואר במדרש פ' וישב וחשב כי יצחק יהיה קרבן ואח"כ יקום בתחיית המתים כי הוצרך למות כיון שהיה בסטרא דנוקבא כמו אצל אבישג והיה שם תחיית המתים וכן חשב שיהיה כן ביצחק הואיל שהיה הבשורה לשרה שתלד בן כנודע ויתקיים כי ביצחק יקרא לך זרע ואין זה מהזרות וכי לא יהא כח אברהם יפה כאלישע שהחיה המת כך חשב ביצחק וכמו שהוא באמת כמבואר במדרש שיצא נשמתו והוחזר אליו ובירך ברוך מחיה מתים ולכך אמר ונשובה אליכם:

פסוק ו

ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו. נראה דעצי העולה הם התורה עץ חיים וישם על יצחק בנו היינו ששם זאת עליו להגין בעדו ועוד זאת עשה להגנה ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו היינו שלקח עמו זכות שבידו את האש שהושלך באור כשדים לתוך כבשן האש על קדושת שמו ואת המאכלת שהיה מאכיל ומשקה לעוברים ושבים וזהו מאכלת שהאכיל לאחרים והא דלא חשב לעצמו גם זכות שאר מצות זה היה מרוב ענותנותו דכל מצוה שאדם עושה והוא מתפאר בלבו או לפני בני אדם כזאת עשיתי אין הזכות כל כך גדול אבל במה שהפיל עצמו לתוך הכבשן היה לבד על קדושת שמו וכן במה שהאכיל לאורחים גדולה לגימה ועכ"פ הוא מקיים נפשות ע"כ לקח בידו זכות שני מצות אלו:

וילכו שניהם יחדיו. בא להודיענו זריזות של אברהם וחשקו לעבודת הבורא שהיה זקן בן קל"ו שנים ויצחק בן ל"ז שנים והלכו בשוה כי כך היה עליו הזריזות לעשות מצות ה' או יש לומר שבא להשמיענו הא דהלכו יחדיו בשוה הזקן עם בנו דזה היה ע"י שהלכו בקפיצת הדרך כמ"ש האר"י ז"ל:

פסוק ז

ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה. נראה לפרש דבשאלת יצחק לאביו נכלל בו שני דברים שנתקשה לו האחד דלמה לי טורח נשיאת העצים הלא שם מקום יער לכרות משם עצים רק על זה היה לו תירוץ משום שאין לך אילן שלא עבדו לעבודת כוכבי' ואף שמחובר לא נאסר להדיוט מ"מ לגבוה אסור ולכך הוליך עמו עצים מביתו אבל א"כ דבר זה גם על השה קשה דא"כ יקח גם השה מביתו שאם יקח שה מן הדרים שם שמא נעבד ואף דבעל חי אינו נאסר מ"מ לגבוה אסור ואי חוששין לכך א"כ גם לכך יש לחוש ואי אין חוששין על השה לנעבד גם על העצים אין לחוש וע"כ שאל דרך ממ"נ הנה האש והעצים מתוך ביתך דווקא ואיה השה לעולה ועוד הוקשה לו קושיא אחרת וגם זה נכלל בשאלתו והוא דגם יצחק הרגיש שהוא יהיה הקרבן וחשב דלכך נבחר לזה לקדש בהמ"ק של מעלה דכתיב ונקדשתי בכבודי כמו בנדב ואביהוא רק בנדב ואביהוא שנקדשו היה שיצא אש מן השמים ואכלם כי כך הדין בקרבן לגבוה שיורד אש מן השמים ולזה שאל הנה האש והעצים מביתך א"כ אין זה קרבן לחינוך בהמ"ק רק כשאר קרבן א"כ ואיה השה לעולה והשיב לו על שני השאלות כאחד תירוץ מספיק אם מחמת חשש נעבד בהשה הוא לא יקחנו משום אדם רק ה' יראה לו השה ואז אין חשש נעבד כי וודאי ה' יזמין לו הכשר וההגון ואם על מה שלקח אש ועצים מביתו ולא סמך שיבא אש מן השמים דאולי יזדמן לו שה מן ה' וצריך עצים ואש והוא יעשה את שלו לעשות ההכנה ומשמים יראה ה' לעשות הטוב בעיניו וזה נכלל ג"כ בתשובתו אלהים יראה לו השה לעולה בני ואע"פ שהרגיש יצחק ע"י תשובת אביו שהוא יהיה הקרבן מ"מ וילכו שניהם יחדיו שהלך בזריזות כמו אביו:

פסוק ט

ויעקוד את יצחק בנו. הנה אמרו דעקידה הוא יד ורגל היינו כמ"ש כי זה היה לתקן חטא אדם הראשון ואדה"ר בחטאו בעץ הדעת אמרו במדרש שצעק העץ אל תבואני רגל גאוה כי אבר התשמיש נקרא רגל כדכתיב לא עשה רגליו ועץ הדעת היה להגדיל תאוות האבר לכך צעק אל תבואני רגל גאוה וגם ביד חטא שלקח ממנו ונתן לפיו ולכך הי' העקדה יד ורגל וכן היה בקרבן תמיד וענין עקד הוא אח' וע' מתחלפין כנודע וג' וק' מתחלפין במוצא גיכ"ק והוא אגד היינו אגודה יחד וא"כ לא היה קשר גמור רק היו

לאחדים כאגודה כי לא היה צריך קשר גמור כי היה יודע שלא יפרק יצחק האגודה כי גם הוא רצה בזה ולכך וישלח ידו ויקח את המאכלת ולא פחד אולי בין כך יתיר יצחק את האגודה ויברח כי היה בטוח בו וזהו וישלח את ידו ולא אחזו עכ"פ ביד אחד:

פסוק יב

ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה. הא דכפל ואמר אל תעש לו נראה כי ד' ציוה להעלותו לקרבן אבל הוא לא ישחטהו דבלא שחיטתו יהיה קרבן כי משמים נלקח נשמתו לקרבן למעלה ושב אליו בטוב תחיית המתים כנודע וזהו ואל תעש לו מאומה שאין עליך שום דבר לעשות בהקרבתו:

כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. הנה המפרשים נתקשו במלח עתה ידעתי דמורה כאלו ח"ו יש בו יתברך שינוי רצון ונראה לבאר דהקב"ה אמר לאברהם כי כל ענין הנסיון היה רק לפרסם אמתת ותום לבבך לעין כל כמ"ש נסה לשון הגבהה להראות לרבים וזה נתקיים כאשר רציתי לעשות כזאת ולא היה המניעה מצדך ולשון עתה ידעתי אבאר ע"פ מה דכתיב בנח איש צדיק תמים היה בדורותיו ואמרו במדרש דאלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום וזה יבואר דאיתא דהקב"ה מחשב אימת יולד הצדיק וצריכין להבין האי מחשבה על מה חושב הקב"ה רק הענין הוא דודאי הבחירה הוא ביד האדם הן לטוב הן לרע כפי שיברר הדבר בשכלו רק לפעמים מזלו שנולד בו גורם לו לטובה או לרעה כדאמרו מאן דנולד במאדים יהא כך והנולד במזל פלוני יהיה כך וזה חשבון של הקב"ה שחושב אימת הצדיק יולד במזל טוב שהמזל מסייע ללכת בדרכי ד' וזה שאמרו דאלו היה נח בדורו של אברהם דאז היה המזל לא טוב כל כך לסייע ולא היה צדיק תמים ולכך כתיב בדורותיו וידוע דמעשה עקידה היה ביום הכפורים ואז אין רשות לשטן כלל לקטרג ולהסית את ישראל ובעת הזאת היה אברהם יכול לקיים דיבורו של הקב"ה אבל אלו היה הנסיון בחודש אחר לא היה יכול לעמוד וזה שאמר עתה ידעתי היינו כשחשבתי מתי תולד וע"פ מזלך לא היה לך סיוע לעשות רצוני ידעתי מאז ומקדם שעתה ביום הזה הוא העת שאוכל להראות לכל כי ירא אלהים אתה:

פסוק יג

וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. ויש להבין לפי מש"כ דפרחה נשמתו של יצחק וכבר נעשה באמת קרבן למעלה למה הוצרך לאיל אחר אבל הענין הוא כי דווקא החוטא בשגגה הוא דמביא קרבן ומתכפר לו ולא המזיד כי טיב הקרבן הוא שנפש בהמה שיש לאדם היינו החומר המביאו לעבור בשגגה מתדבק בנפש בהמה של הקרבן ועולה לריח ניחוח לה' וע"י נפש בהמה שבאדם בא החטא רק בשגגה בלתי ידיעתו בשכל אבל כשעובר במזיד אין החטא בנפש בהמה שבו רק בנפש אדם

שבו שהוא השכל וזה אינו מתחבר עם נפש קרבן הבהמה ואין להם שייכות בהדדי ויצחק פרחה נשמתו לקרבן לה' אבל אלו שחטו היה גם נפש בהמה שבו לקרבן אבל כאשר לא נשחט נשאר אצלו נפש בהמה בלתי קרבן וזהו איל אחר תמורתו כי זה היה נפש בהמה כמו זה אמנם בנפש בהמה של אדם יש מדריגות מדריגות ונפש בהמה של יצחק היה צח ומצוחצח והיה בו מעט רע ולכך איל זה הבא תמורתו היה בערב שבת בין השמשות שהוא טוב כי כבר חלה קדושת שבת ולכך נברא בע"ש בה"ש והא דכתיב איל אחר הענין הוא דאחר הוא הקליפה דידוע דלישראל יש אל אחד ולכך אנו אומרים בכל יום שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אבל לעובדי כוכבים ומזלות אל אחר שמאמינים באלהים אחרים ולכך הד' של אחד והר' של אל אחר נכתבים בספר תורה באותיות גדולות להיות נראה לעין כל ההפרש בין זה לזה כי זה מורה על אחדות שלנו וזה מורה על זרות שלהם ועץ הדעת טוב ורע הוא אחד ואחר וההפרש בין זה לזה הוא אינו אלא קוץ קטן ולזה היה קללות אדם הראשון קוץ ודרדר תצמיח לך והיינו הקוץ הזה הוא הפרש בין ד' לר' דכפר באל עליון וחלף הד' בר' ולכך ביום הכיפורים הם שני שעירים חד לה' הוא הד' וחד לעזאזל הוא הר' ולכך היו שולחין שעיר המשתלח להר צוק דהוא אותיות קוץ להראות אותנו אחדות של הקב"ה וזהו שאמר איל אחר והטעם שנאחז בסבך בקרניו נראה דנאמר בתהלים הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער דידוע דתמיד הגרוע בכל דבר הוא נברא תחלה כדאיתא דקליפה קדמה לפרי וזה היה טענת בצלאל למשה עשה משכן תחלה כי המשכן טפל לכלים אשר בתוכה דקליפה קדמה לפרי וזה שאמר הנה שמענוה באפרתה היינו בצלאל שהוא ממשפחת אפרתי כדמצינו בדברי הימים ומצאנוה בשדי יער בפרי העץ שקליפה קדמה לפרי ואיתא בגמ' דכל הבהמות נבראו בהווייתן בששת ימי בראשית וכשיצאו מן הארץ היו קרנותיו קודמות לפרסותיו א"כ אז היה הקרן הקליפה והפרסות כפרי ותמיד הרע קודם לטוב אמנם איל הנולד עכשיו תחלה בפרסות והקרנים גדלים אח"כ והוי הפרסות הרע והקליפה והקרנים הפרי והקדושה אבל אילו של יצחק נולד ע"ש בין השמשות היו קרנותיו קודמות והיו קרנותיו הקליפה וסבך היינו אילן והוא עץ הדעת טוב ורע ע"כ נאחז בסבך בקרניו לבל יראה הקליפה:

פסוק יד

ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. נראה לפרש ע"פ דאיתא במדרש דתחלה היתה בקעה וכשבא אברהם התפלל ואמר אין דרכו של מלך לשכון בערפל מיד נעשה הר ויש להבין למה באמת לא ברא אותו הקב"ה מתחלה

להר רק נראה דידוע מה שהקשה בירושלמי אם נעבד במחובר אסור האיך הוכשר הר המוריה להיות שם בהמ"ק הא אמרינן דאין לך הר שלא עבדו בו עבודת כוכבים ולתרץ קושיא זאת הוא דא"י היא ירושה לנו ומוחזקת ועומדת מאבותינו והקב"ה נתן א"י לאברהם במתנה ואם עובדין אח"כ להר אינו נאסר דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו רק תינח מה שעבדו אותו לאחר שניתן לאברהם אין יכולין לאסור אותו אבל מה שעבדוהו קודם שניתן לאברהם ונאסר כבר יהיה אסור לבנין בהמ"ק ולזה היה תחלה בקעה קודם שהתפלל אברהם לעשותו הר א"כ מתחילה לא נאסר ומשנעשה הר היה ירושה לאברהם וגם שעבדוהו אח"כ אין אדם אוסר דבר שאינו שלו וזה שאמר אברהם ה' יראה הרצון שיהיה בהמ"ק אשר בו יראה ה' רק שיקשה איך יתכן שיהיה בהמ"ק בהר הלא אין לך הר שלא עבדוהו כקושיית הירושלמי וע"ז קאמר לתירוץ אשר יאמר היום בהר יי יראה ר"ל זה שהוא הר נתחדש היום כי מקדם היתה בקעה וא"כ תו ליכא למיחש דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו:

פסוק יז

כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו. נראה לפרש כי אברהם חשב כאשר יצחק יהיה קרבן ואח"כ יהיה בסוד תחיית המתים כמו בן השונמית כדי שיקוים כי ביצחק יקרא לך זרע רק דהיה חושב דגם הגוף יהיה תחילה כלה ויהיה היתרון בזה דגם הזוהמא יכלה ויהיו זרעו כולם עובדי ה' רק למה באמת לא היה כן ופרחה נשמתו והחזירו לגוף הוא דאמרו לבעי רחמי על עליא כדי שיתקיים אתכלי' ואתכליא המה בני עליא ועליא הם המונים המגינים ושומרים את הפרי כי לולא הם בטל הישוב וזה היה ברכת ה' ע"י המלאך וארבה את זרעך ככוכבי השמים היינו בני עליא המאירים לארץ והמוני עם כחול אשר על שפת הים המגינים על בני עליא כמו החול המגין ששמתו גבול לים להגין והבטיחו עוד שישובו רשעים בתשובה כי הצדיק שערו לה' והרשע שערו לס"ם ובשובו לה' כובש זה השער ומהפכו לקדושה וזהו וירש זרעך את שער אויביו היינו בעלי תשובה שמהפכין שער של ס"ם לשער של קדושה:

פסוק יח

והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי. איתא במדרש היינו שיבואו גרים ויתגיירו וצריכין להבין דמה ענין זה לכאן רק למה שכתבתי דפחד אברהם שע"י השארת הזוהמא יצאו ממנו גם רשעים ניחא דאמרו קשים גרים לישראל כספחת היינו שלא ילמדו ישראל מדרכיהם ומעשיהם רק דזה דווקא אם ישראל צדיקים גמורים אז הם הגרים לגריעותא דלא ילמדו הצדיקים ממעשיהם הרעים אך אם יש בישראל גם רשעים

אדרבה אז אינם קשים דלמא ילמדו הרשעים קצת ממעשיהם הטובים שבהם וזה שאמר והתברכו בזרעך שיבואו גרים ויתגיירו לכך צריכין להיות רשעים ג"כ:

פסוק יט

ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע. הא דכתיב אחר העקידה ששב לבאר שבע גם מה דכפל לכתוב וישב אברהם בבאר שבע נראה לפי מש"כ לעיל דהמלאכים קטרגו על שכרת אברהם ברית עם אבימלך וע"י עקידה התנצל אברהם מכריתות הברית והברית היה בבאר שבע ואלו היה שם נעשה חטא לא היה שב למקום שנכשל בו אבל כאשר ע"י עקידה נתברר שלא חטא א"כ לא חש ושב לבאר שבע ולכך כתיב נמי וישב אברהם בבאר שבע ולא הלך יצחק עמו לשם שלא יפציר בו אבימלך שגם הוא יכרות עמו ברית וכל זמן שלא היה השעה צריכה לכך היה מתרחק ממנו:

פרק כג

פסוק א

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. פירש רש"י ובת כ' כבת ז' ליופי. ולכאורה לפי דעת כל הפילוסופים איפכא מסתברא דאין היופי ניכר עד שגדלה בשנים היינו י"ח או י"ט שנים ולא כבת ז' וא"כ מאי רבותא וביותר תמוה על אברהם דאמר כי עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את ולא מקודם הא שמה מוכיח עליה שנקראת יסכה שהכל סוכין ביופיה וא"כ אף מקודם ידע שהיא יפת מראה. ונראה דאיתא עוד טעם למה נקרא שמה יסכה שסכה ברה"ק וא"כ מקודם לזה לא היה יודע שהיא יפת תואר דיש לומר דלכך היא יפת מראה שהשכינה היה שורה עליה אבל עכשיו שהוא בח"ל בארץ טמאה שאין השכינה שורה שם ואפ"ה היא יפת מראה א"כ ליכא למימר שמטעם זה לבד נקראת יסכה בכל המקומות מפני שרה"ק שורה עליה דהא מצרים מלא גלולים ואין השכינה שורה שם ואפ"ה נקראת יסכה משום יופיה ע"כ אמר עתה ידעתי ולפי זה יתורץ מה שהקשיתי על פי' רש"י דהנה מה דאמרו בגמ' משחרב בהמ"ק נותן נבואה לשוטים ולתינוקות אבל מקודם החורבן לא היה נבואה בתינוקות ולכך נאמר בת כ' כבת ז' ליופי דבשרה לבת כ' היה אפשר לתלות מחמת השראת רה"ק אבל בב"ז אין לתלות היופי ברה"ק:

שני חיי שרה פי' רש"י כולן שוים לטובה. ולהבין כוונת רש"י נראה דאיתא בגמ' מי שאין לו בנים חשוב כמת ושרה היתה בת צ' שנה כשנולד יצחק וה"א דקודם לזה היתה נחשבת כמת וזהו שפירש רש"י כולן שווין לטובה ולא היתה כמת אע"פ שלא היה לה בנים מקודם והטעם הוא את הנפש אשר עשו בחרן ששרה גיירה את הנשים והוי כאלו

ילדם ולאפוקי מאותן שמפרשים דאותיות ויהיו הוא במספר ל"ז דאותן ל"ז שנה שהיה אחר הולדת יצחק לתשעים שנה הם חיי שרה ולא מקודם דלא היו לה בנים לכך פי' רש"י כולן שווין לטובה אף אותן צ' שנה קודם הלידה:

פסוק ב

ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. וצריכין להבין איך הספיד תחלה ואח"כ בכה הא אמרינן בגמ' ג' ימים הראשונים לבכי ואח"כ להפסד ונראה דאיתא במדרש ויבוא אברהם מהיכן בא ר' לוי אמר מקבורתו של תרח בא ואי הוה בכה קודם ההספד היו סבורין ההמון עם שעל אביו בכה ובאמת הוא היה רוצה להראות להמון עם שבכה בשביל שרה ע"כ הספידה ואמר שבחה וידעו הכל שהבכיה שהיתה אח"כ ג"כ בשביל שרה היה דאם בשביל אביו למה היה ההספד עליה ולא על אביו:

ויבוא אברהם לספוד. ממשמעותו נראה דכבר מתה רק שעכבו את הקבורה עד ביאת אברהם וע"כ היינו משום דניחא לה ויש להבין מה ניחא לה בזה להשהותה עד ביאת אברהם ועוד הא קי"ל דאסור להשהות אשה מתה משום דרוב נשים מתות נדות רק דבשרה אין איסור להשהותה מטעם זה דהא מחמת שבישרה הס"ם שכמעט שלא נשחט יצחק בעקידה פרחה נשמתה מחמת חרדה וחרדה מסלקת הדמים א"כ בשאר נשים איכא חשש זה דרוב נשים מתות נדות משא"כ בשרה דמתה מחמת חרדה וניחא לה נמי להשהותה כדי שאברהם יבוא ויספוד אותה דהא כתבתי לעיל הטעם שחרדה שרה על ששמעה ממיתת בנה הא היה במצות ה' ובוודאי לא חרדה הצדקת הזאת אם קיים מצות ה' רק שחרדתה היה שלא יאמרו ליצני הדור דהאמת אתם דמאבימלך נתעברה שרה דאל"כ כלום יש אב ששוחט את בנו אבל עכשיו שבא להספידה אחר שבא מן העקידה ידעו הכל דלא כן הוא דודאי לא חשד אותה שמאבימלך נתעברה דאל"כ לא יספיד אותה:

פסוק ג

ויקם אברהם מעל פני מתו. ולדייק הלשון פני דהוא כשפת יתר נראה לפרש דהנה אברהם רצה לקוברה במערת המכפלה וכבר הקדמנו לעיל דאברהם לא היה אצל מיתת שרה ובמערת המכפלה אינם נקברים רק המתים בנשיקה אבל המתים ע"י מלאך המות אינם רשאים לקוברם שם והאיך היה אברהם יודע אם מתה שרה בנשיקה או ע"י מלאך המות רק דאיתא בגמרא ג' טיפין בחרבו של מלאך המות ממנו מסריח וממנו פניו מוריקות נמצא אם מתה ע"י מלאך המות היו פניה מוריקות מחמת הטפה וכיון שראה אברהם שפניה מאירות וא"כ מוכח שבנשיקה מתה וא"כ מותר לקוברה במערת המכפלה (וזהו שדייק בקרא מעל פני מתו):

פסוק ד

גר ותושב אנכי עמכם אם רציתם גר אנכי ואם לא מרי ביתא שכך אמר לי הקב"ה ולזרעך אתן את הארץ הזאת כן איתא במדרש. ולהבין כוונת המדרש מה בעי בזה נ"ל דהאפורטאקיאנר כתבו דבפרידת הנשמה מן הגוף הוא כבהמה ואין לנו לקבור הגוף רק משום כבוד המשפחה ושרה לא היה לה משפחה בארץ הזאת וא"כ לא שייך לכבוד משפחתה ואינו מחויב לקוברה ואיתא לך אתן את הארץ הזאת מוכח מכאן דתחיית המתים מן התורה וא"כ אם תחיית המתים מן התורה מחוייבים לקוברה וממ"נ בא עליהם בטענתו אם תרצו שאתם מודים לי דתחיית המתים מן התורה והנה אני בחיי רק כגר בעולם א"כ אינה כגוף של בהמה ומחויבים אנו לקוברה ואם אין אתם מודים בזה דתחיית המתים מן התורה רק הגוף הוא כגוף בהמה עכ"פ הארץ שלי היא:

פסוק ט

תנו לי אחוזת קבר עמכם ואקברה את מתי מלפני. יש להבין דתחלה ביקש מבני חת שהם יתנו לו אחוזת קבר והם נתרצו לו בזה שאמרו במבחר קברינו קבור את מתך ולבסוף ביקש מהם שיפגעו בעפרון שימכור לו את מערת המכפלה ועוד למה לא ביקש הוא עצמו מעפרון שימכור לו ונראה לבאר משום דאברה' ירא לנפשו דאם יקח מעפרון בלתי ידיעתם יערערו בני העיר ויטענו בר מצרא ע"כ עשה כן וביקש מהם אך עדיין יש לחוש שיחזרו בהן אחר המכירה אבל איתא במדרש שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו שאמרו מלך אתה עלינו ובמלך לא שייך חזרה אצלו ע"כ ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת היינו על בשורת מלך הגם שלא עשו מבוקשו עדיין לדבר עם עפרון אבל תקשה לכאורה אם מטעם זה דיבר עם בני חת תחלה שלא יטענו אח"כ דינא דבר מיצרא הוי ליה ליקח במתנה ולא שייך בר מיצרא אבל איתא במדרש ועפרון יושב ישב כתיב דאותו היום מינוהו שופט עליהם והיה יום אידיהן ואסור ליקח מהם מתנה ביום אידיהן:

פסוק יא

לא אדוני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך. הנה דברי עפרון ומה שהשיב לו אברהם יש לפרש דעפרון בתחבולות ורמאות אמר לאברהם אם תפחד מטענות בר מיצרא לעיני בני עמי נתתיה לך ומתנה ליכא דינא דבר מיצרא והמעות תתן לתוך כיסי בינך לביני ולא הוי קבלת מתנה וע"פ ערמומיתו של עפרון השיב לו אברהם נתתי כסף השדה קח ממני ולא הזכיר המערה כמו שהזכירו עפרון היינו רק כסף השדה אשלם ואכלל בו בריבוי כסף גם דמי המערה ולעיני בני חת תאמר דהמערה נתת לי במתנה ואני בר מיצרא על השדה דלא נחשב לכלום:

פסוק טז

עובר לסוחר. והטעם דנתן לו עובר לסוחר היינו מטבע דאסור ליתן כסף לעובד כוכבים ומזלות דיעשה ממנו פסל אבל מטבע מותר דחס על ההיזק שיגיע לו ולכך נתן לו מטבע ועוד טעם אחר דקי"ל אם נותן לו שקלים גדולים לא שייך דינא דבר מצרא דיוכל המוכר לטעון דממונא דיליה חביב עלי ולכך נתן לו קנטרין:

פרק כד

פסוק א

ואברהם זקן בא בימים. נראה דפירוש של בא בימים הוא ע"פ דאיתא בגמ' זכה משלימין לו שנותיו לא זכה מגרעין לו ופריך בגמר' והא גבי חזקי' כתיב והוספתי לך חמש עשרה שנה משמע דמוסיפין לו ואת אמרת משלימין ומשני שהוסיפו לחזקיה מדיליה ורבים דחקו לפרש את זאת ולי נראה דהכי פירוש דאיתא בגמ' אהא דכתיב וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ימים האריכו שנים לא האריכו נמצא ימים תרתי משמע דמשמע ימים סתם ולא שנים וגם משמע שנים דכתיב ימים תהיה גאולתו וכך הוא הענין דימי שנותינו בהם שבעים שנה והקב"ה קוצב לאדם כמה שנים על שניו יחיה ואם קצבת האדם הוא שיחיה ע' שנים וכך וכך ימים נמצא לאחר ע' שנים נקראים ימים ולא שנים ואם זכה הקב"ה עושה מאותן הימים היתרים על ע' שנה שנים ואז ימים נעשים שנים וזה היה גבי חזקיה שנעשה לו מימים היתרים על שנותיו שנים וזה שאמרו בחזקיה דמדיליה הוסיפו ליה היינו מימים שלו וזה ג"כ נכלל במה דאמרו זכה משלימין ואם לא זכה ח"ו עושין משנים ימים והיינו מגרעין וכן מצינו גבי דוד כשבא לעת זקנותו כתיב ודוד זקן בא בימים וזה שכתב ואברהם זקן בא בימים היינו לאחר שבעים שנה. ועוד נראה לפרש דאיתא ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכמים אומרים ימי חייך העה"ז כל ימי חייך להביא לימות המשיח ונראה לפרש פלוגתתן דידוע דשינה הוא א' משששים במיתה ולעתיד לבוא שלא יהא מיתה לא יהיה נמי שינה נמצא דמימי חייך לחוד לא הוי מרבינן לילות כיון דאז הוי שינה לא הוי ימי חייך ולכך מרבינן ליה מכל וחכמים דרשו באופן זה ימי חייך העה"ז דוקא ימים ולא לילות דלא נקרא ימי חייך וכל ימי חייך להביא גם הלילות דלע"ל דלא יהיה מיתה ושינה ונקרא הכל ימי חייך וזה פירושו דמלת כל דגם הלילות נקרא חייך וזה שכתב כאן ואברהם זקן בא בימים שהיה זקן וקרוב לזמן שגם הלילות הם כימים:

איתא במדרש ואברהם זקן בא בימים הה"ד ימי שנותינו בהם שבעים שנה והוא תמוה ונראה לבאר דהנה ידוע דבברית בין הבתרים היה אברהם בן שבעים שנה ואז באמת

נעשה בריה חדשה וכשנשא יצחק לרבקה היה יצחק בן ארבעים שנה ומאה שנה היה אברהם כשהוליד את יצחק ובעת הזאת היה אברהם בן מאה וארבעים שנה והוי אז ע' שנה מברית בין הבתרים דשם נעשה בריה חדשה ושפיר אמר במדרש הה"ד ימי שנותינו בהם שבעים שנה:

וה' ברך את אברהם בכל. איתא במדרש דבכל בגמטריא בן הא דרמז הבן במלת בכל נראה דאיתא עוד במדרש וה' ברך את אברהם בכל דנעקד היצה"ר ע"י עקידת יצחק והכוונה בכל זה הוא דידוע דפרעה אמר לישראל ראו כי רעה נגד פניכם ואיך תבקשו לצאת והיינו דראה מזל מאדים עומד כנגדם וטבע מחל הזה מורה על דם והוה סבור דמורה על מגפה שישלח ה' בהם וזה שאמר יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם דמזל מאדים היה מורה על דם מילה וכוונת אברהם היה ג"כ להשקיט את המזל בזה כי אז מתחיל הגלות ובודאי במילה לבד לא היה כח לבטל המזל עד שנעקד זה שאמר במדרש וה' ברך את אברהם בכל שנעקד היצה"ר וזה היה משקיט מזל מאדים שבשעת עקידה פרחה נשמתו שהדם ההוא של מזל מאדים מורה על דם המילה והעקידה ולכך חשב אברהם דמה שפרחה נשמתו לא יספיק לבטל כח המזל עד שיוציא ממנו דם ורצה לעשות בו חבורה עד שאמר לו הקב"ה אל תעש לו מאומה וז"ש במדרש בכל בגימטריא בן וכיון שהיה לו בן הוצרך לעקידה לבטל היצה"ר כדי לבטל כח מזל מאדים ולכך לא היה יצחק רשאי לילך לח"ל דהיושב בח"ל הוא יושב תחת המזל והיה מתירא שיגבר כח המזל אבל בא"י אנו יושבים תחת הקב"ה לכן אמר אברהם לאליעזר שאל ישיב בנו לח"ל רק יקח לו אשה משם:

איתא במדרש וה' ברך את אברהם בכל שהיה לו בת ונראה לבאר על מה דהוצרך לפרש כך דאמרו בגמרא הוא לישא ובנו לישא הוא קודם מ"מ אם כן אחר מיתת שרה היה לו לאברהם לישא אשה לעצמו קודם שנתן אשה ליצחק רק די"ל הא דהוא קודם לבנו דווקא שלא קיים עדיין מצות פריה ורביה היינו שיש לו בן ואין לו בת דמצות פריה ורביה לא קיים עד שיש לו בן ובת וכאן שלח אברהם ליקח אשה לבנו וקשה למה לא נשא הוא קודם לבנו לזה אמר במדרש דהיה לו בת וכבר קיים פריה ורביה:

ועוד איתא במדרש וה' ברך את אברהם בכל שלא היה לו בת ונראה לתת טעם מה ברכה היא זו דידוע דלא פסקה הזוהמא עד יעקב דמאברהם יצא ישמעאל ומיצחק יצא עשו אבל יעקב היתה מטתו שלימה וידוע דבנקבות זוהמתן גדולה מבזכרים ולכך ותצא דינה בת לאה דנקבות לא פסקה זוהמתן ואם היה בת לאברהם היה ח"ו הזוהמא גוברת למאוד לבל יפסיק בג' דורות ולכך לא היה לו בת:

פסוק ב

ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו וגו'. נראה לתת טעם למה שלח דווקא אליעזר ולא עבד אחר להשיא אשה לבנו משום דמצינו בברית בין הבתרים שאמר אברהם ובן משק ביתי יורש אותי והשיב לו הקב"ה לא ירשך זה וגו' אמר לו וגר יהיה זרעך בארץ לא להם וענו אותם וגו' שיהיו עבדים והנה כתבו המפרשים דודאי הרואים באצטגנינות ניבאים ורואים קצת עתידות אבל אינם יודעים תוכן הדבר מה שרואים ואברהם היה גם כן רואה באצטגנינות שעתיד עבד לישא אשה מארם נהרים ובאמת מיצחק התחיל הגירות והיה זה מורה על יצחק ופחד אברהם אם ישלח עבד אחר אולי הוא יקח אשה משם ולא יתקיים מחשבתו על יצחק ולכך שלח דווקא אליעזר והשביעו שהוא עבד נאמן:

פסוק ג

ואשביעך בה' אלקי השמים. וקשה להבין הא מושל בכל אשר לו הוי והאיך יעלה על לב לחשב כזאת שלא יאמינו בדבר זה דבוודאי ישא אשה לבנו כרצונו ונראה דעשה זאת לטובת אליעזר דאולי לא תאבה האשה ללכת אחריו יחשדוהו לאליעזר שלא הלך למקום ששולח לשם שרצונו הוא שיצחק ישא בתו כפי' רש"י ולכך השביעו בה' ולא יחשדוהו שבודאי לא יעבור על השבועה ויחשבוהו לצדיק:

פסוק ה

ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת וגו'. ויש לדקדק במה שאמר אל הארץ הזאת דמה לי אל הארץ הזאת או אל ארץ אחרת ונראה לבאר דיש להבין באמת איך עלה על דעת אליעזר שלא יתחתנו בבן אברהם שהוא היה מלך ובנו יחידו וגם עשיר היה כידוע אך יש לומר בזה דידוע דיש כמה מצות התלוים בארץ ואינם נוהגות בחו"ל וארם נהרים הוא בחו"ל:

(אמר המעתיק ומכ"ש לדעת הרמב"ן שלא קיימו האבות התורה רק בא"י ולא בחו"ל ולא תרצה לסבול עול המצות הנוהגות יותר בא"י ולכך נתן אליעזר הברירה בידה אם תלך בשמחה ובמריצות בודאי צדקת היא ואם לאו אינה ראויה ליצחק כלל):

פסוק ו

ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה. הא דכפל אברהם את האזהרה ואמר לבסוף עוד פעם רק את בני לא תשב שמה נראה דחשב אברהם אולי יטעה אליעזר דרצונו של אברהם הוא דווקא שלא ישיב את יצחק לשם כדי שישאנה שם וידור שם בחו"ל אבל להשיבו לשם כדי לראותה אם היא הוגנת לו והוא יוליכנה לא"י וישאנה שם לאשה הרשות בידו ולזה כפל הדבר שנית רק את בני לא תשב שמה דאפילו כדי

לראותה בלבד לא ישיב את יצחק לשם רק שאליעזר יעשה גם זאת להביאה לא"י ליצחק לראותה אם היא הוגנת לו:

פסוק ז

ד' אלהי השמים וגו' ואשר דיבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת. הא דכפל ואמר ואשר נשבע לי וגם תליא בזה שנשבע לו שיתן לזרעו את הארץ שודאי לא יצטרך יצחק ללכת לח"ל נראה לבאר ואשר נשבע לי היינו בעקידה נשבע לי על שעמדתי בעשר נסיונות ושוב לא ינסה אותי ואם ישא אשה מבנות הכנעני אז יצטרך לגור בח"ל יהיה זה לו נסיון אחרת וח"ו שיהיה הבטחת ה' לשוא:

הוא ישלח מלאכו לפניך. איתא במדרש הוא מלאך מסוים ונראה לפרש דהוא מט"ט ולהבין למה באמת דווקא אותו המלאך אבל הענין הוא דמצינו והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו דמלאכי ח"ל היו הולכים למעלה ומלאכי א"י היו הולכים למטה ללוותו דמלאכי ח"ל אינם רשאים לילך לא"י ומט"ט נקרא שר העולם שיכול לילך בא"י ובח"ל ואליעזר הלך מא"י לח"ל ומח"ל לא"י וצריך להיות עמו דווקא מט"ט שר העולם:

פסוק ח

ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת. ויש להבין דלמה הוצרך לומר כזאת דאם לא תאבה פשיטא דנקי משבועה זו דמה לו לעשות עוד רק נראה דאברהם התנצל על שמשביעו והוא נאמן ביתו והודיע לו בדבריו אלו שהשביעו לטובתו בשביל הבריות כשיחזור ריקם יאמרו שידו היה במעל כי הוא רוצה שיצחק ישא בתו או שהוא אוהב לענר אשכול וממרא וצריך אדם לנקות עצמו גם נגד הבריות וזהו ונקית משבועתי זאת ר"ל ע"י שבועתי זאת תהיה נקי נגד ד' ואדם שלא יחשדוך הבריות שנשבעת לשקר או יש לומר כי אולי יחשוב אליעזר אם לא תאבה ללכת יהיה צריך עוד לילך לעם אחר מבני שם ויפת כמו שכתב הרמב"ן ובכל פעם יהיה צריך לישבע ולא יספיקו לו כל שבועות ולזה הבטיחו ונקית מכאן ולהבא משבועתי זאת שלא תצטרך עוד לישבע ולזה נאמר לבסוף וישבע לו על הדבר הזה כאשר הבטיחו אברהם שלא להשביעו עוד רק על הדבר הזה:

פסוק י

ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו. יתכן כי לקח עמו עשרה אנשים כי ברכת חתנים בעשרה וכמאמר חז"ל בבועז ורוכבי גמלים רובן כשרים מגמלי אדוניו הקשה במדרש וכי לא היו גמלים של אברהם אבינו כחמורו של רבי פנחס בן יאיר שלא אכל שלשה ימים מחמת שלא רצה לאכול מטבל שלא נתעשר וגמליו של אברהם אבינו היו צריכים שיהיו זמומין שלא יאכלו מגזל כדדרש מגמלי אדוניו שהיו ניכרין שהיו זמומין

ונראה לתרץ קושיא זאת דחמורו של ר' פנחס בן יאיר החמיר על עצמו כדאמרינן הלוקח לבהמה פטור מדמאי וחמורו החמיר על עצמו להשוות עצמו לאדם שצריך לעשרו דמאי וזה דוקא מה שאסור לאדם מצד הדין החמיר החמור על עצמו אבל ידוע דהקב"ה אמר לאברהם את הארץ הזאת לך אתננה ואמר אברהם גר ותושב אנכי עמכם אם ארצה תושב אנכי ואברהם החמיר על עצמו להיות כגר להחזיקו כגזל אצלו ומה שהיה מותר מצד הדין לאברהם רק שהוא החמיר על עצמו לא רצו הגמלים להחמיר על עצמם ע"כ נתן אברהם רסן בפיהם ולכך כשבקש אליעזר לילך מא"י לח"ל לקח מגמלי אדניו להבחין בדרך אם הוא הולך בא"י או בח"ל דבכל מקום שהיו צריכין להיות זמומין שלא יאכלו היה יודע שהוא א"י ובכל מקום שלא היו אוכלין מעצמם אף שלא היו זמומין היה יודע שהוא חו"ל:

(אמר המעתיק לדעת הרב המחבר צריכין לומר הא דכתיב כשבא בבית בתואל ויפתח את הגמלים ואמרו במדרש שהתיר זממן הגם דלא היו צריכין להיות זמומין בכל הדרך כיון שהיה ח"ל דאליעזר לא התיר זממן בח"ל אף שלא יאכלו מעצמן משום איסור גזל מ"מ יאמרו הדרים בח"ל שלא ידעו שאינם אוכלים בלא זממה שבא"י זומם אותם דמקפיד שלא יגזלו לבני א"י ועל הדרים בח"ל אינו מקפיד אם יגזול להם באכילת הגמלים ע"כ היה זומם אותם בכל הדרך ולא התיר זממם רק על הספר להבחין אם הוא בא"י או בח"ל):

וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור. איתא במדרש שקפצה לו הארץ שנאמר ואבוא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי נראה הטעם דהיה צריך לקפיצת הארץ כי יצחק היה קודש לה' ואינו ראוי לו ליקח אשה בלי קדושי דאורייתא ובו בלילה מת בתואל ורבקה קטנה היתה ואינה בת קדושין דבר תורה ולכך בא באותו יום בעודנו בתואל חי וקדשה בצמידים והוי נשואה גמורה דבר תורה:

וילך וכל טוב אדוניו בידו. אמרו חז"ל שטר דייתקי נתן בידו כדי שיקפצו ליתנו לו. נראה לבאר כי היה על תנאי אם ישב יצחק בא"י יהיה לו א"י וכל מה שלאברהם כי על זה נכרת הברית ואם ישב בח"ל יפסיד מתנתו ולכך בני הגר שהלכו וישבו בח"ל הפסידו ירושתם ולא קבלו מתנות א"כ הראה להם בזה שלא יאמרו שיבוא יצחק לח"ל וישב שם כי בזה יפסיד כל טוב אדוניו. גם יש לפרש דהנה אברהם נתן ליצחק בשטר מתנה הזה גם א"י לירוש' והא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ונ"ל דא"י שלו היה בהחלט וקנה אותה בהילוך כנודע כמ"ש והתהלך בארץ וגו' וא"כ הפחידן בזה דאם ישב יצחק בארץ

ההוא עם אשתו בלי ספק ילך אברהם אחריו ויקנה גם הארץ ההוא בהילוך ולכך קפצו לשלחה לא"י:

פסוק יא

ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת צאת השואבות. הא דהמתין דווקא לעת ערב דאז צאת השואבות ולא קודם לזה היינו שהנערות יפחדו ביום לשאוב פן יקומו הרועים ויגרשום כמו שקרא לצפורה אשת משה ואין רצונם ששאר בני אדם ישתו מה שהם ישאבו ולשוא יהיה טרחתם ולכך לעת ערב שכבר שבת רגל בני אדם ההולכים ושבים אז יצאו לשאוב מים:

ובמדרש איתא לעת ערב לעת צאת השואבות בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קול כלבים נובחין יהא ציית מה אינון אמרין והוא תמוה ונראה לבאר דהיינו דיראה אם הם משחקין הוא לסי' דאליהו בא והזיווג ע"י אליהו ואם לאו ח"ו הוא ע"י ס"ם אבל עדיין יש לשאול איך שייך זה לכאן לעת צאת השואבות וגם למה השואבות יוצאות דווקא לעת ערב ועוד צריך באור מה דאמרו סימן לבת זיווג כשהמים עולין נגדה אבל הענין הוא דידוע דחמה זכר ולכך קראוהו עובדי כוכבים ומזלות בעל ולבנה הוא בבחינת נקבה כיון דלית לה מגרמה רק מקבלת השפע מחמה וידוע ע"פ חכמי הטבעים כי אין פעולת כוכבי מעל ניכר בארץ זולת לבנה שיש לה כח מושך למים ומזה נתהווה שהימים ששה שעות מתגברים וששה שעות מתמעטים כנודע ולכך כשהמים עולים מורה שכח לבנה פועלת למשוך המים למעלה ומורה כי לבנה פועלת וזה סימן לנוקבא ולכך הלכו הנערות לעת ערב לשאוב כי אז כח לבנה מושך המים למעלה ואז נח לשאוב אפי' מבארות עמוקות והנה ידוע בחכמת התולדות הנקרא איסטאראליגי כי הכלב כחו מכח לבנה ולכך אמרו חז"ל לית עניא מכלבא היות דללבנה לית לה מגרמה ולכך היות נקבה בכח לבנה לכך הרוצה ליקח אשה יצייית למה שהכלבים מנבחין שהם בבחינת לבנה ומזה מבין אם זווגו טוב או לא ולכך במשמרת ראשונה שכח לבנה בארץ כלבים צועקים והבן:

פסוק יב

ויאמר ה' אלקי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם. הא דהתפלל הקרה נא לפני היום ועשה חסד נראה לבאר כי אליעזר ראה שקפצה לו הארץ וחשב שהיה זה או למנוע טורח הדרך מאליעזר ואנשיו אבל בכל זאת לא רצה אליעזר לשפוט כי בעבורו יעשה הקב"ה נס רק חשב דהוא כמאמר חז"ל מותר לארס במועד שמא יקדמנו אחר ברחמיו ורבקה היתה מיועדת מן השמים לאיש אחר ולכך קפצה לו הדרך לקדם אותה ברחמים ושפט אליעזר דליכא למימר איפכא דרבקה היתה מיועדת

להיות אשה ליצחק והיה קפיצת הדרך שלא יקדמנו אחר ברחמים כי ידע אליעזר שבאותו זמן לא היה צדיק כיצחק שידחה אותו וע"כ שפט שקפיצת הדרך היה שיצחק יקדם לאחר ברחמים וא"כ זהו החסד כיון שאינה בת זוגו הראוי לו רק הגיע לו ברחמים וחנינה וזהו אמרו הקרה נא לפני היום היינו ע"י שהיה לו קפיצת הדרך שהיום יצאתי והיום באתי למהר הבת זוגו ליצחק ומוכרח שהוא קידם לאחר ברחמים וזה אמרו בזה ידעתי כי עשית חסד:

פסוק יד

והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק. ענין סימן אליעזר היה סימן מובהק ולא ניחוש כי וודאי להשקות עשרה גמלים טורח רב הוא וודאי אפילו חביות רבות אינם מספיקים להשקותן ואינה יכולה הנערה הרכה והענוגה לסבול טורח כזה לירד בכד למעין לשאוב הא יכלה הזמן ויכשל כחה אמנם אם המים עולים לקראתה יפעל כל זאת בקל ולכך היה הסימן אם תשק' ע"כ המים עולים לקראתה והיא בת זוגו באמת והבן:

ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני ויהי הוא טרם כלה לדבר ורבקה יוצאת וגו' ואיתא במדרש הכל צריכין חסד אפילו אברהם. נראה לפרש כוונת המדרש שלא תאמר אברהם הואיל ונתחסד עם כל העולם א"כ מהדין מגיע לו להתחסד עמו מדה כנגד מדה לזה קאמר במדרש דגם אברהם צריך לחסד כי לא יזכה בדין כי מי יקדמוני ואשלם ואליעזר טעה וסבר דאין אברהם צריך חסד רק יצחק צריך חסד ולכך היה בדעתו לומר עשה חסד עם אדוני יצחק שהיה ג"כ אדונו אבל באמת לא הניחו אותו מן השמים לגמור מלת יצחק דבאמת גם אברהם צריך חסד ולכך כתוב טרם כלה לדבר היינו מלת יצחק והנה רבקה יוצאת ולא הספיק לגמור ונשאר חסד לאברהם ולפי פשוטו יש לפרש איפכא שאליעזר היה בדעתו לומר עשה חסד עם אדוני אברהם כמו שאמר בתחלה ועשה חסד עם אדוני אברהם אבל באמת בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת הרצון דאין אשה בזכות אבות רק בזכותו וזה אין מזווגין לאדם אשה רק לפי מעשיו דווקא וא"כ לא היה לו לומר בשביל אברהם לכך טרם כלה לדבר מלת אברהם נזדמן שרבקה באה והוי מלת אדוני על יצחק שהיה ג"כ אדונו והבן:

פסוק טו

וכדה על שכמה. הא דהשמיענו דכדה על שכמה נראה להודיענו שהיתה נדיב' כי שאר הנערות הצניעו כדיהם כי אם יפגעו בם שאר בני אדם העוברים ושבים וירצו לשתות לא יספיק להם הכד וצריכין לשאוב פעמים רבות אבל רבקה היתה נדיבה וכד' על שכמה ולכך וירץ העבד לקראתה:

פסוק טז

והנערה טובת מראה מאוד בתולה ואיש לא ידעה. נראה דאמר בתולה דלא היתה מוכת עץ ואיש לא ידעה היינו דרבקה היתה אז בת שלש שנים ואם כן אלו בעלוהו אחר תמול שלשום היו בתוליה חוזרין ועדיין בתולה היא לכך העידה התורה ואיש לא ידעה מעולם:

פסוק יח

ותמהר ותורד כדה אל השוקת. הא דכתיב ותמהר נראה למה שכתבתי לעיל דמדרך הטבע אין קטנה כזאת בת שלש שנים יכולה למלאות לעשרה גמלים אבל אם המים עולים לקראתה היתה יכולה לעשות במהירות ולכך נאמר ותמהר:

פסוק כא

והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא. הא דהיה אליעזר מסופק בה נראה דמשום דאליעזר בסימנו אמר דהנערה תאמר תיכף לך ולגמליך אשקה אבל רבקה השקהו תחילה ואח"כ אמרה גם לגמליך אשקה והיה זה ספק לאליעזר אולי בתחל' לא היה דעתה לכך והא דראה דהמים עולין כנגדה חשב אולי לא היה בזכותה רק בזכות אברהם ואנשיו ולכך משתאה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא ואף עפ"כ נתן לה הצמידים קודם ששאל אותה בת מי את כי ידוע דבמקום שהמכשפים שכיחים אין להנות מהם בחנם ומקום הזה היה מקום לבן שכולם מכשפים לכך נתן עכ"פ שני צמידים שאם היא בת זוגו של יצחק הרי הן קדושין ואם לאו נתונים לה חלף טרחת' הואיל ויגעה ליתן מים לו ולגמלים ולכך שאלה אח"כ בת מי את:

פסוק כג

ויאמר בת מי את הגידה נא לי אם יש בית אביך מקום לנו ללין. הנה יש להבין הוא אמר לה רק מקום ללין והיא השיבה לו תחל' גם תבן ומספוא רב עמנו על מה שלא שאל אותה ואח"כ השיבה על שאלתו גם מקום ללון ובאמת יש לשאול למה לא שאל הוא על תבן ומספוא ונראה דידוע דאמרינן במסכת עבודת כוכבים דאין מעמידין בהמה בפונדקאות של כותים דחשודין על הרביעה וכיון דהוא אמר רק מקום ללון משמע דעל הגמלים לא שאל כיון דלא שאל על תבן ומספוא שהיה חושדם על הרביעה ע"כ השיבה היא גם תבן ומספוא לגמלים שאינם חשודים על הרביעה:

פסוק לא

ויאמר בא ברוך ה'. איתא במדרש דעד עכשיו היה אליעזר עבד וכשאמר לו לבן בא ברוך ה' יצא מכלל ארור לכלל ברוך ולכאורה הוא תמוה וכי אברהם צדיק יסוד עולם לא היה יכול להוציאו מכלל ארור לברוך ולבן הארמי היה יכול להוציאו אבל הענין הוא דכתיב ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו נמצא היה צריך להיות עבד לאברהם אבל לבן היה

יכול להוציאו מכלל ארור דהוא עצמו היה עבד לאברהם והא דהוציאו לאחר שראה הצמידים והנזם שניתן לאחותו דכתיב ויהי כראות את הצמידים היינו בראות שהם כסף קדושין ואין עבד נעשה שליח לקדש ולכך סבר שאברהם שחררו ולכך הוציאו מכלל ארור ואמר בא ברוך ה' ואליעזר השיב לא כן הוא רק עבד אברהם אנכי ולא היה בתורת קדושין רק במתנה:

פסוק מז

ואשאל אותה ואומר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה. הא דאמרה אשר ילדה לו מלכה שהיא לכאורה שפת יתר נראה כי מלכה היתה גדולה משרה כדכתיב אבי מלכה ואבי יסכה ויסכה זו שרה ולאחר העקידה נאמר לאברהם הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור ש"מ דהלידה לא היתה זמן רב מקודם וא"כ היתה זקנה בהולדת אותה ואילו אין צדיקים יוצאים ממנה לא היה הקב"ה עושה לה נס להוליד לעת זקנתה ולכך אמרה אשר ילדה לו מלכה להורות זאת:

פרק כה

פסוק יט

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. הפירוש הוא דלכך אלה תולדות יצחק האמורים בפרשה יעקב ועשו צדיק ורשע כי אברהם הוליד את יצחק וכמו דאברהם הוליד צדיק ורשע כדי להסיר הזוהמא כך בנו יצחק היה צריך להוליד צדיק ורשע כדי להסיר הזוהמא גם יאמר כי אמרו אברהם הוליד את יצחק הכל מעידים אברהם הוליד את יצחק כי צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם כמ"ש רש"י לבל יאמרו מאבימלך נתעברה שרה רק מהיכי תיתי לומר כן הלא היה נס יותר בלידת שרה מאברהם ולכך קאמר הואיל ואלה תולדות יצחק היינו יעקב ועשו האמורים בפרשה וא"כ היה לבריות לתמוה האיך שני צדיקים הללו כיצחק ורבקה יולידו שורש פורה ראש ולענה ובזה יאמרו כי היה תערובת בלידת יצחק מזרע נכר ומזה יצא שורש רע ולכך הוצרך להעיד שאברהם הוליד את יצחק שצר קלסתר פניו דומה לאברהם גם יש לומר דפשטא דקרא הוא דאמרינן בגמ' דממזר אינו חי ומסיק היינו ממזר דלא ידוע כדי שלא יוליד ממזרים וממזר דידוע חי ויוליד דגם אם יוליד ממזרים לא יבואו לשדך עם זרעו לעולם דידוע אצל הבריות שזרעו הם ממזרים לעולם אבל ממזר דידוע ולא ידוע היינו בקלא דלא פסיק דהוא ממזר הוא חי ואינו מוליד משום דאם יוליד ממזר תשכח הקול ויבואו לשדך עם זרעו א"כ קודם שהוליד יצחק היו יכולים לומר מאבימלך נתעברה שרה והא דחי משום שהוא עקר אבל אלה תולדות יצחק דיצחק הוליד א"כ ש"מ דאברהם

הוליד את יצחק ועוד נראה לפרש דכתיב ואעשך לגוי גדול שנעשה בריה חדשה והיינו שנעקר ממנו שורש תרח ונחור שהיו רעים בטבעם ולכך אין ישראל נקראים בני נח שאברהם היה בריה חדשה ולכך נאמר אברהם הוליד את יצחק הורה הכתוב דממנו מתחיל היחוס ולא מן תרח:

ומה דאיתא במדרש הואיל דלצני הדור היו אומרים דמאבימלך נתעברה שרה ע"כ צר הקב"ה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם הקשו עליו דמה יועיל זאת כיון דאמרי' כשהן מזנות מהרהרין בבעליהן ומולידין כדמות בעליהן א"כ עדיין יאמרו שהרהרה בבעלה כשהיתה עם אבימלך ונראה דידוע מה שאמרו בב"ק מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד השני פי' רש"י בחור ובתולה יצחק ורבקה וכתבו התוס' במדרש אמרו ואעשך לגוי גדול יצאו לך מוניטן בעולם זקן וזקנה מצד אחד וכו' ונראה דכך היה כתוב ולא היה צורה וכו' ונראה כוונת התוספות דלפי מה דמשמע מן המדרשים בחור ובתולה קאי ג"כ על אברהם ושרה דזהו בכלל מוניטן שיצאו לו והיינו כמו שכתב מהרש"א דלאחר הנס נעשה אברהם בחור ושרה בתולה ביקשו התוספות להוכיח דזקן וזקינה ובחור ובתולה לא היה צורה רק כך היה כתוב דאי צורה ממש הא גם לאחר הנס לא היה דמות שרה כדמות רבקה רק שהיתה ילדה כרבקה ואברהם נראה בחור בשנים כיצחק ע"כ כתב יצחק ורבקה וקשה למה לא היה כתוב משני צדדים אברהם ושרה להורות הנס כמו במטבע של דוד שהיה כתוב עליו דוד וע"כ צ"ל כיון דהכל קאי על אברהם ושרה אם יכתבו משני צדדים אברהם ושרה לא מינכר הנס ע"כ הוצרכו לכתוב מצד השני יצחק ורבקה להורות הנס שאברהם נעשה בחור כיצחק ושרה בתולה כרבקה היוצא לנו מזה דלאחר הנס גם אברהם נעשה בחור ונשתנה דמותו וזה היה לאחר ביאת המלאכים אצלו כי אז אמרה שרה ואדוני זקן ומעשה דאבימלך היה מקודם כנודע וא"כ הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם לאחר שנעשה בחור וא"כ ליכא למימר דבעת שהיתה שרה עם אבימלך היתה מהרהרה באברהם ומזה הולידה כדמותו וצלמו דא"כ היה לו להיות תואר של אברהם בזקנותו שנשתנה מאוד מתואר נערותו ולא כן היה שהיה ליצחק תואר בחרות של אברהם ומזה היה מופת כי אז הרה כאשר כבר שב אברהם לבחור והיה זה אחר מעשה אבימלך:

פסוק כ

ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה. הורה לנו התורה צדקתו של יצחק שאף שהיה בן מ' לבינה ונתגדל מ"מ לא נתעסק בלקיחת אשה רק סמך על אביו ובכל פרשת

חיי שרה לא תמצא שיצחק ציוה להעבד בעסק אשה רק הכל עשה אברהם כאילו יצחק היה רך וקטן ונשען על דעת אביו וזהו לגודל צדקתו:

בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי. איתא במדרש דהא דהזכיר הכתוב משפחתה ואנשי מקומה להודיענו הגם שמשפחתה ואנשי מקומה היו רשעים מ"מ לא למדה ממעשיהם והדבר בעצמו אמת מ"מ יש לדקדק מה ענינו כאן אצל ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו. ונראה דהיתה בת דעת כנראה מענין דברים שדיברה והנה רש"י פי' דלכך היה יצחק בן ס' שנה בלדת אותם כי בהיות ליצחק בן חמשים שנה היתה היא בת י"ג שנה וראוי ללידה והמתין עוד עשר שנה לידע שהיא עקרה ואח"כ התפלל וקשה א"כ למה לקח קטנה כזו כיון שאינה ראויה ללידה והוי ממש בעילת זנות עד שאמרו חז"ל כהן לא יקח קטנה מכ"ש אבות העולם שעשו הכל לשם שמים ולא לשם תאוה ולמה לא המתין עד שגדלה רבקה ולזה תירץ הכתוב בת בתואל הארמי וגו' שהיתה דרה בין הרשעים ולא למדה מהם וחששו אברהם ויצחק אם תהיה שם עד שתגדל אולי תתפתה לקול דבריהם לכך בעוד שהיתה קטנה לקחה משם לו לאשה שהוצרך למהר לקחתה:

פסוק כא

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא. איתא במדרש שהתפלל שכל הבנים שיהיה לו יהיו ממנה וקשה למה נתן טעם כי עקרה היא דמשמע אם לא היתה עקרה לא היה מתפלל ונראה לבאר דיש להבין למה ביקש שיהיו כל הבנים ממנה אולי תלד ג"כ רשע כמו אברהם שהוליד שנים אחד צדיק ואחד רשע כמאמר חז"ל דעד יעקב לא פסקה הזוהמא ואם יהיה אחד צדיק ואחד רשע איך ביקש שיצאו שניהם צדיק ורשע מבטן אחד דהא לכך הוליד אברהם יצחק משרה וישמעאל מהגר ולמה ביקש שיהיו כל הבנים ממנה אבל הענין הוא דידוע מה שאמרו דמן הדין היה שלא ליתן הקב"ה מקום לרשעים להיות נולדים שהם רעה לעולם רק עולם כמנהגו נוהג ואין הקב"ה משנה הטבע אבל אם נעשה נס חוץ לטבע דעקרה תלד לא יתכן לעשות נס לשקרא שיהיה רשע נולד וזה היה כוונת יצחק כי יצחק בטח כיון שיעשה לה נס שעקרה תלד לא יהיו רשעים נולדים ממנה דלא שייך כאן עולם כמנהגו נוהג ונתן טעם כי עקרה היא ע"כ כיון ג"כ בתפלתו שיהיו כל הבנים ממנה כיון שנעשה בה נס:

ויעתר לו ה'. איתא במדרש לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע ואע"פ שאמר במדרש שזה היה למעליותא שדרה בין הרשעים ומשפחתה רשעים ולא למדה ממעשיהם נראה לפרש ע"פ מה דאמרו חז"ל כל התולה בזכות אחרים

תולין לו בזכות עצמו וכל התולה בזכות עצמו חולין לו בזכות אחרים ויצחק היה צדיק בן צדיק ותלה בזכות אביו א"כ נתלה בזכותו ויעתר לו אבל רבקה לא היה לה זכות אבותיה לתלות בו כי היתה בת רשע והוצרכה לתלות בזכות עצמה ונתלה לה בזכות אחרים היינו בזכות יצחק וזהו לו ולא לה כי אע"פ שהיה בזכותה נחלה לה בזכות יצחק:

פסוק כב

ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו ולאום מלאום יאמץ ורב יעבוד צעיר. יש לפרש בזה הרבה פירושים או לפי מה שכתבתי לעיל היתה טענתה היותי עקרה ונעשה לי נס שהריתי וילדתי ואיך יתכן שיהיה במעי רשע שרוצה לצאת לעבודת כוכבים ומזלות וע"ז השיבו לה שני גוים גיים כתיב רבי ואנטונינוס שנעשה גר וכדומה רבים מזרע עשו שנתגיירו וא"כ מרע יצא טוב וגם ולאום מלאום יאמץ הרצון בזה יעקב יזכה לגבורה והצלחה ע"י גלות וצרות שיגיע לו מעשו וזהו שלאום יקבל אומץ מלאום השני וא"כ אף זה מהצורך שעשו יהיה רשע ורע צורך לטוב הוא להזדכך גם יש לפרש בפשיטות ע"פ מה שדרש במדרש ויתרוצצו הבנים בקרבה כשהיתה עוברת על בתי עבודת כוכבים ומזלות עשו מפרכס לצאת עוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת והיא חשבה שולד אחד הוא וח"כ הותר ח"ו לעבוד בשתוף כטעות דור אנוש כמ"ש הרמב"ם בטעותם ע"כ אמרה א"כ למה זה אנכי היינו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וע"ז השיבו לה שני גוים בבטנך וזה פונה לכאן וזה לכאן. עוד נראה לפרש ששאלה למה יהיה רשע וצדיק בחפיסה אחת ובבטן אחד וזהו למה זה אנכי הרה טוב ורע ולא כל אחד באשה אחרת וע"ז השיבו לה ולאום מלאום יאמץ פעמים זה גובר ופעמים זה גובר לפי זכות הדור ומ"מ זה הגזירה מלפני ה' שרב יעבוד צעיר רק שלא יקשה אם הוא גזירת ה' שתמיד רב יעבוד צעיר איך יתכן שפעמים זה גובר ע"י זכות וע"י חטא האחר גובר אמנם כבר כתב רש"י שיש כאן שני סוגי בכורות האחד ליצירה והשני ללידה כמשל השפופרת ולכך אם הזכות גורם אזלינן בתר בכורה דיצירה ואם לאו בתר בכורה דנידה ואם כן הכל הולך ותלוי בזכות וחטא ומ"מ הגזירה קיימת תמיד ורב יעבוד צעיר וזה שייך דווקא אם הם ברחם אחד יתכן משל השפופרת ויש כאן שני סוגי בכורה משא"כ בשני רחמים לא יצויר בו שני סוגי בכורות ולכך הוצרכו להיות ברחם אחד ועוד נראה לפרש כי הראשונים היו יולדין לשבעה חדשים ולא היה להם צער הריון כל כך כי עיקר הצער הוא בג' חדשים האחרונים שכבר נגמרו הולדות ומבקשים לצאת ומכ"ש אם נגמרו בשבעה ושוהים לילד עד תשעה הם גורמים ריצוי וצער למעוברת ולכך נאמר

ארבה הריונך תשעה חדשים כמ"ש רש"י על וימלאו ימיה ללדת וזהו שגרם לה במעי' ריצוין וצער ולכך שאלה למה זה אנכי שלא אלד כשאר נשים בשבעה ובפרט שהרגישה שהולדו' נגמרים ולהם כח לידה וע"כ השיבו לה כי שר שלהם הרגיש כי כך הגזירה רב יעבוד צעיר וא"כ כל אחד שוהה לצאת כדי שיהיה הוא שני ולא ראשון ולכך ממתינין לצאת עד שיגיע תכלית הזמן ללידה שאז אי אפשר לשהות עוד וצריכין לצאת:

ותלך לדרוש את ה'. איתא במדרש שהמקבל פני זקן כאלו מקבל פני שכינה ונראה דמלת את קדריש דלמה ליה למכתב את ולכך דרש כמאמר חז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכאן בא את להורות דהמקבל פני זקן כאלו מקבל פני שכינה ופירש רש"י שהלכה לבית מדרשו של שם ועבר והא דלא הלכה אצל אברהם חמיה שהיה נביא והיה חי בעת ההיא נראה לומר הטעם דהא מת קודם זמנו שלא יראה נכדו יוצא לתרבות רעה ומכ"ש שלא גילו לו מן השמים רעת עשו והיא גם היא לא ביקשה לגלות לו שאחד רוצה לצאת כשעברה אצל בית עבודת כוכבים ומזלות:

פסוק כד

והנה תומים בבטנה. חסר א' לפי שהיה אחד צדיק ואחד רשע ובמלת תאומים יש אותיות אמת ורשע שהוא מלא גלולים הוא כזב ואינו אמת ולכך חסר א':

פסוק כה

ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער. הנה בעשו היו שני הפכים כי אדמוני מורה לתולדות אש מרה אדומה כולו דם וחמימות וריתחא דאש וריבוי שער מורה על תולדות מים ומרה לבנה כולו קר וכל מקום שיש לחות המים ירבו שערותיו ומגדל שער הרבה וכל זמן שריבוי לחות באדם יוסיף להגדיל שער וע"כ היה בעשו שני הפכים ויצחק שכהה עיניו לא הרגיש בעשו תולדות האש מחמת שהיה אדמוני רק משש בידיו והרגיש בריבוי שערות ושפט אותו לאיש קר ומנוחה אין בו יסוד אש כלל וזהו ולא הכירו כי ידיו שעירות וחשבו לאיש מנוחה משיב חמה וכן הנביא צווח הלובשים אדרת שער למען כחש ששפטו העם שאינם אורבים לדם והם בעלי לחה לבינה:

ויקראו שמו עשו. איתא במדרש אתם קוראים לחזירתכון שם אף אנא אקרא לבני בכורי שם כה אמר ה' בני בכורי ישראל נראה כי עשו מלשון מהירות כמו שיסד הפייט עושו גושו חושו לשון מהירות כאילו מיהר לצאת ולכך הקב"ה סילף דבריהם כי שקר הם דוברים כי בני בכורי ישראל גם לשון עשו הוא כי נגמר כבר בתכלית הגמר ומזה שפטו שגם יצירתו היה קודם ליעקב כי למה זה נגמר יותר מיעקב ואין זה רק שזה החל יצירתו מקודם והיה לו זמן יותר לגמור ולכך קראו שמו עשו לשון עשיה וגמר כמו שפי' רש"י להורות כי גם ליצירה היה בכור ולזה הוציא הקב"ה מלבם כי בני בכורי ישראל להורות

כי שקר הם דוברים ויעקב בכור ליצירה ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו פשוטו של מקרא הוא כשיפול עשו יקום יעקב סוף ימיו ויותר מבואר כי רש"י פירש והיה עקב תשמעון דשכרם בעקב דמתן שכרן של צדיקים הוא לעתיד לבוא הרי דלעתיד לבוא נקרא עקב ועשו נחל עוה"ז ויעקב עוה"ב ולכך וידו אוחזת בעקב עשו דהיינו לעתיד לבוא אבל האמת כמ"ש הזוהר דכך פירושו וידו אוחזת בעקב ומי הוא האוחז בעקב הוא עשו דאחז בעקב יעקב והכוונה בזה כי אין על יעקב עון גמור רק עון עקבו שדש בעקבו וכמ"ש דוד עון עקיבי יסובני וזהו וידו אוחזת בעקב עשו וכן נאמר בנחש סטרא דעשו ואתה תשופנו עקב וגם אמרו חז"ל אפי' נחש כרוך בעקבו לא יפסיק וכל ענין עשו בעקב ובמקום אחר הארכתי כי העקיבים מולידים חימום וכאשר ילך איש יחף ויקרר העקבים לא יהיה לו חימום ולכך היו הולכין במקדש יחף כדי לבטל החימום והחימוד וכן בחליצה אשר לא יחמוד לאשת אחיו תחלוץ מעליו רוב עקבי הנעל אשר חופהו ולכן יעקב יש לעשו אחיזה בו בעקב ואם הפירוש הוא דעשו אחז ידו בעקב יעקב יש נמי לפרש דמורה בעקב דעשו כאשר יהיה סוף ממשלתו אז בעו"ה אזלת יד יעקב וממש ידיו אסורות וזהו וידו אוחזת ר"ל אסורות כמו האוחז ביד מדת משפט הרצון שתופס בו ואוסרו וכן יהיה כי יד יעקב אוחזת בעקב עשו בסוף הגלות ואמרו במדרש כי הגמון שאל מי תופס מלכות אחרון נטל נייר חלק וכתב עליו וידו אוחזת בעקב עשו והרצון בזה שכתבו על נייר חלק הוא שאינו זה אלא לסימנא בעלמא אבל באמת אין הפירוש של הפסוק מורה עליו כלל רק הפירוש כמו שכתבתי ולכך לקח נייר בלי שרטוט ואלו דרך הפסוק היה צריך שרטוט רק כיון דלא אמרו רק לסימנא אינו צריך שרטוט ועיין בתוס' ריש גיטין שהביאו כן בשם הירושלמי דמה שהוא רק לצחות בעלמא א"צ שרטוט או יאמר כי וודאי אם מאריך הגלות עד עקב עשו למה נחשבו ימים מועטים לישראל לשמחה נגד אריכות הימים אשר עינוהו בגולה אמנם ישובו לימי נעורים ויחדש ימיהם כימי קדם כדכתיב וידוע דהלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חלק והלומד זקן הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק וע"כ השיבו נייר חלק שישובו לימי נעורים והתורה אשר יכתוב על לוח לבם לעתיד לבוא יהיה על נייר חלק כי יחזרו לימי נעורים ולכך מסיים שם במדרש ראה דברים עתיקים יוצאין מפי זקן חדש רמז על זה שיהיו זקנים ויהיו מתחדשים לבקרים עטרת תפארת:

פסוק כו

ויקרא שמו יעקב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. יש לפרש דויצחק בן ששים שנה הוא נתינת טעם למה נקרא שמו יעקב ואי משום דידו אוחזת בעקב עשו היה ראוי לקרוא

שמו עקב אבל כבר כתב רש"י כי כשהיה יצחק בן חמשים אז היתה רבקה בת י"ג וראויה להוליד והוצרך להמתין עוד עשר שנים כי כך הענין דעשר קדושות בארץ ישראל ועשר שנים כנגד עשר קדושות וא"כ תכלית העשר קדושות נולד לעשר שנים וזהו עקב יו"ד שתכלית היו"ד נולד ולכך קראוהו יעקב כי הוא היה שלימות ותכלית הלידה לסוף יו"ד וזהו יו"ד עקב יעקב:

פסוק כח

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. נראה לפרש כי עשו היה הולך תמיד השדה כדכתיב איש שדה וחשב יצחק שהולך שם להתפלל כמו אביו ויצא יצחק לשוח בשדה שהתפלל שם וחשב שגם עשו יעשה כן והוא עשה שם תועבות ונאצות וזהו ציד בפיו וגם אהבו יצחק כי ידע שיהרוג את נמרוד והוא דבר טוב שעל ידו יבוער אבות הטומאה מן העולם גם אמרו כי הוא ציד בפיו של יצחק ונתחבט בזה הראב"ע שהקפיד יצחק דווקא לאכול ציד אבל מה שנראה לי בענין הזה כי יצחק נהג לרוב קדושתו כאשר נהגו ישראל במדבר מבלי לאכול בשר תאוה והעבודה היה בבכורים ולעשו לא ביקש למסור העבודה כי לא החזיק בעיניו לצדיק גמור כמבואר בספרים ולהעביר הבכורה ממנו ג"כ לא רצה ולכך לא אכל רק בשר חיה הואיל ואינו נוהג בו דין בשר תאוה כמ"ש התוס' במסכת חולין ובמדרש איתא דאמר לו כיצד מעשרין המלח והטעם הוא דתפס במצות מעשר דעשו כפר בשכר עוה"ב ואין לך מצוה דשכרה בעוה"ז חוץ ממעשר ושרי לנסויה ביה ולכך תפס הוא מצות מעשר:

פסוק כט

ויזד יעקב נזיד ויבוא עשו מן השדה והוא עיף. ראשי תיבות של עיף פשט ידו עיקר שכפר בעיקר ואמרו בגמרא שבעל נערה המאורסה והקשו התוס' הא לא היה אז נערה מאורסה ונראה לפרש לפי המדרש בארץ מגורי אביו גיורי אביו דיצחק היה מגייר גרים ובא"י גיירו גרים גמורים וא"כ בנותיהם היה להם דין ישראל ונערה מאורסה יש להם:

פסוק ל

ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי עיף אנכי ע"כ קרא שמו אדום. נראה לפרש כי במות המת מעורר מדת הדין תוקפא דאשא שהוא אדום רתיחתיה ולכך עשו שהיה מכח מדת הדין נקרא אדמוני וכן כולם ואם מת המת הוא בתוקפא דדין ולכך עשה נזיד עדשים אדומים ועוד טעם פשוט לעדשים זכר לאבילות שהוא גלגל החוזר בעולם:

ויאמר עשו הלעיטני נא מן האדום הזה. כי עשו חשב שאברהם לא מת בתוקפא דדין וריתחא דעשו רק ברחמים גמורים יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אמנם רשעים מתים

בתוקפא דדין ועשו הרג בו ביום את נמרוד כמבואר במדרש והזוהר ולכך טען עשו כי לו מגיע לאכול עדשים לאבילות ולסימן כי נסתלק בדין וזהו כי עיף אנכי היינו להרוג נפש שהרג לנמרוד ולו מגיע לאכול עדשים משני הטעמים היינו מה שהוא סימן לאבלות שייך גם על אברהם אבל האדום הזה במה שהם אדומים לא שייך באברהם רק על הריגת נמרוד וע"כ קרא שמו אדום ולא עדשים כי כל טעמו לאכול היה כיון שהוא אדום וזה שייך לו כיון שהוא שפך דם והרג נמרוד ולכך באמר לו יעקב שפגע באברהם מדת הדין כפר בכל כי חשב עשו שבצדיקים א"א לפגוע מדת הדין רק כולו רחמים והרשע הזה לא ידע מי יזכה לפניו בדין הן שמים לא זכו וגו' ויתר הפירוש בזה מה טיבו של עדשים מפורשים במקום אחר:

פסוק לא

ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי. הא דביקש יעקב שימכור לו את הבכורה עבור עדשים נראה דיעקב אמר לעשו כי לפי הנבואה רב יעבד צעיר א"כ מהיכי תיתי אני אשרת אותך להכין לך לאכול אם לא שתמכור לי את בכורתך אז אני הרב ואתה הצעיר ומחויב אני לשרתך ובמדרש איתא שיעקב נתכוין שעשו לא יעבוד בקדשים והיינו כי יעקב פשיטא דיכול לעבוד עבודה היותו בכור ליצירה ואין ענין זה דמזבן בדנרי רק יעקב אינו צריך ללקחה כלל רק כל המכירה היה שיסלק עשו עצמו מזה וזה ברשות אדם לסלק עצמו מדבר גם ידוע כי אז היה הבכור כה"ג כמו באברהם שנאמר ואעשך לגוי גדול לכהן גדול וממנו ירש יצחק ואח"כ עשו כי יצחק היו עיניו כהות ולא עבד עבודה ולכך במות אברהם חרד יעקב כי עשו יתאמץ להיות כה"ג וידוע דכה"ג אין אבילות נוהג בו ואצלו כל השנה כרגל דמי ולכך אמר לו יעקב אתה רוצה לאכול עדשים לאבלות א"כ אף אתה מכור לי הבכורה שלא תהיה כה"ג ואמר מכרה לי כיום רצה לומר כי מהדין אם אומר מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר כלום רק אם אמר מה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין משום כדי חייו וחיי היום ואף בעשו היה כדי חייו כי היה עיף לאכילה ושתיה וזה אמרו מכרה לי כיום בכורתך מה שהוא צורך היום חל המכירה אף זה צורך היום ויחול המכירה:

פסוק לב

ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה. נראה לבאר דעשו כך חשב הנה אנכי הולך למות ואחר מותו יבכר יצחק הבכורה ויתננה ליעקב ולא לבני עשו כמ"ש הרמב"ן דלא יוכל לבכר לא קאי רק אם הבכור חי אבל במותו יוכל האב לבכר וליטול הבכורה מבנו הבכור וליתנה לבנו הצעיר וא"כ אנכי הולך ע"י הבכורה למות בחיי אב ובלא"ה יצחק יעביר הבכורה מבני שהם בלתי הגונים ויתננה ליעקב ע"כ אמכרנו גם ידע

עשו כי לעבוד לפני ה' צריך מחשבה זכה ואם לא מרה תהיה באחרונה ונדב ואביהוא וכדומה יוכיחו והרשע הזה ידע בעצמו כי הוא מלוכלך במחשבות זרות וכדומה וא"כ ודאי ה' יגפנו וזה אמרו כי הולך למות ע"י הבכורה ומסכן בנפשו ולמה זה לי בכורה:

פסוק לד

ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה הנה הצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. כי הבטיח לו רק נזיד עדשים ונתן לו ג"כ לחם לברות למו או יאמר כי עשו היה צייד בפיו כאלו מקיים המצות כמו שקיימו אבותיו וידוע כי היו אוכלין חולין בטהרה ולכך אברהם לא הביא לחם כמש"ל בפרשת וירא ועשו הרג נפש בו ביום וא"כ אם יקח העדשים בידים יטמא אותן לכך אמר הלעיטני נא שילעיט לתוך בית הבליעה ואינו מטמא ועיין בתוספות במסכת חולין וזבחים אבל יעקב לא השגיח בדבריו כי ידוע שערמה ותועבה בלבו ולכך נתן לו לחם ונזיד עדשים ולא השגיח אם יטמא אם לא:

ויאכל וישת וגו'. הרצון בזה דודאי אם לא היה לעשו לאכול זולת עדשים א"כ לא היה בז הבכורה כי רק בנפשו דיבר כי אחזו הרעב אבל באמת היה לעשו לאכול זולת עדשים וזהו אמרו ויאכל וישת ויקם וילך לביתו ושם מילא תאותו ואם כן למה זה מכרו בעדשים אין זה אלא רוע לבב וזה ויבז עשו את הבכורה ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם נראה כי תמיד כאשר האבות זכו למרכבה לשכינה נסה אותם הקב"ה בזלעפות הרעב וכעת שמת אברהם ויצחק זכה למרכבה היה ג"כ רעב וזה שכתוב מלבד הרעב הראשון כי הראשון היה לאברהם וזה השני ליצחק:

פרק כו

פסוק ב

וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה. הטעם הוא כי איתא בזוהר דלכך היה גאולת מצרים ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י מלאך דא"כ היה המלאך נתגשם בטומאת מצרים וצריך לומר דהא דלא נתגשמו ישראל במצרים כי לפי שהחומר יותר זך מקבל פגם ביותר והמלאכים חומרם יותר זך וברור וכן יצחק לאחר עקידה נזדכך כעין תחיית המתים ונזדכך כמו מלאך ולכך לא היה יכול לירד למצרים:

פסוק ג

גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. נראה דרצה לומר ההתחלה בך הוא אבל העיקר יהיה לזרעך וא"כ אף שאתה בארץ הזאת הוא מענין גירות ויתקיים השבועה אשר נשבעתי ואע"פ ששם היה התנאי שיהיו בארץ לא להם ארבע מאות שנה מ"מ גם זה בכלל הגירות וא"כ אל תפחד כי מ"מ אקיים שבועתי:

פסוק ד

והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. הרצון בזה שיתגיירו מלשון מבריכין אילן והוא התדבקות זה בזה ולכך צוהו הקב"ה לגור בארץ כדי שיגייר גרים בארץ מגורי אביו אבל במצרים לא היה לו לגייר גרים כי עד דור שלישי אינם ראוים ומשה דקיבל הערב רב חזי מה סליק בהו:

פסוק ה

עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי וגו'. הרצון בזה כי יזכו לנחול א"י כי אברהם נקרא אב המון גוים וכל הגרים מתיחסים לאברהם כי הוא שרשם וגם רמז במלת עקב כי אע"פ ששמר אברהם התורה והמצות מ"מ לא יזכה תיכף לא"י אך יהיה בו בתורת גר ושכר אברהם יהיה בעקב ובסוף בדור אחרון אבל עכשיו באמת צריך לקבל הגירות:

פסוק ו

וישב יצחק בגרר. מבואר במדרש דנקרא גרר שגרר ממקום אחר כי לא היה שייך לפלשתים וידוע דלכך קנה יוסף ופרעה כל מצרים והעביר העם לערים משום דנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ומלת לא להם הוא לכאורה מיותר דבארץ שלהם לא שייך גירות אבל הכוונה שיהיו גרים אצל עם הדרים בארץ לא להם והוא גרים לגרים וכן היה במצרים ויצחק התחיל להגלות ולכך גר בגרר שהוא ארץ לא להם כי לא היה מתחילה שייך לאבימלך ובגזל לקחו ממקום אחר:

פסוק ז

וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי היא. נראה הא דלא מצינו שגם רבקה אמרה אחי הוא כדמצינו בשרה הטעם הוא כי כבר היה ליצחק בנים גדולים יעקב ועשו רק שהם אמרו שהבני' הם מאשה אחרת או מבעל אחר כמ"ש הרמב"ן והיה רבקה מפחד שעשו לרוע מעלליו יגלה הסוד ויהיו הם לבזיון וקצף וגם אם היא אחות יצחק ועשו יקדיח תבשילו ברבים והיא תאמר שהם בניה מאיש אחר ויצחק הוא אחיה יהיה זאת לחרפה וקלון ליצחק כי יאמרו רוב בנים הולכין אחר אחי האם ולא היה רצונה לגרום לו קלון משא"כ יצחק שאהב לעשו וחשבוהו לצדיק נאמן כי ציד בפיו לא היה לו מניעה משני טעמים הנ"ל למנוע לומר אחותי היא:

ויאמר אחותי היא כי ירא לאמר אשתי היא פן יהרגוני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה היא. ונראה דבנתינת טעם דטובת מראה היא בא ליישב הקושיא שלא אמרה דאשת איש היא מבעל אחר דהשתא לא יהרגו את יצחק וגם לא יאנסוה דבני נח מצווים על אשת איש ובאמרו אחותי היא לא ינצל רק בהריגה אבל עדיין יש חשש דיאנסוה

ונראה לפרש כי אמרו בסוף מסכת נדרים בהאי נואף דמים גנובי' ימתקו וא"כ אדרבה אם יאמר שאשת איש היא יותר יתגבר יצרם ויאנסוה וזה כוונת המדרש שיוסף אמר לאשת פוטיפר מתירא אני מבעלך אמרה לו הריני הורגו אמר לה מה נפקא לך חלב עזים שחורות ולבינות אחת היא ויש להבין למה לא השיב תיכף כך חלב עזים וכו' אלא דיש לומר דקודם שאמרה הריני הורגו יש לה נ"מ דמים גנובים ימתקו אבל כשאמרה לו הריני הורגו תו ליכא מים גנובים א"כ גם אם יאמרו שהיא אשת איש מבעל אחר והוא במדינת הים יש יותר לחוש דיאנסוה דמים גנובים ימתקו אבל תקשה עדיין למה אמר אחותי היא שלא יהרגוה אם היה אומר סתם שהיא פנויה ג"כ לא יהרגוה וגם לא יאנסוה שלא יהיה יצרם תקפם בחשבם שהיא פנויה ועל זה בא כמתרץ תינח אם היא כשאר נשים אבל באמת טובת מראה היא יפה מכל הנשים ואם כן אף בפנויה יחמדו לה וא"כ לא יועיל אמירת אחותו היא רק לענין שלא יהרגוה:

פסוק ח

ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו. היינו מקודם לא שימש מטתו בשנת רעבון אבל בשנה זו פסק הרעב כאשר נאמר שזרע בארץ ואז שימש מטתו ובזוהר הקשה האיך שימש מטתו לעין כל רואה ותירץ דבחלון אצטגנינות וחכמה ראה. ויש להבין למה לא הרגיש תיכף באצטגנינות וחכמה שהיא אשתו. נראה לבאר כי השמטה מחלק התורה לשבע שנים כנגד שבעה כוכבי לכת והיה בשבע הרעב כי לית לה מגרמיה כלום ואם כן כאשר החל הרעב היה בשנת שבע לשמיטה אח"כ ארכו לו שם הימים יותר משלש שנים כמבואר במדרש והגיע לשנת ארבעה בשמיטה שאז מושל מזל חמה ואמרינן ביה כל רזים גלוים ולכך אז הרגיש אבימלך ע"י אצטגנינו' וכלי הבטה שרבקה אשתו. או יובן בהבן הפסוק למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים השיבנו וגו'. ויש סתירה בפסוק מיניה וביה דתחילה אמר לנצח ואח"כ אמר לאורך ימים דמשמע אבל לא לנצח אבל אמרו למען יאריכון ימיך היינו ליום שכולו ארוך והיינו התורה ועה"ב שהוא כולו ארוך כי ארוכה מארץ מדה וזהו אורך ימים בימינה שהיא התורה ועה"ב והוא בימינ' דהרוצה להחכים ידרים והנה יעקב נטל התורה ועוה"ב והניח לעשו העוה"ז ולכך אנו בגלות בצער ועינוי כי ע"י כן נקנית התורה ועוה"ב וזה מאמר המקונן למה לנצח תשכחנו בגלות תעזבנו בגלות וצער ושעבוד ובא כמתרץ לאורך ימים פירוש שע"י כן אנו זוכים לאורך ימים. וזהו הטעם עזיבה שלך לטובה כדי שיהיה לנו אורך ימים אבל השיבנו כדי שנזכה מהרה לשניהם כללו של דבר א"י ותורה וחכמה הוא יום שכולו ארוך וזקני תלמידי חכמים כל

זמן שמזקינין יוסיפו דעת ולכך יצחק הוסיף דעת יום ביומו ואמרו במס' חגיגה אבדה עצה מבנים וגו' כי את זה לעומת זה ברא אלקים אם יש בישראל חכמים בתורה יש בא"ה חכמים בחכמות החיצונות ואם לאו גם בהם אין חכמה ולכך נאמר כי ארכו לו הימים רצונו לומר שהגיע למדריגת התורה הנקראים אורך ימים בשלימות והוסיף אומץ בתורה אז גם אבימלך התאזר עוז בחכמת אצטגנינות וישקף בחלון של חכמה שהיא אשתו:

פסוק ט

ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה. הא דלא השיב לו יצחק כאברהם הטעם למה אמר אחותי היא נראה דעיקר שאלת אבימלך לא היה על אמירת אחותי היא רק דשאלתו היה למה הכשלת רבים ואי משום שלא תהרג בשבילה היה לך לומר אשת איש היא מאיש אחר ובן נח מצווה על אשת איש וע"ז השיב שירא לנפשו דלבסוף יתגלה הדבר ולא ימלט שירגישו שנוהג עמה אישות וא"כ ימיתו אותו על שניאף עם אשת רעהו אבל באמרו אחותי היא אף על פי כן יכולה להיות אשתו ואין בו משפט מות כי בן נח מותר באחותו וזהו דלכך לא אמרתי שהיא אשת איש מאיש אחר פן אמות עליה:

פסוק י

ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם. יש להבין בזה שאמר את אשתך דמשמע דההקפדה היא משום אשת איש דהא אף אם ה תה פנויה לא יתכן לאנסה בחזקה והרי זה גזל ובן נח חייב מיתה על הגזל כמו על אשת איש כמ"ש הרמב"ן בדינה בשכם אך ידוע דמותר אפילו למלך ישראל ליקח מכל גבול הבנות לו לנשים ופלגשים כמ"ש הרמב"ם וה"ה למלך אומות העולם ואם כן אם היתה פנויה היתה מותרת לו משום גזל רק שקפידא הוא משום שהיא אשתך וזהו כמעט שכב אחד העם את אשתך ופירש רש"י אחד העם זהו המלך ולא היה מכשול אבל לשאר העם היה מכשול גם בפנויה וידע אבימלך אף שלקחה לא היה מגיע ח"ו לידי מעשה כאשר קרהו עם שרה שהיה יד ה' בו למנעו מעון רק מ"מ נענש על המחשבה בעצירת כל הנקבים והיה צריך לתפלת אברהם וזהו כמעט שכב ר"ל לא הגיע הדבר לידי שכיבה ממש אבל כמעט קרוב לכך ומכל מקום הבאת עלינו אשם כמו שהיה אצל שרה:

פסוק יא

ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת. איתא במדרש אפילו צרור נראה לפרש דידע אבימלך בחכמת אצטגנינות כי הוא גלות ליצחק ונאמר לאברהם בהבטחה גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לכך הזהירה מבלי לעשות להם אפילו דבר קטן שלא יהיה מרה באחרונה:

פסוק יב

ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'. הא דכתיב בשנה ההיא דקודם לזה לא בא לזרוע שהיה ירא שמא ירגישו שהיא אשתו דידע יצחק דכשיזרע יהיה הברכה בתבואה ואמרו חז"ל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה כי אין הברכה רק בדבר שלם ואיש בלא אשה הוא פלג גופא וא"כ כאשר יתברך ירגישו שהיא אשתו כי לולי כן לא היה מתברך אבל בשנה ההיא כאשר התוודע שהיא אשתו אז לא מנע לזרוע: **וימצא מאה שערים**. אמרו חז"ל אומד זה למעשרות ונראה לבאר כי מבואר בזוהר ובמדרש דברכת ה' הוא אלף דכתיב יוסף ד' עליכם ככם אלף פעמים וכאן היה רק מאה ולזה אמרו אומד זה למעשרות דהנך מאה היה רק מעשרות והיה באמת הברכה אלף או יש לומר דפירוש דמאה שערים הוא ששיערוהו לכרי ונמצא אחר כך ק' פעמים כפי המשוער וקאמר הטעם למה היה הכרי מועט ונתרבה ולמה לא נתגדל בתחילה בארץ זרע רב ולכך קאמר ויברכהו ה' כי אלו נתגדל ונתרבה בארץ לא היה ניכר הברכה רק היו תולים שארץ ההיא שמינה וטובה היא להרבות התבואה אבל כאשר נעשה כבר הכרי והיה מעט ומ"מ נתרבה אח"כ ניכר לעין כל שהוא ברכת ה' וזהו ויברכהו ה':

פסוק יד

ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. איתא במדרש שהיה הוא לעבד נראה לפרש כי הוצרך לקיים גלות כמ"ש במצרים ובכל עבודתם בשדה:

פסוק טו

וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר. נראה הטעם שסתמום כמו שאמרו נחוניא חופר שיחין כי בא"י לא היה מי בארות מצויה ע"כ חפר שיחים לעולי רגלים וכן אברהם שרצה שיהיו עוברים ושבים שכיחים אצלו ולכך חפר בארות בדרך כדי שיהיה מים מצוים לעוברים ושבים והפלשתים התחכמו לסותמן וע"י כך יפסקו עוברים ושבים ויצטרך יצחק לעקור משם כמ"ש לעיל גבי סדום וגם היה כל התחכמות אברהם ויצחק לחפור בארות שיהיו מים מצויים לעוברי דרכים כמו שמצינו בנחוניא חופר שיחים כי ידעו שאחד מזרעם יפול לבור והוא יוסף ואמרו בנחוניא שבתו נפלה לבור מלא מים והתפלל לה' דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו והיתה ניצלת וא"כ גם הם שנצטערו בכריית הבארות לעוברים ושבים הגין שלא נכשל יוסף והועלה מבור:

פסוק טז

ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו. נראה לבאר שירא אבימלך שיתגבר וימלוך בחזקה וזה סימן לבנים שגם במצרים אמרו הבה נתחכמה לו פן ירבה ועוד

שאבימלך ידע באצטגנינות שלו שגירות יצחק שם היה לו לגלות ובגלות נאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וא"כ כל זמן שלא היה ליצחק רכוש גדול לא היה אפשר לומר לו לצאת משם אבל כאשר נתעצם בעושר אמר כבר הגיע העת לצאת כי כבר קנה רכוש גדול:

פסוק יח

וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו. הא דסתמום פלשתים אחרי מות אברהם וגם מה שהקפיד יצחק לקרוא להן שמות ההן שקראם אברהם נראה לבאר כי אברהם אבינו חפר בארות להודיע כי הקב"ה משנה הטבע כי טבע הארץ היה שם רזה ויבישה ולא נמצא שום מעין בשדה והוא חפר בארות ומצא מים והיה דרך נס ובזה קרא אברהם בשם ה' לפרסם כי אלקים מדת הדין הוא הטבע וה' הוא מדת הרחמים שעושה נס ומשנה הטבע ושקר בפי האומרים כי העולם הוא הטבע בעצמו ולכך אחר מות אברהם לבל יתפרסם שם אלקי אברהם סתמום הפלשתים ולכך טרח יצחק לחפור אותם שנית להודיע כח ה' ולגייר גרים ולכך קרא להן שמות כמו אברהם כי לפעמים בא שינוי טבע במקרה או בתחבולה אבל לא יתמיד ולכך אלו שינה שמם היו אומרים שהם בארות אחרות ובארות אברהם היה שינוי טבע במקרה אבל לא התמיד ולזה קרא להן שמות הראשונים להודיע שהתמיד שינוי הטבע ההוא והיה נס מה':

גם יש לפרש כי מהות החכם הוא שלא יעשה דבר בלתי טעם וגדר הכסיל הוא שעושה דבר בלתי כוונה וטעם והנה בענין קריאת השמות יש שמות שהן בדרך ההסכמה לבד ואין בהם לא חכמה ולא שכל ובזה הכסיל והבער שווים בו אבל שם הנרצה לענין הדבר הוא מדבר חכמה וזה היה ענין אדם הראשון שקרא לכולם שמות לא בדרך ההסכמה כי אין זה מעלה לאדם כנודע ומה שקרא יצחק להבארות אותן השמות שקרא להן אברהם היה בחכמה בטבע אדם משכיל שפועל הכל בשכל כי אילו היה ההסכמה לבד לא היה יצחק משגיח בהם לקרותם בשמות הקדמונים כי מה נ"מ בו אבל להיותם שמותם מגדר החכמה ויש בו טעם ודעת גם יצחק לא רצה לשנותן כי החכמה והשכל יעמוד לעולם בלי שנות והבן:

פסוק יט

ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים ויריבו רועי גרר וגו' ויקרא שם הבאר עשק ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה ויעתק משם ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחובות וגו'. הרמב"ן אמר סימן בחפירת בארות הללו לבתי מקדשות ואני אומר שהוא סימן לבאר המדבר כי אחר יציאת מצרים היה להם באר וכן יצחק אחר צאתו מגולה מפלשתים היה לו באר וקרא שמו עשק וכן היה

ביציאת ישראל ממצרים ויקרא את שמו מסה ומריבה וכן אח"כ במות מרים היה סלע המחלוקת והיה שטנה וכן יצחק קרא שם בארות השניות שטנה ובישראל במדבר היה אח"כ עלי באר ושמחו על גבי באר ואת והב בסופה זו היא רחובות וכן הענין ביצחק כי ידוע יחיד העובד לנהר שלו אוסרו וכן עיר שעבדו לנהר שלהם הוא אסור כמבואר במס' עבודת כוכבים ובתוספות שם והפלשתים עבדו לנהר ג"כ ולכך לא רצו לשתות מי נהר שלהם ולכך חפרו בארות אחרות ומצאו באר מים חיים אמנם לא ימלט שבא מי נהר לתוך מי באר מים חיים ומתמצה לשם כאשר יעידו הטבעים ואם תחפור באר אפילו מים חיים אצל נהר תטעום בתוך באר מים חיים מי נהר ועדיין אוסרו ולכך רבו עליו אנשי גרר כי הם מים שקידשו לעבודת כוכבים ומזלות שלהם ע"כ חפר בארות אחרות ואף דהשתא נמי מן הבאר מים חיים הראשון יתמצה מים לבאר השני מ"מ כל דפריש מרובא פריש אמנם גם בהם יש שטנה כנודע דעבודת כוכבים ומזלות שנפל לרבוא ומרבוא למקום אחר גם תערובת ההוא אסור מחומרא דעבודת כוכבים ומזלות ואם כן באמת גם בזה יש שטנה אמנם אם נפל ממקום אחר למקום אחר שהוא עתה תערובות השלישי הוא מותר עיין בי"ד סימן ק"י ע"כ באר השלישי שהותר נקרא רחובות והבן כי נכון הוא:

פרק כח

פסוק י

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. שקפצה לו הארץ בו ביום יצא ובו ביום הגיע קרוב לחרן וטעם נס זה אף ע"ג דע"י נס זה הוצרך לחזור בדרך שבא נראה כי עשו היה רודפו ואלו השיגו היה הורגו ולכך קפצה לו הארץ ולא היה ספוק ביד עשו להשיגו ולזה נתכוון במדרש ששאל וכי יעקב לבדו יצא והיינו דלמה ליה לנס דהיה לו לילך בהחבא דמי ירגיש צאתו ובפרט כי מקדם כבר הלך אל בית שם ועבר ואח"כ חזר לבאר שבע ומשם יצא לחרן וא"כ באמת מי ירגיש צאתו והלא הרבה בני אדם יוצאים שם ומי ישגיח במכוון על יעקב ולזה השיב יציאת הצדיק מן המקום עושה רושם והיה מורגש יציאתו מכל מקום דאלו יצא לחזור תוך יום ויומים לא היה עושה רושם כלל אבל הואיל ויצא לחרן פנה הודה ולכך נאמר ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה כי יציאה זו היתה ניכרת למחרת הליכתו לחרן והנה במדרש אמרו ויצא מבאר שבע מבארה של שבועה דלא רצה לחזור ולישבע לאבימלך ונראה לבאר ע"פ מה דכתב מהרש"א פ"ק דמגילה כי בשוב יעקב מבית שם ועבר כבר שלחה אמו אליו כי כבר שך חמת עשו אחיך ולפי זה תקשה למה הלך יעקב לחרן ולא שלח שליח להביא אשתו אצלו כאביו וצריך לומר שעשה זאת

לקבוע עליו גלות וגירות של ארבע מאות שנה וקשה דהוי ליה לילך לפלשתים כיצחק וזה ג"כ גירות וע"ז אמר במדרש מבארה של שבועה שלא יבא אבימלך בבואו לפלשתים לבקש ממנו שבועה כמו שאמר ליצחק:

פסוק יא

ויפגע במקום וילן שם. איתא במדרש שכל העולם נעשה ככותל לפניו ונראה לבאר דאמרו בגמרא חציף האי מאן דמצלי בבקתא מקום גלוי והקשו התוספות והא כתיב ביצחק ויצא יצחק לשוח בשדה ושיחה זו תפלה ותירצו זו היה הר המוריה כמ"ש יצחק קראו שדה והיה מקום מוצנע דמותר להתפלל שם רק דזה שייך אם הר המוריה במקומו היו בני אדם נבדלים ממנו כי היה מסורת בידם כי מקום קדוש הוא מימות אדם ונח כמ"ש הרמב"ן והיה מקום מוצנע אבל ביעקב שנעקר הר המוריה ממקומו לבוא למקום לוז ובית אל ודשים בו רבים והיה גלוי ויעקב היה צריך להתפלל שם ע"כ עשה הקב"ה שיהיה כל העולם כולו ככותל לפניו והוי ככותל הנבדל ויוכל להתפלל:

וילן שם כי בא השמש. איתא במדרש ששקעה השמש שלא בעונתה בשביל יעקב כדי לדבר עמו הקב"ה בצינעה. ונראה לפרש ע"פ מה דמבואר כאן במדרש דנגמר בעת ההוא דינן של ארבע מלכיות מלאכי אלקים שרי האומות אימת יהיו עולים ואימת יהיו יורדים וידוע דאו"ה המה נידונים בלילה כי עיקר עבירות שעושים הוא בלילה וגם ידוע דלנביאי ישראל הקב"ה נגלה אליהם ביום ולא בלילה וא"כ איך אפשר להתקיים שניהם לכך שקעה החמה שלא בעונתה דהא באמת עדיין יום ויכול לדבר עמו ולענין דין או"ה הוי לילה כיון שהיו אז מלאים עבירות והזמן ששקעה בעבורו קודם זמן שקיעה אמיתית נראה דהיה ב' שעות וישבתי בזה קושית התוספות בברכות דף כ"ו ע"ב שהקשו אהא דאמרינן דיעקב תיקן תפלת ערבית הא אמרינן פרק גיד הנשה וילך חרנה כי מטי לחרן בעי למהדר אמר אפשר שעברתי במקום שהתפללו שם אבותי וקפצה לו הארץ ובעי אח"כ למהדר ושקעה חמה כדי שילין שם א"כ מוכח שכבר התפלל ערבית ביום ואחר כך היה דעתו למהדר ומכח קושיא זאת רצו התוספות להוכיח דקי"ל כר"י דעד פלג המנחה הוי זמן תפלת המנחה ואח"כ מיד מתחיל זמן תפלת ערבית ולי נראה לתרץ קושית התוספות דהא תיקשי עוד קושיא שניה דלמה היתה קפיצת הארץ כל כך במהירות והוצרך לשקוע השמש שלא בעונתה הוי ליה להיות קפיצת הארץ לא כל כך מהר רק מתון כדי שיגיע לשם סמוך לשקיעת החמה אבל ידוע כי זריזין מקדימין למצות וא"כ יש להתפלל תפלת ערבית תיכף בשעת צאת הכוכבים וכמו שאמרו בתפלת שחרית תיכף בנץ החמה כן תפלת ערבית תיכף בצאת הכוכבים וידוע כי חסידים הראשונים

היו שועים שעה אחת ועיין שם ברש"י כי היה לג' תפלות זמן ט' שעות כי שעה של אחר מנחה אינו עולה ושעה שלפני מעריב כנודע כי בחינה של תפלה זו אינה כזו ואם כן אם מתפללים ערבית בצאת הכוכבים צריכין להתפלל עכ"פ תפלת המנחה ב' שעות קודם לילה והקב"ה רצה שיעקב יתפלל גם מנחה במקום מקדש ואם היה הקפיצה מאוחר לב' שעות לא היה יעקב ממתין והיה מתפלל מנחה בדרך ולכך קפצה לו הארץ באופן שבא לשם ב' שעות קודם לילה להתפלל מנחה ובעי למהדר ושקעה השמש וגם מעריב יתפלל שם ולכך שקעה השמש מכוון שתי שעות וזה אם תיקן ערבית אבל אם לא תיקן ערבית יכול להתפלל מנחה עד הלילה ומוכח שפיר דיעקב תיקן ערבית:

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. יש לומר שזה היה כיון שבא מח"ל לא"י וקפצה לו הקרקע נסתפק בזה אם הוא בח"ל או בא"י ואמרינן בגמרא ראה תקול מתקלי ופירשו התוס' להבחין אם הוא א"י או ח"ל ע"כ שקל האבנים ביד כי אבני א"י כבדים מאבני חו"ל וגם יעקב רצה לידע אם הוא א"י או ח"ל ולכך ויקח מאבני המקום:

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. נראה לבאר הגם דהיה שם י"ב אבנים הרומזים על י"ב שבטים מ"מ אבן א' לקח מאבני המקום ושם מראשותיו היינו אבן הראשה הוא שבט לוי שממנו יוצאים כהנים ולוים הן עובדים בבהמ"ק אשר שם לו שמה מקום מושבם ממש לכן נטל אבן אחד על שבט לוי והוא הראש ולכך שם יעקב ללוי לראש ישיבה במצרים כמ"ש הרמב"ן וכל האבנים אמרו עלי יניח צדיק את ראשו כי כולם נתאוו לכהונה ולכך כתיב בפרשת קרח כי כולם קדושים אכן האמת הוא מלבד שכבר אמר יעקב אחלקם ביעקב אף גם כי נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים על כלל ישראל אלו לא חטאו וכן יתקנו לעתיד לבוא:

פסוק יב

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו. הנה יש בו סימנים רבים והפירוש הפשוט הוא כך שרומז על הצדיק שחומר גופו בארץ ונשמתו היא מעלה מעלה בחלום כידוע דחכם עדיף מנביא כי בחזיון נשמתו עולה מעל שמי השמים ולכך במדריגת החומר יש למלאכי השרת יותר מעלה ובמדריגת הנשמה יש לצדיק יותר מעלה וזה פירוש מלאכי אלקים עולים ויורדים בו בבחינה אחת יורדים ובבחינה אחת עולים גם יאמר על בהמ"ק כי אף ע"פ שעיקר השכינה היא בתחתונים במקום קדשי קדשים מ"מ לא קבלו משם שפע רק ישראל אבל מלאכי השרת הוצרכו לקבל משמים כי שם מקומם של השפעתם ולכך נאמר וכל אדם לא יהיה באוהל מועד אפילו מלאכי השרת כי אין מקבלין שפע רק למעלה וזהו שראה יעקב מקום

מקדש הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו לקבל שפע מן השמים הגם שה' נצב עליו שוכן למטה מ"מ מלאכי השרת הוצרכו לעלות ולקבל שפע וזהו שהראה ליעקב תוקף מעלת ישראל שהם מקבלין למטה בבהמ"ק ומלאכי השרת למעלה. וגם יובן ע"פ מ"ש במדרש סולם אותיות סמל הקנאה ורמזו לו עשו שראשו בשמים כמ"ש האר"י ז"ל כי היה לעשו בראשו ניצוצי קדושה על דהיה צייד בפיו ונקבר ראשו במערת המכפלה ולכך גופו סמל הקנאה בארץ חומר גשמי הולך אחר קניני חמדת ארצה אך ראשו בשמים כי יש לראשו אחיזה בקדושה ולכך מלאכי אלקים עולים ויורדים בו הרצון בזה דישראל הנקראים מלאכי אלקים עולים ע"י כן דיש לו לעשו שורש בקדושה ואינו מצר לישראל כל כך בגלות כאמרם בטולך או בטולא דבר עשו ועל ידי כן הרבה גרים כאנטונינוס וכדומה יוצאים ממנו וגם יורדים כי ע"י כן שורש עשו גדול ותקיף מכל מלכיות הקודמים והא' נב עליו לבל ישלוט בו עשו לגמרי:

פסוק יג

והנה ה' נצב עליו. אמרו חז"ל דמלאכי השרת ראו דיוקנו כעין דיוקנו למעלה ובעו לסכוני' והנה ה' נצב עליו לשמרו. ונראה לבאר כי דיוקנו למעלה במדת אמת ליעקב ולכך בעו לסכוני' כי הוא שקר מיליו לגבי יצחק שאמר אנכי עשו והנה ה' נצב עליו כי היה כך רצון ה' שיקח הברכות כי לולי זאת היה קטרוג מסטרא דעשו כמו שכתב הזוהר: **או יאמר** איך שכב יעקב במקום מקדש דאפי' ישיבה אסור בו לזה יש לומר שעשאוהו לסכנות נפשות כי ירא מחיות רעות ובמקדש מקום השראת שכינה לא יבואו ולכך אחר החורבן מקונן הנביא על הר ציון ששמם שועלים הולכים בו אבל בהיות דיוקנו כדמות דיוקן למעלה לא היה צריך לזה דבלא"ה אין חיה רעה שולט במי שיש בו צלם אלקים ולזה מלאכי השרת בעו לסכוני' ולכך וה' נצב עליו לשומרו:

הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אמרו חז"ל שכפלה הקב"ה לא"י. נראה לבאר דמלבד מה שהראה לו בזה שתהא נוחה לכבוש הראה לו גם חשיבות של א"י כי בא"י יש בו ב' בחינות בחינה אחת כמשמעו ובחינה השנית שנקרא ארץ צבי במקום שאינו מחזיק בטבע רק ב' עיירות מחזיק בא"י ת' עיירות שהיא ארץ רוחניות והוא החשיבות של א"י אשר משובחת בו משאר אדמה כי היא כלולה ארץ רוחני וג"כ היה כן במקדש אשר עומדים שם צפופים ומשתחוים רווחים וכן בירושלים לא אמר אדם מעולם צר לי המקום שאלין שם וזהו בחינת ארץ רוחני וזה שקיפלה הקב"ה להראות לו כי יהיה בה בחינת מועט מחזיק את המרובה ולכך אמרו כי נחלת יעקב הוא נחלה בלי מצרים כיון שהוא כגדר מועט מחזיק המרובה א"כ אין כאן מצרים:

פסוק יד

והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה. הא דאמר כעפר הארץ הוא כי כל היסודות מוכנים יותר לכליון ולהפסד מן העפר כי העפר אינו נפסד לגמרי ולכך נאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה היינו כי עשו כוחו וגבורתו בים כי העיר רומי נבנית על שרטון שבים וברכת יעקב הוא לפרוץ עליו לכך ג"כ נחלת יעקב הוא נחלה בלי מצרים כי גבול א"י הוא הים ואם יעקב יפרץ בם ומהפך ים ליבשה הרי אין מיצר לישראל והוא ירחיב מאוד כדכתיב זה הים גדול ורחב ידים וברכתו הו שיפרוץ תמיד:

ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. נראה לבאר דבא לתת טעם דמה הצורך לפרוץ ימים רבים למען תהיה א"י מקום רחבת ידים כיון שכבר הראה לו שא"י היא ארץ רוחני ומקום מועט מחזיק את המרובה ולכך אמר דהטעם הוא ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך היינו כמה שכתוב לעיל דנברכו הוא לשון דביקות שיהיו נוספים גרים וישראל הם זוכים לארץ רוחני נחלה בלי מצרים שמועט מחזיק את המרובה ולא הגרים וע"כ צריכה להיות ג"כ ארץ רחבת ידים להחזיק גם הגרים:

פסוק טו

והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת. נראה לבאר שהוצרך הבטחה זאת להשיבו לא"י כי נאמר סתם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וא"כ אפשר שיהיה הגירות בח"ל וארץ כשדים כאשר באמת היה בגלות לאחר חורבן הבית ע"כ הבטיחו הקב"ה להשיב אותו לא"י כי אלו היה שוהה אצל לבן יותר היה ח"ו נשקע בטומאה כי היה לבן אבות הטומאה ולכך נאמר ארמי אובד אבי וירד מצרימה ולזה הבטיחו להשיב אותו אל האדמה להקים היעודים הטובים שהבטיח לו וזה אי אפשר אם יהיה אצל לבן:

פסוק יז

ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים. נראה לבאר דהנה ידוע דמקדש שלמטה הוא מכוון כנגד שער השמים ויש כאן ב' בחינות או דעיקר הקדושה בשער השמים דלמעלה רק הואיל דמקדש שלמטה מכוון נגדו אף בו שכינה שורה וחיבת הקודש מכשרתו לשכון שם כבוד ה' או להיפך דעיקר חיבת מקום מקדש דלמטה כי הוא מכלל יופי ממנו הושתת כל העולם וכמבואר במדרש דעיקר חיבתו של הקב"ה היה לשכון בתחתונים ולרוב חיבתו פתח למולו וכנגדו שער השמים והמופת היה ליעקב שנעקר הר המוריה ממקומו ובא ללוז א"כ איך יתכן שיהיה שם ג"כ שער השמים וע"כ צריך לומר דהעיקר תלוי במקום מקדש ולכך אם המקדש בא למקום אחר יהיה באיזה מקום שיהיה שער השמים פתוח תמיד למולו כי העיקר למטה

במקדש ובכל מקום שהוא מקום מקדש שם פתוח שער השמים וזהו אמרו מה נורא המקום הזה כי מקום הזה גורם והמופת על זה הוא שאין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים כי שער השמים תלויה במקדש והמקדש הוא העיקר:

ועוד יש לפרש כי יעקב חשב מתחילה דבהמ"ק הו הכל רחמים אבל בראותו מלאכי אלקים שהם דין עולין ויורדין בו וגם ה' נצב הוא לשון דין כדכתיב ה' נצב לריב עמים וכמו יצאו נצבים שפט בשכלו שבהמ"ק מקום דין הוא וסביביו נשערה מאוד לכך אמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים מקום דין וזה שער השמים כי ידוע שבשמים הקב"ה מתנהג את עצמו במדת הדין ולכך בהמ"ק שהוא מכוון נגד שער השמים ושייך לשמים גם בזה הכל בבחינת הדין ומזה דרשו חז"ל כי ישראל לא ירצו לקבל תנחומין לעתיד לבוא מיעקב הואיל ואמר אין זה כי אם בית אלקים והיינו כה"ג שעשה לבהמ"ק מקום דין ולכך לא ביקשו לקבל תנחומין מיעקב כי מי יזכה בדין:

פסוק יח

ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה ויצוק שמן על ראשה. כבר כתבנו לעיל כי אבן זה מורה על שבט לוי והוא אבן הראשה ולכך יצק שמן על ראשה כי נמשחו בשמן משחת קודש כדכתיב כשמן הטוב וגו' על זקן אהרן וגו' ואולם שם העיר לוז עיין בקונקרדאנץ שהוא לשון נבדל ויודעים היו ששם מקום שכינה והיו בני אדם נבדלים משם זולת יהודים ושרידים ולכך נקרא לוז לשון נבדל בשביל שנבדלין משם בני אדם:

פסוק כ

וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש אם יהיה אלקים עמדי הרצון בזה דמדת הדין יסכים עמו והיינו שלא יחטא כלל. וזהו ושמרני בדרך הזה מהחטא וזהו אם יהיה אלקים עמדי ונתן לי לחם לאכול היינו אשה דכתיב רק הלחם אשר הוא אוכל ובגד ללבוש היינו בנים כשרים שהם בגדי אדם כדכתיב ביהושע בן יהוצדק הסירו בגדים הצואים שהיו בניו נשואות נשים נכריות:

ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלקים. ושבתי בשלום ולא נאמר לשלום כי אצל החי ראוי לומר לשלום כמ"ש חז"ל והנה רש"י נזהר לתרץ זאת וכתב שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן ומלת שלם הנאמר כאן הוא לשון שלימות כי הוא הולך בלי חטא וזה תכלית השלימות ולכך נאמר בשלום:

פסוק כא

והיה ה' לי לאלקים. איתא במדרש אמר הקב"ה אתה אמרת והיה ה' לי לאלקים חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ונראה לבאר כי יעקב הצדיק עליו מדת הדין ואמר והיה ה' לי לאלקים שמדת הרחמים יהיה לו לדין וקיבל בשמחה כי אמרו חז"ל שבכל מקום שנאמר בו והיה אינו אלא שמחה וקיבל יסורין בשמחה ולכך נקבע לבניו ג"כ והיה שהוא לשון שמחה:

פסוק כב

וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. נראה לבאר דרצונו לומר במלת לך כי במעשה המעשר יש בו שני בחינות האחד למצוא בו רצון ה' שהוא צוה על המעשר ובחינה השנית להנאת עצמו שיתעשר עשר בשביל שתתעשר ובזה שרי לנסות ה' כמו שדרשו חז"ל בחנוני נא בזאת וגו' ולכך אמר יעקב שאין רצוני בשביל בחינה השנית להשיג עושר רק כוונתי לשם שמים לעשות רצונך וזה שאמר עשר אעשרנו לך דייקא להנאתך ולרצונך ולא להנאתי ולטובתי ח"ו:

איתא במדרש ויקץ יעקב משנתו רבי יוחנן אמר ממשנתו היינו שלמד קודם שישן ונראה לבאר המדרש כי יעקב חשב תחילה על החלום שראה ד' מלכיות אולי הוא חלום כמ"ש חז"ל דלאדם טוב מראין לו חלום רע ועל כן אמר שלמד קודם שישן וכל המשביע עצמו מדברי תורה אין מראין לו חלום רע וע"כ הוא דרך נבואה ולא חלום בעלמא ולכן אמר אם יהיה אלקים עמדי וגו':

פרק כט

פסוק א

וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. יש לבאר כי למעלה כתיב וילך חרנה ולא כתיב וישא את רגליו וכאן כתיב וישא רגליו מורה כי למעלה לא הלך ברגליו כי קפצה לו הארץ כמש"ל אבל כאן לא קפצה הטעם כי למעלה היה קודם שהבטיחו ה' לשמרו ות"ח אסור ליליך ביחידי בלילה וא"כ לולי שהיה לו קפיצת הארץ הוצרך ללון יחידי בדרך בלילה בשדה ולכך קפצה הארץ כדי שבו ביום יבוא לחרן אבל אח"כ כשכבר הובטח לו מה' ואנכי אהיה עמך ושמרתיך בכל אשר תלך לא חשש אם יהיה יחידי בלילה לכך לא נעשה לו קפיצת הארץ רק וישא יעקב רגליו ומה שדייק לומר רגליו כי יעקב ראה תחילה שיהיה ניזק בדרך ברגליו כאשר היה באמת והוא צולע על יריכו ולכך שמר רגליו ונעשה לו נס בקפיצת הארץ אבל כיון שהיה לו הבטחה לא חשש ולא פחד לרגליו ולכך נשא רגליו וילך אמנם לאידך גיסא מבואר במדרש שהיה פורח ונשא רגליו למעלה בלי הלוך בם כלל ומכל מקום הלך לארץ קדם משמע דהיה לו עכשיו קפיצת

הארץ והטעם הוא כי הקשו התוספות במסכת ברכות והבאתיו כבר לעיל דאיך אמרינן דיעקב תיקן תפלת ערבית הלא לאחר התפלה בעי למהדר ושקעה השמש וא"כ התפלל בעוד יום ולר' יהודה דאמר דתפלת מנחה עד פלג המנחה ניחא אבל לרבנן קשה ונראה לתרץ קושית התוספות דהנה התוספות במסכת רה"ש דייק מהגמרא דס"ל דהא דאמרינן בפסח נולד יצחק היינו ראשון של פסח והקשו דמנ"ל להגמרא דנולד בראשון אמנם יובן במה דאמרה רבקה ליעקב קח לי שני גדיי עזים ופרש"י א' לפסח ואחד לחגיגה ואם נולד יצחק באחד מסוף ימי הפסח כקושיית התוספות איך אמר יצחק בע"פ לא ידעתי יום מותי הא הקב"ה ממלא שנותיהם של הצדיקים מיום ליום וע"כ דבראשון של פסח נולד יצחק ושפיר מתיירא בע"פ שאולי הגיע קצו למחר והנה יעקב ברח מחמת שפחד מעשו שלא יהרגהו רק עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי כי בחיי אביו לא רצה לשלוח בו יד אבל מי יודע עת מיתת יצחק באיזה שנה שימות רק קודם פסח אין כאן פחד כהנ"ל דהקב"ה ממלא שנותיו של צדיק ויצחק נולד בפסח ולכך כל השנה היה יעקב שרוי בלא פחד רק בע"פ הוצרך לברוח אולי בלילה ימות יצחק ויהרגנו עשו תיכף ולכך ברח בע"פ ואז קפצה לו הארץ והגיע קודם שקיעת החמה להר המוריה והתפלל שם מעריב מבע"י כמ"ש המג"א דמודים כל הגאונים אף דהלכה כחכמים דתפלת מעריב מצאת הכוכבים מ"מ גם החכמים מודים דבערב שבת ועי"ט מקדימים להתפלל ערבית מבע"י והטעם נראה כי אף ע"פ שאבות תקנוהו מ"מ היה נגד תמידין וכו' וחלבי חול אין קריבין בי"ט ודוק. ומתורץ קושיות התוספות דהשתא מוכח גם לחכמים שיעקב תיקן תפלת ערבית ולכך בלילה נאמר ליה אל תירא ושמרתיך בכל אשר תלך סימן לבנים שיהיה ליל שמורים וביום למחרתו הלך ולא רצה לילך חוץ לתחום אמנם אמרינן אין תחומים למעלה מעשרה נ"מ להולך ע"י קפיצה ולכך הלך ע"י קפיצה:

ארצה בני קדם. בזוהר משמע שהיה הולך לארץ בני קדם טרם הליכתו לחרן ולא זהו חרן ונראה כי יעקב פחד מלבן היותו ראש למכשפים כנודע ואמרו חז"ל דסנהדרין היו צריכין ללמוד חכמות הקסם כדי לעמוד נגד המכשפים ולהסיר מעשיהם וכתיב ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות וישלחם ארצה קדם דשמות הטומאה מסר להם ולכך הלך יעקב לשם קודם הליכתו ללבן לקבל מהם כדי לעמוד נגד לבן וזהו שדרשו כי יעקב בהליכתו ללבן אמר אשא עיני אל ההרים היינו הררי קדם כדכתיב בבלעם מן ארם וגו' מהררי קדם והבן:

פסוק ב

וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה וגו'. הא דלא גלל יעקב תיכף את האבן נראה לבאר כי הבאר רשות היחיד כמבואר במסכת עירובין והשדה רשות הרבים ולמה שכתבתי לעיל בא לחרן ביום הראשון של פסח ולצורך עובד עבודת כוכבים ומזלות לא הותר מלאכה ביו"ט רק אם אין רבים בוקעים בשדה גם השדה רה"י והוי מרה"י לרה"י ומותר להוציא לכך היותם רועים ג' עדרי צאן והוי רבים בוקעים בו לא רצה לגלול מרה"י לרה"ר לצורך עובד עבודת כוכבים ומזלות עד שבא רחל גם יש לומר שלא גללו עד שבא רחל כי סימן היה להם כשהמים עולים לנגדם זוכין לבת זוג כשר וטעם לסימן זה הוא כי האשה רעה הוא מסטרא דנחש דנתדבקה בחוה ולכך אשה רעה מר ממות כי נחש כרוך בה וידוע דמי שנשכו נחש אם המים קודמים לאדם קודם לנחש אין הנחש יכול להזיק כי כל הנחשים והכשפים אינם במים ולכך אם המים מקדימים ועולים לו זהו סימן שלא יזיק לו נחש הכרוך באשה ומצא אשה מצא טוב אך ודאי אלו היה באר נובע מים חיים אין זה סימן שהמים עולים בשבילו כי כך הטבע של מים נובעים שנובעים ועולים עד שיפוצו החוצה על כל פני שדה ומקרא מלא הוא יפוצו מעינותיך חוצה אבל אם הוא בור מכונס מי גשמים ועולים נגדו זה אות מובהק שעולים בשבילו והנה בבאר שהיה מכוסה באבן לא ידע יעקב אם הוא באר מים חיים או מי גשמים והנה הטעם שמכסים הבאר באבן יש בו שני טעמים האחד לבל יפול לתוכו הנופל רק בזה אינו צריך כל כך אבן גדול עד שילאה רועה אחד לגללו ויצטרך סיועת הרבים וצריך להיות טעם האבן הגדול שלא ישתמשו בו יד הכל ולא יהיה אחר כך מים להשקות הצאן די סיפוקם ומזה ראיה שהוא רק בור מכונס ממי גשמים כי הבאר של מים חיים יותר שישאבו ממנו יתרבו המים ביותר ומזה שפט שיזדמן לו סימן מה':

פסוק ד

ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמר להם הידעתם וגו' ויאמר להם השלום לו וגו' ויאמר הן עוד היום גדול ויאמר וכו'. נראה לבאר הפסוקים האלו כי יעקב חשב דלכך מאחרים להשקות הצאן כי הם ממקומות אחרים ולא יתכן שישאבו מים להשקות לבהמתם טרם שישקו בני עיר חרן לבהמתם אשר להם הבאר והשדה ולכך שאלם מאין אתם והשיבו לו אף אנו מחרן אך עדיין לא יפול בו השאלה הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו את הצאן ולכו רעו דאלו לא באו להשקות הצאן כדי שירעו אח"כ רק בעיר חרן מקום לבן היה שכיח כשפים כבר אמרו במקום דשכיח כשפים אין לסמוך על מקנה קנין הבהמה אולי אחיזת עינים היא עד שישקוהו במים ולכך המה פה עם הצאן שקנו עכשיו לבדוק אותם ע"י השקאת המים לראות אם הם צאן אמתיים או רק

אחיזת עינים ולכך שאל הידעתם את לבן השלום לו היינו השלום לכם עמו וכן איתא במדרש השלום לו ביניכם ובינו א"כ אין צריכין לנסות הצאן אם הוא רק אחיזת עינים או לא ע"י השקאה כי לבן הוא ראש המנחשים ואם שלום לכם עמו שאלו נא את פיו והוא יגיד לכם הכישוף והתחבולות והשיבו לו שלום וגם הוא בעצמו שלח רחל עם הצאן ומזה ראיה שלא לנסות באו רק להשקות ולרעות אח"כ ע"כ אמר להם אח"כ עוד היום גדול וגו' גם אפשר לפרש בפשוט השלום לו אם זכה לבן זכר כי אמרו בגמרא בא זכר בא שלום וזה היה שאלתו השלום לו אבל באמת הטעם הוא דבא זכר בא שלום כי הבן עוסק בכל צרכי אביו והאב ינוח בשלום והם השיבו שלום לו והנה רחל באה עם הצאן רצונם בזה כי אף שאין לו בן רחל בתו עוסקת בעבודתו ורועה צאן כמו בו זכר ועושה מעשה בן וא"כ אין שלום לו והא דאמר יעקב הידעתם את לבן בן נחור ולא אמר בן בתואל דהשמיטו לגמרי נראה כי ידוע מה שהובא במדרש כשמזכיר שם רשע לאחר מותו יש לקלל לאמר שחיק טמיא כדמצינו במסכת חגיגה דאמר רב על נבוכדנצר שחיק טמיא ובתואל היה רשע גמור בועל כל הבתולות ואלו הזכירו יעקב היה חובה לקללו ויעקב היה חס על כבוד אבי אמו וכבודו חל אפילו הוא רשע כמ"ש הרמב"ם ולכך השמיט לגמרי שמו מכל דבר:

פסוק ז

ויאמר הן עוד היום גדול. איתא במדרש והביאו רש"י ז"ל אמר להם אם שומרי שכר אתם עוד היום גדול ופועל צריך לוותר משלו וחם שלכם אתם רועים מ"מ לא עת האסף המקנה ונראה דהוצרך יעקב לומר להם דבר זה כי אתמול שקעה החמה ב' שעות קודם ואולי יחשבו הרועים שיש כאן שינוי במצב השמימה וגם היום יקרה כן ולכך גילה אזנם דלא כן הוא רק דהיה דרך נס ולא יתמיד והיום עוד היום גדול וכן מצאנו שכתב כן בעל נזר הקודש עיי"ש גם יש לומר הטעם על שלא השקו הצאן עד אסיפת כל הרועים כי פן ירעו בשדות אחרים אכן כאשר יתאספו כולם כל אחד רועה בשלו ומעכב על חבירו משא"כ אם יקדמנו אחד הוא ירעה בשל חבירו קודם בא חבירו אך אמרו בגמרא דכי חשידי הרועים ברועה צאן עצמו אבל רועה צאן אחרים לא חשיד דאין אדם חוטא ולא לו ולכך אמר יעקב אם שכירים אתם הן עוד היום גדול לכו רעו דאין צריכין להמתין אחד על חבירו דאין חשודין בצאן אחרים ואם שלכם עכ"פ לא עת האסף המקנה מה זה שהקדמתם לבוא ולא עת האסף מבלים זמן בחנם לכו רעו ובואו אח"כ להשקות הצאן או תשקו תיכף כי בשביל חשדא בעלמא אין חיוב עליכם לבלות זמן כל היום בחנם ודי

אם תמתינו זמן מן הזמנים ולא כל היום וזאת ההמתנה מועטת תעיד על היושר לבבכם ואין חיוב עליכם לבלות זמן כל היום:

פסוק ט

עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא. נראה לבאר כי לאה היתה עקרת הבית ורחל רועה כי לבן ביקש ליתן את לאה לעשו לאשה והוא איש שדה ע"כ הרגיל לבן את לאה להיות גברת הבית גם ביקש ליתן רחל ליעקב ויעקב היה איש אוהלים ע"כ הרגיל את רחל להיות צאת בשדה אל הצאן ודייק כי רועה היא כי לאה לא היתה רועה אבל באמת בניה היו רועים צאן אבל רחל לא היו בניה רועים לא יוסף ולא בנימין היות אמם רועה וזה אשר דייק כאן כי רועה היא ולא בניה:

פסוק י

ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו. הנה יש לדקדק בפסוק זה דכתיב ג' פעמים לבן אחי אמו והוא לכאורה אך למותר ועוד יש לדקדק דלא כתיב דחזר וגלל האבן על פי הבאר ונראה לבאר דכבר כתבתי דיעקב בא לחרן ביום טוב ראשון של פסח לזה אמר ויהי כאשר ראה יעקב את רחל ומותר לעשות מלאכה באמת בשבילה ביו"ט וגם להשקות הצאן כי מזונתה עליו כמבואר בפוסקים ולכך גלל האבן ואז נעשה נס לסימן ליעקב שנעשה באר מים חיים והיו המים עולים לקראתו ולכך לא חזר לגלול האבן כיון דאין צריכין לזה הואיל שהם מים חיים ויספיקו לכל השואבים די והותר ואין צריכין עזר לגלילה כלל וקאמר רחל בת לבן אחי אמו כי כמו שאמרו רוב בנים הולכין אחר אחי אם כן הבנות הולכין אחר אחות האב כי נודע תלה הכתוב נקבות בזכרים ולכך רחל הולכת אחר רבקה היותה אחות אביה וגם בצאן לבן יש לרבקה חלק בו כי בדיני בני נח ברתא ירית כברא ולבן ירש הצאן מבתואל אביה ויש ליעקב שייכות בו ולכן כתב ואת צאן לבן אחי אמו ולכך מיהר להשקות:

פסוק יא

וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך. נראה לבאר הא דבכה דוקא בעת נשיקה אמרו חז"ל דבכה שראה שאינה באה עמו לקבורה והיינו כי נשיקה זאת לא היה ח"ו בו שום צד חימוד רק לבל יגבר עליו יצה"ר בנשיקתו ליפת תואר כזו הרהר בשעת נשיקה בענין מיתה כאמרם אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו' ואם לאו יזכיר לו יום המיתה גם אפשר לומר כמו אמר בר' עקיבא בראותו אשת טורנסרופוס הרשע ששחק ובכה על האי שופרא דבלי בארעא אף יעקב בכה בשביל כך רק ידוע דכל הנך דנקברין במערת המכפלה לא בלו גופם כלל כמבואר בגמרא דאברהם גני בכנפי דשרה וזהו

מעלת מערת המכפלה ולכך על שהוא השיג על שלא תבוא עמו לקבורה בתוך המערה בכי על האי שופרא דבלי בארעא גם יש לפרש דאם ישראל כשרים הם לגול האבן המתעה הוא יצה"ר ויהדרו בתיובתא יהיה בסיבתם הגאולה אבל אם לא יהיו כשרים יהיה הגאולה בזכות אבות וזהו ויגל יעקב שהוא כולל לכל האבות האבן מעל פי הבאר ובזה השיג שרחל לא תבוא עמו לקבורה כדי שתהא היא שם בוכה על בניה כשילכו בגולה כמבואר במדרש כי מזה הטעם נקברה בפרשת דרכים:

פסוק יב

ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא. היינו כמאמר חז"ל אחיו ברמאות אני ולזה רמז לה דזה הוא היותו בן רבקה שהיא ג"כ הלכה בעקבה וערמה להשיא לו עצה להלביש עורות גדיי עזים ולומר שהוא עשו וממנה ילמדו הבנים:

פסוק יג

ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו. איתא במדרש אמר שמא מרגליות המה והם בפיו נראה לבאר דלבן היה תמה היותו בא משולל מקנינים ושיהיו גזלנים גוזלים אותו בדרך היה קשה להאמין אותו בהיותו שומע שמע יעקב ופירש במדרש שגלל לבדו האבן מה שלא יוכלו כל הרועים וא"כ מי יקום נגד יעקב גבור בגבורים על כן חשב לבן כי אמרו חז"ל חבל על שמש גדול שהוא הנחש שנאבד כי אדם שגרו לדרומי ומביא אבנים טובות ומרגליות וחשב שיעקב בכחו הגדול יש לו יד ושם עוד לצוות להביא לו כזה וזה היה ענין המנחשים כמ"ש מעת חסרנו להקטיר וגו' וחשב לבן שיעקב שלם בזה לצוות על נחש מסטרא דקדושה לבל ימרה את פיו ויביא אבנים טובות ומרגליות וזהו הפירוש של מרגליות בפיו:

פסוק יד

ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו חודש ימים. הא דדוקא חודש ימים נראה כי אמרו אם יושב אדם שלשים יום בעיר חייב ליתן לתמחוי ואמרינן נמי להיפך אם הוא יושב שלשים יום בעיר ניזון מהתמחוי ועיין בפ"ק דב"ב והפוסקים שם ולכן חשב לבן דלא אשא לבדי את המשא הזה רק כל בני העיר עליהם לזונו רק עד חדש ימים טרם שיהיה נחשב מבני עיר הוא לבדו יתן לו מזונותיו או יאמר חודש ימים כי יעקב סיפר ללבן שנשלח מיצחק ורבקה לישא בתו וחשב לבן על לאה כי למה יבייש הגדולה ולאה היתה גדולה בוגרת ובבוגרת נותנין זמן שלשים יום ולכך אמר תשב אתי חודש ימים אח"כ ישא אשתו וישוב אל ארצו ומולדתו:

פסוק טו

ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם. נראה לבאר שידע לבן כי כך נאמר ברה"ק ורב יעבוד צעיר וא"כ עליו לעבוד לעשו אבל לא לעבוד ללבן וזה אמרו הכי אחי אתה כלו' אלו אחי אתה ראוי היה שתעבדני כי כך נאמר ורב יעבוד צעיר והוא בכור ליצירה אבל כיון שאינך אחי באמת למה תעבדני חנם ומה לך לשטות זה:

פסוק יז

ועיני לאה רכות. יש לומר שבכתה בכוון לכלות עינים כדי שימאס עשו בה גם יש לפרש דבעין צדיק יש ברכה כנאמר טוב עין הוא יבורך גם יש בעין צדיק מדת הדין לענוש כמ"ש כל מקום שנתנו חכמים עיניהם וכו' וכן יהיב עינא ביה ובזה היה רחל אבל לאה היה עיניה הכל לטוב ואין בה מדות עונש כלל וזהו ועיני לאה רכות ועיקר הכתוב הוא בא להורות לנו על יעקב איך ביקש דוקא רחל הלא לא יעשה כן לתת הצעירה לפני הבכירה ועוד על צדקת כזו המקרא צווח שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל ולאה היתה יראת ה' אבל באמת אדרבה זה היה כוונת יעקב לטובה כי כולם אמרו שני בנים ליצחק ושתי בנות ללבן וינשאו אלו לאלו ואלו באמת היה לוקח יעקב ללאה היה עשו ממהר ליקח רחל היותר יפת תואר מאוד מה עשה יעקב גם בזה התחכם על עשו ליקח בראשונה את רחל ובלאה באמת היה בטוח שלא יקחנה עשו היות ועיני לאה רכות והרשע יתן עיניו ביופי ויקחנה יעקב אח"כ ומתחילה היה באמת דעתו ליקח שניהם ודוק:

פרק לב

פסוק ד

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה. נראה לפרש הא דהזכיר לו עם לבן גרתי לומר לו כי מה שנקרא שמי יעקב על שם ערמה לא היה לרמאות לעשו רק עם לבן גרתי וצריך אני להיות אחיו ברמאות גם אמר עם לבן גרתי לשון גרות ויש להבין דהא באמת היה בארץ אבותיו ונשא שם נשים כמו שאמר אברהם אשר לקחני מבית אבי זה חרן ומארץ מולדתי זה אור כשדים אבל האמת הוא דאור כשדים הוא מקום אבותיו ותרח הוא הלך לחרן ללכת לכנען ובא לחרן ושם נתעכב ואם כן גם לבן היה גר וזהו פירושו עם לבן גרתי היינו שגם הוא היה גר ונתקיים כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם היינו שיהיה בגלות אצל האנשים הידועים דגם הארץ שיושב בה אינה שלהם וכן היה במצרים דכתיב ביוסף ואת העם העביר מערים לערים וכמאמר חכמינו ז"ל דלא ליקרי לישראל בני גלותא כי גם האי גברא בהאי פחדא יתיב:

וישלח יעקב מלאכים לפניו. הנה כל מקום שנאמר לפניו אינו אלא שהוא לאחוריו כמו יהודה שלח לפניו וכן רבים וביעקב לא מצינו דבא לשעיר מעולם אבל הענין הוא דיעקב לא ידע אנה הוא עשו אם הוא אצל אביו לשמשו או בשעיר. ולכך שלח מלאכים לפניו היינו לבית יצחק והוא היה אחריהם וגם לשעיר הוא שדה אדום שלח מלאכים ועכ"פ ימצאו את עשו באחת המקומות ולכך אמרו במדרש מלאכים ממש כי הוקשה להם למה שני שלוחים וכי לא היה סגי בשליח אחד אמנם מלאכים ממש ניחא כי המלאכים ששלח לבית אביו שהוא א"י אינם יכולים לילך לשעיר שהוא ח"ל והמלאכים ששלח לשעיר שהוא ח"ל אינם יכולים לילך לבית אביו שהוא א"י ולכך לא סגי ליה בשליח אחד גם יש לומר שהיה ליעקב ב' מחנות היינו מלאכי דין ומלאכי רחמים וההולכים לפניו הם מלאכי דין והוא אחריו היינו שלא יוכל לראות את יעקב:

ארצה שעיר שדה אדום. נראה כי עשו הרשע היה צד אביו בפיו כי הוא משמר מצות ולא הי' יכול לעצור עצמו שלא לעשות תועבות בפומבי ולכך הלך לחוץ לארץ ולדעת הרמב"ן בפירושו על התורה דאף האבות ששמרו התורה לא שמרו המצות בח"ל ולכך הלך לו לח"ל להיות בהפקרא ולא יבוז לאביו בשמעו כי הפיר את התורה:

פסוק ה

כה תאמרון לאדוני לעשו. נהג בו כבוד לקרות לו אדון היותו בכור ואמרו חז"ל כבד את אביך ואת אמך וי"ו יתירה לרבות אחיך הגדול וזה יורה לו כי הוא מודה כי לו משפט הבכורה גם י"ל שאמר אדוני על השכינה כמ"ש הזוהר על כה לחי ולכך מלאכים ממש:

עם לבן גרתי. ותרי"ג מצות שמרתי להוציא מלבו של עשו אשר חשב דבח"ל אינו צריך לקיים המצות על כן רמז לו שאף שהיה בח"ל אצל לבן מ"מ שמר תרי"ג מצות ולכך אמר כה תאמרון כי דרשו חכמינו ז"ל דבכל מקום שנאמר כה היינו לה"ק כי חשב אם יתרגמו בלשון אחר יופסד הרמז של גרתי שהוא תרי"ג כי גרתי בלשון אחר אינו תרי"ג ולכך צוה כה תאמרון בזה הלשון בלי שינוי כלל:

ואחר עד עתה. להטעות את עשו אמר כן שלא היה בבית שם ועבר ללמוד תורה וא"כ כיון שאין הקול קול יעקב וכאשר תריד עליו ופרקת עולו מעל צוארך ואין לך מגור ממנו:

פסוק ו

ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך. נראה לבאר שהודיע לו כל זאת כי יצחק היה רכושו רב בצאן ודברים קניני' ואם יבוא יעקב לגור אצלו ואח"כ יבוא עשו ויראה כי כל אלה ליעקב יאמר מאין זה אם לא מבית אבי הציל רכוש זה וגנב את שלי ולי פי שנים והוא לקח הכל ולכך הקדים להודיע לו טרם הגיעו לבית אביו כך וכך יש לי ואם כן אל תחשדני אחר כך כי משל אבי היה זה וזהו

למצוא חן בעיניך שתדע שידי עשו החיל הזה ולא משל אבא אשר בו לך משפט הבכורה גם חשב יעקב שהגירות נשלם בבית לבן ולכך ביקש לישב בשלוה ולכך אמר ויהי לי שור וחמור כי נתקיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול:

פסוק ז

וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגו'. רצה לומר במלת לאמר דלא המתינו אח"כ אצל יעקב רק שבו ליעקב בשביל זה לומר לו תשובתו של עשו ואח"כ הלכו להם וזהו וישובו לאמר שבשביל זה שבו כדי לומר התשובה אבל אחר כך הלכו ולכך כתיב ויותר יעקב לבדו וזהו שהוליד פחד ליעקב בראותו כי כל המלאכים עזבוהו ובאמת היתה זאת מה' להראות לו כי כוחו לבדו גדול ואין צריך לעזר המלאכי':

באנו אל אחיך אל עשו. הא דכפלו אל אחיך אל עשו נראה דר"ל לא אמרנו לו אדוני כמו שצוית רק אחיך כי אתה שאמרת אדוני חשבת לנהוג כבוד באחיך הגדול הלא אפילו אב ואם אם אינם עושים מעשה עמך פטור אתה מלכבדם ומכל שכן באחיך וזה אמרם כפול לעשו שעושה מעשה עשו ואינו עושה מעשה עמך ואם כן פטור אתה מלכבדו ולכך אינו רק אחיך ולא אדוניך:

וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו. זהו היה מתחבולות עשו כי אם יהרוג הוא עצמו את יעקב במה יתנצל בפני יצחק ולזאת לקח עמו חיל רב מלסטים ושודדים אנשי מרי נפש והם יבוזו והוא יתנצל לא יכולתי למחות בהם ולא עצרתי כח כלל לעמוד נגדם ומנוקה אני מעון:

וארבע מאות איש עמו. כי אדם אחד מהם ירדוף אלף ואשה עשור נכסים וא"כ אשה רק מאה ולכך נתן שאול את מיכל לדוד במאה ערלות פלשתים וד' נשי יעקב שחמד עשו לקח נגדם ת' איש ולכן נשים במספר ת':

פסוק ח

ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות. נראה לבאר שזה היה צרתו שהרגיש מורך לבב בעצמו וזה סימן לחטא כנאמר פחדו בציון חטאים ולכך איש הירא ורך הלבב כמשמעו וירא ורך הלבב מעבירות דכל אחד שיש בידו עבירות יש לו רך הלבב לא ילך במלחמה ולכך יעקב שהרגיש בעצמו שיש לו רך הלבב היצר לו כי שפט שעבירה יש בידו וא"כ יגרום החטא לבטל ההבטחה שהבטיח לו הקב"ה ויהיה פירושו שמחמת שהרגיש שירא היצר לו גם היצר לו שלא יהרוג הוא את עשו כמדרשו ויהיה ליצחק תערומות עליו גם ידע נבואת אמו רבקה שישכלו שניהם ביום אחד ואם כן אם יהרוג את עשו גם הוא יהרג ולכך היה צר לו:

ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה. נראה דהענין כפשוטו דכדי שאם יהרוג הוא את עשו יש לו התנצלות בפני יצחק שהרי עשו פגע בו ודבקוהו להמית מחנה האחת והוא עמד נגדו והציל יתר הפליטה גם נראה לפרש דבני נח יש להם שאר אם ולא שאר אב ולכך חשב יעקב אולי בח"ל יש לו דין בני נח וא"כ אין הבנים מיוחסים אחר אביהם ואין להם זכות אבות להגן עליהם והנה בלהה וזלפה היו אצל לבן מאומה אחרת ואם כן אם באנו לדון שאר אם הרי זרע השפחות אומה אחרת וזרע רחל ולאה אומה אחרת ושטנא בתרי לא שלט א"כ שפט יעקב אם יבוא אל מחנה אחת והכהו והיה הנשאר לפליטה כי אין לו רשות לשלוט בשני אומות גם פגע בשני מחנות מלאכים אחד דין ואחד רחמים וא"כ אם יבוא אל מחנה אחת של דין תהיה השנית שהיא רחמים לפליטה:

פסוק י

ויאמר יעקב אלקי אבי אברהם ואלקי אבי יצחק ש ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה עמך. נראה לפרש דידוע דכל מה שאמר הקב"ה לנביא אינו חוזר בו כדי שלא יאמרו נביא שקר הוא ולכך פחד יעקב ה' האומר אלי ולא ע"י נביא ואם כן זה היה הפחד אולי יגרום החטא דלא שייך בזה נביא שקר:

פסוק יא

קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות. נראה לבאר כי אם נעשה נס לאדם מנכין לו מזכיותיו וזה היה ענין יעקב בלבן במקלות אשר שם לפני הצאן כי לכאורה הוא רמי' ותחבולה אבל באמת כבר ראה יעקב בחלום כי ה' הבטיח לו כך שילדו הצאן עקודים נקודים וטלואים כמו שסיפר לנשיו רק הא דלקח מקלות דאל"כ היה נס ומנכין לו מזכיותיו לכך עשה תחבולה שיהיה בדרך הטבע. אבל אין זה נוגע ללבן לרמי' כי סוף כל סוף יש לו הבטחה מהשם יתברך מה נ"מ ללבן אם יהיה דרך נס או דרך תחבולה ואמר יעקב כל כך נסים נעשו לי עד שכאשר ינוכה אחת לאחת לא תשאר כלום מכל זכיותי וזה קטנתי מכל החסדים כי החסדים הקטינו ומיעטו זכיותי ואולי תאמר כל מה שקרה לי באמת עד עכשיו לא היה בזכותך כלל רק בזכות בנים קטנים כדכתיב למען עוללים ויונקים יסדת עוז וגם בשביל בהמות כמו שדרשו במדרש אדם ובהמה תושיע ה' בשביל בהמה תושיע לאדם לזה אמר לא כן הוא כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הוא דנעשיתי לשני מחנות אבל אז הייתי לבדי וכל הנסים היה לנכות זכותי. או יש לומר דידוע מה שנאמר ביהושע בראותו המלאך שחרד ואמר הלנו או לצרינו ועל איזה מהם באת והחרדה היתה

דידוע דקודם שחטאו ישראל לא נאמר הנני שולח מלאך כי הקב"ה בעצמו ובכבודו הלך לפניהם וכאשר חטאו אמר הקב"ה הנני שולח מלאך עד שהתפלל משה ואמר אם אין פניך הולכים וגו' ולכך יהושע בראותו מלאך חרד והרגיש כי גרם חטא ישראל שהצריכו למלאך ואמר לו המלאך דעל ביטול תורה בא וכן הדבר ביעקב נתן טעם מה ראוי לפחוד מהחטא כי בעברו עבר במקלו לבדו כי ה' שמרו בעצמו ובכבודו ועתה הייתי לשני מחנות היינו כי פגע בשני מחנות מלאכים כדכתיב וע"כ דחטא ונסתלק שמירת ה' והוצרך שמירת מלאכים רבים ויותר שהם רבים יותר הם נפרדים והם פחותים במעלה כי כל הנשגב יותר מעט מספרו כנודע בדרך עלה ועלול א"כ שהיה לשני מחנות מזה שפט שגרם החטא:

פסוק יב

הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים ואתה אמרת היטב איטיב עמך. נראה לפרש היטב איטיב היינו בשני עולמות בזה ובבא וא"כ אם יהרוג עשו אם על בנים הפסיד יעקב עוה"ב כי סימן היה ליעקב אם ימותו זרעו בחייו שיפסיד עולם הבא:

פסוק יג

ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב. הנה לא נזכר זה ביעקב אבל הענין הוא חול הים שמהפך ים ליבשה כאשר יתרבה החול בים נעשה אי וכאמרם העלה הים שרטון ובנה עליה אטליא של יון ומעשה בכל יום כאשר יתרבה החול בים במקום אחד נעשה אי בים ויהפך הים ליבשה והקב"ה הבטיח ליעקב ופרצת ימה שיהיה כח בזרעו לפרוץ הים ולהפכו ליבשה וזהו ההבטחה ושמתי את זרעך כחול הים והוא הכובש לעשו שכחו בשרטון שבים ולכך הזכירו יעקב עכשיו בפחדו מעשו והבן:

פסוק יד

וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו עזים מאתים ותישים עשרים וגו'. נראה לפרש כי היה ליעקב שני מיני בהמות אחד שבא לו מלבן והשני מה שלקח מאחרים כדכתיב ויפרוץ האיש וגו' ומזה שבא לו מלבן לא היה רוצה לשלוח לעשו כי נעשו בם נסים גם לא ביקש להפקיעם ממעשר ולעשרן אי אפשר כי עדיין לא בא לא"י כמ"ש הרמב"ן כי עדיין לא עבר נחל יבוק ובח"ל אין מעשרין מעשר בהמה ולכך לקח מהבא בידו כפירוש רש"י מלת בידו ברשותו היינו מאותן שלקח מאחרים שלא נעשה בהם נס ולוקח פטור ממעשר בהמה ודרשו במדרש מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות והוא לכאורה קשה הבנה דהא כתיב אחריו עזים מאתים ולא כתיב ועזים מאתים ומשמע דקאי אדלעיל אויקח מן הבא בידו ונראה פירושו שהיו הבהמות ששלח

לו גדול הערך כמו אבנים טובות ומרגליות והיינו כמש"ל כי מכר יעקב צאנו בדמים יקרים כי צאנו היו פרים ורבים שלא כטבע ואמרינן בגמ' דאין מוכרין בהמה לעובד כוכבים ומזלות שחשודין על הרביעה ולא אמרי' דעובד כוכבים ומזלות חס על בהמתו שלא תעקר דיצרו תוקפו אבל בפרה אדומה דדמיה יקרים אמרינן דחס וא"כ צאן יעקב שהיו פרים ורבים לרוב ולכך היה דמיהם יקרים חס עליו שלא תעקר כמו בפרה אדומה והותר לו לשלוח לעשו ולכך אמרו שהיו גדולי הערך כמו אבנים טובות ומרגליות ויותר נראה כי הא ששלח לעשו דורון לאיש עוכר כזה הוא כי יעקב זכה לכל זה מחמת ברכת יצחק ויצחק היה מברכו בשביל שידיו היו כידי עשו שעירות כדכתיב ולא הכירו וגו' וא"כ יש לעשו חלק בזה ולכך שלח לו מברכתו דורון וזהו מן הבא בידו כי ע"י שהיו ידיו ידי עשו הגיע לו הברכה:

פסוק טו

עזים מאתים ותישים עשרים וגו'. הא דשלח לו כמנין הזה נראה שהיה כל זאת להפר אף שהיה אז לחבי כמעט רגע וראשי תיבות של נקבות ששלח היה רגע אף "רחלים "גמלים "עזים "אתונות "פרות ור"ת של הזכרים הוא בעת אף בניהם "עירים "תישים "אילים "פרים מנין הבהמות כשתחשוב גם בניהם היו שלשים הם כמנין שעיר לעזאזל כי אז היה יה"כ:

עזים מאתים. בבראשית רבה למד מכאן לעונה האמור בתורה כפירש"י כי היותר טרודים בעבודתם עונותם מועטת ונראה שמסר סימן זה לעשו כי לא יהיה לו להתרעם על הברכות כי לא נתקיימו כמ"ש רש"י וגם ברכה שברכו יצחק אביו יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים ג"כ קשה להתקיים כי הלא המה צריכין בשעבוד ועבודה קשה וע"י כך יתמעט עונותם ואיך יפרו וירבו ולכך נאמר כאשר יענו אותו למעט מפריה ורביה כן ירבו אבל בדרך הטבע א"א לפרות ולרבות ומה ששלח לו גמלים באמצע איתא במדרש שאמר ליה הוי רואה עצמך כאלו אתה יושב על הבימה ודן אותי ואני נדון מלפניך ואתה מתמלא עלי רחמים ונראה דהכוונה בזה דס"ם שרו של עשו הוא השטן הוא היצה"ר יורד ומסית עולה ומקטרג והן שני סימני טומאה בבהמה טמאה אחד בפה ואחד ברגל וכן יורד ומסית הוא סימן טומאה ברגל עולה ומקטרג הוא סימן טומאה בפה ובסימן טומאה שברגל שיורד ומסית יש בירך של האדם כח היצה"ר וחימוד כנודע וביה"כ אין לו רשות לעלות לקטרג אבל הרשות בידו להתעות לאדם ברוע יצר כמבואר בגמ' והרי זה גמל לסימן טהרה בפיו אבל לא ברגליו ולכך שלח לו גמל היות היום יה"כ שימלא רחמים ולא יקטרג אדרבה יודה על הברכות:

פסוק יז

ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. נראה לפי שהיה מיני טהורים ומיני טמאים ודעת הרמב"ם ורבים מהמחברים דאפילו להנהיגן בלי המשכת משא אסור עיין בי"ד בש"ע ולכך חשש יעקב מבלי להנהיגן יחד לתת ריוח בין מין למין שיהיה עדר עדר לבדו ועוד יתבאר הטעם:

פסוק יח

ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמור למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחרינו. נראה לבאר שצוה לו שהוא לא יתחיל לדבר עמו לבל יאמר עשו הואיל ויעקב שמע היותו בא לקראתו ע"כ שלח לו מנחה לרצות אותו ולולי כן לא היה משלחו ולכך צוה להם שהמה ילכו לדרכם כאלו הולכין למשכנות עשו לשעיר רק אם יתחיל לשאול אתכם תשיבו לאנה תלכו היינו אם הולכים אליו או ליצחק אביו ולמי אלה לפניך היינו המחנה שפגש עשו שהכהו מכה רבה לעבדך ליעקב הוא התשובה על שאלה למי אתה ועל שאלה שנית ואנה תלך מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו ועל שאלה ולמי אלה לפניך הנה עבדך יעקב אחרינו והם המלאכים ההולכים לפניו לתור לו הדרך והנה כל עושר של יעקב שלח ממנו דורון לעשו אבל לא עבד ושפחה ומזה לא שלח לעשו כלום והטעם הוא כי המה חייבים במצות ואיך יתנם לעשו ולכך לבל יחשב עשו כי מנהיגי העדרים הם בכלל המנחה ולכך שם בפיהם לומר לו אנו לעבדך יעקב ומנחה היא שלוחה היא דייקא ולא אנחנו וגם לבל יאמר עשו יעקב עבדי הוא ורב יעבוד צעיר והוא בכור ליצירה א"כ כל אשר אתה רואה לי הוא לכך ביטל יעקב מחשבתו באמרם מנחה היא שלוחה מתנה בעלמא ולא חיוב ולבל יחשוב עשו כי זהו רק מאמר הרועים ולא יצא מפי יעקב ואין כאן דייקות בלשון ולכך צוה גם על השני ושלישי וכל ההולכים לדבר כדברים האלה וא"כ א"א לכוון הלשון בסגנון אחד אם לא יצא מפי יעקב והוא שם אותו הלשון בפי כל הרועים לדבר כזאת מבלי שנות ולכך שם ריוח בין העדרים לבל יחשוב כי הרועה שני שמע מן הרועה הראשון מדבר כן אל עשו ואף הוא דבר כן בלשונו ולכך שם ריוח בענין שא"א שישמע השני הראשון מדבר. ועוד יש לומר שלא יטעה עשו דבראשון שהיא עדר צאן הוא מנחה ולא בתורת חיוב ועבדות כי הגיע לו מלבן ולבן נתן לבנותיו על נכדיו כמאמר לבן הצאן צאני וגו' אבל לא שהיו שייכים לעשו אבל בעדר השני שהיה בקר וזה לקח מאחרים ואין ללבן חלק בו יש לו לטעות ששלחו דרך חיוב ועבדות ע"כ צוה גם לשני שיאמר שהוא רק מנחה אבל עדיין יש לומר כי הכל שייך ליצחק אביו לכלכל שבתו ומה ששלח לעשו הוא רק מנחה כי הכל שייך ליצחק ולכך צוה כן בעדר השלישי

שהיו גמלים ואתונות ומה לזה ליצחק איש זקן ועיניו כהות ומ"מ היא מנחה מזה שפט עשו שלא הכניע יעקב עצמו לעבד רק מנחה היא שלוחה:

פסוק כא

ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני. הנה דעת הרבה מפרשים דגם כי אמר אכפרה פניו וגו' שם בפי המשולחים לומר כן לעשו והטעם הוא כי יעקב פחד אולי ברוגז יהרוג למשולחים האלה עם כל הצאן כי ארור אפו כי עז ויעקב בעצמו בטח ברוב גבורתו ותום כפו שלא יהיה יכול לו אבל אלה הצאן והרועים מה יעשו ולכך התחכם יעקב ושם בפיהם שיאמרו לעשו כך כי אמר אכפרה פניו במנחה ולכך שלח כך והוא אחריהם שע"י ביאתם ראשונה ישפוך חמתו עליהם ובזה ינוח רוגזו באמרם בחיה הדורסת קטל חד מינייהו נח רוגזיה וכן מצינו בדברי חז"ל שפך חמתו על עצים ואבנים וכו' וכדומה וזה מאמרו אכפרה פניו ר"ל זעמו פניו של זעם כזה אכפר במנחה ההולכת לפני כי בו ישפך כעסו וחמתו ובזה אבוא אח"כ וישא פני כי כבר ינוח רוגזו וכאשר יאמרו השלוחים כך לעשו בזה יראה עשו תחבולות יעקב ויעצור ברוחו לבלי שלח ידו ברועים הללו אפילו יהיה חמתו בשלימות על יעקב ובזה ינצלו המה ולו ליעקב יושיע ימינו ועזר ה':

פסוק כב

ותעבור המנחה על פניו. אף הוא היה בצרה כי היה גזר דין על עשו שיצא להרוג את יעקב וכבר ניבא רבקה למה אשכל גם שניכם ביום א' וא"כ אף הוא היה בצרה ולכך ההכנעה במנחה ששלח לפניו היה לכפר בעד יעקב ובזה גם עשו ניצול:

פסוק כג

ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו וגו'. איתא במדרש ודינה היכן היתה ולפי פשוטו נראה דלא תקשי קושיא זאת דאפשר דמה שנא' אח"כ ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לבדו היינו כי מתחילה העביר הכל חוץ מיוסף כדי שיהיה שטנו של עשו אצלו להגין ולבסוף העביר עמו גם את יוסף ואלה תולדות יעקב יוסף דעיקר תולדתו היה יוסף ולכך נאמר אח"כ ויעבר את אשר לו א"כ מתחלה כשהעביר היה י"א עם דינה ועוד יש לומר לפי מש"כ התוספות בשם המדרש כי תאומות נולדו עם כל השבטים לא תקשי מאחד עשר ילדיו ודינה היכן היתה כי היא בכלל כי זכר ונקבה פרצוף שלם ובכלל כל ילד תאומים שלו היא כלולה בו וזאת עצם מעצמיו וכבר כתב הראב"ע כי דינה היתה תאומה עם זבולן א"כ היא היתה תאומתו כי לא היו שני תאומות נכלל בכלל י"א ילדיו:

פסוק כד

ויקחם ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לו. הא דכפל וכתב עוד פעם ויעבר את אשר לו נראה דאיתא במדרש ויעבירם בנחל עשה עצמו כגשר נטל מכאן והניח כאן היינו שהיה עומד באמצע נהר והיה לוקח מצד זה והניח בצד אחר והטעם הוא שהיה ביה"כ כמש"ל ואסור לעבור במעבר אבל מותר להלוך בתוך המים ולכך היה יעקב עושה כזאת אבל בהמתו העביר במעבר וע"ז כתיב ויעבר את אשר לו ולא כתיב בנחל דהיינו הבהמות העביר במעבר:

פסוק כה

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. נראה כי מעבר למעבור יבק הוא א"י כנראה בפרשת דברים והעביר הכל לא"י אבל הוא היה לו הבטחה מה' ושמרתיך וגו' עד השיבותיך אל האדמה וחשב אם יבוא לא"י כלה הבטחה לכך נשאר מצד זה לבל יהא יד עשו שולט בו ואמרו חז"ל ששכח פכים קטנים וחזר עליהם נראה שהיה שמן בפכים קטנים ושמן ביה"כ אסור דאסור לסוך בו והוי מוקצה ולטלטלן לצורך גופן לא שייך בפכים קטנים כי מה צורך גופן יש בהם ולא היה יכול לטלטלן ולכך נשאר אצלם גם היה בהם צורך גדול כי אמרו חז"ל דהמלאך נדמה לו כנכרי והיה מטמא הכלים בהסט הזב אבל פכים קטנים שא"א להכניס אצבעו בתוכו אינו מטמא בהסט והיו טהורים:

ויאבק איש עמו עד עלות השחר. העלה אבק יש לפרש דאין עליו גוף עבירה לקטרג רק אבק עבירה אבק לה"ר וכדומה וזהו העלה אבק עד עלות השחר כי היום נגד רמ"ח מצות עשה מחר אותיות רמ"ח ולילה נגד מצות לא תעשה ולכך ויהי היום למלאכה והלילה למשמר דכל מקום שנאמר השמר הוא ל"ת ועל יעקב היה אבק עבירות ל"ת שירא והוא בכלל מצות ל"ת שלא היה לו לירא מאויב ולכך לחם עמו עד עלות השחר גם השטן אין לו רשות לקטרג ביוה"כ ואותו יום היה יו"כ כמש"ל אך מ"מ כשדנין אוה"ע השטן מנצל עצמו באמרו גם ישראל עושין שלא כדת ומה נשתנו אלו מאלו ובלילה נידונים אוה"ע וביום נידונים ישראל ולכך לחם עמו כל הלילה עת דין אוה"ע ובשחר אז אין לו רשות לקטרג:

פסוק כו

וירא כי לא יכול לו ויגע בכף יריכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ונראה לפרש ע"פ הפשוט כי לא מצא ביעקב עול רק שנתעצל לשוב מבית לבן אל בית אביו וביטל כבוד אב וזהו בכף יריכו שהיו רגליו אסורות מבלי לשוב ונענש שהיה צולע על יריכו מדה כנגד מדה הואיל ונתעצל ללכת גם כל אחיזת יצה"ר ביעקב היה כי הבעילה אי אפשר בלי יצה"ר כדכתיב בחטא יחמתני והוא גיד הנשה כי על ידו בא התאוה וכאשר

ינתק הגיד הנשה בטל כח התאוה ואי אפשר להוליד וזהו ויגע בכף יריכו כי בו אחיזת יצה"ר והיה ראוי ליעקב להוליד י"ג שבטים כמנין אחד והיה אז אחדות שלם רק ע"י נתיקת הגיד לא היה לו רק י"ב עלמא פרודא רק יעקב היה חולק את יוסף לשני שבטים אבל מ"מ לולא החטא היה זרעו אחד ואמרו במדרש שאותו המלאך היה מיכאל ואמר לו הקב"ה עשית לכהן גדול שלי בעל מום א"ל לכבודך עשיתי ונראה לבאר המדרש כי אחיזת יצה"ר בגיד הנשה וכל זמן שהיה זה לא היה יעקב שלם בקדושה ולא היה ראוי להקרא אל אבל כאשר ניתק גיד הנשה ונטילה היינו פסיקה אז חדל היצה"ר ממנו לגמרי והיה שלם וקדוש וזכה להקרא אל כי אזל ממנו כח יצה"ר וזהו שאמר לכבודך ולטובתו של יעקב עשיתי שע"י כך נקרא ישראל:

פסוק כז

ויאמר שלחני כי עלה השחר. נראה לבאר כי המלאך המוחץ הוא המרפא כי הקב"ה עושה ממכה רפואה וא"כ היה הוא צריך להיות ליעקב להמציא לו רפואה אבל בעלות השחר אידלי יומא אידל קצירי והיה זורח השמש לו לרפואה ע"כ אמר המלאך תו אין אתה צריך לי ולפי דברי חז"ל אמר לו מלאך אני והגיע זמני לומר שירה נראה כי כאשר ישלימו שליחותן עולין במדריגה לומר שירה וזהו הוא עלייתם וע"י שעשה שליחותו והאבק עם יעקב הגיע זמנו לומר שירה גם באמרם שירה מתהפכים ממדת הדין למדת הרחמים וזה היה מלאך דין להלחם עם יעקב וע"כ לא היה אפשר לו לומר שירה מקודם כי אז יתהפך לרחמים ולא היה יכול להלחם ביעקב ולכך לא הגיע זמנו לומר שירה עד הלחמו עם יעקב:

ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני. נראה לבאר דהמלאך אמר לו שלחני לשון לויה כי המלאך לא יוכל לבוא למעלה היותו עשה ליעקב בעל מום וביקש ממנו ללותו ואז אינו ניזק כי יגין עליו הלויה מיעקב וזהו שלחני ולכן נאמר בכה ויתחנן לו כי בקש ממנו לויה ואמר לא אשלחך היינו ללות אותך כי אם ברכתני תחלה וכבר אמר יצחק מברכיך ברוך ויגיע לו גם למלאך ברכה ובזה ע"כ יצטרך להודות לו על הברכות:

פסוק כט

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וגו'. נראה לבאר כי עד עתה כל מה שהיה יעקב מבקש הן הבכורה הן ברכה והן צאן לבן הוצרך ללכת בשבילן בעקמימות וערמה להכי נקרא שמו יעקב אבל מכאן והלאה תקח הכל בחזקה דאל הוא לשון חוזק כדכתיב ואת אילי הארץ לקח כי שרית עם אלקים וגו' ולכך יהיה נקרא שמך ישראל והיה יעקב מסופק אם זה שליחתו לדין להתאבק עמו או עיקר שליחתו לרחמים לברכו בשינוי שם ולכך שאל לו מה שמו כי לפי פעולת

השליחות כך שמם של מלאכים ובזה יבחין עיקר טוב שליחות והשיב לו המלאך למה זה תשאל לשמי כי אני שליח לכך ולכך וא"כ יש במלאך פנים של זעם ופנים של רצון ולכך קראו פניאל שני פנים וכן אמר כי ראיתי אלקים פנים אל פנים של זעם ושל רצון ודו"ק:

פרק לג

פסוק יח

ויבוא יעקב שלם עיר שכם. איתא במדרש שלם בגופו ושלם בממונו והביאו רש"י נראה לבאר כי מבואר במדרש דכל זמן שישב יעקב בסוכות היה משדר דורונות לעשו כי עדיין לא שך חמתו ולכך לא שלחה רבקה ליעקב כהבטחתה עד שוב חמת אחיך והענין הוא שבלילה קודם שבא יעקב לעשו נעשה צולע על יריכו והקב"ה הקדים רפואה למכה כי יש להתפלא איך נתהפך עשו כמו רגע דתחילה הלך עליו בחימה ולבסוף נשקהו אבל כל שנאת עשו היה דלקח בכורתו דאלו על הברכה כבר פייס אותו במה שהשיבו שלא נתקיימו בו הברכות דכתיב ויהי לי שור וחמור כמו שפירש"י וא"כ כל עיקר שטימתו היה על הבכורה וענין הבכורה הוא בשביל להקריב קרבן כי הבכור הוא הכהן כמבואר שיעקב אמר אין רשע זה כדאי להיות עומד ומקריב ולכך כאשר ראה עשו ליעקב שהוא צולע והוא חיגר ובעל מום א"כ ממילא בטלה הבכורה ממנו וע"כ שך חמתו ויחבקהו וינשקהו וזה שאמר במדרש אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית כהן שלי בעל מום אמר לטובתו עשיתי היינו שבזה שך חמת עשו ולכך בסוכות שהיה לו עדיין פחד מעשו והוצרך לשלוח דורונות לעשו היה צולע כי אם יתרפא ויהיה מום עובר וראוי לעבודה ישוב עשו לחמתו אבל בבואו לשכם שך חמתו ממש ולא הקפיד עשו תו על הבכורה אז נתרפא וזהו ויבוא יעקב שלם עיר שכם שלם בגופו שנתרפא ושלם בממונו שלא פחד עוד לשלוח לו דורונות הלכך הציב אז מצבה ולא קודם כי היה בעל מום ולא היה אפשר לו לעבוד לפני ה' והא דאמרו שלם בתורתו דהנה קשה מה מהירות של עשו לבוא להלחם ביעקב בדרך דוקא רק דברכתו של יצחק היה לעשו והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך נמצא אם אין יעקב עוסק בתורה מתגבר ידי עשו למרוד בו להעשות כרצונו ואיתא אל תרגזו בדרך אל תעסקו בדבר הלכה בדרך וזה שאמר בעמלק אשר קרך בדרך וזהו כונת עשו אם ימתין עד בואו לביתו אי אפשר להלחם בו כי יעסוק בתורה ואויביו נסים מלפניו ולכך מיהר להלחם עמו בדרך נמצא דמקודם לכן לא היה יכול ללמוד מחמת טרדות הדרך אבל כשבא לשכם ה"ה שלם בתורתו:

ויחן את פני העיר. איתא במדרש שתיקן להם מטבע נראה לפרש כי אז היו קונים כל דבר בחתיכות כסף כמו שהוא עוד היום בארצות המזרח באינדיאן וכדומה ויעקב מיאן

ליקח מהם בחתיכות כסף כדאסרו חז"ל ליקח מהם דבר בחתיכות כסף או ליתן להם חתיכת כסף מחשש שיעשו ממנו צלמי עבודה זרה ע"כ תיקן להם מטבע שיש בו צורה ולא יעשו ממנו צלמים דהזיקא קא גרים ליה ויוכל לישא וליתן עמהם כמו שנאמר אח"כ ויקן את חלקת השדה. עוד. איתא במדרש דבא לשכם ערב שבת בין השמשות ותיקן להם ערובי תחומין ולהבין נראה דאמרינן כשבא ערב שבת בין השמשות ואי אפשר למדוד אלפים אמה מפסיע ב' אלפים פסיעות ומערב שם ומקודם לכן לא היה יכול לשער בפסיעות כי צולע על יריכו היה אבל עכשיו שנתרפא ויבוא יעקב שלם לעיר שכם היה יכול לשער בפסיעות או יאמר כי יעקב נתרפא בשכם ולא קודם מזה שפט כי סוכות הוא לעבר הירדן אבל שכם גופו של א"י הוא ולכך זכותו של ארץ ישראל גרם לו להתרפאות ולכך תיקן תחומין כמ"ש הרמב"ן שלא שמרו האבות תורה ומצות רק בא"י אך כבר אמרו ויזרח לו השמש כי אידלי יומא אידלי קצירי ולא בא רפואה בפעם אחת כי אם יום יום וא"כ היה אפשר לומר דמריבוי זריחת השמש בכל יום ויום בא לו הרפואה ובאמת עדיין אינו עומד בארץ ישראל אבל כיון שבא לשכם בין השמשות ואז נתרפא וחמה לאחר חצות אין מרפא מזה הוכיח דעומד בא"י וזכות א"י גרם רפואתו ולכך תיקן תחומין:

פסוק יט

ויקן חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה. ונראה הטעם שקנה השדה דיעקב לא היה רוצה להיות עמהם כדכתיב הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ולכך קנה את חלקת השדה כדי שלא להשתתף עמהם והטעם של מאה קשיטה דוקא דכך היה התגרות שלהם שהיו קונים שדה אחת בשני מאות שקלים ולכך מערת המכפלה שהיתה כמו שדה כפולה קנאה אברהם בארבע מאות שקל כסף וקשיטה היא שני שקלים ולכך קנאה במאה קשיטה שהן ב' מאות שקל כסף ועוד נראה דקשיטה הוא קשט י"ה דהקב"ה העיד עליו דשפיר עשה במה דקנה השדה לכבוד המקום:

פסוק כ

ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל. הנה אמרו חז"ל בפרק ג' דמגילה שהקב"ה שהוא אלקי ישראל קראו ליעקב אל והקשה בתוס' דלמה לא נאמר דקרא בצלותא כמ"ש התרגום ופלח עליה קדם אל אלקא דישראל כמו במזבח שבנה משה ויקרא לו ה' נסי וכן כתב רש"י באמת בתורה ונראה לבאר דידוע דבפרשת קרבנות לא נאמר לא אל ולא אלקים רק שם הוי' לפי שאין מדה"ד רוצה להתכפר בהבאת קרבן רק נפש החוטאת תמות זולת ה' בעל הרחמים והנה שם במשה בהקריבו קרבן ויקרא בצלותא ה' נסי

יתכן שפיר דבעת הקרבה כיון לבו וצלי קדם ה' בעל הרחמים אבל כאן דכתיב אל אי אפשר לומר כזה דבקרבן לא נאמר אל דאינו מסכים על הקרבת קרבן כלל ע"כ דרשו דהקב"ה קרא ליעקב אל ואפשר לצדד ליתן מקום לפירש"י דודאי על קרבן הבא על חטאי' אין מדת הדין מסכים אבל צדיקים גמורים שכל קרבנם הוא לדורון ולהתקרב בם לה' זה גם מדת הדין מסכים ואדם הראשון קודם החטא ג"כ היה עומד להקריב קרבן וכל המדות הסכימו בו וכשישראל הם בתכלי' המעלה ושלימות קרוים ישראל משא"כ כשאינן בתכלית השלימות קרוין בני יעקב וכדומה וזהו ויקרא לו אל וקשה הא בקרבן ל"ש אל ולזה קאמר אלוקי ישראל שישראל שהיה בתכלית השלימות אף מדת אל נתרצה בקרבן ולכך קרא לאל בצלותא כמ"ש רש"י ובמדרש ובגמרא איתא דהקב"ה קרא ליעקב אל ואמר אתה אל בתחתוני' ואני אל בעליונים וביאורו הוא כי ישראל נשגבים במעלה במאוד מאוד יותר ממלאכי השרת ויעקב היה כובש מלאכים לשרר עליהם כדכתיב כי שרית עם אלקים אבל הקב"ה על ישראל שהם יותר גבוהים במעלה ונקראים עליונים לגבי מלאכים ולכך יעקב אל על המלאכים והקדוש ברוך הוא על ישראל וזהו אלקי ישראל:

פרק לד

פסוק א

ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ. איתא במדרש דיעקב נענש על שקיבל שררה לעצמו להיות אל בתחתונים על כן ותצא דינה ותתענה ויש להבין למה נענש ע"י בתו ולא הוא בעצמו ונראה למה שכתבתי שיעקב אל בתחתונים שהם המלאכים והנה איתא עוד במדרש שני פרושים על ויגע בכף יריכו חד אמר יריכו ממש וחד אמר צדיקים יוצאי יריכו ישלוט בהם יצה"ר וא"כ אם יעקב קיבל להיות אל במלאכים והיה יכול להם כדכתיב כי שרית עם אלקים צ"ל ע"כ ויגע בכף יריכו על יוצאי יריכו היינו זרעו שיכול להם היצה"ר להחטיאם ע"כ נענש ותצא דינה בת לאה ע"י הסתת היצר הרע:

ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב. הא דכתיב אשר ילדה ליעקב שהוא לכאורה שפת יתר נראה לבאר דהתורה בא לחפות על לאה שלא תאמר כי טבעה גרם לבתה לצאת כאשר היא היתה יצאנית ולזה אמר הכתוב אשר ילדה ליעקב כי לא היתה פרי בטן של לאה והיא לא עשתה רק הלידה אבל ההריון ופרי בטן של רחל היתה כמבואר חלוף דינה ביוסף לכך דייקא אשר ילדה ליעקב ואין לייחס היציאה ללאה וגם בא הכתוב להנצל על יעקב שלא נתן את דינה לעשו כמבואר במדרש כי שרש עשו יש לדבק בבני

לאה כי היא היתה ראויה להנשא לו אבל לא בזרע רחל אדרבה אין עשו נופל רק ביד זרע רחל ויעקב ידע כי רק לאה ילדה אבל עיקר שרש' מרחל ע"כ מאן לתתה לעשו:

פסוק ב

וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ וישכב אותה ויענה. ודרשו וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה ונראה הטעם כי חשקה נפשו בדינה ואהב אותה למאוד ודינה היתה אז קטנה כי נולדה בפעם אחת עם יוסף ולאחר לידת יוסף לא נתעכב יעקב בבית לבן רק ששה שנים וגם אם נתעכב בסוכות ח"י חדשים מ"מ הרי היא בת ז' שנים וחצי ואמרו חז"ל קטנה משמשת במוך שמא תתעבר ותמות ולכך היה שכם חס עלי' שלא תתעבר ותמות ובא עליה בפעם ראשונה כדרכה כי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה בפעם שניה בא עליה שלא כדרכה וא"א לה להתעבר גם חשב דעל ביאה ראשונה אין להאשימו כי אביו היה נשיא הארץ ואז היה המנהג דכל הבתולות בעלו לראש העיר כדמצינו בדברי חז"ל וגם בתואל ע"ש שבעל בחולות כמבואר במדרש כי היה ראש העיר וא"כ מה נ"מ אם אביו בעל אותה או בנו במקום אביו ולכך חשב שאין כאן גזילה ואשמה כלל:

פסוק ד

ויאמר שכם אל חמור אביו ויאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה. נראה דשכם היה בוש על חטאיו מלספר לאביו המעשה שעשה ויחרה אפו עליו ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה כלומר דעוד היתה ילדה אשר לא נבעלה עדיין:

פסוק ה

ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחריש יעקב עד בואם. נראה לבאר כי לא ידע יעקב אנה יצאה דינה אם לעיר ושם בעל אותה א"כ הרי היא בחזקת מפותה כמ"ש הרמב"ם דסתם עיר בחזקת מפותה או אולי יצאה השדה מקום המזבח שבנה יעקב לראות באחיה ובשדה בעל אותה שכם והרי היא בחזקת אנוסה כמ"ש הרמב"ם ולכך החריש עד בוא בניו מהשדה לחקור אם ידעו שהיתה בשדה או בעיר:

פסוק ז

ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאוד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה. הא דכפל נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב נראה דבאו לומר דשתי רעות עשה האחת בדינה בת יעקב לשכב עמה כי אף דתאמר שהיה ברצון הלא פתוי קטנה אונס הוא וגם נבלה עשה בישראל כי יעקב שימש בכהונה גדולה כמ"ש לעיל ונקרא ישראל על שם המעלה הזאת ובכהן שזנתה בתו את אביה היא מחללת א"כ נבלה עשה בישראל לחלל כבודו:

וכן לא יעשה. נראה לפרש בשלשה אופנים האחד הוא כי וודאי ידעו כי הם עלולים לתלאות ומצוקות כי אז התחיל הגלות וכל מה שאירע לאבות הוא סימן לבנים שכך יקרה להם בגלותם והם ידעו שכך לא יעשה בגלות מצרים לשלוט בנשים ובנות ישראל אף שהיו שטופי זימה וא"כ ע"כ אין זה מתוקף הגלות לענות בנות ישראל והרי זה יוצא מכלל גזירות הקב"ה ע"כ כתיב וכן לא יעשה לשון עתיד כי כך לא יעשה בגלות מצרים ע"כ חרה להם או שבא להורות על מה שהטיב חרה להם והתחכמו לעשות על מה שעבר עבר ומה זה נקמה אשר בחיק כסילים ינוח ע"ז בא לו' שהיה ענינם למגדר מילתא שכך לא יהיה נעשה מכאן ולהבא וזה אמרו וכן לא יעשה מכאן ולהבא או יאמר שאין להאשים את דינה על אשר יצאה לבדה ופרצה קורא לגנב כי לא פחדה דינה שיקרה לה אסון ואין להאשימה על צאתה כי יצאה בטח כי הגם שדרכם היה לזנות עם בתולות היה ברצון וכדרכה אבל לא באונס כדאיתא במדרש שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמן מן הערוה וזהו וכן לא יעשה:

פסוק ט

והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם וגו'. הרצון בכם ואת בנותינו תקחו בע"כ והארץ תהיה לפניכם נראה דפיו הכשילו כי כך היה באמת שלקחו הכל בע"כ כדכתיב את נשיהם ואת טפם ואת כל אשר בבית ובשדה ולכך אמרו במדרש חמור הוא התחיל להכניס אצבעו והיינו כמו שכתבתי שפתח פיו כאשר יהיה בסופו שלקחו הארץ ובנותיהם בע"כ:

פסוק יב

הרבו עלי מוהר ומתן ואתנה כאשר תאמר אלי וגו'. היינו כפל כי בשביל שהיה מענה אותה כתיב כסף ישקול כמוהר הבתולות ובשביל שאשנה ג"כ מוהר בתולות וא"כ הרי מוהר הבתולות כפל ולכך הרבו מוהר ומתן:

פסוק יג

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמאו את דינה אחותם ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה וגו' אבל בזאת נאות לכם אם תהיו כמונו וגו'. הפשוט הוא כדי שלא יתבעו הכנענים את דמם מהם ע"כ בקשו מהם למול וא"כ המה מבני ישראל כמוהם כמותם ולא יקפידו הכנענים בהריגת'. ועוד נראה לבאר הפסוקים כי אם היו מתרצים להם תיכף כשתבעו את דינה לתתה לשכם בתנאי שימולו כולם שאז יאותו להם היו מרגישים דוודאי במרמה יעצו להם כך. ע"כ עשו במרמה ודברו בתחילה בכעס על הנבלה הזה וזהו וידברו שהוא לשון קשה על אשר טמא את דינה אחותם שכך אמרו להם ולאחר הקטטה נתרצו להם ואמרו לשון רכה ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות

וגו' אך בזאת נאות לכם כיון שכבר נעשה המעשה ובזה לא היו מרגישין הערמה. גם יש לפרש במרמה על אשר טמא דינה אחותם כי לכאורה היה הערמה ניכרת כי למה ימולו עכשיו כל בני שכם האיש אשר ירצה ויקח מבנותיה' אז הוא ימול ומי שאינו רוצה ליקח אשה למה ימול אבל אמרו להם בני יעקב כן הוא אם לא נעשה עדיין מעשה כזה שטמא דינה אחותם שהלכה לתומה ונאנסה אבל כיון שנעשה כזאת איך אפשר להיות אנחנו יושבים בקרבכם וכי יהיו בנותינו אסורים תמיד בבית כי בצאתה חוץ ישכב אחד אותה והוא ערל ומה יועיל אח"כ בהמולו בשר ערלתו וא"כ צריכין תמיד לשבת בית וזה א"א וע"כ מוכרחים אנחנו לילך מפה מבלי לדור בקרבכם ולכך טוב שימולו כלם ואז אף דיבעלו פנויות הלא מולים הם וזה היה המרמה למול כולם גם היה ערמה כדי שיוכלו אח"כ להפר ברית במה שאמרו להם אם תהיו כמונו היינו מילה לשם שמים ולא לשם אישות ויהיו לנו למופת על זה בהמול לכם כל זכר אפילו קטנים וזה ראיה שאינם עושים בשביל שיצרם תוקפם רק לש"ש בהמול לכם כל זכר וידעו השבטים בחכמתם שלא יקיימו כן ויהיה להם פתחון פה להפר בריתם ולא יהיו כוזבים בדבריהם כי כן כתיב וימולו כל זכר יוצאי שער עירו ולא הקטנים:

פסוק יד

ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת אחותינו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו. נראה לפרש היינו אם תבעל לבן חמור יהיה הוולד בן סורר ומורה בן לא אמון בו ויהיה אשמה בנו כי יאמרו רוב בנים הולכים אחר אחי האם ולכך חרפה הוא לנו:

פסוק יט

ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו. נראה דבא הכתוב להודיענו כי חשבוהו לכבוד גדול להדבק בזרע יעקב דאל"כ למה הוא מל תחילה הלא בקללה מתחילין מן הקטן והוא היה נכבד מכל בית אביו:

פסוק כ

ויבוא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אותה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם. נראה לבאר דחמור ושכם בנו היו חכמים גדולים ואמרו בלבם אם נבוא לאנשי עירנו ונאמר להם דבזאת יאות לנו האנשים ליתן דינה לשכם בני אם נמולו כולנו כל זכר היו אומרים מה לנו בשביל בנך שכם אשר חשק בתועבות ימולו כל זכר זהו מהנמנע לעשות ולכך אמרו תחלה. האנשים האלה שלימים הם אתנו היינו מה שמגיע להם מדינה כבר עשינו שלום בינינו ונתפשרנו אתם בהרבות מוהר ומתן וכבר נתן אותה לבני שכם שהוא שר ומושל העיר וגם לא יהיה השולטנות רק זאת אמרו האנשים שישבו בארץ ויסחרו אותה.

והארץ הנה רחבת ידים לפניהם ואינם רוצים לכנוס לעיר לשבת אתנו יחד ערל ונמול בכרך אחד כי אם בארץ רחבת ידים לפניהם לשבת חוץ לעיר בקרב הארץ וזה אינו נאות לנו ויותר טוב שישבו בקרב העיר להיות לעם אחד ואיש את רעהו יעזורו וז"ש אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד. מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם. שחביב עליהם בהמתן של ישראל כדאמרינן במסכת עבודה זרה אם נהיה לעם אחד וזה א"א רק ע"י מילה דאל"כ יהיו מרוחקים ממנו וא"כ אין לנו חשד עלינו שאנו עושין זאת כי אם שישדכו אתנו בדינה כי בלא"ה כבר נשלם הענין ואין צריכין למול בשביל זה. והסכימו למול אבל לא התרצו למול כל טף כאשר התנו בני יעקב רק הגדולים יוצאי שער שכם. אבל הקטנים לא מלו והפירו חק התנאי:

פסוק כה

ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. נראה דהמתינו להמיתם עד יום ג' למילה כדי שיסבלו תחלה כל היסורי המילה שהוא עד ג' ימים שיהא להם צער גדול קודם המיתה: **ויהי ביום השלישי וגו' ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבואו על העיר בטח ויהרגו כל זכר**. איתא במדרש שני בני יעקב שלא נטלו עצה מאביהם. נראה לבאר דלא דרש זאת לגנאי להם דלא נלמד זה מדכתיב שני בני יעקב כי אין בזה רמיזא. וגם מה צורך לראיה הלא יעקב כעס עליהם ואמר עכרתם אותי. אלו היה בעצתו היאך כעס אבל המדרש דרש דנכתב זאת לכבודן של צדיקים דהוקשה דל"ל למיכתב בני יעקב כיון דכתיב שמעון ולוי רק בא להודיענו שלא נאמר הואיל ועשו הכח הגדול כזה ולא נטלו עצה מאביהם יחשבו לבני סוררים לכך מייחסם הכתוב אחר אביהם שנקראין בני יעקב כי עדיין בני יעקב המה וכוונתם לשם שמים היתה לטובה ואשרי להם אשר ה' לא יחשוב להם עון:

שמעון ולוי איתא במדרש שלא נטלו עצה זה מזה נראה לבאר דודאי היו בעצה אחת. כדכתיב שמעון ולוי אחים ודרשינן בעצה אחת. רק הפירוש שלא המתיקו סוד כראוי לדבר גדול כזה להיות מעיינים בדבר רק בחרות אפם בלי עצה והשכלת הענין להביט מראשית דבר לאחריתו עשו דבר זה ולכך אמר יעקב ארור אפם וגו' כי היה באף ובחימה: **ויבואו על העיר בטח**. איתא במדרש בטוחים היו בזכות יעקב ונראה לפרש כיון דעיקר הענין היה להציל דינה מבית שכם ועל זה הסכים יעקב ג"כ אבל לא על ההריגה כמ"ש הרמב"ן א"כ ראוי להם להציל דינה תחלה מבית שכם ואח"כ להרוג אנשי שכם רק שהם חששו אם יקחו את דינה תחלה לא יגין עליהם זכות יעקב אחר כך להרוג אנשי שכם כי בטוחים היו בזכות יעקב שלא יקרה להם דבר רע כדי שיוכלו אח"כ להציל דינה מיד

שכם ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו. איתא במדרש שהיו גוררין בה ויוצאין שלא היתה דינה רוצה לצאת שאמרה אנה אני מוליך חרפתי עד שנשבע לה שמעון שהוא ישאנה ולהבין על הצדקת הזאת שיהא נוח להיות בבית העובד כוכבים ומזלות נראה לבאר דידוע דשכם היה מאנס אותה בחזקה רק מי יוכיח דהיתה הבעילה באונס דאולי היה ברצונה והיא זונה. רק זה הוכחה גדולה אם תלך מבית העובד כוכבים ומזלות לבית אביה הלא היה לה בבית העובד כוכבים ומזלות כל טוב ואם היה ברצון הלא טוב לה הביאה מן היציאה א"כ מוכח דבאונס נעשתה נבלה זאת דווקא בעודנו חי אבל אם הוא מת אמרו שברצונה נעשתה התועבה הזאת ועל דהלכה לבית אביה אינה הוכחה כיון דכבר היה העובד כוכבים ומזלות מת ומה לה לעשות שם וזה שתבעה עלבונה מפני אנשים רקים ופוחזים שלא יאמינו כזאת:

פסוק ל

ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני וגו'. בדרך הפשוט יש לומר דעד עכשיו היו עובדי כוכבים ומזלות אומרים דלכך לא היו עולים להלחם עם ישראל כי זכות מילה היה עומדת להם מנעוריהם אבל עכשיו דראו דכל אנשי שכם היו נימולים ואעפ"כ נהרגו ויבואו גם עלינו להלחם בנו ועוד יש לבאר על פי המדרש צלולה היתה החבית ועכרתם אותה כי ידוע היה באומות שכל זמן שאין בני אביהם עם הכל לא יכבשו א"י לאחוזה רק יהיו בה כמו גרים וזהו שנאמר בהיותם מתי מספר כמעט וגרים בה כי לא היו בה רק גרים אבל כשיראו ואני מתי מספר ומכל מקום כבשתי העיר ויושביה אם כן יחשבו כי הגיע העת לכבוש א"י מידם וע"כ ונאספו עלי והכוני:

פסוק לא

ויאמרו הכזונה יעשה את אחותינו. נראה לבאר כי ידע יעקב כי לא נשלם עון האמורי עדיין והיינו שהיו עדיין צדיקים בקרבם המגינים עליהם כי ודאי עשו רעות רבות בעיני ה' כמ"ש הרמב"ן רק שהיו בתוכם צדיקים גמורים. וגם משה צוה למרגלים לחזור על זה כמאמר חז"ל היש בה עץ מי שמגין עליהם כעץ והנה בדינה עשו שתי רעות זנות וגזל שגזל בת יעקב כמ"ש הרמב"ן והשנית שאנס אותה לזנות וכבר כתב רש"י בריש פרשת נח כ"מ שאתה מוצא גזל ועריות אנדרלמוסיא בא לעולם והורג טובים ורעים וא"כ אין הכשרים יכולים להגן כי גם עליהם יעבור הכעס וזה אמרם הכזונה יעשה את אחותינו שיש כאן גזל ועריות:

פרק לה

פסוק א

ויאמר אלקים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח וגו'. איתא במדרש שהקב"ה אמר לו שילך לבית אל וישלם שם נדר שנדר בברחו מפני עשו והא דאחר יעקב מלשלם נדרו עד שאמר לו הקב"ה שישלם נדרו נראה דיעקב היה מסופק כיון דאותו לילה שהיה לן בבית אל היה נעקר הר המוריה ממקומו ובא לבית אל ויעקב שם כל אותו הלילה ומהראוי לנדור ולהקריב נדרו בהר המוריה. אבל בהר המוריה היה שם אבן שתיה שם י"ב שבטים שבטי ישורון ובנימין לא היה עדיין בעולם. ולא ידע היאך יעשה אם יקיים את נדרו כשיקריב בבית אל או בהר המוריה ולכך איחר עד שאמר לו הקב"ה בפירוש עלה בית אל ושם תקיים את נדרך ועוד יש לפרש דלכך איחר נדרו דיעקב נדר ליתן מעשר מכל והיינו גם מבניו דהעשירי יהיה קודש לה' והבכור הוא קודש לה' ממילא ובנימין לא היה נולד עדיין והיה שמעון העשירי ויעקב היה יודע שהכהונה מגיע ללוי הוא הקדוש אשר בחר ה' לשרתו ולא ידע איך לדחות את שמעון ולכך נתאחר מלקיים נדרו ולעשר. אבל עכשיו שנשבע שמעון לדינה שיקחנה לאשה כי דינה היתה צעקה אנה אוליך חרפתי ודינה היתה נבעלת לעובד כוכבים ומזלות ואסורה לכהן היה יכול לקיים נדרו לעשר בניו ולהיות לוי כהן:

פסוק ב

ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם. נראה לפרש כי וודאי רוב כלים שהיה עליהם צורת חמה וכדומה היו רק לנוי רק המיעוט שבתוכם היו לעבודת כוכבים ומזלות וע"כ חד בתרי בטל אמנם אמרו בגמ' דנבילה בטלה בשחוטה לא שנו אלא במגע אבל במשא מטמא ועבודת כוכבים ומזלות מטמא במשא א"כ לענין טומאה לא שייך ביטול א"כ כאן שהיה צריך טהרה כדכתיב והטהרו כי לעבוד עבודת ה' צריך טהרה הוצרכו להסיר כל הכלים והתכשיטים ולכך טמנו תחת האלה אף על פי שעבודת כוכבים ומזלות טעון שריפה רק כיון דכאן בטילה ברוב הוצרך רק גניזה לבל יטמא במשא. אבל באמת יש בו היתר דבטל ברוב:

פרק לז

פסוק א

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. הא דכפל הפסוק בארץ מגורי אביו וגם בארץ כנען. נראה לבאר כי אברהם קנה שדה בא"י וכן יעקב משא"כ יצחק. והטעם הוא שיהיה לו גירות כי לא היה יכול לילך מא"י ולכך יעקב אף שהיה לו אחוזת שדהו עזבו וגר אצל

אביו כדי שיהיה לו ג"כ גירות בא"י. וזהו שאמר שדר במגורי אביו בגירות של אביו ולא בנחלתו כדי שיהיה לו גירות בארץ כנען מבלי צורך צאת ממנו. וגם דר אצל אביו אף ששם היה רק גר כדי לקיים מצות כיבוד אב כי מה שלא קיים בהיותו אצל לבן מפני שהיה בח"ל. ואינו בכלל שמירת התורה ובן נח אינו מצוה על כיבוד אב. אבל בא"י היה יעקב חייב בשמירת התורה ובכיבוד אב. וזה אומרו דלכך דר אצל אביו בשביל היותו בארץ כנען ואיתא במדרש והביאו רש"י ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף. נראה לבאר דפירושו הוא דע"י שהעביר יעקב הבכורה ליוסף מזה נסתעף כל הקנאה של שבטים כי טעמו של יעקב שהעביר הבכורה ליוסף הוא כמ"ש הזהר כי מחשבתו הראשונה של יעקב היה ברחל וזה דווקא אם הולכים בתר מחשבה אבל אם הולכים בתר מעשה מה נ"מ במה שהיה מחשבתו תחלה ברחל הא העיקר לבני לאה וז"ש ביקש יעקב לישב בשלוה מכח ברכתו של אביו שמורין על שלוה מאוד וקשה הא מחשבת יצחק לא היה כי אם על עשו וצ"ל דהמעשה הוא עיקר ואם כן מצאו שבטים מקום לערער שאין בבכורת יוסף טענה כי במעשה הנה היא לאה. ולכך קפץ עליו רוגזו של יוסף:

פסוק ב

אלה תולדות יעקב יוסף. הנה מה שקרא ליוסף תולדות יעקב יותר משאר שבטים נראה דהענין הוא מה שאמר בפיוט סילוף דינה ביוסף והיינו כמבואר במדרש כי דינה עיקר ברייתה זכר היה ונתהפכה לנקיבה. וכן יוסף עיקר ברייתו נקבה היה ונתהפך לזכר וזהו סילוף דינה ביוסף וכבר אמרו חז"ל תלה הכתוב זכרים בנקיבות אשה כי תזריע וילדה זכר ואם כן אין לייחס תולדות השבטים ליעקב כי תולה הכתוב זכרים בנקיבות. אבל יוסף שעיקרו נקבה ותלה הכתוב נקיבות בזכרים א"כ שפיר יתכן תולדות יעקב יוסף:

אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו. הנה יוסף בבואו לא"י היה בן ז' שנה כנראה מקרא כי אחר שנולד יוסף עבדו אצל לבן עוד ששה שנים ושנה בהליכה והיה בא"י עשרה שנים שאז תופס קדושת א"י בכלל ולכך אמרו חז"ל נשא אשה בא"י ושהא י' שנים וכו'. כי לתפוס קדושת א"י בכלל הכלול עשר קדושות צריך י' שנים ולכך היה יוסף בן שבע עשרה שנה והוא רועה הצאן שהיה מנהיגם ומישרם לרב חכמתו. אבל הוא נער את בני בלהה וזלפה שהיה אצלם משרת ונער והטעם הוא כי יוסף השיג בחכמתו כי יהיה משרת לעבדים. כי מצרים הם עבדים כדכתיב מבית עבדים וכן היה משרת בבית הסוהר לסריסי פרעה. וכן כתיב לעבד נמכר יוסף היינו למי שהוא עבד אבל זאת לא ידע יוסף

לאיזה עם יהיה עבד וביקש להתחכם לעשות לדבר ההוא ענין כי צריך תמיד ענין לחול עכ"פ במקצת. ולכן היה משרת לבני השפחות שהם נקראים בפי המון וגם בפי השבטים עבדים וא"כ הרי הוא משרת לעבדים ובזה חשב שיחול מה שנגזר עליו:

ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם. אמרו חז"ל שאמר שאכלו אבר מן החי וכבר תמהו בממ"נ או שנבלה עשו ח"ו בני יעקב. או שיוסף הצדיק כיזב ח"ו לאביו. ונראה כי הם בקשו לנסות את יוסף אם הוא הולך רכיל ומגלה סוד ואמרו בפניו כמה טוב הוא אבר מן החי ובריא לגוף. וכדומה בשאר דברים בדרך שיחה כמתפאר כאלו אכלו ויוסף האמין כי הדברים כהווייתן ואמר לאביו להוכיחן ולישרם ולכך נאמר דיבתם רעה ולא מעשיהם הרעים רק דיבורם והבן:

פסוק ג

וישראל אהב את יוסף מכל אחיו כי בן זקונים הוא לו ועשה לו כתונת פסים. הרצון בזה כי בכור זקן מכל אחיו הוא לו לפי מחשבתו היה ביוסף וברחל כמ"ש הזוהר. וידוע כי יעקב היה נקרא לפי מעשה ובמחשבה הוא נקרא ישראל. ולכך נאמר בני בכורי ישראל במחשבה היה בכור ולכך נאמר וישראל אהב את יוסף ולא יעקב ועשה לו כתונת פסים. היינו כי העבודה היה אז בבכורים. וא"כ היה העבודה ביוסף ולכך עשה לו בגדי כהונה כאמרו כהן שעשתה לו אמו כתונת פסים עובד עבודת יחיד עיין שם:

והנה קצת מפרשים פירשו בן זקונים כי נולד בזקנותו של יעקב אשר כבר חלש כח התאוה וחמדת החומר. ולכך אין בולד כ"כ מס"א ויצה"ר אשר בעון חולל וכו'. והקשו הא בנימין נולד אח"כ ואותו היה לו לאהוב יותר ונ"ל דס"ל להנהו מפרשים דרחל נתעברה מבנימין אחר שבא יעקב לשכם כנראה מקצת מדרשים כי נתעכב שם בשכם וכתיב בבואו לשכם ויבא יעקב שלם. ודרשינן שלם בגופו כי נתרפא ושב חזק לאיתנו הראשון ע"י שינוי השם מן המלאך וע"י ביאת א"י כנודע כי נעשה מזה בריה חדשה. ולכך לעניין עקרה אין שני ח"ל עולין מן המנין וא"כ חזר לתוקפו הראשון דהיה שלם בגופו ואין בדבר שום גרעון. ואם חסרו כחותיו אין זה שלם וא"כ יוסף לבד שנולד מקודם נקרא זקונים:

פסוק ד

ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו ולא יכלו דברו לשלום. הענין הוא דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח וגו' והיינו כשיש לאדם בלבו תלונה ותערומות חבירו נתרבה השנאה יום ביומו אבל כשמדבר ואומר לחבירו ראה מה זה שעשית לי וחברו יתנצל לפניו או שמודה לו ומבטיח אותו מבלי לעשות עוד כזה אז סרה השנאה ולכך

צוותת התורה ובזה יתבטל השנאה מלבבו ושב השלום למקומו ואלו היו השבטים יכלו לדבר עמו היה נעשה שלום ביניהם וזה ולא יכלו דברו לשלום:

פסוק יב

וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם. ודרשו חז"ל שהלכו לרעות את עצמן. וח"ו לומר עליהם שהלכו להתענג בתענוגי עולם ורק הענין הוא כי כלל הוא במשה ודוד קודם שהגיעו להיות נגידים בישראל היו מתחלה רועי צאן כי כך המידה כאשר יתנהגו בחמלה עם הצאן ויטפלו בהם כן יתנהגו בישראל ולכך נקראים רועים והם שהלכו ולא לקחו יוסף עמהם כי לא בקשו שימלוך יוסף ויהיה להם לרועה כי הם מקרבם יהיו רועים וזה שהלכו לרעות את עצמן. שהם בעצמם יהיו רועים בישראל וא"צ ליוסף לרעות בהם ובפרט כי ידעו שיהיו על ישראל שבעה רועים כדכתיב ואין כהן ראוי למלך ורועה כמ"ש הרמב"ן כי זה היה פגם של חשמונאים וביוד שבטים היו שלשה בכורי פטר רחם שהיו אז כהנים ונשארו שבעה להיות רועים ולכך הלכו לרעות את עצמן והלכו לשכם כי נצצו ברה"ק כי בשכם יתחיל מלכות יוסף שהוא ירבעם שבשכם המליכו את ירבעם ולכך הלכו לשם לבטל זה:

פסוק יג

ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני. נראה לבאר כי על שכם היה לעשו טענה וגירוי כי היה שייך לשכם החוי כדכתיב וא"כ ענה החוי יורש אותו ומגיע לזרע עשו. ולכך נאמר על שכם אשר לקחתי מיד האמורי ודרשינן זה עשו. ובאמת לכך נתן יעקב ליוסף את שכם כי הוא שטנו של עשו כנודע ולכך חשש יעקב אולי יבואו בני עשו להלחם. ולכך שלח ליוסף כי הוא שטנו של עשו וגם שכם היה מוכן ליוסף כנודע שאסנת היתה בת דינה שהולידה משכם וא"כ היא יורשת את אביה ומגיע לבניה זרע של יוסף:

פסוק יד

ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה. נראה לבאר כי יוסף הוציא עליהם דבה בשלשה דברים האחד שהם לוקחין להם בנות הארץ ודבר זה מבוטל ממה שעשו בשכם כי המה מסרו נפשם והכניסו את עצמן בסכנות עצומות בשביל דינה שהיתה נבעלת לבן ז' עממין ואיך הם יהיו לוקחים מבנותיהם מה שנצטערו הצדיקים על דבר זה ועומדים עליו בנפשותם ולזה הזכירו לו שהם רועים בשכם והשנית שקורין לבני השפחות עבדים ומריבה ביניהם ולכך אמר ראה את שלום אחיך אם שלום ביניהם ואין בהם מריבה וקטגוריא. ועל השלישית

שאוכלין אבר מן החי אמר ראה את שלום הצאן כי שלימות הצאן בשחיטה ולא אבר מן החי ולכך אסור:

והשיבני דבר. כי יעקב חשב אולי יקראהו אסון רק שלוחי מצוה אינן ניזוקין. רק בגמ' מספקא ליה על החזרה ולכך אמר והשיבני דבר וא"כ לא נתקיים המצוה עד בואו אל אביו והכל הליכה יחשב:

וישלחהו מעמק חברון נראה לפרש דחברון היה בהר רק שלא יהיה ניזק בדרך היה מלוהו מן ההר לעמק ושם נפרד ממנו וא"כ לא יוזק. כדאמרי' בפרק עגלה ערופה. ידינו לא שפכו הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה. וזה שאמרו חז"ל כשנפטר יוסף מיעקב היה עוסק עמו בפרשת עגלה ערופה היינו כי שם נלמד מידינו לא שפכו שכל המלווה לאדם אינו ניזוק ולכך נתן לו יוסף זאת לסימן ע"י אחיו שודאי חי שמשם נלמד שאינו ניזק ואיך יתכן שהיה ניזק הלא היה מלוהו מהר לעמק. וחז"ל דרשו מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנא' לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך. נראה לבאר דהיינו כי ע"י הגלות זכו לא"י ולולא הגלות לא היו זוכים לא"י ונמצא היה אברהם קבור בשאינו שלו ולכך מעצה זו נגלה כי אז החל הגלות כמ"ש הת"י בן עוזיאל וזכו לא"י על ידי כך:

פסוק טו

וימצאהו איש והנה תועה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה תבקש ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רועים ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דותינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדותן. לכאורה תמוה איך נתעה בשדה ולמה הקרה ה' כה להתעות. ונראה לבאר כי מאז נפרד יוסף לחוץ לארץ ולא שב וכמו שאמרו ביעקב שקפצה לו ארעא כדי שיתפלל במקום בהמ"ק כן ביוסף הצדיק ביקש הקב"ה שטרם שילך ויתפלל במקום בהמ"ק כי אז הוחל הגלות ובהמ"ק נקרא שדה כדכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה ובפרט כאשר החל הגלות נקרא שדה כנודע ולכך נזדמן לו מן השמים להיות נתעה למקום בהמ"ק לעמוד ולהתפלל שם וזהו והנה תועה בשדה היינו במקום בהמ"ק ולכך מצא שם מלאכים כדכתיב והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו. וגבריאל הוא לבוש הבדים ולכך כתיב וימצאהו איש זה גבריאל ושם התפלל יוסף ותפלתו הועלה ע"י גבריאל ולכך שאלו מה תבקש היינו מה עיקר בקשתך והשיב את אחי אנכי מבקש הרצון שיהיו כולם בגדר אחי' וריעות ויאמר נסעו מזה כי הם חשבו אז הגיע זמן בנין בהמ"ק כמ"ש יעקב בלקחו בכורה מעשו איך יהיה רשע זה עומד ומשמש וקודם בנין בהמ"ק צריך מלך כנודע ולכך חשב יוסף למלוך וזהו טוב חלומו

אמנם המלאך השיב נסעו מזה. דאין רצונם לענין בהמ"ק דכתיב ביה וזה שער השמים רק נלכה דותינה היינו לקבל התורה שהיה קודם בנין בית המקדש וזה צריך במדבר הפקר מקום שהיו שם בני חורין כאמרם כל העוסק בתורה נקרא בן חורין. ולכך לא הוקם עליהם מלך במדבר. וימצאם בדותן כי בדבר תורה דנו אותו ולא הלכו לפנים משורת הדין כאומרם תורה דכתיב ביה אמת אין הקב"ה הולך לפנים משורת הדין וכן השבטים שעסקו בתורה לא הלכו לפנים משורת הדין:

פסוק יח

ויראו אותו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו. נראה לפרש שראו ברה"ק מרחוק שיצא ממנו ירבעם מחטיא את הרבים ויהיה בעוכרם להסיב לב ישראל. לכך טרם יקרב אליהם להסיתם ולגלגל עליהם רעה גדולה חשבו להמיתו. וזה שהשיא יהודה עצה למכרו לישמעאלים להיות שאתם רוצים להמיתו על שם סופו ונהפך הוא בישמעאל כי שמע ה' קול הנער באשר הוא שם ולא על שם סופו אף שזרעו ישחית למאוד ואיתא במדרש ויתנכלו אותו להמיתו אמר נשסה בו את הכלבים ומלבד מה שפירשו בזה המפרשים נראה לפרש כי אמרו במדרש ויבא עמלק ככלב נדמה להם כי עמלק הוא כלב ועשו נופל ביד יוסף ולכך אמרו יובחנו דבריו אם הוא צדיק לא ישלטו בו כלבים אדרבה לא יחרץ כלב לשונו:

פסוק יט

ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ר"ל הוא מעורר החלום כי הוא מהרהר כל היום וע"י כן בא החלום וא"כ הוא אשר מורד ביהודה מלכות בית דוד כמ"ש בשל"ה. ובמדרש בעל החלומות רמזו על ירבעם שעבד לבעל והנה עיקר ירבעם היה לעשות טלמסאות להוריד השפע מן השמש וירח וכוכבים כי אמר שבמקדש יורד שפע למעלה מהכוכבים אבל זה יקר מאוד וצריך קדושה ושמירה יתירה והקים הוא חמנים טלמסאות להוריד שפע מהכוכבים ולזה א"צ קדושה רבה ובזה הסית לישראל ולכך כשמעם מחלום יוסף שמש וירח וכוכבים משתחוים לי שפטו כי זה ענין טלמסאות שירד לו שפע מכוכבי שמים והמה משתחוים לו להשפיע לו למטה וזהו שרש פרה ראש ולענה לעבודת ירבעם ולכך אמר הנה בעל החלומות הלזה בא:

ויאמרו איש אל אחיו. שמעון ללוי כי שבט לוי לא עבדו לעגלי ירבעם כי עלו מכל א"י לירושלים לבלתי שומע לקול ירבעם וגם שבט שמעון הי' נחלתם מעורב בנחלת שבט יהודה כמבואר בדה"י עיי"ש ברש"י וא"כ היו בכלל יהודה שלא שמעו לקול ירבעם ולכך המה אמרו לעקר ולשרש שורש ירבעם:

פסוק כ

ועתה לכו ונהרגהו ונשליכהו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלומותיו. נראה לבאר כי ראו גם כי מלך ראשון לישראל צריך שיהיה נהפך בחרב כי תוהו קודם לתיקון והעדר קודם להויה ולכך שאול היה נהרג וכן משיח בן יוסף קודם למשיח בן דוד יהיה נהרג ואמרו א"כ שצריך שיהיה נהרג למה יהרג ביד עובד כוכבים ומזלות לכו ונהרגהו ואל יצא ממנו ירבעם וגם יהיה נהרג ע"י חרבא קדישא כמ"ש שחטא דוד באוריה שנהרג ע"י חרב בני עמון ולא בחרבא קדישא על שמרד במלכות ולכך אמרו לכו ונהרגהו:

ואמרנו חיה רעה אכלתהו. נראה דכך היה מקובל בידם דכל מושיע של ישראל יהי' ראשון שולט בחיות כי שמשון מושיע של ישראל הרג אריה וכן דוד גם ארי גם דוב הכה ולכך אלו הוא המלך ומושל ומושיע הוא ישלוט בחיה רעה וכאשר נאמר ליעקב שחי' רעה אכלתהו ישפוט שאין הוא מלך ומושיע אמיתי:

ונראה מה יהיו חלומותיו. תמה במדרש אם יהרגוהו איך יתקיימו חלומותיו. ולכך דרשו שרה"ק צוח כן נראה דברי מי יקום ובדרך פשוט יש לומר כי כבר הקשו בממ"נ אם חשבו השבטים חלום של יוסף להבל מה זו קנאה ואם חשבוהו לחלום של אמת מה יועיל תחבולה אבל אמרו ואביו שמר את הדבר שחשב שהגיע תחיית המתים בימיו ויהי' אמו חי כן הוא במדרש וחשבו השבטים גם על יוסף כן שיהרגו אותו כראוי כי משיח בן יוסף יהרג ואח"כ יהיה חי בתחיית המתים וימלוך. וכך חשבו על יוסף בעצמו ששם יהרגהו ואח"כ יחיה בתחית המתים ואז יתקיימו חלומותיו והי' טעמם כי אחר התחי' יפסק ממנו זוהמת היצה"ר ולא יציץ זדון ירבעם ויחלש כחו וזה היה ענינם באמת והכל לטובה יחשבו שאז הכל כמו לעתיד לבא:

פסוק כא

וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו. רצונו בזה שראובן אמר שהוא אי אפשר לו להכות שום נפש כי עבודה בבכורות והי' כהן וכהן אסור לשפוך דם אפילו כדין כמ"ש הזהר שחיטה בכהן אסורה. וגם אתם אל תשפכו דם רק נשליך אותו אל הבור במדבר כי אז החל הגלות והי' כוכב רע כי ילקו במדבר כמ"ש למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם ולכך נשליך אותו אל הבור במדבר אמנם ראה כי מושיען של ישראל יהיה נלקה במדבר במים וחשב ליוסף למושיע לכך יעץ להשליכו לבור שיש בו מים וזהו למען השיבו אל אביו גם שלא יאמר שלכך הגין ראובן על יוסף כדי שיתקיים החלום ואחד עשר כוכבים וא"כ הרי הוא

בכלל האחים וא"כ זה לו לאות טוב שלא חטא אבל לא היה דעתו להשיבו אל אביו וע"ז העידה התורה דלא כן הוא רק למען השיבו אל אביו היתה כוונתו ולשם שמים אשרי לו ולנשמתו:

פרק לח

פסוק א

ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדולמי ושמו חירה. נראה לבאר דלכאורה יש להבין על שבטי יה שימכרו את יוסף אשר לא חטא כלל רק באמת אמרו מורד במלכות הוא דהמלוכה מן הדין היה ליהודה ויוסף היה רוצה למלוך עליהם רק באמת למה לא עשאוהו מלך רק הטעם הוא דאיתא אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלוין מאחוריו כדי שלא יתגאה ובהרגיש יהודה כל זאת מיד וירד יהודה:

פסוק ב

וירא שם יהודה בת איש כנעני. נראה לבאר דאיתא רגזו ואל תחטאו אמר דוד המע"ה אתם אומרים שאני פסול לבוא בקהל על שאני בא מרות המואביה אף אתם אסורים לבא בקהל דיעקב נשא שתי אחיות ולהבין זאת. נראה דאיתא דישי היה חושב לישכב עם שפחתו והיתה אשתו ויש לתמוה הא איתא בגמ' שלשה מתו בעטיו של נחש וחד מנהון ישי אבי דוד שלא חטא כלל הא לפי הגמרא חטא גדול חטא ותועבה גדולה היה המעשה הזאת ואיך שייך שלא חטא הא הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה כדכתיב וסביביו נשערה מאוד אבל. נראה דאיתא בגמ' מסכת קידושין דיכולין ממזרים ליטהר הא כיצד שיקח שפחה והולד היא בתר אמו והוא עבד ואח"כ ישחררו ומותר לבא בקהל. ע"כ בראות ישי שחושדין אותו שאסור לבא בקהל היה רוצה לטהר בניו לבוא על שפחתו וזה היה מאמר דוד שהם ג"כ באים מפסולים וזהו ג"כ כאן דראה יהודה שקוראין לבני יעקב ממזרים על דיעקב נשא שתי אחיות בחייהן ולכך ויקח בת איש כנעני דכנען הוא עבד כדי לטהר בניו. ואיתא במדרש דכל השבטים היו נושאים נשים מבנות כנען והטעם הוא נמי כמו שכתבתי כדי לטהר בניהם:

פסוק ג

ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. שהוא בנין בית ראשון דהוא לשון ער היינו מלשון ויקץ משנתו דהיה שמחה וטוב לבב ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן שהוא מורה על בית שני שהוא ממהר ליחרב והוא לשון אנינות ותוסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו היינו לאחר בית שני היה מושל בן כוזיבא ג"כ שנה ובאמת היה במחשבתו להיות משיח וכשמת היו קורין אותו בן כוזיבא דהיינו היה מלא

כזב ושקר והוא היה מולך בשילה ולכך ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו היינו דהיה נקרא בן כוזיבא:

פסוק ז

ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וגו'. הנה חטא דער ואונן היה על דשחת ארצה ויש להפליא על בני יהודה שעשו כזאת רעה גדולה אבל נראה דבעיניהם לא היה המעשה הזאת רע כל כך דאיתא בגמ' דתמר קטנה היתה כשנשאת לבני יהודה ואיכא בגמרא דקטנה משמשת במוך שמא תתעבר ותמות ולא היה ער יכול לשמש עמה כדרכה ואונן הבחין זאת דאחיו מת על דשחת ארצה וחשב ממ"נ איך אעשה אם אשכב עמה כדרכה שמא תתעבר ותמות ואם אשכב עמה שלא כדרכה איך אקיים מצות יבום להקים שם אחי בישראל וחשב דבעת שהיא קטנה ישמש עמה שלא כדרכה עד שתתגדל ואז ישמש כדרכה ויקיים שם אחיו בישראל ולזה קאמר קרא אף דבעיניהם לא היה המעשה רע אבל בעיני ה' היה המעשה רע דאיתא בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה ע"כ המית אותם ה':

פסוק יא

ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו. יש להבין הואיל דלא היה דעתו של יהודה ליתן לה את שלה היאך הוציא דבר שקר מפיו רק נראה דבאמת כוונתו היה ליתן לה שלה כשתגדיל היא שיראתו היה שימות גם הוא כאחיו בענין השחתת זרע רק שלא לביישה שהיא היתה גרם בנזקין להמית את בניו ולכך תלה החסרון בבנו:

פסוק יד

ותשב בפתח עינים. בדרך פשוט נראה דהסימן היה מסור להם כשהמים עולים לקראתם אזי הזיווג עולה יפה כדמצינו באליעזר עבד אברהם ולכך ישבה בפתח עינים. ועוד נראה לפרש דידוע דהקב"ה נטל הכהונה משם ונתנה לאברהם וצריך טעם למה אבל נראה דהקב"ה היה משפיע לשם שיצא ממנו מלכות בית דוד ותרווייהו בהדי הדדי לא היו משליבין זה את זה ולכך נטל ממנו הכהונה ולכך עשה יעקב ליוסף כתונת פסים רמז לכהונה וכמ"ש לעיל ותמר היתה בתו של שם ולכך ותשב בפתח עינים היינו כפרש"י בפתח של אברהם אבינו שהכל מצפים לראותו והוא משיח שיצא ממנה. ועוד באופן אחר נראה דאיתא דלעתיד לבוא תחזור הכהונה לבכורים ויעקב העמיד י"ב שבטים וארבע בכורים פטר רחם היו ואין מלכות בכהונה ויהודה היה מלך ונשארו שבעה שבטים והם שבעה עינים הנאמר בזכריה ושבעה עינים על אבן אחת דידוע דדוד נקרא אבן דכתיב אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה שדוד היה לראש על כלם ולכך אמר

שבעה עינים על אבן אחת וזה שאמר כאן ותשב בפתח עינים דהיינו דוד שהיה פתח עינים:

פסוק יז

ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן. רמז לה שיצא ממנו מלכות שאינו בא אלא לרועה צאן ישראל עוד רמז לה על פי מה דבעינינו ראינו דכמה חשובים וספונים בישראל אשר הם באים דוקא מפסולים והטעם הוא כך דהשטן חשב דבזה ודאי לא יהיה בו סימן ברכה והוא יהיה רע מעצמו ולא ירבה עליו רעים להשטינו מעבודת ה' ומזה הטעם קיבל יעקב הברכות בערמה כדי שיחשוב השטן דלא יקוים בו כלל וכלל כי במרמה באו לו הברכות וזה רמז לה יהודה בגדי עזים שיעקב היה מרמה ליצחק אביו בגדי עזים שעירות:

פסוק יח

ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטה אשר בידך. נראה לבאר הא דבקשה דווקא שלש אלה היינו על חותמו היתה מקפדת דווקא דחששה דעל אחד משאר דברים יכול לטעון דשאולה הוא בידה משא"כ בחותמו דאיתא בגמרא דחותם לא עבידי אינשי להשאילם עוד יש לפרש עפ"י המדרש דאיתא במדרש דיהודה שאל אותה אם היא גיורת או גויה והשיבה לו שהיא גיורת ויש לשאול מנ"ל למדרש כאן והיכא רמיזא מזה בקרא אבל נרא' דדרשו כן מדבקשה את חותמו דאמרינן כל הבועל ארמית נמשכה ערלתו דברית הקדש הוא חותמו של הקב"ה בישראל וכשהשיבה לו שהיא גיורת מנא ידע שדבריה כנים. אך כשביקשה ממנו את חותמו בזה הודיעה לו שחותמו של הקב"ה שהוא ברית קודש ישאר בו שלא תהא נמשך ערלתו שהיא גיורת והטעם שאמרה ופתילך היינו מלבושו העליון דאיתא כשבא דוד מרועה צאן להיות נמשח למלך ולא היה נכנס בלב שמואל שזה יהיה מלך ישראל כי היה טוב רואי ואדום אבל באמת אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב שלבו טהור היה ואין תוכו כברו רק הוא זך ומצוחצח מכל סיג וביהודה נמי כתיב ובדם ענבים סותה פירוש מלבוש שלו היה אדום רק לבו היה טהור וזהו רמזה לו דהיינו פתילך שהוא מלבושך ומטה היינו כדרך שרגיל להיות ביד מלך שרביטו של מלך שקורין (צעפטר) ויהודה מלך היה והיה בידו ג"כ מטה:

פסוק כג

ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה. הנה מה שאמר פן נהיה לבוז לשון ספק היינו דיהודה היה חושב או דבאמת היתה פנויה רק חמדה לערבון שלו ולכך לא מצאה או דלמא דבאמת אשת איש היא רק שהשיאני וחטאתי ח"ו באשת איש ואהיה לבוז כי חטאתי חטא גדול כזה:

פסוק כד

ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. הא דאמר הוציאוה נראה דכך היה נימוסם דהיו מענים לחוטאים ביסורים קשים ומרים ליתן תודה ולכך היא ג"כ מוצאת מלשון ויצת אש בציון:

פסוק כה

ותאמר הכר נא למי החותמת והפתילים. נראה דודאי א"א לחושדה שזינתה אחר יהודה אבל אפשר לחשוד אותה שזינתה מקודם רק דידוע דער ואונן שמשו שלא כדרכם והיתה עדיין בתולה וכשבא אליה יהודה היה עדיין מעינה חתום וזה שאמרה למי החותמת להראות דח"ו לא זינתה מקודם:

פסוק כו

ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני. נראה לבאר דהא כתבתי לעיל דעל כן לא נתן אותה לשלה אף שגדל משום שהיא היתה עדיין קטנה וקטנה משמשת במוך שמא תתעבר ותמות והיא שמשה כדרכה ונתעברה והיה עפ"י נס באמת שלא מתה ולכך אמר שפיר צדקה והא ראיה שממני נתעברה בשימוש כדרכה ולא מתה ולא נתעברה מקודם והוי כי על כן לא נתתיה לשלה כנתינת טעם שלא נתתיה לשלה כדי שלא תתעבר ותמות:

פרק מא

פסוק נג

ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחילנה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף. ונראה לפרש דהנה מדרך הטבע הוא אם יהיה רעב בשנת ח' דהתבואה נלקה בשנת ז' דאל"כ עדיין יש להם לאכול בשנת ח' ממה שאספו לרוב בשנת ז' ולא כן היה רק התבואה היתה מתגדלת שנת שבע כאחד משאר השבע שנים רק אחר שבע שנים עד ניסן שהוא זמן הקציר חשבו שהכל יהיה בשובע וחשבו כי שקר פתר יוסף עד עת הקציר שלא מצאו כלום כי רוח הקדים פיזר התבואה שבתוך השבלים שכאשר פתר יוסף שהיה שדופות קדים היינו שהרוח ישדוף ויכלה אותו והיינו דכתיב ותכלינה שבע שני השבע ותחילנה שבע שני הרעב שבשנת שבע היתה התבואה מתגדלת כשאר שני שובע ואפ"ה מיד אחר שנת שבע בשנת ח' התחילו שני רעב. אבל עדיין יש לשאול מ"מ למה היה הנס שלא כדרך הטבע ויש לתת טעם לזה כדי שיהיה זאת לתפארת והדר ליוסף על שגמל חסד עמהם דאם התבואה היה נלקה בשנת ז' היו השרים מקבצים על יד על יד ירבה רק הואיל והיה כך שנתגדלה תבואה הרבה בשנת ז' לא היה בדעתם לצבור בר לקמצים והוצרכו אח"כ לבוא אל יוסף לשבור להם בר:

פסוק נד

ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם ותרעב כל ארץ מצרים ויצעקו העם אל פרעה ללחם. נראה לפרש סתירת הכתוב דבכל ארץ מצרים היה לחם ומדכתיב אחריו ותרעב כל ארץ מצרים דבארץ מצרים לא היה רעב כל כך דראו שיוסף מצביר בר ולא חשבוהו לאיש משתגע כי חכם ונבון היה ואף גם הם אספו תבואות הרבה אבל במדינות אחרות שמעו רק קול מצפצף ולא שמו דעתם עליו ולכך ויהי רעב בכל הארצות ובארץ מצרים היה לחם ועל כל זאת ותרעב כל ארץ מצרים. ואיתא ואכלתם לחמכם לשובע אוכל קימעא ומתברך במיעיו וכאן היה בהיפך שאוכלי' הרבה ואינם שבעים רק היו רעבים כמקדם וזהו קללות רעבון וחשבו שהוא כישוף ופרעה שהיה ראש לכל המכשפים ולכך ויצעקו העם אל פרעה ללחם ולכך ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו כי הם חשבו כיון שפרעה הוא ראש לכל המכשפים יבטל כישופו של יוסף שיאכלו וישבעו ופרעה השיב להם שילכו אל יוסף כאמרו אין נבון וחכם כמוהו הוא משיג יותר מכל החרטומים. והנה אמרו חז"ל שיוסף צוה להם למול ויש לתת טעם למה צוה להם דווקא על המילה. ונראה כי מפאת מזלם נגזר עליהם רעב כמ"ש ז"ל כי שבע פרות הם שבעה כוכבי לכת ומי שנימול הוא חוץ למזל ואין המזל שולט בו ולכך כדי לבטל מה שנגזר עליהם ממערכת השמים אשר גזר עליהם ממש רעב של כליה צוה להם למול גם נגזר על מצרים רעב של כליה כי כך חרץ הדין לשטופי זמה כדכתיב בעד אשה זונה עד ככר לחם והם היו שטופים בזימה ביותר כנודע ולכך צוה להם למול להחליש כח אבר המשגל ולמעט תאוותם. ובדרך אחר נראה לומר כי וודאי לא גרעו המצרים משאר ארצות שנתן להם יוסף מחיה בכסף בלי מילה רק זהו בעשירים שקונים בכסף אבל בעניים יצעקו לפרעה לפרנסם בחנם כיד המלך וזה שצוה פרעה להם לילך ליוסף. והתחכם יוסף לומר אמתלא לפרעה כי א"כ כל העשירים יערימו לומר שגם הם עניים ויבקשו בר בחנם וימכרו גם למדינות אחרות וא"כ יכלו כל אוצרות המלך לכך צוה דמי שלא ימול לא ינתן להם בחנם וא"כ מי הוא זה שאין השעה דוחקתו שימול את עצמו בשביל ריוח ממון ועוד נראה דיוסף רצה לתקן מה שאחיו פגמו בשכם והערימו עליהם להרגם ע"י מילה וע"כ הוא צוה למצרים למול ונתן להם מזון להחיות. באופן אחר נראה לבאר דאיתא רב תבואות בכח שור דמזל שור הוא משפיע לכל העולם כולו מזונות היינו דמזל שור הוא נותן לשבעה כוכבי לכת והם משפיעים למטה בהשפעתם. ולכך יוסף דנקרא שור דכתיב בכור שורו הדר לו ע"כ יוסף הוא המשביר נמצא בעת הזאת בשני רעב היתה ההשפעה רק מזל שור וישראל שנימולים אינם יושבים תחת

המזל ולכך יעד להם שימולו וא"כ יהיו כישראלים וזה נרמז בחלום פרעה והנה שבע פרות הם שבעה כוכבי לכת המקבלים השפע מלמעלה כנקבה מזכר:

פסוק נו

והרעב היה על פני כל הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבור למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים. נראה לבאר כי יוסף צבר שני מיני אוצרות אחד בכל עיר כדכתיב אוכל שדה עיר וגו' וע"ז פקד פקידים כי א"א ליוסף להיות בכל הארץ וא"כ מסר להם התבואה במדה ובמנין וע"כ לא שלט בו ברכה היותו מדוד ומנוי אבל אוצר אחר אסף שהיה יד יוסף לבד שלט בו זה היה בלי מספר כדכתיב כי אין מספר ובזה היה הברכה שרוי כדאיתא במדרש כי א"א שתהא התבואה מספקת לכל מצרים ולארצות אחרות רק הברכה נשתלח בו. וזה היה באוצר של יוסף לבד ולכך נאמר ויפתח יוסף את כל אשר בהם היינו האוצרות שהיו בערים ההמה. וזה שדייק אשר בהם וישבור למצרים אבל המה לא הספיקו כי לא היה בו ברכה ע"כ ויחזק הרעב בארץ מצרים ולכך כתיב וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף היינו באוצרו שבו היה הברכה שרוי לבל יחסר ומועט מחזיק את המרובה:

פרק מב

פסוק א

וירא יעקב כי יש שבר במצרים. נראה לבאר דהנה יש בלשון שבר שני משמעות בנקודה ימנית הוא לשון שבירה ואנחה ובנקודה שמאלית הוא לשון סבר ותקוה היינו משום שכל מה שאירע לאבות הוא סימן לבנים ויעקב ידע כי הגלות יתחיל ע"י הרעב כי כך היה באברהם ויצחק שהוצרכו לצאת ע"י הרעב אמנם ראה כי אברהם ירד למצרים ועלה ברכוש ויקר והסי' לאברהם יתקיים בבניו וזה סבר ותקוה ול' שבירה ואנחה שיתחיל הגירות והגלות כנאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך:

יאמר יעקב לבניו למה תתראו ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים וגו' ונחיה ולא נמות. איתא במדרש למה תתראו בפני בני עשו וישמעאל כאלו אתם שבעים נראה דהענין הוא התבואה של כל העמים היתה נרקבת ושל יעקב לא היתה נרקבת וזאת היתה לו כי נתברך ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והטל הוא משמר מן הרקבון ולכך נאמר מטל השמים ומשמני הארץ כי הטבע של ארץ שמינה היא שמגדלת פירות שמנים ומחמת השמינות נרקבים מהר ע"כ כיון שברכו ומשמני הארץ הוצרך גם לברכו מטל השמים וזהו ע"י מילה כי ר"ת של מילה יתן לך האלקים מטל הוא אותיות מילה. ולכך מיום שנימול אברהם הובטח לו שהטל אינו נעצר ולכך יוסף צוה למצרים

על המילה כדי שיזכו לברכת טל שלא יהיה תבואתם נרקבת ולכך אליהו הנביא שהוא מלאך הברית אמר אם יהיה טל כי אם לפי דברי. והנה כל שנאת עשו ויעקב היה בשביל הברכות אמנם יעקב פייסהו שלא נתקיימו כמ"ש רש"י בפרשת וישלח בפסוק ויהי לי שור וחמור שאינו לא מטל השמים ולא משמני הארץ וא"כ כשיראה עשו שתבואתו לא נרקבת ש"מ שיש לו טל השמים אם כן נתקיים הברכה ויחזור לשנאתו ולכך אמר למה תתראו וגם אמר ונחיה ולא נמות היינו ע"י שנתעורר שנאתו יתנחם עלינו להרגנו וכן כתיב ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים היינו שבני עשו באו ג"כ לשם לשבור אוכל וכדי להודיע להם שהם ג"כ באו שם לשבור אוכל וברכת יצחק לא נתקיים בהם בתוך הבאים היינו בני עשו שבאו ג"כ לשם:

פסוק ז

וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות. הרצון בזה כ"א אדם אחד אוהב לחבירו א"א לדבר עמו קשות כי אין הטבע סובלתו אבל ע"י אחר יוכל לצוות עליו כזה וכזה ולכך אלו היה יוסף בעצמו מדבר עם אחיו לא היה טבעו סובל לדבר עם אחיו קשות כי אהבתו ויראתו מפני אחיו הגדולים לא סבל זאת לדבר אתם קשות ולכך התחכם כאלו אינו מכיר לשון עברי והיה המליץ בינותם ועל ידו יכול לדבר אתם קשות ולכך במליצות יהודה ליוסף אמר ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ממש עם עצמך ולא ע"י מליץ וא"ת שאינך מבין לשון עברי לכך אמר כי כמוך כפרעה ומלך צריך להבין שבעים לשון:

פסוק ח

ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו. ופירש"י שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן אבל העולם מקשין בזה קושיא עצומה הא זבולון כי הוי נער קטן כשיצא יוסף מבית אביו והיאך היה מכירו. ונראה לפרש פירוש מספיק דידוע דזקן הוא חותמו של הקב"ה והם י"ג תיקוני דדיקנא והוא אמת והנה הטעם שמכרו ליוסף דאמרו מורד במלכות הוא ודנו אותו בדין תורה אבל לפנים משורת הדין לא הלכו עמו וזהו שיצא מאצלם בלא חתימת זקן שהוא חותמו של הקב"ה לעשות לפנים משורת הדין שהוא אמת אבל יוסף הולך עמם לפנים משורת הדין וזה שבא בחתימת זקן בחותמו של הקב"ה שהוא אמת ועוד נראה לפרש ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו כי הנה אמרינן בגמרא דסומא האיך מותר באשתו דבשלמא אדם אחר רואה אותה ומכירה בטביעת עין משא"כ בסומ' ואמרו שמכירה בקלא. אבל כל לשון ולשון מתחלף בטוב הדבר ונעימת המליצה אם חזק אם רפה עד שמי שמכיר בלשון אשכנז ואינו מכיר בלשון צרפת ושומע את חבירו מדבר בלשון צרפת אינו מכירו בקלא ולכך המה שדברו בלה"ק בהיות יוסף

אצלם ועכשיו נמי היו מדברים בלה"ק היה יוסף מכיר אותם בקלא. אף שנפתלי וזבולן נשתנו בחתימת זקן ופרצוף פנים כמ"ש הרמב"ן אבל יוסף שדיבר בפניהם עם המליץ בל' מצרי לא היו יכולי' להכיר את יוסף ע"י הקול. ועוד י"ל ויכר יוסף את אחיו וגו' דהשבטים דנו ליוסף למיתה כי ראו בחכמה שנשמתו של יוסף מגולגל בירבעם שיעשה עגלים. אבל זאת לא ראו כי קודם שהשתחוה ירבעם לעגלים נסתלק נשמתו של יוסף ממנו וידו לא היה במעל הזה אבל יוסף ראה כי יוד השבטים היו נשמתם מגולגלים בעשרה מרגלים כמ"ש האר"י ז"ל אבל טרם שהרעו להוציא דבה על ארץ ישראל נסתלקו נשמתם מהם ולא היו עמם במעל וזהו ויכר יוסף את אחיו ולא דן אותם בשפטים כי הכיר בהם שלא יהיו במעל מרגלים והם לא הכירוהו רק חשבו שנשמתו תהיה בירבעם מתחלה ועד סוף ע"כ רצו לדונו במיתה כשהיה אצלם כאיש שעושה רע בעיני ה':

פסוק ט

ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. לכאורה יש לתמוה מה זה נתינת טעם כיון שזכר את החלומות אמר מרגלים אתם. אבל נראה לבאר דבלא"ה יש להקשות דהאיך בא בעלילה עליהם שהם מרגלים בלא נתינת טעם לדבריו אבל הענין הוא שיוסף אמר להם אתם אומרים לשבור אוכל אני מנחש בגביע שלי שיש לכם אוכל בבית ומזה ראיה שמרגלים אתם ותדעו שידעתי שמרגלים אתם ע"י ניחוש הגביע כשם שידעתי שיש לכם תבואה בבית אך מנא ידע יוסף שיש להם תבואה בבית זה היה מענין שזכר לשון חלומו והנה קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי נמצא מדריגות אלומות יוסף היה יותר גבוה מאלומתם רק עכ"פ להם ג"כ אלומות דהא החלום משתעה כך ושפיר יש לו סימן טוב ומזה אמר מרגלים אתם וענין מרגלים כי חרפה הוא למצרים שאיש נכר ועבד יהיה מלך ולכך כאשר הובא יוסף לבית פרעה לפתור החלום נאמר ויחלף יוסף את שמלותיו שהיה עליו כשהוא אסור במאסר כדי שיחשבו שפנים חדשות באו לכאן ולכך קרא לו פרעה שם אחר צפנת פענח והם שבאו למצרים לחקור טיב מושל הארץ כי היה להם בו השתנות וחקרו לדעת כל ענינו עד שלבסוף יהיה נתברר להם. כי היה עבד לפוטיפרע ויהיו חוקרין שמה עד שיתברר להם שאמר תמיד שגונב מארץ עברים ויהיה נתגלה הכל ולכך עולל עליהם יוסף מרגלים אתם לבל יוסיפו לחקור כי זה טיב מרגל לחקור הכל ואמר לראות את ערות הארץ באתם כי ע"י כן יתגלה כי עבד מושל וזה חרפה גדולה למצרים והוא ערות הארץ למאוד:

פסוק י

ויאמרו אליו לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל. הנה וי"ו דועבדיך אין לו חיבור דלפי הלשון הל"ל למיכתב עבדיך רק נראה דח"ו דהשבטים יקראו לעובד כוכבים ומזלות אדוני רק כיוונו לשכינה כי ירדה עמהם ולכך ירדו עשרה כי כל בי עשרה שכינתא שריא וכמו שכתב ביעקב שהשתחוה לשכינה ולא לעשו כן המה כוונו לשכינה וזה שאמרו לא כאשר אמרת כי מרגלים אנו רק אדוני שהיא השכינה בצירוף ועבדיך באו לשבור אוכל והבן:

פסוק יא

כולנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות. יש להתבונן מה ראיה היא זאת שאינם מרגלים במה שהם בני איש אחד. אבל נראה שהשיבו לו הלא בני איש אחד איש חשוב וא' מיוחד ומפורסם שמו ולמרגלים תמיד נבחרים אנשים דלים פחותים ושפלים שנותנים נפשם רק להחיות את נפשם ומוסרים עצמם בסכנה בשביל שכר כסף אבל אנחנו בני פני הארץ גם מעולם לא נסינו באלה ולא היו עבדיך מרגלים מעולם וא"כ דבר שאינו מנוסה אליו שהוא לסכנה כנודע כי התמדת הענין מחכים את האדם בענינו להיות נשמר מכל לכד ונחנו מעולם לא היינו מרגלים וא"כ איך ימסור האב מתחילה כל בניו בחזקת סכנה עצומה להיות כולם מרגלים בדבר שלא ניסו מעולם והיה די לו שאם ישלח אחד או שנים והשיב להם יוסף אמת כי לא מרגלים שכירים אתם בשביל אחרים כי אתם בני נגיד ומצוה נשיא ארץ רק בעצמכם אתם מבקשים לראות ערות הארץ ללכדה לעצמיכם אתם דורשים ואין אתם באים בשכר. ולכך השיב לראות את ערות הארץ באתם. ועל הטענה איך יכניס האב כל בניו בסכנה השיב להם יוסף מנחש אני בגביע שלי שבטוחים אתם בזכות אביכם כאשר באתם על עיר שכם בטח בזכות יעקב אשר הובטח לו שאין אחד מבניו מת בחייו ולכך באתם כמרגלים וע"ז השיבו לו שנים עשר אחים אנחנו והאחד איננו וא"כ אין ממש באותו בטחון ואין לנו לבטוח בזה ואיך נכנס לסכנה בזה:

פסוק יד

ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם. יש להתבונן מה ראיה הוא מתשובתם שאמרו והאחד איננו שהמה מרגלים. ונראה לבאר שהם פירשו ליוסף איך הוא איננו היינו שחיה רעה אכלתהו וידוע שמי שאינו מדבר לשון הרע ודיבה ניצול מחיה רעה ולכך הם ביקשו לאמת הדבר ליעקב שיוסף הוציא דבה רעה עליהם בשקר וידוע כי לשון מרגלים לשון מוציא דבה הוא כדכתיב לא רגל על לשונו וכהנה רבות במקרא ולכך כשאמרו לו שחיה רעה אכלתהו ליוסף אמר יוסף הוא אשר דברתי אליכם

מרגלים אתם שאתם מרגלים להוציא דבה ולכך קרה שחיה רעה אכלתהו ועוד אמר להם יוסף הוא אשר דברתי כי מרגלים אתם במה שאמרתם שאחיכם הקטן הוא עדיין אצל אביכם ואתם באתם לקנות כל אחד מכם כדי מחיתו וא"כ ביעקב י"ל שהיה נשאר לו כדי מחייתו בביתו אבל אחיכם הקטן מאין יהיה לו וגם כי נשאר עוד תבואה בבית זה שייך לבכור ולא לצעיר וע"כ ששקר אתם דוברים שכולכם יש לכם מחיה וכלכלה רק לרגל את הארץ באתם:

פסוק טו

בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה כי"א בבוא אחיכם הקטן הנה. היינו כי עיקר החיות הוא חיי נצחי ולכך אמרו רשעים בחייהם קרוים מתים ולכך יפה אמר כמו שיש לפרעה חיות כי זהו שקר כי כי אין לו חיי נצחי כן מרגלים אתם. גם רמז להם שלא יצאו מהגלות עד קושי השיעבוד שאז ימות מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה. וזהו חי פרעה כל זמן שפרעה חי אם תצאו מזה ולכך רמז ג"כ כי אם בבוא אחיכם הקטן. כי גמר יציאת מצרים היה קריעת ים סוף כי אז נשלם החירות דקודם לזה היה עדיין הכל במצרים ובים קפץ שבטו של בנימין תחלה כדכתיב בנימין צעיר רודם וזהו רמז אם תצאו מפה עד בא אחיכם הקטן. והדרך הפשוט הוא שאמר שמחזיק אותם למרגלים עד שיבא אחיהם הקטן כי קטן לא יעמוד בנסיון אם מפחדים אותו על המכות והוא מודה מיד על האמת כי כן הוא בטבע על פי חכמת החקירה עד שהתברר הענין לכן אם שידעתם שמרגלים אתם ודאי לא תביאו את בנימין אתכם:

פסוק יז

ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים הא דדוקא שלשת ימים ולא יותר. דיותר מג' ימים אין הקב"ה מניח את הצדיק להיות שרוי בצער:

פסוק יח

ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו את האלקים אני ירא וגו'. נראה לבאר היינו אני צריך להיות דיין ואין מרחמים בדין ואני חומל עליכם מלהרוג אתכם אבל בהתברר שמרגלים אתם אז לא אחוס עליכם מאימת הדין. וזהו את האלקים אני ירא לכן זאת העצה היעוצה לכם לכו לביתכם בטענה שתביאו את אחיכם הקטן וידעתי כי לא תביאו להיות כולכם יודעים כי מרגלים אתם ובזה ינצלו עכ"פ תשעה נפשות מכם:

פרק מד

פסוק יח

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני וגו'. הנה העולם מקשים על יהודה דמה היה כונתו הלא ללעג ולקלס יהיה נחשב בעיני יוסף מושל הארץ. הלא בתחלה אמר יהודה להיות

כל העשרה אחים עבדים וגם בנימין אשר נמצא הגביע בידו יהיה עבד ואח"כ כשנתרצה יוסף באחיו הקטן והמה יעלו אל אביהם נגש אליו לדבר אתו קשות. אבל נראה לבאר כי בלאו הכי גם קשה מה היה לו ליכנס בדבר זה. ואי משום שיהודה היה רוצה ליתן השגחתו על בנימין ג"כ לא היה מגיע כלל שכל שאר אחיו ילכו אל אביהם ולהיות הוא לבדו נשאר במצרים אצל בנימין ולשום עינא פקיחא עליו וגם ליוסף היה ניחא מאוד שגם יהודה יהיה נשאר שם והיה משימו לשר הצבא כאחד הגדולים כי היה גבור שבגבורים ונראה דתחילה היה כוונת יהודה דהקב"ה אמר לאברהם על זרעו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והקב"ה חשב לעשות כל אלה שיתגלגל הדבר עד שיהיו מוכרחים בניו של יעקב להתעכב במצרים ולהוריד אח"כ גם יעקב אביהם אחריהם עם כל בני ביתו כדי להשתקע אתם שם בגלות ולכך קיבל באהבה והיינו כולנו לו לעבדים. אבל אחר ששמע ואתם עלו לשלום אל אביכם ורק בנימין יהיה נשאר שם ונסתר כוונתו ולכך ויגש אליו יהודה. או י"ל בתחלה חשב יהודה שהוא היה אשר בצע אמרתו במכירת יוסף וזהו יום הגמול אשר השיב לו ה' גמולו בראשו. והא דנמצא הגביע באמתחת בנימין הוא רק לבקשת תואנה עליו ע"כ קיבל תחלה להיות כולם עבדים אבל אחר שראה שהדברים הם בהיפך כי באמת בנימין לא חטא כלל ויוסף לא ביקש רק בנימין לכך ויגש אליו יהודה:

איתא במדרש אמר יהודה ליוסף כתיב בנימוסין שלנו ואם אין לו ונמכר בגניבתו וזה יש לו לשלם והוא תמוה דזה יהיה לשחוק בעיני יוסף דמי יכריח אותו לציית לדין תורה ומה איכפת ליה בנימוסין שלנו אבל נראה דיהודה בא עליו במרמה בממ"נ אם לבני נח אנו נחשבים א"כ אנו עשרה אנשים מעידים באיש פלוני שהוא מנוקה מכל עון ולא מצאו בו שום דופי וכי תאמר שאנו פסולים להעיד כי אחינו הוא הלא בן נח אין לו שאר מן האב אלא מן האם. וצ"ל דכישראל אנו נחשבים אצלך ושפיר אמר כתיב בנימוסינו ואם אין לו ונמכר בגניבתו רק יהודה מתירא אולי יאמר יוסף איני דן אתכם כבני נח רק אני דן אתכם בנימוסי מצרים אשר לא יועיל בריבוי עדים רק האיש אשר נמצא הגביע בידו מות יומת ואני מוותר עמו שיהיה לי רק עבד לכך אמר כי כמוך כפרעה. מה פרעה מלך אף אתה מלך מה פרעה גוזר ואינו מקיים גם אתה גוזר ואינו מקיים. היינו מה פרעה גוזר בנימוסי מצרים ואינו מקיים דבנימוסי מצרים כתיב דעבד לא יהיה מלך ואעפ"כ המליך אותך על ארץ מצרים א"כ אין לך טענה דה"ה שהיכולת בידך לעבור על נמוסיהן רק בתחלה ירא לאמור איזה התנצלות כי ראה שהוא וכל אחיו נלכדים עם

בנימין כאשר הוא ע"פ נימוסיהן אבל אחר שאמר יוסף שהמה יעלו לשלום אל אביהם מיד ויגש אליו יהודה.

(אמר המעתיק הגם שאינו מן הראוי לערב דברי בתוך דברי הרב הגאון המחבר ולעמוד במקום גדולים מ"מ לא אוכל להתאפק מלכתוב כאן מה שפירשתי המדרש הזה שהביא הרב כאן זה כמה שנים קודם שבא לידי פירוש הרב המחבר ז"ל על התורה. דהנה יש להתבונן היכי רמיזי שום רמז בקרא שאמר יהודה כתיב בנמוסינו וכו' ונראה דהוקשה להם לחז"ל כמה דברים בדברי יהודה דהנה תחלה כתיב שאמרו כל האחים אל האיש אשר שלח יוסף אחריהם האיש אשר ימצא מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים והוא השיב להם גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים. דהאיך שייך לומר כדבריכם כן הוא כיון שפסק דין שפסק הוא אינו מספיק לפסק שלהם. ורש"י רצה ליישב הלשון כדבריכם כן הוא מן הדין אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין ועכ"פ הלשון הוא דחוק. ועוד יש לתמוה כשבאו אח"כ לפני יוסף היה יהודה לבדו ראש המדברים ואמר ליוסף הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו. למה קיבל על עצמו לחייב יותר ממה שאמר האיש אשר על בית יוסף שבנימין לבד יהיה עבד שבוודאי האיש אשר על בית יוסף יכוון לדון ע"פ נמוסיהון והוא היה פוטר את כולם חוץ מבנימין ורק הוא יהיה עבד ועוד כיון שיוסף וויתר לו בעצמו ואמר כמו האיש אשר על ביתו שהמה ילכו לשלום אל אביהם ובנימין לא יומת רק יהיה לו עבד למה ויגש אליו יהודה לדבר אתו קשות ואמר לבסוף שבנימין ואחיו יעלו אל אביהם והוא לבד ישאר עבד. ונראה לבאר דידוע דהאיש אשר שלח יוסף אחריהם הוא מנשה בן יוסף שהיה המליץ ביניהם שדיבר עמהם בלה"ק ויוסף עשה את עצמו כאלו לא מכיר בלה"ק ובתחלה שלא היו יודעים שהגביע היה מונח באמתחת בנימין לבוא עליהם בעלילה והיו בטוחים שלא ימצא אצלו קבלו דין עובדי כוכבים ומזלות דמי שגונב דבר מבית המלך אחת דתו להמית והנלוים אל הגנב המה יהיו עבדים ומנשה אמר להם כדין תורה דמי שאין נמצא הגניבה בידו אף שהוא מתלוה עם הגנב הוא נקי והאיש הגונב אינו חייב מיתה אף שגונב דבר מבית המלך וזה שאמר להם ואתם כדבריכם שאתם מדברים בלה"ק ודאי יש לכם דין תורה כן הוא ראוי לפסוק שאתם נקיים והוא יהי' רק עבד וכן מצינו בלשון שאמר יוסף אל אחיו כי פי המדבר אליכם שפירשו פי המדבר אליכם בלה"ק וכן יש לפרש כדבריכם כן הוא שאתם מדברים בלה"ק. ומעתה לפי דברי האיש נכנס ספק בלבם מאין לו לאיש הלזה שחשבוהו למצרי לידע דין תורה דמזה לא ידע אז שום אדם רק יעקב ובניו ששמרו את התורה רק חשבו אולי זה האיש היה זמן

מה בעבר הנהר שלמד שם ודבר בלה"ק ויוכל להיות שהיה זמן מה בבית יעקב ושמע שם דרך מקרה דין תורה בנידון כזה אבל היה כאן עוד דבר שע"י כך התחילו לספק בכל מעשי יוסף עד שהיה ראוי להם לחקור עליו מי זה האיש יוסף ומאיזה אומה הוא כי הנה יוסף אסר את שמעון לעיניהם ולאחר שהלכו משם הוציאו מבית האסורים והאכילהו ובוודאי שמעון סיפר זאת לאחיו כשחזרו למצרים ומי לא יתפלא על מעשים כאלו ע"כ כששמע מהאיש אשר על בית יוסף שפסק דין תורה צירף כל הספיקות שהיה לו על יוסף ומעשיו ובא לנסות את יוסף בעצמו האיך ידין הוא בדבר זה. ובא בדבר חדש שאינו לא דין תורה ולא דין אומות ואמר שהמה כולם וגם בנימין יהיו עבדים לנסות אותו היאך ידין הוא וכיון שדן יוסף כמו שדן האיש אשר על ביתו שהמה כולם יהיו נקיים ובנימין לבד ישאר שם לעבד ודן קרוב לדין תורה אז חשב יהודה דאולי זה הוא יוסף דכיון שאמר דאינו מכיר בלה"ק ומהיכן למד לדין דין תורה וליכא למימר ששמע בדרך מקרה דבר זה בבית יעקב הא לפי דבריו אינו מכיר בלה"ק כלל ע"כ מיד ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני. היינו שאמר בפני המצרים שיש לו לדבר עמו דבר סוד באזנו לבדו היינו שרוצה לדבר עמו בלה"ק דבר סוד דמסתמא לא רצה לדבר עמו בלה"ק שלא היה רוצה יוסף שידעו המצרים שהוא מכיר בלה"ק ולכך העמיד מליץ בינותם. ולכך נתחכם יהודה כשרצה לנסות את יוסף לדבר סודו בלה"ק באזני יוסף לבד והתחיל לדבר עמו קשות ככל הכתוב בפרשה ורמז לו בכל דבריו שדיבר עמהם מתחלה ועד סוף שהוא דברי ערמומית ועלילות ושהוא חושדו שהוא רק כמתנכר אליהם ולא איש מצרי הוא. וסיים בסוף דבריו כיון שאתה רוצה לדון אותנו בדין תורה היה לך לדון בדין תורה ממש ולא דרך פשרה דבנימוסינו כתיב ואם אין לו ונמכר בגניבתו וזה יש לו לשלם וא"ת שהגביע כל כך חשוב בעיניך שאתה מנחש בו וחייב לשלם דרך קנס ממון הרבה אביו עשיר מופלג הוא והוא יעלה אל אביו ואנכי אהיה עבד אצלך עד שישלח הממון לכאן וזה כוונת המדרש שיהודה אמר ליוסף כתיב בנימוסינו ואם אין לו ונמכר בגניבתו וזה יש לו לשלם וע"כ מיד כששמע יוסף מיהודה שהוא מסופק בו שאולי הוא יוסף בעצמו ולא יכול יוסף להתאפק וגו'):

איתא במדרש אמר יוסף לאחיו הרגלתם בכך כי אמו של בנימן גנבה ג"כ את התרפים מאביה ולמד ממעשיה ואמר יוסף כי ניחש זאת בגביע שלו ולכאורה יש לתמוה על יוסף הצדיק שיזכור אמו לחטא באומרו על צדקת כזו שחטאה ח"ו. אבל הענין כך הוא. ומתחילה נקדים לתרץ קושית העולם דמקשים בפרשה שלפניו דדנו ק"ו בעצמם הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב הלא

דברי שטות היה התנצלות הזה דלמא הכסף הוצרכו להשיב מפחד ניחוש הגביע ואימת הגביע נפל עליהם שיהיה מנחש בגביע ויהיה נחשב להם לעון. ועוד דבוודאי קצינים מופלגים וחשובים היו ולא איכפת להו בממון כלל רק הגביע לנחש בו אשר נפלאה אהבתו לכל אדם וזה אינו דבר השוה לכל דבר כאשר באמת גם לו גם להם לא היה דבר כזה באמת חשק ומתאוה לגונבו. וי"ל ובחדא מחתא מחתינהו דכך היה התנצלותם דמה היה לנו למהר לשאת אותו למצרים ברוב מתנות כי ממ"נ אם ינחש בגביע יראה כי שלא בזדון נעשתה זאת ואם לא ינחש בו לא ידע כלום ואעפ"כ מהרנו לשוב אליך כי לא חפצנו ח"ו בגזל ואיך נגנוב את הגביע כדי לנחש בו שהוא עונש חמור דבן נח שעשה כישוף חייב מיתה. וע"כ אמר להם יוסף דיפה דנתם ויפה אמרתם שלא גנבתם אותו לנחש בו רק שלא רציתם לעבור על לפני עור לא תתן מכשול לבל אכשל בכישוף גנבתם אותו כי הורגלתם בכך. דאיתא במדרש דרחל גנבה את התרפים אשר לאביה כי לבן היה שואל בתרפים וגם אתם עשיתם כזאת ואם כן לא הזכיר זאת לאמו לגנאי רק לזכות:

פסוק יט

אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח. יש לפרש הא דשאל להם על אחים אף דראה כאן עשרה אחים היינו דוודאי דיש לכם עוד אח לשמש אביכם הזקן אשר אמרתם כי וודאי לא הלכתם כולכם מאביכם לבל ישאר אחד לשמשו:

פסוק כ

ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו. יש לדקדק מה בא לומר בזה. ונראה לבאר דאיתא ברש"י פרשת ויחי שמעון ולוי אחים מי הם בני השפחות לא היו כי לא היה שנאתן שלימה דכתיב והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגם ישששכר וזבולן לא היו הא לא היו רשאי' לדבר בפני אחיהם הגדולים מהם. ולכאורה יש להבין דהיה לפרש טעם שאינן יכולים לדבר בפני אחיהם הגדולים מהם גם בבני השפחות. אבל נראה דאיתא בזוהר דדוקא אחיו מן האם מחויב לכבד הגדולים ממנו אבל לא אחיו מן האב כי הלימוד מאת אמך הוא לרבות אחיך הגדול. ואמרינן היכא דקאי קאי. ולכך מרבינן דוקא אחיו מן האם אבל לא אחיו מן האב. ולכך בבני השפחות לא הוי מצי למימר הטעם דמשום כבוד אחיהם הגדולים לא היו יכולין לדבר בפניהם כי באמת לא היו מחוייבים בהכי כי היו מאם אחרת משא"כ בישששכר וזבולון שהיה להם ולאחיהם הגדולים שהם כולם בני לאה אב אחד ואם אחת שפיר לא היו רשאין לדבר לפני אחיהם הגדולים מפני שמחוייבין בכבודן. וזה הענין נמי כאן דלכאורה קשה וכי בנימין הצדיק יעשה כזאת ויניח אחיו הגדולים לשוט בארץ ולצאת למרחקים להביא טרף ומזון לביתם והוא יושב שקט בביתו

וכי זה היה דרך הטוב והישר בעיני אלקים ואדם. ולכך אמר ויותר הוא לבדו לאמו ואם כן אינו מחויב כלל בכבוד אחיו הגדולים. ועוד אמרו אף אם היה מחויב בכבוד אחיו הגדולים מ"מ ואביו אהבו ואם הוא ישאר בבית יש לאביו יותר משיבת נפש ממה שיהיה לו אם ישאר בבית אחד משאר בניו והוי כבוד אביו בזה וכבוד אביו הוא קודם לכבוד אחיו הגדולים כדאיתא בגמ' אם אמר לו אביו השקיני מים ואמו אומרת לו השקיני מים אביו קודם דהוא ואמו חייבים בכבוד אביו וכאן הוא כמו כן:

פסוק כב

ונאמר אל אדוני לא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת. ויש להבין כי בימים מעטים שיהיה עם אחיו על הדרך וישוב אח"כ אל אביו לא היה יכול לעזוב את אביו. וכי בן קטן היה דהא יוסף לא ביקש בפעם ההוא מהם רק שיביאו בנימין עמהם כדי לברר אם הם מרגלים או לא ומה זה שהשיבו לו באותו הפעם ועזב את אביו מת. ונראה לבאר דהם לא ידעו אז הפירוש בזה דאמר יוסף אשימה עיני עליו כי יש לפרשו באחד משני אופנים האחד הוא דכוונתו בזה להשים עינו עליו היינו השגחתו תהא עליו לבל יארע לו שום דבר רע אם יהיה אצלו והפירוש השני הוא דכוונתו היה רק שימת עין אם הוא זה שאמרו עליו ילד זקנים קטן שלא חטפי נער יהיה מי שיהיה מן השוק ויאמרו זה הוא אחינו הקטן שאמרנו. ולכך אמר ואשימה עיני עליו היינו שאנחש בגביע אם הוא אחיכם הקטן אשר אמרתם רק הנפקותא אשר יש בין שני כוונות האלו. נראה כך דאם הוא כפירוש הא' האמת שישים עליו השגחתו נמצא שדעתו בזה שיהיה אצלו במחיצתו ימים רבים והוא ישים עינא פקיחא עליו כי על שעה ורגע אחד לא שייך השגחה כלל אבל אם פירוש השני הוא אמת א"כ היה כוונתו רק לברר הדבר על ידי הקטן אם אינם מרגלים שנוח לפתותו בדברים לומר האמת ע"כ התחכמו ואמרו לו אם בשימת עינך עליו בשימת השגחה ודעתך שיתעכב אצלך ימים רבים ועזב את אביו ומת:

פסוק כה

ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אוכל. הא דאמר להם יעקב לשבור רק מעט אוכל. נראה דיעקב היה רוצה בזה להטעות את יוסף שלא יבקש את בנימין דווקא בפעם הזאת דיוסף היה הפותר שיהיה ז' שנים שובע ואח"כ ז' שני רעב ויעקב ידע דבזכותו לא יהיה רק ב' שנים רעב וכדי ליתן להם את שמעון אחיהם רצה לדחותו באותו פעם שיש לו שום אונס שלא יכול לשלח את בנימין בפעם הזאת וכיון שלא יקנו רק מעט אוכל לזמן מועט ממילא יהיו מוכרחים לבוא אח"כ עוד למצרים לשבר אוכל ואז ע"כ יהיה מוכרח לשלח בנימין והוא לא היה דעתו באמת לשלח עוד למצרים שחשב שיספיק מעט האוכל עד

שיכלו שני שנים של רעב וזה שאמר יהודה ונאמר לא נוכל לרדת כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו כי אי אפשר להטעות אותו בשום ענין:

פסוק כז

ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי וגו'. הא דהקפיד לשלח בנימין משום דשנים ילדה לו אשתו. נראה דשנים הם זוגות ויש סכנה בשנים ולכך אסור לשתות ב' כוסות בבת אחת כי ה' הוא אל אחד ועבודת כוכבים ומזלות הוא אל אחר ולכן בשנים יש רשות לשטן לקטרג כי חדא מינייהי נקט לדידיה ולכך הפציר בניו לבל ליקח אותו ממנו:

פסוק כט

ולקחתם גם את זה מעם פני וקראהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאולה. נראה לבאר דיעקב ראה בנבואה ששבט אחד יחלק לשנים ולכך לא ציער את עצמו הרבה על יוסף בחשבו שבשביל שיחסר יוסף מתחלק שבט אחד לשנים להיות במספר שבטי י"ה אבל השתא ולקחתם גם את זה והורדתם את שיבתי ברעה שאולה כי סימן רע הוא לי אם ימות א' בחיי ולא יהיה במספר י"ב שבטי י"ה:

פסוק ל

ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו. נראה לבאר דידוע דבן שנולד יש לו קצת אחיזה או בנשמת האב או בנשמת האם וזהו בראות רחל בהקשותה בלדתה סברה שהוא ג"כ ימות בזמן מועט דיש לו אחיזה בנשמתה ולכך קראה לו בן אוני לשון אנינות אבל אביו קרא לו בנימין בן ימיני שידע שיש לו אחיזה בנשמתו וזה שאמר יהודה ונפשו קשורה בנפשו שיש לו אחיזה בנשמת האב:

פסוק לא

והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה. נראה לבאר דאין הכוונה שימות לקול חרדה כי ח"ו לחשוב על יעקב כזאת שהוא מדת פחותי הערך רק הענין הוא דכבר היה ליעקב סימן במות אחד מבניו בחייו שירש גיהנם וגם ידע יעקב כי בשביל שרחל גרמה ליעקב שהוצרך להיות עבד עוד ז' שנים שזרעה יהיו עבדים ולכך היה נחמת יעקב כי לא מת יוסף רק היה נמכר לעבד כי כך ראוי לעונש רחל אבל בראותו כי בנימין לוקח לעבד א"כ בזה נתקיים העונש וישפוט כי מת יוסף וזהו והיה כראותו כי אין הנער ומת פירושו של ומת הוא כשיגיע עת קצו למות וימות אז יהיה יורד ביגון שאולה כי יחשוב שיהיה יורש גיהנם:

פסוק לב

כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים. הנה באמת יש להבין מה היה ערבות של יהודה כי לולא זאת בלא"ה היו מתים ברעב וא"כ אין ערבות שלו כלום אבל העיקר שהיה יעקב מתירא כי כאשר יהיה בנימין נשקע במצרים יבוא לידי עבירות זנות וכדומה כי היא ערות הארץ אבות הטומאה וזה מיתה נצחיית ולא חש על מיתה זמניית רק על מיתה נצחיית ולכך גם יהודה בערבות שלו ערב בשני עולמות וזהו וחטאתי לאבי כל הימים. ועוד יש לפרש דיעקב הוצרך להעמיד י"ב שבטים ובנימין מן המנין וא"כ אם יארע לו תקלה וחטאתי לאבי כל הימים גם בעוה"ב שהסימן הוא שירש גיהנם גם ידוע דלכך לקח יעקב דווקא יהודה לערב ולא לאחד משאר השבטים כי יהודה היה מלך ולו העוז והכח להציל וכן הוא במדרש ויגש אליו יהודה כי הנה המלכים נועדו זה יהודה ויוסף שנתיעדו יחדיו ואם לא יציל אותו מיוסף יורידהו מגדולתו ואינו מלך והנה בתמר היה ליהודה תירוץ כי חשבה לקדשה רק קדשה נמי אסורה להדיוט רק למלך מותרת כמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים וזה שאמר אם לא אביאנו יורידו אותי מגדולתי ואין אני מלך וחטאתי לאבי שבשמים כל הימים היינו לעוה"ב על מעשה דתמר:

פסוק לד

כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברעה אשר ימצא את אבי. נראה לפרש כי קודם לזה אמר יהודה ליוסף שהוא ישאר אצלו עבד תחת בנימין ובודאי היה ראוי ליוסף להתרצה בזה וכי לא היה טוב היות הוא לו לעבד יותר מבנימין שהיה רך בשנים ואין לו כח וגבורה ויהודה היה גבור אשר לא היה כמוהו רק שחשב יהודה פן יאמר יוסף אשר אם יברח יהודה מה יעשה לו כי גבור הוא ויכול להמלט על נפשו משא"כ בנימין רק ידוע דעבד הבורח דינו הוא להחזירו בשלשלאות של ברזל ואיתא ראוי היה יעקב לירד מצרים בשלשלאות של ברזל רק שנתגלגל הדבר ע"י מכירת יוסף וזה שאמר איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי כלומר איך אברח פן אראה אני ברע אשר היה ראוי לימצא את אבי דהיינו להחזיר אותי בשלשלאות של ברזל כעבד הבורח ע"כ טוב לך שאהיה עבד תחת בנימין או יש לומר שכיון לגיהנם שהוא הנקרא רע באמת והענין הוא דיעקב פחד מגיהנם מחמת יוסף ויהודה ידע כי לא נהרג יוסף אבל לו יגיע הרע הזה של גיהנם אם לא יביא את בנימין לאביו מחמת ערבתו והוא התנדה עצמו בעוה"ב וזה שאמר אם אין הנער אתי אראה ברע אשר ימצא את אבי:

פרק מה

פסוק א

ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. נראה לפרש כי כבר כתבתי דאחי יוסף התנכלו להמיתו כי ראו שיצא ממנו ירבעם מסית לישראל לעבוד עבודת כוכבים ומזלות וא"כ ברואם עכשיו כי מלך במצרים ולקח בת פוטיפרע כהן און יותר ישפטו כי יצא ממנו ח"ו נצר זדון ויותר ימצאו עילה להרגו וגם ביוסף עצמו יטעו כי ח"ו נשתקע בטומאה וא"כ היה ראוי לו שלא יתייחד עמהם לבד ובא הכתוב להשמיענו צדקתו של יוסף ששם נפשו בכפו לבל יבייש את אחיו בפני אחרים בהתודע אליהם וזה אמרו ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו היינו אחיו הנצבים עליו להורגו מלצווה הוציאו כל איש מעלי ולא די שהוציא כל איש נכרי ממנו לבל ישמעו עלבון אחיו הנכלמים ממנו אלא אפילו ולא עמד איש אתו שהוא בנו מנשה כמו שדרשו חז"ל על פסוק ויקרא לאיש אשר על ביתו אמר יהודה דין רפש מדבית אבא ומנשה נקרא איש כדכתיב לאיש אשר על ביתו גם אותו הוציאו:

פסוק ב

ויתן את קולו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. נראה שבכה בבכי גדול כדי שלא יאמרו המצרים כי כל הדברים המה בתחבולה שלקח עשרה אנשים בעלי צורה וייחסם לו לאחיו כדי שלא יאמרו עבד הוא ולכך נתן קולו בבכי גדול עד שלא יכול להתאפק לרב בכי וזה מורה שהבכיה הוא מקירות לבו וזה לאות שאינו תחבולה וזהו וישמע בית פרעה להורות המכוון:

פסוק ג

ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי. הא דשאל להם תיכף בהתודע להם העוד אבי חי ונראה דר"ל העוד חי ברה"ק שישיג ענינו ברה"ק שלא נשקעתי ח"ו בטומאות מצרים ולכן אין לכם לפחד ממני וגם אם הוא חי מה לכם לפחד וכי גרע אנכי מעשו שלא רצה להרוג את יעקב בעוד שאביו חי כדכתיב יקרבו ימי אבל אבי וא"כ אל תפחדו וגם הראה להם ברית מילה לאות כי לא בעל בעילה אסורה כי אז נמשך ערלתו:

פסוק ז

וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. נראה לבאר כי בברית בין הבתרים נאמר בארץ לא להם ויש בו שני פירושים האחד שלא יהיה לישראל אחיזה בקרקע כלל וזה בארץ לא להם או שיהיו גרים אצל עם שהם בעצמם ישבו בארץ לא להם כי יוסף העביר העם מערים לערים והאדמה לא להם וזה וישלחני

אלקים לפניכם למצרים לעשות כזאת כי ע"י כן יהיה לכם שארית בארץ כי יתקיים פי' השני וגם לפליטה גדולה כי יקויים ע"י יוסף ויצאו ברכוש גדול כי יוסף ע"י הרעב לקח כל כסף משאר ארצות והכל לקחו ישראל ממצרים כנודע:

פרק מז

פסוק כח

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה. איתא במדרש והביאו רש"י למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרות השעבוד דבר אחר שביקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו. ויש להתבונן בזה דהא השעבוד לא התחיל רק אחר מיתת כל השבטים כדכתיב וימת יוסף ואחיו וכל הדור ההוא ואח"כ התחיל השעבוד ואיך אמר דמשנפטר יעקב נסתמו עיניהם של ישראל מצרת השעבוד ועל הפירוש השני קשה כיון שיעקב ידע את הקץ וביקש לגלות לבניו למה נסתם ממנו. ולחבר שני הפירושים לאחד נראה דאיתא במסכת מגילה על נבואת דניאל וראיתי אני לבדי את המראה והאנשים אשר עמי לא ראו אבל חרדה גדולה נפלה עליהם איהו עדיף מינייהו ואינהו עדיפי מיניה איהו עדיף מנייהו דאיהו חזי ואינהו לא חזו אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא וכיון דלא חזו מ"ט אבעית ומשני אע"ג דאינהו לא חזי מזלייהו חזי והנה יש לשאול כיון שהם נביאים למה באמת לא חזו הם את המראה כמו דניאל ועוד מה היה החרדה שחרדו ונראה דההחילוק הוא בין נבואה לחזון דהנביא צריך לדבר מה שהוא רואה בפני כל דאל"כ הוא כובש נבואתו וחייב מיתה בידי שמים משא"כ אם רואה הנביא רק בחזון ולא במראה שלימה אינו צריך לגלות החזון משא"כ מי שאינו נביא אף אם רואה במראה שלימה אינו צריך לגלותו ואיתא בזוהר הטעם דהגאולה היה נעלם מכל חזון כדי שיקבלו ישראל הצרות בנחמה שיהיו סבורים דהוא חבלי משיח דכתיב עת צרה ליעקב וממנה יושע ואם יודע דעדיין לא הגיע עת הגאולה היה הצרות נחשבות אצלם בכפלים מעכשיו ולכך הם לא ראו את המראה ממש כדי שלא יצטרכו לגלות את הקץ כיון שהם נביאים והוא נעלם מכל חזון מטעם שכתב הזוהר והם הבינו זאת שלכך לא ראו שלא יגלו עת קץ וכמה צרות שיעברו על ישראל קודם הגאולה שיקבלם בנחמה ולכך חרדה גדולה נופלת עליהם וע"ז היה הנביא מתאונן במסתרים תבכה נפשי על מה שהוא במסתרים היינו עת הגאולה תבכה נפשי דמאותו טעם שהוא נסתר אני יודע שכמה צרות יעברו על ישראל עד ביאת הגואל ולפי זה שני הפירושים הם אחד דפרשה זו סתומה שביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו וצ"ל הטעם כמ"ש הזוהר כדי שיקבלו הצרות בנחמה

ומזה מוכח שביציאת מצרים לא תהא גאולה שלימה רק יהיה עוד צרות ושעבוד וע"כ נסתמו עיניהם מצרות השעבוד שיהיה אחר גאולת מצרים שהבינו זאת ממה שלא גילה יעקב את הקץ:

ויחי יעקב בארץ מצרים וגו'. הא דחלק הכתוב שנותיו של יעקב לשני חלקים דבמצרים חי י"ז שנה ואח"כ כלל כל שנותיו לבד שהם קמ"ז שנה נראה דאמרו חז"ל דיעקב אבינו לא מת והענין הוא דבשאר מתים כל י"ב חודש הנשמה הולכת למעלה ויורדת אבל ביעקב כל העתים שווים ותמיד הנשמה הולכת למעלה ויורדת וזה שאמר ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ובאמרו ויחי משמע שיש אחריו מיתה זה דוקא בארץ מצרים אבל בארץ ישראל חי לעולם ויהי ימי יעקב שני חייו. הא דנקט ימים ואח"כ שנים ומה הם הימים דנקט נראה לבאר דכתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה ופירושו הוא דהצדיק בכל יום מתקן כמה עולמות וכשהיום יפנה נדמה אצלו כשנה שקיים כמה וכמה מצות וברשע הוא להיפך שהשנה עוברת ברשעו ולא תיקן נשמתו רק אוכל ושותה ותמיד כל הזמנים כלים מהרה ונחשבים לאין וגם כי יזקין לאין נחשבים לו שניו אשר היה בעולם וזה שכתוב יראת ה' תוסיף ימים דימים נחשבים לו כשנים ושנות רשעים תקצרנה דגם השנים אינם נחשבים לו לכלום. וזהו הפירוש ויהי ימי יעקב היינו שני חייו דהימים נחשבים לו כשנים:

פסוק כט

ויקרבו ימי ישראל למות. איתא במדרש אמר לו הקב"ה חייך נטמן אתה ואין אתה מת נראה לבאר דהוקשה להם דלמה כתיב ישראל דהא אין שלשון ביום המות וישראל הוא לשון שררה לכך דרשו דמזה מוכח שאמר לו הקב"ה אין אתה מת ועוד באופן אחר נראה לפרש דאיתא גם שם במדרש על פסוק זה דקרבו הימים לפני הקב"ה ואמרו כבר הגיע הזמן שימות יעקב וקשה דאדרבה דהיה להיות שמחה להימים בחיי הצדיק שמסגל בהם תורתו תמיד ועבודת ה' רק דמשום הכי אמרו הימים כבר הגיע הזמן דרבקה אמרה למה אשכל את שניכם ביום אחד שצפה בנבואה שימותו שניהם ביום אחד ושמחו על מיתת עשו באבוד רשעים רנה ועדיין יש לשאול מה תועלת יש לימים אם ימות רשע כיון שגם צדיק ימות באותו יום הלא מדה טובה מרובה ולכך דריש מאותו הפסוק שאמר לו הקב"ה שיהיה נטמן ולא ימות ע"כ צפו הימים על מיתת עשו כיון דיעקב לא מת:

ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים. במדרש איתא ג' טעמים למה לא רצה יעקב להיות נקבר במצרים האחד שסופה להיות עפרה כנים והשני שאין מתי ח"ל חיים אלא בצער גלגול מחילות

ושלא יעשוני מצרים עבודת כוכבים ומזלות ונראה דהוצרך לג' טעמים דוקא דלא סגי בחד דהנה הקשו על החכם הכוזרי שהשיב למלך הכוזרי דגושן היא מא"י ולא שחטו הפסחים בחוץ וא"כ קשה למה הטריח יעקב ליוסף לקוברו בא"י בשביל גלגול מחילות ולא צוה לקוברו בגושן אלא דידע דגושן לא ילקה עפרו בכנים ויאמרו מצרים בשביל שיעקב נקבר שם היה זאת ויעשהו עבודת כוכבים ומזלות רק למה לא צוה להקבר אותו בנילוס וצ"ל הטעם משום גלגול מחילות וגם בלא"ה יש לדקדק דהא נמי יכולין לעשותו בא"י עבודת כוכבים ומזלות וכן מה איכפת ליה אם יהיה על קברו כנים מלמעלה ע"כ צ"ל כל הטעמים:

פסוק ל

ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. הענין הוא שאין קוברין צדיק שאינו גמור אצל צדיק גמור מפני שנשמתם אינה במדרגה אחת לכך אמר יעקב אין אתה צריך לחוש לזה כי ושכבתי עם אבותי דקאי על הנשמה היינו שהיא במדרגת נשמת אבותי ע"כ רשאי אתה לקבור אותי בקבורתם:

ויאמר אנכי אעשה כדבריך ויאמר השבעה לי וישבע לו גו'. ויש להתבונן דאמר יעקב תחלה שים נא ידך תחת יריכי דהיינו לישבע כמו שפירש רש"י למה אמר לו עוד הפעם השבעה לי ואי משום שהשיב לו יוסף תחלה אנכי אעשה כדבריך ולא קיבל עליו שישבע לו על זה הא גופא תקשי דלמה לא קיבל עליו בשבועה ועוד נראה שפת יתר דכתיב אנכי אעשה כדבריך דלמה זה אנכי דזה נשמע ממלת אעשה שפירושו אני אעשה ע"כ נראה לפרש שיוסף אמר אנכי אעשה היינו ממני לא יהיה מניעה לעשות זאת. אבל איך אוכל לישבע על זה כיון שדבר זה תולה בדעת פרעה אם יניחני לילך. ולזה אמר לו יעקב השבעה לי ואם תשבע לי ע"כ יסכים פרעה שתלך שאם יאמר לך שתתיר לך השבועה תאמר לו א"כ תתיר לך גם השבועה שנשבעת לו שלא לגלות שאינו מכיר בלה"ק ועוד יש לומר שיוסף רמז לו במה שאמר לו אנכי אעשה כדבריך היינו שגם אנכי אשביע לישראל כשיצאו ממצרים שיקברו עצמותי בא"י. לכך נתירא יעקב שיתרשלו עד שיבוא עת פקידה לשאת עצמות יוסף ליטול עמו שני ארונות ע"כ אמר עוד הפעם השבעה לי שתקברני מיד אחר מותי בקבורת אבותי:

פסוק לא

וישתחו ישראל על ראש המטה פירש רש"י הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה. והטעם לזה הוא מחסדי ה' אשר השגיח על הרהורי הטובים מהחולה מה שאין המלאך יכול לידע כי החולה אינו יכול לתקן ע"י מעשה עבודה ועוד נוכל לפרש וישתחו ישראל על ראש המטה דקודם יעקב לא היה

אדם חולה ולכך נאמר מיד אחר זה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה דהוא דבר שלא נהייתה בימים ההם עד יעקב:

פרק מח

פסוק ב

ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה משום דנאמר לו ויוסף ישית ידו וגו' דקאי על שעת מיתה. והבין דהגיע עת האסף על עמו לכך ויתחזק לעשות צואה לפניו:

פסוק ג

ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז. הא דהזכיר השם הזה כאן נראה שרמז לו משם דנקרא שדי על שאמר לעולמו די והפירוש הוא שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל דהעולם נחלק לי"ב חלקים כידוע לכל בעלי התכונים וע"כ רצה העולם להתרחב עוד נגד י"ג שבטים כי שבטו של יוסף נתחלק לשני שבטים ואמר הקב"ה די ומזה מוכח שיהא י"ג שבטים ע"כ כאן שרצה יעקב להודיע ליוסף שיתחלק שבטו לשני שבטים רמז לזאת בשם שדי והא דאמר הקב"ה די שי"ג שבטים הם כנגד י"ג מידות אלא ששם אדני נכלל בכל המידות וכנגדו שבט לוי. ולכך נאמר עליהם אחלקם ביעקב. והא דהזכיר לוז ולא הזכיר בית אל. י"ל משום דירבעם העמיד עגלים בבית אל ומשום שדימה שלא שב הרפואה למקומה ויהיה לו צער להזכירו ולכך לא הזכיר כאן בית אל:

פסוק ד

ויאמר אלי הנני מפרך והרבתיך ונתתיך לקהל עמים וגו' ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם. פירש"י גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין למדני שעתיד אחד משבטי לחלק ואותה מתנה אני נותן לך ואיתא במדרש פרשת וישלח על פסוק גוי וקהל גוים עתידין בניך לעשות כמעשי הגוים. ויש לפרש שהמדרש מדייק כן ממה דכתב כאן פרשת ויחי הנולדים לך עד בואי אליך אם כן בודאי קאי עליהם כי בבני נח הולכין אחר משפחת האם שהיתה מכנענים אלא שהי' לאביהם דין ישראל ולא דין ב"נ וזה דוקא בא"י ולא בח"ל אבל כשבא יעקב למצרים בא המרכבה לשם וחזרו להיות להם דין ישראל כדאיתא במדרש לוי היה ראש ישיבה במצרים וזה שדקדק עד בואי אליך:

פסוק ט

ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה. פי' י"ב שבטים היה ראוי יוסף להעמיד כמנין זה ונאבד ממנו עשרה כידוע:

פסוק י

ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות. נראה לפרש שלא תאמר דלכך לא הכירם וכהו עיניו כמו ביצחק שכהו עיניו לבל יראה שעשו יוצא לתרבות רעה כן הדבר אצל יעקב שלא ירגיש ח"ו ברעת בני יוסף ולכך אמר הכתוב דלא כן הוא שצדיקים היו רק הזקנה גרמה שעיניו כבדו מראות:

פסוק יא

ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלקים גם את זרעך. נראה לבאר כי כבר כתבתי מה שאמר יעקב אראה פני יוסף היינו להסתכל בצלמו אם עדיין צלם אלקים עליו כי יעקב דאג שיהיה נכשל ח"ו בחטא וסר צלו. ולכך דאג כי חיה רעה אכלתהו כי כל זמן שצלם האלקים על האדם אין לו פחד מחיה רעה ואמרו חז"ל הבועל ארמית לא לא יהיה לו ער ועונה בתלמידים. והנה אפרים ומנשה שהיו ת"ח וצדיקים גדולים. וזהו מופת חותך שלא נטמא יוסף והוא עומד בצדקתו וזה אמרו ראה פניך לא פללתי כי חשבתי שנכשלת בחטא ולא יהיה לך צלם אלקים והנה הראה לי גם את זרעך צדיקים ות"ח ומזה ראיה שלא חטאת כלל ונצלת מעבירה. גם יש לפרש שחשב היותו חוטא כי ראה כי עלול הוא לחטוא וחיה רעה אכלתהו אשת פוטיפר. אמנם ניצל שראה יוסף דיוקנו של אביו ואמר לו עתידים אחיך להבהיק אבנים שלהם באפוד ואבן שלך לא יבהיק והא דהזכיר לו האפוד משום דבעת ששאלו ישראל באורים ותומים שאלו אוה"ע גם כן בתרפים אלא שלא השיבו להם רק מחצית הדברים ולכך נקראו אורים ותומים שמשלימין את דבריהם ויוסף ראה באצטרלוגין שאשת פוטיפר תוליד צדיקים ממנו ובאמת היה זה על בתה והוא לא ראה שפיר. ולפיכך רצה תחלה להתפתות לה עד שאמר לו דיוקנו של אביו שטעה וע"כ הזכיר לו האפוד. וז"ש הנה הראה אותי אלקים היינו שהראה לך אלקים אותי היינו דיוקני גם את זרעך היינו שאמרתי לך שזרעך יהיה מבת אשת פוטיפרע ולא מאשת פוטיפרע. וזאת גרם לראות פניך בצלם אלקים ולא באת לידי חטא:

פסוק יב

ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. נראה כי ביעקב נאמר ויגע בכף יריכו. היינו דורות הבאים יוצאי ירך יעקב יש לס"ם אחיזה הואיל ונולדים מסיועת גיד הנשה דבו אחיזה לס"ם. אמנם יוסף דישב באיתן קשתו לא יש לס"ם אחיזה. ואינם בכלל יריכו. ולכך ויוצא אותם מעם ברכיו כי שם בברכים יש לחיצונים אחיזה. ולכך אמרו הנהו ברכי דרבנן דשלהי מנייהו הוא דשם יש להם אחיזה אצל ת"ח מחמת הלידה ולכך שדרו של אדם נעשה נחש מאן דלא כרע במודים:

פסוק יד

וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור. ענין הבדל הדעת שבין יעקב ויוסף בשימת מנשה ואפרים מימין ושמאל הוא זאת כי יוסף חשב כהן העובד הוא בצד ימין כנודע והעבודה היה אז בבכורים ולכך הציב מנשה לימין. אבל יעקב שכל ידיו כי ידע שלא יקום העבודה בבכורים והתורה בימין כנודע והתורה לעולם בין כתפיו שכן ולא במקום גבוה. ולכך גרשון שהיה בכור לא זכה לשאת את הארון רק קהת ועליו נאמר יקרה היא מפנינים. וגם הקדים בתורה קהת לגרשון להורות כי התורה ניתנה באנשים פחותי מעלה ולכך אמרו חז"ל הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה וזהו עוז בידך היינו התורה שנקרא עוז היא בידך כי ידך גימטריא דל ולכך נקרא ידכה יד כהה. ומציון תצא תורה. ולכך אף שאפרים היה הצעיר עליו נתנה הימין ויהושע היה תיכף אחר משה ראש המקבלין גם שכל ידיו להורות בזה שאין נ"מ בימין ושמאל כי יעמדו מהם צדיקים שמהפכין הדין לרחמים. וגם רשעים שמהפכין רחמים לדין וגם שכל ידיו כי מצד יוסף מנשה שהוא הבכור כולו קדוש הוא וראשית אונו לו משפט הבכורה וקדושה ולכך העמידו יוסף לימין אבל מצד אסנת אמת שהיה בה שמץ סיגים משכם בן חמור מנשה שהוא הראשון קלטו. ולכך יותר יתכן אצל אפרים הימין ולכך שכל ידו. גם שכל ידו כי זרוע שהוא לשון חוזק מורה על זכר ועל יוסף ויפוזו זרועי ידיו היה בצד מנשה. אמנם ידו שהוא מורה על כלי מעשה שהוא נוקבא שכל כי ראוי ימין לאפרים גם שכל ידיו כי ידוע כי בכור שורו הדר לו ושור הוא משמאל למרכבה. ולכך הושם שמאל למנשה. שור נשתנה לכרוב ואמרינן אפי רברבי ואפי זוטרי וחשב יוסף כי מנשה הוא אפי רברבי והוא אדם בימין המרכבה ואפרים אפי זוטרי בשמאל המרכבה ויעקב אמר אולם הוא יגדל והוא אפי רברבי אדם שבמרכבה ולכך שכל ידיו:

פסוק טו

ויברך את יוסף ויאמר האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק האלקים הרועה אותי מעודי עד היום הזה. נראה לבאר כי הצדיקים גמורים עובדים השם בלי עזר וסעד מן השמים ואח"כ בא להם רוח טהרה להוסיף להם אורה וטהרה משא"כ בינונים שצריכין תיכף עזר מן השמים לנהלם בדרך טוב. ולכך יעקב על אבותיו אמר שהתהלכו לפני ה' הרצון בזה שמעצמן עבדו ה' טרם הגיע להם עזר אלקים אבל על עצמו נהג ענוה ואמר שהיה צריך תיכף עזר אלקי ע"כ אמר האלקים הרועה אותי מעודי:

פסוק טז

המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב הארץ. נראה לבאר על דרך שאמר במדרש פרשת וישלח שאמר הקב"ה למיכאל עשית ליעקב בעל מום והשיב לטובתו עשיתי. וכבר פירשתי שתשובת מיכאל היה מפני שבגיד הנשה היה לס"ם בו אחיזה אבל עכשיו שנעתק ממקומו אין לו בו אחיזה ומשמע במדרש שמיכאל הוא הנראה ליהושע וגדעון. ובזה היה מברך להם כמו שגואל אותי בזה יברך להם שיהיו צדיקים גמורים ועי"ז ויקרא בהם שמי משא"כ במעשה זמרי ובמחלוקת קרח לא יקרא שמי עליהם כמו שביקש בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי ואף שלא יהיה בהן יצה"ר כלל ואפ"ה וידגו לרוב כדגים שבים שאין טבעם להוליד ע"י חימום היצר הרע:

פסוק יז

וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וגו' ויתמוך יד אביו וגו'. הא דהמתין עד אחר הברכה. נראה דמתחלה היה סבר דיעקב רצה לברכם בעניני עסקי עוה"ז שבא מצד שמאל מצד צפון ע"כ שם שמאלו על הבכור ע"ד הרוצה להעשיר יצפין אבל השתא דאמר המלאך הגואל והיה מברך להם שיהיו צדיקים רצה לתמוך יד ימינו על ראש מנשה ע"ד הרוצה להחכים ידרים. או נראה מתחלה היה סבר דשמאל הוא משובח שהוא כנגד ימין של שכינה אבל עכשיו שראה שמברך ע"י מלאך הממוצע ביניהם א"כ הימין משובח דשמאל המלאך הוא נגד ימינו של הקב"ה וימינו הוא נגד שמאל המלאך:

פסוק יט

וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו היינו שיצא ממנו יהושע. נראה לבאר ע"פ מש"כ לעיל שקהת היה קודם לגרשון שהיה נושא הארון והטעם מפני שדרכו של הקב"ה להתחיל בקטן רמז שמי שמקטין עצמו זוכה לתורה משה היה קטן מאהרן וע"י ניתנה התורה ולכך מסרה ליהושע שיצא מאפרים עוד טעם וזרעו יהיה מלא הגוים דצריך שיהיה הימין מקרבת ומרחב הזונה שהיתה גיורת יצאו ממנה נביאים:

פסוק כ

ויברכם ביום ההוא לאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלקים כאפרים וכמנשה איתא בתרגום יונתן ויברכם ביום ההוא בך יוסף ברי יברכון בית ישראל ית ינוקא ביומא דמהולתא למימר ישימך ה' כאפרים וכמנשה. נראה הטעם דביום המילה הוא סכנה מעין הרעה כמו שרצה לעשות בלעם על כן יברכם ביום המילה שיהיו כאפרים ומנשה שאין עין הרע שולט בהם או יש לפרש ביום ההוא אחר שיעמיד יהושע השמש והירח

אז יהיה ניכר גדולת הקטן או יש לומר מפני שעתיד ירבעם לצאת ממנו לא היו ראוים לברכה אלא שאין הקב"ה דן רק לפי מעשיו של אותו שעה ולכך נאמר ביום ההוא דייקא:

פסוק כב

ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי. היינו הבכורה שלקחתי מיד עשו שעשה מעשה האמורי ואין עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף או נראה משום דעשו לקח מבנות החוי ושכם היה שייך לחמור נשיא החוי ולכך מגיע באמת לזרעך מנשה ואפרים שהם בני אסנת בת דינה שהולידה משכם כדאיתא במדרש:

נשלם ספר בראשית

שמות

פרק ו

פסוק ב

וידבר אלהים אל משה וגו' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. הא דפתח בשם אלהים וסיים בשם ה' ויאמר אליו אני ה' וגם מה שאמר ושמי ה' לא נודעתי להם. נראה דהענין הוא במה שאמר משה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ודאי דמשה וישראל ידעו את שמו הנכבד כי משה הרג למצרי בשם המפורש וזהו עיקר שם העצם אבל לפי בחינת התנהגות הקב"ה וטיב הנבואה כך מתגלה אל הנביא ע"י שמותיו אם הוא כמשפט מתגלה ע"י אלקים ואם הוא להנהגת העולם ומלך במשפט יעמיד ארץ מתגלה בשם אדני אדון כל הארץ ואם לשנות מערכת השמים בשם שדי ולרחמים גמורים הוא מתגלה בשם הויה שהוא שם העצם וכולו טוב ורחמים כי הוא עצם שמו יתברך זכרו ולכך ישראל ידעו כי מפאת הדין הם אינם כדאים להגאל אף כי קודם זמנו. אך ברחמים יתכן הכל וחנותי את אשר אחון ואעפ"י שאינו כדאי ולכך אמר משה הן לא יאמינו לי היותם יודעים כי מטיב הדין אינם כדאים להגאל ולכך אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם כלומר באיזה שם משמותיו נתגלה לך ובזה יובחן טיב ואמיתת נבואתך מה אומר אליהם והשיב לו הקב"ה כי בעבור כך נגאלו כדכתיב למעני אעשה כי עמו אנכי בצרה כביכול וכן כתיב ואנכי ארד עמך גם עלה כי עמם יעלה אמנם יש הבדל אלו היו נגאלים ברחמים גמורים היה הגלות נסתלק לגמרי אבל כיון שנגאלו רק מפני כבוד ה' ממילא עדיין לא נמחק השטר חוב שלהם והיו צריכים להיות עוד בגלות וזהו תשובת הקדוש ברוך הוא אמור להם אהי' כי ע"י שאני אהיה עמם בגלות ממילא לא נגאלו אלא בשביל כבוד ה' ועדיין לא נמחק שטר חוב

שלהם והוצרכו להיות עוד בגלות ובשביל כך נגאלו אבל אהיה עמם בגלות אחר והנה באמת אף במצרים נגאלו בשם הויה וברחמים אבל יש שתי בחי' פעמים באים חסדי ה' מגולים ופעמים נסתרים ואינו מורגש כל כך כדכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו וכן היה במצרים בהעלם דבר כי היה בעבודה בקושי ובעינוי למאוד וזה מאמר השם זה שמי לעולם כי הרחמים גמורים היה בהעלם ולא כשאני נכתב אני נקרא רק באדני אדון כל הארץ אבל לע"ל יהיה הרחמים מגולים כדכתיב ברחמים גדולים אקבצך ולכך נאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ודרשינן שיהא נקרא כמו שנכתב ולכך זה היה טענת משה כי ידע שמאת הדין ישראל ראוים לקושי השעבוד אבל חשב כי שם הויה ברחמים אי אפשר שיבא רע ודין וזהו טענתו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וזהו לא יתכן כי רחמים הם מרובים ובאמת משה לא דבר עם פרעה בשם אדני רק בשם הויה ב"ה כמבואר בפסוק דפרעה אמר לא ידעתי את ה' דמשה היה הוגה את השם באותיותיו ולזה אמר פרעה שלא נודע לי שמו וזה היה טענת משה כיון שדיבר עמו בשם הויה א"כ היו ראוים לחנינה וכן פרעה טעה בטענת הפוקרים האומרים כי לית דין ועונש כי ה' הוא מטוב ורחמים גמורים ולא יבא רע מטוב ורחמיו על כל מעשיו א"א שמגיע ממנו עונש לרשעים ולזה אמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו והיינו שקשה לו בדבר שיהיה שני הפכים בנושא אחד שאמר לו בשם הויה רחמים גמורים ואמר לו פן יפגענו בדבר וזה היה קשה לפרעה שרחמים גמורים יתהוה דין ומשפט ברשעים ולכן אמר מאז באתי אל פרעה לדבר בשמך שהוא תכלית הרחמים הרע לעם הזה כי חשב פרעה לית דין ולית דיין וזה שאלת משה למה הרעות לעם הזה כי צויתני להזכיר שם הויה ב"ה והשיב לו הקב"ה וידבר אלקים אני ה' הורהו כח מדת הדין ומדת הרחמים הוא אחד וזהו הרחמים שעושה דין ברשעים ולולי זאת היה העולם הפקר וזה גבורתו של הקב"ה שבטבע מי שהוא בעל הרחמים אינו יכול לעשות דין אבל הקב"ה הוא בעל יכולת ברוב רחמיו יכול לעשות דין וזה ענינו ולכך הוא אלוה כל יכול וזה אמרו אני ה' שמידי ישפע רחמים ומרחמים דין הוא ושמו ומדותיו אחד הוא ואם עושה דין באדם זה רחמים גמורים להזדככו מסיגים כמאמר דוד ממעמקים קראתיך ה' כשהייתי בתכלית עומק הצרות קראתיך ה' שהוא רחמים באמת וכן היה קושי השעבוד תכלית הטוב האמתי לישראל:

פסוק ג

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל וגו' הגם דלא מצינו שנראה ליצחק באל שדי. נראה דודאי כל הברכות שבירך יצחק ליעקב לא ענה מלבו רק ברה"ק ומחזה אלהים

נראה לו ויצחק ברך ליעקב בצאתו אל לבן ואל שדי יברך וזה היה ברה"ק ומחזה אלהים נראה לו באל שדי וזה מורה אל יצחק ואל יעקב הרצון מה שהיה אצל יצחק היה אל יעקב בברכתו אשר בירך ליעקב ומה שהיה ביצחק היה בשיתוף עם יעקב:

באל שדי. נראה לבאר כי בזמן האבות לא היה הדור כדאים לרחמים שישפיע ה' על אבות העולם להודיע אלהותו בעולם לרוב חטאם אמנם ה' הגין בעם לטענות איוב אם חטא מה יפעל לך ואלו ח"ו יצויר שהקב"ה צריך למציאות א"כ הוא החוטא גדול עונו מנשוא אבל הקב"ה הוא המציאות בעצמו ואין צריך למציאות כלל וא"כ מה יתן ומה יגרע לו האדם בחטאו ולזאת נתמלא רחמים על הארץ להאיר להם בטובו ע"י אבות העולם וזה ענין השם שדי הרצון שדי בעצמותו ואינו צריך לזולתו. ועוד נראה לפרש כי שם זה כמו שדרשו חז"ל מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די כי זהו השם אינו עושה רק כשהם בתכלית הצרות ולכך אמר יעקב לבניו כשהיה בעת צרה ואל שדי יתן לכם רחמים וזה שאמר השם וארא אל האבות באל שדי היינו שלא הזמנתי להם הרווחה רק מתוך עומק הצרה ושמי ה' שהוא רחמים לא נודעתי להם ואם כן אין לך להתרעם על קושי השעבוד כי מתוך צרה יהיה הרווחה:

ועוד יש לפרש דהנה כשנצטוה אברהם על המילה נאמר אל שדי והענין הוא גם שם מטעם מי שאמר לעולמו די כי טבע הבריאה לא נגמר וצריך לפעולת אדם כמו התבואה שצריכה יגיעה רבה מן הכל עד שאמרו כמה יגיעות יגע אדם וכו' וזהו כי מתחלה היה העולם מתרחב להוציא גמר למעשה ושיהי' הדבר נגמר מבלי צורך פעולת אדם וגער ה' ואמר די דצריך לפעולת אדם לגמור והאדם שותף בזה כביכול במעשה בראשית והנה כבר טענו אם המילה הוא שלימת האדם ולא נקרא תמים עד שמל ולמה לא נברא כך ולכך אמר הקב"ה כשצוה על המילה אל שדי שאמרתי לעולמי די ולכך עליך להמול ולהיות תמים וכן הדבר בישראל שלא הגיעו למדריגת האדם להזדכך רק על ידי קושי השעבוד ועין באלשיך רק דלא תקשה היד ה' תקצר ולכך אמר וארא אל האבות באל שדי שעל הבריות לגמור מפעלות ה' ולא יעשה ה' הגמר כי אם ע"י בן אדם לגמור פעולתו כי אמר לעולמו די והבן:

פסוק ד

וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה.

נראה לבאר כי הגלות התחיל מלידת יצחק או מברית בין הבתרים והיינו שהיה גירות בארץ ישראל אבל אין זה מספיק לכאורה דהא היו יושבים בטוב הארץ ויכולים לקנות שדות כמו יעקב וכן אברהם קנה שדה עפרון אבל הענין הוא כי חייהם היה תלוי להם

מנגד מפחד האומות כי פרסמו דת האמת והם קמו עליהם ככסלא לאוגי' עד שהוצרכו לחתת אלהים בימי יעקב ויעקב היה תמיד מפחד מעשו ויצחק מישמעאל ואברהם אמרו במדרש שיעץ לו ממרא להתחכם שאל יהרגוהו הגוים וזה היה הגלות כי היו פוחדים יומם ולילה וזהו בארץ מגוריהם שדרש בזוהר לשון מגור מסביב פחד אשר גרו בה וזהו שזכו לארץ ישראל בשביל יסורין הלכו ולכך הבטיחן לא"י בשביל פחד זה שהוא תכלית היסורין שיהיה חייהם תלוי מנגד ואם כן מה תתמה על קושי השעבוד לישראל:

פסוק ה

וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי. הנה יש לפרש לפי מה שאמרו במדרש כי ישראל במצרים בטלו המילה ולכך באו לקושי השעבוד וזהו ואזכור את בריתי שהפרו ולכך צריכין לקושי שעבוד או יש לפרש כי כבר אמרתי מימים ימימה כי קושי השעבוד לא היה רק על ישראל שלא היו כדאים לגאולה ומשה לא הבין זאת וה' לא רצה לגלות כי חפץ חסד מבלי לגלות כשלון ישראל אמנם רמזה לו באזכור את בריתי הוא ברית בין הבתרים שנא' וגם את הגוי וגו'. מה וגם רק לרבות. שישראל יהיו ג"כ נדונים כמו מצרים והיינו וגם וגו' וזהו ואזכור את בריתי ולכך היה קושי השעבוד:

פסוק ו

והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים. הענין הוא כי הראב"ע כתב כי זרוע נטויה שיהיה נגד מערכת השמים אבל באמת כבר ידעו המצרים באצטגנינות כי עבדים ימשלו ויכניעו למצרים עד שפרעה אמר הבה נתחכמה לו וגו' וכן אברהם ראה זאת באצטגנינות שעבד מצרים יתנשא ויכבוש א"י וחשב על אליעזר היותו מזרע חם שהוא מצרים ויתנשא וימלוך בא"י ולכך אמר בן משק ביתי יורש אותי ולכך הראה לו הקב"ה שהוא על בניו שיהיו עבדים והם יתנשאו וירשו את ארץ ישראל ולכן למען הראות הקב"ה כי לא מפאת המערכה נהייתה זאת ולכך לקו בכורי שבוים כי אין במערכה להגביה עבדים וזה אמרם שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם היינו מערכת השמים ונוסף על זה עשה ה' שברה"ש בטלה עבודה ממצרים והיו חפשים ולא היו בגדר עבודה כלל ואח"כ נגאלו בניסן וזהו אות שלא מפאת המערכה שהיו עבדים נגאלו וזה שאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים שזה היה ברה"ש ואח"כ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה שאז יתגבר הזרוע נטויה נגד מערכת השמים:

פסוק ז

ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וידעתם כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. היינו כי תמיד הקב"ה מנהיג לישראל ע"י מלאך כדכתיב ומלאך פניו הושיעם וזה ענין העגל שעשו ישראל לא שיכפרו בה' ח"ו רק מלאך ההולך לפניהם שהוא שלוחו של מקום בקשו ע"י עגל לשור שבמרכבה וזהו אמרם אלקים אשר ילכו לפנינו אמנם במדבר לא היה מלאך רק ה' בעצמו היה הולך לפניהם ואמר משה אם אין פניך הולכים והטעם כי הערב רב היו מכשפים והיו משביעים למלאך ולכך הלך הקב"ה בעצמו וכן במצרים לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף שלא ישביעוהו וזהו ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים שהקדוש ברוך הוא בעצמו יהיה כמו מלאך ומטעם הנ"ל ומזה תבחנו כי אני ה' המוציא לא ע"י מלאך:

פסוק ח

והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'. נראה לבאר דהענין הוא כשהקב"ה רואה תועבות העובדי כוכבים ומזלות וא"כ ראוי להנקם מהם וה' מאריך אפו כביכול מגביה ידו שהוא כינוי לפעולתו לבל יעשה מעשה ולכך בחורבן וגלות שראוי להנקם בעובדי כוכבים ומזלות הוא בימין כי בישראל שמאל דוחה וימין מקרבת ובעובדי כוכבים ומזלות הוא בהיפך כמבואר בזוהר. ולכך ימינך ה' תרעץ אויב כתיב נצב אחור ימינו לבל ינקם ולכך אם תשכח ירושלים תשכח ימיני ולכך בימי האבות היו עובדי כוכבים ומזלות רשעים וראוים להנקם מהם אמנם הקב"ה האריך אפו וזהו אחר נשאו ידו למעלה לבל ינקם מהם והיה זאת למען יהיה לכם היינו לישראל למורשה דאלו זכו אז אברהם ויצחק בא"י היו עשו וישמעאל ג"כ נוטלים ולמה באמת זכו ישראל בשביל הגלות וא"כ מה תצעק אלי על קושי השעבוד:

פסוק ט

וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה. הנה כבר אמרו כי בחינת היסורים הם שנים או לגודל מדת הדין או יסורין של אהבה את אשר יאהב ה' יוכיח כי כאשר יחלש גוף החומרי יוסיף הרוח אומץ ויתרבה הדעת ולכך קודם המיתה הרוח טהור מתרבה בהחלשת הגוף ולכך אמרו ביסורין של אהבה שצריך שלא יהיה בו ביטול תורה כי זהו תכלית להגביר הרוח ולהוסיף דעת ולכך ישראל שראו שהעבודה קשה עליהם מ"מ קצרה רוחם ולא השיגו תוספת רוח דעת ומזה שפטו שאין זה יסורין של אהבה:

פסוק יב

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. הנה הקשו על ק"ו זה הא דלא שמעו לו ישראל היה מקוצר רוח ומה זו ראיה שלא ישמע לו פרעה ונראה כי כוונת משה היה לטובת ישראל כאשר עשה יונה בנינוה שברח מטעם כי אם ישובו עובדי עבודת כוכבים ומזלות מדרכם הרעה וישראל לא ישובו לה' יהיה ח"ו קצ על ישראל וכן הדבר בפרעה כיון שישראל לא שמעו אלי אם ישמע אלי פרעה יהיה ח"ו קצף על ישראל ולכך סירב בשליחות:

ואני ערל שפתים. נראה לבאר ישראל כשאינם שומעים לדברי הנביא נקראים טמא שפתים כי לבבם נכון תמיד וישעיה נענש על שגינה ישראל עם טמא שפתים ולכך משה תלה החסרון בעצמו וכוונתו על ישראל או יש לפרש כי לפי זכות ישראל כך נבואת הנביא אם זכות ישראל רבה יש לנביא לשון זכה וכן להיפך ולכך היה לשון ישעיה יותר בהיר מלשון ירמיה והנביא אמר ה' נתן לי לשון למודים ולכך ישראל כשראו משה ערל שפתים שפטו שאינם זכאים לגאולה הואיל ומשה הוא ערל שפתים או יש לומר כי שם יהוסף מורה על הגאולה יה"ו הוא שם ס' מורה כי ס' שנה במות יוסף נולד המושיע משה ופ' שנים אח"כ יהיה הגאולה ולכך היה סי' הגאולה בפ' פקוד יפקוד וזהו ס' דיהוסף והפ' ומשה בן שמונים שנה וזהו אם מכירין השם א"כ אותיות יה"ו מן השם אבל אם אין מכירין לא יתכן זאת ולכך אמר משה אם יאמרו מה שמו מה אומר אליהם והבן ואם היה משה ערל שפתים לא יוכל לדבר אותיות בומ"ף ואם כן לא יוכל לדבר פ' אות הגאולה ולכך לא שמעו לו:

פסוק יג

וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים. נראה דלשון ויצום הוא לשון צוותא שיהיה בדביקות וחיבור כי כשהם בחיבור יגן זכותם ומשה ידבר עם ישראל ולא עם פרעה ואהרן ידבר עם פרעה כי משה קבל טוב מפרעה ולא נאות לדבר עמו קשות ועוד אם ישראל לא שמעו לו ופרעה ישמע לערל שפתים גדול עונם של ישראל ולכך ישמע לאהרן שאינו ערל שפתים ואם כן הכל מיושב ולכך דיבר אל שניהם שיהיה לישראל התנצלות. והנה אבאר עוד קושית העולם מה דמקשים על פסוק ולא שמעו אל משה מקוצר רוח הא באמת מדרך הטבע היה להם לשמוח בשמוע לאזנם שרצה לבשרם הגאולה אבל. נראה דעיקר הגאולה בא מדוד מלך ישראל ומשבט יהודה כדכתיב לא יסור שבט מיהודה וגו' עד כי יבא שילה והנה מתחלה אמר משה והיה כי יאמרו אלי מה שמו מה אומר אליהם והשיב הקב"ה כה תאמר אליהם אהיה אשר אהיה ואח"כ צעק משה הן לא יאמינו לי ולא אמר כן

מתחילה אלא ודאי דמהכ"ת לא יאמינו עם קודש בישועת ה' אבל כשאמר משה די לצרה בשעתה ואמר לו הקב"ה אמור להם אהיה שלא יאמר שיהיה עוד גלות רק יחשבו כי היא הגאולה האמיתית וזה היה מקובל לישראל מצוואת יעקב כי הגואל האמיתי יהיה משורש יהודה ולכך צעק אח"כ הן לא יאמינו לי וכן היה מקובל בישראל שקודם זמן הגאולה ישפוך ה' רוחו על כל בשר כדכתיב וגם להסיר לב האבן מהם ולעורר רוח טהרה כמ"ש הרמב"ם וישראל חשבו כי אז זמן הגאולה אמיתית והם ראו קוצר רוח טהרה ועבודה קשה שקשה לפרוש מעבודת כוכבים ומזלות ונשתקעו בו ואין מתעורר מן שמים להסיר את לב האבן ולכן נכנס רוח ספק אצלם להאמין במשה ואמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי כי נשתקעו בעבודת כוכבים ומזלות ואיך ישמעני פרעה הלא אינם כדאים לגאולה וע"כ נסמך לזה ואלה ראשי בית אבותם היינו על ששמרו ברית קודש ויחוסם ולא טמאו את עצמם בבנות הארץ ולא קלקלו הברית בשביל זה נגאלו ולכך נאמר אלה ראשי בית אבותם והבן:

פסוק יד

אלה ראשי בית אבותם בני ראובן בכור ישראל וגו'. הנה נראה הטעם שלא שעבדו מצרים בשבט לוי היה כי פרעה ראה בקסם כי משבט לוי יקום המושיע ופרעה חשב מי שאינו בצרה אינו יכול להושיע כי נוצר תאנה יאכל פריה מי שסבל גלות יהיה אח"כ לראש ולכך לא שיעבד בשבט לוי כלל ולא יוצדק להקים משבט לוי מושיע וזה היה טענת ישראל ג"כ ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ועבודה קשה שהם בעבודה רבה ושבט לוי חפשי מכל ואיך יתכן שהוא יתנשא ויבחר ה' בו למושיע וזה טענת משה הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ובא התשובה למה באמת נבחר המושיע מן לוי כי המצרים ערערו ואמרו שכולם בני תערובות המה כי אם בגופם שלטו כ"ש בנשותיהם ולא היה אצלם מיוחסים רק יורדי מצרים ולכך שבט ראובן ושמעון לא נתיחסו רק באי מצרים אבל הנולדים במצרים לא נתיחסו כי ערערו עליהם והמושיע צריך להיות בלי ערעור ולא יהיה בו פגם תערובות ולכך נבחר משבט לוי דבשבט לוי לא היה טענה אם בגופם היו שולטים וכו' כי לא נשתעבדו כלל ולכך בשבט לוי מייחס ובא כל הנולדים במצרים עד פנחס כי יותר מזה לא נולד במצרים מזרע אהרן כי עליהם לא היה פקפוק ולכך נבחר המושיע משבט לוי ולמען יהיה בגדר אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תולה בו לכך נולד מיוכבד דודתו של עמרם והיה פקפוק ולכן לא נזכר בפירוש שם אמו של משה ואשתו של עמרם מקודם רק בפרשה זו ומזה תבין למה נבחר משה למושיע ולא אהרן כי על אהרן לא היה דופי שנשאה ע"פ הדבור אבל משה שכבר

גירשה עמרם והחזירה היה פקפוק כי שוב פסק הצווי כמ"ש וזה לא ידעו שהיה גרושין בטעות. ועוד נראה לבאר הא דמנה הני ג' שבטים עד משה ואהרן דכלל כל המספרים הם שלשה ולכך בשם הויה ג"כ ג' אותיות אבל ה' אחרונה היא כפולה ד' פעמים ג' הוא י"ב והם י"ב צרופי הויה ב"ה וכן בשבטים שורש כולם הם שלשה ראובן שמעון לוי ויהודה הוא הכפל כמו ה' אחרונה ד' פעמים ג' הרי י"ב שבטים אשר נתהווה ממנו ולכך כתיב אלה ראשי בית אבותם ראובן שמעון ולוי כי הם שורש כל השבטים והם שלש אותיות ראשונות מהשם שהם יה"ו. במספר כ"א ולכך מונה כ"א נולדים קודם משה ואהרן והנה משה ואהרן הם דור שביעי מאברהם ולכך נתקדשו כי השביעי הוא קודש אמנם מספר ט' ט' חי וקיים כנודע כי לכך חותמו של הקב"ה אמת שהוא מספר קטן ט' שהוא שומר מספרו תמיד ופנחס היה דור ט' והיה חי וקיים ולכך פנחס זה אליהו שהוא חי וקיים. ועוד נראה לפרש הא דמנה הני שלשה שבטים עד פנחס בכלל היחוס דלכאורה יקשה דמהכ"ת לערער על זרע קודש שיש בהם ח"ו שמץ פסול הלא כולם זרע אמת הם רק נראה דאמרו אם ראית שתי משפחות מתגרות זו בזו שמץ פסול יש ביניהם והנה קרח נתגרה במשה ועמו היה און בן פלת ורוב שבט ראובן כנודע וכן שבט שמעון נתקבצו במעשה זמרי על משה כדכתיב בסודם אל תבוא נפשי וגו' וביחוד על פנחס שהיו מבזים אותו וא"כ יש כאן מקום פתחון פה ח"ו לומר שמץ פסול יש ביניהם ולכך התורה מייחס ראובן שמעון לוי זרע קרח ופנחס להודיע שאין בהם שמצה ח"ו ואם כן ממנו נקח ראיה על שאר שבטי י"ה שלא היה גירוי ביניהם מכ"ש שהם כולו קודש בלי והנה כבר נאמר בתרגום כי שם ה' אקרא כי משה לא רצה להזכיר השם עד אחר כ"א תיבות והיינו הטעם כי רכב אלהים רבותים אלפי שנאן מרכבות ה' כ"ב אלפים והם באמת כ"ב מלאכים כי כל מלאך אחד כלול אלף כנודע כי אלף הוא אלף וכל דיבור נברא והוא. בחינת מלאך ולכך השם לא נזכר רק אחר כ"א תיבות שהוא בצירוף השם כ"ב והן המרכבה וכן משה ואהרן שהיו מרכבה נזכרו אחר כ"א חנוך פלוא חצרן וכרמי ימואל ימין אהד יכין וצחר ושאול בן הכנענית גרשון קהת ומררי לבני ושמעי עמרם יצהר חברון עוזיאל מחלי ומושי ואח"כ אהרן ומשה הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם היינו לדבר אל בני ישראל לבטלם מעבודת כוכבים ומזלות כי כל הגוים עובדים לשרים ולמזלות כי כך צבאם לצבוא זו על אומה זו וזו על אומה זו ומדינה זו והם צבאות השמים כי לכל אחד צבא אבל ישראל הקב"ה הוא על צבאם והוא אות ברית בינו לישראל וזה צבא אות אות ה' בצבא שלו שהוא מושל בישראל וישראל במצרים היו עובדים ג"כ לצבא השמים כי חשבו היותם בגלות אף המה

תחת ראש צבא מדינה זו אבל הקדוש ברוך הוא צוה להוציאם ממצרים על צבאותם להכיר ראש צבא שלהם האמיתי ה' צבאות שמו ולכך נזכר כאן אהרן תחלה כי אהרן היה ראש בזה כי אהרן נתאמת אצלם לנביא אמיתי וגם אם יאמר להם משה לפרוש מעבודת כוכבים ומזלות יאמרו לו טול קורה מבין עיניך שאתה הפרשת בנך הראשון לעבודת כוכבים ומזלות ולכך היה אהרן ראש המדבר אבל לדבר אל פרעה להוציא בני ישראל כתיב אח"כ הוא משה ואהרן הקדים משה הואיל ונתגדל בבית פרעה דמיניה וביה ניזל ביה נרגא כנודע בעובדא דדוד דאתא ממואב ועוד נראה לבאר דידוע דאיתא אכן נודע הדבר דמשה נמסר לסרדיוט ונהפך הסרדיוט לדיוקנו של משה והרג את עצמו וכמה שנים אח"כ בא משה ואמר אני הוא משה שנמסרתי לסרדיוט ומהנמנע להאמינו כזאת ומי פתי יסור הנה ויאמין כזאת ולכך הבטיחו הקב"ה והנה אחיך יוצא לקראתך להאמין לעם שכנגדו להראות להם האחוה ולכך אצל ישראל היה העיקר אהרן על כן הקדימו למשה אבל אצל פרעה היה העיקר משה כמש"ל ע"כ הקדים את משה לאהרן. ובדרך הפשוט נראה דידוע דבגדולה מתחילין מן הגדול ובפורעניות מתחילין מן הקטן ולכך בפסוק אשר אמר לישראל להוציאם והוא היה לטובתם ולכך הקדים אהרן למשה שהיה גדול ממשה בשנים אבל בפסוק שלאחריו משתעי בדברם אל פרעה דהיה לו לצרה ולתוגה ולכך הקדים משה לאהרן שהיה קטן מאהרן בשנים:

פסוק כח

ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. נראה לבאר דמשה לא היה יודע איזה הוא יום המוגבל לגאלם כי המכות יאריכו זמן רב ולא ידע אימת הדיבור לעיקר הגאולה רק הסימן היה דידוע דמצרים היה מלאה גלולים ולא היה הקב"ה יכול לדבר עם משה במצרים רק ע"י עשר מכות אשר שלח עליהם צירף אותם ונעקר הטומאה משם ולכך במכות בכורות פרש"י שדבר עמו בפלטין שלו דכבר נעקר הטומאה משם וזהו שכתב ויהי עת הגאולה ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים ואז יהיה הגאולה או יש לומר בדרך אחר דהתורה גילה לנו קץ מצרים אימת יהיה והיה הוא לבסוף הגלות יצטרך השכינה לירד למעננו אף שאנו בגלות בשערי טומאה נטבעים בעו"ה הוצרך השכינה לירד לשם ומשם יהיה העליה כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאותם וכן היה תמיד לא היה השכינה מדבר עם משה במצרים שהיא מלאה גלולים רק לבסוף כשאמר לו הקב"ה עוד נגע אחד נגלה לו הקב"ה בפלטרין של פרעה ואז ירדה השכינה למקום מלאה גלולים ואז היה ישועת ישראל ובלילה ההוא נגאלו וזהו אמרו ויהי ביום דבר ה' הרצון בזה אימת

היה הישועה והיציאה ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים בפלטרין של פרעה אז היה הגאולה ותכלית היציאה:

פסוק כט

דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. נראה לפרש כי פרעה ראה שאי אפשר שיהיה אז גאולה שלימה כי עדיין אין ישראל מוכנים לכך וסימני הישועה ההוא עדיין לא נראה אמנם אם היה פרעה יודע כי באמת יגלו עוד ואחר כך תהיה הגאולה שלימה לא היה לו מקום לתלות טעותו והנה מתחלה אמר הקב"ה למשה אהיה אשר אהיה בגלות זה ובגלות אחרת ואמר משה די לצרה בשעתה ואמר הקב"ה שיאמר לישראל רק אהיה לבל יודע להם שיגלו עוד ולכך צוה לו שיאמר לפרעה את כל אשר אני דובר אליך היינו שגם בגלות השני יהיה ה' עמהם וידוע כי עוד יגלו ואין זה גאולה שלימה האמיתי:

פסוק ל

ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. נראה דידוע דהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה ומה נ"מ בחיתוך לשון שלו ובוודאי דהשכינה היתה מדברת גדולות רק זהו לישראל אבל פרעה לא הבין הנבואה שהיה בלה"ק והוצרך משה לתרגמו בלשון מצרים וע"ז אמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. באופן אחר נראה שמשה היה מתייירא מטענות פרעה שיטעון דלא באת בשליחות של הקב"ה דתקיף ובעל היכולת הוא ומי שם פה לאלם ולמה אתה כבד פה וזה מורה שאין אתה שלוחו של מקום וזה שאמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה:

פרק ז

פסוק א

ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלקים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. נראה לפרש כי משה היה לוי והוא מדת הדין כדכתיב יורו משפטיך ליעקב ואהרן בחסד כהן איש חסידך והקב"ה מדתו כביכול לצרף מדת הדין עם רחמים ולישראל היה הדבור חסד לגואלם ולהוציאם מעבדות לחרות ולפרעה היה דין וידוע דאהרן היה מדבר לישראל ומשה לפרעה וזה שאמר ראה נתתיך אלקים שהוא מדה"ד לפרעה ועוד יש לפרש דידוע דבמתן תורה כששמע מה' לא שמעו רק קול בלי תנועת הדברים כי מהדבור נברא תיכף מלאך והיה מ"ת מפי הגבורה בלי מלאך ולכך נאמר קול דברים אתם שומעים קול דייקא ולא דברים שהוא בתנועה שהוא מלאך ולכך נאמר ותמונה אינכם רואים זולתי קול רק הדיבור היה אז למשה כדכתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול וכאן היה כביכול משה בבחינת ה' והיה הוא רק מוציא קול כי קולו לא היה פגום רק היה כבד פה ולשון ולכך

היה הוא רק מוציא בקול כי שכינה מדברת מתוך גרונו בקול ואהרן ידבר בפה ולכך נקרא נביא מגזירת ניב שפתים וזהו נתתיך אלהים לפרעה כמו אלהים ידבר והבן:

פסוק ג

ואני אקשה את לב פרעה. כי יהיה לפרעה התמיה למה זה דקצרה ידו לרפאות למשה שידבר כמוני ולא יהיה צריך לאהרן וזה יהיה קושי לבב שקצרה ידו לעשות טוב רק רע ח"ו ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים וגו' הטעם כדי שיכירו ישראל כח אלהים ולא יכפרו בהשגחה כאשר יראו כל האותות והמופתים האמיתים וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם כי כפרו שאיני יכול לפעול טוב ורע כאחד ובזה יראו בנטותי ידי על מצרים שהוא להם לרעה ולהוציא את בני ישראל שהוא להם לטובה יכירו שהוא פועל שני הפכים בנושא אחד כדאיתא בזוהר דשאלת פרעה מי ה' דמשה אמר לו שם הויה והוא כולו רחמים ופועל טוב הוא ומפועל טוב בודאי לא יצא פעולת רע וזה היה כוונת פרעה אבל באמת שם הויה מורה שהוא תקיף ובעל היכולת נמצא יכול לפעול כפי רצונו הן לטובה הן לרעה כי אם ישיג האדם בשלימות יכול להשיג דרעה הבא מה' טובה היא וזה שכתב וידעו כי אני ה' הויה דהצלת עמו ושלוח מכתו על מצרים והוא שני הפכים ידעו כי אני ה' תקיף ובעל היכולת:

פסוק ו

ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם כן עשו ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנה וגו'. הא דכפל בפסוק ויעש וכן עשו וגם למה הזכיר דווקא כאן שנותיו של משה ואהרן נראה לבאר דלכאורה באמת היה לו להקדים אהרן למשה דהא אהרן היה גדול ממשה ג' שנים רק דהיה באמת רוצה לקיים דבורו של הקב"ה ולכך ויעש משה ואהרן והיינו שהקדים עצמו לאהרן משום כאשר צוה ה' כן עשו ולא רצו לשנות דיבורו של הקב"ה:

פסוק ט

כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין. היינו דהמופת שצוה הקב"ה ליתן לישראל יבקש הוא לדעת אל תתנו לו האות השני הפכת מים לדם כי זה יהיה בכלל עשר מכות רק אות הראשון מטה לנחש והענין בזה האות כי כאשר ישראל הם בתכלית הגלות ומטו עד עפרא אז הם מכניעים לעובדי כוכבים ומזלות ועוקצין אותם כי מקדם אם באים לדין לעובדי כוכבים ומזלות על רוע מעלליהם יקטרג מדת הדין גם ישראל שגו אבל כאשר הם מושפלים עד עפר מה יש להם יותר לעשות ונסתם הקטרוג מישראל ומדת הדין מתוח על עובדי כוכבים

ומזלות וזה שהראהו כאשר יהיה מטה שבט ישראל מושלך ארצה אז יהיה לנחש לקוץ ולסילון ממאיר למצרים:

פסוק יא

ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן. נראה כי הנביא ירמיה הנבא על מצרים שתהיה מלכות שפלה ביותר והיה כן ומ"מ עקצו אח"כ לישראל בימי חשמונאים תלמי ואנטיוכס שהיו מלכי מצרים כנודע אבל הכנעו ע"י שורש וזרע חשמונאים שהוא זרע אהרן ולכך ויבלע מטה אהרן את מטותם שיהיו נכנעים למטה אהרן כנודע במלחמות אנטיוכס:

פרק י

פסוק א

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו'. נראה כי קושי לבם ולבב פרעה היה במכות ברד שפרעה ביקש שהקולות והברד יחדלון אבל לא המטר כי זה היה מעלה למצרים כי לא יהיו צריכים דווקא לנילוס כמבואר בשבח א"י למטר השמים תשתה מים וכן הבטיח לו משה אבל באמת גם המטר חדל ולכך כאשר ראה פרעה כי גם המטר חדל אמר א"כ אין זה הענין תלוי במשה ותלהו במקרה ולכך היה משה בוש לצאת לקראתו ולכך צוה ה' שאל יתן ללבו בשביל כך לדבר אל פרעה כי זהו מהכבדת הלב פירוש כי רצוני ליתן שתי אותות ארבה וחושך שעל ידם היה מוציאם מדעת החרטומים והמכשפים שכלל הכוחות לדעתם הוא השמש כי הוא עיקר המשפיע ומנהיג העולם ולשמש מייחסים כל הקורות וטבעים ושנוים כאשר נודע בספריהם וכאשר אמר קהלת הכל מענין תחת השמש וביקש הקב"ה להראות כי אין השמש מנהיג ואין בכוחו רק כפי הנהגת עליון ולכך היה ארבה וחושך שכיסו את השמש ובזה ראיה שאין ביד השמש למחות ולהיות כי ידוע כי בזמן המטר אין כל כח השמש כמו בזמן שאין מטר ולכך חדל המטר והיה השמש בתקפו ובגבורתו ומ"מ באו המכות הללו וראו והכירו כי אין בשמש ממש ואצבע אלהים הוא ומ"מ היה כבד לבב ואמר בא אל פרעה כי תמיד היה משה הולך אל פרעה כשיצא המימה והטעם כי אם היה בביתו אולי עבדיו יהיו יועצים לו לשלוח את ישראל והוא ישמע לעצתם והקב"ה ביקש שיקבל פורעניות ועשר מכות ולכך הלך אליו אל הנהר ששם הוא לבדו כמ"ש רש"י. אבל כאן אמר ה' שיבא אל פרעה לביתו כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו ג"כ ותו ליכא למיחש שיעצו לו לשלוח. ואמר הכבדה לעבדיו ולא לעמו ושריו כי השרים אפשר שלא היה בהם הכבדה רק היו חושבים אם יכבד פרעה לבבו לכסוף ה' יגפנו לו ולביתו ואליהם יגיע הממלכה והזהרו

מלייעץ לפי דרכו אבל אצל עבדי פרעה היה כבד לבב כי נימוס מצרים אין עבד מלך א"כ מה להם להזהיר מליעץ לשלוח ע"כ היה הכבדה:

למען שתי אותתי אלה בקרבו. הנה לשון למען שהוא נתינת טעם וגם כתב דוקא אותותי אלה שהם עוד שלש מכות ארבה חושך מכות בכורות נראה לבאר ע"י מכות אלה נולד להם הכבדה ביותר והוא כי ידוע מה דאיתא במדרש שכל מכה שמשה חודש אחד היינו ג' שבועות להתראה ושבוע א' למכה והרמב"ן הוכיח כי באדר היה מכות ברד וא"כ בניסן כבר נאמר החודש הזה לכם וא"כ בירח אדר היו כל ג' מכות רצופים וע"כ תמהו מה זה מה נשתנה ירח זה מכל הירחים ושפטו שהוא מפאת המזלות כמ"ש הראב"ע במגילה כי לכך בחר המן באדר היותו הפך ניסן מזל צמח מישראל וידוע כי מצרים עובדים לטלה ומזלם ניסן א"כ אדר הוא ההפך ולכך קרה להם ג' מכות ואם כן שפטו שהוא מפאת המזל ולא פועל ה' והכבידו לבם למען שתי שלשה מכות אלו בחודש אדר גם יש לפרש שהגיע להם כובד לב דוקא מחמת מכות האלו כי באמת היה להם למצרים לתמוה תמיה גדולה דמה לה' להביא עליהם מכות הללו ולמה לא יצוה לישראל לצאת ולא יהיה יד פרעה חזקה למחות בהם ומה צורך שישלחם פרעה דוקא מדעתו ורצונו ומזה יש להם מקום להתפקר כי ישראל הם אסורים בכשפים ואין כח ה' להתירן עד שיסכים פרעה אך במכות הראשונות יש תירוץ פשוט כי ישראל מעינוי הגלות המה רכי לבב ואם מצרים יעמדו נגדם יחזרו תיכף אף שיהיה ידם חזקה כמבואר בקרא פן ינחם העם בראיתם מלחמה ושבו מצרימה ואם פחדו ממלחמות פלשתים מכ"ש ממצרים אבל בארבה וחשך שהיה חשך למצרים ואור לישראל א"כ מי מעכב שיצאו ומי ימחה הלא דרכם חושך ובזה מצאו מקום לפקור ומכות אלו הולידו כובד לב למצרים. או יש לפרש למען שיתי אותותי אלה כי פרעה ידע שם אלקים אבל חשבו כי סר הוא ומי מאלקים מי אלה כי א"א להשיגו מי הוא ומי בהפך ים ולכך פקרו כמו טיטוס שאמר אין כחו אלא בים ופרעה אמר מי ה' כי מי הוא ומי ישיגו ומי הבין דרכו עד שאתה אומר נגלה אליך ה' אבל אמרו כי משם אלהים אותיות אלה חלק לעבודת כוכבים ומזלות כי הם ממש מזלות ויפול בהם השגה אלה הם מורה באצבע והוא בהיפך אתוון לאה שהן מקבלין ליאות כמו שאמר אליהו וכי שיח וכי שיג לו וגם האל לשון התחלה כי הם תחילות הנהגה ולכך אמרו בעגל אלה אלקיך ישראל הרצון הוא אלה וכמו כן פקר פרעה מי ישיגנו וקראהו מי אבל במכות האלו שנתברר תשות השמש ולה' לבדו ההנהגה ולכך אמר למען שתי אותותי אלה כי עי"ז יודה כי ה' הוא אלקים ואין חילוק ופירוד ח"ו בשמו הקדוש והוא מנהיג הכל:

כי אני הכבדתי את לבו למען שתי וגו'. הנה כבר תמה במדרש שהוא ח"ו פתחון פה למינים מכחישי הבחירה אבל הענין הוא כי כל אדם רוצה מבלי ליתן דבר מה לאויבו אף שמכהו הכאה גדולה עד שמכביד בהכאה אשר א"א לסבול עוד אז הוא נותן לו אבל מי שכוחו גדול ועז ויכול לסבול כל ההכאות אינו משגיח בכל ואינו נותן וכן הענין בפרעה כי ח"ו ששינה הקב"ה רצון בע"כ דאלו היה רצון פרעה לשלח את ישראל לא היה הקב"ה משנהו ע"י הכבדת הלב רק הרצון שלו היה מבלי לשלוח אמנם מחמת מכות רבות ידע הקב"ה שיתרצה לשלח ולכך נתן לו הקב"ה כובד לב שיסבול כל המכות ולא ישים בזה אל לבו וישאר בחירתו כמקדם אם לשלוח או לאו ולא היה משנה הטבע מבחירתו כלל רק סילוק המכריח לפרעה נגד בחירתו וזה שאמר במדרש עשה לבו ככבד הרצון בזה לבל ירגיש בכל המכות כמו שנפש ההרגשה אינו בכבד רק בלב וה' עשה שאף לבבו לא היה מרגיש והיה לבבו כמו הכבד בלתי הרגשה ונשאר בבחירתו וזהו ברור וזהו שאמר כי היה הכבדה למען שתי אותותי אלה בקרבו שעל זה היה הכבדה שלא יפחד מכל המכות כמו שהיה רצונו מתחלה אבל נשאר בבחירתו:

פסוק ב

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'. נראה לבאר כי באמת קשה לכאורה אם פרעה חטא עמו מה חטאו ומה היה להם לעשות וכי ימרו פי מלך עד שיגיע להם עונש כזה ואם קמי שמיא גלי שגם הם היו במרד מבלי לשלח מ"מ הבריות אין להם מופת על זה ויבואו ח"ו לדבר סרה על משפט ה' אמנם במכות ארבה וחושך נתגלה רעתם כי אילו היה לבבם נוטה לשלח את ישראל הלא היו יכולים לעשות תחבולה ולומר לישראל באנו בשליחות פרעה צאו ממצרים כאשר משה לא בקש רק וירדו כל עבדיך אלה כי שלוחו של אדם כמותו ולפרעה יאמרו הנה עם יצא ממצרים בזרוע נטויה מי מעכב נחנו ישבנו בחשך ולא אור ולהם היה אור ומי יכול למחות בידם והם לא עשו כן וזה המופת שגם לבבם היה לכך שע"י מכות חשך וארבה למען תספר לדור אחרון ולמען דעת כי אני ה' נאמן אל אמונה ואין עול ח"ו לענוש איש בלא פשע ומ"ש את אשר התעללתי במצרים נראה דהשחוק היה בזה כי במכות ארבה וחשך היו יכולים לצאת מבלי פחד וכושל ומי יעכב והיה הקב"ה רק מצחק עמהם כאלו צריך להסכמתם ומזולת זאת לא יצאו והם השוטי' שלא הרגישו וחשבו שצריך להסכמתם והקשו לבבם והגיעו למכות גדולות:

פסוק ג

ויאמרו אליו כה אמר ה' אלקי העברים וגו'. נראה לבאר מה שתארו לה' אלקי העברים שהוא מעבר הנהר אשר שם ארץ בני קדם ובלעם אמר מן ארם ינחני מהררי קדם כי

שם משכן מקום שדים ושם מקטירין לאלהי נכר וטלמסאות כי שם שמות הטומאה שמסר אברהם לבני הפלגשים כדכתיב וישלחם ארץ בני קדם והמצרים חשבו כי אלקי ישראל ג"כ אחד מאלהי נכר השוכנים בהררי קדם מקום בלעם כנאמר בישעיה שניבא על מצרים איך תאמרו על ה' בן חכמים אני בן מלכי קדם ולכך להוציאם מטעותם אמר כי מי הוא אלקי העברים אותו שבעבר הנהר הוא מלך על כל ואינו ח"ו כאלילי העבודת כוכבים ומזלות כי הוא אלקים מושל על כולם. או יש לפרש כי הטעם שנקרא אברהם עברי הוא כמו שכתב החכם הכוזרי כי ענין וגזע נטמן אצל אבות לבנים ושרשם מוליד ענפים מדור לדור ושורש עבר שהיה צדיק היה נטמן עד שבא אברהם ושורש נחור עד שבא עשו וישמעאל ואם כן שורש אברהם היה עבר ולכך נקרא אברהם עברי כי שרשו היה עבר וידוע כי פרעה רצה בבנין ערים בצורות ותוכן לבנים מישראל בחשבו כי דור הפלגה נמנעו מלבנות מגדל ולעשות להם שם כי ה' בלל לשונם כי לא יתכן לבנין זה רק לשון הקודש שיש בו שימושי שמות וצרופים עד שהמלאכים צייתים לזה וכאשר בלל ה' לשונם פסקה ענינם ופרעה בראותו כי ישראל מדברים בלשון הקודש נתן לבו לענין דור הפלגה לבנות ערים בתוכו לבנים וזהו מעלת ישראל שזה הגיע להם להק"ק שנשתעבדו ע"י כך ומ"מ לא שינו לשונם וידוע כי עבר הצדיק מיחה בדור הפלגה והתנבא עליו כמ"ש רש"י שקרא לבנו פלג והוא היה מוחה על זה ולכך אמר משה אלקי העברים יחוס אחר עבר שהוא מוחה בדור הפלגה כי לא יצליחו וכן יארע לך ולכך אמר אלקי העברים ועין ברמב"ן על התורה כי בענין הפלגה לא נזכר רק שם הויה כי כל ענינם היה לשם הויה ב"ה ולכך אמר משה מאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה שזה היה דעת פרעה שכך היה ענין המגדל שהיה לשם הויה וזה היה דעתם ג"כ והבן:

עד מתי מאנת לענות מפני. נראה לפרש כמ"ש ז"ל כי חשב פרעה שה' הטוב שהוא מלא רחמים מצדו לא יבא רע ולכך לא נכנע מפניו ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים אולי כוונו עבדי פרעה למה שאמרו במדרש כי כשהיה משה בקטנותו היה לוקח העטרה מראש פרעה ושפטו החרטמים כי הוא יחריב את מצרים ובקשו להרגו וקרה לו נס וזה אומרם הטרם תדע כי אבדה מצרים הלא הוא דבר ישן וטרם היינו מקדם ידעת במשפט הקוסמים ולכך עד מתי יהיה זה משה האיש לנו למוקש כי מנעוריו התנכר במעלליו ולכך שלח את האנשים רצונם לומר שלחהו עם האנשים כדי שיצא ממצרים ועוד יובן כי טענו אל פרעה הלא מראש היו דבריך הבה נתחכמה לו פן ירבה וא"כ השגת בחכמתך כי על ידו יגיע כליון למצרים רק התחכמת לענותם בסבלותם וזה כבר בטלה כי מראש

השנה בטלה העבודה וא"כ שהם חפשים איה פחדך וחכמתך כי על ידו יאבד מצרים וזה אמרם הטרם ידעת היינו הלא זאת ידעת מקדם וטרם הגיע כל זאת וא"כ למה אין אתה רוצה לשלחם:

פסוק ח

ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלקיכם מי ומי ההולכים. הנה אמרו ויושב ע"י שליח נראה דהרצון בזה כי פרעה לא צוה להשיבם רק עבדיו שלחו במצות פרעה וחשב פרעה כי באו מעצמם ולא היה יכול להשיב אמרי עבדיו ושאלם מי ומי ההולכים כי לכל דבר שבקדושה צריך מנין דבר מיוחד כמו שהיה באמת במדבר טרם אוהל מועד להקריב קרבן היו נמנים במספר צבאם והם אמרו שילכו לזבוח לה' א"כ צריך מנין ע"כ שאל מי ומי ההולכים והשיב משה שכולם צריכין לילך כי נחשדנו אם בגופם שלטו בנשותיהם לכ"ש וחשבו על בנינו שהם ממזרים ולכך כולנו נלך שאין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת:

פסוק ט

כי חג לה' לנו. רצונו בזה שהוא חג להכיר יחוד ה' ותורתו ולזה צריכין כולם לילך אפילו הטף כמו במצות הקהל שאז היה המלך מפרסם תורתו והיה אפי' הטף חייב לבא כן יהיה זה כמו חג ה' בהקהל כי זה יהיה לנו לפרסם אלקותו ותורתו וא"כ צריכים כולם להיות במעמדו:

פסוק י

ראו כי רעה נגד פניכם. נראה לפרש בפשיטות הלא אמרתם שלכך צריכין לזבוח פן יפגענו בדבר הרי לכך אתם זובחים כי רעה נגד פניכם ולכך אתם זובחים להשיב חמתו מהשחית וח"ו לא נחשד הקב"ה שיפגע בדבר על לא פשע וצריך להיות עבור חטא וטף מה חטאו מה צורך יש בהם וזה אמרו כי רעה נגד פניכם:

פסוק יא

ויגרש אותם מאת פני פרעה. נראה לבאר כי גם זאת לא דיבר פרעה בלבב שלם רק להפיק רצון עבדיו ולכך חשב אולי יתרצה משה לזה ופרעה לא היה חפץ גם בזאת ולכך בשמעו כי אינם חפצים בזה גירשם תיכף מכלי תת זמן להם ליישב להסכים לדבריו כי הכל היה אצלו באונס והבן:

פסוק יב

ויאמר ה' אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה וגו'. נראה לבאר על מה ששלח עליהם דוקא מכות ארבה דפרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו ויש להבין וכי לא ידע שה' הוא בשמים ממעל אבל כוונתו היה כמבואר דמשה היה אומר לו אהיה הוא מדת

הרחמים ושלח עליו כל המכות וזה היה קשה לו להאמין דמפועל הטוב תבוא פעולה רעה. ואיתא דבהמה היא כולו רע ולכך צריכה שחיטת ב' סימנין ועוף אינו רע כ"כ ודיו בשחיטת סימן אחד אבל דגים וחגבים הם כולו טוב ואינם צריכים שחיטה כלל רק באסיפה בעלמא סגי ואפ"ה אכל מה שהשאיר הברד ומפועל טוב יצא פעולה רעה ומזה מוכח שהוא תקיף ובעל היכולת לעשות כרצונו הן לטובה והן לרעה ח"ו:

איתא במדרש אין מלך לארבה ולכך שלח עליהם ארבה נראה כוונתו דהיו אומרים דהכל מעשה כשפים הוא והכישוף הוא שמשביעים השר של מעלה ובאמת אין מלך לארבה למעלה במזל וזה יורה שבודאי לא מעשה כשפים הוא עושה. ולפי פשוטו נראה לבאר דהם אמרו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ואעפ"כ לא היו שולחים לישראל כי לא רצו למרוד במלכם בפרעה דלא רצה לשלוח אותם והראה להם בזה דלאו שפיר עבדי דהא ארבה אין לו מלך. ולפירוש הראשון שכתבתי יתורץ קושית העולם שהקשו דלמה לא עשו כן גם החרטומים להביא את הארבה ולמה שכתבתי ניחא שלא היו יכולים להשביע לשר כי אין מלך לארבה למעלה אך על מכות הערוב נמי יקשה קושיית העולם דלמה לא הביאו גם החרטומים את הערוב ונראה לבאר דבערוב כתיב וגם האדמה אשר הם עליה ובאמת יש להבין על מה עשה כל החרדה זאת להביאם עם האדמה. ונראה דחיות הארץ אם באים בארץ נכריה אשר לא הורגלו בה מימים ימימה אינם מסוכנים לחבל הבריות רק אוכלים עשב השדה אבל שא אדם בא למגוריהן אשר ידורו בהן אז משחיתים הכל כשור אוכל עשב ובאם לא היתה הארץ נעקרת עמהם לא היה המופת גדול כ"כ במה שלא הזיק את הבריות והיה כח ביד החרטומים לעשות כך כדאיתא וחובר חבר דהם מקבצים ומאספים נחשים ועקרבים רק גדול המופת היה שלא הזיקו כלל את הבריות אף שהאדמה נעקרת עמהם מה שאין כח ביד החרטומים לעשות כן ובלא אדמה ע"כ לא רצו החרטומים להביאם כי מה תועלת יש בו כי עוד גדול משה בעיני העם יותר מהם כי הוא עשה נס בתוך נס היינו להביאם עם האדמה ואעפ"כ לא הזיקו:

ויאכל את עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד. ונראה דאיתא כתיב במדין נקמת ישראל וכתיב נקמת ה' רק אם נקמת ישראל אינו כדאי להשמידם אז נקמת ה' מועיל לכלות את הכל והברד היה בשביל ישראל שנקראו ראשית אבל הארבה היה בא בשביל נקמת ה' ולכך בברד והחטה לא נכתה כי הבכורים נוכו בשביל ישראל שנקראו ראשית אבל הארבה אכל כל אשר השאיר הברד. ועוד נראה ויאכל את כל אשר השאיר הברד דזה ידעו המצרים שהארבה יאכל הכל ועי"ז חששו שיהיה רעב דלכאורה קשה להולמו טענת המצרים הטרם תדע כי אבדה מצרים מהיכן היה ראוי לידע האבדת מצרים. אבל

הענין הוא דבאמת נגזר על מצרים ז' שני רעב ובזכות יעקב לא היה רעב רק ב' שנים. אבל באמת דבר ה' לא יכזב ולא ישקר והרעב היה באמת בימי ירמיה והמצרים טעו בזה ואמרו דדבר זה נגזר עליהם להיות עוד ה' שנים רעב ולכך שלח עליהם ארבה לכלות הכל והוא אינו מופת ה' בשביל ישראל רק בא בע"ח לגבות את חובו וממנו בא וזה שדייקו הטרם תדע כלומר שמאז ידעת שדבר ה' לא יכזב ובוודאי יקיים דיבורו ובא על פקידה:

פסוק יג

הבוקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה. נראה לפרש דטבע של ארבה הוא לבוא במדינות אחרות ולכלות הכל רק באמת הולכים כדי הילוכם ממדינה למדינה ומעיר לעיר ומזה נשמע למרחקים אבל כאן היה הבוקר ובאו מיד למדינה זאת כדי שלא יאריכו בנחשים וכשפים ולומר דלא אצבע אלקים הוא רק מדרך הטבע וז"ש הנני מביא מחר ארבה דווקא בגבולך:

פסוק יד

ויעל הארבה וגו' ואחריו לא יהיה כן. והקשה רש"י הלא מצינו בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה ותירץ שאותו שבימי יואל היה של מינים הרבה יחד והקשה הרמב"ן שרש"י טעה בדבר זה דדלמא הפירוש דאחריו לא יהיה כן במצרים אבל בא"י היה כבד מזה. ונראה דנאמר בקהלת אין כל חדש תחת השמש דמשמע דמעל לשמש יש למצוא לעשות חדשות אבל הוא באמת דלמעלה מהשמש כל יום ויום נעשה חדשות כי לו הממשלה לעשות כרצונו משא"כ תחת השמש דבדרך הטבע הכל ע"י כוכבים ומזלות חוזרין חלילה והגלגל סובב ומה שהיה הוא שיהיה וזה שדייק תחת השמש ולא מעל לשמש וע"י שהגלגל סובב מה שהיה הוא שיהיה אך אינו חיוב שיבא דווקא שנית על אותו מחוז ואותה מדינה ואם כן אם לא בא שנית למצרים רק למדינה אחרת עדיין יש לומר שהוא בסיבת הגלגל ואדרבה סובב והולך פעם במדינה זו פעם במדינה זו אבל אם הוא דווקא במדינה זו ולא במדינה אחרת ידעו הכל שהוא מופת מה' מעל השמש ראה זה דבר חדש הוא וא"כ צ"ל שלא היה בשום מדינה עוד ארבה כזה ויפה הקשה רש"י מן זמן של יואל הנביא ולא שייך תירוץ הרמב"ן דזה היה בא"י ולא במצרים:

פסוק טו

ויכס את עין כל הארץ וגו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים. נראה שכיסה את כל עין הארץ היינו השמש שכבר הקדמנו שדבר זה דבר חדש למעלה מהשמש ושפיר כיסה השמש ועוד נראה לפרש דהנה כאן היה נס דהיה הארבה רק

בארץ מצרים ולא בארץ גושן. רק עדיין יש לומר דזה מדרך הטבע בארבה להיות כל מחנהו בשדה זו ובצדה אינה נראית כלום רק זה דווקא אם הולכים בהרחבה ויש להם כל טוב בפרנסתם וכאן היה תרתי לריעותא האחד שויכס את עין כל הארץ שהיו חמרים חמרים ואף על פי כן לא הלכו לארץ גושן ועוד ולא נותר כל ירק בעץ מה שאין בטבע הארבה לאכול מאכלים הרעים כאלו ובזה היה הנס מפורסם:

פסוק טז

ויאמר חטאתי לה' אלקיכם ולכם. נראה לבאר כי כך גדר השלימים דאם אדם חטא לו מחויב ביותר להתאמץ להטיב עמו ולכוף ליצרו לבל יהיה נוקם ובעל חימה כמ"ש בגמרא במצות טעינה ופריקה דהשונא קודם לאוהב כדי לכוף יצרו ופרעה מתיירא פן ואולי לא ישגיח משה להתפלל לה' עבורו ולכך אמר חטאתי גם לכם ועשיתי לכם רעה וכדי להתגבר נגד היצה"ר חובה עליכם למלט את נפשי ולהתפלל אל ה' עבורי:

פסוק יז

ויסר מעלי רק את המות. הזה מיעוט הוא. נראה דכוונת פרעה היה להשאר מעט למלוח אותם ולהעלות על שלחן מלכים כי מאכל טוב הוא רק ביקש שלא יהיה כל כך שגורם המות וזהו אומרו רק המות הזה מיעוט רק זה יסור אבל עכ"פ ישאר לאכול ואעפ"כ הקב"ה עשה היפך דבריו ולא נשאר ארבה אחד אף המלוחים כבר:

פסוק כ

ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל. היינו אחר שהתפלל משה ולא נשאר אפילו אחד מן המלוחים כבר חשב פרעה א"כ אין זה כפי המבוקש מאתו ולא נעשה זאת לבקשת משה רק מעצמם סרו כי לא כך היה שאלתו ולכך הכביד לבו:

פסוק כא

ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים ויהי חושך על ארץ מצרים. הנה לכאורה קשה מפני מה שאלו המצרים כל כלי חפצם לישראל רק בטחו שלא יברחו דבשלשה ימי אפילה אם היו ברצונם ליטול ולברוח מי מוחה בידם ואעפ"כ לא נטלו כלום. ובודאי בל יברחו וע"כ לא היה התראה בחשך דאם היה נם במכה זו התראה היו מטמינים כספם וזהבם ומאין היה כא להם רכוש גדול כי מאין יבא להם האמנה אבל עכשיו שלא התרה בהם והניחו כספם וזהבם ואפ"ה לא נטלו כלום בימי החשך זה היה נשיאת חן בעיני העם שבטחו בהן שלא יברחו:

איתא במדרש הקב"ה היה נמלך בפמליא של מעלה אם ראוים הם לחושך ומיד הסכימו כולם ולהבין למה באמת הסכימו כולם. ונראה דכתיב שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו והוא לכאורה כפל לשון אבל הענין הוא ששלח הקב"ה עליהם אש של גיהנם וזה

היה לטובתם שסבלו עונשין בהאי עלמא ולא בעלמא דאתי ויש לשאול על מה זכו לכך רק דזה היה להם לזכות על דבר אשר אמרו שלח את האנשים וגו' והחושך היה להם לטובה וזה שכתב שלח חושך ויחשיך היינו חושך ואש של גיהנם שהוא כפול ומכופל ומפני מה זכו לכך לזה אמר ולא מרו את דברו שאמרו שלח את האנשים ואמרו במסכת סנהדרין אם כולם אמרו חייב זכאי ולכך הסכימו כולם בחושך שזה היה להם לזכות ולטובה אבל אם הסכימו כולם בשאר מכות יהיו זכאים ולא יבואו עליהם המכות כלל:

פסוק כג

ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. נראה שיש לפרש או אם נאמר שגם בגושן היה למצרים חושך ולישראל אור וזהו בכל מושבותם דאפילו בגושן לא היה אור רק לישראל והטעם שלא קמו איש מתחתיו כי הם תמיד לא האמינו כי ישראל הם נקיים מהמכה ולכך שלחו תמיד לגושן לראות אם גם המכה משמש שם. והנה במכת חשך אם יבוא לגושן גם שם לא יוכלו לראות וא"כ מאין יודע להם כי לא שלט המכה בישראל אבל כאשר ראו כי החשך מנע מהם שבתם וקימתם וישראל נכנסים ויוצאים אצלם שפטו כי אין המכה שולט בהם. או יש לומר בהיפך כי בגושן היה אור אפי' למצרים ול שלא יוכלו לקום היו בורחים לגושן כל ימי שליטת המכה ולכך לא יכלו לקום ולהבין למה דווקא שלשה ימים. נראה דאיתא דבשלשת ימי אפילה היו ישראל מעלים את עצמם דאיתא בכתבי האר"י ז"ל דבברית המילה צריך להיות אור בבה"כ וז"ש ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ולכן היה חשך שלשה ימים דאם הרגישו ביום ג' שמלו היו באים עליהם ביום השלישי להורגם כי יום שלישי של מילה הוא קשה ולכך היה שלשה ימי אפילה:

ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. נראה לבאר ע"פ מה שאמרו במדרש שהיה החשך כפול והענין הוא כי למצרים היה אפילו ביום חשך ולישראל היה אפילו בלילה אור וזהו ולכל בני ישראל היה אור היינו אפילו בלילה וזהו החשך הכפול שחושך של לילה שהיה ראוי להיות לישראל בלילה היה אצל המצרים ביום ונתקיים ע"י שניהם יום ולילה לא ישבותו שלזה הכל יום ולזה הכל לילה. ועוד נראה דבשלשה ימי אפילה מתו כל הרשעים בישראל. ואיתא במדרש ויקרא לאור יום זה מעשיהם של צדיקים ולחשך קרא לילה זה מעשיהם של רשעים וכאן מתו כל הרשעים בשלשה ימי אפילה ולזה אמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם שלא היה רק יום שלא היו בהם רשעים:

פסוק כד

ויקרא פרעה אל משה לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם הא דאמר מקודם לכו נא הגברים ולא הקטנים ועתה אחר מכת חושך אמר לילך גם

הקטנים. ונרתה דהענין הוא דאמר ראו כי רעה נגד פניכם והפי' נראה דאמרינן בגמ' משחרב ביהמ"ק ניתנה הנבואה לשוטים ולתינוקות דאינן בשלימתן אבל אם ישראל הם במעלה עליונה הנבואה שהיה על חשובים וגדולי' מגדלים צמחים ומתקיים הדור מכל סיג ופסולת משא"כ אם הנבואה שורה על הקטנים וודאי לא ישיגו כל כך שיהיו יכולים לפעול בגדולים. ואיתא דבהקרבת קרבנות דוברי עתידות שבאומות הם משפיעים על עצמם רוח הטומאה ולכן בבלעם מצינו שהקריב קרבנות תמיד ועי"כ רצה לקבל שפע נבואה מלמעלה וזה היה טענת פרעה דרצונכם הוא להקריב קרבנות כדי להשפיע שפע נבואה עליכם ומה לכם לקטנים הללו ובודאי רעה נגד פניכם במה שהנבואה בקטנים ע"כ אמר כאן אם צאנכם ובקרכם יוצג יהיה מזה ראיה שאין רצונכם לקבל שפע נבואה אז ראוי שגם טפכם ילך עמכם. באופן אחר נראה לבאר דפרעה ראה זאת באצטגנינות שלו דמזל מאדים נמי נגד ישראל וחשב שהוא מורה על שפיכות דמים מישראל ובאמת אין לתקן המזל רק במילה דהוא נמי מורה על מאדים כדאיתא בגמרא הנולד במזל מאדים יהיה או רוצח או מוהלא או טבחא ובאמת במילה הוא מתקן המזל ולכך בראשונה לא רצה להפיס דעתן ולהניח גם הקטנים לילך עמהם דירא פן ואולי ימולו את הקטנים בדרך אשר ילכו בו וימתיקו את המזל לבל יגיע להם שום נזק ממזל מאדים אבל אם לא ימולו יהרוגו כאשר מורה המזל אבל השתא דראה באמת דבשלשה ימי אפילה מלו את עצמם ואעפ"כ המזל מאדים עומד כנגדם ולכך אמר להם גם טפכם ילך עמכם כי לא איכפת ליה בזה:

רק צאנכם ובקרכם יוצג. נראה עוד לפרש על מה שקודם מכת חשך הסכים שילך עמהם צאנם ובקרם ואחר מכות חושך דוקא אמר רק צאנכם ובקרכם יוצג דידוע דבשלשה ימי אפילה מלו ישראל את עצמם כדאיתא בילקוט ראובני דלכך היה מכות חשך כדי שימולו ישראל. ולכאורה תמוה על משה היאך בקש להקריב קרבנות מאותן בהמות שהיו לישראל במצרים הא אמרינן בגמ' אסור להעמיד בהמה בפונדקאות של עובדי כוכבים ומזלות דחיישינן לרביעה והנרבע פסול לקרבן וכ"ש למה דאמרו המצרים אם בגופם היו שולטין כ"ש בנשותיהן אף שלא היה באמת כן מ"מ הא אמרינן פרק אין מעמידין דחביבין עליהם בהמתם של ישראל יותר מנשותיהן (אמר המעתיק אל יקשה לקורא הא רבנן דפליגי על ר' אליעזר סברי דמותר ליקח מהם קרבן דלא חיישינן לרביעה היינו בבהמות עובד כוכבים ומזלות שהעובד כוכבים ומזלות חם על בהמתו בנקבה שלא תעקר ובזכר שלא יכחישו משא"כ בבהמות ישראל מודים רבנן דאין מעמידין בפונדקאות שלהם דחיישינן לרביעה): ועל זה יש לומר שהיה לישראל דין בני נח בעת

הזאת ובני נח מותרים להקריב את הנרבע וזה דוקא קודם שמלו אבל לאחר שלשה ימי אפילה שכבר מלו שקבלו עליהם דין ישראל אסורים להקריב את הנרבע ע"כ בתחלה קודם שמלו אמר פרעה שגם צאנם ובקרם ילך עמהם שמותרים בהקרבה אבל אחר מכות חושך שכבר מלו אמר רק צאנכם ובקרכם יוצג משום חשש הרבעה:

(אמר המעתיק אין להקשות על הרב המחבר הא בפ' אין מעמידין פריך בגמרא מקרא דגם אתה תתן בידנו זבחים ועולות ומשני דקודם מתן תורה היה אלמא אף שמלו היה להם אז דין בני נח דזה אינו קושיא דקושיית ותירוץ הגמ' הוא לר"א דס"ל דאין לוקחין מהם קרבן דלא ס"ל דעובד כוכבים ומזלות חס על בהמתו ולאחר שמלו היו אסורים להקריב הוצרך לשנות קודם מתן תורה שאני אבל רבנן אדרבא אמרינן שם שהקשו לר"א מהאי קרא והוכיחו מזה דנכרי חס על בהמתו דאל"כ היו אסורים להקריב לבהמתן דלאחר שמלו היה להם דין ישראל גם קודם מתן תורה כדפירש הרב המחבר):

אבל עדיין יש לתמוה האיך אמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות דמשמע דבהמות של ישראל ודאי יקחו עמהם להקריב אלא דגם הוא יתן מבהמתו דבשלמא מבהמת מצרים הותר להם לקרבן דנכרי חס על בהמתו דלוקחים מהם לקרבן אבל בהמתן של ישראל איך הותר להקרבה משום הרבעה כיון שמלו כבר והיה להם דין ישראל אבל נראה דאדרבא דלכך אמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות דהנה רבינו תם פסק בספק דרוסה שנתערב באחרת דמותר מכח ספק ספיקא א"כ כאן בהרבעה יש נמי היתר זה אם גם אתה תתן משלך גם בהמות שלנו יהיו מותרים מכח ס"ס אם נקח מהם ע"י תערובות ספק לא נרבעת מעובד כוכבים ומזלות ואת"ל נרבעת דלמא זו היא משל מצרים דלא נרבעת והרי זה שוה לכל הדינין כמו ספק דרוסה לר"ת:

פסוק כו

וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה. נראה לבאר דמשה אמר לא תשאר פרסה דיש בכלל זה אפילו בעלי מומין ואפי' נקבות ויקשה לפרעה ממ"נ אם אתם נדונים כישראל א"כ אסור לכם להקריב בעלי מומין ואם אתם נדונים כבני נח אסורים אתם להקריב נקבות דהנקבות הם רק לשלמים ובן נח אסור להקריב שלמים רק עולות ועולה צריך להיות זכר ולכך אמר משה כמתרץ על זה ואנחנו לא נדע מה נעבוד עד בואנו שמה דשם יאמר לנו ה' אם אנו נדונין כישראל או כבני נח או יש לפרש כפשוטו ואנחנו לא נדע מה נעבוד כי הכל בספק הרבעה עד בואנו שמה וקמי שמיא גליא והוא יבחר את שנודע לו שלא נעבדה בו עבירה ולכך לא תשאר פרסה כי אנחנו לא נדע מה נעבוד איזה

כשר ואיזה פסול או יש לפרש ואנחנו לא נדע מה נעבוד דאיתא בגמרא מנין היה להם במדבר עצי שטים אלא יעקב ראה בנבואה שעתידין ישראל לעשות משכן במדבר ולכך שחלם במצרים ומשה אמר לפרעה דרך שלשת ימים נלך ויטעון פרעה א"כ מה לכם לעצים הללו בג' ימים ולכך אמר ואנחנו לא נדע מה נעבוד עד בואנו שמה ואולי רצונו בקרבן עצים:

פסוק כז

ויחזק ה' את לב פרעה ולא אבה לשלחם. נראה דהחזקת הלב היה דראה פרעה דבשלשת ימי אפילה היו יכולים לברוח ואעפ"כ לא ברחו חשב דע"י מעשה מכשפים נתעכבו והכל תלוי ברצונו דלא יכלו לצאת בלתי ידיעתו ולכך ויחזק וגו' ויאמר פרעה לך מעלי השמר אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות ויאמר משה כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך. נראה לבאר דהנה מדרך המלכים אם נשתלחו להם משולחים ממקומות אחרות בפעם ראשון הוא בעצמו מדבר עמהם ומכאן ואילך יודיעו למלך מבוקשם ע"י שריו ועבדיו וא"כ משה לא היה צריך לדבר עם פרעה בעצמו רק ע"י שריו ועבדיו רק להיות כי כל המכות גם פרעה נלקה ואין חבין לאדם אלא בפניו לכך הוצרך משה לדבר עם פרעה בעצמו ופרעה ראה בקסם כי מכה אחרונה שהוא מכות בכורות מכה של מיתה הוא לא יקרה לו והוא יהיה ניצול אף שהיה בכור כמבואר במדרש ומ"מ ניצול א"כ א"צ משה לדבר עמו וזה אמרו לא תוסיף עוד ראות פני ואין הדבר שייך לי ודי שתדבר עם השרים וע"כ אמר לו שישלם לו מדה כנגד מדה אם יוסף עוד ראות פניו להתרות בו על מכות בכורות א"כ אתה חושב שגם לי יקרה מכות בכורות שהיא של מיתה ע"כ תמות אתה שידע בקסם שאין עליו גזירה זו ולכך השיב לו משה כן דברת כי מכה האחרונה לא יגיע לך ע"כ לא אוסיף עוד ראות פניך להתרות בעצמך עוד אחר שיצאתי מלפניך רק בעוד שאני עומד מלפניך אדבר עם שריך ועבדיך ממכה האחרונה. או יש לפרש דפרעה ידע דמכות בכורות יהיה באחרונה דזה ידע בקסם והוא מכות מיתה ובן נח בעונש מיתה אין צריך התראה ע"כ אמר אל תוסף עוד ראות פני להתרות בי שאם תוסיף עוד ראות פני להתרות אתה סובר שבני נח צריך התראה לעונש מיתה אם כן תמות על שהרגת את המצרי שלא בהתראה דידוע דמשה הרג את המצרי שהיה חייב מיתה על ששכב בלילה עם אשת שוטר ישראל:

פרק יא

פסוק א

ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים וגו'. הא דנאמר זאת למשה בפלטין של פרעה כמו שהוכיח רש"י נראה לבאר הטעם כי פרעה היה בכור ובחמלת ה' ניצל רק מה בכך דכיון דניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע וע"כ הוצרכו ישראל ליתן מדם הפסח על המזוזות והמשקוף ולכך נגלה השכינה בפלטין של מלך ואף שלאחר הדבור למשה נסתלקה השכינה מ"מ לא זזה השכינה עד שנשאר רושם ונשאר רשומי קדושה ולא היה כח למשחית לבוא לבית פרעה להשמידו והיה זה לפרעה כמו דם על המשקוף לישראל ולכך אמר משה וירדו עבדיך אלה אלי ולא פרעה בעצמו כי לא רצה משה שפרעה ילך חוץ לחדרו ופלטין שלו פן יקרה לו רע בפגעו בו המשחית:

כשלחו כלה יגרש אתכם מזה דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'. נראה לבאר המשך הפסוקים דאה"ע הוציאו קול דהמצרים גרשו את ישראל ממצרים כי עם שפל ובזוי הוא והקב"ה לא הוציאם כלל ממצרים ועיין ביוסיפון לרומים שכ' נגד אפיאנו המדקדק ימ"ש כי הוא כתב כזה אמנם בצאתם ברכוש גדול וטוב מצרים בידם א"א לומר שגירשם דא"כ איך לא נטלו מהם את שלהם וע"כ יודו כולם שהקב"ה הוציאם שלא בטובתן של מצרים וזהו אמר כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה היינו שיש לחוש שיוציאו לעז שהמצרים גורשו את ישראל משנאתם אותם על כן דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו' כדי שיודו שהקב"ה הוציאם שלא בטובתם של מצרים:

פסוק ב

דבר נא באזני העם. הא דהוצרך לומר לשון בקשה דבלא בקשה נמי אין אחד ימרה את פי ה' שלא לשאול ממצרים כלי כסף וכלי זהב אבל נראה דיש שני טעמים דהוצרך לבקשה הטעם האחד הוא דישראל לא רצו לשאול מהם שע"י כן יתעוררו לב המצרים לרדוף אחריהם ע"כ אמר לשון בקשה דאדרבה דזה היה רצון ה' שירדופו אחריהם ויקרה נס קריעת ים סוף והטעם השני הוא כי הצדיקים שבהם לא ירצו לשאול מהם דאז יהיה היציאה שלא לשם שמים רק כדי להרויח ממון ולכך לא ביקשו ממון רק יצאו לש"ש לעבוד את ה' כאשר הבטיחן משה בצאתם ממצרים יעבדו את ה' ולכך אמר הקב"ה דבר נא בל' בקשה לקיים הבטחתו שהבטיח לאברהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול:

פסוק ג

ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאוד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. נראה לבאר שהוחזק אצלם משה לאיש גדול צדיק וישר ותמים במפעליו וא"כ שפטו כאשר אמר דרך שלשת ימים נלך לא יכזב ולא ישקר וא"כ ודאי

ישובו הנה ולא נשאר אצלם ספק שימנעו להשאיל להם וע"י כן נתן ה' את חן העם בעיני מצרים ובאמת הם שבו אחור לקיים דיבורו של משה:

פרק יג

פסוק יז

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו'. הנה דרשו חז"ל דמשה וישראל צוחו ווי ונראה דפירשו כן משום דאמרינן כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה ונראה לבאר דהצרה היה משום ויהי בשלח פרעה את העם העם דייקא כי ידוע מ"ש כל המחברים דהערב רב נקראו עם ולא יצא שום אדם ממצרים בלתי רשות פרעה ואף לערב רב הרשה פרעה לעלות עמהם וזה שנאמר בשלח פרעה את העם וע"ז צוחו ווי כי היה צרה גדולה לישראל וטעם הצרה הוא כי מה ששילחם פרעה עמהם היה כדי להקטין כבוד ה' כי לא היה שום אדם יכול לעלות ממצרים כ"כ היה קשור בקשרי כשפים כנודע והערב רב ג"כ היה רובם מעמים אחרים ואלו יצאו ישראל לבדם היה ש"ש נתקדש על ידם בגוים כי ה' לבדו הוא המשדד מערכת שמים אבל בהיות יוצאים ג"כ משאר האומות חלקו הגוים כבוד לאלהי העמים האלה שהיה מהן הערב רב ויאמרו שהם הוציאם ואגב אלו יצאו ישראל גם כן ולא נתקדש שם שמים בגוים רק אם היה ישראל לבדם וזאת היתה הצרה:

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. נראה לפרש כי טעם האמתי היה כי קרוב הוא שבועתו של אברהם לאבימלך ולא הגיע זמן ליכנס לא"י ולכך עכבם במדבר אבל לישראל לא אמר הטעם הזה כי אלו היו ישראל שומעים כזאת היו חרדים שתיכף לא יבואו לא"י וזהו מאמר הכתוב כי קרוב הוא זהו טעם האמתי כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה טעם זה אמר לישראל ועוד. נראה לפרש כי ודאי ראו ישראל במדבר הרבה מלחמות יותר ממלחמות פרעה בים כגון מלחמת עמלק שהיה מלחמה כבידה מאוד כמבואר בזוהר עד שהזהיר הקב"ה מבלי לשכוח וגם שאר מלחמות ראו וזה היה הכל קודם כיבוש א"י והיו מלחמות שאינם צריכין לגופו של כיבוש א"י כי זה ידוע טבע כיבוש לארץ צריך מלחמה להכניע את העם היושב בקרבם וע"כ חשב הקב"ה מחשבות אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ויגיעו תיכף לא"י ודאי לא ישובו הערב רב לאחור דמה"ת ישובו אבל ע"י הסבתם דרך המדבר בראותם מלחמות כאלה וכאלה ודאי ינחמו הערב רב וישובו מצרימה ויהיו ישראל מסולקים מהם כאשר היה באמת כי הרבה מהם שבו תיכף למצרים כשרדף פרעה אחריהם וז"ש הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים

כי קרוב הוא לא"י ודאי לא ישובו הערב רב פן ינחם העם בראותם מלחמה העם היינו הערב רב ואמר פן בלשון ספק דעדיין נשאר הבחירה בידם אם לשוב או לא אבל אם יוליכם דרך ארץ פלשתים שקרוב לא"י ודאי לא ישובו לאחור. גם יש לפרש כי לעתיד לבוא ויצא ה' ונלחם בגוים ולא יהיה מלחמה ע"י אדם אבל בכיבוש יהושע היה ע"י בני אדם עד שהוצרך יהושע לתחבולות מלחמות בני אדם והטעם הוא כי לא היה אז גאולה שלימה ולכך היה ע"י בני אדם אבל לע"ל יהיה ע"י הקב"ה בעצמו ויהיה כיבוש שלם שאין אחריו גלות והטעם שהוצרכו עוד להגלות כי לא נשלם הגלות במצרים ובאמת אלו ידעו ישראל מזה במצרים לא היו יוצאים משם כי יאמרו טוב לנו לסבול עד הקץ אמיתי מבוא שנית בענין הרע הזה ולכך אמרו חז"ל כאשר אמר ה' למשה אהיה בגלות זה עמהם אשר אהיה עמהם בגלות אחר אמר משה די לצרה בשעתה כי יפוג עי"ז לבב ישראל והודה לו ה' וזה שאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא היינו אם יכנסו תיכף לא"י ויראו מלחמת א"י ע"י בני אדם ולא ע"י הקב"ה בעצמו ירגישו שאין כאן כיבוש שלם וצריכין עוד להיות בגלות א"כ ינחמו וישובו מצרימה כי טוב להם לגמור הגלות מה שכבר מורגלים בו מלילך בגלות אחר ולא כמחשבותם מחשבות המקום שהקדוש ברוך הוא רצה שלא ישקעו בטומאה חס ושלום ולכך הסיבם דרך המדבר. ובדרך אחר יש לומר כי ישראל חמדו לארץ מצרים כאשר הפליגו בשבח הארץ זכרנו את הדגה וגו' והכתוב אומר כגן ה' כארץ מצרים רק היה לישראל במצרים אליה וקוץ בה מה ששעבדו בהם וא"כ כאשר ישראל קרוב למצרים יבואו לא"י ויגרו מלחמה עם הכנענים וירומו חרב וקשת ויצליחו ויהיה ידם רמה בגבורה א"כ יאמרו מה לנו להלחם בעם ארץ נכר הלא טוב לנו לשוב למצרים ונלחם ונגרש לעם אשר ישבנו בקרבם כי ידינו רמה במלחמה ושמה נשוב כאשר באמת פחד מזה פרעה כמו שכתוב הבה נתחכמה לו כי תקראנה מלחמה וגו' והקדוש ברוך הוא רצה שלא ישובו למצרים רק ישבו בארץ ישראל הקדושה ולכך הסיבם דרך המדבר וזה שאמר הכתוב שעד עתה לא היו מלומדי מלחמה אבל בראותם מלחמה מיד בארץ כנען ויהיו מלומדי מלחמה פן ינחם ושבו מצרימה:

פסוק יט

ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם. נראה לפרש הא דנתאמץ דוקא משה במצוה הזאת דוקא ליקח עצמות יוסף עמו כי מכירת יוסף גרם שהלכו במצרים בגלות ולכך בצאתם הוצרכו ליקח עצמותיו משם ועיקר המכירה היה ע"י שמעון ולוי ולכך

משה שהיה מלוי תיקן זה בלקיחת עצמותיו עמו וגם יש לומר בדרך אחר באופן שיהיה כי השבע השביע נתינת טעם על שנתעסק דוקא משה בעצמות יוסף דרש"י פירש השבע השביע השביע לאבות שישביעו לבנים והקשה דלמה לא השביע לבניו שישאוהו מיד אחר מותו ותירץ שבניו לא היה סיפוק בידם ולי. נראה טעם אחר דלכך לא השביע לבניו דאולי יתירו הנדר אבל בזה האופן א"א להתיר כי אצל האבות לא חל הנדר עדיין וכל זמן שלא חל הנדר א"א להתירו ואצל הבנים ג"כ א"א להתיר שבועת אביהם דאיך יתחרטו על שבועת אביהם ואף שהשבועה שהשביע לאבות שישביעו לבנים היה חל מיד והיו יכולים להתירו דמזה לא פחד יוסף שישאלו על שבועתם למנוע להשביע לבניהם והנה זכות זה שהוציא משה עצמות יוסף הגין על ישראל כי אלו הוציאו ישראל לא היה כל כך זכות בזה כי האבות השביעו קודם מותם לבנים כמו שעשה יוסף קודם מותו אבל משה נתגדל מנעוריו בבית פרעה ומשהגדיל ברח לכוש ולמדין וטרם שובו למצרים מת אביו וא"כ לא השביעו אביו ומ"מ לקח עצמות יוסף עמו ונחשב לו לצדקה וזה הגין. עוד יש לפרש דאמרו חז"ל החושד בכשרים לוקה בגופו כי משה אמר הן לא יאמינו לי והנה ידו מצורעת והיינו דמשה ראה בנבואה דישראל יסרבו במדבר למרוד בהקב"ה וז"ש הן לא יאמינו לי ובאמת עיקר המרי ע"י הערב רב וזה שגרם משה ליקח הערב רב עמו ממצרים ולכך לקה בגופו והא דלקה בצרעת כי אמרו חז"ל קשים גרים לישראל כספחת ולכך לקה בצרעת כי הערב רב היה ענין גרים והא שנדמו הגרים לצרעת הטעם הוא כי ענין הצרעת כבר כתב הרמב"ן שהוא למופת כי נסתלק ממנו הרה"ק השורה על האדם ואין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת ולא על גרים ולכך נדמו גרים לצרעת וכאשר נסתלק הרה"ק לא נשאר רק הבלי דגרמי ולכך נגע עמוק בבשרו כי לבד העצם נשאר וזה ענין הגרים בבחינת עצמות יבישות והערב רב שלקח משה עמו ממצרים היו מגרים שגייר יוסף וחזרו לסורם ומשה קבלן ואצלן לא נשאר רק עצמות יבישות ע"כ לתקן זאת לקח דוקא משה את עצמות יוסף שגם משה גרם לזאת וזהו מרמז ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו דייקא שגם הוא גרם:

פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם. נראה לבאר שיוסף נתן להם סימן שידעו אימת הוא הקץ אמתי ולא ישעו בדברי שקר והסימן היה כאשר יעלו עצמותיו מאליהם אז הוא קץ האמתי כי עצמותיו היו קבורים בנהר נילוס ומשה צווח הגיע הזמן לצאת והיה הארון צף למעלה א"כ קודם זמן האמתי לא היה הארון צף למעלה וא"א ללקחו ולכך נתן להם סימן והעליתם את עצמותי היינו כשיעלו עצמותי מן הנילוס אז פקוד יפקוד אלהים אתכם תדעו כי הוא פקידה אמתית ולא לולי כן ולכך נקח משה

עצמות יוסף להראות לישראל שהיא פקידה אמתית וזהו שאמרו במדרש הים ראה וינוס ארונו של יוסף ראה כי תנאי התנה הקב"ה ששת ימי בראשית שיקרע הים לישראל בצאתם ממצרים אבל הים חשב שעדיין לא הגיע זמן האמתי אבל כשראה ארונו של יוסף אז הרגיש שבא הזמן:

באופן אחר נראה לבאר כוונת המדרש כי יש להבין למה הוסיפו הנשים לומר שירה יותר מן האנשים עד שאחר גמר השירה של ישראל חזרו לשורר ונראה הטעם כי אמרו חז"ל אע"פ שארבע מיתות בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק טובע בנהר והמצרים חשדו לנשיהם של ישראל שעברו על איסור א"א שאמרו אם בגופן שלטו כ"ש בנשותיהן וא"כ חייבים חנק וראוים הם לטבוע במים והם נצולו ע"כ הוסיפו שירה כי זהו לאות על צדקתם וכשרותם ולכך יוסף שלא עבר לשכוב אצל א"א אשת פוטיפר שדינו לטבוע במים אם ח"ו היה עובר. היה שכרו כי הים ראה וינוס כשראה ארונו של יוסף:

פסוק כא

וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה. נראה לבאר שהמצרים עשו בכשפים שכוכבי שמים ילחמו נגד ישראל ולכך אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם וה' היפך אותם שילחמו אח"כ נגד סיסרא ומה עשה הקב"ה כדי להצילם סיכך את פני השמש ושאר כוכבי' בעמוד ענן ולכך כתבו התוס' בשם ר"ת כי לא ראו במדבר חמה ולבנה וקדשו ע"פ חשבון הירחים והיינו מטעם הנ"ל וא"כ כדי שידעו להבחין בין יום ולילה היה הבדל בין עמוד ענן ואש:

ללכת יומם ולילה. קשה איך ילכו יומם ולילה יחד מתי ישנו וינוחו אמנם ידוע כי עמוד הענן לא קלטה את הערב רב וא"כ יקשה איך נצולו במדבר מחיות ונחשים וליסטים אבל כבוד ה' נראה בעמוד הענן ואפילו הערב רב זכו למראה הזאת כאמרם ראתה שפחה בים וגו' וידוע דלישראל נגלה הקב"ה ביום ולאה"ע בלילה וכן היה לישראל השגה ע"י עמוד הענן ביום ולערב רב ע"י עמוד אש לילה וזהו ללכת יומם ולילה כי ישראל הלכו ביום לאור עמוד ענן וערב רב לא זכו לראות והיה עיניהם אטומים עד הלילה לעמוד אש והלכו בלילה וזה ללכת יומם ולילה:

פרק יד

פסוק ב

דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון נכחו תחנו על הים. נראה הטעם שנקרא פי החירות כי אין עבד היה יכול לצאת ממצרים

והיינו עד אותו מקום היה יכול ללכת ולא משם והלאה ולכך נקרא פי החירות כי הוא תחלה לחירות כי מי שהולך משם והלאה הוא ודאי בן חורין ולכך נקרא פי החירות:

לפני בעל צפון. הוא צורת מזל שור כי הוא ראש למזלות הצפונית ולכך נקרא בעל צפון והוא המושל במדבר ולכך נקרא מדבר שור ולכך עשו ישראל את העגל ואמרו במדרש ששם הצפון יוסף כסף וזהב כי מצפון זהב יאתה ובשמאלה עושר וכבוד ע"כ הרוצה להעשיר ישמאיל ולכך נקרא בעל צפון וחשב פרעה כי הוא המעכב אותם ללכת יותר בעבור שלקחו ממון מצרים:

פסוק ג

ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. הנה יש לומר שחשב פרעה הואיל וחזרו לאחוריהם אין זה רק משום שיש ביניהם מחלוקת ואינם בהסכמה אחת ולכך נבוכים הם זה הולך בכה וזה הולך בכה וע"י כן א"א להם לנסוע ולכך נתחזק לרדוף אחריהם בחשבו כי במצרים היו באגודה אחת והיה ה' עמהם אבל עכשיו סר צלם כיון שנפרד האחדות והאחוה ובמקום שאין שלום אין ברכה:

ועוד יש לפרש דהנה יש לדקדק איך אמר ואמר פרעה דמשמע לשון עבר הל"ל ויאמר פרעה ל' עתיד ועוד איך אמר לבני ישראל דמשמע שיאמר כה לישראל פה אל פה הוי ליה לכתוב על בני ישראל אבל הענין הוא כמ"ש הרמב"ם על הבחירה האיך הכביד לבב פרעה והיה מוכרח להרע להם ועל זה כתב הרמב"ם הואיל בלא"ה היה רשע וחמד תמיד להרע להם והבא לטמא פותחין לו וסייעו הקב"ה וזה פי' הפסוק ואמר פרעה לבני ישראל מקדם פה אל פה נבוכים הם בארץ במה שאמר להם מקדם ראו כי רעה נגד פניכם ולכך ואכבדה בפרעה ע"י החזקת לבו כי לולי שאמר מקדם כך לא היה הקב"ה מחזק לבבו לרעה אבל כאשר מקדם כבר אמר כך הכביד הקב"ה לבו ועבירה גוררת עבירה שיבוא לו העונש:

פסוק ה

ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. יש לפרש כי ברח העם היינו הערב רב שנקרא העם כי הם ברחו כאשר ראו כי ישראל חזרו לאחוריהם אבל ישראל כבר נאמר למעלה כי יצאו חמשים היינו מזויינים למלחמה וגם יש לפרש וחמשים כי חלק ששית היו רשעים ומתו במצרים בשלשה ימי אפילה וה' חלקים היו צדיקים ויצאו כי ידוע דראוי היה שלא יולד רשע כלל בעולם רק הקב"ה אינו משנה הטבע אבל מה שחוץ לטבע ודאי צדיק הוא ולכך הם הולידו במצרים ששה בכרס אחד ואחד מהם יכול להיות רשע ומת במצרים אבל חמשה מהם היו צדיקים ודאי כי הם חוץ לטבע ולכך יצאו והם ודאי לא ברחו רק ויוגד למלך מצרים כי ברח העם היינו הערב רב ועוד נראה לפרש כי ברח היינו

ששמעו שלקחו הכסף והזהב בשאלה ועכשיו יצאו בורחים ואלו היה ה' בקרבם הלא לו הכסף והזהב ומה צורך לתחבולה זאת ע"כ חשב אין זה רק מחמת בעל צפון אלהי ממונה על כסף וזהב כמ"ש לעיל והוא המעכב אותם ופרעה חשב א"ע למטה כמדרגת השר למעלה ולכך חשב שהוא במדרגות בעל צפון וגם טעה וחשב שיוסף שהיה מלך הצפון שם הכסף והזהב כי בעל צפון במדרגת מלך לשאר אלוקות שלהם כי הם נגדו רק במדרגות שאר שרים וחורי ארץ ולכך חשב כי עבדים הם נכנעים כאשר עשה שפטים באלהי מצרים אבל הוא לא וגם טעה וחשב דלכך אמר משה וירדו עבדיך אלה אלי כי עליהם יש לו שליטה אבל לא על פרעה כי עליו בעל צפון וע"ז אין לו שליטת וא"כ נתחרט על שהוא בעצמו ירד ואמר צאו מתוך עמי כי זאת לא ביקש משה שאמר רק וירדו עבדיך וזה שנתחרט מה זאת עשינו ששלחנו את ישראל מעבדנו שאני לא היה לי לשלח אותם ובאמת מזל דלי מזל ישראל הוא מזל דלות ולכך אמרו יאה עניותא לישראל ולכך חשב פרעה כי ע"י מזל יצאו וא"כ אין להם כסף וזהב ולכך ברחו בממון של מצרים ובעל צפון הוא המעכב עליהם ובאמת דלכך הבטיח הקב"ה שיצאו ברכוש גדול שלא יתלו במזל:

ויהפך לבב פרעה ועבדיו וגו'. נראה כי השמש הוא כמו לב למזלות כי שבתאי צדק מאדים הם למעלה מהחמה ונוגה כוכב לבנה הם למטה מהחמה ברקיע והחמה באמצע כמו לב ואותיות לב בהפך הוא בל ר"ל עבודת כוכבים ומזלות שעבדו והוא השמש וזהו ויהפך לבב פרעה השמש שהוא לב פרעה נהפך לב לבל לעבוד לשמש ולייחס לו הממשלה:

פסוק ז

ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלישים על כולו. הא דבחר במנין זה של רכב בחור נראה כי פרעה ידע בקסם כי יגיע בעו"ה עת רעה לישראל שאחד ירדוף אלף מהם וחשב פרעה שבזמנו יהיה זאת ולקח שש מאות בחשבון אחד נגד אלף והוא ת"ר אלף ומחנה לוים היה כ"ב אלף ע"כ לקח שלישים לשש מאות רכב בחור היינו על כל שלשים מהם ראש אחד הרי לשש מאות איש עשרים ראשים ופרעה שהוא מלך חשוב כשנים ובפרט שהיה עמו משנהו הרי ך"ב נגד מחנה לויה אחד נגד אלף:

פסוק ח

ובני ישראל יוצאים ביד רמה. נראה לפרש היינו שהיו דצדיקים שהיו יוצאים ביד רמה כי ידיהם היו נשואות כלפי מרום בבקשה כדכתיב שאו ידיכם קודש כאמרו כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל שהרים ידו בבקשה כלפי מרום וזהו שישראל יוצאים ביד רמה:

פסוק ט

וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים וגו'. הרצון בזה כי ראו כי הפכו פניהם לצד מצרים כאלו אינם רוצים לילך למדבר וא"כ שלא כדין היו רודפים אחריהם וע"ז נגזר גזר דינם כי לולי זאת היה להם טענה שבורחים עם ממונם אבל לא כן הוא כי מצאו שפניהם הפוך לצד מצרים וזה היה החזקת לבם:

פסוק י

ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם ויראו מאוד. היינו כמ"ש כי באמת המצרים לא מצאו מקום לרדוף אחריהם רק פרעה הוא הקריב ולפי המדרש והנה מצרים נוסע אחריהם היינו שר של מצרים יש לפרש ופרעה הקריב היינו שהקריב קרבנות לבעל צפון מזל שור ראש המזלות צפונית וע"י הוריד כח כנודע בקרבנות הוא הורדת כחות ונגלה השר שלהם וזה ופרעה הקריב קרבן וע"י כן ראו ישראל שר של מצרים נוסע:

פסוק יא

ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר. נראה לבאר דמתחלה בראותם כי לא נחם דרך קרוב דרך ארץ פלשתים לא התרעמו וחשבו כנ"ל פן ינחם העם בראותם מלחמה אמנם בעת שגם פה ראו מלחמה כבידה עליהם א"כ שפעו כי לכך לא הוליכם דרך קצרה כי עדיין לא הגיע העת להשחית את הכנענים מקרב א"י והם צריכים להיות נעים ונדים במדבר וזהו שצעקו למה נמות במדבר זה זמן רב הלא אמרנו לך טוב לנו שנעבוד את מצרים ולא שנעבדו להם לנצח רק עד זמן האמתי כאשר יושלם עון האמורי ולמה זה נסע במדבר זמן רב הלא זמן ההוא טוב לשבת במצרים ואם תאמר לנו כי המתים בארץ מצרים ארץ טמאה לא ישיגו כ"כ שלימות כמו המתים במדבר קרוב לא"י על זה אמרו המבלי אין קברים במצרים היינו אותם קברים מהאנשים שכבר מתו קודם שיצאו משם וכאשר קרה להם שכבר מתו במצרים זה המשך זמן רב ונקברו שם כן יקרה לנו ולמה זה נסע במדבר או יש לומר כי ידוע שלא בא הגאולה רק בדור שכולו זכאי או כולו חייב ואם אין כולם זכאים אמר הכתוב וצרפתים כצרוף הכסף וישארו אחד מעיר ושנים ממשפחה וה יהיו זכאים וכן הדבר בישראל שהשיגו בעצמם שאין כולם זכאים ואם כן שפטו שיצטרכו לילך במדבר שם יתמו וימותו הרוב והזכאים ישארו ולהם יצמח ישועה וע"ז צעקו טוב לנו לעבוד מצרים היינו שרו של מצרים ונהיה כולנו חייב ויצמיח ישועה בע"כ ואם כי לא יתכן למות במצרים שהיא ארץ טמאה המבלי אין קברים במצרים מהרבה אשר כבר מתו שם וא"כ למה נמות במדבר הלא טוב לנו לעבוד מצרים וגם ידעו כי א"א להגאולה לבוא אם לא בחבלים ויסורים

קודם לזה וכן אמרו יתי משיחא ולא אחמיניה כי רבים ימותו קודם אבל טענו כי כבר מתו רבים וזה אמרם המבלי אין קברים במצרים כבר מתו רבים במצרים ולמה נמות עוד במדבר:

פסוק יג

כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. הכוונה בזה היום אתם רואים כי אינכם כדאי לגאולה ומ"מ תגאלו וזהו היד החזקה שנגאלו בו ממצרים כי לא היו כדאי אך זה לא יהיה לעולם כי תמיד כאשר תהיה גאולה יהיה צריך תשובה וצעקה לה' אבל בגאולה זאת אינו כן כי ה' ילחם לכם ואתם תחרישון היינו אין תשובה כראוי וזה אמרו לא תוסיפו לראות באופן זה או אמר ואתם תחרישון כי אל תחשבו שאתם צדיקים וא"כ הקב"ה מתאווה לתפלתן לא כן הוא כמו שדרשו טרם יקראו ואני אענה שאתן משאלותם קודם שיתפללו עליו שאין אני מתאווה לתפלתן ע"כ ואתם תחרישון וה' ילחם לכם קודם שתתפללו גם יש לפרש ואתם תחרישון כי ידוע שהנס הנעשה בזכות אחרים אין לומר עליו שירה ולכך לא אמר חזקיה שירה כי נאמר וגנותי על העיר הזאת למען דוד עבדי וזה אמרו אתם כעת מקטני אמנה א"כ ה' ילחם לכם ואתם תחרישון מלומר שירה וזמנה אח"כ כשהאמינו וקפצו לתוך הים וכתיב ויאמינו בה' זכו לומר שירה:

פסוק טו

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. כי ע"י כן בזכות אמונה שיסעו לצד הים יגן עליהם וינצלו ולכן אין להם אלא ליסע ודבר אל בני ישראל אבל הערב רב היה במרד ולכך אמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי הלא ידעת כי הכל היה בסיבת ערב רב ולכך ישראל זכו בלא"ה לקריעת ים סוף בלא הרמת מטה משה בזכות אבות ויוסף כדאמרן ארונו של יוסף ראה אבל הערב רב אין להם זכות רק אתה הרם את מטך ובקעהו וענין ובקעהו אולי נאמר במצרי ויפן כה וכה וירא כי אין איש היינו מצד אבותיו ומצד זרעו אין איש להגין ולהיפך לישראל יש להם זכות אבות כה יהיה זרעך לאברהם וכה אמר ה' לנביאים וכשתחלק ים שהוא בגימ' חמשים הרי כה וכה שהוא ג"כ חמשים ובאמת יש לפרש ובקעהו כי ידוע שטבע ג' יסודות לעלות למעלה זולת יסוד העפר שהוא יורד למטה ומים אלו אין בו תערובות עפר לא היה יורד למטה רק עולה כמים העליונים וכמו מטר שהם אדים הזכים בלתי תערובת עפר רק יסוד העפר מורידן ומשה בקעהו לים שנפרד העפר מן המים והעפר נתקבץ לאחדים ונעשה יבשה והמים שסר מהם העפר עלו למעלה וזה שהיה חומה מימין ומשמאל והבן הדברים:

פסוק יח

וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו. נראה לפרש שיתגדל כבוד ה' ויכירו כח מלכותו וזה יהיה להם לזכות ויזכו לקבורה ע"י כן כי ע"י נתקדש שם שמים ועכ"פ היה מאתם וזהו וידעו מצרים כי אני ה' הרצון מדת הרחמים בהכבדי בפרעה למען יהיה להם חסד ורחמים:

פסוק יט

ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. נראה לבאר ע"פ מה דאיתא בזוהר התהלך לפני כי לא היה אז כדאי להסתכל בשכינה וכן כאן שהיה הש"י אז בדין וישראל אינם כדאי ולכך ויסע מלאך וילך מאחריהם לבל יסתכלו בו כלל וכדי שלא יסתכלו המצרים לכך שב עמוד הענן ג"כ לאחריהם והיה מכהה עיניהם של מצרים מבלי יראו כלל ולכך נאמר ויבוא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה היינו הענן והחושך למצרים אבל מכל מקום האור היה מאחורי מחנה ישראל לכל המחנה ויאר הלילה אבל למצרים החשיך לבל יסתכלו:

פסוק כ

ולא קרב זה אל זה כל הלילה. נראה לבאר כי הקב"ה לא דן את ישראל במדת הדין רק משותף ברחמים וזה ענן רחמים וחושך הוא דין וזה שאמר ולא קרב זה אל זה לשתף דין ברחמים רק זה מול זה כל הלילה רחמים לישראל ודין למצרים:

פסוק כא

ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה. הא דהולך ברוח קדים נראה כי הוא מוליד לחות בפרט בלילה שהשמש בתכלית הריחוק מוליד לחות וכאן היה להיפך שהוליד יבשות והוא נגד הטבע:

פסוק כג

כל סוס פרעה. היינו שר מצרים היה סוס ולכך סוסים באים ממצרים:

פסוק כד

ויהי באשמורת הבוקר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים. נראה באשמורת הבוקר אז שיתף הקב"ה דין לרחמים וישקף בעמוד אש דין וענן שהוא רחמים ויהם המהומה היה כי ראו שר שלהם נדמה לסוס נקבה וסוסים שלהם רצו אחריו סוס ורוכבו ומזה שפטו שהוא מוכנע כי תש כחו כנקבה ולכך רצו לחזור:

פסוק כה

ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים. נראה שהם רצו לחזור והסוסים הוליכום בע"כ מה עשו הסירו

האופנים כי חשבו שע"י כן לא יהיו הסוסים יכולים להנהיג אותם אבל מ"מ הנהיגו אותם בכבידות והכירו כי יד ה' הוא זה שיהיו הסוסים מנהיגים בע"כ הרכב בלי אופנים והכירו כי שר שלהם מוכנע ולכך צעקו לנס כי ראו ה' נלחם בשר שלהם הנקרא מצרים:

פרק טו

פסוק א

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמור. נראה לבאר דאיתא דחזקיה לא אמר שירה כי ה' אמר וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי ולא בזכותא תליא מלתא ולכך לא אמר שירה ולכך אשת לוט ותהי נציב מלח בהביטה בהפיכת סדום כי לא למענם נעשתה הצלה הזאת רק בזכות אברהם ולכך נענשה ואיתא ב' טעמים על שגאל הקב"ה את אבותינו ממצרים חד אמר בזכות אבות וחד אמר בזכות אמונה שבטחו בה' וזה שאמרו ויאמינו בה' וא"כ באמת בזכות עצמן בזכות אמונה נגאלו שפיר אמרו אז ישיר משה ובני ישראל ומ"ש ובמשה עבדו ג"כ האמינו. נראה ע"פ המדרש דאיתא דאמר משה לישראל בשבילי ניצלתם כולכם והמדרש צריך לפירוש ונראה לתת טעם דידוע דכ"א בניסן הטילה יוכבד את משה לים ובכ"א בניסן יצאו ביד רמה תוך הים ולישראל היה הדבר ספק אם נגאלו בזכות משה או בזכותן וזה שאמר משה בשבילי ניצלתם כולכם כי עלה לפני הקב"ה הטלתי לים באותו יום וזה כיפר עליכם וז"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו דהיינו דהאמינו שניצולו בזכות משה:

ויאמרו לאמור. איתא בגמרא מהו לאמור דהיינו משה אמר אשירה וישראל אמרו נמי אשירה אות באות כפי מה ששמעו ממשה ונראה לתת טעם דאיתא דישראל אינם רשאים להזכיר את השם רק לאחר ב' תיבות כגון שמע ישראל ואחר כך ה' אבל המלאכים אינם רשאים להזכיר את השם רק לאחר ג' תיבות כמ"ש קדוש קדוש קדוש ה' צבאות ופי' האר"י לוריא זצ"ל לא דכל כתות מלאכים אומרים ג' פעמים קדוש רק ג' כתות מלאכים אומרים שירה וכל אחת אומרת פעם אחת קדוש ושומע כעונה והוי כאלו כת אחת אומרת ג' פעמים קדוש וזה דקא קשיא ליה לגמרא היאך אומרים אשירה לה' ומזכירין את השם אחר תיבה אחת ולכך אמרינן דמשה אמר אשירה וישראל ג"כ אמרו תיבת אשירה ושומע כעונה והוי שפיר אחר ב' תיבות עוד נראה לפרש ויאמרו לאמר דאז אצל הים היו ישראל זוכים לקבלת השכינה וכל אחד היה מדבר השכינה מתוך גרונו שירה הזאת רק הערב רב לא היו זוכים כל כך אלא ישראל בעצמם וזה שכתוב אז ישיר משה ובני ישראל בדוגמתו שקיבלו השירה ברה"ק ואמרו לערב רב לאמר אחריהם מה שישמעו מפיהם:

אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. נראה לפרש כי כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו רק זה דווקא במקום שהאדם ג"כ הוא עניו אבל אם האדם הוא בעל גאוה אז הקב"ה ג"כ מתנהג עמו במדת גאוה ופרעה בעל גאוה היה וכן הסוס גאה ולא יאתה לו הגאוה ומה טובו הלא האריה הוא המלך ולא הסוס וזה כי גאה גאה שקינא לגאים ע"כ סוס ורוכבו רמה בים:

סוס ורוכבו רמה בים. דאין הקב"ה נפרע מאומה למטה עד שהפיל השר שלמעלה וכאן היה הדבר בהיפך כי זולת זה היו אומרים אם השר שלנו היה קיים במפלתנו היה מושיע אותנו מכל צרותינו ולכך הפיל הקב"ה שר שלהם תחלה כדי שלא יושיעם ולכך עשה הקב"ה בהיפך והפיל את השר לבסוף וזה שאמר סוס הוא מצרים ורוכבו השר המנהיג אותם רמה בים:

פסוק ב

עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. יש לפרש עזי זה התורה שעתידין ישראל לקבל שנאמר ה' עוז לעמו יתן והוא עמד להם שהיו זוכין לגאולה ולישועה וגם בזכות המילה נגאלו וזמרת הוא לשון כריתה ועל ידי כריתת הערלה נקרא עליהם שם י"ה כי היד שמחתכין בו את הערלה הוא י"ד וחתיכת הערלה היא נקודה ומילה הוא שם י"ה מל י"ה ולכך שבטי יה עדות לישראל כי אלו פגמו בברית קדש נמשכו ערותן ולא נקרא עליהן שם י"ה וזה שאמר עזי התורה וזמרת שהוא ברית מילה שעל ידיו נקרא עלינו שם י"ה היה לי הישועה כי בזכות שני אלו היה הגאולה:

זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. זה הוא שם הוי"ה זה בגימ' י"ב. י"ב צרופיו כי ראו והשיגו בים ואנוהו שהוא שורה במשכן ונעשה לו נוה לכך נאמר הבית אשר שם ה' נקרא עליו אבל כשהוא בשם שדי הוא מסתתר למעלה כדאמרינן היושב בסתר בצל שדי וזה שאמר אלהי אבי שהוא שדי דכתיב וארא אל האבות באל שדי וארוממנהו כי מתרומם למעלה בשמים עליונים ואינו שוכן למטה במשכן ועוד יש לפרש דידוע כשהקב"ה שורה למטה בתחתונים אז אפי' עבירה קטנה בא לפני הקב"ה והאדם נלקה עליה וא"א לאדם לעמוד בזה והקב"ה ברוב רחמיו במדת אל שהוא רחמים דבשיתוף מדה"ד לרחמים אין די אבל אם השכינה בשמים אז המלאכים הקדושים הנבראים מהמצות מונעים מלבא עבירה קטנה למעלה לפני הקב"ה ובאמת מהני בזה במה שמשתתף מדת הדין למדת הרחמים שהוא אל שדי שהאל הוא מדת הרחמים ושדי הוא מדת הדין ולכך לעתיד דיבוער היצה"ר מן הארץ אז ידין באל שדי ולכך וארא אל האבות באל שדי בשיתוף מדת הדין עם מדת הרחמים ואעפ"כ היו נמצאים טובים ושלימים בעיני ה' היוצא מזה אם

השכינה שורה למטה א"א לעמוד לפניו בשיתוף שם שדי שהוא דין למדת אל שהוא רחמים רק צריך לדון אותנו במדת אל שהוא רחמים לבד משא"כ אם השכינה בשמים יכול לדון אותנו בשיתוף מדת הדין לרחמים ומארץ לשמים הוא מהלך ת"ק שנה וזה שאמר הלן בסתר בצל שדי היינו שהוא לן בנעלם משדי משין הנעלם הוא י"ן ומד' הנעלם הוא ל"ת ומיו"ד הנעלם הוא ו"ד הרי הנעלם הוא ת"ק וז"ש הלן בסתר היינו בהנעלם משדי שהוא ת"ק היינו בשמים שם מקום לינתו וז"ש זה אלי כשהוא דן אותנו במדת אל שהוא רחמים לבד בלי שיתוף שם שדי שהוא דין אז ואנוהו אעשה לו נוה קודש בתוכנו למטה כי אז אנו יכולים לעמוד לפניו אלקי אבי שהוא אל שדי שנאמר וארא אל האבות באל שדי ונידון אותנו בשיתוף אל שהוא רחמים לשדי שהוא דין אז וארוממנהו אז צריך להיות שכינתו בשמים ממעל דכשהוא על הארץ אי אפשר להתקיים בענין זה:

פסוק ג

ה' איש מלחמה ה' שמו. הא דכפל הלשון רצה בזה אעפ"י שלחם מ"מ היה הכל ברחמים ולכך ה' שמו כי מלחמתו הכל ברחמים גם יש לומר דלכאורה יקשה הא אמרו צדיקים שמם קודם להם ורשעים הם קודם לשמם ומכ"ש הקב"ה שהוא צדיקו של עולם וכאן אמר ה' ואח"כ שמו. ונראה דעיקר הטעם דזכר צדיק לברכה א"כ בראשון מזכירין שמו דהיינו הברכה אבל הרשעים ושם רשעים ירקב ודי לצרה בשעתה שיבא האלה לבסוף וזה שייך דוקא בבן אדם משא"כ בשכינת עזו דלא שייך לברכו ולקללו. ועוד יש לומר הטעם כי שמם של צדיקים ברחמים ומקדימין ברחמים אבל שם רשעים דין ומאחר להזכירו לכך כשהקב"ה לובש מדה"ד והוא איש מלחמה אז ה' שמו שמו מאוחר כדי לאחר בדין ובאופן אחר נראה דמלאכי קדושים שמם ישתנה כפי השליחות דלפעמים נשלח בשביל מים ושמו ג"כ משורש מים וכן במלחמה וז"ש כאן ה' איש מלחמה ואעפ"כ שמו לא נשתנה רק ה' שמו:

פסוק ד

מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טבעו בים סוף. נראה לפרש דטבעיות הפכיות הוא כי האדם הרוכב על הסוס מתגבר כארי אפי' במים לשוט על פני המים עד שיעבור את המים משא"כ היושב על המרכבה וקרונות א"א לו להנצל כי המשא הכבידו לשטוף במים וכאן היה איפכא. מרכבות פרעה היינו הקרנות ירה בים היינו אל תוך הים ומבחר שלישיו דהיינו הרוכבים על הסוסים טבעו בי"ס היינו בצדי הים וזה תוקף הנס. באופן אחר. נראה דידוע דאותן שבאו בתוך הים מיתתן היה קשה למאוד מאותן שמתו בצדי הים כי הסוסים גוררים אותם בחזקה כנודע ואצל פרעה היו ג"כ אנשים חשובים אשר האמינו בה' וברוב גדולתו רק מי יחייב את ראשו למלך בהמריד

בו ובאמת אין הקב"ה מקפח שכר לכל בריה וז"ש מרכבות פרעה וחילו דהיינו הרשעים ירה בים בתוך הים ומיתתן היה קשה למאוד ומבחר שלישיו היינו הטובים טבעו בי"ס בצדי הים:

פסוק ה

תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן. נראה לבאר כי הקב"ה חס עליהם שלא יאכלום הדגים הגדולים בים וא"כ לא היה גופן בא לקבורה על כן תהומות יכסיומו למען יהיו נעלמים מדגים אבל לא די בזה לבד כי הקב"ה ידע דישראל ייראו מאוד פן ואולי יצאו המצרים מתוך הים מרוח אחרת ע"כ הוצרך הים להקיאם לפני ישראל רק אם טבעו במים ודאי נשתנו פניהם למאוד עד שא"א להכיר אותם ומה מהני ההקאה זו כי יאמרו עוד הני אחריני נינהו והנהו היינו המצרים אזלי מרוח אחרת ולכך אמרו ירדו במצולות כמו אבן כמו האבן לא נשתנה תוארו ע"י נפילתו למים כך הם לא נשתנה פניהם כלל ובזה ראו גדולת הקב"ה:

פסוק ו

ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. נראה לבאר דישראל שבאותו הדור גם כן לא היו ראוים לנס כדאיתא דמדת הדין קיטרג על ישראל ואמר הללו עובדי כוכבים ומזלות והללו עובדי כוכבים ומזלות הן. אבל הקב"ה ברחמיו הצילנו. ולכאורה הוא תמוה וכי משא פנים יש בדבר אבל מה עשה הקב"ה היה דן גם האו"ה ברחמים ואעפ"כ נתחייבו כליה וז"ש ימינך ה' נאדרי בכח היינו שהצילנו במדת הרחמים וקשה קושיא הנ"ל וכי משוא פנים יש בדבר לכך אמר ימינך ה' תרעץ אויב היינו שדן גם את המצרים ברחמים מ"מ נתחייבו כליה מרוב רוע מעלליהם. ועוד י"ל כי כשהקב"ה משנה סדר המערכת נקרא שנעשה זאת בכח ולכך כשהתפלל משה שירחם ה' את עמו אף כשחטאו אמר יגדל נא כח ה' וכן כאן ששינה הקב"ה סדר המערכות נאמר ימינך ה' נאדרי בכח ואף שאין זה מגדר ימין לעשות נקמה באויב מ"מ כאן ימינך ה' תרעץ אויב ולכך נאדר בכח. באופן אחר נראה דכשישראל חטאו מדחהו בשמאל ומקרבהו בימין משא"כ בעכו"ם אשר ימין ה' נוקם בם וז"ש ימינך ה' נאדרי בכח מה שהשמאל מרחק וימינך מקרבת אותו ימינך ה' תרעץ אויב שימין שלך היה נוקם נקמות בעכו"ם:

פסוק ז

וברוב גאונך תהרוס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש. נראה לבאר וברוב גאונך תהרוס קמיך דהיינו שדנת אותם ברחמים ואעפ"כ נתחייבו כליה ועכ"פ מהני להו מדת הרחמים שנהרסו לבד אותן שעל הים ולא עשית כליה לכל אומה המצרי תשלח חרונך יאכלמו כקש שאם שלחת חרונך היינו שדנת אותם במדת הדין לבד אז יאכלמו כקש לא היה

נשאר מכל האומה שריד ופליט. באופן אחר נראה וברוב גאונך תהרוס קמיך הם השרים של מעלה לכך כתיב קמיך כדכתיב ויבואו בני אלקים להתיצב על ה' ולכך נקראים כישוף שמכחישין פמליא של מעלה במה שמשביעין שרי מעלה והקב"ה מפיל שרי האומות תחלה שהם העיקר ואחר כך על המצרים דלמטה תשלח חרונך יאכלמו כקש נדף המה והעיקר שרים של מעלה:

פסוק ח

וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים. נראה לפרש דמי הים שהם סרוחים ומעופשים כטבע המים העומדים זמן רב במקוה יש בהם ריח רע וגם כשהדגים ובני אדם שמתו בתוך הים ותעל באשם וצחנתם ולכך אילו היו מי הים נצבים כחומה היה נמאס בעיני הרואה וגם יגיע להם מזה ריח רע אבל נבלעו מי הים בתהום וזה נערמו מים לשון ערוב שלא היו נראים כלל שנבלעו בתהום רק נצבו כמו נד נוזלים כמו חומה ונוזלים הם כל נהרות ההולכים לים ועכשיו שנתבקעו מי הים נהרות הללו נצבו כמו נד נוזלים הם נהרות שהם נוזלים וזבין לתוך הים קפאו תהומות בלב ים משא"כ הים שהוא רק כמקוה והם מי הים שנבלעו בתהום נקפאו לבל יהיה טיט ויעכב לעבור גאולים גם יש לומר קפאו תהומות בלב ים דעכו"ם אמרו שלא היה נס כלל רק בעתים ידועים המים הולכים וחוזרים ומשה היה מחשב בכיון שישראל ילכו בחרבה תוך הים ומצרים ישטפו במים ולכך אמר קפאו תהומות בלב ים וא"א לחשוב כמחשבת העכו"ם:

פסוק ט

אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי. הנה פרעה אמר כשאגיעם אחלק שלל בשוה ואם תאמרו שאין ההזיקות של כל המצרים שוים והיאך אחלקם בשוה ולזה אמר תמלאמו נפשי למי שההוצאה מרובה על השבח אמלא לו מאוצרותי ובאמת אריק חרבי שלא אריק רק החרב כדי ליראם כי מה לי אם אהרגם רק תורישמו ידי שיהיו לי עבדים כמו מקדם ועוד יש לומר שאמר להם אין רצוני בשלל כ"א אחלקם לאנשי חיל רק תמלא נפשי כי הם לקחו כל נצוצי קדושה ממצרים כמ"ש האר"י ז"ל על פסוק וינצלו את מצרים ובזה אמלא נפשי בהשיגם אריק חרבי לבד אבל לא אמיתם בפועל כ"א תורישמו ידי לשון רש ליקח מהם כל מה שבידם שיהיו רשים ודלים:

פסוק י

נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים. נראה דקאי על פסוק דלעיל דבשביל שאמר שיריק רק חרבו ולא ימיתם זכה לנס זה שנשפת ברוחך לכסם הים לבל

יהי לבזיון וירדו כעופרת במים אדירים היינו אף שהיה רוח סערה בים דרדיפי מיא בשטף ואמרינן במסכת ב"ב דנגרא לא מטי לתהום הואיל דרדיפי מיא מ"מ הם צללו כעופרת אף שהיו מים אדירים מה שאין הטבע כך וזהו הנס:

פסוק יא

מי כמכה באלים ה' מי כמכה נאדר בקודש נורא תהלות עושה פלא. נראה לפרש דאלים היינו מלאכי מעלה נקראו אלים ואין דוגמתם לה' ומי כמוכה בישראל למטה הנקראים עם קדוש וזהו נאדר בקודש דקדושת ישראל הוא שהם עושין נפלאות שינוי הטבע כנודע בנביאים וכדאיתא שאל האי מין לר' יהושע כתיב מי לא ייראך מלך הגוים כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך משמע דבחכמי ישראל יש כמוהו. א"ל אין דמצינו דמשה עשה נס בקריעת י"ס אליהו הנביא החיה בן הצרפית וכן הצדיקים לפעמים עושין נסים כמו הקב"ה וזהו תהלתם של ישראל שעושין פלאות ואתה נורא מהם ותהלתך נשגב מזה שהכל יהללוך שאתה עושה פלא:

פסוק יב

נטית ימינך תבלעמו ארץ. נראה דימין הוא לשון שבועה דהקב"ה נשבע שלא להביא עוד מי המבול לשחת כל בשר ואלו נטבעו בים ולא זכו לקבורה היו להשחתה וז"ש הכתוב נטית ימינך לישבע שלא יטבעו עוד במים להיות להשחתה ע"כ תבלעמו ארץ היינו שגזרת על שר ים שיפלטם הים אל היבשה שתבלעמו ארץ שיקברו ולא יהיו לשחתה ולבוז:

פסוק יג

נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך. נראה לפרש דהנה המפרשים הקשו הא הקב"ה הבטיח לאברהם ודור רביעי ישובו הנה נמצא משנולד יצחק עד שיצאו ממצרים היה ד' מאות שנה וארבעים שנה נתעכבו במדבר א"כ אין החשבון מכוון ותירצו דלכאורה יקשה קושיא אחרת דהיאך עשו הפסח במצרים הא הוי שחוטי חוץ רק הקב"ה השיאם על כנפי נשרים אז לא"י ושם אכלו הפסח א"כ בזמן שיצאו ממצרים היו בא"י ולפי חשבון זה נתקיים ודור רביעי ישובו הנה וז"ש נחית בחסדך הוא אברהם כמו עם חסיד תתחסד והבטיחו עם זו גאלת וקשה הא החשבון אינו מכוון ולכך אמר נהלת בעזך אל נוה קדשך דהיינו שהבאתם אז בעת גאולתם מארץ מצרים על כנפי נשרים לא"י ועי"ז נתקיים הבטחה ודור רביעי ישובו הנה. ועוד יש לפרש נהלת בעזך אל נוה קדשך כי ישראל זכו לנבואה בים וידוע דאין חלון הנבואה פתוח רק בא"י ולכן אין נבואה רק בא"י ובים על פי נס היה ראייתם מים לא"י ומשם לרקיע כדאמרינן בתפלה שצריך אדם לשום דעתו לא"י ומשם הולך התפלה לשמים כדכתיב והתפללו דרך ארצם

וכן היה אז אצל הים בנבואה כי הגיעו בראייה שלהם לא"י ומקום מקדש ומשם השיגו מראות נבואה וז"ש נהלת בעזך אל נוה קדשך היינו בהמ"ק ומשם השיגו רה"ק:

פסוק יד

שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת. נראה לבאר דעובדי כו"ם הרבו לעבוד כו"ם ברוב קרבנות וקטורת שהוא להגין בעדם וכשהם עובדים לכו"ם הקב"ה בכעס כשהחמה זורחת ועובדי כו"ם משתחוים לחמה מיד הקב"ה כועס וז"ש שמעו עמים ירגזון כששמעו הנס הגדול של קריעת י"ס עמדו בחפזון להקריב קרבנות לעכו"ם ואז ירגזון שהיו מעוררין רוגז וכעס להקב"ה ומרגיזין לה' חיל אחז יושבי פלשת כי מתחלה כאשר ראו פלשתים שנחם דרך המדבר ולא דרך ארצם חשבו כי אין רשות להלחם אתם וכי כחם גדול אבל עכשיו הרגישו שהטעם כדי לעשות נס נורא בקריעת י"ס ולגדל שמו בעולם אז אחזם חיל שלבסוף עליהם יעברו ישראל לגרשם מארצו:

פסוק טו

אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען. נראה כי אדום חשבו דברכת ה' ליעקב בברחו מפני עשו וכן הברכה שברכו יצחק אביו לא נתקיים וגרם החטא שהרי הולכים ודלים והיו רק דברי חלומות אבל עכשיו שראו שנבקע הים לפניהם והוא ברכתו ופרצת ימה שיפרוץ הים ליבשה ותוקפו של עשו בים שהיא כרך גדול של רומי שנבנה בים כדאמרו בא גבריאל ונעץ קנה בים ובנה עליו כרך גדול של רומי וכאן ישראל פורצים בים לכך נבהלו אילי מואב יאחזמו רעד כי מואב חשב שאין לישראל שייכות באברהם כי מאבימלך נתעברה שרה וא"כ הם יורשים ברכת אברהם וידוע דכל ממזר נשתטף במים כמו דור המבול ופרעה דחשב ישראל לממזרים דאמר אם בגופן שלטו כ"ש בנשותיהן צוה להשליך כל הבן היאורה ולכך כאשר שמעו שניצלו בנס נפלא ממים וא"כ ברור הוא שהם זרע אברהם וברכת אברהם להם לבד ע"כ אילי מואב יאחזמו רעד. נמוגו כל יושבי כנען כי מתחלה חשבו שלא הגיע העת לרשת ארצם מדלא הלכו דרך ארץ פלשתים. אבל עכשיו הבינו שהטעם היה כדי להראות הנס שהקב"ה הוא שליט ביבשתא ובימא ע"כ נמוגו:

פסוק טז

תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן. נראה דקאי אדלעיל דכתיב נמוגו כל יושבי כנען שהיו בפחד מפני ישראל אם כן כיון שיהושע בבוא לא"י שלח בכל ארץ כנען שמי שרוצה להשלים ישלים והואיל שהיה להם פחד גדול למה לא השלימו לזה אמר תפול עליהם אימתה ופחד כלומר אע"פ שנפל עליהם אימה ופחד מ"מ היה זה מפעלות אלקים להכביד לבם לבל ישלימו עם כל הפקד שהיה להם כדי שיזכו ישראל לא"י. וז"ש

בגדול זרועך ידמו כאבן כלומר זה היה גודל זרוע ה' במה שהכביד לבם שלא להשלים אף בכל הפחד שהיה להם רק נדמו כאבן מבלי להשלים למען יזכו ישראל לא"י:

עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית. זה קאי נמי אדלעיל ירצה בזה לאחר זמן שיעבור עם זו קנית לתוך א"י אז ירצו להשלים אתם לקנותם לעבדים כרצונם כדמצינו בגבעונים בימי יהושע דגם כן באו להשלים אתם להיות להם לעבדים:

פסוק יז

תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך. רצונו בזה שלא תאמר למה הכביד ה' לבם מבלי להשלים מה נ"מ בזה אם השלימו וכי יד ה' תקצר ליתן להם כל צרכם במדבר ולהפוך את המדבר לישוב טוב לזה אמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך רצונו בזה כי שם מקום מקדש מכוון נגד בהמ"ק של מעלה שכוננו ידיך ושם אוה ה' למושב לו ולכך כל החרדה בשביל א"י. או יאמר מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך שהקב"ה מכין מקום מושבו והצדיק שהוא בארץ מכוון כראוי ובונה לו בית במקום הראוי כאוות רצונו והצדיק נקרא יד של הקב"ה במה שעשה רצונו וזה שאמר מכון לשבתך פעלת ה' אותו מקום שהכנת לשבתך מקדש ה' כוננו ידיך אותו המקדש לעשות הבנין בפועל כוננו ידיך היינו הצדיקים שנקראים ידים של הקב"ה:

פסוק יח

ה' ימלוך לעולם ועד כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים. נראה לבאר ה' הוא מדת הרחמים וימלוך הוא מדת הדין כי מלך במשפט יעמיד ארץ וקאמר ה' שהוא מדה"ר מ"מ ימלוך במדת הדין כי פועל רחמים בדין בפעם אחד. כי בא סוס פרעה וגו' הוא נתינת טעם לדבר היינו מנא ידעינן דבר זה שמתנהג בדין ורחמים בפעם אחד לזה אמר לראיה כי בא סוס פרעה היינו שלא עברו ישראל ביבשה תחלה ואח"כ כשעלו באו המצרים אחריהם ונשטפו בים דא"כ לא היה רחמים ודין בפעם אחת רק בזה אח"ז אבל כך היה כשעדיין היו ישראל בים והיה להם חומה בצדיהם מ"מ במקום ביאת מצרים שב הים לאיתנו ונטבעו וזהו אומרו כי בא סוס פרעה וגו' ובני ישראל הלכו ביבשה והיינו באותו זמן שהמצרים נשטפים באותו זמן ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים וזה לאות שה' ימלוך לעולם ועד שפועל תמיד דין ורחמים כאחד רחמים לצדיקים ודין לרשעים:

פסוק כ

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. הא דכתיב אחות אהרן. וכי אחות אהרן היתה ולא אחות משה אבל נראה

דידוע כשנולד משה היה משה נטל לעצמו כל הנבואה מישראל נמצא כשנולד משה. לא היה שום נביא כלל וז"ש ותקח מרים הנביאה ואימת היתה נביאה כשהיתה אחות אהרן לבד אבל כשנולד משה והיתה ג"כ אחות משה פסקה הנבואה ממנה. ונראה לבאר למה לקחו דוקא הנשים תופים בידם כשאמרו שירה מה דלא מצינו באנשים. והטעם הפשוט נראה כי האנשים היה תיכף רוה"ק שורה עליהם ולא היו צריכים התעוררת שמחה ע"י כלי שיר משא"כ נשים שהיו צריכים להתעוררת שמחה תחלה ע"י כלי שיר וכן דרשו חז"ל גבי דוד היכא דנאמר מזמור לדוד היה צריך תחלה התעוררת שמחה ע"י כלי שיר להביא עליו רה"ק. גם יש לפרש דלכך לקחו דוקא הנשים תופים בידם ולא האנשים דאיתא קול באשה ערוה והם היו שוררים ומחנגים ולכך לבל להכשיל אנשים בקולם לקחו תופים בידם לבל ישמע קולם ומה גם דלכך לקחו תופים להזכיר חטאם של מצרים דאל"כ לקחו כלי זמר אחר כי הים שב לאיתנו בפנות הבוקר היינו כאשר פנה בוקר שהוא ו' שעות שאז החמה בתקפו להורות שהמצרים עבדו לחמה ולא היה יכול להושיע להם. והנה האב"ע מונה כל כלי הזמרים שבמזמור הללו אל בקדשו ואמר שהן נגד עשרה גלגלים ותוף הוא נגד החמה ולכך לקחו דווקא תוף בידם ולא כלי זמר אחר המשמיע קול כדי לרמז בזה חטא מצרים שעבדו לחמה והחמה לא היה יכול להושיע להם:

פסוק כא

ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. הא דלא מצינו שהנשים שררו והודו לד' ג"כ על הצלת עצמן כמו שעשו האנשים רק שררו על טביעת פרעה וחילו לבד יש ליתן ג' טעמים טעם האחד הוא דאיתא חביבין עליהם בהמתן של ישראל יותר מנשותיהם ואם בהמות ישראל חביבין עליהם כ"ש נשי ישראל נמצא דאפי' אם הגיעום לא המיתו -את הנשים רק הרגו לבעליהם ויקחו אותם לנשים ע"כ שבחו לה' על מפלת מצרים לבד ועוד כי פרעה גזר כל בן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון ושפטו החרטומים כי הזכרים יהיו נלקים במים אבל הבת תחיון שאין מפאת המערכה שילקו במים ולכך היה השירה של נשים רק על טביעת פרעה לא על הצלתם גם יש לומר דלאנשים היה ההצלה נס כי לא היה להם זכות להנצל רק בשביל נשים צדקניות נגאלו אבל הנשים היה בידם זכות אם כן עיקר הנס היה להם טביעת מצרים ולכך שררו רק על טביעת מצרים:

פרק יח

פסוק א

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. נראה לבאר שלא תאמר איך בא להתגייר הא אמרינן אין מקבלין גרים בימי שלמה ואף אז היה ישראל בגרם המעלה ולזה אמר כהן מדין שאף הוא היה בגרם המעלה ולכך גייר שלמה את בת פרעה אף שאין מקבלים גרים בימיו מ"מ כיון שהיתה בת מלך מ"מ גיירה וכן הדבר ביתרו ג"כ כיון שהיה כהן מדין ואמר חותן משה דגם לכך נתגייר דהיה חותן משה וא"כ בלא"ה יהיה הזרע בגרם המעלה מזרע משה וגם ראה באצטגנינות שבניו ישבו בגרם המעלות בלשכת הגזית ויהיו עיני ישראל וא"כ כל הגירות שלו היה לש"ש. וגם שכיון דמשה היה חותנו יעניק לו מטובו כראוי מחתן לחמיו. והנה אמרו חז"ל מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע היינו כי אמרו חז"ל שלשה היו באותו עצה בלעם יעץ איוב שתק ויתרו ברח ויש להבין למה ברח והיה לו לומר אל תעש להם רעה ולא היה צריך לברוח עבור זה דאם יעץ כמחשבתו וכי יעשה לו פרעה רעה בשביל זה הלא אין זה מגדר המלך עם יועציו וכן דרשו בבלעם וירא את הקיני וגו' אמר בלעם הלא אתה היית עמי באותה עצה וברחת והקושיא מבואר דמה בכך הא הוא יעץ לרעה ויתרו לא יעץ וברח. אבל הענין הוא כי יתרו ראה שלא יתקיים מחשבתו וראה כי החל הגזירה שאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך ועכשיו חלה הגזירה במצרים ונאמר סתם יהיה זרעך ויתרו היה ממדין שהוא ג"כ מזרע אברהם מבני קטורה ולכך ברח שלא יהיה בכלל השיעבוד. וידוע כי ישראל לא זכו לא"י ולכל היקר רק בשביל גלות מצרים וזה היה תמיהת בלעם הלא ברחת וא"כ מה לך לישב בא"י ואיתן מושבך וגו'. והנה יתרו חשב כי הנפלאות שנעשו לישראל היה בזכות אברהם ולכך חשב שגם הוא יהי' בכלל הטוב. אמנם כששמע מלחמת עמלק היותו גם כן מזרע אברהם ויצחק ומ"מ החלישו יהושע מזה שפט כי הזכות אבות אינו רק לזרע יעקב ולכך בא להתדבק בזרע ישראל:

את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. הא דכתיב את השם כפול אשר עשה אלקים וכי הוציא ה' את ישראל וגם תחלה אמר אלקים ואצל ההוצאה נאמר ה'. נראה כי יתרו היה מכת האומרים שה' הוא רחמים ומאתו לא יצא דין וכן להיפך מדין לא יצא רחמים. אמנם כאן ראה כי אלקים עשה למשה שנענש בצרעת בגופו ומלאך ביקש לבולעו ושוטרי ישראל דברו אתו קשות וכן ישראל היו בקושי השעבוד ורבים מהם מתו וזהו אלקים עשה במדת הדין והיציאה היתה במדת

הרחמים כי הוציא ה' ומזה שפט כי הכל מאת ה' הטוב והרע והוא הכל יכול ולכך בא להתגייר או יאמר כי ראה אשר עשה אלקים למשה ולישראל כי עשה נפלאות ע"י משה שנלקה פרעה על ידו במה"ד בעשר מכות ועשה ע"י משה שיהיו ישראל מאמינים בו כדכתיב ויאמינו במשה וכתיב וגם בך יאמינו לעולם ומשה לא היה ביכולתו להוציא ישראל רק כי הוציא ה' את ישראל כנאמר לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח וא"כ מה צורך למשה אלא משה היה לגרים וכן יהיה לעתיד והיה ה' מלכנו ומשיח יהיה רק לגרים וא"כ מזה שפט שרצון ה' לגרים ולכך בא להתגייר:

פסוק ב

ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה כי הלכה עמו למצרים וחזר ושלחה למדין. והטעם נראה כי משה היה כל מגמתו לגייר גרים כנודע שקיבל הערב רב וברור שרבים מישראל לא הסכימו לזה ואלו היתה צפורה עמו היו אומרים לכבוד עצמו הוא עושה שגם הוא לקח גיורת להתערב זר בישראל ולכך שלחה למדין. ובמדרש איתא כשפגעו אהרן אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה באת להוסיף עליהם. ויש להבין הא שבט לוי לא נשתעבדו וגם הא הגיע עת ישועה בבוא משה למצרים אבל נראה דידוע דטענת זמרי היה בת יתרו מי התיר לך ולא רצה להבחין כי זו היתה גיורת לש"ש וזו שלא לש"ש ובמצרים עברו ברית שלא מלו אבל מ"מ לא הפרו ברית ליקח מבנות הארץ כמבואר שלא נתערבו בבנות הארץ ופחד אהרן אם תבוא צפורה לשם וישראל יראו דמשה לקח מדינית אף הם יקחו מצריות ולא יבחנו ההבדל כמו זמרי וא"כ גם ברית זה יפירו ויהיה ח"ו חמת ה' וזה שאמר על הראשונים אנו מצטערים שהפירו מבלי למול ואתה באת להוסיף שירצו ליקח מבנות הארץ ח"ו ולכך שלח אותה לאחור למדין:

פסוק ג

ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. נראה דמה דקרא לבנו גרשום על שהיה גר בארץ נכריה כי היה מורה על מדין שלא ירד להשתקע רק לגור שם ודעתו היה לחזור למצרים לישראל וזהו גר שם כי שם במדין היה רק גר הוא נשבע ליתרו מבלי לשוב למצרים עד שה' אמר לו התר נדרך ואין כאן גירות אבל ליתרו אמר שקרא לו גרשום על שהיה גר בארץ נכריה שמורה על ארץ מצרים אבל באמת כוונתו היה על מדין ונשאל על שבועתו כמו שהיה באמת והא דקרא למצרים ארץ נכרית יש לומר או כמו שכתב האר"י ז"ל על בארץ לא להם כי גם ארץ מצרים לא היה שייך למצרים כי יוסף העביר את העם מערים לערים כדי שלא יקראו לבני ישראל בני גלותא וזהו בארץ לא להם שגם למצרים לא היה הארץ וזהו ג"כ בארץ נכריה שאין שייך להם או יש לומר כי מדין היה מערי ישראל אשר כבשו ב"י לבסוף ושייך לא"י כמ"ש המפרשים

לכך אינו נקרא ארץ נכריה כי שייך למשה ירושה מאבות אבל במצרים אין לו שייכות ולכך קרא אותו ארץ נכריה:

פסוק ד

ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. הא דאמר אלהי אבי בעזרי נראה כי כח פרעה בחרב נתהפך ע"י נחש אמנם עמרם לא מת בחטא רק בעטיו של נחש וזכות אביו הצילו מחרב פרעה. ומה שלא קרא לבן הראשון על שם הנס נבוכו בו המפרשים אבל נראה לי דידוע כי הנביאים בחרו מות מחיים בראותם צרות ישראל ולכך משה שחשב תחלה כי עוד זמן רב לגאולה וישראל בתכלית הצרות לא אבה בעת שנולד בנו הראשון ליתן הודיה על שניצל מחרב פרעה כי טוב היה לו ההריגה מלראות בצרות ישראל אמנם אליעזר נולד לו לאחר מראה הסנה כי היה קטן קודם המילה בשובו למצרים כמאמר חז"ל אמר משה אמול ואצא וכו' ואז כבר נתבשר הגאולה וקץ הישועה ואז נבחר לו החיים ולכך החל להודות ולקרוא לבנו על שם הנס והבן:

פסוק ה

ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. אם נפרש על בני משה הקדים בנים לאשה כי משה היה פרוש מאשה כמו שנאמר בנח כשהיה פרוש מאשה הקדים בנים לנשים:

אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. נראה לבאר כי ידוע כי התורה ניתנה במדבר דמה המדבר הפקר אף התורה הפקר דמי שרוצה ליטול יטלנה וא"כ אף הוא ובניו יכולים לזכות בו רק אלו ימאן משה ליתן שררה לבניו כי לא יאתה להם ממשלה מצד אמם מגזע פסולה אבל כבר אמרו כי ראוי למנות פרנס על הצבור למי שקופה של שרצים תולה לו מאחוריו לבל יתגאה וינהג בענוה וזה נלמד מסיני שהניח הקב"ה הרים הגבוהים והשרה שכינתו על הר סיני ולכך בא הר האלהים שמזה ראיה שראוי לקרבם שררה:

פסוק ז

ויצא משה לקראת חותנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום. פרש"י איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה הוא השתחוה ומקשים דלמא משה שאל ויתרו השתחוה ונראה לתרץ דבלא"ה קשה דאיך שאל משה שלום במדבר במקום שמזיקין שכיחין הא חיישינן שמא שד הוא כקושיית הגמרא ביהושע עם המלאך רק הא אמרינן בגמרא על כל השתחויה נתר חד רישיה דמזיקין ולכך כאשר השתחוה משה כי היה ודאי השתחויה לה' כמ"ש הזוהר ביעקב א"א שיהא מזיק רק לכאורה עדיין אינו מוכח שהשתחוה משה והא דשאל בשלומו דלמא ראה

בבואה דבבואה אמנם מבואר במדרש שיתרו בא אל משה בשש שעות על היום ואז ליכא צל כמ"ש לעיל גבי אברהם כחום היום ועל כרחך דמשה השתחוה:

פסוק ח

ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה'. הענין הוא כי יתרו חשב אולי לרוב עכו"ם שעבד לא הועיל לו כל התשובה ואמר לו משה וסיפר לו כל הנסים והנפלאות שנעשו לפרעה ולמצרים ושלא היה בשביל להנקם מפרעה ומצרים רק כדי לקבוע אמונה שלימה בישראל כי היו אז משוקעים באמונת פילוסופים הקודמים והכופרים בנסים והשגחת ה' לרוב רוממתו ולכך עשה ה' כל הנסים האלו וזה אמרו אודות ישראל היינו בשביל ישראל כדי לקבוע בלבבם אמונה האמתית:

את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. היינו כי ממרים היו וילונו כפעם בפעם עד לבסוף שאמרו היש ה' בקרבנו וגו' ולכך נענשו במלחמת עמלק כמ"ש הזוהר ועם כל זה ויצילם ה' ומזה תכיר כמה גדולים רחמי ה' ובודאי יקבל תשובתך:

פסוק ט

ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים. נראה כי מתחלה חשב יתרו שהיה מרב טובו של הקב"ה ומרוב צדקתם של ישראל שנגאלו ולא שלמו ת' שנים שהיו צריכין להיות בגלות אחד אבל עכשיו ששמע קשי ערפם חשב דוודאי אלו היו יותר בגלות במצרים היו משוקעים בטומאה ח"ו דמה כשנגאלו קודם ת' שנה שהיו כל כך משוקעים בטומאת מצרים כ"ש אם היו שם יותר ולכך שמח כי הוציאם ממצרים כי אלו ח"ו היו יותר שם היו נשקעים בטומאה ח"ו:

ויחד יתרו. אמרו בגמרא כי רב אמר שמח ושמואל אמר נעשה בשרו חדודין חדודין ואמר רב היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי אל תבזי ארמאי באפיה ומקשים איך מייתי רב חובה לנפשיה הא הוא לא ס"ל דנעשה בשרו חדודין חדודין אבל הענין הוא דאם כבר שמע יתרו מה שקרה לפרעה א"כ ליכא למימר דבשעת סיפורו של משה נעשה בשרו חדודין כי דבר זה היה כבר ישן אצלו אבל אם לא שמע קודם לזה רק הגאולה וכאן סיפר לו משה מה שקרה למשה שפיר י"ל כי אז נעשה בשרו חדודין וזה מאמר רב להוכיח דלא כשמואל דאמר דאז נעשה בשרו חדודין כי לא היה חדש אצלו שכבר שמעו מקדם דליכא למימר דלא ידע רק עכשיו נודע לו קשה מאין ידע ואי דמשה הגיד לו הא גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאי באפיה וכי יעבור משה על זה נגד דרך ארץ ונימוס וע"כ דידע מקדם וא"כ ליכא למימר דאז נעשה בשרו חדודין:

פסוק י

ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים. הא דכפל דבריו באמרו אשר הציל את העם מתחת יד מצרים כיון שכבר אמר אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה ועוד תחלה אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואח"כ לא הזכיר פרעה רק מצרים ועוד דתחלה אמר אתכם ואח"כ אמר את העם נראה לבאר כי ישראל היו נצולים מפרעה ומצרים ועל ישראל אמר אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אבל לערב רב לא היה שעבוד אצל פרעה כי לא נתחכם רק על ישראל אבל אצל מצרים היה ג"כ הערב רב בשעבוד ולכך דייק בלישניה על ישראל אמר אשר הציל אתכם דייקא מיד מצרים ומיד פרעה אבל על ערב רב הנקראי' העם כנודע אמר מיד מצרים גרידא והבן:

פסוק יא

עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם. ויש להבין איך אמר מכל אלהים משמע שיש להם כח רק הוא גדול מכולם והלא כולם אלילים ונראה לפרש כי בלא"ה יש להבין כי כוכב של אברהם היה מורה מבלי להוליד והקב"ה שינהו וכן הכוכב שהראה כי מושיען של ישראל נלקה במים וה' שינהו ולמה לא עשה הקב"ה מתחלה שיהיה הכוכב מורה לפי אמיתת הענין אבל באמת הקב"ה עשה זאת כי ביקש להראות גדולתו שלא יטעו שיש ממש במזלות אשר הם אלהי העובדי כוכבים ומזלות ולכך נתן במזל להראות סימן רע והוא הפכו לטובה ומזה הכירו כי ה' נשגב לבדו וזה מאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים היינו מכל האלהים הכרתי גדולת ה' כי ראיתי בחכמתי שהם מורים לרעה והקב"ה משנה אותם לטובה ומהם שפטתי גדולות ה' כי בדבר אשר זדו כי הם זדו להטילם במים כי הכוכב מורה על כך היה עליהם כי ישראל ניצלו והם נלקו במים וזהו האות כי הוא המושל בכל וא"כ מן האלהים האלה הכרתי גדולתו וזהו עתה בקריעת ים סוף שהכוכב היה המורה על רעות ישראל במים ונהפך הוא לטובה:

פסוק יב

ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים. נראה לבאר כי לא נאמר בפ' קרבנות אלהים שלא ליתן פ"פ לבעל דין כי מדת הדין אמר נפש החוטאת תמות אבל יתרו שנימול וכקטן שנולד דמי לא שלטה עליו מדת הדין והיה מקריב אפילו לאלהים וזהו הגדולה שלו:

ויבוא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים. ומשה לא היה שם כי מורא רבך כמורא שמים ולא היו אוכלין בפני משה אבל עיקר האכילה היה כדי

לשמח לבבם כדי שישרה עליהם רה"ק כמו דכתיב קחו מנגן ולכך נדב ואביהוא שתו יין לשמח לבב להגיע לרה"ק וכתיב ויאכלו וישתו ויחזו את אלהים אבל מדרגת משה היה נשגבה שלא היה צריך להכנה כלל ותמיד היה יכול לדבר עם השכינה ולכך לא היה משה אוכל ודוק:

פסוק יג

ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב. ממחרת יה"כ היה כי ביה"כ נאמר סלחתי ויה"כ מכפר היינו עבירות שבין אדם למקום אבל עבירות שבין אדם לחבירו אינו מכפר ולכך ישב לשפוט כדי להוציא ולהציל העשוק גם נראה הטעם כי אז היה הצווי לנדבת המשכן ואני ה' שונא גזל בעולה ולכך ישב לשפוט לברר כל אחד את שלו וזה ינדבו ולא משל אחרים:

מן הבוקר עד הערב. כתב רש"י אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית דנאמר במעשה בראשית ויהי ערב ויהי בוקר ונאמר כאן מן הבוקר עד הערב ולכאורה אין מקום לקושי' זאת דלמא האי ערב הוא בצהרים דכתיב כי ינטו צללי ערב והוא בצהרים ואיתא בגמרא דסנהדרין דהב"ד אינם יושבים רק אחר חצות ושפיר כתיב ערב רק באמת קושית רש"י הוא כך למה כתיב סתם ערב דיש לטעות בזה לומר ערב ממש ולמה לא כתיב עד הצהרים ולכך פרש"י דלכך כתיב ערב להורות דנעשה שותף וכו' והא דנעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כי דין אמת לאמיתו היא דין אמת ושלום כמ"ש הטור וב"י ועל זה העולם עומד ואם כן הקדוש ברוך הוא ברא העולם והדיין מקיימו הרי הוא שותף לכביכול:

פסוק יד

וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בוקר עד ערב ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כי יהיה להם דבר בא אלי. מדוע אתה יושב לבדך הא אין דן יחידי אלא אחד ועוד שאלה ב' וכל העם נצב עליך מן בוקר עד ערב כי צריכים לקום בפני רבם אבל אמרו חז"ל דאין תלמיד צריך לעמוד בפני רבו רק שחרית וערבית אבל באמצע היום אינו צריך והם עומדים לפניך כל היום ויאמר משה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים במה דסיים יתרו פתח משה דאיתא אם באו פנים חדשות צריך התלמיד לעמוד שלא יהיה כמזלזל ברבו וז"ש כי יבא אלי העם לדרוש את אלהים ותמיד באים פנים חדשות וצריכין לעמוד כל היום ועל השאלה הראשונה בא להשיב לו ואמר כי יהיה להם דבר בא אלי דאיתא ודבורה אשה נביאה יושבת תחת תומר דבורה משום יחוד ותומר הוא גלוי לעין ופרשו התוספות כשבאין אליה למשפט ויש לתמוה מה בעי תוס' בזה

אבל נראה דהעולם מקשים מה יחוד שייך כאן הא שנים באים למשפט ובשנים לא שייך יחוד והעולם מתרצים דאמרו בפ' אבות כשבאין לפניך בדין יהיו בעיניך כרשעים והוי כתרי ופריצי ושייך יחוד לגבייהו אבל תירוץ העולם לא נראה לי דאין לדמות לענין יחוד תרי פריצי לעריות ותרי רשעי גנבי ולי נראה דאין כוונת התוספות במלת כשבאין אליה כמו שמתרצים העולם דהתוס' בא לומר בזה כשבאין לפניה לדין הוו כשני רשעים ויש בו משום יחוד רק לכוונה אחרת דכתבו הפוסקים הא דאסור לדון יחידי היינו ע"י כפיה אבל אם קבלו בעלי הדינין אחד לדון אותם אין בזה איסור וזה פי' התוספות דלכאורה היא לבדה יושבת והאיך היתה כופה אותם למשפט ולכך פירשו התוספות שבאים אליה ממילא וז"ש משה על השאלה ראשונה כי יהיה להם דבר בא אלי ואני אינני כופה אותם ואוכל לדון יחידי:

פסוק טז

ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו. דהדיין אינו צריך לברר הטעם לבעל דין מאיזה טעם חייבהו אבל מהר"ם מרוטנבורג נהג מנהג ותיקין כשהיה דן יחידי היה מסביר לבעל הדין מאיזה טעם דן כך וכך וזה שהשיב לו משה על שאלתו דלמה דן יחידי והודעתי את חוקי האלהים היינו אני מודיע להם חוקי האלהים מאיזה טעם דנתים וא"כ א"א לטעות כי אם טעיתי יאמרו לי אין הנדון דומה לראיה ולא שייך אל תהי דן יחידי כשאני מברר להם הטעם והא דכתיב כאן את חוקי האלהים שהוא מדת הדין במקום שיש דין למטה אין דין למעלה וישראל סרחו וחטאו ולכך באו אל משה שישפוט אותם לבל יכשלו במדת הדין דהוא אלהים ולכך כי יבוא אלי ושפטתי א"כ אין מקום למדת הדין לחול כיון שיש דין למטה וע"כ אלהים נצב בעדת אל:

פסוק יז

ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה נבול תבול גם אתה גם העם הזה אשר עמך. נראה לבאר דדתן ואבירם אמרו למשה מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגנו אתה אומר כאשר הרגת את המצרי ופרש"י מכאן מוכח שהרגו בשם המפורש באמירה בעלמא דלהרגנו אתה אומר הכי משמע ואיתא בס' חסידים דמי שהורגל להשתמש בשמות הקדושים אינו רשאי להיות דיין כי ע"י שיתריס הבע"ד נגדו יהרגנו ע"י שם וזה היה טענת דתן ואבירם מי שמך לאיש שר ושופט עלינו כלומר אין אתה רשאי להיות שר ושופט מטעם כיון שהרגת את המצרי בשם המפורש כן תאמר באמירה בעלמא ג"כ להרגנו וזה היה ג"כ טענת יתרו לא טוב הדבר אשר אתה עושה שאין אתה ראוי להיות שר ושופט לבדך הואיל דאתה משמש בשמות הקדושים:

פסוק יח

נבול תבול גם אתה גם העם. נראה לבאר מה גם השני דאיתא בקש קהלת לדון בלי עדים והתראה רק ברה"ק יצא בת קול כתוב יושר דברי אמת שצריכין לדון דין אמת לאמיתו היינו בעדים והתראה ככתוב בתורה וזה היה טענת יתרו אם יבוא אחד לתבוע לחבירו והוא כופר ואין רואה ואתה תדע ברה"ק כי האמת עם התובע מה תעשה אם תפסוק לשלם זה נגד התורה ע"פ שנים עדים וגו' ואם לא ישלם זה אינו לאמיתו כי ידעת שהדין עם התובע ולכך נבול תבול וגם העם היינו כי ירפו ידך לפסוק כה או כה ובין כך יהיה עינוי הדין ועוד יהיה בזה נזק לאומה כי מצוה לבצוע ואמרו שחרב ירושלים על שהעמידו דיניהם דוקא על דין תורה וא"כ אך טוב לפשר אבל משיודע הדיין איך הדין נוטה אסור לפשר ולך כל רז לא אניס ותיכף תדע איך הדין נוטה א"כ לעולם אינו במציאות לבצוע ויהיה בזה נזק לעם וא"כ תבול גם העם וזה שדייק כבד ממך הדבר:

פסוק יט

ועתה שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים וגו'. נראה לבאר כי כדי להציל את משה ממבוכה הנ"ל שהיה יודע הדין עם מי ע"י השכינה שישרה עליו ויהיה נבוך איך לפסוק וגם אינו יכול לבצוע כיון דידע איך הדין נוטה הוצרך השכינה להסתלק ממנו בעת שופטו לדין כדי שידין רק ע"פ ראיה ועדים ויגיע עכ"פ נזק למשה בהסתלקות השכינה אפי' רגע אחת לכך אמר איעצך ויהי אלהים עמך ולא יסתלק כלל. באופן אחר. נראה לבאר כי מבואר במדרש רבה דבשביל שהיה משה יושב והעם בא אצלו היה הוא צריך לבוא לאוהל מועד לשכינה אבל שמואל שהיה מהלך מעיר לעיר להחזיר ישראל למוטב וללמדם חוקי ה' ותורותיו בא השכינה אליו וזה מאמר יתרו עכשיו אין לך זמן להתהלך ממחנה למחנה ולכך אין השכינה בא אצלך אבל כשתסיר דבר משפט ממך יהיה סיפוק בידך לילך בקרב המחנה מאוהל לאוהל ליסרם ולהורותם וגם יהיה ה' עמך היינו שהשכינ' יבוא אצלך ואם כוונתך בזה להשקיט את הדין אתה תהיה לעם מול אלהים זכותך יספיק להיות כדי מדת הדין למתקו גם והבאת אתה את הדברים האלה אל האלהים שתביא את העם אל ה' היינו בזכות אמונה ואשר דורשין ה' יספיק לבטל הדין המתוח וגם הודעת להם את הדרך ילכו בה היינו שיעשו לפנים משורת הדין ומדה כנגד מדה גם ה' יתנהג עמם לפנים משורת הדין ולמה דאיתא בזוהר הקדוש מול האלהים היינו השם של אדני ונראה לבאר דהוא ע"פ עצת יתרו דלכך עשה שרי אלפים דהוא א' מן השם שרי מאות הם ק' והק' הוא ד' בא"ת ב"ש והוא ד' מן השם ושרי חמשים הוא נון מן השם ושרי עשרות הוא יוד הרי השם אדני שלם:

פסוק כא

ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע. נראה לפרש כי האנשים הכשרים היו נשארים בביתם והצנע לכת כאמרם באלדד ומידד שנשארו במחנה לא תוכל לידע אנשי חיל יראי אלהים שבהם אבל כאשר תלך בקרב המחנה אז ואתה תחזה תכיר מי בהם אנשי חיל וגו' באופן אחר. נראה דאיתא לא תכיר פנים במשפט דאין הדיין רשאי לראות אח פני הבע"ד בשעת משפט פן ואולי יחשב הדיין שאחד חשוב יותר מחבירו וח"ו יטעה את עצמו בדין וע"י כך לא היה למשה זמן להביט בחכמת הפרצוף כי בשעת משפט לא היה רואה ואח"כ באו אחרים אבל כשתסיר ממך דבר המשפט תביט בפניהם וזהו ואתה תחזה בחכמת הפרצוף וכן איתא בזוהר ואתה תחזה הוא צורת הפרצוף גם האיש בטענת שיכול לכפור בב"ד כי אין רואה ומ"מ מודה כפי האמת בזה יוכר היותו איש אמיתי ושונא בצע אבל כל זמן שהיה משה דיין אין כאן ראיה כי הבע"ד ידע כי למשה לא נעלם דבר ע"כ היה בוש לכפור אבל אם אין אתה דיין יתבררו אנשי אמת ושונאי בצע:

שונאי בצע. פירש"י ששונאים את ממונם בדין כדאמרו כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדין לאו דיינא הוא הכוונה בזה כי לבד התלוי בדין פשוט כל הדיינים שווים בזה ומתחילה לא יעלה על דעת הדיין לבוא לדין כיון שיודע שהוא חייב בדין והוא דין מפורש אבל דבר התלוי בשקול הדעת אין דעת כ"א מהדיינים שווים והדיין לא ראה חוב לעצמו ע"כ בא לדין והדיינים ראו לו חובה אך מדת חסידות הוא בדבר התלוי בשיקול הדעת אם הוא חייב או לא להחמיר על עצמו ולשלם לבעל דינו בלי הכרעת ב"ד וזהו כל דיינא דמפקינן מיניה ממונא בדין לאו דיינא הוא היינו בענין שכתבתי כי אם הוא ירא ה' ומחמיר על עצמו בדבר התלוי בשיקול הדעת לא יצויר שיטעה בשיקול הדעת לחייב את הזכאי ולזכות את החייב וזהו ושונאי בצע אם הוא דבר התלוי בשיקול הדעת הם שונאים את ממונם ואין מכניסים עצמן למדה זו ומוותרים ממונם:

ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. לסנהדרי קטנה ושבט לוי לא היה רק כ"ג אלף לערך כי אף הם העמידו סנהדרין כי כל שבט יש לו סנהדרין ושבט לוי היו צדיקים גמורים ורובם היו יודעין משפטי ה' כדכתיב יורו משפטיך ליעקב ומעט מהם שיש להם מריבה די לבחור מכל אלף אחד להתמנה בסנהדרין והוו כ"ג לסנהדרי קטנה וצדיקים שבדור די לבחור מכל מאה אחד להתמנות סנהדרין כי משפטיהם הם מועטים ולבינונים א' לחמשי' ולרשעים שהמה מלאים ריב ומצה עד שלכל עשרה צריך שופט אחד ולהם שרי עשרות:

פסוק כב

והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך. פירושו דבר של גדול שיהיה להם פחד לדון אותו ויהיה להם בושה לענות על רב יביאו אליך וישאלו את פיך תחלה וקאמר שיביאו הם לפני משה ולא כאשר יבוא גדול לשפוט יאמרו לו לך לפני משה וזה יהיה להקל עליך כי על הרוב גם לגדול ישפוטו הם ולא יהיה להם פחד כי יאמרו הגדולים ודאי שאלו פי משה ומאתו יצא המשפט ולא עליהם התלונה:

פסוק כה

ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם. בעצת יתרו נאמר ואתה תחזה מכל העם בעשיית משה נאמר ויבחר משה מכל ישראל לבאר דיתרו היה גר ובערב רב היה ג"כ גרים והיה אוהב גרים ע"כ אמר ואתה תחזה מכל העם היינו שיעשה ג"כ מהערב רב שרי אלפים וגו' משא"כ משה בחר רק מכל ישראל ויתן אותם ראשים גם על העם דהיינו על הערב רב הנקראים עם ולא מינה דיינים מערב רב כלל רק וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר לענין מינוי הדיינים אבל מ"מ בחר בישראל ולכך ביתרו כתיב כל הדבר הגדול יביאו אליך ובמשה כתיב את הדבר הקשה יביאון אל משה דיתרו יעץ שימנה גם ראשים מערב רב יש לחוש שישאו פני גדול אבל משה בחר רק מישראל שכשרים הם ולא יהדרו איש בריבו לא נאמר כל הדבר הגדול יביאו אליך רק הדבר הקשה בדין אשר נעלם מהם הדין להיכן נוטה:

פסוק כז

וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו. לאחר שתיקן מינוי הדיינים היה מתיירא משה פן ואולי המון העם כשיפסקו להם דין כשיתחייב אחד מהם בדין יתחרטו שלא היה משה לבדו השופט ודיין אמיתי ויאמרו אלו היינו אצל משה היינו יוצאין זכאין וידברו סרה ביתרו ויאמרו האיש בא לגור ויתן עצה לכך שלחו תיכף לארצו:

(אמר המעתיק הגם דרש"י הוכיח דשילוחו אל ארצו לא הוה תיכף אחר מינוי הדיינין רק לאחר מתן תורה גם למ"ד דיתרו קודם מתן תורה בא מ"מ דברי הרב ע"פ המדרש פ' יתרו וז"ל דרש משה ק"ו מה מצות פסח אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו תרי"ג מצות שרוצה ליתן לישראל והיה יתרו כאן ויראה אותם לפיכך וישלח משה ואח"כ בחודש השלישי עד כאן דברי המעתיק) באופן אחר נראה דאיתא קשים גרים לישראל כספחת ואיתא נמי וילך לו אל ארצו לגייר גרים ולכך מתחלה לא היה רוצה לילך אל ארצו לגייר גרים מטעם המבואר דקשים גרים לישראל אבל השתא דראה דעל ידו נתקן העמדת הדיינים והסכים הקב"ה לעצתו ש"מ דבאמת גרים הם חביבין לפני הקב"ה הלך לו אל ארצו לגייר גרים:

פרק כא

פסוק א

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם. הגם שכבר נצטוו במרה על הדינים מ"מ להיות כי משפטי נימוסי העובדי כוכבים ומזלות הם כי עבד אין לו משפט אצל שום בעלי משפטים רק האדון שלו הוא שופטו והוא עושה בו כרצונו ובזמן שהיו ישראל משועבדים למצרים כך היו נוהגים בהם המצרים ובעת שנגאלו ובאו למרה שנעשו בני חורין הראה ה' את חירותם במה שנצטוו על הדינים רק הם חשבו כי הדינים אין להם פנימיות במקום גבוה רק הוא לנימוסי מדינה ליישר העם ולכך כאשר ניתנה התורה והיו חירות מן המלכות ודברים כהנה ויאמרו א"כ מה צורך למשפטים כי בטלו המחלוקת ודברים כהנה ע"י נתינת התורה ואין צריך למשפטים כלל אבל באמת דברים אלו הם רק ההתלבשות ושרשם הוא במקום גבוה מאוד והפנימיות הוא טוב מאוד ולכך תיכף אחר קבלת התורה ניתן להם משפטים וקניית עבד עברי שאינו נוהג כלל במדבר וכהנה להראות דרוש וקבל שכר כי יש להם פנימיות כמ"ש הזוהר באמת בזה בכל אופן באריכות ואמר קודם לזה ולא תעלה במעלות ופירשו אזהרה לדיין שאל יפסיע על ראשי עם קודש הרצון בזה שלא יתנשא בנשיאתו דיש פנים לומר דמלך במשפט יעמיד ארץ וזרוק מרה בתלמידים אבל באמת זה אינו ולכך דייק אלה המשפטים מוסיף על הראשונים מה ראשונים מסיני אף אלו מסיני כי נתן הקדוש ברוך הוא התורה מסיני הר נמוך להורות על ענוה כך אלו הדינים מסיני שצריך גם הדיין להיות שפל ברך ועניו מאוד הוא באזהרה על זה ואמר למענה לא תניף ברזל על המזבח כי הוא מורה על רציחה אבל הרציחה מותרת לב"ד לענוש בד' מיתות ולכך היה ענין חרבא קדישא לסנהדרין סמוך למזבח שהיו יושבין בלשכת הגזית ולכך אצל מזבח נאמר להורות כי הם ירשו חרב לענוש בו וכן דוד היה אדום וחשב שמואל זאת לחסרון שהוא בעל שופך דמים ואינו ראוי למלוכה והקב"ה השיב שהוא ישב בסנהדרין וכן הדבר כאן:

פסוק ב

כי תקנה עבד עברי. הרצון בזה כי קודם הקנין כבר ירד ממדריגת בן למדריגת עבד כי אם אנו במעלה אז אנו בנים למקום ואם לאו אנו נקראים עבדים וזה כבר ירד ממדריגתו ולכך קודם קנין הוא עבד וכבר קנה עבד עברי הזכיר עברי ולא כתב ישראלי כי מחמת שתרח ואבותיו היו עובדי כו"ם ע"כ באו בניו בני אברהם לגלות לעבדים כדכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו' ויעבדו אלהים אחרים וע"י כן הוצרכנו לגלות לזכך אותנו ולכך אצל גלות מצרים נאמר זה ויעבדו אלהים אחרים שהיו עבדים לאלהים אחרים ועי"כ נסבב

הגלות והעבדות שאנו צריכים להיות לעבדים כי מחמת תרח אביו של אברהם שהיה יושב בעבר הנהר אנו באים לגלות ולכך נאמר בעבד שהוא נמכר עבד עברי ולא ישראלי: **שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם**. כבר אמרו שהוא מורה על שבת ושמטה שהם שביעית וכן אפי' פושעי ישראל לא יהיו נדונים רק עד סוף אלף הששי ואח"כ ינוחו לבל ידח מהם נדח אפי' פושעי ישראלים הואיל והם חוזרים להיות חפשים לסוף אלף הששי רק העובדי כוכבים ומזלות אשר תולעתם לא תמות אך תבין למה תלה יציאת מצרים בשבת והאיך תליא זה בזה רק ידוע הוא כי כבר נגזרה גזירה על ישראל שיהיו ת' שנה בגלות והקב"ה חושב שמשעת לידת יצחק ת' שנים הם ושפיר היו ת' שנים רק עדיין קשה ל' שנה להיכן הלכו רק נראה כי שלשה דורות עבדו ישראל במצרים כדכתיב ודור רביעי ישובו הנה והנה כל דור חושב הקב"ה לשבעים שנים והם שנות האדם ג"פ ע' הוא רד"ו והנה ישראל היו המצרים משעבדים בהם אפילו בשבת שלא כדת דהיה להם לנוח בשביעית ולשבות והם עבדו בהם ושלא כדין עשו ושביעית מן רד"ו הם שלשים והם השלשים שנה הנותרים מארבע מאות שנים שגזר הקב"ה ולכך תלה שבת ביצ"מ כי אלו היו מניחים את ישראל לשבות בשבת ולא היו עובדים בהם היו צריכים להיות זמן רב יותר בגלות אבל עכשיו שעבדו בהן בשבת שלא כדין עשו ולכך בשביעית יצא לחפשי כי הוא שבת ובשבת שהוא שביעית צריך לשבות והנה ודאי הרבה מלאכות שהעבד עובד לרבו בשבת ומה שאינו מלאכה גמורה האסורה לעשות בשבת מותר לו לעשות בשבת לרבו אפילו עבד עברי והיה רצון הקב"ה שגם מזה ינוח הבן חורין בשביעית שהוא יום שבת צירף הקב"ה ימי השבת של שש שנים לשנה אחת לערך ולכך אמר ירמיה ל"ד מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך שהיא סתירה דתחלה אמר מקץ שבע שנים היינו לסוף שבע ואח"כ אמר ועבדך שש שנים והוא קושית הגמרא במסכת ערכין ולמה שכתבתי ניחא דודאי היה ראוי לעבוד שבע רק הואיל ועבד בשבת לרבו מלאכות המותרות לעשות בשבת ולא שבת בשביעית ביום השבת גם מזה על כן יעבוד רק ששה שנים ובשביעית יצא לחפשי נגד ימי שבת שעבד והנה נודע כי עבד כנעני אין לו מזל כלל כי ענינו מן חם ששימש בתיבה שלא שימשו המזלות בשנת המבול כאשר הארכתי במקום אחר אבל לעת עתה יש לו מזל והיינו לא מזל מי"ב מזלות רק משבעה כוכבי לכת יש לו מזל אבל לא מי"ב מזלות ולכך שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי דהשביעי הוא נגד שבתאי ע"כ יצא לחפשי כי כך טוב הכוכב ההוא כמו שכתב הראב"ד לסימן ולהיות כי כוכב ההוא מורה על חסרון

קנינים ולכך אמרה התורה לא תשלחנו ריקם שעכשיו הוא נגד כוכב שבתאי המורה על חסרון הקנינים ע"כ לא תשלחנו ריקם וכן היה במצרים שהשאילו להם כלי חפצם והבן:

פסוק ג

אם בגפו יבוא בגפו יצא. והטעם למה נק' בגפו ולא בענין אחר נראה הטעם לזה דלכך נקרא בגפו דהאשה היא מצלעתו של אדם ולכך אדם השרוי בלא אשה פלג גופא איקרי גוף חסר ולא גוף שלם ולכך גבי עבד נקרא בגפו הואיל והוא בלא אשה נקרא בגפו היינו רק חצי גוף אבל כשיש לו אשה הוא גוף שלם:

אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו. הורה לנו התורה כי האיש והאשה הוא גוף שלם ואחד ובצרתו לה צר אף שאינה נמכרת עמו וא"כ אינה צריכה להיות בעבדות מכל מקום הואיל והם כגוף אחד וצר לה על העבדות שלו הרי הוא כאילו היתה בעבדות כמוהו ולכך בצאתו ויצאה אשתו עמו כי מקדם אף היא היתה בעבדות:

פסוק ד

אם אדוניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו. הנה יש לדייק דמה בא להורות בזה דהאשה וילדיה תהיה לאדוניה ונראה דבזה בא להורות שעדיין לא נשלם בזה במה דלקח שפחה כנענית ולא אקרי עדיין גוף שלם כי מה טעם לקחה הואיל ורוצה להיות גוף שלם כי איש בלא אשה נקרא רק פלג גופא הואיל והוא מצלעותיו אבל עדיין נקרא פלג גופא כי האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו א"כ עדיין הוא גוף חסר כמ"ש שהוא לשון בגפו כי היא צריכה להיות עוד אצל אדוניה ולא נשלם גופו כלל כמו מקדם:

פסוק ו

והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם. הנה רש"י הביא תחלה הגזרה שוה דאוזן הכתוב כאן הוא אוזן ימין ואח"כ פי' דמה ראה אוזן לירצע והוי ליה תחלה לפרש על עיקר הדבר דמה ראה אוזן לירצע ואחר כך לפרש באיזו אוזן הוא נרצע ונראה בלאו ג"ש דהוא אוזן ימין אין להקשות דמה ראה אוזן לירצע דיש לומר דהוא אוזן שמאל והטעם הוא דהוא אוזן שמאל דשבעה נקבים יש בראש והנקב השביעי הוא האחרון שבנקבים שהוא אוזן שמאל והשבעה נקבים הם נגד אותיות בג"ד כפר"ת וא"כ אוזן השמאל הוא נגד ת' של כפר"ת שהוא ג"כ אות האחרון של ז' אותיות האלו וא"כ אין להקשות מה ראה אוזן לירצע דיש לומר כמ"ש התוספ' דלכך נרצע במרצע דמרצע בגימטריא ת' שהיא נגד ת' שנים שעבדו במצרים הכי נמי י"ל דאוזן שמאל שהוא נגד ת' מורה על כך אבל השתא דמוכח מג"ש שהוא אוזן ימין תקשה דמה ראה אוזן לירצע והבן:

אמנם הטעם שנרצע באוזן ימין הוא דהנושא אשה עברית נעשו לבשר אחד דאתדבק באל אחד והנושא שפחה מתדבק באל אחר ואינו גוף שלם רק היא אחרת וזהו ההפרש בין ד' לר' והגישו אדוניו אל הדלת לרמוז על הדל"ת שהיה לו לדבק בעם אל אחד ולא בעם אל אחר ולכן נרצע אוזן ימין שהוא נקב הששי שבנקבים שבראש שהוא נגד אות הששי שבאותיות בג"ד כפר"ת שהוא הרי"ש שבכפר"ת להורות שהוא דבק באל אחר ולא באל אחד גם עוד טעם למה נרצע דוקא בדלת משום דאם הוא דבק בשפחה היצר הרע מסיתו ואי אפשר לו לפרוש ממנה לכך מגישו אל הדלת להורות דאף ע"פ דיצה"ר מפתה אותו וא"א לו לפרוש ממנה מ"מ יעשה תשובה כי הקדוש ברוך הוא פותח דלת לבעלי תשובה וכן הבעל תשובה צריך להטות אוזן תמיד לשמוע בלימודים ולכך נרצע אזנו בדלת שאפי' היצה"ר מתגבר עליו יעשה תשובה וגם נראה לבאר עוד טעם למה נרצע אזנו בדלת דוקא ולא במקום אחר כי ידוע מה שאמרו חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד כי התורה פתח לשער לבוא לבית ה' ועל ידי התורה מגרש היצה"ר כי התורה הוא התבלין לגרש בו היצה"ר ולכך לפתח חטאת רובץ היינו היצה"ר רובץ תמיד להסית אדם לבטלו מתורה שהוא הפתח לבוא בית ה' וכל העוסק בתורה הרי הוא בן חורין מיצר הרע וזה שבחר בעבדות וממאס בתורה ולכך והגישו אל הדלת שהיא התורה לגרש מי שהוא רובץ בפתח ועיקר לימוד התורה הוא השמיעה לשמוע דברי חכמים ולכך נרצע אזנו אל הדלת להורות כנ"ל ועוד נראה לתת טעם על הרצעת האוזן דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כי כל ישראל בני חורין ראוים לעבודת ה' כמו הכהן אבל זה הנושא שפחה כנענית פסול לעבודה דדוקא הנושא בת ישראל ראוי לעבוד ה' אבל לא הנושא שפחה כנענית ולכך ורצע אזנו לפסלו בעבודה להיות סימן שהוא פסול לעבודה הואיל ונשא כנענית וכבר נאמר זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי כי שמוע מזבח טוב ולכך זהו הפוסל עצמו מהעבודה צריך להטות אוזן בלימודים וזהו ורצע את אזנו:

עוד יש לומר טעם למה דוקא באוזן כי ידוע דקוד' חטא אדם הראשון לא היה חילוק אצבעות ואחר חטא אדם הראשון היה חילוק אצבעות ויש להבין דמ"ש קודם לחטא מלאחר החטא אך בדרך פשוט יש לומר הטעם כי קודם חטא אדם הראשון לא היה צריך למלאכה ועבודה ולא היה צריך לחילוק אצבעות אבל אחר החטא היה צריך לעשות עבודה ומלאכה היה צריך לחילוק אצבעות אבל לפי דברי חז"ל דאמרו אם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוך אזנו א"כ ניתן נמי חילוק אצבעות לאחר החטא כדי שיוכל לכוף אליה לתוך אזנו והנה השוטה הזה שבחר בעבדות וכי חשב דלכך נחלקו

אצבעותיו כדי לעשות מלאכה ולעבוד עבודה ולכך ורצע אזנו במרצע להורות כי לא לכך ניתן חילוק האצבעות לעבוד עבודת עבד רק לכך נחלקו אצבעותיו לסתום אוזן השומע דבר שאינו הגון גם יש עוד לתת טעם על הרצעת אוזן דווקא כי ידוע דהבועל ארמית נמשך בערלתו והיינו שנמשך ערלת הלבב אבל במורגשים ירגיש ההיפך ויש ערלת אוזן וא"כ מושך ערלת אוזן כמבואר בגמ' ולכך כשמשך ערלתו ערלת אוזן אי אפשר לו להסיר ערלת הלבב ועכ"פ יסיר ערלת האוזן כיון דבלא זה א"א לו להסיר ערלת לבבו וזהו ורצע אזנו דוקא להסיר ערלת האוזן דבלא זה א"א להסיר ערלת הלבב:

פסוק ז

וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים. ולהבין הטעם למה אמר לאמה הוי ליה למימר אמה או בלשון אחר רק יובן כי וודאי הקונה בת ישראל לא לשמש את עצמו הוא קונה אותה כי אין משמשין באשה רק בשביל אשתו הוא קונה אותה לשמש את אשתו אבל הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו וכן אשתו נעשית שפחה לה וזה שכתב וכי ימכור איש את בתו לאמה כי זאת אשת הבעל שקנה אותה נעשית אמה לה ולכך אמר לקיים בה מצות יעוד כדי למעט בקניית בת ישראל כי אם תרגיש אשתו בכך לא תסכים ללקחה כי אין האשה מתקנאת אלא בירך חברתה ומה עמקו מחשבות ה':

לא תצא כצאת העבדים עבדים כנענים בשן ועין והא דהוצרך לאשמעינן דבר זה. נראה כי כל העבדות היה בחטא חוה בעץ הדעת שהיה טוב למאכל ונחמד למראה ולכך בא כל העבדות כמ"ש לעיל דקודם חטא אדם הראשון לא היה צריך למלאכה ועבדות ולכך יוצא בשן ועין שן נגד טוב העץ למאכל ועין נגד נחמד למראה כי מכח חוה בא העבדות ובין הכנענים לא פסקה זוהמתן ולכך יוצאין בשן ועין אבל ישראל פסקה זוהמתן ולכך אין יוצאים בשן ועין ואי לאו דאשמעינן קרא דבת ישראל אינה יוצאת בשן ועין ה"א דדוקא באנשים פסקה זוהמתן דאין כל כך זוהמא אצלם ונטלה זוהמתן לגמרי ולכך אין יוצאין בשן ועין אבל נשים יש בהם יותר מזוהמת נחש ואם כן אף בבת ישראל לא פסקה זוהמא לגמרי וה"א שיוצאין ג"כ בשן ועין כמו העבדים הכנענים ע"כ כתבה תורה זאת בנשים שאין יוצאים בשן ועין וצריך להיות הטעם דאף בנשים פסקה זוהמתן לגמרי ומכ"ש באנשים ולא הוצרך לכתבו באנשים:

פסוק ט

ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה. יש לדקדק לשון כמשפט הבנות דמה משפט הבנות שייך בזה והוי ליה למימר כבנות יעשה לה היינו כשאר בנות ישראל ליתן שאר וכסות ועונה ונראה לבאר דזה היה במשפט ופסק דין לחוה כשאכלה מעץ הדעת היה פסק דין שלה מדה כנגד מדה נגד מה שאכלה מעץ הדעת שמורה חימוד

כנאמר נחמד למראה תמור זה יהיה אל אישה תשוקתה למצות עונה ונגד מה שנתנה גם לבעלה לאכול תמור זה יהיה מזונתה רק מיד בעלה ונגד מה שהיתה תחלה ערומה וע"י אכילה מעץ הדעת הוצרכה ללבוש תמור זה יהיה כסותה רק מבעלה ולכך כמשפט הבנות דהיינו חוה שקצב לה הקב"ה שיהיה לה דוקא מבעלה שלש אלה ושפיר קאמר כמשפט הבנות:

פסוק יב

מכה איש ומת מות יומת. הא דנאמר כפול מות יומת כי יומת הוא לפעמים בדמים לבד ולא מיתה ממש ולכך כתוב כאן מות יומת שיהיה העונש במיתה ממש:

פסוק יג

ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. נראה לפרש דידוע במתן תורה נעקר היצה"ר וזהו ודאי דבכל זאת היו יכולים להזיד ולהמית אדם כי לא נתבטל הבחירה דאם לא כן מה הבדל יש בינם למלאכי השרת ואמר הקדוש ב"ה יצה"ר מסור בידכם רק בשוגג בבלי דעת לא חטאו כי רגלי חסידיו ישמור רק העגל גרם לזה וזה היה בסיבת משה כי משה לקח עמו את הערב רב שעשו את העגל כדדרשינן לך רד כי שחת עמך אתה גרמת ולכך כתוב כאן ושמתי לך מקום לנוס שמה לך דייקא ולכך מחנה הלוים וערי הלוים קולטים כי הם לא עשו את העגל:

פסוק יד

וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה. הא דכתיב בזה לשון ערמה דמשמע שהרגו במחשבת ערמימו' נראה לפרש כי יחשוב זה ההורג בממ"נ הוא בא עליו אם [אין] לו משפט מות מן השמים דהוא איש זכאי לא אוכל לעשות לו דבר ואם חייב לשמים א"כ גברא קטילא קטלית אבל באמת הוא מחשבת ערמימות דהא אפשר בזבח ומנחה היה מכופר עונו ועל ידו מת קודם ששב בתשובה וזהו שיזיד בערמה מעם מזבחי תקחנו למות נראה כי ענין קין שהרג את הבל היה להקריב קרבן וכן יזיד איש בערמה כי נתכוון להקריב קרבן ובזה יתעלה נשמתו ולכך מעם מזבחי תקחנו למות והבן:

פסוק טו

ומכה אביו ואמו מות יומת. ומיתתו בחנק והא דהחמיר בקללה יותר מהכאה דהמקלל אביו ואמו הוא בסקילה החמור מחנק נראה הטעם כי לפעמים דהכאה הוא שחושב דהעולם כמנהגו נוהג ואין הקדוש ב"ה משגיח על עולם השפל וא"כ אין כל כך עונשו כמו שיודע שהקדוש ב"ה משגיח ומ"מ הוא חוטא והנה הכאה יש לומר שעושה שחושב שאין הקדוש ברוך הוא משגיח ח"ו אבל המקלל הוא המקלל בשם ואם כן כוונתו שישגיח ה' בזה ומודה בהשגחתו ומבקש שיעזרהו ה' לרעה בזו על כן עונשו חמור גם

נראה עוד טעם על מה שהחמיר בקללה יותר מהכאה כי ההכאה לאביו ולאמו הוא מעשה בהמה כי כן יעשה העגל כאשר יגדל יכה לפרה ולא ירגיש היות אמו או לא וכן יש לאדם נפש בהמה כמו שדרש הזוהר על פסוק ויהי האדם לנפש חיה ויש בזה למכה קצת התנצלות שנפש בהמה שבו גרם לזה אבל המקלל בשם זה אינו מעשה בהמה רק נפש שכלי ולכך עונשו חמור ולכך הפסיק התורה בין מכה אביו ואמו למקלל וכתוב בנתיים וגונב נפש להבדיל למה גניבת אדם חמור מן גניבת בהמה כי אדם יש לו שכל ממעלה מדיוקנו של מקום והחוטא בו חוטא בדיוקנו וכן הדין במקלל ששולח ידו בשכלו בדיוקנו של מקום:

פסוק יח

וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו. הנה המחלוקת בעו"ה גורם רעה ויש שמכה הכאה בידו ממש בעת ריבו ויש שמלשין על רעהו ומכה רעהו בסתר וזה גרע מהכאה בידים כי להכאה בידים יש רפואה ולמלשינות אין רפואה ולכך רמזה לנו התורה כי יריבון אנשים יותר טוב שיכה את חבירו כי בזה שבתו יתן ורפא ירפא משא"כ בלשון הרע דאין תרופה להכאה שלו והבן:

פרק כג

פסוק יט

לא תבשל גדי בחלב אמו וסמיך לו הנה אנכי שולח מלאך לפניך. לבאר הסמיכות. נראה כי באמת המלאכים הם המתנגדים לישראל בשביל קנאת התורה שהנחיל ה' לישראל חמדה גנוזה דמצינו במתן תורה דאמרו להקדוש ב"ה מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו תנה הודך על השמים והקב"ה השיבם הלא אכלתם בשר בחלב כשהייתם אצל אברהם וא"כ סר הקנאה מהם ואין כאן אין קטיגור נעשה סניגור וא"כ הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך דאין כאן עוד קנאה ושנאה והענין שנתלה קבלת התורה בזה נראה כי ודאי שכל זמן שמלאכי השרת הם בשמים לא יתכן בהם שמירת המצות ציצית ותפילין וכדומה רק כוונתם היה למען קיום התורה כשירדו למטה להתלבש בכבוד נברא כמ"ש הרמב"ן ושבו לגשם ואז יכולים לקיים התורה בפועל אך זה הוא אם כבוד הנברא עושה אותם לאדם וגשם ממש אך אם הוא רק למראות העין אנשים אבל מ"מ הם בעצמות מלאכים א"כ לא שייך בהם שמירת התורה וזה שאמר להם הקדוש ב"ה אצל אברהם לבשתם כבוד נברא כמ"ש הרמב"ן ומ"מ אכלתם בשר בחלב ואלו הכבוד נברא היה עושה אתכם לאדם וגשם ממש איך עברתם דבר ה' כי מאברהם התחיל שני אלפים תורה וע"כ שאינכם בגדר אדם אף כי לבשתם כבוד נברא ואף אתם אינכם עלולים לקבל

ולשמור התורה בפועל והנה צוחו כל המפרשים דבפרשת כי תשא כאשר אמר הקדוש ב"ה לשלוח מלאך אמר משה אם אין פניך הולכים כו' ולמה שתק כאן בזה המאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך ונראה דהענין הוא כי ודאי הואיל שישראל יראו מפני האש הגדולה ראה הקב"ה לשלוח מלאך כי גילוי שכינה הוא מורא גדול כדאמרינן במורא גדול זו גילוי שכינה אבל יש לחוש בזה שיטעו ישראל ח"ו ויחשבוהו לאלוה כמו שמצינו גבי אחר שטעה במט"ט ואמר שתי רשויות הם כדאמרינן אל תמר בו אל תמירני בו שלא תמיר אותו בו בהקדוש ב"ה לעשותו אלוה רק משה בטח בזכות וחכמת דור דעה שלא יטעו בין עילה לעלול ולכך לא התפלל כאן למנוע משליחות המלאך אמנם לאחר מעשה העגל שראה דישראל טעו בעו"ה והמירו כבודו בתבנית שור ואמרו שגנבו שור במרכבה וחשב משה דכ"ש הוא שיטעו במלאך לכך התפלל אז אם אין פניך הולכים. באופן אחר נראה לפרש דידוע כי מלאכי השרת אינם מסכימים לקבל תשובתן של בעלי תשובה וכמ"ש רש"י שאינם מכת החוטאים ואינם מרגישים ביצר לב האדם הרע מנעוריו כמו שלא ירגיש הסריס בחמדת המשגל ולכך אמרו הקדוש ב"ה חותר חתירה לקבל בעלי תשובה כי אין המלאכים מסכימים לקבל תשובתן ולכך קודם מעשה עגל לא הקפיד משה אם ילך מלאך אבל אחר מעשה העגל שע"י התשובה היה לישראל התנצלות כמאמרם לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה רק כדי להורות תשובה לרבים א"כ אם יעשו תשובה אין זה לרצונו של מלאך ואין קטיגור נעשה סניגור לכך התפלל משה אז אם אין פניך הולכים וגו':

פסוק כ

גם יש לפרש כי יש שני בחינות במלאך אם השכינה שורה בקרבו והוא רק כסות ולבוש כביכול לשכינה זה טוב מאוד בשליחות מלאך וכך ראוי לבל יחרדו מאימת השכינה או שהוא מלאך שאין השכינה שורה בקרבו והוא רק שליח וזה דבר קשה לישראל להיותם מונהגים ע"י שליח ולכך בפ' זו שאמר הקב"ה כי שמי בקרבו דהשכינה שורה בתוכו ופרש"י שהוא מט"ט בגמטריא שדי ושכינה שורה בתוכו ולכך הלן בסתר בצל שדי ולכך נקרא שר הפנים דהשכינה היא פנים ומתלבש במט"ט ע"כ לא הקפיד משה אבל לאחר חטא העגל היה הרצון לשלוח מלאך סתם ואין השכינה שורה בקרבו על זה הרבה משה להתפלל ואמר אם אין פניך הולכים פניך דייקא שיהיה הפנימיות מהמלאך כבוד ה' וגם יובן לפי זה לשון הולכים שהוא לשון רבים:

לשמרך בדרך. יש לדקדק למה תלה השמירה דווקא בדרך הלא בכל מקום צריך שמירה אבל נראה דבלא"ה יש להבין דמה הוצרך לשמירה כלל של מלאך כי ודאי חביבין ישראל

שאין צריכין לשליח כי הקדוש ב"ה שורה עליהן והן הן המרכבה אך כל זאת כשעוסקין בתורה כי אין להקדוש ב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה אבל כשאין עוסקין בתורה אין הם המרכבה וצריכין לשמירת מלאך רק אם עוסקים בתורה איתא דהצדיקים המה היכל ה' שמשרה שכינתו עליהם ובהתפשטות הוא שורה בהיכל עולמים וזהו דנאמר בדוד לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל ואבחר בדוד דיקשה דמתחיל בעיר וסיים בדוד רק הקב"ה משרה שכינתו על הצדיק ובהתפשטותו הוא שורה ג"כ בבית עולמים וזה היה שאלת יהושע למלאך למה באת הלא הם צדיקים ואינם צריכין למלאך שהם היכל ה' והשיב לו המלאך עתה באתי שאמרו חז"ל שהוא על ביטול תורה ובאמת אין ה' עמכם ועל זה באתי ואיתא שהדרך ממעט שלשה ואחד מהם הוא ביטול תורה אשר בהטרחת הדרך א"א ללמוד היטב ועל כן אמר יוסף לאחיו אל תרגזו בדרך אל תעסקו בדבר הלכה בדרך ולכך בעמלק כתיב אשר קרך בדרך דלא הגינה התורה על ישראל ולכך כתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך דבדרך צריכים לשמירת המלאך מפני שאינם יכולים אז לעסוק בתורה:

פסוק כא

השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו. נראה לבאר כי קודם לזה כתיב לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי היינו שיביאם ג"כ לא"י והיה מקום להעלות על הדעת להמיר בו שיחשבו שאין ביכולתו להביאם לא"י כיון שהלך עמהם במדבר שהוא ת"ל שמלאכי א"י אינם רשאים לילך לח"ל וכן להיפך שאין מלאכי ח"ל רשאים לילך לא"י וחשבו זאת להתנצלות למרוד בו אבל איתא בגמ' יהי כבוד ה' לעולם פסוק זה שר העולם אמרו ופירשו התוספות דזה מט"ט ונראה דלכך נקרא שר העולם שהוא רשאי גם להלך לחוץ לארץ כמו בא"י ויש לו רשות לשוט בכל העולם משא"כ במלאך אחר והטעם הוא שהשכינה מתלבש בתוכו כמ"ש ושמי בקרבו וזה שאמר אל תמר בו בהתנצלות שאין ביכולתו להביאם לא"י כי לא ישא לפשעכם שלא ימחול לכם ע"י התנצלות כזה כי שמי בקרבו היינו שכינה מתלבשת בתוכו ע"כ הוא יכול לבוא גם לא"י ועוד יש לומר אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם דרש"י פירש כי לא ישא לפשעכם שאינו מכת החוטאים והמכוון בזה הוא כי אדם מוחל לחבירו כי לעומת זה הקב"ה ממציא לן מחילה כשחטא נגד הקב"ה אבל המלאכים אין להם חטא א"כ אין מגיע להם גמול זה ולכך אינם נוחים למחול ולכך לא תבקשו בו כי אינו מוחל ולא סגי בלא"ה לאיש קרוץ מחומר וזה שאמר אל תמר בו מפני שלא ישא לפשעכם שאינו מוחל כי שמי בקרבו ואני הוא המוחל:

פסוק כב

כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית את כל אשר אדבר. הא דלענין השמיעה צוה לשמוע אל המלאך תשמע בקולו ולענין עשיה צוה לעשות כל אשר אצוה היינו שיצוה בעצמו הטעם הוא שאין ביכולת המלאך להוסיף מצוה בתורה או לגרוע ממנו רק הקדוש ב"ה מצוה המצוה בעצמו ובכבודו ע"כ לענין השמיעה אמר לשמוע בקול המלאך שמדריכם בדרך ישרה ללכת בדרכי ה' ולקיים התורה שניתנה מפי הגבורה אבל לענין עשיה אמר ועשית את כל אשר אדבר שהמצות מפי הקדוש ב"ה בעצמו נאמרו ולא ע"י מלאך:

ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך. יש להבין דאמר תחלה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ואח"כ לענין הנקמה מאויבים תלה בעצמו ואיבתי בעצמי את אויביך ונראה כי אין מלאך אחד עושה שני שליחות כאחד ואיך יטיב לישראל וירע לעובדי אלילים לכך הבטיח הקדוש ב"ה שהוא ירע לעובדי אלילים באופן אחר נראה לפרש דאיתא ה' מסיני בא וזרח משעיר למו שהקדוש ב"ה החזיר התורה לעשו ולא קבלוהו ולישמעאל ולא קבלוהו רק לכאורה יש לע"א התנצלות על מה דלא קבלוהו כי יאמרו דמה שקבלוהו ישראל היה משום שהקדוש ב"ה בעצמו הלך עמנו והורה לנו הדרך אשר נלך בו משא"כ לעובדי אלילים היה ע"י נביאים אבל אם הקב"ה באמת שולח עמנו מלאך א"כ נסתם טענתם וחייבים כליה וז"ש הנה אנכי שולח מלאך ומכח זה ואיבתי את אויביך ועוד נראה לבאר דהקב"ה יודע מה בלבו של אדם דכתיב אני ה' בוחן לב משא"כ המלאכים שאינם יודעים מחשבות בני אדם וישראל יש להם לב טהור ובמחשבותם יחשבו לעשות טוב רק לפעמים אין המעשה עלתה לטובה והקב"ה דן אותם לפי מחשבתם ובעובדי אלילים הוא להיפך שכל מחשבתם הוא לרעה להרע לישראל אך שיש להם התנצלות שמה שעושים רעה לישראל כמו פרעה הוא מפני שגזרת המקום הוא לענוש אותם על שעברו את פי ה' רק התנצלות זו אינו כי ה' בודק לבבות ויודע שכל העובדי אלילים היה לבבם רע ונוטים רק להרע לישראל משא"כ מלאך שאינו יודע מחשבות אדם ולזה אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך ואם תאמר הלא אין המלאך יודע מחשבות ואיך יכול לדין ולצרור העובדי אלילים על המחשבה אני אומר לך ואיבתי את אויביך אני בעצמי שאני יודע מחשבתם הרע וכן במצרים אני ולא מלאך:

פסוק כג

כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והחתי וגו' והכחדתיו. גם בפסוק זה יש להבין דפתח במלאך כי ילך מלאכי וסיים והכחדתיו ונראה לבאר דאיתא והכיתי כל בכור אני ולא מלאך ובאמת למה הוא בכבודו עשה את כל אלה רק נראה דודאי דכל המצריים היו

חייבים כלייה ולמה נענשו הבכורים לבד רק הקב"ה ברחמיו החיה כל המצרים ושפך חרון אפו על הבכורים ואלו היה שולח ע"י מלאך לא היה מבחין בין בכורים לשאר המצרים וזה שכתב כאן כי ילך מלאכי לפניך והביאך וגו' דוקא מלאך ובאמת למה כך ונתן טעם והכחדתיו כדי להאבידו לגמרי באופן אחר דהנה כתב אברבנאל דאין שר לישראל והא דכתיב מיכאל שרכם הוא מתרץ דהקב"ה היה מתלבש את עצמו במיכאל באמת יוקשה למה התלבש את עצמו במיכאל אבל נראה דבכסא הכבוד הן ע' שרים והן ממשלתם על ע' אומות וא"י בזמן שהכנענים בתוכה היה להם ג"כ שר אחד למעלה ואם הקב"ה האביד שר אחד צריך להיות שר אחר במקומו דהכסא צריך להיות שלם ובמיכאל שר ישראל לבד לא סגי כי אין שר לישראל עד שהתלבש בו הקב"ה שהוא משגיח על ישראל עמו ועל א"י ומיכאל נקרא לענין זה שר של ישראל להשלים ע' שרים שהיה קודם זה שר לכנענים בא"י וזה שכתב כאן כי ילך מלאכי לפניך והביאך וגו' דהיינו השר מיכאל ובאמת למה כך הא אין שר לישראל לזה אמר והכחדתיו שאני מאבד השר של א"י וצריך להשלמת ע' שרים:

פסוק כד

לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם. הענין הוא דאיתא במדרש במה אהב במה שונא ונראה לפרש בימי האבות דאו"ה לא היו מקריבין אז בבמה במה אהב של האבות אבל כשהתחילו או"ה להקריב בבמה לעבודת כוכבים ומזלות אז שונאה הקב"ה עד שישראל אינו רשאי להקריב בבמה אפילו לשמים שלא למשות כחוקותיהם וזה שאמר ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם להקריב בכמה רק שבר תשבר מצבותיהם היינו הבמות:

פסוק כה

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך. יש להבין דפתח בלשון רבים ועבדתם וסיים בלשון יחיד וברך את לחמך והוי ליה למכתב וברך את לחמכם ונראה דהעבודה והתפלה צריך להיות בצבור לכך כתיב ועבדתם את ה' אלהיכם לשון רבים אבל אכילה שורת הדין להיות ביחידי שהוא דבר גשמי לכך אמר את לחמך:

פסוק כו

לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא. נראה דהני שלש הבטחות וברך את לחמך לא תהיה משכלה את מספר ימיך אמלא שייכים זה לזה דאמרו חז"ל בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא ואין מזל לישראל ואך על פי כן וברך את לחמך הוא מזוניה לא תהיה משכלה ועקרה הוא בני את מספר ימיך אמלא זו חיי. כאופן אחר נראה דאיתא בזוהר שנים של נפלים שהיה להם לחיות להיכן

אזלי ועל זה אמר שהקב"ה חולק אותם לצדיקים אם כן אם לא היו נפלים כלל אין שנות הצדיקים יאריכו כל כך וזה שכתב לא תהיה משכלה שלא יהיו נפלים ואעפ"כ את מספר ימיך אמלא ועוד נראה לבאר וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך גם הני ג' הבטחות שייכים זה לזה דאיתא בספרי רפואות כשרבו הגשמים גרמו לתחלואות וכאב ואיתא בגמרא וברך את לחמך היינו ע"י שברך גם את מימיך שירבה לך גשמים וע"י הגשמים נתגדלה התבואה למאוד וזה שאמר כאן וברך את לחמך ע"י שיברך גם את מימיך שירבו הגשמים ואל תדאג שע"י רבוי גשמים יהיה תחלואים לזה הבטיח דאף עפ"כ והסירותי מחלה מקרבך:

פסוק כז

את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבוא בהם ונתתי את כל אויביך אליך עורף. נראה לבאר דהנה הקב"ה צוה להם שלא להשאיר מהם שריד ופליט רק הלא פתאים גדולים היו הכנענים בשמעם נפלאות גדולות שעשה ה' לישראל היה להם לברוח כשבאו ישראל לגבול א"י אבל הקב"ה הקשה לבם שלא יברחו אבל הא תינח אותם היושבים בא"י שהם כנענים דעליהם נצטוו אבל אותם היושבים בח"ל ולעת עתה הם בא"י אתן בלבם שינוסו ויברחו ויפנו לך עורף וזה שכתב והמותי את כל העם אשר תבוא בהם היינו הכנענים הדרים בא"י ונתתי את שאר אויביך שהם הדרים בח"ל והם לעת עתה בא"י לך עורף היינו שאתן בלבם שינוסו מפניך ויפנו לך עורף קודם בואך לא"י:

פסוק כח

ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי וגו'. ומה דשלח דוקא את הצרעה נראה דאיתא במדרש דהצרעה סימא את עיניהם למעלה וסירס אותם למטה והטעם הוא דהכנענים היו אז יושבי הארץ וחטא של כנען היה דסירס את נח וגם היה עושה את עצמו כעור ולא ראה לכסות את ערות אביו ולכך נענשו מדה כנגד מדה לשלוח את הצרעה לעור ולסרס אותם. איתא במדרש שהצרעה עמדה על שפת הירדן וזרקה בהן מרה והטעם נראה דהמכשפים יש להם כח בכישוף להביא את הצרעה ממדינה אחרת וא"כ יאמרו הכנענים דישראל עשו זאת בכישוף אבל באמת הכישוף אינו שולט על המים ע"כ הצרעה עמדה על שפת הירדן להראות להם שיד ה' עשה ופעל כל זאת:

פסוק ל

מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ ושתי את גבולך עד ים פלשתים וגו'. ונראה לבאר דאיתא בכוזרי על דמצינו בלוט דאמר הלא היא מצער ותחי נפשי דעבירות של עיר הזאת אינם גדולים כל כך כעבירות דאנשי סדום וזה ג"כ באומות שבא"י שמקצתם עוברים עבירות חמורות וקשות וחייבים כלייה מיד ומקצתם שאין

בידם עבירות קשות כל כך שיהיו חייבים עליהם כלייה מיד והקב"ה אינו נפרע מהם עד שנתמלא סאתם ולכך אמר מעט מעט היינו אותם שנתמלא סאתם אשמידם מיד ואותם שלא נתמלא סאתם אעשה מעט מעט עד דאשמידם וזה היה ג"כ לטובת ישראל דבין כך ובין כך עד אשר תפרה לזרוע ולחרוש ואז תשמידם ואם תאמרו איך נקדש את א"י בקדושתו הלא לא ידענו עדיין גבולי א"י לזה אמר ושתי את גבולך עד ים פלשתים וממדבר עד הנהר וגו' היינו אני אקדש מיד את א"י ע"י גבוליו:

פסוק לב

לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. נראה דבאמת צוה הקב"ה על כריתות ברית להם ויהושע כרת ברית עמהם רק הקב"ה צוה לבל לכרות ברית להם עם אלהיהם היינו כל זמן שעובדין עבודת כו"ם וזה דאמר להם ולאלהיהם ברית אבל אם יקבלו תורתנו מותר לקבלם כמו יהושע:

פסוק לג

לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. נראה לבאר דירבעם דעשה ב' עגלים לעבוד ולהטעות את העם ולא הניחם לעלות לירושלים היה מטעה אותם בזה לומר להם דהקב"ה אינו חפץ בקרבנות כי הקב"ה הוא מלא רחמים רק השטן יקטרג לכך נותן לו דורון ולזה אמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי היינו הדברים שנוגעין בי שאני מלא רחמים ואין צריך בעבודתכם לי רק להביא דורון לשטן מיראה שלא יקטרג עליכם וזה שאמר כי תעבוד את אלהיהם דהיינו לשטן מיראת פן יהיה לך למוקש שיקטרג עליך כן יתנו לך עצה להחטיאך ע"כ לא ישבו בארצך:

פרק כז

פסוק כ

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. נראה לבאר כי כתית למאור המנורה מורה על התורה דאין התורה נקנית אלא ביגיעה ולכך כתית למאור וגם התורה צריכה להתמדה גדולה מחמת השכחה וכן כתיב התעיף עיניך בו ואיננו ולכך להעלות נר תמיד והנה אלו נחלו ישראל את התורה מפי הקב"ה לא היה שכחה ולא היה צריך יגיעה לתורה רק הואיל ולא שמעו מפי הקב"ה רק מפי משה צריך יגיעה לברר אוכל מפסולת והם בגדר השכחה וזהו ואתה תצוה את בני ישראל אבל אלו היה הקב"ה מצוה לא היה צריך לזה כלל אבל ואתה תצוה צריך להיות כתית למאור יגיעה רבה לתורה וגם להעלות נר תמיד שצריכה התורה התמדה גדולה ועוד רמזה התורה שאל יאמר אדם חכמתי ביותר ואין אני צריך ליגיעה והתמדה דבאמת ביותר שהוא חכם יותר מצוי בו שכחה וטעות וצריך להוסיף יגיעה והתמדה מחמת השכחה

שיש לו יותר ולכך אמר שלמה ראש לחכמים אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ומי לנו גדול ממשה שהשיג מ"ט שערי בינה אשר א"א להשיג יותר היה צריך ליגיעה והתמדה וממנו ילמדו אחרים וזהו ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד אפי' אתה צריך יגיעה והתמדה ולכך מאליך יקחו ראיה דמה אתה צריך יגיעה והתמדה כ"ש אחרים וגם נאמר למעלה מזה סוף פרשת תרומה לכל כלי המשכן וגו' וכל יתדות החצר נחושת ואמרו במדרש רבה פ' תרומה כי זהב וכסף ונחושת וברזל מורה על ארבע מלכיות וכבר אמרו חז"ל כי משה לא רצה לומר לישראל אהיה אשר אהיה בגלות אחר לבל יצערו כי עוד ישובו בגלות א"כ איך יאמר נחושת שהוא מורה על גלות גדול ולכך אמר הקב"ה ואתה תצוה שתפייס לישראל כי אין אדם זוכה לתורה שהוא עיקר השלימות רק מתוך צער וגלות ויסורין כדכתיב כתית למאור ולכך אל יצטערו בגלות כי ע"י כן יזכו לתורה ולהעלות נר תמיד שיתמידו בה לבל ישכחוהו וכאמרם כי התורה לא זכו אליה רק ע"י יסורין ולהיות כי נרות דחנוכה דעיקר המנורה מורה עליהם כמ"ש הרמב"ן פרשת בהעלותך דהקב"ה אמר לאהרן על המנורה שלך קיים לעולם בהעלותך הנרות היינו חנוכה עיי"ש כי ע"י נס דחנוכה תתברר תורה שבעל פה במופת כי לולי תורה שבעל פה לא יהיה שמן טמא ואין צריך לנס ונחושת מורה על גלות יון כמבואר במדרש ולכך אחר זכרו נחושת בא הצווי על הנרות ועוד יש לפרש הסמיכות וכל יתדות החצר נחושת ויקחו אליך שמן זית זך כי נאמר במשה עשה לך שרף משלך כנודע והא דהוצרך לעשות דווקא משלו היינו כי ע"י הערב רב שלקח משה עמו ממצרים והם ההולכים לקראת נחשים היה לנחש אחיזה בישראל ולכך משה משלו הוצרך לעשות נחש נחושת המורה על נחש וע"כ היה במשכן כלי נחושת המורה על ערב רב כי חלקם בנחש ולבל יתערבו בהם ישראל אמר ויקחו אליך שמן זית זך דמבואר במדרש כשם שהשמן אינו מתערב בשאר משקים כך ישראל שומרים את סוגם ונתן הקב"ה הבטחה שלא יתערבו ישראל בערב רב:

להעלות נר תמיד. הוא נר מערבי שהיה צריך להיות דולק מעת לעת משא"כ שאר הנרות שלא היו דולקים רק בלילה והטעם כי מבואר במדרש כי שבעה נרות הם כנגד שבעה כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל ונר מערבי הוא נגד לבנה ולכך נקרא מערבי ל' ערב ובלבנה אמר שהפיוס היה שתשלוט בין ביום ובין בלילה לכך היה נר מערבי נר תמיד ורק לכאורה הא אין ללבנה אור רק מאור החמה ואיך יתכן שיהא אור החמה כבה והיא תאיר אמנם בזמן שלמה היה סיהרא בשלימות היינו שהשכינה שורה בישראל יש ללבנה אור בפני עצמו כמאמר הכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה ולכך קאמר

להעלות נר תמיד זה נר מערבי עדות בישראל שהשכינה שורה בישראל ואז יש ללבנה נר מיוחד גם יש להבין כיון שחובה הוא להיות נר מערבי דולק כל מעל"ע איך נתנו רק שמן לנר ההוא כפי שיעור הדלקה ללילה אולי יכבה וכי סמכינן אניסא שיהיה דולק כל מעל"ע אבל ידוע מה דאיתא בירוש' מסכת יומא דבבית ראשון שהיה השכינה שורה היו סומכין אניסא ולא בבית שני וא"כ אתא שפיר דנתנו שמן כמדת חברתה וקשה איך סמכינן אניסא על זה קאמר שהוא עדות בישראל שהשכינה שורה בישראל וסמכינן אניסא ותדע זאת שאף דבבית השני דוקא בבהמ"ק לא היה שורה השכינה אבל על ת"ח וחכמי הדור היה שורה כמבואר בהלל וכדומה ומזרעם לא פסקה השכינה וגם בבית שני היה מורה נר מערבי שהשכינה שורה בישראל גם יש עדות מנר מערבי שהיה דולק גם ביום שהשכינה שורה בישראל דאל"כ למה יאיר ביום רק הטעם הוא שלא יהנה מאור המבהיק דרך כפורת ופרוכת להיכל וא"כ מזה מוכח שהשכינה שורה בישראל:

פסוק כא

יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בוקר לפני ה' חוקת עולם לדורותם. והיינו שיש להבין דבשלמא בבה"מ היה רק הדלקה בלילה ולא ביום כי שרגא בטיהרא מה מהני אבל במשכן שלא היו חלונות כלל לאוהל והיה מחופה ביריעות מבית ומבחוץ וא"כ גם ביום היה צריך לנרות ולכך קאמר חוקת עולם לדורותם ומבלי לשנות ענין התמידי גם במשכן לא היה נרות רק בלילה גם יובן כי יש לכאורה לתמוה בממ"נ כיון שנר מערבי היה מוכרח להיות דולק יום ולילה ונתן בו שמן רק לכדי לילה והוא דלק כל היום וא"כ אף כפי מדת לילה לא יתן ודי בשמן כל דהו וגם יש להבין דמה כל כך הנס בחנוכה שנתן בכל יום שמן מעט והיה דולק כל הלילה כמ"ש הב"י הלא כל הימים היה הנס כן בנר מערבי אבל הענין הוא כי ביום הקב"ה פועל נסים בכל יום כי חסד אל כל היום אבל בלילה שמדת הדין מתוח קשה לפעול נס ואם יקרה בו נס הוא פלא ולכך יסד הפייט אז רוב נסים הפלאת בלילה פלא דייקא ולכך נאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי כי בלילה הוא מפלאות תמים דעים ולכך צריך שירה ולכך בלילה לא סמכו על נס ונתנו גם ביום דור מערבי כדי להיות דולק בלילה אבל במה שיודלק גם ביום סמכו על נס אמנם כשישראל זכאין ביותר גם בלילה יקרה להם נס ובזה היה הנס גדול בנרות דחנוכה מנס דנר מערבי דבנרות חנוכה היה הנס בלילה דרך פלא ולכך מדליקין נרות חנוכה לעת ערב ולכך כשאמר שיתן שמן מערב עד בוקר אמר שהוא חוקת עולם לדורותם שישראל אינם זכאין כל כך ואז הוצרך שמן כדי ערב עד בוקר:

פרק כח

פסוק א

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו. ואמרו במדרש שהרע למשה עד שא"ל הקב"ה התורה שלי היתה ונתתי' לך במתנה והא דהרע למשה נראה שהרע לו דמה זה שאמר הקב"ה שיקריב אהרן אליו כאלו כהני שלוחי דידן נינהו הלא הם שלוחי דרחמנא ומה זו דנתן למשה הקריבה אבל באמת עיקר עבודת כהנים שיורו התורה והמצות ולכך נצטוו בהדלקת הנרות שמורה על התורה כנודע הרוצה להחכים ידרים שהמנורה בדרום ולכך נתן להם מתנות כהונה למען יחזיקו בתורת ה' ואם כן שכל הענין בשביל התורה והתורה ניתנה למשה במתנה ע"כ הקריבה יתכן למשה וגם הרע לו שאמר לו הקב"ה הקרב אליך את אהרן ואת בניו והזכיר נמי נדב ואביהוא וידע משה כי בעת שימוש גמר החינוך ימות א' כדכתיב ונקדשתי בכבודי וכו' והרע למשה שיתבטל מעשה ידיו בחייו ואמר לו הקב"ה שהוא מדה כנגד מדה התורה שלי היתה הכוונה על הלוחות שהן כלל התורה אצבע אלהים מ"מ בטלם ושיבר משה בעת נתינתם אותם לו אף זה יהיה כן גם הרע לו כי אהרן היה לו התנצלות שעשה את העגל ולא מסר נפשו להריגה כמו חור כי היה לטובת ישראל על דלא יקוים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ובזה היה לו התנצלות אם היה אז כהן אבל לפי שא"ל הקב"ה עכשיו הקרב את אהרן אחיך וגו' א"כ לא היה אז כהן ואין לו התנצלות וזה שהרע למשה והשיב לו הקב"ה כי בלא"ה יש לישראל התנצלות על שעשו את העגל שאמרתי אנכי ה' אלהיך לך צויתי ולא להם כידוע וזהו תשובתו תורה שלי היתה ונתתי לך וא"כ אין זה כדאי לאהרן שיהיה נהרג בשביל כך ולכך אל ירע לך:

פסוק ב

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. הוא מוסב אדלעיל שאמר שידלקו נרות להורות על החכמה כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמרו בגמ' מפני מה בני בבל מצוינים מפני שאינם בני תורה אבל אלו היו לכבוד ולא לבוז שאומרים בשביל שאינם בני תורה לובשים בגדים כאלה על כן הכהן שהוא בעל חכמה ותורה הבגדים האלה היקרים הם לו לכבוד ולתפארת וגם הכבוד בבגדים האלו הוא כי הבגדים צריכין להיות מכוון למדת הכהן לא קצרים ולא ארוכים והכהן הנמשח בשמן המשחה נתגדל וא"כ מתחלה כשעשו בגדים לכה"ג איך אפשר לכוון מדתו כשיהיה אח"כ נתגדל ע"י שמן המשחה אמנם באמת מתחלה גם הבגדים נמשחים וגם הם הגדילו וזה למופת חותך שהוא מפלאות ה' כי בגדלות הכהן יאמרו שהוא בטבע כי איש אשר יגיע לבשורה טובה ומעלה הטבע מגדלו כאמרם שמועה טובה תדשן עצם וכן הענין בגדלות אבל על

הבגדים לא יתכן לומר כן וזהו לכבוד ולתפארת כי ה' פעל במופת מופלא גם אמר לכבוד ולתפארת כי היו הבגדים נעשים בצירוף אותיות כאמרם יודע היה בצלאל לצרף אותיות וכו' וכן היו הבגדים האלה נעשים בחכמה יתירה ונפלאה כעין בגדים של מעלה ולכך כתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה שיצטרך חכמה נפלאה לעשות הבגדים וזהו לכבוד ולתפארת. אף גם שהם לכבוד ולתפארת כי יוקשה הלא לאו בכל דור מצוים אנשים כאלה אשר רוח אלהים בהם כבצלאל וסיעתו וא"כ לאחר כמה מאות שנה כשיצטרך הכהן לבגדי כהונה מי יעשנו הלא אנשים כאלה אבדו וצריך להיות כי בגדי כהונה שנעשו אז לא בלו רק התמידו עד שלמה שהוא התחכם ג"כ בחכמה ולכך אמרו חז"ל ששלמה הוצרך לאבני אפוד ולא מקודם לכן כי התמידו עד אז וזהו מופת על קדושת הבגדים שיתמידו זמן ארוך ת"פ שנים:

פסוק ד

ואלה הבגדים אשר יעשו וגו'. אמרו בגמרא דחד עכו"ם שמע ואלה הבגדים אמר ג'יירוני ע"מ שאהיה כה"ג כשמעו והזר הקרב יומת אמר מי הוא הזר אמרו לו אפילו דוד מלך ישראל מיד נתחרט הענין הוא כי מבואר במדרש רבה וירח את ריח בגדיו אל תקרא בגדיו אלא בוגדיו והיינו כי בגופו של אדם שהוא עלול לחטוא נקרא בגד לשון בגידה וגם הוא מפאת המזל בלשון בא גד ועל חלק רע שבו נקרא בגד אבל חלק טוב שבו נקרא שמלה ל' שלמה שלימות ולכך אמרו שמלתך אלו בגדי שבת ולכך כאן דכתיב וירח את ריח בגדיו ולא אמר ריח שמלותיו לכך דר ריח בוגדיו בעלי תשובה שהם גדולים יותר מצדיקים והם הגורמים שהטמא מתהפך לטהור וזה. שהריח וירח ריח בוגדיו כי על ידי התשובה יתהפך הבגד לשמלה וגדולין בעלי תשובה יותר מצדיקים ולכך באהרן שגרם לעשות עגל והתנצלות שלו הוא שלא היו ישראל ראוים לאותו מעשה רק להורות תשובה לרבים לכך נאמר ואלה הבגדים בוגדים כי הקב"ה מריח וינחת ביותר בבעלי תשובה יותר מצדיקים ולכך העכו"ם שגייר עצמו ואין לך בעל תשובה יותר מזה שעזב מעשיו ורוע ענייניו ודבק בדת אמת ולכך אמר למי ראוי יקר יותר ממני אמנם בשמעו אפילו דוד הוא זר לכהונה חשב בלבו הלא הוא עיקר לבעלי תשובה כאמרם לא היה דוד ראוי לאותו מעשה רק כדי להורות תשובה ליחיד ע"כ נתחרט מיראה שאין תולה בתשובה בלבד כדי להתקרב להקב"ה להיות יקר בעיניו יותר מצדיק:

פסוק ה

והם יקחו את הזהב ואת התכלת וגו' ועשו את האפוד וגו'. נראה לבאר ויעשו את האפוד פירושו שע"י צרופי אותיות ושמות של ספר יצירה יבראו הבגדים האלה כמו הנפש אשר עשו בחרן דהיה בספר יצירה וכן הבגדים וחלף טרחתם הם יקחו הזהב והתכלת

שיתנדבו העם והיו לצורך בגדים יקחו הם ויהיה שלהם והם יעשו הבגדים בספר יצירה וכמו שהיה למשה שכר בעשיית הלוחות או יש לומר הפירוש על צווי ועשו לא בגדים אלו לבד אך יעשו בגדים הרבה כדי שיהיה משמרת לדורות לכהנים גדולים רק לזה אינו מספיק נדבת הזהב וגו' ע"ז יש לומר דהברכה שולט בהם אבל אין הברכה מצוי בדבר המדוד ומנוי ולכך אמר והם יקחו לא שהגזבר ימסור להם במשקל ובמנין רק הם יקחו וישלוט בו הברכה ויכולין לעשות בגדי כהונה הרבה גם לדורות:

פסוק ו

ועשו את האפוד. ענין אפוד וחושן דע כי בעובדי כוכבים ומזלות ג"כ היה תרפים ואפוד כדכתיב והנה הרמב"ן טען איך היה למיכל בת שאול תרפים אבל הענין מה שמצינו בחזקיה מלך יהודה שגנז ספר רפואות ועין ברמב"ם בפירושו למשנה כי היה בו לעשותו צורה כפי חכמת הכוכבים בעת וזמן ידוע וכפי שעור צורה זו ואז יועיל לחולי ידוע וכאשר ראה חזקיה רבות הנזק הנמשך מזה גנזו אבל קודם לזה היה כן צורות בזמנים ידועים ומוגבלים לכוכבים והם מרפים וזה תרפים לשון תרופה למכתו ובאמת זה היה מותר אבל אחר זה נתגלגל הדבר שקסמו ביותר עד שהרכיבו לצורה זו שד ורוח רעה ובפרטות מרוחות השוכנים באויר וזה היה להם להגיד עתידות ולא ידברו בפה רק יקחו אותן תחת אצילי ידיהם וילבישו סינר מאחוריהם ובו קבועים אותיות וכאשר ישאל דבר יענה ע"י אותיות הקבועים באפוד וזה היה לעובדי כוכבים ומזלות והיה כולו שוא כדכתיב התרפים ידברו און כי הכל לשון ספק נבאו ולא ידעו מה ניבא ולכך היה הסינר לאחור במקום שאין עונין כסיל בחושך הולך ובמחשך מעשיהם הכל לאחור ולא לפנים וידוע כי במבטא אותיות דטלנ"ת מתחלפין ולכך אפד ד' בל' מתחלף והוא אפל חושך ולא אור לא כן היה החושן שהיה על לבו לפניו ובאור וענין רואה וזהו ההבדל בינו לבינם ולכך היה לו ג"כ אפוד אבל לא ענה באפוד רק בחושן אשר על לבו להורות ההבדל בין קודש לחול הם בחושך ידמו ואורח צדיקים כאור נוגה והנה אמרו לא נפקד ממנו איש שלא הקדים תפלה של ראש לשל יד והיינו כאמרו בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע אמר הקב"ה מי גילה לבני רז זה ל' שמלאכי השרת משתמשין בו והענין הוא כי ע"י עשיית המצוה זוכה אדם לתורה וזה נעשה וע"י כך נזכה לשמוע ולאור באור התורה ובאמת ראוי להקדים עשיית המצות לתורה אך בעו"ה היצה"ר גובר ואמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד וא"כ בעל כרחו צריך להקדים לתורה מפני יצה"ר שלא יגבר עליו וזהו לא שייך במלאכים ולכך כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע אמר הקב"ה מי גילה לבני רז זה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שאין להם יצה"ר ויכולין לעשות כן

וא"כ אף האדם המתגבר על יצרו כאיש יכול להקדים עשיית המצות ואז זוכה לתורת ה' כחפצו וזהו אשרי האיש אשר לא הלך ודרשו שנתגבר על יצרו כאיש ואז בתורת ה' חפצו וידוע כי תפלין של יד מורה על מעשה ושל ראש על מחשבה ומי שהוא איש על יצרו מקדים של יד לשל ראש היינו מעשה המצוה לתורה אבל מי שאינו איש על יצרו צריך להקדים התורה להגין מיצה"ר א"כ מקדים ראש ליד וזהו לא יפקד ממנו איש היינו אצל כל פסק כח היצה"ר ואנחנו מתגברים על היצה"ר כאיש ולכך לא הקדימו ראש ליד והבן ולכך מצות ומע"ט הם תפילין של יד שהכל בקישרא חדא והם נמסרו גם כן למלאכי השרת אבל התורה ענין מחשבי הוא לה' וזהו וראית את אחורי היינו מעשים טובים ואמרו חז"ל קשר של תפילין דהיינו יד שנא' בו וקשרתם ועל ידו תשיג אבל פני שהוא התורה שהוא לה' לבדו לא תשיג ולכך אפוד מורה על מעשים טובים והיה באחור ועיקר עשיית מעשים טובים תלוי בידים ולכך היה על כתפו אבנים טובות שמות ישראל שהם עיקר עשיית המצות אבל חושן מורה על תורה ולכך היה על לבו והוא פני ה' ולכך היה לפנים וידוע דעיקר התורה הוא חמשה חומשי תורה וספר יהושע כאמרם אלו לא חטא [ישראל] לא נתן להם יותר הרי ו' ותורה שבעל פה ששה סדרי משנה הרי י"ב ולכך היו י"ב אבנים ובמעשים טובים אין הבדל רק בין דברי תורה לדברי סופרים שיש הבדל בכמה ענינים לכך היה מחולק בשתי כתפות ושני אבנים ולא יותר ולהיות כי מצות הנחיל לנו משה כי קודם מ"ת שלמדו האבות תורה היינו רק תורה וענין ולא מצוה ולכך עובד כוכבים ומזלות העוסק בתורה חייב מיתה כי ירושה היא לנו מאבותינו ולא העוסק במצות כי מצות הוא לנו ממשה אבל התורה ירושה הוא מאבותינו ולכך על האפוד שמרמז על המצות היו שתי אבנים שהם בהפך אתוון משה וכנסת ישראל צווח שימני כחותם על זרועך וכחותם על לבך והיינו שנהיו חקוקים בזכרון אהבה לה' במעשה ובמחשבה כמו תפילין שלנו וזהו אמרם הקדוש ב"ה מניח תפילין ולכך נשא אהרן שמות בני ישראל על כתיפיו דהיינו כחותם על זרוע ועל לבו כחותם על לבו והם תפילין דמרי עלמא והם לזכרון והבן:

פרק לא

פסוק יח

ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות לוחות אבן כתובים באצבע אלהים. הנה לכאורה יש לדייק למה לא נתן הקב"ה הלוחות למשה קודם קבלת התורה ולא ככלותו לדבר אתו אבל נראה דאיתא בזוהר וכן כתבו כל ספרי מוסר שאין להחמיר על בעלי תשובה להכביד עונותיהם בעיניהם כל כך לבל יתייאשו מתשובה

ואיתא בזוהר כי בלוחות היו חקוקים כל עונשין לטותא מאן דעבר על המצות ולכך כתיב כתובים באצבע אלהים כי מדת הדין חקוק בלוחות ומזה הטעם נוכל לומר ששיבר משה את הלוחות על שראה שעשו את העגל כי אלו ראו ישראל בלוחות גודל העונש היו מתייאשים מתשובה ולכך אלו נתנם למשה מתחלה היה מקבל התירה מיראה לכך לא ניתן רק ככלותו לדבר אתו את התורה וקיבל התורה מאהבה:

פרק לב

פסוק א

וירא העם כי בושש משה. דרשו חז"ל בא שש היינו שעה ששית ונראה ליתן טעם דלכאורה למה הטעו את עצמן בזה כסבורין היו דמשה מת הא במופת ראו בכל יום דהמן בא באהליהם והמן היה בזכות משה רק נראה דכתיב וחם השמש ונמס ועיקר זריחת השמש בשעה ששית וע"י כך הגיעו למעות דממה שנפל להם המן באותו יום בבוקר אינו ראיה שהוא חי עדיין דשמא מת אחר נפילת המן. ואם לא היה נימס אחר חצות היה להם סימן שהוא חי עדיין דאל"כ היה להרים תולעים ולהבאיש אחר מיתת משה כיון דהיה רק בזכות משה אבל עכשיו שהגיע חצות ונימס מחמת זריחת השמש לא היה להם סימן שהוא חי:

גם נראה וירא העם כי בושש משה דהעם היינו ערב רב ואיתא בגמרא דבשני בשבתא אקלע ריש ירחא דסיון א"כ היה י"ז בתמוז ביום ה' ואז בשעה ששית לבנה דביה כל כח המנחשים דלית ליה מגרמיה ולכך נקרא ערב רב דביה כח לבנה לכך וירא העם כי בא שש:

עוד נראה לבאר כי בא שש דאיתא במדרש אמר הקב"ה למשה הם עשו את העגל בחצי היום ולכך יתנו מחצית השקל ולהבין נראה דאיתא דהלוחות היה משה מקבל במזל מאזנים והטעם נראה דידוע דבכל יום הי"ב מזלות משתמשות והולכות רק המזל השולט באותו חודש הוא הראש בשולטנות ואותו חודש של קבלת הלוחות היה בחודש תמוז ומזל סרטן מושל בו והוא משמש שעה ז' ושעה ח' ומזל אריה משמש שעה ט' ושעה י' ומזל בתולה שעה י"א ושעה י"ב והוא ו' שעות ליום ומיד אחר ו' התחיל שלטנות מאזנים וזה שאמר כי בא שש דאז מהדין למשה לבוא וזה שאמר אתם עשיתם את העגל בחצי היום דהיינו במאזנים ומדה כנגד מדה הוא ליתן מחצית השקל דהוא כמו חצי מאזנים דחצי זכיות וחצי עבירות ולכך נותנין במחצית השקל הקלבון להורות דהזכיות הם יותר להכריע והנה לכאורה יוקשה על מה דאיתא דהשטן הראה להם דמות משה מוטל מת במטה פורח באויר וכי ח"ו יש לשטן כח כל כך לברוא בריאה אחרת להטעות

את ישראל ומי מערב אל לבו להלחם כנגדו רק נראה דאיתא בזוהר של נעליך מעל רגליך לא פשיטת נעל רק פשיטת החומר ונותנין לו לב בשר בזכזוך מלמעלה דבלא"ה אי אפשר להגוף לקבל התורה מפי ה' וזה הגוף של משה נשאר שם בסנה ואותו הגוף הראה להם:

ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. הענין הוא כי נודע להם כי הדיבור יהיה למשה מבין שני הכרובים אפי זוטרי והיינו כי במרכבה פני אדם אפי רברבי ובהשפעתו למטה אפי זוטרי וגם למעלה הכל אחדות אבל בהתפשטות מאחד יבוא שנים כי העילה אחד והעלול שנים כי ישכיל בעילתו וישכיל בעצמו ולכך היו שני לוחות ולזה למעלה פני אדם ולמטה שני כרובים והוא שהשכיל עילתו והוא המשפיע בחינת זכר והשכלתו מקבל שפע בחינת נקבה ולכך היה כמער איש ולויות והנה פני אדם ימין המרכבה ופני שור שמאל המרכבה וידוע כי משה בימין כדכתיב מוליך לימין משה ואהרן בשמאל ולכך חשבו שכל זמן שמשה חי הוא בימין ופני אדם נעשה למטה אפי זוטרי שני כרובים ומשם היה הדיבור והשפעה למטה אבל כאשר נסתלק משה וכל הנהגה יהיה ע"י אהרן שהוא משמאל א"כ משור המרכבה שהוא בשמאל יושפע וא"כ יהיה עגל וחפצו ג"כ שני עגלים כמו ב' כרובים לכך אמר אשר ילכו לפנינו לשון רבים גם מוסב על שור למעלה ועגל למטה לשון רבים ולכך דייקא מה היה לו כי מה בגימטריא אדם כי משה היה בבחינת אדם במרכבה אבל אהרן שור משמאל ולהיות כי בקשו זאת בתואר מקדש ה' כמו כרובים שהם עיקר מקדש וידוע כי מקדש נתקדש רק בסילוק צדיק כנודע ונקדשתי במכובדי אבל עכשיו שהראה להם השטן דמשה מת חשבו כי זה לחנוך בית ה' ולכך לחצו על אהרן לעשות להן צורות כרובים ויהיה מקדש ה' ומשם יחול הדיבור לו כאשר חל למשה מבין הכרובים גם המן היה בזכות משה והם חשבו כי גם הבאר הוא בזכותו כי הוא הכה צור ויזובו מים ובמותו יהיה מדבר בלי מזון ומים וכתיב רב תבואות בכח שור וגם אמרו חז"ל האי מלאך דעל המים דמיא לעגלא ולכך בחרו בצורת שור ועגל להיות להם מים ומזון כי אמרו משה לא ידענו מה היה לו ואיך נמות ברעב וצמא ולהיות כי כל טעותם נולד מבחינת כרובים במקדש וזה הוא להם התנצלות גדול ולכך אמרו במרכבה שהיה שור התפלל יחזקאל אין קטיגור נעשה סניגור ונתהפך לכרוב והוא הטעם שעל ידו נתמעט הקטרוג כי כל טעותם ושגיונם היה מחמת הכרובים:

פסוק ב

ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי. הנה אהרן נתכוון לעשות נקבה כי תש כחה ולכך פרה באמת מטהר טמא אבל הם ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו' להיות פר זכר שכחו חזק גם יש לבאר ענין נזמי נשים שביקש מהם אהרן כי כאשר נאמר בעבד ורצע אדוניו את אזנו במרצע כי בזה נתנו נזם לסימן היות מסומן שהוא עבד וכדרך השרים שנותנים באזני עבדים סימנים להורות שהוא עבד לו ולכך נשים נושאות נזם להורות השעבוד לבעליהן והנה לא עבדו את העגל רק להתיר להם עריות כמאמר חז"ל ע"כ אמר להם אהרן א"כ פרקו נזמי נשיכם דתו אינם משועבדים לכם ולכך מיאנו הנשים ליתן כי היו צנועות וגדרו גדר עריות להיות ח"ו עולם הפקר ואמרו אי אפשר בהכי ששני בעלים ישתמשו באשה אחת ולכך ניתן להם ר"ח ליום טוב דהלבנה טענה ג"כ שאי אפשר ששני מלכים ישתמשו בכתר אחד גם נודע בס' יצירה כי שבעה נקבים שבאדם הם כנגד אותיות בג"ד כפר"ת והפה נגד פ' ואוזן נגד ר' שבכפר"ת והם עבדו את העגל במעשה ובפה בלחשים הרי פר פה אוזן וכל מעשיהם היה בשביל מזון ונזם בחילוף אתוון מזון וכשתוסף על אוזן טל הרי הוא בגימטריא נזם שכל כוונתם היה למן שירד בטל:

פסוק ג

ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם. דהם פרקו מעליהם השעבוד שהיו משועבדים למקום ולכך פרקו את נזמיהם:

פסוק ד

ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה. בחרט הוא לשון חרטה ולכך צר אותו בחרט כדי שישהא זמן רב בחריטתו ויהיה להם זמן להתחרט גם הם עשו הכל בכישוף וזהו חרט לשון חרטה וכוונתם היה לעשות שנים זכר ונקבה אבל אהרן צר אותם בחרט וקשר זה בזה בחרט שלא יצא רק עגל אחד וגם להיות כי כוונתם היה לשר של מים השליכו אהרן לתוך האש ובזה חשב שלא יפעל כלום כי מים ואש מתנגדים זה לזה אבל מכל מקום גרם החטא שיצא עגל וזה היה התנצלות של אהרן למשה ואשלכהו באש ויצא העגל הזה ואני חשבתי שלא יהיה נעשה כן:

ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. נראה לפרש ויאמרו הערב רב לישראל אלה אלהיך הנה אמרו חז"ל שאוו לאלהות הרבה היינו שור למעלה ועגל למטה גם כיון שיחסו לשור במרכבה תואר אלהות א"כ בארבע חיות בכל אחד פני שור וא"כ הרי ד' אלהות וזהו אוו לאלהות הרבה:

אשר העלוך מארץ מצרים. כי על ידי שהושלך טס לנילוס שכתב עליו עלה שור צפה ארונו של יוסף למעלה והם חשבו כי יוסף שפע שלו היה משור דמרכבה ולכך נקרא בכור שור וע"כ הבכורים עבדו לעגל על היות שור בכור והיינו כי אחר כך בימי יחזקאל נשתנה שור לכרוב גם ודאי מתחלה היה לו בחינת כרוב בהפך אתוון בכור ולכך ביוסף היה כרוב ושור ולכך נקרא בכור שור וגם שור ראש למזלות הצפוניות ולכך נקרא בכור וגם כל עניני גדלות של יוסף היה על חלום שהיה בפרות:

פסוק ה

וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק. הענין הוא כי בפועל לא עבדו ישראל עבודת כוכבים ומזלות רק מתי מעט אבל בעו"ה במחשבה נכשלו רבים ובעכו"ם הקב"ה מצרף מחשבה למעשה ולכך ביקש אהרן להקריב עולות שמכפר על הרהור הלב ואמר חג לה' מחר כי אמרו חז"ל לא היה ימים טובים לישראל כיה"כ ואמרו בגמרא הטעם שניתן בו לוחות אחרונות הרי יום קבלת הלוחות הוא י"ט גדול ואהרן ידע כי משה ירד למחר והלוחות בידו ולא חשב שישברם וא"כ יהיה י"ט לכך אמר חג לה' מחר והם השכימו טרם רדת משה וזבחו לשמוח כדי שתשרה עליהם רוח מסאבא ולכך קמו לצחק כדי שע"י שמחה ומחול יחול עליהם הרוח ופרש"י לצחק שפיכת דמים ונראה לומר שנדקרו בחרבות עד שהיה זב דמם על המזבח כי זה מעשה מכשפים וכהני במות לחול עליהם רוח מסאבא כמבואר בפסוק במלכים בנביאי הבעל דאליהו:

פסוק ז

ויאמר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. איתא במדרש לך רד מגדולתך שנחסרו ממנו אלף נהורין ולהבין נראה דכתיב יפול מצדך אלף ורבבה היינו בשמאל הוא השור ובימין הוא הכרוב ושור נקרא לפעמים אלף דכתיב באין אלפים וכן אלפינו מסובלים וכרוב הוא מלשון רבבה וזה שאמר שאול לי נתנו אלף פירוש היינו שור שהוא מסטרא דשמאלא דאלפים היינו שור ולדוד נתנו רבבות הוא כרוב והוא מסטרא דימינא במרכבה וזה שאמר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך ומשה היה בכח שור שהוא המשפיע וע"י הערב רב שעבדו לשור נחסר ממשה אלף נהורין כח האלף היינו כח שור ולכך ויקרא א' זעירא כי נתמעט אלף וכיון שבא חטא העגל ע"י ערב רב שקבלם משה אמר שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים:

פסוק ח

סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וגו'. עשו להם היינו ערב רב עשו לישראל כעגל מסכה במה שהסיתו אותם ויאמרו לישראל אלה אלהיך ואיתא בספר

חסידים נמשלו כבהמות נדמו דאדם רשע נמשל כבהמות הנדמו המצויירים בכותלים ועל שנסתלקו מישראל רוח ונפש אדם ונשאר להם רק נפש בהמה ע"י הסתת ערב רב אמר עשו להם עגל מסכה שנעשה מצורת אדם צורת בהמה:

פסוק ט

ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. לשון קשה עורף נראה דמצינו בפילוסופיא בסיפורי מעשיות דהפנים והעורף התווכחו זה עם זה בענין המעלות והחסרונות שהפנים מדבר לשבח עצמו שהוא רואה ושומע ושאר מעלותיו והעורף השיב שהוא במעלה שאינו מקבל יסורים כל כך כמו הפנים וזה הענין בצדיק ורשע הצדיק הוא מקבל יסורים בעוה"ז ונוח לעוה"ב אבל הרשעים אינם כן רק הם כעורף שאינם מקבלין יסורים כלל וזה שאמר הקב"ה והנה עם קשה עורף הוא דהיינו שהם רשעים ולכך ואכלם:

פסוק י

ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. נראה דקאי אדלעיל כי עם קשה עורף הוא ועתה הניחה לי כי איך יתכן לכלותם הלא היו בחטא ראשון והן פעמים ושלש יפעל אל עם גבר ולכך אמר השם דכל הטעם שאני ממתין פעמים ושלש הוא כדי שישובו בתשובה אבל ידעתי שעם קשה עורף הוא ולא ישובו וא"כ עתה הניחה לי ואיני צריך להמתין פעמים ושלש או יאמר כי ודאי חטא העגל לא היה גדול כל כך לחייבן ח"ו כליה כמו שכתבתי כי היה להם התנצלות שהערב רב הסיתו אותם שהוא כמו כרובים במקדש ועכ"פ ישראל טעו בזה כיון שידעו שהערב רב סורן רע אבל הקב"ה אמר הרי אני רואה שהם קשה עורף א"כ יוסיפו לחטוא כזאת וכזאת לכן אכלה אותם עכשיו דמוטב שימותו זכאים ולא ימותו חייבים ח"ו:

ואעשה אותך לגוי גדול. הנה אין הפירוש דממשה לבדו יצא הגוי גדול דא"כ תוך זמן רב יסתלק השכינה מישראל דאין השכינה שורה פחות מכ"ב אלפים מישראל רק קאי על שבטי הלוים כי הם לא פעלו און ולמה יקרה להם רעה ח"ו רק שיש פתחון פה למדת הדין הואיל ולא מיחו בהם גם הם בכלל עונש אבל אמרו בגמ' שהקב"ה הליץ בעד הצדיקים שלא מיחו שגלוי וידוע לפניו שאילו מיחו לא יקבלוה מהם וזה מאמרו פה הנה עם קשה עורף הוא ואף דימחו לא הועיל לכן הניחה לי ואכלם ואעשה אותך עם שבטך לגוי גדול כי אין להענישם בשביל שלא מיחו:

פסוק יא

ויחל משה את פני ה'. פירוש פני כעס ומדה"ד משה בתפלתו חלל והחליש כח הדין:

ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה. הנה לכאורה תקשי דמה זו סנגוריא דהיא הנותנת דכיון שעשה להם ניסים והוציאם ביד חזקה ואעפ"כ חטאו א"כ גדול עונם מנשוא אבל נראה כי הכח גדול היה שהיו עובדים כו"ם ובכל זאת גאלם וידוע כי דבר המקרה לא יתמיד ושב למקורו הראשון כאשר יעקם איש עץ ויסיר ידו יחזור העץ לפשיטתו כמקדם ולכך ישראל שהיו אדוקים בכו"ם ובעל כרחם נתת להם התורה אין תימה שבזמן קצר שבו לטבעם הראשון ואין לך לכלותם ובכח גדול דוקא:

פסוק יב

למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה. כי פרעה אמר ראו כי רעה נגד פניכם והיינו כי ישראל צריכין לסבול עול גלות וטלטול וצרוף ושעבוד לזכך חלק הרע אשר בקרבם ע"י רוב הגלות יזכזכו ויהיו מנוקים מכל סיג וזה דווקא בגמר הגלות אבל באמצע הגלות עדיין מלאים סיגים עד שיושלם הגלות וזה שצעק פרעה הא נגזר עליכם ת' שנים גלות להתם כל סיג וחלק רע ואתה רוצה למהר ולצאת קודם זמנו ועדיין חלק רע בקרבכם ואינכם מזוכזכים כלל וזהו כי רעה נגד פניכם עדיין הרעה בכם ואינכם מזוכזכים ככל הצורך וזהו מאמר משה כי המצרים יאמרו לכך עשו עגל כי ברעה הוא ועדיין לא הוטהרו מסיגים והוציאם קודם זמנם ועדיין מלאים סיגים והא דקבלו התורה היא שאיים עליהם להרוג אותם בהרים בכפיית ההר כגיגית ולכלותם מעל פני האדמה שיתמו וימותו ולכך קבלו אבל שרשם רע ועלולים לחטוא ולכך עשו העגל וזה הכל בשביל שמיהר להוציאם קודם זמן הזכזוך המוגבל אם כן לפי דעתם אתה בעוכריהם וגרם נזקם ח"ו:

פסוק יג

זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו'. כי הקב"ה אמר למשה לעשותו לגוי גדול והשיב משה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד בפני כעסך ואיך יעמוד כסא של רגל אחד הכוונה בזה אף כי משה ג"כ זרע של אברהם יצחק וישראל אבל כסא של שלש רגלים היינו שלש רגלים שהעולם עומד עליהם היינו התורה ועבודה וגמילות חסדים ואברהם הוא גמילות חסדים כנודע יצחק הוא עבודה שנעקד לקרבן ויעקב הוא תורה שלמד אצל שם ועבר תתן אמת ליעקב שהיא תורה ונגד זה הם שלשה היינו כהנים עבודה לוים תורה יורו משפטיך ליעקב ובזוהר כתיב דלוי היה ראש ישיבה במצרים וגמילות חסדים הם ישראל שומרי חסד ואמת והם שלשה רגלים ומשה ושבטו שהיו כולם לוים היה רק רגל אחד שהוא תורה ואין כאן כהנים וישראלים וזה מאמרו על רגל אחד איך יתקיים וזהו זכור לאברהם וליצחק ולישראל עבדיך שהם שלשה רגלים

גם אמר לעבדיך היינו השבטים ורצונו בזה א"כ אף שיהיה השבועה לאברהם וליצחק ולישראל מקדם כי אני מזרעם איך יתקיים השבועה לשאר שבטים ולכך אמר אשר נשבעת להם בך דהיינו בהר המוריה דנאמר שם בי נשבעתי בי הוא י"ב מורה על י"ב שבטים וכן ישראל ר"ת ראש "אל "שבטי "יה ולכך נאמר באליהו ויקח שנים עשר אבנים לי"ב שבטים אשר נאמר ישראל יהיה שמו והיינו כמו שכתבתי כי ישראל מורה על כך ואם כן שאר השבטים איך יתקיים הבטחתן:

ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם. ונראה דמליצת משה היה בזה דבגמרא רמי כתיב אשר לא ימד ולא יספר מרוב ופעם אחר כתיב ככוכבי השמים ומשני כאן כשעושין רצונו של מקום וכאן כשאין עושין רצונו של מקום א"כ אף שאינם עושים רצונו של מקום מ"מ הבטחת להם שיהיו עכ"פ ככוכבי השמים ואיך תכלם וגם היה הבטחה וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם ומלת לעולם הוא מיותר דפשיטא דנחלה הוא לעולם אלא אף שבעונם יגלו מ"מ ישובו לנחלתם הרי דהיה היעוד אף כשחטאו גם יש לפרש ונחלו לעולם לעולם זה התורה ונקרא עולם שהוא עולם קיים ועל ידי א"י זוכין לתורה וזהו וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם וע"י ונחלו לעולם היינו התורה וא"כ א"א לזכות לתורה רק ע"י ארץ ישראל ששם ארץ מטוהרה מקום מוכשר לתורה ואיך תכעוס עליהם בעברם התורה בחוצה לארץ שעדיין לא זכו לארץ ישראל ולא זכו לקנין תורה בשלימות:

פסוק יד

וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. הנה ג' פעמים נאמר וינחם אצל שמו יתברך האחד הוא כאן אצל מעשה העגל והשני אצל המבול וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ והשלישי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמנם כולם לשון נחמה הוא כי אלו לא ברא את האדם מאדמה והיה כאחד מצבא מרום במרום והיה חוטא היה עונשו כבד מנשוא וה' חפץ חסד הוא ולכך היה לו נחמה כי עשה אדם בארץ מן האדמה ויש לו התנצלות כי הוא קרוץ מחומר ועלול לחטוא. וכן הדבר פה במעשה עגל כי הקב"ה גזר מקדם על ישראל גלות אחר גלות כמו שאמר למשה אהיה עמם בגלות זה ואהיה עמם בגלות אחר וכך היה חקוק לפניו מאז רק דא"כ יש חילול השם בזה שגזר עליהם אז רעה זו להיות בגלות אחר גלות כשעדיין לא חטאו והאדם הוא בעל בחירה לעשות או שלא לעשות א"כ עכשיו שחטאו בעגל ולפי מדת הדין היו חייבים ח"ו כלייה קיבל נחמה כי ידעו כולם כי חפץ חסד הוא במה שגזר עליהם גלות אחר גלות כדי שלא לכלותם בפעם אחד כמ"ש וביום פקדי ופקדתי וגו' וזהו ג"כ הפירוש בתפלת משה והנחם על

הרעה לעמך הכוונה הרעה המוכנת לעמך להיות בגלות אחר גלות בזה תתנחם בעשותם העגל. או י"ל וינחם בכאן אצל מעשה העגל הוא לשון חרטה כי באמת איך ניחם ה' הא היה מגפה בעם רק הואיל ודיבר ה' עליהם לרעה ודבר ה' לא ישוב ריקם והוצרך למגפה ולכך וינחם ה' כביכול נתחרט על הרעה אשר דיבר כי לא היה לו להוציא בדיבור כי עי"כ לא סגי בלא מגפה בעם ונתחרט השם כי הוא רב חסד לכל קוראיו:

פרק לה

פסוק א

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו'. איתא במדרש וכן הביא רש"י דמחרת יום הכפורים היה למחרת יום רדתו מן ההר ויש לדקדק מנ"ל להמדרש להוכיח כן דדלמא ביום הכפורים היה יום רדתו מן ההר או דלמא היה מאוחר ליום מחרתו רק נראה דכל הקהלה היה להוציא את הערב רב שלא היה להם חלק במשכן וביה"כ בלא"ה הא היה חוץ לתחום כמבואר בירושלמי רק היקף עמוד ענן חשוב כהיקף וזה לא יתכן בערב רב שהיה חוץ לענן ואין צריך להקהלה להוציא את הערב רב ועל כרחך דהיה למחרת ביום חול וגם ליכא למימר דהיה מאוחר דהא הם הביאו בבוקר א"כ ודאי לא הביאו ביום שאמר להם וכתיב והם הביאו עוד נדבה בבוקר בבוקר הרי הביאו בשלשה בקרים ומחרת יוה"כ היה אז בשלישי בשבת כי יוה"כ חל אז בשני בשבת כמ"ש התוספות מסכת ב"ק פרק מרובה וא"כ אם אמר להם מחרת יום הכפורים דהוא שלישי בשבת הביאו לג' בקרים היינו ד' ה' ו' אבל אלו היה יום מאוחר היינו שאמר להם בד' א"כ ג' בקרים הם ה' ו' ז' והיה בוקר שלישי בשבת והאיך הביאו בשבת הא הכריז אל תעבירו וע"כ דהיה למחרת יום הכפורים:

ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם ששת ימים תעשה מלאכה. נראה לבאר אשר צוה ה' לעשות אותם אלה ל"ט מלאכות תעשו במשכן אבל זהו בששת ימים ולא בשבת ואמר כן אף דכבר נצטוו במרה וכן אח"כ על שמירת השבת הענין הוא כי ידוע כי ישמח משה במתנת חלקו נאמר בשבת כי שביעי הוא מקודש ומשה ג"כ שביעי אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה גם עיקר תורה תלוי בשבת שהוא אות כי העולם מחודש והקב"ה משדד מערכת הכוכבים רק האות על שבת הוא המן שאין יורד בשבת ומן היה בזכות משה ולכך ישמח משה במתנת חלקו בשבת ולכך כליל תפארת בראשו נתת והוא קרני הוד שזכה משה והיה בזכות שבת ולכך בא הסמיכות דסיים פרשת כי תשא בקרנות הוד של משה ומתחיל כאן בשמירת שבת דמשה מרוב ענותנותו הודיע לישראל למה זכה לקרנות הוד לא מכח זכותו הוא רק מכח שבת שהיה

על ידו ולכך זכיתי לכך גם הודיע להם ענין שבת כאן אצל מלאכת המשכן כי לא די לכפרת מעשה עגל בנדבת זהב וכסף למלאכת המשכן רק כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד כוכבים ומזלות כדור אנוש מוחלין לו ולכך הזהירם על שבת והקדים שבת למלאכת המשכן כי זבח רשעים תועבה אבל ע"י שבת נרצה. גם להיות כי בלוחות ראשונות נזכר טעם שבת זכרון למעשה בראשית וזה חל גם על הערב רב אבל בלוחות אחרונת ביקש הקדוש ב"ה להוציא את הערב רב הואיל וחטאו בעגל ולכך נאמר בו טעם יציאת מצרים כי עבד היית וזה לא יתכן בערב רב שלא נשתעבדו בהם בלוחות אחרונות נאמר למען ינוח ופי' רש"י דלולי שבת היה האדם מייגע בלי מנוחה ולכך בחר ה' ביום השבת ולפ"ז יש מקום לטעות דהני מילי בכל ימות השנה יש לשבות ביום השבת אבל שבוע שחל באמצע אותו השבוע יה"כ דכבר נח ביה כמו שהיה חל יה"כ שירד משה מן ההר שהיה בשני בשבת כמש"ל וא"כ היה כבר יום מנוחה בשבוע זו למה צורך לשבת תרי יום מנוחה ולכך הוצרך כאן להזהיר לכך ממחרת יה"כ והוריד לוחות האחרונות והיה מקום לטעות ששבוע זו אין צריך לשמירת השבת חזר והזהירן שמ"מ ינוחו בו ואפילו למלאכת המשכן:

פסוק ב

כל העושה בו מלאכה יומת. ולא נאמר מות יומת כמ"ש במקום אחר אצל חילול שבת כי תרי מיתות יש בחילול שבת לעוה"ז ולעוה"ב וכאן איירי העושה בו למלאכת המשכן א"כ כוונתו לש"ש לדבר מצוה ולא הפסיד העולם הבא לגמרי לכך נאמר בו רק יומת חד:

פסוק ג

לא תבערו אש בכל מושבותיכם. הא דהוציא כאן דוקא ההבערה מכלל שאר מלאכות נראה לבאר כי בלוחות הראשונות נתן טעם לשמירת שבת זכר למעשה בראשית וזה שייך בכל דברים הנבראים בששת ימי המעשה אבל האור במוצאי שבת אברי וא"כ אינו בכלל כי בו שבת ולכך הוצרך לאו מיותר ונאמר אחר לוחות אחרונות כי שמה לא נזכר טעם מעשה בראשית רק טעם יציאת מצרים:

בכל מושבותיכם. והיינו כי יחיד אין לעבוד עבודת ה' בזהב כמו שאמרו בשופר של זהב שאין קטיגור נעשה סניגור אבל במשכן היה זהב כי אדרבה לכפר יביא זהב משכן ויכפר על זהב עגל ולכך אש של הדיוט אסור להבעיר בשבת כי שבת לכפר עון עגל בא כמש"ל ובעגל השליכו לתוך האש ואין קטיגור נעשה סניגור אבל במקדש אדרבה יבוא אש מקדש ויכפר על אש עגל ולכך בכל מושבותיכם אין אתה מבעיר אבל אתה מבעיר במקדש:

פסוק ד

זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם תרומה וגו'. הנה אמרו חז"ל דלכך הקדים אזהרת שבת למלאכת המשכן לומר שאין מלאכת המשכן דוחה שבת והקשו דא"כ גם לעיל בפרשת תרומה אצל צווי ה' למשה על מלאכת המשכן היה לו להקדים אזהרת שבת ונראה דלק"מ כי הצווי מה' היה שמשה ירד יום הארבעים לשבתו בהר ויצוה להם על מלאכת המשכן והיה ראוי למשה לצוות על זה כשירד פעם הראשון לולי שקרה עון העגל ואז היה יום הארבעים הראשונים י"ז בתמוז שבו ירד מן ההר בע"ש כי ר"ח סיון אקלע בשני בשבת לשיטת רבנן והיה ר"ח תמוז בד' בשבת וא"כ י"ז בתמוז בע"ש וירד בע"ש וא"כ פשיטא דחל עליו שמירת שבת קודם מלאכת המשכן דודאי טרם יתנדבו ויביאו יכלה השבת ולכך פשיטא דצריך להקדים שבת א"כ אם היה כתוב בצווי שמירת שבת קודם מלאכת המשכן לא היה מוכח לזה דלכך הקדימו להורות שאין מלאכת המשכן דוחה שבת אבל בירידה שהיה ביה"כ וחל אז בשני בשבת והוא צוה להם בשלישי בשבת למחרת רדתו מן ההר כמש"ל אם כן יותר היה לו להקדים נדבת המשכן שהיה נעשה בימים האלו מלהקדים שבת שהוא אחר כמה ימים אלא הקדים אזהרת שבת למלאכת המשכן להורות שאין מלאכת המשכן דוחה שבת והנה הא דכתיב בפ' כי תשא אך את שבתותי תשמרו פרש"י שם אך מיעוט הוא למעט שבת ממלאכת המשכן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת והקשה הרמב"ן דאדרבה דאך מיעוט הוא דפעמים דאין השבת בשלימות כגון במלאכת המשכן ידחה שבת ונראה לתרץ כי שלימות השבת תלוי בקרבנות השבת וזהו שלימות ובזמן שאין משכן אי אפשר להקריב קרבנות שבת אם כן ה"א דמלאכת המשכן ידחה שבת אף דשבת עשה ול"ת שיש בו כרת ומלאכת המשכן הוא רק עשה גרידא מכל מקום כדי למהר שלימות שבת תלוי במשכן כדי להקריב קרבנות שבת ה"א דידחה לכך נאמר אך למיעוט לשבת אפי' שבת בלי שלימות וחסר קרבנות מוספי שבת והקרבת הבזיכין וכדומה מכל מקום תשמרו את שבתותי אף שאין משכן וקרבנות שאין מלאכת המשכן דוחה שבת כבכל התורה שאין עשה דוחה אפילו עשה ולא תעשה גרידא והבן:

זה הדבר אשר צוה. ולמעלה אמר אלה הדברים כי למעלה אמר בשבת ועיקר הלכות שבת בתורה שבעל פה כידוע לכך נאמר אלה הדברים בכתב ובעל פה אבל זה הדבר דמיירי במשכן ומשכן הכל מפורש בכתב לכך נאמר זה הדבר דבר אחר גם שם בשבת עשה ולא תעשה נאמר אלה אבל משכן רק עשה נאמר זה:

פסוק ה

קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' וגו'. הנה אמרו חז"ל שנשתלחה הברכה בנדבת המשכן שנאמר והמלאכה היתה דים ויש להבין לאיזה צורך היה הברכה הלא התנדבו די והותר אבל נראה דודאי העשירים כחפצם ורצונם נתנו ולא היו צריכין לברכה משא"כ הבינונים דלבם היה טוב וחפצים לעשות רצין קונם אבל היה להם רק דבר מעוט להביא והקדוש ב"ה שולח להם ברכה במעט שהביאו ונעשה לדבר המסוים כשאר המתנדבים כדי שלא לביישם וזהו תרומת ה' כי מה' היה זאת ע"כ נאמר כפול ובשינוי לשון וזהו אמרו קחו מאתם תרומה לה' היינו שהעשירים שיקחו תרומתם לה' כחפצם ואינם צריכים לברכה ומאת כל נדיב לב היינו בינוני שידו קצרה להביא כחפצו רק לבבו היה לנדבה יביא את תרומת ה' כי ה' ברכו כמ"ש והיא תרומת ה' באמת:

פסוק י

וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו את כל אשר צוה ה'. ויש להבין דמי יבחין אם הוא חכם לב אלא נראה דהנסיון היה שלא אמרו לו לגמרי הצווי של ה' כיצד היא העשיה ותיקון הכלים והוא כוון מדעת עצמו להצווי זה מוכח על חכמתו וזה ויעשו את כל אשר צוה ה' מדעתו אף שלא נתפרשו לו תואר ואופן עשייתו ובזה יובן חכמתו או יש לומר ויעשו את כל אשר צוה ה' שלא יהיה קנאה אם זה עושה ארון וזה עושה אדני החצר לכך הוצרכו כולם לסייע כארון ובאדני החצר וכדומה כדי שיהיה מלאכתם בשוה בלי קנאה כלל וזהו ויעשו את כל אשר צוה ה' כל דייקא כל אשר צוה ה' כולם בשוה כדי שלא יהיה קנאה בדבר:

פסוק כ

ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה. היינו מלפני משה הלכו אבל השכינה לא זז מאתם כי חל עליהם רוח נבואה ממשה כיון שהיו מלפני משה כאמרם אלו ישבתי לפני רבי הוינא מחדדינא טפי וכן היה בשמואל הנביא שכל העומדים לפניו היו מתנבאים עד שאמרו הגם שאול בנביאים:

פסוק כב

ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וכומז וגו' וכל איש אשר הביא תנופת זהב לה'. נראה לבאר כי עיקר נדבה היה מן הנשים כי הם לא התרצו לעגל וגם הביאו תכשיטי ערוה להעיד כי היו נטרין גן נעול במצרים רק דאין לאשה רשות ליתן בלי בעלה לכן באו בעליהם עמהם להעיד שהוא בהסכמתן וכל איש אשר הניף ה א ענין אחר היינו דמתחלה בעת עשיית העגל הכשרים לא רצו ליתן זהב לעגל רק הניפום

לצורך גבוה והאיש יכול ליתן נדבתו לבדו בלא רשות אשתו ואין צריך להביא אשתו עמו וזה אמרו וכל איש אשר הניף תנופה לה':

פסוק כג

וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וגו'. הביאו כל מרים תרומת כסף ונחושת הביאו את תרומת ה' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים הביאו הלשון הוא לכאורה אינו מכוון דגבי תכלת וארגמן וגו' כתיב אשר נמצא אתו וגבי כסף ונחושת כתיב כל מרים הביאו ובעצי שיטים כתיב אשר נמצא אתו ונראה לבאר כי מה שהיה לישראל בביזת הים היה שלהם לגמרי ובזו מן ההפקר אבל לא בזו רק אבנים טובות וזהב כסף ונחושת כי מה להם בשמלות שהוא גדול וקשה למשא ומכ"ש עצי שיטים וגם ודאי לא יוליכו המצרים ברדפם אחר ישראל אל הים דברים כאלה עמם אבל בביזת מצרים הוצרכו ע"פ הדבור ליקח שמלות כדכתיב וכן עצים בצוואת הזקן וזה לא היה אצלם מוחלט רק כדרך פקדון מה' שצוה להשאיל כי יהיה צורך אליה בעת מצוא ולכך על תכלת וארגמן וכל עצי שיטים. נאמר אשר נמצא אתו לא שהוא שלו רק בדרך פקדון ונמצא הדבר אצלו אבל הכסף והזהב שלו הוא והוא המניף והמרים:

פסוק כה

וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן וגו'. הא דכתיב לשון כפול בידיה טוו ויביאו מטוה ודאי מה שהיה מטוה כבר והביאו ממצרים היה יותר טוב למשכן כי הוא לזכרון טוב לישראל לפני ה' שבטחו בה' ויצאו ממצרים למדבר ציה ולקחו עמם שמלות למשא בדרך רב ולא פחדו אולי ישובו למצרים וימצאו כגנב במחתרת וכדומה והכתוב אומר זכרתי לך חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר וגו' והנשים ביקשו גם כן לקיים המצוה בגופם לעשות למקדש ה' בידיהן לכך עשו. שניהם בידיהם טוו היינו מה שטוו בידיהם כדי לעסוק במלאכת הקודש ומכל מקום ויביאו מטוה מה שהוא טוה ועומד ממצרים ולכך נקרא מטוה והביאו שניהם לפני ה' לזכרון תמיד:

פסוק כו

וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים. פירש רש"י שמעל העזים טוו ונראה הטעם כי כל הנשים נתאוו לארוג לצורך המקדש ולא ימלט בששים רבוא שלא היה נשים שלא היו נדות וכל המלאכה היה בבוקר ולא היה עת להתטהר לכך טוו מעל העזים במחובר לבעלי חי ואינו מקבל טומאה:

פסוק כז

והנשיאים הביאו את אבני השוהם ואת אבני המלואים לאפוד ולחושן ואת הבושם וגו'. והנשאים חסר כתיב כי הוא לשון ענן כמו ענן מכסה השמש כן פני משה כפני חמה

והם כסו פניו לבל יצטרך לדבר עם כל אחד ואחד רק הקריבו בני ישראל את דבריהם לפני הנשיאים כדכתיב הדבר הקשה יביאו אליך וגו' והנה כל נדבת ישראל היה למשכן והיה משמש רק כל זמן שהמשכן קיים אבל לא אח"כ אבל הנשיאים הביאו אבני אפוד וחושן שהתמידו תמיד כל זמן בית ראשון וגם אחר החורבן כמו שמצינו שאחשורוש התפאר ולבשן וכן שמן המשחה קיים לעד וזה היה חלקם שנדבתם התמידו יותר מנדבת ישראל והיה בהם שמוש כל ימי הבית:

פסוק כט

כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה' לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה לה'. הנה הלשון לכאורה אינו מדוקדק דאמר כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם הביאו בני ישראל דמי לא ידע דכל איש ואשה אשר נדב לבם היו מבני ישראל ונראה לבאר דמערב רב ג"כ נדבו לבם למקדש רק דלא קבלו מהם כי לישראל לבדם ניתן לפאר אבל מכל מקום כדי שלא יהיה הפסד להקדש נתנו ישראל מחירו להקדש כל מה שנדבו הערב רב וזהו כל איש ואשה אשר נדב לבם היינו הערב רב הביאו בני ישראל לה' והם הביאו תמורתו נדבה לה' לבל יפסיד ההקדש:

פרק לח

פסוק כא

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד ע"פ משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן. משכן העדות כי הוא עדות בישראל שהשכינה שורה בישראל כי תמיד ה' עושה לנו ניסים ואין לך יום ויום שלא יהיה בו נס רק כשאין השכינה שורה הניסים נסתרים כמ"ש הזוהר לעושה נפלאות גדולות לבדו כי הקדוש ב"ה לבד משגיח בניסים וידוע כי אין הברכה מצוי בדבר המנוי והמדוד והטעם הוא דאם כן יורגש הנס ואין הקדוש ב"ה רוצה לעשות נס פומבי ע"כ כאן פקד משה ונתן חשבון ומ"מ נשתלח הברכה וזהו לאות כי שכינה שורה בישראל ואז נעשה ניסים בפרהסיא ורש"י פי' שהוא עדות שנמחל להם עון העגל שהרי שורה בתוכם והיינו כי אם נמחל נמחל לגמרי אבל (אם) יבוא זהב משכן ויכפר על עון העגל שנעשה מזהב הרי רק כפרה לשון קנוח כמו שכתוב אכפרה פניו במנחה ומכל מקום גוף העון בקיומו ובשרשו ומאין יובחן זאת מהערב רב אם גם הערב רב הורשו לכנוס במשכן ואי משום זהב המשכן הא לא התנדבו אלא מפני שנמחל וגם להם נמחל רק מאן מברר שהערב רב לא נתנו למשכן ולכך בא פקודי וחשבון ותמצא רק חשבון מחצית השקל מששים רבוא מישראל ש"מ שערב רב לא נתנו ומ"מ נתכפרו ש"מ נמחל להם עון העגל בלי נדבת זהב למשכן ונמחל לגמרי:

משכן העדות. המשכן נותן עדות על החשבון אשר פקד משה שהוא חשבון צדק והיינו כי המשכן נקרא על שם של משה כמבואר בכמה דוכתי ואמרו במדרש למה תרצדון הרים גבנונים שכל אחד מהשבטים ביקשו שיהיה בהמ"ק נבנה בחלקו ואמר להם הקדוש ב"ה גנבים אתם שגנבתם את יוסף ואם כן במי שגנב אין בהמ"ק בחלקו ואינו נקרא על שמו וא"כ אלו גנב משה מנדבת המשכן לא היה נקרא על שמו ולכך המשכן עדות אשר פקד משה שהחשבון מכוון וצדק:

ביד איתמר. התורה הורה לנו זמן וחשבון משה מנדבת המשכן אם הוא קודם הקמתו או לאח"כ וכתבה התורה ביד איתמר ואלו היה נדב ואביהוא חי הא היה פקודת המשכן אצלם עבודת אלעזר ביד נדב ועבודת איתמר ביד אביהוא וש"מ דנתן חשבון אחר הקמתו דכבר מתו נדב ואביהוא והטעם כי היה צריך עכשיו לחשבון כי ידוע שאין מחשבין עם גבאי צדקה רק הגבאים צריכין להיות שלשה ובשלשה ליכא חשדא וכן משה היה תמיד נמשך עם נדב ואביהוא ואלו היו חיים לא היה צריך לחשבון אבל במות נדב ואביהוא והיה משה נשאר לבדו לכך אשר פקד משה להוצי' עצמו מן החשד נתן חשבון ולזה כתיב ביד איתמר דמזה מוכח שהיה אחר מיתת נדב ואביהוא:

אלה פקודי המשכן. איתא במדרש זה שאמר הכתוב איש אמונים רב ברכות זה משה כל מה שהיה בידו נתברר על ידו וכדי להבין נראה דאמר בגמר' אין מחשבין עם גבאי צדקה ולא עם גזברי הקדש אף ע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר לא יחשבו עם האנשים וגו' ורמב"ם בהלכות מתנות עניים הביאו לראיה גמורה ולא לזכר בעלמא ונראה דס"ל לרמב"ם דבהקדש יש רק זכר אבל לגבאי צדקה הוא ראיה גמורה דבלא"ה נתחבטו רש"י והתוספות דלמה לא נאמר שהוא ראיה גמורה והנה אמרינן בגמר' דב"מ דאין נשבעין על ההקדש ושומר שכר אינו משלם ופריך בגמר' מבני העיר ששלחו שקליהן דנשבעין ומשני דתקנת חכמים הוא שלא יזלזלו בהקדשות ואח"כ פריך בגמר' מנותן שכר לשמור את הזרעים ומשני בשקנו מידו והקשה התוספות הא ק"ל מתנה ש"ח להיות כשואל בדברים בלי קנין ותירץ הריטב"א דבעלמא בהאי הנאה דמהימן ליה משעבד נפשיה אבל בהקדש כל ישראל בחזקת נאמנים מבלי לשלוח יד בהקדש ולפי זה יש לומר דלכך אין מחשבין דלשלוח יד לא חיישינן בהקדש ואי דלמא נגנב ונאבד והוא חייב באמת פטור דאין דין שומרין להקדש וגם על שלא החזיק לעצמו יש לו מגו דגניבה ואבידה ופטור משבועה א"כ ליכא למימר חשבון כלל אך זהו דין תורה אכל עכשיו דתקנו חז"ל דין שומרין להקדש כהנ"ל א"כ שפיר יש לומר לחשוב עמם אולי יתברר דנגנב ונאבד ויצטרכו לשלם ולכך קאמר בגמ' דלדידן בתר תקנה הנ"ל אין ראיה רק

זכר בעלמא אך זהו בהקדש אבל צדקה ק"ל אפי' לדידן דלית ביה דין שומרים דכתיב לשמור ולא לחלק לעניים והרמב"ם הוסיף דהוי ליה ממון שאין לו תובעים חזר הדבר לדבר תורה כהקדש קודם התקנה וראיה מעליא יש ולכך הרמב"ם דעיקר כוונתו לגזברי צדקה כנראה ממקומו כתבו לראיה גמורה ודוק:

ובזה נראה לפרש המדרש דאף ע"פ שאין מחשבין עם גזברים מכל מקום משה נתן חשבון וקשה למה החמיר והא נראה כיוהרא וכדומה אבל ידוע כי משה קיום כל תקנת חז"ל וגזירתם כל מה שתקנו אחריו דור אחר דור ולדידן דתקנת חכמים כנ"ל שפיר יש לומר דבשל הקדש יתן חשבון לכך נתן משה חשבון אך זהו שתקנו חכמים בהקדשות כדי שלא יזלזלו בהקדשות היינו שומר שכר לשלם אבל בשומר חנם לא שייך כאן דבגניבה ואבידה אפי' בהדיוט פטור ובפשיעה וכי נחשד שיפשע בשאט נפש ואם כן גזבר הקדש מה שומר שכר יש כאן אמנם יש לומר שהוא שומר שכר מכח פרוטה דרב יוסף בשומר אבידה ושומר הקדש והנה התוספות פסקו להלכה כרבה דשומר אבידה לא הוי ש"ש וכתבו דאף רבה מודה דאית פרוטה דרב יוסף ולכך במודר הנאה אסור להחזיר אבידה רק משום פרוטה כל דהו לא חשבינן ליה כשומר שכר וכתבו כל המפרשים גבי איוב דאמרי' דוותרן בממונו היה היינו דוויתר חצי פרוטה לחנוני ופירשו המפרשים לכאורה קשה מה וותרנות שייך בחצי פרוטה ויש לתרץ לפי מה דאמרינן הנוטל פרוטה מאיוב מתברך וא"כ היה פרוטה שלו שוה אלף וא"כ גם במשה שנתברך כל מה שהיה בידו הפרוטה שוה הרבה והוי שומר שכר וזהו פי' המדרש דהוקשה לו דלמה נתן משה חשבון ואי דהחמיר משום תקנת חכמים הא היה שומר חנם ולזה אמר איש אמונים רב ברכות זה משה שכל ענינו נתברך והוא שומר שכר מפרוטה דרב יוסף ושפיר נתן חשבון ודוק:

ובזה יש לישב ג"כ דברי המדרש שאע"פ שהיה משה גזבר לעצמו היה קורא לאחרים שנא' ביד איתמר והיינו כי כתבתי לעיל דלכך אין נותנין חשבון דיש להם מגו דגנבה ואבידה ואין להם דין שומרים אבל ק"ל מגו דבי תרי לא אמרינן אם כן אתי שפיר ביד משה לא נאמר דלמה לא יתן חשבון הא יש לו מגו אבל ביד איתמר דכל הדברים היה ע"י משה וע"י איתמר הוי מגו דבי תרי ולכך נתן חשבון ודו"ק:

פסוק כב

ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן חרש וחושב ורוקם בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש. הנה במשכן היה זהב וכסף ונחושת בגדי שרד לבגדי כהונה והיה זהב לכפר עון העגל ועון

פסל מיכה שלא היה עבודת כוכבים ומזלות גמורה כי לא הקפיד הכתוב בו כמו על העגל כי היה רק כמו תרפים לשאול בהם עתידות בחכמת הכוכבים ועל זה אפוד וחושן שבבגדי כהונה מכפרין וכסף מחצית השקל לכל אחד לכפר על מכירת יוסף כמבואר במדרש דלכך נתנו כל אחד חצי שקל כי יו"ד שבטים מכרוהו בחמשה שקלים ונחושת בא על חטא אדם הראשון הסתת הנחש כמ"ש רש"י לשון נופל על לשון גבי נחש נחושת וידוע דע"י התשובה הזדונות נעשות להם כזכיות א"כ הרי מוסיף על הזכיות ולכך בזהב נשתלח הברכה וכן בבגדי השרד כמ"ש כי נתגדלו אח"כ כקומת הכהן כשלבשם אבל כסף ונחושת שבא בשביל חטא אבותם לא שייך נעשו להם כזכיות לכך לא נשתלח בהם הברכה והיה נותן בהם חשבון והנה משה חשב לתקן ראשון עון העגל קודם חטא דמכירת יוסף כי היה עון העגל בסיבתו ע"י שלקח עמו הערב רב ממצרים ולכך חשב לעשות כלים תחלה שהיה בהם זהב ולא כסף כלל אמנם בצלאל ביקש תחלה לתקן חטא מכירת יוסף ולכך הקדים המשכן שהיה בו כסף הרבה כגון אדניו וכדומה קודם לבגדי כהונה שהיה בהם זהב ועיקר מכירת יוסף יהודה ולכך עשה כן בצלאל למטה יהודה ופסל מיכה היה בשבטו של דן ולכך אהליאב למטה דן עשה בתכלת וארגמן וגו' בגדי כהונה שהיה בו זהב לתקן חטא פסל מיכה:

פסוק כד

כל הזהב העשוי למלאכה וגו'. יפה פי' בעל כלי חמדה כי בתחלה נברא הזהב בשביל המשכן וזהו כל הזהב העשוי שמתחלה נעשית לשם כך ולכך היה בהם ברכה:

פסוק כח

ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים. כבר כתבנו לעיל כי אלף נתמעט ע"י עגל שהוא בלה"ק שור ולכך שכח משה האלף אמנם ע"י ווי עמודים נזכר כי אמרינן בגמ' ו' דוהעלוך היה לישראל להגנה שכוונו ליוצר עולם ע"ש ולכך ע"י ו' נזכר:

פרק לט

פסוק ב

ויעשו את בגדי הקודש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה. נראה לבאר כי הקדוש ב"ה פרט בבני אהרן והוציא את פנחס אבל משה אמר סתם בני אהרן ולא הוציא את פנחס כי משה חשב דלכך לא נבחר פנחס כי אלעזר לקח מבנות פוטיאל שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ומזלות ואף ע"פ ששב מ"מ לא נאות לזרעו לשמש לפני ה' וזהו היה מתחלה אבל אחר מעשה עגל שכולם שגו בזה ונמחל להם ע"י ששבו לה' אם כן למה ידחה פנחס לכך לא הוציאו מכלל וגם לא הוציא משה את פנחס כי ירגישו ישראל ויהיה

להם לבושה כי גם הם עשו כן אמנם ישראל השיגו מכל מקום ברה"ק שפנחס לא נבחר עדיין ועשו כאשר צוה ה' רק לאהרן וארבעה בניו ולא יותר:

פרק מ

פסוק לח
נשלם ספר שמות

ויקרא

פרק א

פסוק א
ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאוהל מועד לאמר. פירש"י קריאה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה ולכאורה אין הנידון דומה לראיה כלל דשם משתעי דחד קרא לחבריה לקבל השפעתו ממה שקיבל מנוה אפריון וכאן הקדוש ב"ה קרא למשה ליתן השפעתו עליו אבל נראה דכך הוא מוכח מתרגום יונתן דמפרש וקרא זה אל זה דמקבלין דין מן דין השפעתו לכך פירש כאן לקבל השפעתו קרא לו ועוד נראה לבאר פי' רש"י דמפרש לכל דברות ולכל אמירות קדמה קריאה לשון חיבה וצריכין להבין הא באמת איתא בגמ' ויאמר משה עמדו ואשמעה אשרי ילוד אשה שהרשות והורמנא ניתן לו לבוא בהיכל המלך מלכו של עולם וכאן מוכח להדיא דמקודם היה קריאה ועוד קשה דאיתא במדרש ואל יבוא בכל עת אל הקודש אהרן בכל עת בבל יבוא אבל משה יבוא וכן איתא דקריאה היתה בכל דברות ונראה לבאר דמכאן יש הוכחה דקריאה הוא לשון חבה דבאמת א"נ לקריאה דהותר לו לבוא בכל עת רק מטעם חיבה היה הקריאה ועוד נראה לפרש דשני מיני מקדש הם האחד הוא לפני ולפנים אשר קול ה' היה מדבר מנין שני הכרובים והמקום השני הוא אוהל מועד ושם גם מלאכי השרת נמצאין בו ושם הוא קטרוג על האדם וזה הוא הענין דלפני ולפנים היה משה מהלך בלי רשות דשם לא היה קטרוג כלל אבל בהיכל דהמלאכים היו מקטרגים עליו לא היה משה רשאי ליכנס בלי קריאה להתבונן השגחת השכינה עליו וכאן כתיב מאוהל מועד והוא בהיכל החיצון דהמלאכים נמצאים שם ולכך ויקרא אל משה:
ויקרא אל משה. נכתב באלף זעירא וליתן טעם לזה נראה דהקדוש ב"ה אמר למשה לך רד היינו רד מגדולתך על שעשו את העגל ובאמת מה חטא משה בזה להוריד אותו מגדולתו רק דהוא היה גורם לדבר דעיקר חטא העגל היה בא מהערב רב כמו שמצינו בפסוק כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים היינו הערב רב כי משה קיבל הערב רב

במצרים לילך אתם לחירות מבלתי חפץ ה' בם שגורמים הסתלקות השכינה ע"פ מה דאיתא קשים גרים לישראל כספחת ושפיר היה משה גרם בנזקין ולכך היה הקדוש ב"ה מענישו בזאת להורידו מגדולתו וכתיב אלופנו מסובלים אלוף זה מגזרת שור והגדול בשנים נקרא שור ולפי מעט השנים עגל יקרא וזהו אל"ף זעירא היינו עגל קטן ומשה היה גרם לדבר ולכך חטא על כן כתיב אלף זעירא או יאמר על פי דתמהו כל נבוני לב לדעת מה יעשה בו פירוש דבאשר ידוע דמ"ט פנים לתורה וגם אמר ע' פנים לתורה אבל נראה בזה לפרש דהעיקר הוא נ' פנים לתורה כנגד נ' שערי בינה אשר יוצאות ממקור הנובע מעין הקדוש ב"ה מעין חתום אשר לא יפתח ומסרחון בנים אשר סרחו בהמניעת רצונם לקבלו ולכך לא היה רק מ"ט והנון שקבלו נשארו בספק בלבם ועל זה רבו המחלוקת כאשר רבו ומן מ"ט עד ע' הוא כ"א ולכך כל מקום שנאמר אך מיעוט הוא מטעם הנ"ל דהיינו מועט הענין לבל יודע וזהו הפירוש ותחסרהו מעט מאלהים מעט היינו מ"ט ותחת הנון הוא ע' כמש"ל נמצא א' הוא נון נעלם מכל נביא וחוזה ואפי' משה לא הוי ידע ולכן כתיב א' זעירא:

פסוק ב

אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם.

נראה לבאר דהנה ידוע דהקב"ה חפץ בנו ולהדריכנו בדרכיו ולכך בכל מצוה הוא מתחיל בה תחלה כדי שאנו נלמוד ממעשיו רק באמת היכן מצינו דהקב"ה הקריב קרבנו אבל מצינו בדוגמתו דהקב"ה היה מקריב שני בני אהרן לריח ניחוח לה' וזהו קרבנו כביכול וזה שאמרו חז"ל אמר משה סבור הייתי שיתקדש שם שמים או בי או בך דהקב"ה חפץ להקריב קרבן ובקרבן צריך ביקור שלא יהיה בו מום ח"ו וזה הטעם שהקב"ה בוחר בצדיקים דווקא לקרבן כי הם בלי מום ובזה היה משה מתבונן וקסבר שהוא או אהרן יהיה לקרבן וז"ש אדם כי יקריב מכם קרבן לה' והיינו נשמת נדב ואביהוא שהיה בהם נשמת אדם הראשון כמו דאיתא במפרשים הוא קרבן לה' שהוא התחיל בקרבנו אבל אתם גם אתם מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם קרבנכם דייקא:

ועוד יש לפרש פירוש נכון דידוע שיש באדם שני נפשות נפש אדם ונפש בהמה נפש בהמה מה שחטא נמסר לסרדיוט ואין לו תקנה אבל נפש האדם הגם שחטא מ"מ יבא עת שישיג במעלת אלהות ממה דלא ניתנה רשות לכל בריה וע"כ הם נקראים אילני סרק אף שאינם מוציאים פירות עכשיו מ"מ בא יבא עת וזמן לעתיד שיוציאו פירות לעתיד שיהיו באמת מתוקים כצפיחית בדבש כי אז יגלו כל תעלומות חכמה וזה שאמרו עתידין אילני סרק להוציא פירות לעתיד וזה שאמר כאן אדם כי יקריב מכם קרבן היינו אדם גם

שיחטא יהיה קרבן לה' שימצא באמת בהם טעם פרי לימים מן הבהמה הוא קרבנכם של נפש הבהמה שבכם אין לו תקוה:

פסוק ג

אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו. והיינו לשון ביקור וזהו נ"ל מטעם דהאדם המביא קרבן צריך להיות חוקר ובודק במדות ובמעלות אלהית ורוצה להבין שבילי ה' אשר מבלתי אפשר ביד האדם לבוא אל תוכן האמת זולתם וזהו לשון ביקור ולכך אמר מן הבקר:

פסוק ד

וסמך ידו על ראש העולה ונרצה לו לכפר עליו. הנה המחקרים חקרו לבאר היתרון שיש לאדם מן הבהמה ואמרו דבהמה יש לה ג"כ שכל דמצינו דנרדמת מתנומת שינה וראינו כמה פעמים אשר עלתה כמה דברים בשינה בחלומה ונרדמת וצריך לומר דהוא ג"כ בעלת שכל רק יתרון האדם הוא דיש לו מוח בקדקדו להבין אמרי בינה וגם יש לו לב לחשוב והם תרי סרסורי דעבירה משא"כ הבהמה דהיא נפרדת ונבדלת מבני אדם משכל הלב אשר איננו עמה רק משכל הראש ואדם החוטא הוא על ידי הסתת היצה"ר אשר הוא טמון וצפון בלבו של אדם ולכך וסמך ידו על ראש העולה במדת ראש דהוא מדת הבהמה לבל יחטא עוד:

פסוק ה

והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם. דאדם הוא בגימטריא מ"ה דהוא מיד כבוא בן אדם אל מקום מנוחתו שאלת הקב"ה אליו מה עסקת מה למדת מה פלפלת ובזה הלשון האדם הוא משיב כהוגן אמירה נעימה מה אנו ומה חיינו כדאיתא בזוהר הקדוש וכשהיה עבודה בבכורים היה המקריב צריך להיות בכור הוא אחד וא' עם דם הוא אדם לתקן הדם כי דם הוא עיקר זוהמת הבהמה ולכך צריך מליחה לפליטת הדם לבל יטמאו ישראל בטומאת הדם אבל כשסרחו הבכורים וניתן אז העבודה לכהנים דהוא ג"כ אחד מיוחס בלי חטא כלל ולכך נקרא הכהן ראשית ומזה הטעם ראשית תבואת' יתן לכהן כי הוא ראשית והוא א' להגין על דם להיות נקרא אדם ע"כ והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם:

פסוק ט

וקרבו וכרעיו ירחץ במים. נראה לבאר דבכרעיו של אדם שם הוא שליטת הסם כמו דאיתא בגמ' הנהו ברכי דשלהי מנייהו והוא כרעיו וקרבו הוא קאי על מה שבקרב האדם אשר קסם יושב שם במצפנות לבו באשר שהיצה"ר טמון בו וע"י כך הוא חוטא ולכך המביא קרבן ירחץ במים את קרבו ואת כרעיו להסיר המשטינים:

פסוק י

ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעולה זכר תמים יקריבנו. נראה לבאר עפ"י מה דאמר ישעיה לחזקיה על דלא היה רוצה לישא אשה מטעם דהיה רואה דהוי ליה בנין דלא מעלי וע"ז הוכיחו ישעיה הנביא אעפ"כ תישא כי בהדי כבשי דרחמנא למה לך דהיינו כי בוודאי לא תענש על זאת אם כוונתך לשם שמים ואגב יתורץ מה דתמהו עליו כל עין רואה דלמה לא כיתת משה את נחש הנחושת ונטר עד שבא חזקיה וכיתת אותו כדאיתא בגמרא שלשה דברים עשה חזקיה והודו לו ואחד מהן דכיתת את נחש הנחושת ועל זה תמהו כל לב חכם על משה אדון הנביאים שהיה לו להתנכל בדבר למען לא יסורו מאחרי ה' כמ"ש הוא בעצמו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה שהיה ירא שישראל יסורו מאחרי ה' לעשות להמלאך שיוליכם לאלוה ומה ראה על ככה שלא כיתת את נחש הנחשת ומה ראה חזקיה באמת שכתת רק. נראה דמשה לא רצה לעשות דבר מלבו לשרוף ולבער דבר אשר צוה הקב"ה לעשותו בלתי הורמנא מה' ואי משום דישראל יטעו בו בהדי כבשי דרחמנא למה לך באם הקב"ה אינו מסיר המכשול מדרך עמו גם הוא לא עשה את זאת אבל חזקיה ע"כ לא סבר בהדי כבשי דרחמנא למה לך דאל"כ הוי ליה באמת לינסב איתתא ואי משום דראה דהוי ליה בנין דלא מעלי בהדי כבשי דרחמנא למה ליה אלא ע"כ מוכח דלא ס"ל הכי ולכך כיתת להסיר המכשול מדרך כי יטעו ח"ו לילך אחרי ההבל וזהו הענין כאן מן הכבשים על ידי אונס כבשי דרחמנא או מן העזים דהוא מל' עז פנים הוא בועט באביו שבשמים בלי שום טעם ואין לך עזות גדול מזה:

פסוק יא

ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה'. והא דדייקא צפונה נראה לפרש דאיתא במס' תמיד דשני פשפשים היה בשער הגדול להר הבית אחת בדרום ואחת בצפון בדרום באמת כולם היו נכנסים בו ובצפון היה שער קטן וזהו במרכבה עליונה שני שערים הם שער אחד אשר בו נכנסים כל הצדיקים ושער השני הוא לבעלי חשובה אשר הקב"ה חותר חתירה תחת כסא הכבוד והוא השער הקטן לבל ישטינו המלאכים עליו אשר סרח ומהראוי הוא לבל יקבל תשובתו אבל הקב"ה ברחמיו מקבלו וזה שאמר דוד המע"ה פתחו לי שערי צדק אבא בם היינו שער התשובה שער הקטן דזה השער לה' היינו שער הגדול צדיקים יבואו בו היינו כל הצדיקים נכנסים בו אודך כי עניתני ע"י דחיקת פתח קטן ותהי לי לישועה כי אבן הוא היצה"ר שיחזקאל קראו אבן והיינו אבן שחטא מאסו הבונים הם המלאכים לבל לקבל תשובתי אבל באמת היתה לראש פינה דבמקום שבע"ת

עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו וכן הענין כאן דהחוטא הזה המביא קרבן ומלאכים דוחפין אותו לבל לקבלו ושחט צפונה לפני ה' הוא להקב"ה בעצמו:

פסוק יג

והקרב והכרעים ירחץ במים. לשון רבים ולעיל כתיב וקרבו וכרעיו לשון יחיד אבל נראה דלעיל מיירי בחוטא במחשבתו במדת אלהות ובמחשבה תליא מלתא ולא יכשל בזה לאחרים ולכך וקרבו וכרעיו וגו' אבל כאן מיירי דחטא במעשים ורבים ילמדו ממעשיו המכוערים ולכך הקרב והכרעים לשון רבים:

פרק יב

פסוק ב

אשה כי תזריע וילדה זכר. הנה אמרו חז"ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וסמך אקרא דלעיל דכתיב זאת תורת הבהמה כי אדם נא' יצירתו ותורותיו אחר כל בהמה חיה ועוף כי האחרון גובר תמיד על הכל ולכך שבת קודש שהוא אחרון בימים הוא כולל וגובר על הכל וכן אדם שהוא אחרון שביצירה גובר על הכל וכתיב ביה ורדו בדגת הים וגו' ואפילו במלאכים עיין בזוהר ותיקונים ולכך אשה מזרעת תחלה היא מזרעת בחינה דידה היינו נוקבא וא"כ אחר כך הזכר מזריע בחינה דידיה אחרון גובר וילדה זכר וכן להיפך אם היא מזרעת לבסוף היא גוברת ויולדת נקבה ולכך נכתב כאן ללמדך שלכך האדם נברא לבסוף כי הוא גובר על הכל או בא להורות כי יתרון האדם מבהמה הוא מחשבה והרהור כי בהמה אין לה מחשבה ורעותא כלל משא"כ האדם ולהורות כי העיקר הוא המחשבה והרעיון ולכך נקרא יעקב בכור היותו במחשבה בכור כי אשה תהרהר ומחשבתה בבעלה הזכר ולכך יולדת זכר כי גדול כח המחשבה והרעיון שפועל למאוד וכן להיפך הרהור הבעל בנוקבא:

וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא וביום השמיני ימול בשר ערלתו. מבואר במדרש תן חלק לשבעה וגם לשמונה שבעה אלו שבעה ימי נדה וגם לשמונה ימי המילה כי לכך ענין הזכר החצי מדם טוהר ומדם טמא מנקבה הוא כי המילה מכפר החצי והענין הוא במצות מילה נאמר אל שדי אני שאמרתי לעולמי די ויש לשאול למה נאמר כן במילה ומה ענין אמירת די ונראה שהוא על פי מה שאמרו בגמרא ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד ימים רק אמרינן דיו להבא מן הדין להיות כנדון ולכך תסגר רק שבעת ימים וזהו מחסד ה' דבכל דבר אם יחטא איש לחבירו עונשו כך אם כן אם יחטא לאלהים הרי ק"ו שיהיה עונשו כפלי כפלים אבל הקב"ה מתנהג ברחמיו מבלי לענוש רק כאלו חטא נגד אדם לבד ולא נגד כבודו יתעלה

וזה מטובו הגדול כי לולי כן אי אפשר לעמוד בעונש רק בחסדו אומר די שיהיה כאלו חטא רק נגד אדם ודי להיות כנדון וזה שאמרתי לעולמי די שלא יהיה העונש בגדר ק"ו שיהיה הולך בכפלי כפלים רק אומר דיו וכן הוא במילה כי ראוי היה לאברהם ויצחק שיהיו קרבן לה' וכן כולם כדכתיב מה אכוף וגו' האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי רק ברוב רחמיו אמר די שדי בחתיכת ערלה שמביא הילד לסכנה וכדומה לכך נאמר שם אל שדי ובזכות מילה אמר די והנה בלידה נתעורר חטא חוה כדכתיב בעצב תלדי בנים ובאמת בעת לידה הנחש מטיל בה ארס הוא השטן המתלבש בנחש ולכך משם באים החבלים ועל זה אמרו אילה רחמה צר ומזמין לה נחש בעת לידה כי הנחש מטיל ארס ומשם החבלים ובאמת ארס שמטיל הוא גורם מקצת מיתה ולכך יריכה מצטננת והוא מיתה לשעה כמ"ש האר"י ז"ל ולכך נאמר ויום המות מיום הולדו כי גם שם מיתה ולכך נתעורר בעת לידה חטא חוה ככל אופן וצריכה נזיפה כאשר אביה ירוק בפניה שבעה ימים וגערה שלשה ימים ונידוי שלשים יום הרי מ' יום וק"ו לשכינה פ' ימים והכל כפל רק הקב"ה אומר די והיינו בזכות מילה ולכך בנקבה הכל כפל מזכר כי בזכר די ולא בנקבה ואמרו בגמרא כי לכך בנקבה כפול כי יצירת נקבה מזכר והטבעיים הסכימו בזה כי אשה תרגיש תיכף אם היא מעוברת מזכר לאחר מ"א יום משא"כ בנקבה לאחר פ"א ימים ואם כן לפירוש זה תיכף אם היא פקחית תוכל להרגיש בעת הריון אם תלד זכר או נקבה לקדימת הרגשה וזהו אשה כי תזריע וילדה זכר שתיכף אחר הזריעה תרגיש בלידת זכר ועיין בזוהר מ"ש קרוב לזה אבל אין ראיה להכחיש דברי חכמים שאמרו שיצירת זכר ונקבה שווים לארבעים יום כדאיתא במדרש כי ידוע מי שטבעו חם תנועתו יותר בקרוב ומי שטבעו קר תנועתו מאוחר וא"כ זכר שטבעו חם התנועה נרגשת מוקדם לנקיבה שטבעה קר ולח ממרה לבנה ונרגשת במאוחר אכל בשביל זה לא יחויב כי יש הבדל ביצירה ועכ"פ מה שכתבתי הוא אמת כי יורגש תיכף אם הולד זכר או נקבה אמנם לר' ישמעאל שנקבה יצירתה מאוחרת נראה הטעם כי הנשמה מסרבת לבוא בעולם השפל והטעם כמו שאמרו נמנו ורבו טוב שלא נברא משנברא ועיין מהרש"א דפירש הטעם דמצות ל"ת שהם שס"ה רבו ממצות עשה שהם רמ"ח וא"כ רחוק משכר וקרוב להפסד עיי"ש וא"כ בנקבה הרבה מצות שהזמן גרמא שפטורה ואם כן פשיטא דקרובה להפסד ולכך היא מתאחרת ביותר ועיין ילקוט ראובני אם נקבה תלד הביא בשם פסיקתא כי היא פטורה ממצות עשה שהזמן גרמא ולכאורה הוא תמוה וברור שכיון למה שכתבתי ולכך אמרו כי חבלי לידה של זכר מעוטים מנקיבה והוא הטעם כי גם בעת לידה מסרבת לצאת לעולם כמ"ש מי יתנני כירחי קדם וע"י כן החבלים

באים ובזכר החבלים מועטים וגם לפמ"ש לעיל כי בא בשביל נחש מארס שלה ובזכר בשביל מילה מגין לומר די והבן ולכך אין לזכר כל כך ימי טוהר כי הם דם טוהר לכך הוא טהור כי אינו בא רק מחמת פרוק אברים וצער וחבלים ולכך אינו כשאר דם נדה ולכך אינו מטמא דהוי כדם מכה וחבלי זכר מעוטין ולכך דם טוהר מעוטין ואמרו חז"ל ברחם האשה יש שני דלתות ובזכר יפתח רק דלת אחד כי אינו מתאפק וממהר לצאת ודלת בלשון הקודש הוא גל דכתיב גל נעול אחותי כלה ופרש"י דלת כמאמרם טרוקי גלי ולכך דם טוהר של זכר ג"ל ימים ובנקבה תרין דלתות תרין ג"ל ס"ו ימים דם טוהר והנה בזוהר משמע כמו ביציאת נשמה צריך אבילות ז' ימים דאז הנשמה עדיין קשורה בגוף כן בעת לידה הנשמה אינה בגוף ולכך אשה טמאה ז' ימים כי עדיין ארס נחש קשור בה ובכלל ארבה עצבונך וכמו ביציאת נשמה אבילות ל' יום דקילי מאבילות ז' כי אף דנשמה מתפרדת אבל עדיין חוברה במקצת ולכך שלשים יום דם טוהר ושלשה ימים נוספים והוא צער ימי מילה והבן ולכך בנקבה הכל כפול כי היא בעצם שוהה ביותר להתדבק כמש"ל:

פסוק ו

ובמלאת ימי טהרה תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת וגו'. וטהרה ממקור דמיה וגו'. ואם לא תמצא ידי די שה ולקחה שתי תורים או שני בני יונה אחד לעולה ואחד לחטאת הנה הקרבן ג"כ בא בשביל חטא אדם וחוה וזהו וטהרה ממקור דמיה כי משם המקור שבאה לידי טומאה וכיוצא בה והיא הרהרה להיות כאלהים ולכך תביא עולה הבאה על הרהור הלב ולהיות כי חשבה להשיג סודות נעלמים ע"י עץ הדעת וכבשי דרחמנא ולכך תביא כבש לעולה כבשי דרחמנא וגם בא נחש על חוה ולכך תביא חטאת ותביא יונה לחטאת כי היונה משמרת להתדבק במינה ואם לא תשיג ידה שהיא עניה ועני חשוב כמת וע"ז מטמא כמת והיא הרהרה בעבירה כי נתנה עיניה בעכו"ם להתיר לה עריות אשר ענינו עץ הדעת ולכך תביא שתי תורים המשמרים את מינם והבן:

פרק יג

פסוק ב

אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת וגו'. וטעם סמיכת נגעים לפרשה זאת הוא כמ"ש כי הנגעים באים ג"כ מארס נחש ולכך נאמר כי יהיה בעור בשרו להורות כי בא מחטא אדם הראשון כי גם בתינוק יתכן שבא הנגע מכת הלידה או הם שמשו נדות כי המשמש נדה הולד טמא ולכך נאמר מי יתן טהור מטמא לא אחד כי נס נעשה לאברהם כמ"ש האר"י ז"ל כי תרח שימש אשתו נדה ומ"מ אברהם יצא טהור וזהו מי יתן טהור

מטמא לא אחד כי א"א נקרא אחד כמ"ש אחד היה אברהם הוא היה טהור ובא מדם נדה וכדי שלא תאמר שבא מחבלי לידה או מדם נדה ולכך כתיב אדם כי יהיה בעור בשרו דאם הוא מלידה או מדם נדה היה לו לכתוב בבשרו:

והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים וגו'. והנה ענין צרעת הוא כי רוח החיוני הוא משכן ומרכבה לרוח הקודש השורה בישראל וכאשר מסתלק רוח הקודש גם רוח החיוני במרכבה לא נמשך אחריו ומסתלק ולכך בא נגע בגוף כמו מת שנסתלק ממנו רוח חיוני ולכך מצורע חשוב כמת ומטמא כי במקום הזה נסתלק רוח החיוני וצרעת בהפך אתוון עצרת כי נעצר רה"ק ותרגום של מצורע סגירא כי סגר עליו מבוא רה"ק ולהיות כי רוה"ק עיקרו ע"י כהנים משרתי ה' בקרבנם ועבודתם ולכך כי תהיה צרעת והובא אל הכהן גם אמרו במדרש דצרעת בא לישראל מחטא העגל שנאמר כי פרוע העם ואם כן סד"א דאין להביאו לאהרן כי הוא היה גורם לזה לכך הזהירה התורה ההיפוך להביאו לכהן והנה עיקר נגעים באים על ע"ז ג"ע וש"ד והיינו לאו על גופי עבירות הללו כי על זה לא שייך עונש הזה רק בדומה לעבירות האלו וכמאמרם כאלו עובד כו"ם וכאלו בא על ערוה וכאלו שופך דמים והמתגאה כאלו עובד כו"ם וזהו שאת שמתנשא בדעתו ורמות רוחו ודומה לג"ע הוא התחברות והתדבקות בנשים וזהו ספחת שהוא ל' התדבקות כנאמר ספחני נא וגו'. ודומה לש"ד הוא המלבין פני חבירו ברבים דאזיל סומקא ואתי חיוורא וזהו בהרת לבינות והנה אם חטא אדם ולא נתישן הדבר אז תרופתו קל אבל אם נתיישן הדבר אצלו אז נעשה לו כהיתר וזהו אם שער לבן בנגע סי' שנתיישן הדבר וסימן לזקנה שערות לבינות זהו סימן טומאה גם יש שני ענינים בחוטא כי לפעמים בא החטא ע"י התחברות לרשעים אבל בעצמותו הוא טוב ולכך ינסה הכהן בהסגרו לבל יבוא שום אדם אצלו וכן להיפך לא זו שחוטא רק שמחטיא גם לאחרים וזה תרופתו קשה כאמרם כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ולכך יסגירנו הכהן לבל יפשה הנגע לטמא ולהסית לאחרים כי אז א"א לו לטהר אבל בזה ישוב ורפא לו:

פרק יד

פסוק לד

כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית. הפסוק יאמר כי אל תתמה על אשר בחטא קל יתדבק רוח רעה בקירות הבית כי כבר אמרו מי שאחזו חולי ונתרפא אז בקל יוכל החולי להתדבק בו שנית וכן הדבר בנגעי בתים דהכנענים היו דרים שם

מקדם והיו כל הכותלים מלאים שדין ורוחין וכשבאו ישראל לארץ נטהרו ואם כן בחטא קל יכול אח"כ להתדבק רוח רעה בקירות הבית אם כן הכנענים שעשו בו תועבות רבות איך לא נתדבקו צרעת ממאיר בכותלים ועל זה תירץ כי היא ארץ אחוזתכם מעולם מיום הוסדה הארץ ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ולכך בכנען לא נתטמאו הכתלים משא"כ בכם שהיא ארץ אחוזתכם ולכך נאמר ובא אשר לו הבית כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו גם יאמר אם אתה תחזיק הארץ והבתים לאחוזה כאלו שלך הוא וירושה מאבותיך ולא תזכור כי הכל לה' ואתה בו רק כגר ושכיר יום ישלח ה' נגע בביתך ותהיה צריך לנוד ממקומך ולכך נאמר ובא אשר לו הבית היינו כי ע"י חטא זה שהחזקת בארץ ובבית כאלו שלך הוא קרה לך כן שהיה לו לייחס הכל לה' והוא בו רק גר לימים ואמרו רז"ל בשורה טובה נתבשרו שימצאו מטמון שהטמינו כנענים בכותלים והיינו הרוחות רעות שורים בכל מקום שיש בו מטמון כי הם בעלי תכונה רעה ואינם חפצים להתעשר איש ולכך שוכנים עליו לבל יקרב איש ובמקום שהם שורים אינו שורה שם רה"ק ולכך סימן כשיש שם מטמון שורה רוח רעה וע"י כן רוח הקדש מסתלק ממקום ההוא ונראה סימן נגע הסתלקות רוח הקודש ומקדם היו נשתקעו בדעה זרה כזה דפועל טוב אינו פועל רע ואינו פועל שני הפכים בנושא אחד והנה אין ברע יותר מנגע ועי"כ בא טובה שמצא מטמון והרי מופת שפועל רע הוא פועל טוב ולכך בשורה טובה נתבשרו בזה ולכך לא היה בא נגע רק במקום שנתחלק לשבטים ולא במקום שלא נתחלק לשבטים כי יהיה ריב וקטטה למי שייך המטמון זה יאמר שלי הוא וזה יאמר שלי הוא וכתיב דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום ולכך לא בא הנגע רק במקום דאין חשש קטט וריב כי הוא הוא אחוזתו ולו הבית לחלוטין וידע את אשר לו:

פסוק לה

והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית. עיין פרש"י והענין הוא כי על הרוב בא נגעי בתים בשביל גסות רוח כדכתיב בית גאים יסח ה' ולכך תקנתו להשפיל עצמו ואע"פ שידע בודאי שהוא נגע יאמר לכהן כמסתפק כנגע ולחקור ממנו הדין גם ענין נגעים קרובים בטבע לאדם מפאת איכותיו וליחותיו ומזגו וגם יקרה כפי הנפש אשר בו מרבה להשפיע באדם אז יסתלק רוח חיוני במקום אחד ואז הנגע נראה אבל בבית הוא רחוק מטבע והוא דבר נסי אין בו שום טעם טבעי ובאמת לא היה ראוי לבוא אל הבית כי אם אל האדם רק מחמלת ה' בא אל הבית והחי יתן אל לבו וזהו מאמרו כנגע נראה לי הראוי מכל צד להיות לי נראה בגופי הוא בבית:

פסוק לו

וצוה הכהן ופנו את הבית וגו'. כי נגעים באים על הגזל מגיע בית בבית וזה מדייק ובא אשר לו הבית ולכך צוה הכהן לפנות לחוץ כל כלי הבית ויוכר הגניבה אשר גניבת העני בביתו כי הכלים מבחוץ וכל רואה מכירם למי המה ולכך אמרו חז"ל כי בזה אשר מוציאם לחוץ לבל יטמאו הורה לנו התורה לחוס אפילו על כלי חרס שצריך שבירה אם נטמא והיינו כאמרם יעקב אבינו היה חס על פכין קטנים להיות שצדיקים אין פושטים ידיהם בגזל אבל הפושט יד בגזל אינו חס על דברים פחותים כאלה והורה לנו התורה כי טוב לו לבל יגזול ויחוס אפי' על דברים פחותים והבן:

פסוק לז

וראה את הנגע והנה הנגע בקירות הבית שקערורות ירקרקות או אדמדמות ומראהו שפל מן הקיר. על שלשה עבירות שממנו מסתעפים כל עבירות אבות הטומאה ותולדות שקערורות הוא עבודת כו"ם לשון שקוע נשתקע הדבר ולא נאמר ירקרקות הוא ג"ע סי' לעבירה ירקון אדמדמות הוא ש"ד והנה הנגע בקירות הבית כמ"ש רש"י פ' האזינו האזינו השמים ותשמע הארץ יד העדים תהיה בו בראשונה וכשאדם חוטא קורות ביתו מעידין עליו כדכתיב אבן מקיר תזעק הוא צועק ומעיד עליו ולכך בא בו הנגע והנה סטרא דמסאבא הוא ברשות הרבים כמאמר אליהו לנביאי בעל כי אתם הרבים והם ברה"ר מקום פרוץ בשדה ובקעה ולכך עשו איש שדה והם שוכנים בצפון כי צפון אין לו מחיצה ולכך מצפון תפתח הרעה כי הם במקום פרוץ אבל הקדושה רשות היחיד יחידו של עולם אבל יעקב איש תם יושב אוהלים במקום מוצנע וצנוע ובזה שאמרו שצד צפון פתוח ילעיגו הרשעים על דברי חז"ל כי הטבע מכחישו כי השמים שבעה גלגלים מקיפין כדור הארצי מכל צד ואיך יתכן שבצפון פתוח ומלבד שהאמת שלא כוונו לגלגלים רק למעלה מגלגלים וכל דברי חז"ל הן למעלה ממה שהשיג החוקר הטבעי ודבריהם דברי קבלה מסוד ה' ליראיו אף גם שידוע כי הים אוקינוס מקיף כצנור לכל כדור ארצי ומצד מעלה שלשה חלקי עולם אסיא אפריקא אייראפא והים מקיפן לכל צד ועולם חדש שקורין אמעריקא גם כן הים מקיפו לכל צד וזהו המחיצה כדקיי"ל מחיצת הים שמה מחיצה וגם הרוחות והשדים שוכנים ביבשה אין בהם כח כאשר אמרו דכל המכשפים בים יתבטל המכשפות כי תחבולותם ע"י שדים ושוכני אוירים וכאשר יגיע למים יחלש כוחם ומזה בא תלונותם שגם בצפון יש מחיצה אמנם באמת כאשר נמצא ג"כ דעה זו לקצת חכמי האומות כי בצד צפון לשלשה חלקי העולם אין ים אוקינוס מקיף כי מצד צפון רצועה של יבשה ומקום מעבר יוצאת מחלקי עולם הישן לחלק עולם חדש אמעריקא והיו לאחדים וראיה לזה שמצינו חיות ארסיות בעולם חדש וכל היקום

גוע במבול זולת מה שהיה לנח בתיבה ומי הטריח ליקח אנית משוט להעביר חיות ונחשים שרופים מחלקי אסיא אפריקא ואיירפא לעולם החדש וזולת אניה א"א לעבור בים אוקינוס לעולם החדש ומזה ראיה כי יש מעבר ביבשה לעולם החדש ומשם יצאו לעולם החדש וזהו שאמרו שבצד צפון העולם פתוח ואין לו מחיצה של ים והשדים עוברים למרחב וזה הוא יניקתם במקום שהעולם פרוץ ורחב ונקרא רה"ר ולכך בא הנגע בקירות הבית לסתור הקיר לעשותו פרוץ רה"ר משכן לרוח הטומאה וסילוק הקדושה:

פסוק לח

ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים. כי ההסגר הוא שבזה יובחן אם שורה רוח הטומאה כי אם יהיה הבית מאין יושב יש לרוח טומאה מקום להתגבר משא"כ כשיש שם בני אדם ולכך להבחין אם מתגבר יסגור הבית ושאיה יוכת שער היינו רוח רעה נקרא שאיה השורה במקום שאין בית דירה והוא פותח שער לבל יהיה סגור כי אם פתוח לקלקלה ולפתח חטאת רובץ ולכך מזוזה בפתח לדחות החטאת ולכך עמד הכהן בפתח הבית:

פסוק לט

ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירות הבית וצוה הכהן וחלצו את האבנים וגו'. ואם ישוב הנגע ופרח וגו'. הגם אם באמת נטהר הבית מ"מ נשאר רושם בקיר וכן הוא בכל מקום הן ברוח קדושה והן ברוח טומאה בצאתם ממקום שהיו שורים שם נשאר רושם ולכך לא פשה הנגע אבל מ"מ נשאר רושם ולכך טהור אבל כאשר פשה וצוה הכהן וחלצו את האבנים כמבואר במדרש כאשר לעתיד לבוא יחזרו ישראל בתשובה יאמרו עדים קיימין יאמר הקב"ה שמים כעשן וגו'. ואף כאן בראותו נגע בבית חוזר בתשובה אך עדים קיימין אבן מקיר תזעק ולכך צוה הכהן לסתור האבנים ולנתוץ אותם וגם העפר כי הוא שורש נחש ונחש עפר לחמו אמנם אם אח"כ יתפשט הנגע מזו ראיה שנתעפש ונטמא האויר והיה ע"י מחשבתו הרעה שנטמא האויר ולכך אף שיהיו אבנים אחרים רוח רעה שורה בו כי נתעפש האויר ולכן טמא הוא:

פסוק מט

ולקח לחטא את הבית שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. הנה כבר העידו הטבעים כי בקלקול האויר לא יפרחו צפרים טהורות ולכך כדי לברר טהרת האויר יקח שני צפרים ושולח האחד על פני השדה לברר האויר והנה אמרו צפרים לשון פטפוט וכבר אמרו אלו הייתי במעמד הר סיני הייתי אומר לברוא תרי פומין חד למילף באורייתא וחד למילי דעלמא וכן אמרו כל פטפטיא אסורים בר ממילי דאורייתא וזהו תרין צפורים פטפוטי דאורייתא דאיהו חכמה בחוץ תרונה ולכך ושילח על פני השדה לפטפוטי

דעלמא דאיהו אסור ואם יצרו מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה כדאמרינן ודומו סלה וזהו צפור השחוטה ולקח עץ ארז שהיה נגד ע"ז וגסות הרוח ואזוב הוא נגד ג"ע שהוא שומר מינו כדאמרו הטבעים ושני תולעת הוא נגד ש"ד גם שלשה מעידין באדם כתלי ביתו וקורות ביתו ונפשו ולכך ארז נגד כתלי ביתו ואזוב נגד קורות ביתו המעיד עליו כדכתיב וכפיס מעץ יעננה ולכך אזוב דגדל בקיר כדכתיב אזוב אשר בקיר ונפשו כי הדם הוא הנפש וזהו שני תולעת וזה יהיה הכל בדם שחוטה והזה שבע פעמים על שבעה כחות שבגוף וכנגדו שבעה נקבים באדם ולכך נקרא הלב באר שבע ובזה יתטהר והבן:

פרק טז

פסוק א

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו. הנה כל מקום שנאמר אחרי הוא מופלג ונאמרה פרשה זו ביום שהוקם המשכן כמ"ש במסכת גיטין ובו ביום מתו ואם כן איך אחרי מופלג אבל באמת בהר סיני שנגשו להסתכל בשכינה מאז נגמר דינם למיתה והוי להו כאלו מתו רק ה' האריך מלהמיתם ממש מבלי לבטל שמחת תורה כדאית' במדרש וזהו כי באמת בקרבתם לפני ה' וימותו אז במתן תורה וא"כ יתכן שפיר אחרי מופלג וזהו אמרו אחרי מות שני בני אהרן כי אחרי מופלג:

בקרבתם לפני ה' וימותו. אם היו כאנשים דעלמא לא היה להעניש אותם עונש מיתה על שהכניסו אש זרה דהא עשו זאת בטעות שטעו בדין ומה זה משפט מות לומר הואיל והכניסו מתו אמנם סביביו נשערה מאוד ויותר שהם צדיקים יותר הם נענשים על דבר קל וזהו בקרבתם לפני ה' היותם מקורבים למקום ביותר לכך וימותו ובזוהר איתא מיתה תנינא שלא היו להם בנים והיינו כי מתו שהורו הלכה בפני רבם ואמרו חז"ל המורה הלכה בפני רבו יורד שאול בלי ולד רק דא"כ למה מתו הם די להם שימותו בלא ולד רק הם לא לקחו נשים ולא ביקשו להעמיד תולדות ואם כן לא היו בגדר עונש זה ולא שייך לומר להענישם בזה ולכך וימותו:

בקרבתם לפני ה' וימותו. ואמרינן בגמר' לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני רבם וכו' ויש להבין הא בקרא כתב הטעם בקרבתם לפני ה' וימותו אבל יובן לפי מה שאמרו בגמרא דשבת דאין מדליקין מנר לנר חד אמר משום אכחושי מצוה וחד אמר משום ביזוי מצוה ופריך מחוץ לפרוכת יערוך וגו' עדות לישראל שהשכינה שורה בישראל מנר מערבי שממנו היה מדליק ובו היה מסיים ותיובתא למ"ד משום אכחושי מצוה וכו' וקשה למה מקשה מברייתא הלא מתניתין היא במסכת תמיד מצא נר מזרחי דולק ממנו מדליק והוי ליה לפרוך ממתני' וגם מה זו עדות שהשכינה שורה בישראל ואי

משום דהוי נס הא ניסים טובא נעשה בבהמ"ק אבל יובן דאמרי' שם במסכת שבת חזינן אי הדלקה עושה מצוה מדליקין מנר לנר ואי הנחה עושה מצוה אין מדליקין מנר לנר והנה טוב הדלקה עושה מצוה היינו דעיקר המצוה הוא ההדלקה ואם אח"כ כבתה אין זקוק לה וכן מבואר בש"ע ואי הנחה עושה מצוה צריך להיות דולק בלי כיבוי והנה בגמ' דסוף מסכת מגילה נחלק המשנה עם הברייתא אי גם במנורה שייך להיות דולק תמיד כל הזמן או לא רק תמיד שיהיו מדליקין יום ביומו ואינו צריך להיות דולק כל היום אם כן נחלקו אי הדלקה עושה מצוה או הנחה גבי מנורה והנה ברור בגמר' ופוסקים דאי הדלקה עושה מצוה אם היה דולק מאתמול כשיגיע זמן הדלקה צריך לכבותה ולהדליקה מחדש דהא עיקר מצותה ההדלקה משא"כ אי הנחה עושה מצוה והנה היה הנס בנר מערבי שהיה דולק מעת לעת רצופים דממנו היה מדליק בין הערבים ובו היה מסיים בין ערבים שנית וכן כתבו המפרשים דאם היה שוהה להיות דולק יותר זמן מועט אין זה כל כך נס רק מה דהיה דולק מעת לעת ולא היה בו שמן רק לי"ב שעות ולפ"ז לדעת הרמב"ם וסייעתו דהיו מדליקין המנורה ומצותו בכך להדליק בערב ובבוקר וקשה אם כן איך היה נר מערבי דולק מעת לעת הא עברה ליה הדלקה דשחרית ואי דמכבה ומדליקה א"כ מדשן השמן ומה הוא הנס ועכצ"ל דהנחה מצוה וא"כ כיון דדולק והולך אין צריך להדליקה כלל והטעם בנרות דמנורה הוא כמ"ש הרמב"ן ומדרש באורים כבדו ה' וכבודו של מלך להדליק לפניו נרות עוד יש טעם כדי שלא יהנה הכהן מאור השכינה המבהיק מפרוכת לחוץ לתוך ההיכל ולטעם הראשון תולה הכל בהדלקה דמה בכך שמכבה אח"כ כיון דכבודו של מלך נעשה אבל מטעם שלא יהנה מאור השכינה צ"ל תמיד ואתא שפיר דבהך נר מערבי שבה היה מתחיל וכו' דמוכח דהנחה עושה מצוה מוכח הטעם שלא יהנה מאור השכינה וא"כ עדות שהשכינה שורה בישראל והשתא א"ש דממשנה לא קשה די"ל במנורה הדלקה עושה מצוה ולכך מדליקין משא"כ בחנוכה ולכך פריך מברייתא דמשם מוכח דהנחה עושה מצוה ומ"מ מדליקין מנר לנר וקשה שפיר ודוק. והנה מהרש"א כתב דנדב ואביהוא על הבאת עצים לא שייך מורה הלכה דמקרא מלא הוא רק על הבאת אש ולא מאש של מעלה ובאמת אש של מעלה יפה דנו וגם טבע כמ"ש אוכלה אש ואינו מכלה רק למה לא הדליקו מאש המערכה י"ל דהוי אכחושי מצוה שלהבת כמ"ש רש"י דגם בשלהבת שייך אכחושי רק קשה ממנורה רק י"ל במנורה הדלקה עושה מצוה משא"כ מערכה דכתיב תוקד תמיד ודאי הנחה מצוה רק קשה הא טעמו של מנורה לבלי להנות מזיו השכינה וזה צריך להיות תמיד והוי הנחה מצוה אמנם נדב ואביהוא בקרבתם לפני ה' שהסתכלו בשכינה כנודע דחשבו

שמותר להסתכל ואין פשע ואם כן ע"כ הטעם במנורה לא משום לבל יהנה מזיו השכינה רק הטעם באורים כבדו ה' ואם כן הדלקה מצוה וא"כ באש מערכה דהנחה מצוה שפיר יש לאסור אכחושי מצוה ולכך לא לקחו אש ממערכה והורו הלכה בפני רבן וזהו סיבת מיתתם וחדא בחברתה מישך שייכי ודוק:

פסוק ב

דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקודש. והיינו כי לא היה הדיבור אל אהרן בעצמו על היותו אונן כי מתו שני בניו ואין השכינה שורה רק מתוך שמחה ולכן נאמר אחרי מות היינו שמתו ע"כ דבר אל אהרן ולא היה הדיבור אליו כי היה אז אונן הנה רש"י הביא המדרש משל לשני רופאים וכו' עי"ש ויש להבין דהא משה לא זרזו לומר לו ולא תמות כמו שמתו בניך כדרך הרופא השני רק ולא תמות והוא ממש כדרך הרופא הראשון ונראה דהענין הוא כי הרופ' הרוצה שיקיים החולה רפואתו מאיים על החולה ואומר לו ראה פלוני עבר על צוואתי שצויתי לו ומת וא"כ גם משה היה דעתו לזרז את אהרן השמר שלא יקרה לך כמו לבניך אבל השם יתעלה לא היה חפץ בזה שיזרז לאהרן בבניו לבל יצער לאהרן בצער בניו שמתו ולכך אחרי מות שני בני אהרן אמר השם דבר אל אהרן ואל יבוא בכל עת אל הקודש ולא ימות ולא תאמר לו כלל מיתת בניו שמא תצער אותו ולא תזכיר לו מופת הרופאים שמזרזים ראה פלוני עבר על צוואתי ומת רק תאמר סתם ולכך נאמר אחרי וגו' דבר אל אהרן ולא ימות ולמה לא נאמר תמות גם אתה כמו בניך אלא ודאי שהקדוש ב"ה אמר לו שיאמר סתם ואל יזרז אותו במיתת בניו כטבע הרופאים שמא יצטער ודברי רש"י ברורים:

ואל יבא בכל עת אל הקודש. כי יה"כ הוא יום עשירי לבריאת העולם והעשירי הוא קודש בו נתכפר ולמ"ד בניסן נברא העולם אלו ואלו דברי אלקים חיים א"כ עשירי בניסן ג"כ יוה"כ אף בזה היה עולה על הדעת לכנוס אל הקודש הואיל והוא ג"כ יה"כ למ"ד בניסן נברא העולם ובא הדיבור שאל יבא בכל עת אל הקודש והטעם אחרי מות שני בני אהרן כי נדב ואביהוא מתו והם מכפרים כמו יה"כ וזהו אחרי מות אל יבא כי אין צורך לכנוס בעשרה בניסן דמה ס"ד שהוא יוה"כ ובא הכתוב לומר דמיתת נדב ואביהוא מכפר כי מיתת צדיקים מכפר וכמ"ש הזוהר ולכך קורין ביה"כ פ' אחרי מות דמיתת נדב ואביהוא מכפרים כי מיתת צדיקים מכפרים גם בא להורות כי כ"ח עתים כתובים בקהלת כנגד כ"ח ימי לבנה שמסבבת העולם ונקראים כ"ח מחנות לבנה וע' בספר עשרה מאמרות מאמר עת והנה ביה"כ נאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה כי צריך להוסיף ולהתחיל בעוד יום והלא הוא כנגד עת ט' ועת עשירי שבקהלת עת לבכות ועת לשחוק

כי צריך תשובה לרשעים ושעיר משתלח נושא עונם לארץ גזרה ובכי ואחר כך שוחק כי נמחל עונם ובערב ילין בכי ולבוקר רנה והוא שעת בכי לרשעים ושעיר משתלח נושא עונם לארץ גזרה ושירה לישראל שהם מכופרים וזה עתים עת לשחוק ועת לבכות היינו ב' עתים הנ"ל עת ט' ועת עשירי ולכך נאמר ואל יבוא בכל עת רק בשני עתים הללו עת לבכות ועת לשחוק וזהו מתשעה עד סוף העשירי והבן:

כי בענן אראה אל הכפורת. היינו כי הזהיר שאל יבוא בכל עת להסתכל בשכינה אבל יוקשה דהא אי אפשר לילוד אשה להסתכל דכתיב לא יראני האדם וחי כי איך אפשר עיני אדם להסתכל בשכינה רק זהו באספקלריא המאירה היינו שאינו מלובש בלבושי ענן הכבוד אז א"א לעיני בשר להסתכל כלל כדכתיב לא יראני האדם וחי אבל כשהיה באספקלריא שאינו מאירה שמלובש בענן הכבוד יש אפשר לראות ולהסתכל בדרך מסך מבדיל ולכך הזהירו שאל יבוא בכל עת להסתכל רק ביה"כ שאז הותר הדבר:

פסוק ג

בזאת יבא אהרן אל הקודש. פרש"י בזאת בגימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון ויש להבין דהא בבית שני נמי שמשו הכהנים גדולים ביה"כ ונראה לבאר הענין כי בימי בית ראשון היו צדיקים אבל בבית שני היה בכהנים גדולים הרבה רשעים ולא חל עליהם שם אהרן כי אם היו כהנים צדיקים היה מתלבש בהם נשמת אהרן ובבית שני היו רשעים לזה לא חל עליהם שם אהרן:

בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. כי קודם חטא אדם הראשון היה פארו על ראשו ובחטא נסתלק אלף כתנות אור באלף ונשאר מן פאר פר כי אדם הראשון היה קוצץ בנטיעות ונסתלק א' דאחד ונשאר חד ובלשון ארמאי סיפר אח"כ חד ובלה"ק נקרא פר אלוף אלופנו מסובלים ולכך יהיה פר בן בקר לחטאת לכפר על חטא אדם הראשון שהכהן הגדול הוא בגדר אדה"ר והוצרך אהרן לתקן חטאו ולכך יביא פר בן בקר לתקן חטא אדה"ר ואיל לעולה דמחמת חטאו הוא. נברא בין השמשות אילו של יצחק כי חטאו היה גורם שלא היה יצחק ראוי לעלות במוקד אש רק הקריב תמורתו איל ולכך היה איל לעולה:

פרק יט

פסוק ב

איתא במדרש קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל אני ה' קדושתי למעלה והענין הוא כי כבר נאמר במדרש שני קדושות נמסרו לישראל וכמ"ש הפייט שתים בראש בני משכנם ואחד בראש מלכם מתוקנים והיינו כי קדוש ענינו הוא מובדל ויש בו שלשה בחינות מובדל

מחטא וזהו ג"כ בישראל צדיקים גמורים וגם קדוש ענינו משנה הטבע וזה ג"כ בצדיקים שיכולים לשנות הטבע ולעשות ניסים אבל עיקר ענין קדושה הוא נבדל מהרכבה שאין בו הרכבה כלל וקדושה זו היא רק בהשם יתברך כי אפי' מלאכי השרת מורכבים המה וזהו שני כתרים שניתנו לישראל במתן תורה כי אז נעקר מהם היצה"ר והיו קדושים ומובדלים מחטא וגם היה בידם לעשות ניסים כשאר נביאים כי היו למעלה מטבע וזה שתי קדושות אבל קדושת הקדוש ברוך הוא נשגב מזה וז"ש יכול כמוני ת"ל אני ה' קדושתי למעלה אמנם נראה כי ודאי ישראל קדושים הם אבל צריך כנישתא שאין דבר שבקדושה פחות מי' כי כל בי עשרה שכינתא שריא וא"כ עיקר קדושתם בי' אבל הקדוש ברוך הוא קדושתו ביחיד שהוא אחד יחיד ומיוחד והיינו כי ה' אחד וישראל גוי אחד אבל ההבדל בין אחד ליוד כי הוא במספר קטן ג"כ אחד אבל זהו ברבוי וזהו אחדות גמור זהו ההבדל בין אחד לה' ואחד לישראל זה ברבוי היינו ישראל הם ברבוי כדאמרו כל בי עשרה שכינתא שריא והיינו יוד אבל הקב"ה הוא אחד אחדות גמור וזהו קדושים תהיו יכול להיות כמוני הרצון ביחיד ת"ל קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם פי' אצלי קדושתי ביחיד אבל אצלכם האחד בריבוי שהוא בעשרה וזהו מ"ש במדרש והביאו רש"י שפרשה זו נאמרה בהקהל הרצון שאין הקדושה ביחיד רק בקהל שהוא עשרה הכולל הכל כי עשרה כולל כל הרבוים כי מאה ואלף ורבוי הכל בגדר עשרה כנודע והבן והנה מגדולת העבד ניכר גדולת הרב ברואה איש קדושת ישראל לעשות ניסים ושהם מגודרים מחטא ועול ישפוט כמה שגבה קדושת ה' מעלה מעלה דאל"כ מה הבדל יש בין היצור ויוצר הכל וזהו קדושתי למעלה מקדושתכם הרצון מקדושתכם ניכר שקדושתי למעלה ולולי כן היו אומרים שקדושת ה' הוא רק לשנות הטבע וכדומה אבל ברואה שישראל עושין כן ניכר שקדושתו נשגב ונעלה ממחשבה יתברך שמו וזהו כוונת המדרש אני ה' קדושתי למעלה ודבר זה למדנו מפרעה שאמר ליוסף אני פרעה ומבלעדיך לא ירים איש את ידו היינו גדולתי למעלה כי בסתם מעלות המלך שמושל בעם נגיד ומצוה אמנם פרעה גבה רוחו עד להשחית לומר שהוא אלוה למטה לי יאורי ואני עשיתני וזה מאמר פרעה במסרו ליוסף הממשלה על העם מבלעדיך לא ירים איש את ידו ואמרו אני למעלה ממך חשב בזה להראות כי לו ממשלה נשגב יותר מטבע מושל ארץ וזה היה גבה רוחו להראות לעם גדולת מעלתו ולכך מן אותו רשע למדנו באמת מעלת ה' ויקר מעלתו והבן:

והנה הרמב"ן האריך בדרשת קדושים תהיו קדש עצמך במותר לך אמנם כבר פרשתי בזה כי להחמיר יותר מחק התורה הוא אפשרות רחוק כי כבר כתב יוסיפון בן גוריון בספרו לרומים שהיה בבית שני אנשים שהיו שוכנים ביערים מתבודדים וממש לא אכלו

רק פרי עצי יער והיו נזירים מכל ענייני עולם וכדומה עד שהיו ממש נבדלים מענייני עולם אבל הפרושים לא נחו דעתם בהם כלל וכלל כי העובד ה' השלם צריך להיות דבריו ועסקיו נוח לשמים ולבריות ולא להפריע נימוס ישוב העולם וחברת בני אדם והנהגת מדיני ואלו היו כולם נזירים כהנה לא נתקיים נימוס וסדר הטבע וכמעט יכלה העולם ויאבד קשר האומה ושאריתו בארץ כפי הטבע וע"ז רמזו חז"ל יפה תורה עם דרך ארץ ולכן כל הפרישות שיעשה האדם נכון להיות על זה הסוג שיש בו אפשרות שיקיים אותו כל האומה ולא יקרה בו ביטול אבל הפרישות שא"א רק ליחיד ולא לאומה בכללה זה אינו בגדר השלימות והפרישות ודברים כאלה הרחיקו חכמי ישראל וזהו כוונת המדרש פרשה זו נאמרה בהקהל והיינו כמ"ש כי הקדושה במותר לך יהיה מה ששייך בהקהל:

פסוק ג

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' אלהיכם. ירצה בזה כי כבר נאמר אם הבן ת"ח ואביו עם הארץ אינו חייב לכבדו כי כבוד התורה עדיף וזהו בכבוד אבל מורא ודאי חייב וזהו איש לשון חשוב ות"ח מכל מקום אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו הענין הוא כי יתכן הואיל ונוהג כבוד באב ואם שהם הולידו הגוף ולא הנשמה שהוא חלק ה' א"כ יראה כאלו הגוף הוא העיקר כדעת הפילוסופים הכופרים ואומרים שהחומר הוא העיקר לצורה והנה ענין שבת שבו היה צורה ונשמת עולמים כדכתיב וינפש ולכך באמרו אביו ואמו תיראו פן תטעה לומר החומר הוא עיקר לזה קאמר את שבתותי תשמרו כי הנפש הוא העיקר רק אני ה' מצוה לכבד אמו ואביו גם ידוע דבני לאו בזכותא רק במזלא תליא אמנם כבר כתבו התוספות למ"ד אין מזל לישראל לא שייך כן והנה אם האב מוכרח להוליד כפי מזלו אשר נולד בו אין הבן צריך לכבדו הואיל והביאו לעולם כי הוא מוכרח אבל אם בישראל לא שייך מזל מוכרח שייך שפיר כבוד אב ואם ולכך בן נח אינו מצווה על כבוד אב ואם כי הוא מוכרח להוליד ממזל והנה שבת מכריע כי אין מזל לישראל כי לפי המזל צריך לשבת עצבות ומלאכה כמ"ש התוכנים ושבת ההיפך להודיע כי אין הענין תולה במזל וזה אמרו איש אמו ואביו תיראו כי אין מזל מכריח והראיה על זה ואת שבתותי תשמרו והבן ושמא תאמר הלא טוב לאדם שלא נברא א"כ למה יתכן הכבוד לזה אמר אלי ה' וא"כ יהיה חסרון בחוק הבורא ח"ו כאלו ברא דבר בלתי נאות אל הבריאה וסכלות בטבע:

פסוק ד

אל תפנו אל האלילים ואלקי מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלהיכם. הזהיר מלסיח דעתו בדברים בטלים כי אז נסתלק נפש רוחני והוא בגדר פה ולאו ידברו וגו' כי אין בו רוח משמים ממעל וא"כ הוא בגדר אלקי מסכה שנאמר בו כנ"ל וזה אלהי מסכה לא תעשו

לכם הרצון לעצמכם כי בעסקך בדברים בטלים נשמה קדישא מסתלק' ואתה כאלהי מסכה גם העובדי כוכבים ומזלות כל ענינם לעבוד אלוה להשפיע להם כסף וזהב ואבנים טובים ולכך עשו אלהי מסכה שבכל מיני מתכות ואבנים טובות שבהם כח מושך כנודע ובזה משכו כוחות עליונים ולכך אמרו הנשים מעת חדלנו לקטר וגו' חסרנו כל אמנם לא כן עבודת השם שאין לעבדו בשביל עניני עוה"ז וחומר וקניני מתכות וזהו אל תפנו אל האלילים אלהי מסכה לא תעשה לך הכונה כי תחשוב שגם השם יהיה כאלהי מסכה להשפיע עניני חמדת עוה"ז זהו לא יהיה לך רק כל כוונתך יהיה לשם שמים גם כל הדברים וכשוף מותר לעשותו להתלמד אבל העבודת כוכבים ומזלות אפילו להתלמד לראות מה כחה ומה טיבה אסור וזהו אל תפנו אל האלילים ואפי' עשיה בעלמא לא תעשה לך:

פסוק ה

וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחהו ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד יום השלישי באש ישרף. הרצון כי כל הזבחים באים לכפר ונפש תחת נפש אמנם זבח שלמים היא תמור בשר תאוה כדי למעט התאוה שלא יאכל בשר לתאוה ויהיה כח ליצה"ר ע"כ יזבח שלמים ושם יאכל קדשים בטהרה וביראה ומכניע תאותו וזהו לרצונכם תזבחהו הוא הדבר אשר אמרנו כי זובח לרצון שלהם ומכניעים לתאותם ולכך צוה מבלי להשהותו לזמן מרובה כדי שלא ירבה באכילה כי יכבד עליו לזבוח מבקר וצאן בפעם ובפעם ולולי שקצב התורה זמן היה מלחו ומשההו ימים רבים אבל בזה אין לו זמן מרובה וגם ברוך ה' יום יום ואין להכין לזמן מרובה ואמת כי שורת הדין שיהיה נאכל רק ליום אחד כשאר קדשים רק כוונת התורה למעט בשר תאוה ולאכול שלמים ומה יעשה בשבת וכי יאכל בחול בשר קודש ובשבת חולין זה אינו ראוי ולכך יהיה נאכל לשני ימים ויזבח בע"ש ויאכל עד מ"ש גם כי אמרו חכמי הטבעיים כי דבר העומד ב' ימים יקרה בו כח עפושי ולכך אמרו חז"ל אפשר בשר שוהה ג' ימים בלא מלח ולא יסרח ולכך ביום השלישי בהיותם כואבים כי כאשר יוגבר כח עפושי במכה יחלוש ויכאוב ביותר ולכך אמרו דביום שלישי לאחר מיתה כריסו של אדם נבקעת כי אז גבר כח עפושי ולכך יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו וזה מבלתי נאות בקדשים שיקרה בו כח הזה ולכך לא היה נאכל ביותר משני ימים ולילה אחד וגם קודש הוא כמו אכילת קדשים שאכל אדם הראשון קודם שחטא לאכול מעץ הדעת ולא התגבר אז כח התאוה מחלק רע מעץ הדעת עד זמן צאת השבת ומקודם היה תאוותו בקדושה שהוא שני ימים

ולכך יאכל בשר קודש למעט תאוות היצה"ר שני ימים כנגד אדם הראשון שהיה ביום ו' ושבת קודש:

פסוק ט

ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור וגו' אני ה' אלהיכם. הנה פתח בלשון רבים ובקצרכם וסיים בלשון יחיד לא תכלה פאת שדך כי באמת יש לעני חלק בשדה כפי שיעור הנותן לו כי לה' הארץ והוא נתן אותו לעשיר על תנאי שיהיה לעני חלקו בו כפי אשר קצב פאה ולקט וכדומה אמנם מי שאין לבבו שלם לא ידמה כן וחושב שהכל שלו הוא ויאמר בלבו מה לי להניח משדה אשר טפחתי ורביתי בו לעני אשר אין לו טורח ויגיעה בו ולא ידע שיש לעני זכות בו כמוהו וזה שאמר הכתוב ובקצרכם לשון רבים כי באמת גם העני שותף בו לא תכלה פאת שדך כי תחשוב שהוא לך לבד וא"כ מה לעני חלק וזכות בו גם ודאי שלא דיברה התורה במי שיעבור לעין כל על מצות התורה רק איירי בענין זה שרבים קוצרים שדותיהם בעת הקציר א"כ יתחכם ויאמר איך אניח פאה וכדומה הלא קצרה יד העני ללקט כי רבו השדות ויכלה הזמן טרם יגיע לשדי ובין כך יאכלוהו הנמלים וכדומה ע"כ אלקטנו ואכניסנו לביתי ואשמרנו לעני כפי הדין במקום שאין עני ואני אתנהו לעני וזהו מהערמה לגנוב דעת אדם כי אח"כ ידחה לכל עני לומר לעני אחר נתתיו והרי הוא ממון שאין לו תובעים ולכך נאמר ובקצרכם לשון רבים מכל מקום אל תכלה אני ה' יודע ובוחן לב ואין אתה תוכל לגנוב לבבי בשום אופן:

פסוק יא

לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'. נקט לא תגנובו לשון רבים כי כך הוא הענין כשזה גונב מזה מתוך כך חבירו מורה היתר לגנוב כמו כן ממנו כמאמרם בתר גנבא גנב וגו' וזהו לא תגנובו וגם כל הפרשה נאמרה לקדש את עצמו במותר לו ואף זהו כמעשה דדור המבול לגנוב כל אחד ואחד בפחות משוה פרוטה ובשכל א' גונב ממנו פחות משוה פרוטה בין כך ובין כך הוא עשוק מכל אשר לו וזהו לא תגנובו לשון רבים ואמר לא תכחשו היינו הגם שגונב מחבירו כי לדעתו חבירו חייב לו נגד מה ששוה הגניבה אל יגנוב ויכחש בחבירו רק יאמר דברים כהווייתן אמת יש לי משלך בידי רק אתה חייב לי כנגדו וע' ברז"ה במסכת ב"מ גבי מלוה ישינה כי מתוך כך יבוא לידי שבועת שקר ואף שלדעתו הוא נשבע באמת מ"מ יש כאן חילול השם כי חבירו חושב שנשבע לשקר וזהו וחללת את שם אלהיך:

פסוק יג

לא תעשוק את רעך ולא תגזול לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול. ונראה דהני לאוין שייכי זה לזה שזה גורם לזה לא תעשוק את רעך לשעה היינו כובש שכר שכיר ואל תגזול כי לבסוף תבוא לידי גזל הא כיצד לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר כי בעל הבית טרוד בפועלי' ובזמנו הוא זכור כמאמר חז"ל ואם תלין תבוא לידי שכחה ותעבור על לא תגזול והשכיר ואשתו יחשבו שהוא מתכוון לגזול והם יקללו חרש ויעבור בעה"ב על לפני עור לא תתן מכשול ודוק:

פסוק טו

לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט עמיתך. הכונה שעושה משפט אבל מ"מ הוא עול כי הדיין יודע שהדין מרומה והעדים שקרנים הם ועל זה מזהיר הכתוב לא תעשו עול במשפט רק אם הוא יודע שהדין מרומה והעדים שקרנים יסלק עצמו ולא יעשה משפט לא תשא פני דל אם יחטא מבלי להענישו כי תאמר שהעניות גרם לו לחטוא כדאמרו דעניות מעבירו על דעת קונו על כן אין אתה רוצה להענישו לכך אמר לא תשא פני דל וכן לא תהדר פני גדול מבלי להענישו כי תאמר שהעושר גרם לו לחטוא כמ"ש וישמן ישורון ויבעט אל תעשה כן:

פסוק טז

לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעיך אני ה'. גם הני תרי לאוי שייכים זה לזה דהנה רכיל פירש"י רגל דהכף מתחלף בג' והחליף התורה כאן אצל לה"ר לכתוב רכיל במקום רגל כי כן הוא דרך הרוכלים ובעל לה"ר להחליף המלות ולהשיאם לפנים אחרות כדי להגדיל הענין וקראו רוכל לשון רוכלים מחזירין בעירות כמ"ש הרמב"ן כי ענין הרוכלים מוכרי תכשיטי נשים לצבוע פנים ולכחול עינים לכסות מום בפנים ובעינים כן בעלי לה"ר יכסו מומן ומראים עצמם ככשרים ואוהבים אמנם אף שאסור לספר לה"ר אם אתה יודע שהוא אורב ועומד על חבירו להורגו מותר אתה לגלות לו כמ"ש לגדליה בן אחיקם כי ישמעאל קשר עליו קשר להרגו והוא מיאן לקבל וחז"ל אמרו לחשושי בעי ומותר לומר לחבירו וזהו לא תעמוד על דם רעך כי כה"ג מותר לומר:

פסוק יז

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. הנה ברואה דבר ערוה אסור לו לבוא לבדו להעיד עליו כדאמרו טוביה חטא וכו' וא"כ צריך להיות השנאה כבושה בלבו כי אסור לו לאמרו לב"ד ולכך מותר לשנאותו רק שגם בזה יצא השנאה מלבו אמרה התורה הוכח תוכיח לו ויעשה תשובה ואם כן תוכל לומר אח"כ סיבת השנאה וע"י קבלת התוכחה יסיר השנאה ולא תחשוב ודאי אם עבר במזיד אז

אוכיחנו אבל בשוגג אינו צריך תוכחה וקאמרה תורה לא תשא עליו חטא לשון נשיאת פנים אפילו חטא בשוגג כי לא בא לידי חטא שוגג אם לא היה דעתו קלה בשמירת המצות:

פסוק יח

לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך. ואמרו חז"ל שת"ח צריך להיות נוקם ונוטר כנחש והיינו בשביל חבירו מותר לנקום ולנטור ולא בשביל עצמו וזהו כנחש שאמרינן לנחש מה הנאה יש לך וכו' וכן הדבר שהנקימה יהיה כנחש בשביל אחרים ולא להנאתו וזה שמסיים קרא ואהבת לרעך כמוך והיינו בשביל רעך מותר אתה לתבוע עלבונו ולנקום ולנטור בשבילו אבל לא בשביל עצמו וזה כנחש:

פסוק יט

את חקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים וגו'. כי הקב"ה שם חוקות שמים לכל מין ומין של עשב וכדומה וכן בהמה וכדומה כוכב ושר מיוחד לגדלו ולהשפיע עליו כח מעלה כדכתיב כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ואם מערב המינים מערב הכחות ואין מלאך אחד יכול להשפיע עליהם כח מעשה כי אין מלאך אחד עושה ב' שליחות ואינו נוגע בשני ולכך רוב המרכיבין מין בשאינו מינו לא יצליחו לעשות פרי כמו פרידה הבאה מסוס וחמור כי אין מלאך אחד עושה ב' שליחות וצריך להסיר כח והשפעה מלמעלה ולכך ישראל קדושים כל ענינם לכח מלמעלה אין להם לעבור חוקם שקבע יוצר הכל בחוקות השמים וזהו את חוקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים וגו':

פסוק כ

ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש וגו' בקורת תהיה וגו' והביא את אשמו. הוא במלקות והיא אינה במלקות ולא במיתה דאינה בגדר אשת איש כיון שאין קדושין תופסין בה אבל מכל מקום כיון שהיא מיועדת לאיש נוגע במוכן לחבירו והרי זה בגדר גזלן וזה היה ענין מוסר נתן הנביא לדוד המלך ע"ה דאף דבת שבע לא היתה בגדר אשת איש מכל מקום בגזל לקחה מאוריה וכן הדבר הזה בשפחה חרופה ולכך יביא אשם כמו אשם גזילות ואף דבאשם גזילות בעינן שבועה דהתם זולת שבועה לא נגמר הגזל ואיתא בחזרה משא"כ בזה ודו"ק:

פרק כא

פסוק א

ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו. הנה נראה לבאר הסמיכות הפרשה דסיים באוב וידעוני ואח"כ מתחיל אמור אל הכהנים

כי מדרכי האומות לשאול עתידות אצל כהניהם וכומרי עכו"ם שלהם והם הגידו להם כי דרשו אל המתים באוב וידעוני ולכך הבדיל הקב"ה ונתן לכהן הגדול אורים ותומים שעל ידם הוא מגיד עתידות ע"י רוה"ק באורים ותומים רק יש לחוש למראית העין שיאמרו שעיקר הגדתו הוא ג"כ כדורש אל המתים לכך עשאה התורה הרחקה יתירה בכהנים לבלתי קרוב אל המתים ובכ"ג ביותר ובזה יובחן כי רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וזהו סמיכת הפרשיות איתא במדרש אמור ואמרת בלחישה והטעם דבלחישה כי כבר נודע מ"ש במדרש כי משה שאל אם נטמא במה יהיה טהרתו ולא השיב לו הקב"ה ונתכרכמו פניו של משה עד שהגיע לזאת חקת התורה אשר בזה יהיה טהרתו והענין הוא דשאל על הכהנים לבד במה יתטהרו ולא על ישראל דודאי לענין טהרה כהן וישראל שוים הם נראה דידע משה מטהרת פרה אדומה רק חשב כמו שכתב רש"י דפרה מכפרת עון עגל ובזה מטהר אבל כהנים בני לוי שלא היה להם עסק בעגל וא"כ טומאתם מצד חטא אדה"ר ואם כן במה יהיה טהרתם דודאי אינו מענין פרה ולכך שאל עליהם לבד וכאשר לא השיבו ה' נתכרכמו פניו כי חשב שאהרן חטא בעגל ועון זה שמור לזרעו ולכך נטמאו וכפרתם כפרה עד שהגיע לזאת חוקת התורה שהוא חוק ואין הטעם משום עגל ובזה נח דעתו ולכך נאמר אל הכהנים בני אהרן כי לא מיבעי אהרן שיש בו צד טומאה מעגל אבל בניו שהם אינם בכלל חטא ה"א שלא יהיה בם טומאה מ"מ הזהיר אותם לבל יטמאו וי"ל ג"כ דלכך הזהירן על הטומאה כי הטומאה נסתעף מעגל והיה בסיבת אהרן לכך הם יותר עלולים להתדבק בהן רוח מסאבא ומזכרת עון משארי אנשים ואמרה התורה הכהנים בני אהרן אדרבא הם זכו לכהונה מחמת אהרן אביהם לכסות עינים שהוא מנוקה מחטא ואמנם להמוני עם יהיה זאת לפתחון פה וטעות ולכך הזהירן בלחישה גם אמרו בגמרא רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא וא"כ איך פה קדוש יאמר לנפש מת ולכך נאמר בלחישה והבן:

ונאמר אל הכהנים בני אהרן כי אף שמשה היה כהן מ"מ הואיל ולא היה מבני אהרן לא נצטווה על הטומאה ולכך נענש שנתעצל במעשה זמרי אף שהיה מוכרח לטמא עצמו וכן פנחס אף שהיה מבני אהרן הואיל ולא היה כהן כי לא נתכהן עד אחר מעשה זמרי היה יכול לטמאות לזמרי ולכך דייקא הכהנים אבל לא פנחס בני אהרן אבל לא משה שהוא לא נצטוה על הטומאה אף שהיה כהן כיון שלא היה מבני אהרן:

ונאמר אמור ואמרת להזהיר הגדולים על הקטנים כי בשאר מצוה בא דיבור ואמירה במצוה אחת כמו בפרשת ציצית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וכאן לא נזכר דיבור כלל כי דיבור לשון קשה ולקטנים צריך בלשון רכה ולכך נאמר דבר באמירה וגם דיבור

קשה הוא שאם לא יציית מפרישין אותו בע"כ אבל קטן אין ב"ד מצווין להפרישו לכך לא נאמר רק לשון רכה אזהרה גרידא לנפש לא יטמא בעמיו כי לכך ישראל מטמאין ולא עכו"ם כי בישראל נשאר נפש קראוהו המקובלים הבלי דגרמי ובזה נתדבקו חיצונים כי סביב רשעים יתהלכון להתדבק בקדושה ולכך כחות הטומאה גורמים טומאה וזהו בישראל ולא בעכו"ם כי בעכו"ם נסע רוחו ואין שיור בגוף רק כעצמות ואין בהם התדבקות כחות הטומאה כלל ולכך דייק לנפש שישראל יש ו נפש וגם אמר בעמיו להורות אף ע"פ ששבט לוי לא חטאו בעגל וא"כ אין לכהנים משפט טומאה מ"מ הואיל בעם ישראל נעשה זאת וכל העם כאחד ולכך לא יטמא:

פסוק ב

כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו וגו'. כבר כתבנו בפרשת חיי שרה במדרש על פני מתו כי אלו הקרובים יש לנשמה עמם דביקות גדול ולכך במותם גם לו יקרה שבירה ומיתה במקצת ולכך הותר לו לטמא להם כי הוא עצם אחד כי יש לו עמם דביקות:

פסוק ג

ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא. כבר אמרנו מענין מעשה בראשית כי צלם ודמות האמור היינו זכר ונקיבה שהוא דו פרצופים וזהו בריאת האדם כי זכר בלי נקבה פלג בריאה ושלימות הוא ומזה תבין דברי המדרש דכתב עד שת ואנוש היה צלם ודמות אלהים כי ודאי כאן ליכא לפרש צלם ודמות כפשוטו על צלם אלהים כי זרע קין שהיו רשעים א"א לומר עליהם צלם ודמות אלהים אבל הענין הוא שעד אנוש לא נאמר ויולד בנים ובנות ולא יתכן שלא הולידו ג"כ בנות דאם כן מאין יהיה להם נשים רק דכך היה דעד אנוש כשנולד זכר נולד עמו נקבה כי הוא הצלם והדמות ולא נזכר לידת הנקבה בפרטות כי היא בכלל הזכר אבל אחר שת נפרד הצלם והדמות ונולד זכר בפני עצמו בלי נקבה וכן להיפוך נקבה בלי זכר ולכך אמר הכתוב מאז ויולד בנים ובנות וזהו ברור ומזה תבין ג"כ איך נולד ממש כל העולם מעריות האח ואחות ואם כי עולם חסד יבנה היד ה' תקצר לברוא נקבה אבל אדרבה למה שכתבתי זהו שלימות הבריאה להיות זכר ונקבה ביחד אח ואחות צלם ודמות רק אח"כ נאסר כמ"ש הרמב"ם הטעם בספר המורה לבל יהיו קשורים ככלב ולכך אסור ליקח אח את אחותו אבל מתחלה כך היה רצונו של הקב"ה למלאות פני תבל וזהו חסד ה' הוא כי לא תוהו בראה וא"כ ראוי להיות צלם ודמות כאחד ולכך נאמר אחותו הבתולה הקרובה אליו דייקא כי הוא דמות וצלם אחד בעצם אחד אתו אשר לא היתה לאיש כי אז היתה לבשר אחד עם בעלה אבל קודם לזה היא קרובה אליו בצלם ודמות ולכך יטמא לה כי היא כגופו:

פסוק ד

לא יטמא בעל בעמיו להחלו. בעל ר"ל ראש כמ"ש הרמב"ן והיינו ת"ח מרביץ תורה וכל המלמד לבן חבירו תורה כאלו ילדו וא"כ ה"א דקרוי בן ויש לרבו הכהן לטמא לו ואמרה התורה דלא יטמא כי הוא חלולין לו כי האב והבן דבוקים בנפש ושם מקום טומאה וטהרה כמש"ל אבל רב ותלמיד דבוקים בנשמה ושם אין מקום טומאה והבן:

פסוק ה

לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת. הטעם הוא כי כל כחות הטומאה אוחזין בשער ע"כ עשו היה איש שער ויעקב שכולו קודש היה איש חלק ולכך מצורע שנתדבקו בו חלקי טומאה צריך להעביר שער וכן לוים כשהיו נכנסים לשרת היו צריכים להעביר כל השערות ולכך גוים קדמונים במות להם מת עשו קרחה לבל יתדבקו כחות חיצונים בשערות כי אם בגופם כדי שיהיה המת בא אצלם לקסום קסם ולדרוש למתים וישראל מצווים בשביל כך שלא לקרח קרחה ובאמת יש לכחות המת אחיזה באבל ולכך שלשים יום לא ישלחו פרע שיהיה כחות המת נאחזים בשערו ולא בגופו וה"א כהן המתקדש ביותר אף בשערו לא יתאחזו ויקרחו קרחה קמ"ל דג"כ אסור וכן זקנם לא יגלחו דלא תימא לגלח לבל יאחזו כחות הטומאה והא בכהנים אשתרי כמו שהותר מתחלה בעת חינוך לוים ללוים:

וגם לא ישרטו שרטת כי העובדי כוכבים ומזלות כדי להיות מחשבתם תמיד דבוק במת ויתחזק מדי יום ביומו כח דמיונם החזק עד שיראו במחשבתם צורת המת כנודע לכת ההוא אשר יפעלו בכח המדמה דשרטו בשרטת על גופם ובידם לזכרון המת תמיד כי זהו לא יתרפא לעולם ובזה דמיונם הולך ומתחזק ולכך נאסר דבר זה לישראל אמנם הכהנים שראוי להיות תמיד לבם חלול בקרבם מבלי פגיעת המנוול היצה"ר וא"כ ה"א שישרטו בבשרם כדי שיזכרו תמיד יום המיתה וישבר לבם כאמרם אם רואה שמתגבר עליו היצה"ר יזכור לו יום המיתה לכך הזהירה התורה אף לכהנים שנית:

פסוק ו

קדושים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קודש. הנה בפרשת קדושים בישראל נאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' היינו מדת הרחמים אבל בכהנים קדושה יתירה יש בהם למדת הדין שצריך שמירה וטהרה ופרישות ביותר וזהו אמרו קדושים יהיו לאלהיהם דייקא והנה דרשו במדרש אל אלהינו כי ירבה לסלוח זהו עשירית האיפה והוא תמוה אבל נראה כי בכל הקרבנות לא נאמר רק ה' מדת הרחמים כי אין מדת הדין מסכים בכפרות קרבנות אבל עני המקריב עשירית האיפה אף מדת הדין מסכים כי בלא"ה חשוב כמת ולכך נאמר לב נשבר ונדכה

אלהים לא תבזה וזה ואל אלהינו כי ירבה לסלוח שהוא מדת הדין וזהו אינו בסתם קרבנות ולכך דרש ליה על מנחת עשירית האיפה וזה מאמר הכתוב את אשי ה' היינו שאר קרבנות שהם לשם הויה מדת הרחמים אבל לחם אלהיהם היינו מנחות שהם לחם הוא למדת הדין נקרא אלקים הם מקריבים ולכך והיו קודש צריכין להיות קודש אף למדת הדין:

פסוק ז

אשה זונה וחללה לא יקחו וגו'. (אבל) אומר גרושה מאישה כי לא מיבעי גרושה ע"פ ב"ד שנמצא בה דבר ערוה פשיטא דאין לכהן ללקחה אבל אם היא גרושה רק מאישה שלא מצאה חן בעיניו מ"מ לא יקחו והנה ידוע שראוי לכהן להיות שלם והשרוי בלא אשה פלג גופא הוא כי היא עצם מעצמיו ואמרו שר' יוסי הגלילי זן את אשתו הגרושה באמרו מבשרך אל תתעלם הורה לנו כי אף ע"פ שנתגרשה ממנו מ"מ נשארת בשר מבשרו וא"כ בלקחה כהן אין כאן גוף שלם עדיין כי היא בשר אחרת ואם כן יש כאן תערובות במטה ולכהן ראוי להיות שיהיה בכל דבר בשלימות בגדר קדושה וזה דייק הפסוק גרושה מאישה שאע"פ שהיא רק גרושה מאישה שלא היתה לו עוד לאשה אבל עדיין נשארת בשר מבשרו ולכך אין כהן ראוי ללקחה:

פסוק ח

וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וגו'. שלא תאמר כהנים שלוחי דידן נינהו וא"כ מה יתרון יש לשליח ממשלחו ולכך אמר כי לא כן הוא כי שלוחי דרחמנא הם את לחם ה' אלהיך הוא מקריב ולכך קדוש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם כי תאמר בלבבך הלא גם אני קדוש כי כל העדה כולם קדושים ובמה מעלת הכהן יותר ממני וזה היתה טענת קרח אבל באמת הענין הוא כי קדושת ישראל מה' הוא ע"י כהנים והם שלוחים ואמצעיים לזה ועל ידם מגיע אלינו שפע הקדושה וזהו כוונת הפסוק כי קדוש ר"ל ע"י קדושתו אני ה' מקדשכם:

פסוק ט

ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת. כי אין לתלות זנותה בסיבת האם כי הלא אסרתי עליו ליקח נשים שיש לכהן בהם שמץ פסול ע"כ אין לתלות רק באביה גם אמרו כי יהושע בן יהוצדק שהיה לבוש בגדים צואים הואיל ובניו לא הוו מעליא וזנו אחרי בנות הארץ ומכ"ש נקבה כי תלה הכתוב נקבות בזכרים ולכך אביה היא מחללת כי נקבה נתלה בזכרים ואם כן לבוש בגדי צואים וכהן ראוי ללבוש בגדי יקר לכבוד ולתפארת ולכך אביה היא מחללת וגם ענין הכהן להזהיר העם להיות גדורי' בעריות בגדר קדושה ובזה יבוש כשזנתה בתו כי יאמרו לו טול קורה מבין עיניך הנסה דבר אליך

תלאה ולכך אביה היא מחללת ולהיות כי כנגד ארבע יסודות הם כלל האומה הישראלי' הכהנים הם כנגד מים חיים ולוים הם כנגד אש וישראל כנגד אויר כלול משתיהם וגרים כנגד עפר ולכך אברהם שהיה ראש לגרים אמר אנכי עפר ואפר והיא חללה הכהונה ונשאר ביסוד לוי אש ולכך באש תשרף וכן היה אהרן בחינת לוי אש והשליך עגל לתוך האש אבל משה הזיר על פני המים:

פסוק י

והכהן הגדול מאחיו. רמז לנו שאחיו הכהנים יבחרו אותו לפי גדולתו מהם ולא ע"י מלך כמו שהיה בבית שני:

את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום. כי גם בישראל ברגל אין אבילות כי יראה לפני ה' כל זכורן ואין לבוא לפני המלך מתוך צער של אבילות רק צריך להיות הכל בשמחה והכהן הגדול תמיד דבוק בו קדושת השכינה ולכך אצלו כל השנה כרגל דמי לכך אין לעשות אבילות כלל רק צריך להיות תמיד בשמחה:

פסוק יא

ועל כל נפשות מת לא יבא לאביו לאמו לא יטמא. כי ע"י אהרן נזדרזו הלוים בעגל אשר אמרו לאביו ולאמו לא ראיתיו ולכך נאמר וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ותומיך ואוריך הוא אהרן שעל ידו אמרו שבט לוי לאביו ולאמו לא ראיתיו ולכך שכרו שאפי' לאביו ולאמו לא יטמא וגם יש לפרש ע"פ המדרש ואעשה אותך לגוי גדול מלמד שעשאהו בריה חדשה וגם דרשו ואעשה אותך לגוי גדול לכה"ג היינו כי ע"י שמן המשחה נעשה בריה חדשה כמ"ש בדוד דשמן המשחה היה מגדלו והיה נעשה בריה חדשה שהיה יכול ללבוש בגדי שאול ולכך הוא הוא מה שדרשו באברהם בריה חדשה וכה"ג הכל חדא הוא וזהו שכהן הגדול לאביו ולאמו לא יטמא כי נעשה ע"י שמן המשחה בריה חדשה ואין לו שייכות עם אביו ואמו ולכך לא יטמא ולכך אמר ג"כ לאביו ולאמו לא ראיתיו:

פסוק יג

והוא אשה בבתוליה יקח אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח ולא יחלל זרעו בעמיו. כדי שלא יכשל בזונה וכדומה וגם כדי שיהיה שלם והיה לבשר אחד ואין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי ולכך יקח בתולה כדי שתהיה שלם עמו באהבתו ויהיו לבשר אחד וגם לא יקח אלמנה ובעולה כי הרוח בה מבועלה הראשון א"כ הזרע נכלל משניהם וכמ"ש ביבם ובכהן הגדול ראוי להיות זרעו כולו משלו וזהו מה שכתוב ולא יחלל זרעו בעמיו שיהיה בו תערובות מאחרים וגם אמרו בבעילה הרבה דעות במטה

וא"כ הזרע מחולל אם דעתה לאחר ולכך לא יחלל זרעו בעמיו ולכך אף הוא אסור ליקח ב' נשים כדי שלא יתן עינו בכוס זה וישתה בכוס אחר והזרע מחולל ודוק:

פרק כב

פסוק כז

שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'. טעם שבעת ימים הללו הוא ע"פ מה שאמרו חז"ל דאדם אית ליה מזלי ובהמה לית לה מזלי הביאו התוספות מסכתא חולין דף מ"ב ד"ה ואמר ר"י אמר שמואל וכן לטרפה עי"ש וצריך ביאור וכי יש דבר בעולם שאין לו מזלא דגדולה מזה אמרו אין לך עשב מלמטה שאין לו שר למעלה אלא הענין הוא דהבורא יתברך ברא י"ב מזלות ושבעה כוכבי לכת הי"ב מזלות נקראו בית יחיד כי הם תכופים ורצופים אין ביניהם הבדל כדכתיב ובעד כוכבים יחתום ולכך במבול הוצרך ליטול ממזל כימה שני כוכבים ושבעה כוכבי לכת נקראו סוכות לשון סוכו בהיות ששלטו בהם עינא כדרך שאמרו חז"ל למה נקרא שמה יסכה שהכל סוכין ביפיה ונקראו צופים שכל האצטגנינים משיגין אותם עד שאמרו שמדדו עומק וגובה הרים ועמקים שבכדור לבנה משא"כ י"ב מזלות עין לא ראתה בת מלך פנימה ושבתה בבית וא"כ ניחא דאדם אית ליה מזלא לשון יחיד כי האדם מקבל השפע מי"ב מזלות ג"כ משא"כ הבהמה שהיא למטה ממדריגת האדם ויניקתה רק משבעה כוכבי לכת וזהו מה שכתוב גבי יעקב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות וק"ל וידוע שכל כוכב משבעה כוכבי לכת משמש יום אחד בשבת וא"כ כל זמן שלא יעברו שבעת הימים עדיין הוא חלוש מאוד בתכלית לחותו וכאלו היה עדיין בבטן כמו נפל וכמו שכתב הרב המורה כי מרובע השלם בלא"ה אינו אלא ביום השביעי וכמ"ש הראב"ע בפ' וישב בפסוק ביום השלישי בהיותם כואבים ותחלת פרשת תזריע וא"כ מה"ט שבעת ימים יהיה תחת אמו שעדיין לא קיבל שפע בשלימות משבעה כוכבי לכת עד שיעברו ז' ימים ואז קיבל בשלימות ואז ע"י קרבן עולה ממדרגת כוכבים ומי"ב מזלות כלומר קודם שבעת ימים עדיין נדבק באם עובר ירך אמו ולא הוי מרואי שמש עדיין ולכך פסול להקרבה אבל מיום השמיני והלאה ירצה והיינו טעמא דמילה ושבעה ימי אבילות כי יום המות כיום הולדו ומתדבק הנפש בנפש אביו שמת וכדבעינן למימר לקמן וכמו במת אין הנפש מתפרד בגוף רק לאחר ז' ימים כן בלידה אינו מתישב בגוף רק לאחר ז' ימים:

פסוק כח

ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. הנה הקליר יסד בפיוט דיום שני של פסח צדקו אותו ואת בנו ביום אחד בל תשחטו משמע שהקב"ה חס על אותו ואת בנו והקשה הר"ר אלחנן הביאו התוספות במסכת מגילה דף ד"ה דהא איתא במתני' האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו ע"ש ונראה דלא קשה מידי ובזה ניחא תרגום יונתן טעם זה עמי בני ישראל היכא דאבונן רחמא בשמיא וכו' עי"ש ע"פ דאיתא בזוהר הקדוש האי עופא כד פרח מגוזליא ואשתלח מעל בנוי מצפצפא ואזלה ולא ידע לאן איהו מצפצפא וכו' האי דממנא על עופא אתער לגבי קב"ה והקב"ה אתער על בנוי כדין קלא נפיק ע"ש. וא"כ איפכא מסתברא מזה מוכח שבזה יש להם צער גדול כצפור נודדת מקינה ואין מצוה זאת משום רחמנות ובזה ניחא שמשתקין אותו משא"כ גבי אותו ואת בנו שפיר שייך הטעם משום רחמנות ודוק וגם פשוט הטעם שמשתקין אותו כי על ידו יש לחוש לכפירה בדברי חז"ל כי הם מקובלים שיש חילוק בשלוח הקן בין מזומן לאינו מזומן וכדומה ואלו היה הטעם משום רחמנות מה חילוק יש בין מזומן לשאינו מזומן אבל אם הם גזרות במצוה זאת גזר כך ובמצוה אחרת גזר כך ואין טעם בגזירה ולכך הקפידו חז"ל מבלי ליתן מקל לרדות ח"ו ואמנם להבין עיקר הטעם דאותו ואת בנו יש להבין תחלה ענין האנינות ע"פ האמור למעלה שהענין הוא דיום המות כיום הולדו ואחריתו כיום מר בהיות כשנפרד נשמת אביו גם נשמתו שיש לה חיבור עם נשמת אביו נפרד במקצת ומתחבר עמה וזה שאמרו שחרב חדה מונחת על צוארו ולכך פטור ממצות כדרך כיון שמת אדם נעשה חפשי ממצות וזהו במדרש פ' חיי שרה ויקם אברהם מעל פני מתו למדנו שאונן פטור ממצות והיינו מתו דייקא שגם נשמתו הוא בגדר המת ולכך פטור וענין זה לא לבד אצל אדם אבל גם בהמה נקשר רוחא ברוחא כדרך יום הולדו וא"כ באותו יום הוי כחצי נבילה ולכך אינו ראוי לקרבן להקב"ה וזהו טעם הנכון דאותו ואת בנו ובזה מיושב המשך שני הכתובים הללו דשבעת ימים יהיה תחת אמו ומצות אותו ואת בנו:

פסוק כט

וכי תזבחו זבח תודה לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בוקר אני ה'. נראה לבאר ע"פ הקדמה ידוע במצות קרבנות שיש נפשות המתדבקות בבהמה וזה אדם כי יקריב מכם שמקריב לגוף האדם וזהו טעם השחיטה התיקון לבהמה עי"ז ולכך הולך העיקר אחר כוונת הלב להרהר בתשובה בשעת שחיטה וזה לרצונכם תזבחו לזבוח הרצון כמו שסוף בהמה לשחיטה כך סוף אדם למות וידוע שמדה הגדולה במדות הטובות הוא מדת הסתפקות ושלא יתאווה למותרות ולמדה זאת יגיע אדם בנקל

כשיעלה במחשבתו בכל יום לזכור יום המיתה א"כ יש לו די והותר ולכך סמיך ליה ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בוקר כמו שהענין במן דכתיב עומר לגולגולת שיעור מאכל אדם ליומו ונצטוו שלא להותר ויובן כמו כן גבי קרבן פסח איש לפי אכלו תכוסו וכתיב ולא תותירו וכן הענין במצה שאנו אומרים כל דכפין ייתי ויכול שבר רעבון לבדו ועיסת המצה ג"כ שיעור העומר אם כן בשעת הקרבת הקרבן צריך להרהר בתשובה כדרך שאמרו שוב יום אחד לפני מיתתך כי עי"ז נמצא שהוא כל ימיו בתשובה וזהו כוונת הזוהר הקדוש על הפסוק והיו חייך תלוים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך שכתב דא רזא דפורקנא וגדולי חקרי לב רצו לחשוב חשבונות על קץ הימין בזה הפסוק כדי לפרש בזה דברי הזוהר אבל האמת הוא כנ"ל ע"פ שאמרו חז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט וכמ"ש שעיקר התשובה שיזכור יום המיתה כאלו כל יום קרב קצו ואם כן שפיר כתב הזוהר דא רזא דפורקנא כשחייך תלוים לך מנגד ולא תאמין בחייך. וק"ל:

הנה אמרו חז"ל ארבעה צריכין להודות ולכאורה יותר יש חידוש מי שלא בא לכלל חולשא ומי שניצל ולא בא לבית האסורים רק הענין הוא דע"י חולשא וע"י בית אסורין נתכפר לו עון ביסורים ודבר זה בעצמו הוא לו לניכוי זכות כי ודאי היה חייב למות מחמת עון ע"י חולי זו או ע"י בואו לבית אסורין והקב"ה הטיב עמו וכיפר עונו ועמד מהחולי ויצא מבית האסורים ואז יש לו לירא תמיד מן קטרוג כי מי שירבה המלך להטיב עמו יותר יש לו לעשות רצון המלך וכן זה שנעשה לו נס שהיה בסכנה ונמלט יותר מדקדקים עמו כשיחטא ולכך לאחר שניצל אברהם אבינו מארבעה מלכים היה ירא פן ידקדקו עמו לכך הבטיחו ה' אל תירא אברם וכן כאן גבי קרבן תודה צריך נמיכת רוחו לאחר שניצל בנס ולכך כתיב לרצונכם תזבחו וגם כיון שהיה ראוי למות וניצל א"כ בלי ספק היה קצו רק בחסד ה' הוסיפו לו וא"כ כל שעה זמנו הוא ולכך צריך דקדוק יותר:

וכי תזבחו זבח תודה לה' מזמור לתודה הוא הריעו לה' כל הארץ וגו'. דעו כי ה' הוא אלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו ויש להבין הקריא והכתיב דהכתיב הוא ולא וקרינן ולו ועוד מה זה עמו וצאן מרעיתו ויבוא על נכון עם מה דאיתא במדרש אדם ובהמה תושיע ה' אם לעונש אנו כבהמה ואם לשכר אנו כאדם וזהו פירושו דהקב"ה דן אותנו תמיד לכף זכות ואז בחטאינו לא אמר בני אדם אנחנו אך יזכור כי בשר המה והנה אנחנו כחומר ביד היוצר כי הוא רועינו כרועה עדרו ירעה ודן אותנו כפי הזמן והמקום אלו לא הגלנו מארצנו ונתערבנו בין עובדי אלילים לא למדנו ממעשיהם וכדומה אבל ביום בואנו על שכרנו מ"מ ישלם לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו וכבני אדם חשבנו בעל

בחירה כדי לקבל שכר א"כ זהו מ"ש במדרש אם לעונש אנו כבהמה ואם לשכר אנו כבני אדם וק"ל וז"ש דוד המלך ע"ה דעו כי ה' הוא עשנו ולא אנחנו הוא הכתיב היינו בחטאנו אנו אומרים כן כאילו אנו בהמות ולא בעלי בחירה ולא אנחנו היינו גרם לחטא אבל כשאנו עוסקים במצות אז אנו אומרים ולו אנחנו כלומר גם אנחנו הפועלים הטוב כי הרצון והבחירה אתנו הוא אמנם איך יתכן זה ומפרש עמו וצאן מרעיתו כמו שבא במדרש הנ"ל ודוק היטב:

פסוק לב

ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני ה'. איתא במדרש מתוך קדושה יתירה דאית בכם ונראה דענין קדושה יתירה הוא דעל מנת כן הוציאם ה' מארץ מצרים שיהיו לגיון של מלך דבשלמא שאר השבטים זכו לגאולה מתוך השעבוד של ארבע מאות שנה ולכך היה מקיים ג"כ ואחר כן יצאו משא"כ שבט לוי דלא היה להם שעבוד כלל א"כ עיקר יציאתם היה ע"מ כן להיות לגיונו של מלך וזהו המשך הכתוב לא תחללו את שם קדשי וכדאיתא במדרש מתוך קדושה יתירה דאית בכם היינו דאתם לגיונו של מלך דאם יחללו קדושתם ונתקדשתי בתוך בני ישראל כלומר אז אטיל שם קדושתי על בני ישראל וזה יהיה נגד כוונתי בהיות אני ה' מקדשכם ומפרש הטעם דהא המוציא אתכם מארץ מצרים שיהיה קדושתו עליכם להיות לגיונו גם מוסב על ישראל כי אם יעשו מצות ובכל זאת לא יהיה להם טוב עוה"ז אל יתרעמו באמרם מדוע צמנו ולא ראית וגו' ובזאת יחללו את שם קדשי לא יעשו כזאת להרהר אחר מדותיו של הקב"ה רק ונקדשתי בתוך בני ישראל כי כבר אמרו חז"ל שהבדל בין העובדי אלילים לישראל הוא שהעובדי אלילים כשיראו שלא יצליחו מיד מתחרטים על מעשה הטוב שעשו משא"כ ישראל שאין מתרעמים בהיותם יודעים שזה לטובתם שהקב"ה נפרע מהם בעוה"ז וזה שאמר יעקב והיה ה' שהוא מדת הרחמים לי לאלהים למדת הדין לייסרני בעוה"ז וזהו מאמר הפסוק כאן המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני ה' דידעו שיהיה מדת הרחמים לדין לפרוע מהם בעוה"ז וא"כ מה יש עוד לזעוק ולהרהר דהא זה הוא טובו ורחמיו שמייסר בעולם הזה:

פרק כג

פסוק ב

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש אלה הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וגו'. עד כאן דבר אל הכהנים משא"כ ענין קביעות

המועדים ועיבור השנה לא תדבר אלא לבני ישראל וכדאיתא בש"ס אין מושיבין כהן בעיבור השנים וק"ל:

אשר תקראו אותם מקראי קודש. ודרשו חז"ל אתם אפילו מזידין שאין הקדוש ב"ה מקדש החודש מלמעלה עד שקדשו ב"ד למטה וכתב הרא"ה בבדק הבית ריש נדה מעניינים המופלאים והשגחת אלהי בקביעות הוסת באשה למשל האשה קבעה וסת בט"ו לחודש כשיגיע ט"ו לחודש תראה אע"ג דסתם וסת מל' יום לל' יום אפ"ה כשעברו ב"ד את החודש והוי ט"ו בחודש יום ל"א לראותה לא תראה ביום י"ד בחודש רק ביום ט"ו אמנם לכאורה כל זה שייך במועדים מ"מ עדיין קשה המשך הכתובים אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת גבי שבת איך שייך קביעות חכמים אך נראה דלק"מ דמ"מ גם שבת תליא בקביעת חכמים באופן כשיעברו החודש או השנה ומתוך כך חל ר"ה או יה"כ בשבת וקרבנות צבור דוחין את השבת וא"כ ע"י קביעתם את השבת ליכא למיחש לזה ורשות נתונה להם ויש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה אמנם הנ"מ הוא בין שבת לשאר המועדים שבת הוא לה' בכל מושבותיכם בכל מקום שאתם יושבים משא"כ שאר המועדים לפעמים לא הגיעו שלוחים לשם וכדאית' במסכת ר"ה ודוק:

פסוק י

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן והניף את העומר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן. הנה יש להבין אנו מתפללים בראש השנה ועל המדינות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע ולכאורה זה נגד מתניתין דמסכת ר"ה דבפסח נידונין על התבואה אמנם האמת הוא כך דבא"י ר"ה הוא פסח על התבואה אבל בשאר ארצות נידונים בר"ה על התבואה וזה מה שאנו אומרים ועל המדינות בו יאמר ודוק וזה גופא היה טענתם של חרטומי מצרים שסיפר להם פרעה חלומו ואין פותר אותם לפרעה וכמו שפירש רש"י שלא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר אשר לכאורה יפלא איך כולי האי רחקו לשונם מדבר אמת והלא יותר מסתבר להשבע פרות רועים וכן שבע שבלים מורה על ענין שובע ורזון אבל למה שכתבתי לעיל נכון הוא ע"פ דאיתא במסכת ר"ה בר"ה יצא יוסף מבית אסורים והחרטומים חשבו בלבם דזה רחוק שיהיה יורה כעת ענין מהרעב והשובע דאין זה זמנו דהא בפסח נדונים על התבואה אבל יוסף ידע האמת שבשאר ארצות ר"ה זמן הדין על התבואה וא"כ שפיר אמר את אשר ה' עושה הראה לפרעה וא"כ כיון דבא"י

בפסח נדונין על התבואה ולכך ממחרת השבת יניפנו הכהן מנחת העומר והוא ממחרת הפסח ולכך חדש אינו נוהג אלא בא"י ודוק היטב והנה הא דמביאין עומר בשני לפסח ולא ביום הראשון של פסח דאז נדונין על התבואה הטעם הוא כמ"ש האר"י ז"ל בי"ט דר"ה דבי"ט ראשון די לנפשות ובשני דין לגופות וכן הדבר כאן בתבואה דאי לך דבר שאין בו רוחני כדכתיב לא על הלחם לבד יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם היינו הרוחני שבלחם ויהיה התבואה ביום ראשון של פסח נדון על הרוחני וביום השני על הגשמי ענין בהמה ולכך עומר מן השעורים מאכל וענין בהמה וידוע דביום השבת נשפע השפע לכל רוחני וזהו שבת וינפש ולכך נקרא יום ראשון דפסח שבת כי בו נשפע לרוחני שבתבואה כמו שבת ענין רוחני וגם נקרא יום ראשון דפסח שבת כי כל המועדים ושבת הכל מכח ביטול מלאכה ופדיון מעבודת מצרים וזה היה בשבת בא' דפסח ולכך עיקר שם שבת ל' שביתה ממלאכה חל על ראשון דפסח והנה עומר בא מן השעורים ודבר זה אינו מפורש בקרא ובודאי לית לן מידי דלא רמיזי באורייתא אבל באמת נרמז דבר זה בקרא דכתיב והבאתם את עומר ראשית קצירכם והיינו העומר כי הוא תמיד ראשית קציר והשעורים. מתבכרין בראשונה והטעם שיהיה מן השעורים כי החיצונים מתדבקין תמיד בדבר ראשית כמו שמצינו בבכורים במצרים וכן עדיין צריכין הבכורים ופטרי חמור פדיון וראשית הגז וכל הענינים והשעורים הוא אביב וראשית התבואה וזהו מ"ש משה והפשתה והשעורה נוכתה כי השעורה אביב והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה כלומר מתוך כך השעורה נכה ושלט בו המכה בהיות שהוא אביב משא"כ החטה וא"כ במה שאמר הכתוב ראשית קצירכם מורה על השעורים ודוק והיותו ראשית יש לחיצונים בו אחיזה ולכך קרב והניף את העומר לפני ה' לרצונכם כלומר רצונכם תקריבו הוא רצון המותרות והתנופה הוא לרומם המעשים האלהיים על הגופיים ולשבר התאוה והחמדה רק להתדבק במדות ההסתפקות כפי צורך ההכרחי לכן עומר זה הוא רק עשרון כשיעור מאכל אדם ולא יותר:

פסוק יא

ממחרת השבת יניפנו הכהן. מלבד האמור למעלה יש עוד רמז נפלא ועמוק שבא דווקא ממחרת הפסח ויבואר טעם הספירה מ"ט יום דהענין הוא בהיות דהשם יתעלה שעה למנחת הבל שהביא מבכורות צאנו ולקין שהביא מפרי האדמה לא שעה כי קין הביא שתי לחם והמה לכהן והוא לא היה כהן אך הבל הוא היה כה"ג וקין אמר שהוא כהן ולכך עמד על הבל והרגו ואיתא כל שנותיו לא היה אלא מפסח עד עצרת ובהיות שקין חזר בתשובה גזר ה' כל הורג קין שבעתיים יוקם כי זה הענין בעצמו במספר שבע הוא

כלול משבעה שבועיות ונתן לו ה' אות הוא אות וא"ו פי' התורה דהיינו התיקון יהיה בנתינת התורה חטאו נמחק ע"י תשובה והגלות בנע ונד והוא טלטול בגימטריא ע"ח והוא לחם שהוא בגימטריא ע"ח כי מאז לא זכה לשתי הלחם והם שני פעמים ט"ל אך ע"י התורה הותר אז לחם אבל כל זמן שהיו במדבר לא זכו אלא לטל השמים ומזה הטעם לא היו יכולים לאכול חמץ בצאתם ממצרים עד שספרו מ"ט יום נגד השבעתיים לכפר על מעשה קין ואז זכו לאות הזה כי אמרות ה' טהורות מזוקק שבעתים והם המ"ט פנים לתורה ע"כ צריכין למנות יומי ושבועי לכן בעצרת הקריבו שתי הלחם והיה מחמץ כי אז נתבטל היצה"ר והתורה נקרא חרות משל למלכא דהוי ליה בר יחידא וכו' שהביא הזוהר הקדוש פ' תצוה וידוע דלולא שהיו חוטאים במדבר זכו לכנוס תיכף לא"י וא"כ עם כל זה עד שבאו לא"י לא זכו ללחם שהם שני פעמים טל רק נזונים במן שהוא חד טל מן השמים אבל בכניסתם לארץ זכו לזה ולכן צותה התורה לספור מ"ט יום ממחרת השבת עד העצרת שהם שנותיו של הבל יומי ושבועי כי השבעה מוכללים משבעה לכן כל יום ויום משבעת ימי הפסח נכלל משבעה שהוא שבוע אחד וזה מ"ש הכתוב כאן ממחרת השבת כלו' למחרתו של שבוע אחד שהוא יום ב' של פסח יניפנו הכהן ובהיות כי היה הפלפול בקין עם הבל בשביל תאומה יתירה ע"כ אשה נקראת לחם דכתיב את הלחם אשר הוא אוכל קראן לו ויאכל לחם לכך היו שני לחמים ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם דהנה הבל הביא כבשים ולכך יניף את הלחם על הכבשים כי בטל הלחם לגבי הכבשים ולחם ניתנה לאכילה ולא להקרבה ולכך לא שעה ה' לקרבן קין כי אם להבל שהביא ב' בכורות צאנו והם להקרבה והנה המרגלים הוציאו דבת הארץ באמרם ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות ויש להבין דהא שקרא לא קאי ומילתא דעבידי לגלויי לא משקרי אינשי ועוד מה ראו על ככה לשקר ועוד דדבריהם סותרים זה את זה דתחלה היו אומרים ארץ אוכלת יושביה ואח"כ אומרים וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות אדרבה ארץ המגדלת אנשים גבורים ואנשי מדות בני ענק אינה ארץ משכלת ויותר קשה הלא מתחלה אמרו ארץ זבת חלב ודבש וזה פריה אבל האמת בדבר ההוא הוא דאויר של א"י הוא כבד בטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גידול רב ולא יסבלו אותו בני אדם ממוצעי המזג הבינונים זולת הענקים אנשי מדות גבורי כח החזקים בטבעם ולכך מגדלת אנשים גובה קומה וממיתה שאר בני אדם חלושי כח ואם כן לפי דעתם לא היה בפיהם דבר שקר צדקו בדבריהם מאחר שמגדלת פירות גדולים וגסים כאלו זבת חלב ודבש ומתוך כך ארץ אוכלת יושביה והא ראיה כל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות

וענקים ולא זולתם כי ראינו בכל מקום שבאנו לשם מצאנו קוברים מתיהם הבינונים וכמ"ש רש"י ובכל זאת א"י היא ארץ אשר עיני ה' בה מראשית השנה ועד אחרית השנה וע"י השגחה פרטית אדרבה למען יאריכון ימיך על האדמה כתיב כשעושין ישראל רצונו של מקום ואינם עושין כמעשה ארץ מצרים והגוי אשר גרש בפניהם וגדורין מן העריות וזה מה שהיה מתפלל כה"ג לברכה לא לקללה כלומר שלא יהיה אותו ברכה שנתברך בא"י ח"ו לקללה וכן לחיים ולא למות וק"ל היוצא מזה שבאמת תבואת א"י קשה מאוד ובפרטות לשטופי זמה כמעשה כנענים ולכך המיתה כל יושביה הבינונים והנה כשיצאו ישראל ממצרים היו האומות אומרים אם בגופן היו שולטין כל שכן בנשותיהן ולכך צוה ה' למשה לבדקן במים מרים כסוטה ויורהו ה' עץ וישלך אל המים ועץ היה השם כתוב כמ"ש התוס' כמו מי סוטה שהיה השם כתוב על המגילה ובהיות ששבטי י"ה עדות לישראל ולא נמצא בהם עבירה ונקוי מעון ולכך וימתקו המים ויהפך ה' את הקללה לברכה וכן היה הענין במצרים שהיו כורכים פסח מצה ומרור כי פסחא אותיות חספא דכתיב והשקה בכלי חרס וכן צריך ליתן דבר מר לתוך המים כמבואר בגמרא מרור כמשמעו מצה זו השם שהיה ג"כ לבדיקה טרם בואם לא"י כדי שלא יהיה להם ח"ו ארץ משכלת וכנ"ל ובהיות כן כל שנה ושנה יש לחוש שנשתנו לגריעותא ושמא אינם גדורים בעריות ויהיה התבואה חדשה למארה בתוך ביתם ולכך צוה הקב"ה להביא מנחת שעורים כמו גבי סוטה מנחת קנאות להקריב לה' וזה מ"ש הכתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה לאחר הקרבה ודוק היטב ולכך והניף הכהן כמו סוטה והובא אל הכהן:

פסוק טו

וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' שבע שבתות תמימות תהיינה. ואיתא במדרש אימתי הם תמימות כשעושין רצונו של מקום וצריך ביאור ונראה לבאר ע"פ מה דאיתא במסכת מנחות אע"ג דנקצר ביום פסול מ"מ אם נקצר בלילה ונטמא קוצרין ביום ולכאורה יש לדקדק הלא זה מעשרה נסים שהיה בבהמ"ק שלא נמצא פסול בעומר רק י"ל דזה כשישראל טובים הם ועושין רצונו של מקום וראוים לנסים ואז לא היה פסול בעומר משא"כ בלא"ה והשתא ניחא אימתי תמימות כשעושין רצונו של מקום ואז לא מצינו שיהיה פסול בעומר וא"כ קוצרין בלילה והוי שפיר ז' שבתות תמימות משא"כ כשאינם עושין רצונו של מקום כשנטמא העומר קוצרין ביום ולא הוי תמימות:

פסוק טז

עד ממחרת השבת תספרו חמשים יום. הקושיא מפורסמ' הלא החשבון מיציאת מצרים עד מתן תורה היה נ"א יום ונראה דספירת העומר לא תליא במהלך לבנה רק בחמה וכיון

ששקעה חמה הוי יום אחד והשתא ניחא דאע"ג כפי חשבון הלבנה היו נ"א יום מ"מ לחמה לא היו רק נ' יום דהא גבי מלחמת עמלק כתיב ויהי ידיו אמונה עד בא השמש לפי שהעמלקים היו מחשבין באצטרלוגי או"ה באיזה שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה כדי לערבב השעות וכדאיתא במדרש ואם כן באמת לא היה אלא חמשים יום ודוק:

פסוק יז

ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים ב' עשרונים סולת תהיינה חמץ תאפינה וגו'. וסמיך ליה ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך להיות שתי לחם הם חמץ והיינו כי מצה לחם עוני והתורה עושר וכבוד עמה ולכך לא מקריבין לחם עוני רק חמץ ביום מתן תורה וגם התורה מגינה על שאור שבעיסה לכך ביום מתן תורה הקריבו חמץ כי התורה מגינה ושמא תאמר הלא כל ברכת התבואה למעני היא בשביל תורתי א"כ לא אתן לעני לקט שכחה ופיאה ת"ל ובקצרכם לא תכלה פאת שדך וגו'. אעפ"י שהתורה מגינה על שאור שבעיסה צריך גם כן סיועת הצדקה לכך לא תכלה פאת שדך ליתן מתנות עניים כי תורה וצדקה גרמו לבער שאור ומחמצת:

פסוק כא

וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. ואיתא בזוהר תשא המועדים המה ימי דין למעלה והנה אנו מתפללים דאם כבנים רחמנו וכו' ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו עכ"פ נפקא מיניה טובא אם אנחנו כבנים סתם אב מרחם על בנו משא"כ אם אנו כעבדים אין אנו בטוחים כ"כ לרחמים מ"מ מיחלים אנחנו אולי יחוס אולי ירחם כעבד המצפה אל אדוניו וזה מ"ש הכתוב מקרא קודש יהיה לכם שהוא יו"ט וא"כ הוא יום הדין כמ"ש הזוהר ותחזרו בתשובה שלימה כדי שתהיו בנים למקום כל מלאכת עבודה לא תעשו לא תהיו עבדים במלאכתם רק היטיבו דרכיכם למען תהיו בטוחים לומר אנו בניך ואתה אבינו:

פרק כה

פסוק א

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר דבר אל בני ישראל כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. איתא במדרש והביאו רש"י מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרה כללותיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות כן היינו כי פשוט טעם שמיטה כדי שיהיו פנוים לעסוק בתורה ואמרו בגמ' דמסכת ברכות דרשב"י סובר דאין לעסוק בחרישה וזריעה כלל רק יעסוק בתורה ומלאכתו נעשה ע"י אחרים ור"י חולק ואמרו הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם ועיין

שם בתוס' כי מי שהוא צדיק גמור ודאי דיועיל צדקתו ומלאכתו נעשית ע"י אחרים אבל בינונים אין מלאכתן נעשה ע"י אחרים ולכך הרבה עשו כרשב"י ולא הועילו כי רובם בינונים והנה אם מלאכתו נעשה ע"י אחרים אינו צריך לשמיטה דבכל עת יכול לעסוק בתורה ובמעמד הר סיני וקודם חטא העגל היו כולם צדיקים גמורים אשרי העם שככה לו וזכו כולם לנבואה כנודע בכל הספרים וא"כ אז ודאי מלאכתן נעשה ע"י אחרים ולא היו צריכין לשמיטה וזהו השאלה מה ענין שמיטה אצל הר סיני וכן הקשה הגמרא על פ' יבמים ופ' נחלות וכן קשה על פרשת אמור אל הכהנים ופרשת נזיר שלא יטמא למת הא לא מייתי אלו לא חטאו ומתרץ שם בגמרא דעל תנאי וכן כאן שייך תירוץ זה דעל תנאי רק שהיה מקום לומר כאן בשמיטה דלא נאמר על תנאי רק באמת לא נאמר רק לאחר חטא העגל ולכך פרט הכתוב בהר סיני לומר שנאמרה בסיני והיינו על תנאי כן א"כ למדין מזה לכל התורה בכללה שכולם נאמרו בסיני כללותיה ופרטותיה לא נעדר דבר:

פסוק ב

ושבתה הארץ שבת לה'. ענין שמיטה הוא כי ודאי שבת הוא יום שביעי אמנם הארץ לא תשבות בשבת כי האדם זורע בה קודם שבת והוא מוכרח בטבע להוציא זרע ואין זה מהשביתה שמוכרח בטבע אמנם בשמיטה שיש להוסיף מחול על הקודש ומאלול אין זורעין א"כ אף שמעלה הארץ ספיחים הרי זה ברצון ולא בהכרח וזהו שביתה וכבר נודע מה שאמרו כי א"י נקרא ארץ צבי שהמועט מחזיק את המרובה וגם שממהר לבשל הפירות והיא היא ותליא זה בזה כי ארץ גשמי לא יהיה מועט מחזיק את המרובה וצריך להיות ארץ רוחני והוא אינו בכלל הקללה ולכך ממהר לבשל ולהיות כי ממהר לבשל יתכן שפיר אם סמוך להשביעית יפסקו מלזרוע שוב לא תוציא צמחה בשביעית כי מה שנזרע כבר מיהרה להוציא קודם שביעית אבל בשאר ארצות אף אם יזרעו זמן מוקדם לשביעית מ"מ צריכה הארץ להוציא צמחה בשביעית ואין כאן שביתה וזהו שדייק אל הארץ אשר ה' נותן לך והיינו ארץ צבי ושבתה הארץ שבת לה' כי בזו תשבות שבתון כי לא תוציא צמחה בהכרח והנה בששה שנים אשר העיבורים משלימים שנת לבנה עם החמה הוא בכל שנה נ"ב שבועות והוא ששה פעמים נ"ב שבתות הוא שי"ב שבתות ובכל שנה א' וז' דפסח וא' דעצרת וא' דראש השנה ויה"כ וא' דסוכות ושמיני עצרת שבששה שנים הוא ששה פעמים שבעה עולה מ"ב אם נצרפם לשי"ב עולה שנ"ד והוא מנין שנות לבנה והוא שנת השמטה להשלים כל שבתות השנה שנים שלא שבתה הארץ ג"כ כמו האדם שהוציאה הארץ צמח בע"כ תשבות בשנת השמטה וכל יום ויום נחשב נגד שבת משה שנים והנה יום נקרא שנה כי שנה מל' שונה כי חמה שונה במקומו

מאשר יצאה ומקפת את כדור שונה הארץ בתשלום שנה ממערב למזרח וזה סיבת רצונו אבל היא מקפת בכל יום את כדור הארץ ממזרח למערב כמו בשנה ולכך אף יום נקרא שנה ואין הבדל רק זה מהלך רצוני וזה מהלך הכרחי ובריאת האדם הכל בהכרחי בע"כ אתה נולד ולכך אדם נידון מהלך הכרחי ולכך אמרו אדם נידון בכל יום כי הוא כמו ר"ה אבל הארץ לצביונה נברא וההשפעה בה ממשטרי השמים ולכך כתיב עיני ה' בה מראשית השנה כי אז השנה כפי מהלך רצוני ולכך השבת לנו לבני אדם הוא בימים ויום השביעי הוא קודש אבל שבת הארץ הוא בשנים ולכך שנה השביעית תשבות גם ענין שבת הוא כי בו שבת ה' ממלאכתו ואמרו במדרש ויכולו השמים אל תקרא ויכולו אלא ויכלו כי שמים וארץ היו מתרחבים עד שבת ואז עמדו ויש להבין בארץ שהיא כדורית איך שייך בו ריחוב אבל יתכן שהוא על הוצאות פירות וכח שהיה מתרבה והולך עד שבת לאין תכלית וא"כ היה מלבד ששבת הקב"ה אף הארץ שבתה כי הארץ שבתה מלהתרחב ולהוציא תולדות ולכך שבתון יהיה לארץ וזהו ענין ב' שמיטות וגם בחטא קין נאמר כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ והתפלל קין ועשה תשובה ויתן ה' לקין אות ודרשו חז"ל במדרש אות ו' היינו כי נתכפר קין ואמירת ה' בלי תצמיח הארץ ולא יראה סימן ברכה בעמלו הונח לשביעית ולכך שנת שביעית לתיקון חטא קין וזה אות ו' כי ששה יעבוד ובשביעי ישבות ולכך שבעתים יוקם קין כי כהנ"ל תיקון לחטאו הוא השביעי ולכך אמרו במדרש כי שמע אדם הראשון מקין שעשה תשובה ונתכפר פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת והוא הענין כי בקבלתו שביתה בז נתכפר לו כמ"ש והנה ידוע מה שכתב ידידי' אלכסנדרי' שהוא נקרא פילון היהודי כי מספר ז' הוא מספר קדוש כי הקדמונים כללו הענין בעשר וכאמרם עשר ספירות ואלף ראש לכולם הוא מקור המספר ב' מוליד כי ב' פעמים ב' הם ד' ג' מוליד כי ג' פעמים ג' הם ט' ד' נולד מכפלת ב' פעמים ב' הם ד' ה' מוליד ב' פעמים ה' הם יוד ו' נולד מכפלת ב' פעמים ג' הם ו' ח' נולד מכפלת ב' פעמים ד' הם ח' ט' נולד מכפלת ג' פעמים ג' הם ט' יוד נולד מכפלת ב' פעמים ה' הם יו"ד ז' אינו נולד ואינו מוליד ולכך ז' יהיה שבת שבתון לא תזרע כי הוא קודש מובדל כמ"ש במקום אחר דקודש פי' מובדל:

פסוק ד

ובשנה השביעית שנת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור שנת שבתון יהיה לארץ. וביאור הענין שבת לה' שלא יזרע ולא יעבוד עבודת אדמה ושבת שבתון יהיה לארץ פי' שלא יאסוף פירות הנצמחים לארץ לביתו למשומר רק יהיו הפירות הפקר לכל ויד כל אדם

ובהמה שווים בו ויש להבין מה ענין זה לשביתת הארץ ומה נ"מ לארץ אם הפירות יהיו לאיש פרטי או לכל איש ואיש עד שיפול עליו לשון שביתה אמנם הענין הוא בשני בחינות כי אמרו המשמר שבת נותנין לו נחלה בלי מצרים ופירושו הוא כי שכר שאר המצות הוא לאיש ההוא בלבד המשמר המצוה אבל במצות שבת שכר שבת לכל ישראל כי בשבת כוללים כל ישראל כאיש אחד ולכך אומרים בשבת מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וזהו אמרם כי שבת לא נתגלה לעובדי כוכבים ומזלות כי יודעים העובדי כוכבים ומזלות כי רבים מהם לא יקיימו ומעט הם אצלם שיקיימו וא"כ מה להם לקבל התורה בשביל מעוטי דמעוטי אבל אלו נתגלה להם שכר שבת שכולם שותפים בו אפשר שיהיו חומדים לקבל התורה ולכך לא נתגלה להם שכר שבת וזהו מאמר חז"ל שהנחיל הקדוש ב"ה אותנו מתנה טובה בשותפות כי שכר מצוה אינה מתנה טובה שהוא חלף עבודתו אבל שאזכה לשכר במה שלא עמלתי בו זהו מתנה טובה והנה בדבר שאדם לבדו נהנה באותו דבר ולא אדם אחר אז הוא עושה לו גדר ומיצר וגבול סביב לבל יבואו בו זרים אבל דבר שהכל שווים בו למה לו גבול וגדר ולכך שבת שכולם זוכים לשכרו בשותפות הוא נחלה בלי מצרים ויד הכל שוים בו אדם ובהמה אבל תוספת הענין כך הוא כי אמרו אין לך עשב שאין לו כוכב מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל ויש להבין הכאה זו מה טיבה דמשמע דמוציאה בע"כ הלא לכך נקרא ארץ שרצתה לעשות רצון קונה כמאמר ה' וכל טבע הבריאה לשמור טבעו כחפצו וזהו טבע הארץ להוציא צמחה אמנם מבואר במדרש דהארץ אינה רוצה להוציא צמחים לרשעים ולגזלנים וכמאמרם חצופה א"י שמוציאה פירות לעובדי כוכבים ומזלות רק המזל מכריע אותה לבל ישונה הטבע כמאמר חז"ל עולם כמנהגו נוהג ולפ"ז דאין הארץ מוציאה ברצון רק בהכרח אין זו שביתה כי מה שנעשה בהכרח היא עבודה קשה ואינו בגדר שביתה ולכן כל ששה שנים הכל היא עבודה לארץ אבל בשביעית שהכל הפקר ועניים ועשירים בו ולא ימלט שיש בהן צדיקים הראוים לכך וא"כ הארץ מוציאה את הספיחים בשמחה כדי להיות מוכן לפני עובדי ה' ונוסף שיהיה למאכל בהמה אשר בזכותה יש הגנה כמבואר במדרש אדם ובהמה תושיע ה' בזכות בהמה יורד מטר אף שהדור רשעים א"כ הרי מוציאה ברצון ויש לה נייחא בהוצאת הספיחים בשביעית ואינה צריכה הכאה כלל מכוכבי ומשטרי השמים וזה שנת שבתון לארץ בהוצאת הספיחים כי בו שבתה שביתה מוחלטת והבן:

פסוק ה

ונאמר ספיחת היובל הנה מלבד מה שכתבתי כמ"ש חז"ל דבשביעית העולם חרב אין הכוונה באלף השביעי כי איך יתקיים הפסוק לאלפים דור וגם לא יושלם סיבוב כוכבי

שמים אבל בשביעית היה שבת לארץ אבל בכל הגלגלים וכוכבי שמים לא היה רק בנין אלפים שנה וזהו יובל ואז שמטה ויובל כחדא וזהו מאמר רב קטינא תרין חרב שמטה ויובל הנה עוד הענין של שמטה ויובל ג"כ כי שבע מצות נצטוו בני נח כנגד ז' כוכבי לכת ועיקר מצוה כולל הכל יחוד ה' וזהו שבת קודש לה' אמנם כל כוכב כולל ז' פעמים ז' הרי מ"ט ועם הכולל הרי נ' והם בי"ב מזלות י"ב פעמים נ' הרי שש מאות והי"ב מזלות בעצמן עם הכולל הרי י"ג הרי הכל תרי"ג וזהו שורש המצות תרי"ג ולכך היה מתן תורה אחר ספירת שבעה פעמים שבעה כי הוא עיקר ומקור התורה כמש"ל ומזה הושרשה התורה ולכך ניתנה התורה בחמשים לספירה וכן תספרו למנין יובל למנין מתן תורה בשנים כמו בימים כמש"ל ההבדל בין ימים לשנים ואז תהיה דרור כי במ"ת חירות מכל ואמר הכתוב והיו לך שבע שבתות השנים מ"ט שנים כבר עמד רש"י בזה דמה בא ללמדנו אבל נראה לפרש כי ידוע דכל מספר שמיטות ויובלות מונין מתשרי וא"כ לדעת ר' יהושע דבניסן נברא העולם הוי הס"ד לומר דמניסן מונין השנים א"כ בבא ניסן בא שנת החמישים ועדיין לשמיטה שמיטה הז' ולכך הוציא הכתוב מכלל זה ואמר דלא כן הוא כי היא רק מ"ט שנים ובא ללמדנו דאף דבניסן נברא העולם מ"מ מונין השנים מתשרי כמו שכתב רש"י במסכת ר"ה בהדיא דשנים מונין מתשרי אף שבניסן נברא העולם וזה נלמד מהך קרא ולהיות כי עיקר מתן תורה היה לוחות שניות כי לוחות ראשונות נשתברו לכך מתחיל היובל מיום הכפורים שאז נתנו לוחות שניות ולכך ביה"כ דנאמר בו סלחתי כדברך נאמר בו תעבירו שופר כי כך היה במ"ת במשוך היובל וגו' ולהיות כי שנת מ"ט שמטה ושנת נ' יובל לא נשאר רק מ"ח שנים בגימטריא יובל וזהו יובל תהיה לכם יובל היא שנת החמישים תהיה לכם כי יש להבין איך יהיה שנת החמישים זכר למ"ת הא התורה ניתנה ביום נ"א לספירה כי ביום ה' יצאו ממצרים ובשבת ניתנה תורה אמנם הטעם כמו שכתב בעשרה מאמרות כי יום אחד הוסיף משה מדעתו והענין כי לא החלו לספור רק ביום ג' למילתם בסוד יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ובערב פסח מלו ולכך בששה עשר בניסן מנו אבל הערב רב לא מלו רק בט"ו בניסן בצאתם ממצרים וא"כ החלו למנות ביום ג' שהוא י"ז ניסן וכלו חמשים בז' בסיון וזה הוסיף משה מדעתו כי קיבל הערב רב וזהו שנת החמישים תהיה לכם דייקא:

פסוק יג

בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו. בא למדנו שלא תאמר שמטת יובל כשמטת כספים בשביעית דק"ל סוף שביעית משמטתו כך ביובל ולזה קאמר הכתוב דלא כן הוא בשנת היובל הזאת תשובו ולא בסופו והבן:

פרק כו

פסוק ג

אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם. נראה לבאר על מה דשינה הלשון גבי חוקים לשון הליכה וגבי מצות שמירה דמצינו דשמירה הוא מלשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר ומצינו ביהושע בן יהוצדק דאמר לו המלאך ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. נראה דהמלאכים נקראים עומדים דהם עומדים תמיד במדרגתם ואינם באים למדרגה יותר אבל הצדיקים הולכים במדרגות מעלה מעלה וזה שאמר המלאך ונתתי לך מהלכים בין העומדים ולכך אמר רב שמואל בר שילת אחים אספדאי פי' התחמם בהספידא דהתם קאמינא ולהבין הנתינת טעם דהתם קאימנא ולפי דברינו יבואר דהצדיקים בחייהם הולכין תמיד ממדריגה למדריגה אבל כשמתו הם נשארו במדרגתן כמו שהיו בחייהם ולכן מספידין על ת"ח שמתו על שאינן יכולין להשיג עוד יותר למדריגה ושפיר הוא נתינת טעם דהתם קאימנא במקום אחד ולא אוכל להשיג עוד יותר למדרגה אך קשה למה באמת הצדיקים הם מעולים וגבוהים יותר ממלאכי השרת הא המלאכי השרת נמי עושים מצות ה' כמ"ש ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו ונראה דחילוק יש אם יודע טעם המצוה ועושה או אם אינו יודע כלל טעמי המצוה ועושה הואיל שהוא גזירת המלך ולכך המלאכים שהם יודעין טעמי מצות שעושים אף ע"פ שעושים אין שכרם גדול כל כך כמו אדם שאינו יכול להשיג טעמי המצות כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז ואעפ"כ עושים משום גזירת המלך ע"כ הצדיקים הולכים ממדריגה למדריגה וזהו אם בחוקותי מצות שהם חוקים כגון אכילת חזיר וכדומה תלכו אתם ממדריגה למדרגה אבל לא המלאכים יען דהן יודעין טעמי המצוה אין שכרם גדול כל כך אבל ואת מצותי תשמרו בזה הם ג"כ כמלאכים שיודעים טעמי המצות ועוד. נראה כי כבר אמרו כי לולי ה' עוזרו א"א לשמור המצות לתוקף היצה"ר וא"כ מהדין אין כאן תשלום שכר גדול כי ה' הוא העושה רק לרוב חסדי ה' משלם שכר לאדם כאלו הוא עשאה וזהו הנאמר לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו הרצון כאלו הוא עשהו אך זהו העושה מצוה לשמה מבלי פנייה ומבלי מצפה לקבלת פרס אז ירצה ה' פעלו כאלו עשהו בלי סיועת ה' אבל זולת זה כיון שעשה לפנייה לא וזהו מאמרו אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו הרצון שתטור המצות בדרך חק ולא לשום פניה ופרס אז ועשיתם אותם שיהיה כאלו אתם עשיתם בלי סיוע ממעל כלל ויחשב לכם לצדקה כאלו אין כאן עזר אלהי כלל ומידכם היתה זאת:

פסוק ד

ונתתי גשמיכם בעתם. פירוש דעיקר גדולת התבואה הוא בא מהשפעת חמה ולבנה כמ"ש וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים וז' כוכבי לכת הם שצ"ם חנכ"ל ומוצאי שבת הוא מזל שבתאי נמצא בליל רביעי הוא חמה וליל שבת הוא לבנה ולכן פי' רש"י בליל ד' ובלילי שבתות או נראה דהנה לפעמים משמע דתורה עדיפא מתפלה דכתיב מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה ואיתא בגמ' דהוא סבר זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד משמע דהם שווים ונראה דיש חילוק בתורה דהיינו באנשים שתורתן אומנתן כמו רשב"י וחביריו תורה עדיפא מתפלה משא"כ בשאר אינשי דהוי כמו שלא לשמה וצריכה להיות תפלה ממעמקי הלב שהוא ודאי לשמה ואיתא בגמרא מפני מה היו אמותינו עקרות שהקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים וה"א כאן שח"ו הקב"ה יעצור הגשמים כדי שיתפללו הצדיקים ורש"י פירש ואת מצותי תשמרו שתהיו עסוקים בתורה לשמה ובזו ודאי תורה עדיפא ולכך אמר ונתתי גשמיכם בעתם לבלתי שצריכים אתם להתפלל עליהם:

פסוק ה

והשיג לכם דיש את בציר וגו'. פירוש שהתבואה תהיה מרובה ושמא תאמרו שזה מחמת רוב גשמים שירדו ולכך אמר ונתתי גשמיכם בעתם ואף עפ"כ והשיג לכם וגו'. והמשך הפסוקים כך הוא כי כבר אמרנו במ"ש שלא נזכרו בתורה יעודי העוה"ב כלל רק יעודי גשמי ועיין מה שכתבו המפרשים כמה טעמים לזה וגם המלך הכוזרי שאל שאלה זאת מהחבר מפני מה בתורתכם לא כתיב רק שכרכם בעוה"ז כגון ונתתי גשמיכם בעתם ובתורתנו כתיב אפילו שכרנו בעוה"ב אבל עיקר הטעם הוא אצלנו כי לא נאמרו אפילו יעודי עוה"ז לומר עשה כך בשביל שיהיה שכרך כך כי אין לעבוד ע"מ לקבל פרס וזהו מטענות הצדוקים ימ"ש ואיך יזכרו יעודי שכר בתורה אבל באמת לא באו יעודי שכר עוה"ז בתורה רק לסימן בעלמא אם תעשה רצון ה' יהיה כך ואם לאו לא יהיה כך ומזה תכיר אם יש בך צדיקים או רשעים ולא תתלה במקרה כי לא כן הוא ולכך בא בתורה לומר דהכל תלוי בעשיית המצות ולא במקרה וכפי הענין שיחולו הברכות והקללות תכיר חטא הדור וזכותם וכמו יאשיה המלך שטעה בדורו וחשבם לצדיקים שפט כי הברכה מבלי לעבור אפילו חרב של שלום יחול עליהם ובאמת לא היו צדיקים ולכך היתה אמירת השם שיעבור דרך א"י וכן כולם וזהו ביעודי שכר עוה"ז אבל זהו לא יתכן ביעודי שכר עוה"ב כי בו לא שייך סימן ולא שייך לתלות הדבר במקרה ולכן לא נזכר בתורה כי אלו נזכר הוי לעבוד ע"מ לקבל פרס והבן ואם כן שכל ייעודים הללו הם לסימן שישראל עושים רצון הש"י אלו היה בדרך הטבע עדיין לא היה סימן ומטבע

העולם שיש מדינות שמינות מבורכות שעושים פירות הרבה עד שלרוב נרקבים כמ"ש כותבי מדינות ולכך יהיה כך שהפירות יהיה רק ממוצע כפי טבע גדול ארץ לא מעט ולא רב רק כפי שיעור הזרע והעץ כפי טבע וכח עץ והארץ לישא פירות ומ"מ יתברך כל כך שיהיה משיג דיש הבציר ומזה יובחן ויורגש הנס וברכת ה' ולא בדרך הטבע וזהו אמרו ונתנה הארץ יבולה היינו כשיעור הראוי לה כפי הזרע המובל לה בערך וכן עץ השדה יתן פריו ממוצע כפי הטבע העץ וכחו וזהו הכל ממוצע ומ"מ יתברך התבואה שישיג דיש את הבציר וגו'. ויהיה ברכת ה' ניכר ולהיות שברבוי גשמים יתרבו הפירות וכן במיעוט גשמים יתמעטו אמר שיתן גשמים בעתו הראוי לא רב ולא מעט רק כפי הצמצום והצורך ולכך בטבע לא תתן הארץ רק יבולה ומ"מ והשיג לכם וגו':

ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם. נראה לבאר על דרך דאמרינן בגמר' יאכל אדם שליש וישתה שליש ושליש בטנו יהיה ריקן ופי' רש"י כדי שאם יכעוס יהיה המאכל עולה בשליש החסר ולא יבקע כריסו משא"כ אם יהיה בטנו מלא ויכעוס יבקע כריסו וזהו דווקא אצל הרשעים הכועסים כמ"ש כעס בחיק כסילים ינוח אבל הצדיק שבאמת אינו כועס יכול לאכול לשובע וזהו פירוש הכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו ואינו צריך להיות שליש בטנו ריקן שהוא אינו כועס אבל בטן רשעים תחסר שיהיה לו לב רגז ולא יוכל להתפשט המאכל ולכך בטן רשעים תחסר ואיתא בגמרא ונתן לך ה' לב רגז בבבל הוא דכתיב אבל בא"י אינו כועס ולכך אמר כאן ואכלתם לחמכם לשובע פי' תוכל לאכול עד השובע הטעם דוישבתם לבטח בארצכם דייקא כי לא יהיה לכם לב רגז בא"י כי בבבל כתיב ורש"י פי' אוכל קימעא ומתברך במיעיו והטעם כי אמרו במדרש גבי רות ותאכל ותשבע ותותר איני יודע במי נשתלחה הברכה אם בידו של אותו הצדיק או בבטן של אותו צדקת כשהוא אומר ותתן גם לחמותה הוי אומר מבטנה נתברך והוא תמוה וכבר פירשנו בו כמה פרושים. אבל הענין הוא כך כי אסור ליהנות ממעשה ניסים אם לא ע"י הדחק ואם כן אם היה מידו של אותו הצדיק דנתן מלא קומציו ונעשה ממנו שני קומצים והיא אכלה קומץ והשאירה קומץ הוא מעשה ניסים ולא הביאה זה לנעמי דאסור ליהנות ממנו אבל אם הוא נתן לה קומץ ונשאר קומץ כבראשונה רק היא שבעה בחצי קומץ אם כן בחצי קומץ הנשאר אין בו נס וזהו פירוש המדרש במי נתברך כשהוא אומר ותתן גם לחמותה ואי מידו של אותו צדיק הא הוי מעשה ניסים ואסורה חמותה ליהנות ממנה ולכך הוא אומר מבטנה של אותו הצדקת וכן כאן יקשה איך יהנו ממעשה ניסים שיהיה הברכה משתלח דהמעט יהיה רב ולכך קאמר דהם יהיו שבעים ממעט ולא יהנו ממעשה ניסים כלל והלא יקשה אם כן ברכה זו שיהיה ריבוי למה הלא ישבעו

במעט ועל זה אמר וישבתם לבטח בארצכם כי חיים תלוים לו מנגד מי שדואג על מזונות מחר וכבר אמרו לאו בכל יומא אתרחיש ניסא ולכך אלו היה רק הנס שישבעו במעט אם כן לא היו יושבים בטח כי תמיד חייהם מנגד ופחד אולי מחר לא יהיה נס זה ולכך היה ריבוי בתבואה עד שאפילו לא ישבעו רק ברב מכל מקום די והותר ואם כן אין כאן פחד גם יובן במ"ש והשיג לכם דיש את בציר אין הכוונה שיהיה כל כך תבואה ותירוש עד שיצטרך לעשות מלאכתו בשדות ובכרמים כל השנה דאם כן תורתם מה תהיה עליהם וכבר אמר ר"י לתלמידיו אל תתחזו קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי כי היכי דלא תטרדו במזונותיכו והזהיר להם שיעסקו רק שני חדשים הללו בעבודת השדה כדי שיהיו פנוים כל השנה לעסוק בתורה ולכך בישר כאן דהא דיומשך הזמן דיש כל כך אינו מחמת ריבוי התבואה שלא יספיק הזמן רק ואכלתם לחמכם לשובע שדבר מועט ישביע אתכם ולא תהיו עוסקים בעניני עוה"ז רק לצורך וקיום המין א"כ יום ביומו תדושו תבואה ותדרכו ענבים מה שהוא צורך שעה והוא דבר מועט למאוד ואח"כ תחזרו לעבידת ה' ותורה ולא תכלו הזמן בדישה ודריכה וכדומה וא"כ יהיה זה כל השנה כי כל יום תדושו ותעשו מעט לצורך שעה ואח"כ תשובו לתורת ה' והבן:

פסוק ו

ונתתי שלום בארץ. נראה לבאר דהנה יש לשאול למה יהיה בכל שאר ארצות השנה ממוזג במזג השוה שיהיה להם כל צרכם ולכך לסימן ולאות בישראל צריך הברכה להיות שישיג דיש את בציר ולמה לא יהיה בשאר ארצות רזון זולת א"י ובזה יובן כי ברכת ה' בעמו אך דאם יהיה כך יתגרו העובדי כוכבים ומזלות בישראל לגזול מהם א"י אבל כאשר גם להם טוב ה' לא יחמוד איש את ארץ ישראל כהבטחה לא יחמוד איש את ארצך וזהו מאמר דוד רבים אומרים מי יראנו טוב נסה עלינו אור פניך וגו' הרצון שיהיה רק הברכה ואור ה' על ישראל בארצנו והשיב להם דוד ואני נתתי שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו והטעם בשלום יחדיו אשכבה וגו' כי זהו גורם שלום ומבטל חמדת א"י ונרמז ג"כ בנתתי שלום בארץ כי כל חולאים וארסיים במדינה מתהוה משינוי מזגים בארץ שע"י האידים והקטורים היוצאים מהארץ אם גפרית אם חמה או לחה ביותר יולידו התגברות כירי הארסיים וכדומה לגרום חולשה וזהו ע"י התגברות היסודות ואם כל היסודות שבארץ במזג השוה איש על פקודתו כחוק טבע הבריאה אשר יצר ה' בחכמתו לא יתהוה כל שום חולי ומחלה וזהו ונתתי שלום בארץ שיהיו היסודות ממוזגים בארץ ולא יתגבר איש על רעהו ובזה יהיה אויר א"י לבריאות ומחכים יושביו וזהו ג"כ ע"י גשמים היורדים במזג ומדה מכוונת לא רב ולא מעט כי ע"י רב או

מעט יתגבר או יתחלש כח המים וכדומה אבל במדה מכוונת הכל על מכונה וזהו ונתתי גשמיכם בעתם כנ"ל וזהו ונתתי שלום בארץ שזה גורם את זה:

ונתתי שלום בארץ. איתא במדרש שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ ונראה לבאר דאיתא בגמרא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ב"ה רבש"ע כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים וגו' ואתה נושא להם פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליך והשיב להם הקדוש ב"ה ואיך לא אשא להם פנים כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת פירוש אם תאכל כדי שביעה אז תברך והם מדקדקין עד כזית ועד כביצה ומשמעות אע"פ שאין אוכלים כדי שביעה הם מברכים אבל אה באמת אוכלין קימעא ומתברך במעיו הדרא קושיא לדוכתא מפני מה אתה נושא פנים וזהו כוונת רש"י שפירש תחלה קודם שהביא המדרש הנ"ל אוכל קימעא ומתברך במעיו שמא תאמרו אם אין שלום אין כלום דאז לא יהיה שלום מקושית מלאכי השרת ת"ל ונתתי שלום בארץ דאעפ"כ יהיה לכם שלום:

ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם. הנה אמרו במדרש כשאמר דוד גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך הוא סימן לגבורי ישראל כשכונעין לחיות רעות שסופן להכניע גבורי עכו"ם וכן היה בשמשון שהכה את הארי ולכך אמר ושכבתם ואין מחריד שלא יהיה מלחמה ע"כ והשבתי חיה רעה שאינם צריכין עוד לסימן להרוג חיות רעות תחלה גם יש לבאר דנאמר בכנענים מעט מעט אגרשנו מפניך פן תרבה עליך חית השדה נמצא בכל עת צריכים הכנענים להשאר בארץ מטעם פן תרבה עליך חית השדה אבל כשאין חיה רעה בארץ יכולים לגרש הכנענים כולם וזהו כוונת הכתוב ושכבתם ואין מחריד פירוש שלא ישאר שום כנעני בארץ אך פן תרבה עליך חית השדה לכך הבטיח והשבתי חיה רעה מן הארץ:

וחרב לא תעבור בארצכם. ואמרו חז"ל אפילו חרב של שלום ונראה הטעם כי חרב של שלום מעורר פחד יושבי ארץ לעבוד את ה' מיראתם לבל יבוא גם עליהם חרב כזה ודבר המורגש בעין מוליד יותר התאמצות והרגשה בלב מדבר דמיוני בלבד אך עבודת ה' כזאת אין זו עבודה שלימה כיון שהוא רק מחמת יראה אבל כשילכו ישראל בדרכי ה' לעבדו מאהבה ויראה פנימיות אין צריכים לחרב ופחד חצוני:

פסוק ח

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו ונפלו אויביכם לפניכם לחרב. ועיין ברש"י שהקשה וכי כך הוא החשבון ועוד הקשה התוספות הא מדה טובה מרובה ממדת פורעניות וכאן בברכה כתיב רק ה' מאה ירדופו ולהלן בקללה כתיב איכה ירדוף אחד

אלף אבל נראה דהיודע בתכסיסי מלחמה הוא יודע כי ליתן מורך בלב אנשי חיל שינוסו צריך מתחלה התאמצות ורב הפעולה כי הם עומדים על משמרתם לנצח לא יסורו לקול הלוחמים נגדם אבל כאשר כבר גברו במקצת ונסו איזה אנשים מוליד תיכף שערורו' ומהומה וקלקול הסדר עד שבקל ינוסו אחר כך הנשארים וצריכין ראשי הצבא אימת הגדול לחזק לבב הנשארים כנודע ולכך מתחלה לגרו' רדיפה וניסה צריך התאמצות שחמשה ירדופו מאה אבל כאשר כבר החלו לנוס א"כ אמיץ כח כל כך עד שמאה כחם לרדוף רבבה וקושית התו' הוא ג"כ מתורץ דהענין הוא כי אם אחד רודף אלף די שנסו מלפניו אבל לא ירדוף אחריהם להורגם כי צריך לעמוד על עמדו לבל יהי נלכד מלפניו ואחריו וא"כ הנרדפים ינוסו ולא יהיו מוכים מכת חרב וזהו הקללה לטובה הוא שאחד ירדוף אלף א"כ ינוסו ולא ימותו ולכך בא היעוד ונסתם ואין רודף וא"כ אין כאן פחד מיתה אבל כאן בברכה שהרבה ירדופו כמו חמשה למאה א"כ שנים או שלשה יעמדו על עמדם ומצב מלחמה והנשארים ירדופו אחריהם עד כלותם וזהו רצון סיום פסוק כי הרדיפה תהיה שיפלו אויביכם לפניכם לחרב אבל להיפך בקללה ישראל ימלטו שלא יהיה רק ניסה וזהו נמי כוונת התוספות בתירוצם התם כתיב ונסתם וכו' וזהו כדברינו הוא ודוק:

פסוק ט

ופניתי אליכם והפרתי אתכם והרביתי אתכם והקמותי את בריתי אתכם. איתא במדרש והביאו רש"י והפרתי אתכם בפריה ורביה נראה לבאר כי הארון היה מכלה בשבט לוי כנודע והטעם כי סביביו נשערה מאוד אבל כאן הבטחה אף שאפנה עליכם מ"מ תהיו פרים ורבים כמו שמצינו בבית עובד הגתי שברכו ה' בעבור הארון שילדו ששה בכרס אחד אמנם נראה במה דכתיב והקימותי את בריתי אתכם כי הנה אמרו עתידה אשה שתלד בכל יום וטעם שינוי זה כי גזרו שמולידיו של אדם המה האדם והשמש וכאשר תקיף השמש במהלך רצונו ממערב למזרח שלשה חלקי עולם יוגמר הולד וזהו ט' ירחים והנה תנועה היומית השמש מקיף ג"כ העולם בכל יום ממזרח למערב ולמה אשה מילדת לט' חדשים ולא תלד בכל יום אך דזה לפי שמהלך היומי ממזרח למערב הוי הכרחי לפי שגלגל היומי מכרחת אותה להקיף כי היא אינה רוצה להקיף מפני רשעים שבדור ולכך אינה פועלת אבל לעתיד כשיהיו עמך כולם צדיקים ותקיף העולם ברצונה הטוב ולכך עתידה אשה שתלד בכל יום ובזה פרים ורבים מאוד וברית ה' היה על היקף יומי כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי וזהו והקימותי את בריתי אתכם שתלד כפי ברית שלי בהקף יום ולילה וא"כ תפרה ותרבה למאוד והבן:

פסוק י

ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו. בכאן רמזה לנו התורה איך בזמן שהיה בהמ"ק קיים השפעתו היה בכל יום מרובה משל חבירו כמו שעתה בעו"ה בכל יום קללתו מרובה משל חבירו וראיה לדבר זה ישן מפני חדש תוציאו ואע"פ שיהיה לכם תבואה ישינה תאכלו חדשה מטעם שהשפעתו יותר טובה:

פסוק יא

ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. דידוע דיסורין ממרקין עונותיו של אדם כמו מלח שהוא ממתק הבשר ומוציא נמי מהבשר כל מיני רע הבלוע בתוכו והנה קודם השראת שכינה על הנביא היה הקב"ה שולח עליו יסורים לנקות אותו מזוהמתו אשר איננו טהור הוא מחמת זוהמת חטאיו אשר חטא כדי שישרה השכינה עליו בקדושה ובטהרה וזה הוצרך למי שעבר עבירה אבל לצדיק שלא טעם טעם חטא לא הוצרך מלח להוציא בליעת חטא היסורין למרק והפירוש דלא תגעל היא לשון הגעלה שעל ידו פולט הכלי בתוכו וז"ש ונתתי משכני בתוככם דהיינו השראת שכינה ולא תגעל שאינם צריכין למירוק עונות כי עם קדוש אתה:

פסוק יב

והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. נראה לבאר ע"פ מה דאמרו בגמרא שני שאלות שאלו כנסת ישראל שלא כהוגן האחת ויבא כגשם לנו אמר לה הקב"ה בתי הגשמים פעמים נעצרים אלא אהיה לכם כטל שתמיד אינו פוסק שוב שאלו שימני כחותם על לבך אמר לה הקב"ה בתי על הלב פעמים. נראה ופעמים אינו. נראה אני אשימך כחותם על זרועי שנאמר על כפים חקותיך והענין השאלה והתשובה הוא קשה להבין ונראה דהנה אין טפה של גשמים יורד מלמעלה אם אין כנגדה עולה מן התהום כמ"ש ואד יעלה מן הארץ אבל הטל הוא בא בלתי התעוררות כלל התהום מלמטה והנה כנ"י חשבו שישראל הם לעולם צדיקים גמורים ולכך ביקשו שיבוא נא כגשם לנו בהתעוררות דלתתא והשיב הקב"ה בתי פעמים שישראל אינם צדיקים גמורי' נמצא שחדלה השראת השכינה רק אהיה כטל שהוא בא בלתי התעוררות כלל מהתהום מלמטה וזהו פי הפסוק והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כטל מאת ה' ועל השאלה השנית. נראה לבאר כך דכל המצות שאנו עושים פעמים אין הלב טוב לעשותה לשמה רק במעשה אנו עושין המצוה וכנ"י באמת היו חושבים שהלב הוא טוב לעולם ולכך הם בקשו שימני כחותם על לבך אך הקב"ה בחסדו הגדול השיב בתי עמים הלב אינו. נראה היינו הלב טוב פעמים אינו. נראה רק במעשה אשר יעשון בלתי כוונת הלב ולכך אשימך כחותם על זרועי פי' במעשה הן על כפים חקותיך בלי מעשה הן

טובים לעולם וזהו פי' הכתוב כאן אתם סבורים דצריך דוקא להיות תחלת התעוררות דלתתא ולכך אמר תחלה והייתי לכם לאלהים ואח"כ אמר ואתם תהיו לי לעם אבל יש לדקדק דלמעלה אמר ושכנתי בתוככם וכאן אמר והתהלכתי בתוככם ולמה שינה בלשון ונראה כי כשהקב"ה דן עובדי אלילים דן אותם בישיבה ובעיון גדול אבל לישראל הקב"ה ברחמיו דן אותם בהליכה לבל יחופש בעיון ובדקדוק אחר מעשיהם ולכך ויהי בנסוע הארון שרצה השכינה ללכת ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך ולכך בהשראת השכינה אמר ושכנתי בתוככם אבל כשדן אותם באמת אמר והתהלכתי בתוככם והיינו בהליכה:

פסוק יג

אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות. פי' דביציאת מצרים שם יצאנו מעבדות לחרות ועתה אנו עבדי ה' ולא עבדי פרעה ולעתיד יהיה הגאולה לחרות ממלאך המות הוא היצה"ר ואין לך עול גדול מעול היצה"ר וזה פי' הפסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים היא הגאולה רק מהיות להם עבדים אבל לעתיד ואשבור מוטות עולכם פי' עול היצה"ר:

ואולך אתכם קוממיות. דקומה של אדה"ר היה ק' אמה ואיתא במדרש אין לי אלא זכר נקבה מנין ת"ל בנותיכם כזויות מחוטבות תבנית היכל כי דו פרצופים נבראו ועתה היה רק קומה אחת דהזכר אסור להיות מצוי תמיד אצל הנקיבה פן יבואו לידי איסור הרגל עבירה אבל לעתיד שאז יבוער היצה"ר מן הארץ ובאמת יהיה ב' קומות וזהו הפירוש ואולך אתכם קוממיות:

נשלם ספר ויקרא

במדבר

פרק א

פסוק א

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באוהל מועד באחד לחודש. איתא במדרש צדקתך כהררי אל באם שהקב"ה עושה צדקה מפרסמו באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה מקום אבל משפטיך תהום רבה דאם הוא עושה פורעניות מכסה הזמן ונראה הטעם דאם יבוא פורעניות אזי יודע [לנו] הזמן עפ"י המזל אבל אין מזל לישראל נמצא כשהקב"ה שולח פורענות לא יודע הזמן אפילו לנביאים שהקב"ה מכסהו ועפ"י זה יתורץ קושיית העולם

בגמרא דפסחים שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום רבן שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות ומפרש בגמרא דהרי משה עומד בר"ח והזהיר על הפסח ופריך מנ"ל דבריש ירחא קאי דלמא בד' או בה' בירחא קאי ומשני אתיא במדבר במדבר כתיב הכא במדבר וכתיב התם במדבר באחד לחודש השני אבל בפ' בהעלותך גבי פסח אף על פי שלא נאמר באחד לחודש הוי כמו שכתוב בא' לחודש מכח ג"ש ופריך תו נכתוב ברישא דחודש הראשון והדר נכתוב דחודש השני ומתרץ אין מוקדם ומאוחר בתורה ומקשים העולם איך תליא קושיא זו בג"ש במדבר במדבר דזה קשה בלא"ה ונראה דהנה רש"י פי' בפ' בהעלותך דלמה לא פתח ספר במדבר בפ' זה שקדמה מפני שהוא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו רק פסח זה בלבד והנה משפטיך תהום רבה פורעניות הש"י אינו מגלה הזמן כתהום רבה נמצא בלא זה לא היה מקום להקשות דנכתוב ברישא דחודש הראשון הייתי אומר כתירוץ של רש"י מפני דהוא גנותן של ישראל אבל השתא דילפינן מג"ש והוי כאלו כתב בו זמן מפורש ונסתר תי' רש"י פריך שפיר ונכתוב ברישא וכו' ותירץ אין מוקדם ומאוחר בתורה:

פסוק ב

שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו'. איתא במדרש שצדקה היא מהקב"ה המנין הזה ונשיאת ראש לישראל ע"כ מפרסמו באיזה יום בחודש ויש לבאר מה זה המנין נשיאת ראש וגדולה לישראל ונראה דהמזרחי הקשה שמנין הראשון אחר חטא העגל בחשון ומנין השני שהוא באייר היאך אפשר שיהיו מכוונים הלא חצי שנה היה ביניהם ואי אפשר שלא מת אחד מהם באותן הימים ולתרץ קושיא זאת אמר במדרש דבאמת היה זה בנס שלא מת אחד מהם בין שני המנינים וזה היא הצדקה ונשיאת ראש לישראל ולכך הזכיר איזה יום וחודש ושנה וגם ידוע מה שחשוב לאדם מונה אותו אבל אם הוא בלתי חשוב אינו מונה אותו רק אם יש בו צורך לדעת מנינו והמנין אינו משום חשיבותו רק שיש בו צורך ולכך נאמר בחודש השני שכבר הוקם המשכן דאי היה המנין קודם שהוקם המשכן הייתי אומר שהמנין הוא משום צורך לדעת כמה ישראל הם במנין להקמת המשכן כדי שתשרה שכינה ביניהם ולא משום חשיבות וגם נכתב בשנה השנית לומר שכבר נמנו מקודם לדעת מספר שקליהם וא"כ כיון שאין צורך למנותם ע"כ המנין משום גודל חשיבותם גם ידוע כי זרע יוסף לא שלט בהו עינא בישא כי מזל יוסף הוא שור כדכתיב בכור שור והוא מגין על עין רעה ולכך נקרא שור מלשון ראיה כי אין בו היזק ראיה כלל ולכך נמנו במדבר שהוא במדבר שור ובחודש השני שולט מזל שור באחד לחודש אז התגברות השור להורות כי אין בהם עין רע כלל והנה נאמר זה בשנה

השנית ובחודש השני כי בחודש הראשון הושוו גרים לעשות פסח כמו האזרח בישראל וכדי שלא נאמר דגם למנין יבואו ולכך נאמר בחודש השני למנין לא כן הוא רק הם למשפחותם לבית אבותם והיה זה לנשיאת ראש לישראל כי מה שהוא מוכן במרכבה שישרה בתוכם שכינה צריך מספר ובזה תבין מה שאמרו בגמרא בזמן הבית אין מספר לגדודיו ולאחר החורבן אלף אלפי אלפים ישמשונה ויש להבין מה הבדל יש בין קודם חורבן לאח"כ אבל הדבר מבואר כי לגיון של מלך שמרכבת ה' בתוכו צריך מנין ובזמן הבית היה שכינה שורה בישראל ואינו צריך למלאכים מנין מצומצם ולכך אין מספר לגדודיו אבל לאחר החורבן שה' שם מרכבתו למעלה א"כ צריך למעלה מנין ולכך אלף אלפים וכו' יש כאן מנין אבל אף שמרכבתו לאחר החורבן למעלה מ"מ שכינתו לא סר מתחתונים השוכן אתם בתוך טומאתם בעינן לעולם מספר ידוע שהיא ס' ריבוא מישראל וא"כ הבטחה נאמנה בישראל שלא ימעטו מס' רבוא לנצח כדי שיהיה תמיד מרכבת ה' בתוכם וזה הבטחה טובה תמיד ובני יעקב לא כליתי ולכך הוא השאת ראש ועוד נראה דבמנין כתיב לא יהיה בהם נגף ויש להבין מה נגף יהיה בפקוד אותם אבל הענין הוא אם נכללו ישראל ביחד כצדיקים המה נדונים כי כל אחד מגין על חבירו אבל אם ימנו כל אחד בפרטות אז אין צדיק בארץ ולא ימצא א' זכאי גמור ויש לומר משל על זה דלמה באמת תפלה דרבים היא יותר מקובלת מתפלה דיחיד דרך משל סוחר שקנה איזה דבר מועט אזי הסוחר מעיין בסחורה זו ומהפכה כמה פעמים לראותה שתהא בתכלית היופי הן בצבע והן בכל מידי דמנקי ואז הוא קונה אותה דיש לו פנאי לבדקה לאפוקי סוחר שקונה הרבה סחורה ביחד כגון שהוא קונה ספינה גדולה מלאה סחורה הוא אינו יכול לדקדק בכך כי הזמן יכלה והדבר לא יכלה וכן כאן הנמשל אם היחיד מתפלל ובאם שתפלתו היה עולה למעלה בודקים בתפלה זו בחורים ובסדקים שלא יהיה בו שום שמץ פסול הן בדיבור והן במחשבה ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כמעט אשר אינה יכולה לעלות בשלום אבל אם הצבור מתפללים ותפלתם עלתה למעלה אז אין מדקדקים בכך הן אל כביר לא ימאס ולכך הוי כאן שפיר שהיו מונים כל אחד ואחד לבדו ואפ"ה לא נמצא בהם עקש ונפתל וזהו נשיאת ראש ושמא תאמר שאינן בני עונשין שעדיין אינם בני עשרים. ולכך נאמר מבן עשרים שנה ומעלה וכבר נעשו בני עונשים ואעפ"כ לא חטאו:

במספר שמות. כי כל איש ישראל יש לו שם למעלה וכפי השמות כן יפקדו גם ירצה לומר כי לא היה המנין בגופים כי אסור למנות ישראל רק העלה שמותם כתוב על הספר ואח"כ מנו השמות ואם כן אין זה מספר גופים והוי כמו מנין בזק וטלאים כמבואר

בשמואל ומה שנאמר כל זכר לגלגלותם עיין במפרשים שמפרשים שהגלגול נשמות והיינו כי יש רק ס' ריבוא נשמות לישראל כמ"ש המקובלים ואיך יתכן שאין מספר לישראל אבל נשמה חדא נתגלגלת בגווית רבים וא"כ אין מספר:

כל זכר לגלגלותם. יש לפרש דאיתא דעל שלשה דברים נגאלו ישראל ממצרים האחד שלא נתערבו בבנו הארץ ושמרו עצמם לבלתי יזנו ב' על שלא שינו את שמם ג' על שלא שינו את לשונם וכולם באמת נרמזו בפסוק דאיתא במדרש דעובדי אלילים אין להם לה"ק כי גם אם ידבר עובד אלילים בלשון הקודש לש מתועב ולבם חשוב אצלם אבל ישראל המדברים בל' הקודש ראשם חשוב אצלם והנה המעלה האחד הוא שלא נתערבו בבנות הארץ ולכך אמר הכתוב ויתילדו על משפחותם לבית אבותם הביאו ספרי יחוסיהם והב' שלא שינו את לשונם אמר כל זכר לגלגלותם דראשם חשוב אצלם ומוכח שהיו מדברים בלה"ק והג' שלא שינו את שמם ולכך נאמר במספר שמות והא דלא נאמר גם בשבט לוי לגולגלותם נראה משום דאיתא איבעיא בגמרא מי שיש לו שני ראשים על איזה מהם מניח תפילין ומפרש דהוי מילתא דלא שכיח דכי האי יחיה י"ב חודש דטריפה הוי וטריפה אינו חי ולכך בלוי שהוא מספרם מבן חודש ויכולין עדיין לחיות אם יהיה לאחד שני ראשים וא"כ ימנה כשנים אם ימנה לפי גולגולת לכך לא נאמר לגולגלותם רק נמנו לגויות אבל ישראל שנמנו מבן עשרים וטריפה אינו חי וא"א שימצא בבן עשרים ב' ראשים ולכך נאמר לגולגלותם:

פסוק ג

מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן. דימי שנותינו בהם שבעים שנה והם מכוונים כנגד שבעה כוכבי לכת וי' שנים ראשונים הם כנגד מזל שבתאי והיינו מלשון שביתה ששובת האדם בביתו וי' שנים שניים הם כנגד מזל צדק ולכך בן י"ג למצות וי' שנים שלישים הם נגד מזל מאדים ולכן בן עשרים שנה הוא יוצא לצבא במלחמה לשפוך דם ובן ששים הוא בא במזל לבנה ולכך נעשה האדם אז לבן למראה הזקנה:

תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן. יתכן שנתנו מחצית שקל כופר נפש עי' רמב"ם וא"כ קופה של צדקה צריך שנים מפני החשד ולכך הוצרך לשנים ועוד נראה דבכהן היה מחשבה לחלוקת א"י וידעו ברוה"ק דמשה לא יכנוס לא"י נמצא שיהיה משה מעכבן מלמנות אותם דירא לנפשו ולכך היה צריך אהרן אתו לבל יעכב הדבר לבוא ולמנות מהר בלי איחור כלל. ואתכם יהיו איש איש למטה בחר גם בנשיאים לפי שהיה אז הענין לבוא לא"י כמ"ש המפרשים ונתחלק א"י לשבטים אבל לפי ריבוי אנשי' לשבט

היה נחלתם כמ"ש אברבנאל שבט מתי מספר לקח נחלה קטנה ושבט שמספרו רב לקח חלק גדול וא"כ צריכים הנשיאים לעמוד על גבם לראות ריבוי ומיעוט אנשים שבכל שבט כדי שלא יתרעמו אח"כ כי לקתה מדת הדין ולא הגיע להם חלק הראוי:

פסוק ה

ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם. הרצון כי אין זה חק ולא יעבור שיהיו הנשיאי' במעמד המספר דהא בפרשת פנחס במנין דערבות מואב לא היו הנשיאים במעמד המנין רק המה הואיל והקריבו קרבנם בחנוכת המזבח זכו למעלה זו להיות נמנים עם משה ואהרן בצירופו ולכך פרט הכתוב שמותם לדעת שהם אותן האנשים שהם הקריבו קרבנם והמה היו ראוים לכך ולא זולת ולכך אמר ואלה שמות וגו':

פסוק טז

אלה קרואי העדה. נראה לפרש דלא נבחרו מפי משה כמו שהיה ראוי למשה לבחור נשיאים כמ"ש ואתה תחזה אלא דא"כ יאמרו ישראל מה אהני לן הנשיאים המה יסכימו עם משה ודאי בכל דבר ולכך אמר קרואי העדה כי העדה נתרצו בם וקראום לנשיאים וגם ראשי אלפי בית ישראל המה במצרים וידעו כי לא שלטו המצרים בנשותיהם ולכך המה יהיו על היחוס נשיאי מטות אבותם:

ראשי אלפי ישראל הם. נראה לבאר דהנה במרגלים לא נזכר א' מהאנשים האלה ונראה דהנשיאי' הללו הכתובים כאן היו באמת נשיאים ביוצאי מצרים ולכך נותן להם הקדימה נמי בחנוכת המשכן ולכך כי קא דייקת כאן בקרא כתיב נשיאי מטות אבותם ובחנוכת המשכן ג"כ כתיב ראשי בית אבותם שהיו רק ראשי אבות מקדם היינו יוצאי מצרים אבל במרגלים כתיב ראשי בני ישראל המה שהיו בעת הזאת ראשים על ישראל:

פסוק יח

ואת כל העדה הקהילו וגו'. הא דהקהילו את כל העדה במנין זה דוקא נראה דכאן כתיב ויתילדו על משפחותם לבית אבותם דהביאו ספרי יחוסיהם ואם ישאלו לאחד מה יחוסך יאמר משבט פ' וממשפחה פ' ופן יאמרו מאין יודע אם יאמרו האמת שהוא ממשפחה פ' או האיך נודע הדבר למשה ואהרן שלא נמצא פסול במשפחתו לכך הקהילו כל העדה ואם היה דובר כזב או שנמצא פסול במשפחתו לא היו כל ישראל שותקין והיה א' מערער דאין זה מיוחס והואיל ונעשה דבר זה בהקהל ושתקו כולם הוא אות שהמה מיוחסים בלי פקפוק:

פסוק יט

כאשר צוה ה' את משה ויפקדם במדבר סיני. פי' אף ע"פ שלא צוה בכאן ליטול מהם שקלים היה משה נוטל שקלים והיינו מטעם ונתנו איש כופר נפשו וזהו כאשר צוה ה' את משה כבר במנין ראשון וזהו הפי' ויפקדם במדבר סיני:

פרק ג

פסוק א

ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דיבר ה' את משה בהר סיני. הנה רש"י הקשה האיך כתיב ואלה תולדות משה הא לא הוזכרו כאן רק בני אהרן ותי' דנקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה ביום דיבר ה' אל משה נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה עכ"ל וקשה הלא אפילו כל דקדוקי תורה ניתנו מסיני מפי הגבורה רק דאמרו לא יכולנו לשמוע מפני האש הגדולה הזאת והא תינח בשאר ישראל משא"כ בנדב ואביהוא אשר כבר העיד עליהם הכתוב ויחזו את האלהים ובאמת הם היו יכולים לקבל כל פרטיה ודקדוקיה מסיני כמשה רבינו ע"ה בעצמו דבהם נסתר הטעם לא יכולנו מפני האש הגדולה אך נראה דאיתא דהקדוש ב"ה היה שונה התורה עם משה לשלישים ולרביעים ולא הועיל לו ותמיד היה נשתכח ממנו עד שנתנה לו הקדוש ב"ה במתנה וזה היה מעלת משה משא"כ בנדב ואביהוא שבאמת שמעו ולא הועיל עד שלמדם משה ושפיר מוכח מכאן שכל המלמד בן חבירו תורה הוי כאלו ילדו או נראה לפרש דעל כן נקרא תולדות משה דבאמת ראוים היו נדב ואביהוא למות ביום מתן תורה שהציצו בשכינה אך משה ביקש עליהם רחמים והוי כאלו ילדם וזהו פירוש הכתוב ואלה תולדות אהרן ומשה הטעם דהיו תולדות של משה על ביום דיבר ה' וגו' והוי להם למות באותו יום רק בתפלתו תיקן אותם ולכך נקראו לו תולדות:

פסוק ב

ואלה שמות בני אהרן נדב וגו'. נראה לבאר דלכאורה קשה למה היה בירושה לבני אהרן ולא לבני משה רק דבאמת בא הכתוב לתרץ דחשב דנדב הוא הבכור ולו היתה ראוי הכהונה הגדולה אחר אביו ולא להצעיר וזה הוא הענין במשה דהבכור ניתן לעבודת כוכבים ומזלות ולא יאות לו המלוכה ולצעיר ג"כ אינו ניתן:

פסוק ג

אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים. הא דכתיב שני פעמים בזה אחר זה אלה שמות בני אהרן נראה דמנהג העובדי כוכבים ומזלות הוא באם אחד עולה לגדולת הכומרים לפי שינוי מפעלו והדרתו כך הוא גם כן שינוי שמו והזהיר התורה על זה שאינו כן בישראל וזה שכתב אלה שמות בני אהרן שני פעמים לבל ישנו את שמם ע"י עבודתם

ומשמרתם או נראה דכבר הקדמנו לעיל דניצולו בזכות משה ביום מתן תורה רק דיאמר דניצולו מפני ששינו את שמם ולכך אמר הכתוב אלה שמות דמקודם בלי שינוי ולפי זה אין לומר דשינוי שמם היה מועיל להם רק בחסדי ה':

פסוק ד

וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה'. נראה לבאר על דשינה כאן הלשון מן פ' שמיני דכתיב שם וימותו בקרבתם לפני ה' ונראה דבאמת חד טעם הוא והא בהא תליא דהנה לכאורה קשה להבין על מה הביאו אש זרה וגם ביותר תמוה עליהם דעלו בהר ולא היו יראים מפני האש הגדולה אשר כבר הוזהרו לבל יגעו בהר כל הנוגע בהר מות יומת רק דחשבו והבינו דאש של מעלה אינו מכלה ולכך הציצו בשכינה ומזה הטעם חשבו ג"כ שאש של מעלה לא מהני מידי לקרבנות כי אינו מכלה ולכך הביאו אש זרה וזה היה מסתעף על הקרבתם לפני ה' ושפיר חד טעם הוא:

ובנים לא היו להם. דידוע מה דאיתא בגמ' מפני מה נאמר בדוד שכיבה וביואב נאמר מיתה דדוד שהניח בן כמותו שייך בו לשון שכיבה ויואב לא הניח בן כמותו נופל בו לשון מיתה והיינו נשכחתי כמת מלב כי אין לו זכרון בארץ כלל וז"ש כאן וימותו וקשה למה לא כתוב בהן לשון שכיבה לכך אמר ובנים לא היו להם ואין שייך בהם לשון שכיבה:

או נראה דהכתוב בא לומר הא דלא מתו בניהם של נדב ואביהוא על דבר חטאיהם אשר חטאו לנכות אותו על כן אמר הכתוב ובנים לא היו להם ולא הוי להו לנכות רק וימותו בעצמם ונראה לתרץ קושיו' העולם שהוקשו הא אהרן גם כן היה מקטיר קטורת באש זרה רק נראה דידוע דשני מיני השפעות הם מלמעלה האחת הוא השפעה לקיום כל המין היינו לאומות העולם וכל ברואיו הכל ביחד רק השפעה השנית אינה יורדת רק על ישראל עם קדוש אשר בחר בם ה' מכל העמים משא"כ לזולתם וזה היה ענין הקטורת של אהרן להוריד השפע זאת לכל המין ולכך בקטורת צריך להיות חלבנה היינו שיחדיו ידובקו ויהיו צדיקים ורשעים חד בחבירו זכה משא"כ בני אהרן הם הביאו קטורת פעם שנית היינו רצו להוריד השפעה ממעל על ישראל עם קדוש ובזה אינו צריך אש זרה וזהו שקלקלו באש זרה וזהו שדייק לעיל בפרשת שמיני אש זרה אשר לא צוה אותם. איתא במדרש דמיתת בני אהרן היה דהיו באים שני חוטים ונתחלקו לארבע והיה נכנס בתוך חוטמיהם וצריך להבין למה נענשו דוקא במיתה זו רק נראה דידוע מה דאיתא בגמר' דכל המורה הלכה בפני רבו ישכנו נחש וידוע כשבאו לישראל במדבר אמרו האיך נלך לארץ נחשים באו שני חוטים של אש והמיתום נמצא דלא היה נחשים במדבר והנה אמרו

בגמרא דלא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני רבן וראוי להם שינשכם נחש רק על דהיה במדבר סיני ולא היה כאן נחשים ולכך מתו באותו מיתה כעין מיתת נחשים: **ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם**. על פני דייקא והיינו בחייו דבאמת נשמתן של נדב ואביהוא נתגלגלו בפנחס והוא היה ג"כ כה"ג רק זה היה לאחר מותו משא"כ אלעזר ואיתמר ויכהן על פני אהרן אביהם על פני דייקא היינו בחייו:

פסוק ה

וידבר ה' אל משה לאמר הקרב את מטה לוי וגו'. ונראה לתת טעם למה הקריבם דוקא משה דהנה הרמב"ן נתן טעם על מה שלא שעבד פרעה את שבט לוי הוא על דהיה לוי ראש ישיבה במצרים דכתיב יורו משפטיך ליעקב כדאיתא בזוהר ולכך היה להם חירות ממסים וארנונות כדאיתא בגמרא המקבל עליו עול תורה וכו' אך לי נראה לתת טעם אחר דידוע מה דאיתא בגמר' דמשיחא יתיב בשערי דרומי והוא סובל עונות ישראל דמשיח הוא מתקן בתיקוני' לגאולת ישראל ואם כן אם הוא אינו סובל יסורים של ישראל אינו ראוי כלל להיות משיח וזהו היה כוונתו של פרעה לבטל שבט לוי מעבודה לבל יגיע להם גלות ואינם מוכנים לבוא מהם מושיען של ישראל ולשוא חשב כי ה' הפיר מחשבתו וא"כ עיקר הגרם לביטול עבודה משבט לוי היה משה ולכך הקרב את מטה לוי:

פסוק ז

ושמרו את משמרתו וגו'. דהנה ידוע מה דאיתא יבוא זהב של משכן ויכפר על העגל וזהו שייך דווקא בישראל משא"כ שבט לוי דלא חטאו בעגל ויאמרו דאינם צריכין כלל לעבודת המשכן לכך הזהירה התורה באזהרה יתירה להם ושמרו את משמרתו וגו':

פסוק ט

ונתת את הלוים לאהרן ולבניו נתונים נתונים המה לו מאת בני ישראל. דכבר חל גם עליהם השעבוד במצרים והם בטלו מהשעבוד וישראל נשתעבדו תחתיהם והוצרכו לעבוד תחתיהם עבודת המשכן:

פסוק יב

ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגו'. איתא במדרש מלמד שנתערבו זה בזה בנות ישראל בבני לוי ובנות לוי בבני ישראל ויש לתת טעם למה שמדרש הוזקק לפרש כן ונראה דשבטי י"ה עדות לישראל היינו שהיו משתעבדים בהם במצרים ואמרו אם בגופם שלטו כל שכן בנשותיהם ובשבט לוי לא שייך לומר כן דלא היו משתעבדים בהם כלל וזהו הענין דביחוס בני ישראל כתיב למשפחותם לבית אבותם ובשבט לוי לא כתיב ביחוס לבית אבותם והיינו מטעם הנ"ל דלא היה צריך לכך בשבט לוי וזהו הענין כאן דהקב"ה לקח את שבט לוי לעבודת המשכן ולא שאר ישראל וח"ו יהיו סבורים

דממזרים הם ולכך פי' המדרש דנתערבו ופי' הפסוק מתוך בני ישראל דגם בלוים יש תערובות מזרע ישראל וצ"ל דכשרים ושפיר אמר שבטי יה הוא עדות לישראל:

פרק ד

פסוק כב

וידבר ה' אל משה לאמר נשא את ראש בני גרשון גם הם למשפחותם. הנה במנין בני קהת נזכר משה ואהרן וכאן במנין בני גרשון נזכר רק משה נראה הטעם כי אמר במדרש דלכך הקדים קהת לגרשון משום יקרה היא מפנינים שהיו נושאי הארון רק הוא גופא קשיא למה לא ניתן לבני גרשון לישא הארון שהיה הבכור אבל הטעם כמו שאמרו בבנין בבהמ"ק דלא בנאו בראש ההר רק בין כתיפיו שכן והטעם דזהו מורה גם על התורה כי מציון תצא תורה ות"ח אינו רשאי להיות גבה רוח אבל גם לא נאות לו להתערב עם שפלים כדאמרינן ת"ח צריך להיות לו גאוה שמינית שבשמינית וכן כתב הרמב"ם בהל' ת"ת שיהיה מובדל וכו' וכאותו שאמרו מאן דמשתעי בהדיה ר"ל בשוקא היו מוסרין לו פקדונות בלא סהדי ולכך לא היה התורה בראש ההר וגם לא בשטח קרקע השוה רק בהר ממוצע ולעולם יבחר אדם בתורה בדרך ממוצע וכן היה בקהת שלא היה בכור כי גרשון גדול ממנו ולא הצעיר כי מררי הצעיר והיה ממוצע וכך הוא דרכו של תורה ולכך נמסר ארון שבו תורת ה' ביד קהת ומשה היה עניו מאוד יותר מטבע הראוי כי לא קם עניו כמוהו ולכך לא נמסר מנין קהת ביד משה לבדו. גם משה זכה לכתר מלכות יותר מאהרן שהיה כהן ומלך עדיף מכהן אף שהיה אהרן גדול ממשה משום דמשה קיבל תורה ויקרה היא מפנינים ע"כ זכה למלכות ואם כן אלו משה מנה גם כן את בני קהת לבדו היו אומרים לכבוד עצמו הוא דורש דלכך מנה הוא את בני קהת לבדו כיון שיש להם חשיבות נושאי תורה לכך היה הצווי ג"כ על אהרן גם בקהת א"א לפקוד אותם ע"י שקלים מפני שהיה בתוכם כהנים וכהנים אינם שוקלין כמאמר ריב"ז דכתיב כל מנחת כהן כליל וכו' ולכך היה המנין ע"י אהרן דאיהו מסטרא דרחמים וברכה ולית ביה חשש נגף כמ"ש המקובלים משא"כ בגרשון דלית בהו כהנים והיו יכולים ליתן מחצית השקל ולכך לא היה המנין רק ע"י משה לבדו גם קודם חטא העגל היה עבודה בבכורים ומכ"ש שהיה לגרשון משפט הקדימה רק ע"י העגל נענשו הבכורים וכדי שלא יקנאו שאר בכורי ישראל בגרשון לא הועיל בכורתו לזכות בארון והעגל היה קצת בסיבת אהרן לכך לא בא הדיבור בפקודת גרשון לאהרן:

נשא את ראש בני גרשון גם הם למשפחותם לבית אבותם. כי כל נשיאת ראש היה מנין לייחס ישראל שלא יוציא עליהם לעז לומר אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כ"ש ולכך

היה המנין בישראל בשנה שניה ליציאת מצרים וזה היה נשיאת ראש כי ידוע דיצ"מ היה ב' אלפים ת"נ לבריאת אדם הראשון ואדם הראשון נולד בשנה שניה לב"ע וכמ"ש הרמב"ם בהלכות שמיטה פרקי' ע"ש הרי מיציאת מצרים לבריאת עולם ב' אלפים תמ"ט ושנה שניה מיצ"מ ב' אלפים ת"ן וידוע דכל ע' שנים אנדרלמוסיא בא לעולם ומתים כל ממזרים ואם תחשוב מיום בריאת עולם ע' ע' שנים הרי כלים בשנה שניה ליצ"מ ואם אלו היו ח"ו ממזרים היו ראוים למות במגפה והם כולם חיים ונהפך הוא דכל אותה שנה מתשרי עד אייר לא מת אחד כמש"ל פרשת כי תצא ברש"י ואם כן מוכח דאין בהם חשש ממזרות וזה היה נשיאת ראש אך זהו בישראל צריכין מנין דאם בגופן שלטו אבל בלוים לא שייך כן דל נשתעבדו כלל וה"א דאין צריכין למנין וגם המנין היה כמ"ש המפרשים כי חשבו לילך תיכף לארץ ישראל ולחלוק לארץ ישראל וזה הכל לא שייך בלוים דאין להם חלק בארץ ישראל אבל בקהת יתכן המנין משני טעמים אחרים אם שהיו מוציאים לעז על הארון כי מכלה כל המתעסקים כמ"ש פחד למלך דוד להביאו לביתו עד ששמע שנתברך בית עובד וביותר היה ראוי להיות פחד על נושאי הארון ולכך נמנו בני קהת לראות מנינם קודם שהחלו לשאת אותו ומנינם אח"כ ויהיה מבורר שלא נגרע מהמנין כי אם העדיף והיה לברכה גם להיות כי היה המנין לייחס משה ואהרן שלא יאמרו שהם פסולים כי עמרם נשא דודתו וגם בני משה ואליעזר היו נכדי יתרו שפיטם עגלים לכוכבים ומזלות ולכך נמנו ונתייחסו לבית אבותם כמו בפנחס שהוציאו לעז ונתייחס למשפחת אביו וזה שייך הכל בקהת אבל בגרשון לא שייך הנך טעמי וה"א דאין למנות אותן קמ"ל למנותן ג"כ שהוא לגיון של מלך ומנינם הכל במספר ומדה ומנין הראוי ולכך כתיב בגרשון גם הם:

למשפחתם לבית אבותם. בזו היה נשיאת ראש כי אמרו חז"ל בן נח יש לו שאר אם ואין לו שאר אב והטעם פשוט כי אביהם לאו ודאי שהם מזנות תחת בעליהם אבל אמם ודאי ואם כן נשיאת ראש לישראל שהם כשירים וצנועים מעריות וזהו למשפחותם ולבית אבותם. אבל עוד הענין כי ידוע לדעת תלמי ושאר חכמי הולדות כי מזל האב אין גורם לבן כלום עד שנאמר הואיל והוא נולד במערכה טובה כך יהיו בניו עשירים ונבונים וכדומה אבל מזל האם גורם לכך ישפטו במזל שלה אם תצליח בבניה וכדומה ולכך הנביא שהיה מתאונן לקושי מזלו אמר אמי אוי לי כי ילדתני כי מזל שעה גורם ובן נח הוא תחת המזל ולכך יש לו שאר אם אבל ישראל הוא למעלה ממזל ואמר יש לו שאר אב וזהו נשיאת ראש למשפחותם לבית אבותם להיות שהם למעלה ממזל ואמר בקהת וכן במררי למשפחותם קודם לבית אבותם ובגרשון בהיפך לבית אבותם למשפחותם כי בני

מררי אף שבמנין כל הלוים מבן חודש ולמעלה היו פחותים משאר אחיהם אבל במנין בן שלשים היו מרובים מאוד משאר אחיהם וזהו לאות כי במצרים היו פרים ורבים ביותר מאחיהם דבני שלשים נולדו במצרים וא"כ מורה דהיו צדיקים כי קרה בהם נס שהיו פרים ורבים יותר מהטבע וע"כ במררי משפחותם לבית אבותם כי המשפחות והזרע מעיד בעצמו על צדקתם וכן בקהת שיצאו משה ואהרן לא קם כמוהם משא"כ בגרשון אבותם להם פאר ולכך הקדים אבות למשפחות ומזה הטעם שבני מררי פרו ורבו יותר מהטבע זה ראיה שאין בהם חשש ממזרות כי אמרו דלכך מניח הקדוש ב"ה לילד ממזר דעולם כמנהגו נוהג ואין רצונו לשנות הטבע אבל לעשות נס להוליד ממזר זה לא יתכן וא"כ מה שפרו ורבו חוץ לטבע מורה על כשרותם ולכך נאמר כאשר יענו אותם א"כ יאמרו אם בגופם שלטו וכו' כן יפרוץ שלא כדרך הטבע וזהו לאות על כשרותם שלא שלטו בנשותיהם ולכך בקהת נאמר הקהתי וכן בגרשון הגרשוני משום דשם י"ה עדות שלא שלטו בנשותיהם דכולו זרע אמת אבל במררי לא נאמר המררי דלא צריך עדות כמ"ש דפריה ורביה שלא כטבע אות על כשרותם:

פסוק כג

מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה תפקוד אותם. הטעם דישראל היו בן עשרים עד בן ששים שנה דשבעים שנה של אדם הן כנגד שבעה כוכבי לכת מלמעלה למטה נגד כל כוכב יוד שנים וא"כ בהגיעו לבן עשרים שנה אז הוא בא במזל מאדים שהוא לאושיד דמא כמ"ש ולכך יצא לצבוא צבא ולערוך מלחמת ה' ובהגיע לששים שנה אז בא במזל לבנה דלית ביה מגרמי' ואז הגיעו לאדם ימי הלובן כי הגיע לכוכב לבנה וחשכו הרואים בארובות כנודע ולכך תש כחו ולא יצא עוד לצבא אמנם לוי משרת ה' אין לו חלק במאדים חלקו של עשו ולכך מבן שלשים שנה שאז עבר מאדים ובן חמשים שנה דהגיע ונכנס למזל כוכב דהוא מחכים ולכן קראוהו התוכניים כותב כי הוא נמוך קלא וצריך כתב וחכמת סופרים ולכך נפסל בקול וגם לא יעבוד עבודה שיהי' יכול ללמוד ויהיה פנוי לתורה ולכך בן ששים לזקנה וזקן זה שקנה חכמה כי אז כוכב כותב מאיר בו:

כל הבא לצבוא צבא. שלשה חלקים שהיה בלוים קהת גרשון ומררי הם כנגד שלשה עולמות עולם השכלים הנבדלים שהם צורות הקדושות עולם הגלגלים אשר מלאכים מנהיגים אותם כמו שכתב הרמב"ם במורה בוכים ועולם התחתון השפל מורכב מארבע יסודות ונפש העולם ובני קהת נשאו הארון וכלים המורים על עולם העליון ולכך היו כרובים בארון מורה על מלאכים ועולם העליון שם צבאות ה' ובני גרשון עולם הגלגלים

ושם כוכבים בעלי שכלים משכילים ומלאכים המנהיגים והם שני צבאות ולכך היה גרשון נושא ליריעות כי כתיב נוטה שמים כיריעה ובאמת פילוסופים רבים מכחישים עצם השמים ואומרים כי הכוכבים שוכנים רק באויר דק ואולם ראיה שלהם כי לא מצינו צורה ברקיע והכוכבי' יש בהם טבע להוליכם אבל באמת יש רקיעים וכל רקיע הוא מכוכבים בלתי נראים לנו והוא כולו כוכבים רצופים זה לזה כמ"ש בכתמי החלבי ברקיע שקורין דען מילך קרייס שהם כוכבים וכן בכל רקיע ולכך נאמר ויוצא אותו החוצה הבט נא וספור את הכוכבים כי למטה לכוכבי' הנראים יש מספר וכמ"ש חכמי תכונה משא"כ למעלה וכוכבי' אלו הם רמוזים בקלעי החצר ולכך כוכבי' הגדולים הנראים יש להם מכסה כמ"ש חז"ל נרתיק וכן אמרו חכמי תוכנים וגם העניני' מכסים ובהם אורות הככבי' משתנים במראה קשת וזהו כעין תחש ששש בגוונים ומתהפך במראה קשת וזהו ומכסהו ומכסה תחת שני כסוים אבל החצר שהיה מורה על כוכבי' בלתי נראי' לקטנותה אין צריך כיסוי ולכך לא היה מכסה לחצר והנה מנהיג עולם הגלגלים הוא מלאך גבריאל כמ"ש שהוא השכל הפועל ושר העולם והוא לבוש הבדים כהן למעלה וכן היה למטה קהת היה נגד העולם השכלים היה צבא אחד להקדוש ב"ה לכך נאמר לצבא ומנהגם ע"י הקדוש ב"ה ולכך נאמר ראשם אליעזר אלי עזר שהוא עמם אמנם גרשון נגד עולם הגלגלים לכך היה כל משאם בעגלות כמראה אופנים שהוא עולם הגלגלים וכן איתמר אף שהיה גם על בני מררי שהם נגד עולם השפל מ"מ הכל בגלגל כמ"ש המורה נבוכים ולכך הכל בעגלות וגרשון שהיה נגד עולם הגלגלי' שם שני צבאות מלאכי' וגלגלים נאמר בו לצבוא צבא שנים והיה ע"י אהרן הכהן ההנהגה כמ"ש ע"פ אהרן כמ"ש למעלה ע"פ גבריאל:

ולמררי. הקרשים נגד עולם התחתון עצי שטים עומדי' והארץ לעולם עומדת לו יש ג"כ רק צבא אחד מן עולם הגלגלים לכך נאמר בו רק צבא אחד כמו בקהת וידוע מה שאמרו חכמינו ז"ל אשר שם שמות בארץ אל תאמר שמות אלא שמות והיינו שכל אחד בארץ יש לו שם למעלה וכפי שמו הוא ענין השפעתו מלמעלה ולכך אמרו באדם הראשון שקר שמות והיינו בחכמתו שהשיג כחו והשפעתו למעלה ולכך נאמר במררי בשמותם כי הוא ענין ארצי וכבר נודע כי מן הגלגלים ולמטה היא עולם התמורה כי הגלגלים משתנים במצבם וחוזר הגלגל פנים ואחור ולכך הקרבנות שהם מלמעלה מהגלגל נאסר בהם התמורה וזה היה הכל ע"י איתמר לשון תמורה ונאמר שנפקדו גם ע"י הנשיאים כבר תמה במדרש מה טיבם של נשיאים כאן אבל באמת הם נתמנו לשלוחים מעדת כל ישראל לעמוד ולשרת עבורם ואפי' בכהנים נסתפקו חז"ל אם שלוחי דידן הם אבל

הלוים ודאי נתמנו לשלוחים מעדת כל ישראל ולכך היה במנינם לעמוד ולשרת משה ואהרן וראשי אלפי ישראל במקום כל ישראל לעשות ללוים שלוחים שהם יהיו במקום כל ישראל לשרת במקדש וזה פקוד לשון צווי ומנוי שליחות:

פסוק לו

ויהיו פקודי בני קהת למשפחותם אלפים שבע מאות וחמשים. אלפים כנגד ארון ותורה שקדמה אלפים שנה אלפא רבתא וזוטרי. שבעה מאות כנגד מנורה שבעה נרות המחכימים בתורה שהוא תכלית האדם אל תקרי מה אלא מאה וכנגד שולחן שהוא להעשיר וכן מזבח קטרת להעשיר הוא רק חצי שלימות דאין אדם מת וחצי תאותו בידו לכך באו חמשים:

פסוק מט

ביד משה. ובגרשון לא נאמר ביד משה כי כאשר דרשו חז"ל ביד משה המערער על הכהונה כן הדבר בלוים והערעור הוא כי לבכורים היה הממשלה והיה להם ערעור על הלוים ובגרשון אין ערעור כי היה בכור ולכך לא נאמר בו ביד משה וגם יד משה היה גורם שברי לוחות כדכתיב וידי משה כבדים וזהו גרם לסילוק בכורים וזה לא היה בגרשון כי היה בכור:

פרק ה

פסוק יב

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו וגו'. איתא במדרש לאמר לדורות נאמר ונראה לבאר דלא היה מהצורך במדבר להשקאת סוטה על פי מה דאמרו בגמרא דהמן שהיה נופל במדבר היה בודק אם הוא סרח על אשתו או אם אשתו סורחת עליו דאמר להם משה דינו לבוקר משפט למחר אם נמצאת עומרה בבית בעלה בידוע שהוא סרח עליה ואם נמצאת עומרה בבית אביה בידוע שהיא סרחה עליו וא"כ באמת אינו מן הוצרך כלל להשקאת סוטה אלא על כרחך דלדורות נאמר:

הנה אמרו דלכך נסמכה פרשת סוטה למתנות כהונה להורות דאם מעכב מתנות כהונה סופו להביא את הסוטה לכהן ויש להבין מה זו מדה כנגד מדה ונראה ע"פ מה דאמרו הגוזל מתנות כהונה נכסיו מתמוטטין ובא לידי עניות וכן מצינו הרגיל בזנות בא לידי עניות כדכתיב בעד אשה זונה עד ככר לחם וא"כ אם לא היה גוזל את הכהן ולא היה בא לידי עניות לא היתה אשתו מזנה דהיתה יריאה לשתות מים המאררים אבל השתא דגזל את הכהן ובא לידי עניות הוא יחשוב שבא לו מחמת זנות ולא מחמת גזילות הכהן וא"כ אינו מנוקה מעון ואין המים בודקין אותה ולא תחוש לקנאה של בעלה והוא עשה לה

פתח לעשות כהאי ולכך אמרו חכמינו ז"ל איהו בקרא שע"י שהיא חושדתו שגם הוא מזנה איהי בצנעא גם היא מזנה וא"כ תליא הבאת סוטה אל הכהן בגוזל מתנות כהונה: **דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם**. ולפרש הלשון כפול נראה דידוע דדיבור הוא לשון קשה ואמירה הוא לשון רכה ואין דרך להדריך לאנשים בלשון רכה כמו לנשים ולכך אמר דבר בל' קשה אל בני ישראל הם הזכרים ואמרת בלשון רכה אליהם היינו למי שנוגע גוף הדברים הם הנשים:

איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל. נראה לבאר הכפל (לי נראה) כי יש שני סוגים באשה מזנה תחת בעלה האחד שנכנס בה רוח שטות רוח זנונים וחמדה לחבק חיק נכריה וזהו כי תשטה אשתו. והשני אם בעלה עקר שכל הטעם שלה למעול בו מעל דאמרה בעינא חוטרא לידה וכו' וגם להסיב נחלת בעלה לבל ירשו זרים היא מזנה עם אחרים שתלד ויהיו בניה יורשים כדמצינו עובדא זו בדוכתא טובא וא"כ הרי כאן מעל וז"ש כי תשטה ומעלה מעל ונאמר איש ואיש כי הם בחינות שונות גם אמר איש איש כהן וישראל כי אף אנוסה אסורה לו וה"א באנוסה והיא מכחשת ג"כ תשתה מים המאררים להיותה אסורה לבעלה כמו בישראל המזנה ברצון לכן נאמר איש איש דהן כהן והן ישראל צריכה לשתות אשתו ברצון ולא באונס:

כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל. והיינו כמ"ש מהרי"ק אף שהיא בזה שוטה וחסרה דעת לדעת איסור הניאוף ואומרת מותר מ"מ אסורה הואיל דמכל מקום נתכוונה למעול מעל באישה דדוקא אם נחלפה לה בעלה באחר וכסבורה דבעלה הוא ומקרי שוגג דלא נתכוונה לזנות משא"כ באומרת כסבורה שהוא מותר ולכך לא כתיב ותמעול מעל בה' וזהו מאמר הכתוב אף דתשטה דהיינו שהיא שוטית מכל מקום אסורה ואמרו חכמינו ז"ל דמכאן דאין חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות והוא כן בכל עבירות והא דכתיב כן דוקא בסוטה דבזה הורה לנו התורה העיקר ושורש חמרי של עבירות בא לאדם מאשה מנאפת מחוה שבא עליה נחש באכלה מעץ הדעת ולכאורה אדרבה ע"י עץ הדעת נתחכמו כי התורה אמרה ע"י נפקחו עיניהם והנחש אמר שע"י אכילתם ידעו טוב ורע והיש מדע יותר מזה אבל באמת כבר כתב הרב המורה שנשאל על כך וכי יתכן שקודם החטא היו חסרי מדע להבחין בין טוב לרע וע"י חטא יקבלו דעת וכי יהיה חוטא נשכר ועל זה כבר כתבתי תירוץ דהענין הוא דמי שהוא חכם מבחין ומכיר הטוב בעצמותו אבל מי שאינו חכם אינו מבחין בעצמותו עד בעת רואו נגדו הרע המנגד לטוב ולא מקדם וזה לחסרון שכלו שאינו מכיר בטיב הטוב רק ברואה מנגדו וקודם החטא לא השיגו הרע רק הבינו הטוב בעצמותו אבל לאחר החטא הבינו הטוב מתוך הרע ולא הכירו

הטוב רק בשומם למולו הרע וזהו יודעי טוב ורע וזהו חסרון והעדר השכל שלא ישנו הדבר בעצמותו רק מפאת מנגדו וכן העידה התורה כי אשה שוטה ואינה מבחנת הטוב לשמור ברית בעלה עד שתשיג הרעה לשתות מים המאררים אז תכיר הטוב והרע וזהו חטא אכילת עץ הדעת ולא תחשוב שהיה גורם חכמה רק העדר חכמה ולכך כתיב כי תשטה והיא לא נתפשה פי' דל"א דהיא אנוסה דהיצר אלבשה כמאמר אבוה דשמואל ולכך קאמר ונסתרה דמי הסתירה ומי הכריחה לסתור ועל זה אין טענת אונס:

פסוק יד

ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה. הנה בגמרא אמרו רוח טהרה וחד מ"ד אמר רוח טומאה ושניהם אמת דענין הוא דיצר הרע בחכמתו אשר נתחכם לאדם להפילו ברשתו מפתהו על יד על יד ירבה ומכח זה הורגל לדבר עבירה ועבירה גוררת עבירה ואחר אשר הסית את האדם וחטא בכל מה שלבו חפץ הוא נעשה שטנו של אדם כמ"ש הוא השטן הוא היצה"ר אינו מניח את האדם עד שיכרה לרשע שחת ומפיל אותו לשאול תחתית וזהו רוח הטומאה אבל הרוח קדושה אינו כן רק מזהיר האדם קודם שבא לידי הרהור חטא וכן כאן גבי האשה דמקודם בא היצה"ר אל האשה לפתות אותה להסתתר עם אנשים אחרים ואחר כך בא השטן אל הבעל לקנא אותה ואחר הקנאה אינו מניחה עד שתסתתר פעם אחרת ותזנה כדי להשקותה מי המרים וצבתה בטנה וזה שאמר ועבר עליו רוח קנאה והיא נטמאה הוא היצה"ר רוח טומאה הוא היצה"ר להסית אותו לקנא לה אחר סתירה ראשונה ואח"כ מפתה עוד לאשה שתסתתר ותזנה או עבר עליו רוח קדושה לקנא אותה אחר סתירה ראשונה והיא נסתרת עוד ולא נטמאה דרוח קדושה הזהירה שלא תזנה בסתירה השנית וז"ש בגמרא רוח טומאה ורוח טהרה ולכך נאמר בקרא שני פעמים ועבר עליו רוח קנאה ועל שני אופנים הנזכרים רמזה התורה:

פסוק טו

והביא האיש את אשתו אל הכהן וגו'. כבר אמרו כאשר יעבור איש מנאף או אשה מנאפת נגד אבני האפוד וחשן יכהו האבנים א"כ זה יהיה סימן לכהן אם היא טמאה או טהורה ולכך והביא אל הכהן גם אהרן התנצלות שלו שלא חטא בעשיית העגל הוא כי אמר ליקח נזמי נשים ובטוח היה שלא יתנו והטעם כי כל מגמתה לעבוד כו"ם הוא להתיר עריות וזהו לא יאבו הנשים ואם כן לפי לדעת אשה דמזנה לא שפט אהרן יפה שנשים יסרבו ליתן ואין ראוי לזרע אהרן לכהן כיון שחטא אהרן ולכך יביאה אל הכהן לתבוע עלבון הכהנים ושורש יחוסם הוא אהרן וגם כל המעשים של ענין שתיית המים היה מחסד ה' כי ראוי היה לאשה זו לאבד עוה"ז ועוה"ב וע"י המעשים של שתיית המים

נתכפר עליה ע"י שקיבלה עונשה בעולם הזה ויש לה עוה"ב והוא חסד גדול ולכך והובא אל. הכהן שהוא חסד:

והביא את קרבנה עליה עשירית איפה קמח שעורים לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה כי מנחת קנאות היא מנחת זכרון מזכרת עון. הנה היה מנחתה עשירית האיפה כמנחת עני אין עני אלא מדעת והיא דעת חסירה כי תשטה היינו שוטית וחז"ל קראוהו סוטה ס' תמור ש' וחסר מן ש' כמנין מר כי מר לה ושותת מי המרים והיה מנחתה שעורים מאכל בהמה כי אשה נקראת לחם כדכתיב את הלחם אשר הוא אוכל קראן לו לאכל לחם ובהמות ונשותיהם שוין ונבעלים לכל המין והיא היתה מנאפת הרי לחם בהמה הרצון כאשה בהמה והנה קודם חטא היה עץ הדעת חטים חטה בגימטריא כ"ב אותיות התורה והיה נפרץ הדעת והחכמה למאוד ארוכה מארץ מדה ולאחר הקלקול מנחש נעשה מחטה שעורה מאכל בהמה ולכן צעק אדם אני והחמור נאכל באבוס אחד והיה לחכמה שיעור וגבול להשיגה ברוב יגיעה ולכך איקרי שעורה לשון שיעור וגבול ולא זכו רק למצוה טבעיית שנפש בהמה ממש תשיגם והן י' דברים שכולם טבעיית כמו שאמרו המפרשים ולכך שעורה בהיפך אתוון עשרה ולכך במרה נצטוו י' דברים והיה בפסח קרבן שעורים היינו עומר אבל במתן תורה לכל התורה שני לחם מחטין ואשה שהיא היתה שארו ונעשה ע"י אדם נחש שאור שבעיסה ובתחלה היתה שאר בא' תפקחנה עיניהם נעשה ע' בנחש ונעשה מן א' שהיו מקדם בעולמות עליונים שהם בלתי מושגים לגשם והיא אין והיא נתנה עין בנחש ונעשה א' ע' ונעשה שער והיא שעורה וז"ש כל הפסוק לשעורים נאמר עצם כשעורה מטמא כי היא כעצם מעצמיו והיא גרמה טומאה ונעשה שעורה ולכך עצם כשעורה מטמא והנה קודם חטא היה בחינת אדם במרכבה ואח"כ בע' שרים שזהו שעורים ע' שרים ואח"כ שדים זהו עדשים ע' שדים הניתן לאבלים:

לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה. נראה דשלשה דברים חייב הבעל ליתן לאשה כמו שכתוב שארה כסותה ועונתה לא יגרע והיא מואסת בכל אלו ולכך תביא קרבן להורות זאת. ונרמזו באלו ראשון קמח הוא שארה היינו מזונות ושמן דקודם תשמיש היה סכים בשריהם בשמן לבונה על דרך מאמר הכתוב בכל עת יהיו בגדיך לבנים וזהו כסותה ונרמזו בפסוק ואם שלש ר"ת שעורה לבונה שמן:

מזכרת עון. היינו חטא חוה כי על ידה נתהווה הניאוף באכילת עץ הדעת ויין היה בעץ הדעת אבל לא שמן גם לבונה הוא שרף הנוטף מעץ לבונה אבל שרף שהיה מעץ הדעת

הוא אדום ומזה שרש נחש הנקרא נחש שרף כי יונק משרף כל עץ ולכך לא היה עליו שמן ולבונה כלל:

פסוק יז

ולקח הכהן מים קדושים. כל ענין הכהן כמ"ש כי אשה זו לפי ניאופה אבדה עוה"ב וכהן מסטרא דחסד לו הדבר לעשות להצילה להביאה לחיי עוה"ב וידוע כי דור המבול עשו זמה ומים זדונים שטפו אורה ואבדו שני עולמים אבל אשה זו להציל אותה יקח מים קדושים והם יגינו עליה מעונש עוה"ב ומים הזדונים הם חשך כדכתיב וחשך על פני תהום ולא שמשו מזלות בעת המבול אבל מים קדושים שרוח אלהים חופף עליהם אור ולכך כתיב ורוח אלהים מרחפת וגו' ויאמר יהי אור ולכך מים קדושים שרוח אלהים חופף עליהם היה מן הכיור במראות הצובאות אור ולא חשך והבן ונתונים בכלי חרס דכמו דכלי חרס אינו מטמא אלא מתוכו ולא מגבו כך האשה אינה טמאה אלא מתוכה אבל בפריצות בעלמא אינה טמאה ואין המים בודקין אותה וכמו בכלי חרס אם נטמא שבירתו זו והיא טהרתו כן היא אם נטמאה מיתתה בעוה"ז היא טהרתה לעוה"ב וכן עפר כי וכפר אדמתו עמו גוף עפר מכפר ואמרו חז"ל ממקום כפרתו נברא כי מן עפר ביהמ"ק נברא ממקום המזבח ולכך עפר כי משם נתכפר כי עפר אתה ולעפר תשוב ולכן עפר מקרקע משכן יקח וזהו כי אשה שהחמיצה היא שאור בתרגום נקרא חמע ראשי תיבות חרס מים עפר ולצורך שלש אלה כי הוא מבטל ארס נחש אשר עפר לחמה:

פסוק יח

והעמיד הכהן את האשה לפני ה'. בשער עזרה כי לפתח חטאת רובץ כי שם יחנו שדים כמו שאמרו לעיל פרשת תזריע ולכך שם שדי משמר אצל הפתח והנה שטה בגימטריא שדי כי שטה מדרך שדי ונדבקת בדרך בחטאת הרובץ בפתח ולכך יעמידנה הכהן בשער וגם נראה כי שדי עומד אצל הפתח הוא אשר אמר לעולמו די שלא ירדוף האדם אחר תאוות המותרות והיא לא עשתה כזאת לכך העמידה בפתח:

ופרע את ראש האשה. כי שער מורה על מותרות כנודע כי לרבוי שערות ירבה חמדת המותרות ולכך עשו מלא שערות היה מלא תאוה ואמר הלעיטני נא ובאמת צורך העולם הוא חמדת האכילה וכדומה לקיום העולם אבל צריך להיות בגבול ומדה ומבלי להיות פרוץ במותרות רק לשום רסן וקשר מבלי לצאת חוצה וזה שכתוב ויבן את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והיינו שקשר השערות לבלי יפרוץ המותרות לחוץ רק יהיו מקולעים וקשורים מבלי להיות פורץ רק אסור וקשור וזהו רמז קולע אל השערה ולא יחטא דמי שקולע שערות מבלי להניח בקשת המותרות לרוב לא יחטא הוא האשה שלא קשרה לחמדתה רק פרצה בה ולכך סתר הכהן קליעת שערה:

ונתן על כפיה את מנחת הזכרון כי נאמר אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה כי מתחלה היו דו פרצופים לאחדים לא יתפרדו והוא דיו"ד של איש נכתבה י' ו' ד'. וה' של אשה נכתבת ה הוא ה' ו' והוא עשר כמו י' של איש ואם הם באחדים הרי יו"ד תרין יודי"ן והם באחד אבל כאשר חטאה חוה נפרדה דו מן י' ונעשה דוי והרי תרין יודי"ן הרי כ"ף וזהו אחור וקדם מתחלה צרתני זכר ונקבה יו"ד ואחר כך נתפרדה ותשת עלי כפכה שנעשית כ"ף וכן היא האשה שמעלה מעל באישה ונפרדה ממנו לכך נותן על כפה שנעשה מי' כף:

וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. עיקר הדבר הוא כי מרים הוא על עוה"ז כי אחריתו כיום מר כדכתיב מר ממות והיינו כי המות בא ע"י טפה של מ"ה ומר בלה"ק טפה כמ"ש כמר מדלי אבל ומאררים ארורה בעוה"ב ולכך מרים ומאררים כי כך היה בדין משפט האשה המנאפת לאבד עולם הזה ועולם הבא:

פסוק יט

אם לא שכב איש אותך הנקי ממי המרים. כי ס"ד הואיל והביאה עצמה לכך לסתירה עם איש אחר לעבור על איסור יחוד שהוא איסור תורה א"כ יבדקו המים עכ"פ בעונש קטן לכך אמר הנקי כי בושה בדברים כאלה מכפרים:

פסוק כא

ואמר הכהן לאשה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך. זהו כי כל מגמת הכהן החפץ חסד לבל תאבד עולם הבא ובזה תכופר ולכך אמר לאלה ולשבועה שיאמרו ראו מה שקרה לפלונית ונוסרו הנשים הפרוצות וא"כ יגולגל על ידה דבר טוב שישובו רבים לעבוד ה' ולסור מדרך רע זהו גרם של זכות לה שלא תאבד עולם הבא ולכך זה מכהן ברחמים וזה שתהיה לאלה ולשבועה הוא לטובתה להיות לה זכות:

בתת ה' את יריכך נופלת ואת בטנך צבה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך. הנה בדקו המים היפך מקללות הכהן ואמרו חכמינו ז"ל בקללה הקדים ירך לבטן שבה התחילה בעבירה תחלה אבל הבדיקה היה ראשון בבטן והטעם שנשתנה מאמר הכהן לבל יאמרו דבאמת אשה נקיה היא רק דקללת הכהן חל בה דקללת חכם אפי' על חנם בא ולכך באו הדברים בהיפך תחלה בטן שלא כדברי הכהן ואם כן אלו היה משום קללתו היו הדברים כהוייתן כמו שיצא הקללה מפי כהן. ולפי פשוטו או שכבר אמרנו שכולל כאן כל מיני מנאפות הנואפת מחמת חימוד וכל חמד הוא בירך ועקבים כנודע ולכך נפל ירך תחלה והנואפת להיות הרה ויולדת צבה בטנה תחלה וגם באמת היתה ראויה לנפול ירך תחלה כמאמר חז"ל ירך התחילה בעבירה רק בנפול ירך תחלה תהיה נבלה מחיים וא"כ לא תרגיש כשיהיה אחר כך הבטן צבה ולא נתכפרה כיון שלא

הרגישה ביסורין וכל מגמת הדבר לכפר שיהיה לה עוה"ב ולכך בחסד ה' ראשון צבה בטנה ואח"כ נפל ירך וא"כ תרגיש ביסורין והרי לה לכפרה:

פסוק כג

וכתב את האלות האלה הכהן בספר וגו'. כי אותיות שבטי יה הם אות ברית בינינו ובין הקב"ה והוא כפרת ברית בשם י"ה איש ואשה ולכך נמחקים אותיות השם וכן בלוחות כאשר עברו בני ישראל ברית ובקש משה שיהיו כפנוים כאלו לא באו בברית שיבר הלוחות ואותיות פורחות וכאשר האותיות פורחות בטל אות הברית ומה שמחה הכהן בסוטה את האותיות זהו כעין שברי לוחות ולכך בעגל אמרו חז"ל שבדקן כסוטה ובמקום שהיה בסוטה ספר נמחה היה שם שברי לוחות והיה שם הרחמים גורם כאשר בא בתוך המים שתמות האשה כשתשקה מהם שאלו לא היה השם נמחק לתוכם היו המים גורמים איבוד שני עולמים מרים בעוה"ז ומאררים לעוה"ב וע"י השם נתבטל עונש עוה"ב ונתקיים רק עונש עוה"ז וזהו ובאו המים המאררים שהוא עונש עוה"ב באו רק למרים שתמות בעוה"ז ולא לעוה"ב כמה רבו חסדי ה' וכמה עמקו מחשבותיו:

פסוק כו

והניף את המנחה לפני ה' וגו'. לכפר עליה שיהיה לה עוה"ב והיא עשירית האיפה מנחת עני והיא עני בדעת כי תשטה כתיב ולכך הקטיר אזכרתה קומץ לה' לבל ימאס ה' יגיע כפו וינחם על עפר ואפר שהיה מלא קומץ כנודע:

פסוק כז

והשקה את המים וגו'. הקריב המנחה ואח"כ השקה שאם נטמאה מ"מ באו המים המאררים רק למרים בעוה"ז ולא בעוה"ב וקאמר שצבתה בטנה ויהיו לה היסורים לכפרה וגם תהיה לאלה בקרב עמה ונוסרו רבים על ידה ויהיה לה לזכות כמש"ל:

פסוק כח

ונקתה ונזרעה זרע. כי ודאי חטאה במה שהכניסה עצמה בפריצות ויחוד עם אנשים אחרים רק היא תנקה משום דאם יקרה לה איזה עונש יאמרו שמים המרים פעלו זאת ואף היא זנתה לכך ונקתה אבל מ"מ ב"ח גובה את חובו ולכך ונזרעה זרע ופוקד עון אבות על בנים וכמ"ש משא שהיא קשה לאחד היא קל לשנים ולכך תזרע זרע ובנים ישאו עונה והיא תנקה לגמרי לבל יוציאו לעז על מי המרים:

פסוק לא

וזהו שסיים ונקה האיש מעון שלא תאמר אם היא מנוקה א"כ הבעל פעל עולה במה שבייש בת ישראל הכשירה וגם השם הקדוש נמחק ע"י כי מ"מ מנוקה האיש מעון שכך ראוי לגדור גדר בפני הפריצות אבל האשה ההיא תשא את עונה כמ"ש שלא היה לה

להכניס עצמה בפני הפריצות הזה ולכך תשא עונה רק תנקה לבל יוציאו לעז על המים אבל מ"מ עון עצמו אינו נמחק ופוקד עון אבות על בנים כנ"ל ודו"ק:

פרק ח

פסוק ב

דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. איתא במדרש כשראה אהרן דנשיאים הקריבו קרבנותיהם חלש דעתו א"ל הקב"ה כי הקרבנות יהיו בטלים ונרות שלך קיימין לעולם וכבר תמה בזה הרמב"ן דהא גם הנרות יהיו בטלים אחר החורבן ונראה לבאר המדרש כי הענין הוא כי כל תרי"ג מצות נכללים בז' מצות בני נח והם עיקרים לכל תרי"ג מצות רק שהם שרשים ותרי"ג מצות הם ענפים ומזה שמר אברהם כל התורה בכללה כי השיג הענפים מן השרשים וע"ז מורה ז' נרות כללות של מצוה כמ"ש נר מצוה ותורה אור והכל אל מול פני המנורה שהיא התורה הכולל שבעה שהם כלל לכל הנרות וזהו אל מול פני המנורה יאירו כי זהו סובב כוונת המצות לתורה והמצות והתורה הכל אחד ולכך דרש במדרש על הנרות ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה דע"י ז' מצות נשתרבב התרי"ג וידוע דלאחר החורבן התורה מכפר כמו הקרבנות כמ"ש כל העוסק בתורה וכו' וזה כל הקרבנות בטלים אבל שלך המורה על התירה ומצות לא יבטלו לעולם כל העוסק בתורה וכו' ונצטוה אהרן עכשיו כי נאמר בסמוך סוף פרשת נשא ובבוא משה אל אוהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וכדי שלא יהנה אהרן מאור השכינה המבהיק מן הפרוכת לחוץ כמבואר בירושלמי שהכה"ג היה מהלך לאורה של ארון ולכך נאמר לו עכשיו להעלות נרות מול פני המנורה נגד המערב ששם אור השכינה כדי שלא יהיה נרגש אור השכינה באור הנר המאיר ולכך דרשו חז"ל עדות בישראל ששכינה שורה בישראל כי לולי זאת מה צריך להאיר נגד מערבי וגם ביום היו חלונות ובלילה לא נכנס אהרן ובזה יובן מ"ש ויעש כן אהרן להגיד שבחו שלא שינה כי אהרן חשב עצמו בנבואה כמו משה ולכך דיברו בו כי אשה כושית לקח עד שאמר להם הקב"ה ההבדל שיש ביניהם ואם כן לפי זה כמו שמשה היה מביט באור השכינה בנכנס לאוהל מועד אף אהרן לפי דעתו הורשה ומ"מ עשה כן שלא יהנה מאור השכינה וזהו שבחו שלא שינה אף שלפי דעתו ההסתכלות מותר לו בזמן שהוא נכנס לשמש ואין אסור רק לבניו. ועוד לפי המדרש הנראה לי נאמר זו לאהרן לאחר קרבנות הנשיאים וע"כ מיום הקמת המשכן היו מקודם קרבנות הנשיאים יוה"כ ועשה כן אהרן מעצמו והיה מכוון דעתו לדעת המקום וזהו שבחו שלא שינה בדעתו מהצווי וגם הנרות מורין לו על המצות והעבודה והמנורה מורה

על התורה ולכך אל מול פני המנורה יאירו שעיקר מצוה בתורה ולכך נר מצוה ותורה אור ומשה עיקר התורה ואהרן עיקר העבודה ולכך היה לאהרן לחוש לשנות ומ"מ לא שינה והקדים בכבוד משה לאהרן כי עיקר תורה חשוב מהעבודה וזה שבחו וגם ידוע מה שכתבו חכמינו ז"ל להעלות נר תמיד מעלה היה שהיה הכהן עומד ומדליק ומטיב וידוע דמשה היה גבוה עשר אמות כגובה המשכן וידוע דכתיב הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו כי שמן המשחה היה מגדלו וכדמצינו בדוד שלבש בגדי שאול א"כ היה אהרן גדול כמו משה וא"כ כשעלה ע"ג מעלה הוצרך לכפוף ראשו כאגמון שלא יפגע במכסה המשכן בראשו ולא שינה משאר כהנים שלא היו קומתם כל כך וזהו שבחו גם מה שחלש דעתו של אהרן על שכל הנשיאים הקריבו אף שהוא הקריב קרבן מילואים ראשון ביום חינוכו שהוא בזמן קרבן נחשון אלא שעל קרבן נשיאים היה מופת כי שעה ה' למנחתם כי לא הזקינו הפרים ולא מתו ולא נשברו העגלים כמ"ש במדרש משא"כ עליו לא היה אות ונתן לו הקב"ה אות ואמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות היינו שהוא יעלה את הנרות כסדרן ומ"מ הם מעצמם יאירו אל מול פני המנורה אמנם אהרן לא ביקש לנסות את ה' רק ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה שעל ידו נעשית שהאירו אל מול פני המנורה והאמין בה' ויחשבה לו צדקה:

פסוק ד

וזה מעשה המנורה וגו'. הנה אמרו חז"ל כי נתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקדוש ב"ה באצבע כזה תעשה והוא כי ידוע דלדעת התוכנים שבעה כוכבי לכת המה בשבעה רקיעים זה למעלה מזה אבל חז"ל כללם ברקיע אחד עם י"ב מזלות וכונתם כי הכל תלוי בי"ב מזלות כמו האצבעות מן היד שמתפצלים האצבעות וזה למטה מזה כך מן י"ב מזלות מתפצלים הכוכבים ויסבו בלכתן זה למטה מזה ותלוין הכל בי"ב מזלות כענף בשורש והכל נכלל בסוג רקיע אחד כי המה רק כענפים מתפשטים מהשרש וגם חז"ל מודים דז' כוכבי לכת קבועים בז' רקיעים זה למטה מזה ולכך נאמר מעשה אצבעותיך ירח וכוכבי' אשר כוננת ולא נאמר מעשה ידך כי הם רק כמו אצבע מתפצלין מן היד ודרשו במדרש כי ז' נרות דמנורה הם כנגד ז' כוכבי לכת וא"כ נתקשה משה שיהיה כולו מוקשה מחומר אחד כי הלא הם מחולקים בז' רקיעים וע"ז הראהו הקב"ה באצבע כי הם רק אצבעות כמו נרות המנורה אבל הם מחוברים כאחד למעלה במנורה בשורש אחד כהנ"ל וזהו שהראהו באצבע להורות כי המה רק כאצבעות. גם ידוע כי ז' קני מנורה הם נגד ז' נקבים שבראש האדם כמו שכתוב בספר יצירה ואמרו חז"ל כי האצבעות משופעות כיתידות שאם אדם שומע דבר בלתי הגון יכוף אצבעו לתוך אזנו

והיינו כי הנקבים מוכנים ועומדים לעבודת ה' ולכך אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות היינו שיאירו ז' נקבים נגד התורה שהוא קני מנורה לעבוד בהם עבודת ה' ולכך באוזן שאין לו סתימה כמו פה ועין ובע"כ צריך לשמוע דבר בלתי הגון וא"כ איך יתכן שיהא מול פני המנורה וזהו שנתקשה משה והראהו לו הקב"ה באצבע לסתום לתוך אזנו גם ידוע כי בשבת שבת הקב"ה ממלאכה אבל מ"מ ע"י גלגלים דהוא מעשה אצבעות של הקדוש ב"ה נפעל בו התפעלות בשבת כמו בחול במדרש איתא כי ז' קני מנורה הם נגד ז' ימי שבוע והכל יאירו נגד פני מנורה היינו מול ה' ונתקשה משה בשבת אין כאן קני מנורה דהא בשבת שבת והראהו הקדוש ב"ה באצבע כי מעשה אצבעותיו היינו הגלגלים פועלים גם בשבת:

כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה. הנה אחז"ל דע"י הקב"ה נעשית מאליה ובפ' תרומה כתיב וראה ועשה כתבניתו אשר אתה מראה בהר ואם מעצמה נעשית מה היה צורך להראות אבל הענין הוא לפי מה שבא במדרש כי משה עשה שבעה קני מנורה נגד ז' עממין שכבשו ישראל ושלמה שבעים נגד ע' אומות א"כ נתקשה משה איך יהיה שבע נרות מוקשה אחד כי לא היו כיבוש ז' עממין כאחד כדכתיב מעט מעט אגרשנו מפניך אבל זה היה לאחר החטא דהיו יראים פן ירבו חיות השדה אבל קודם החטא לא היה פחד מפני החיות וז"ש לו הקב"ה מה שהוא מקשה אחד בתבניתם אשר אתה מראה בהר תחלת קודם חטא העגל והיה הרצון לכיבוש אחד והוצרך לעשותה ע"י הקדוש ב"ה כי אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שיהיו כל המצות פונים לתורה לעשות כולם לש"ש לבד ובאמת נתקשה משה דהיאך אפשר לאדם לעשות כל המצות לשם שמים בלי פניה רק הבא לטהר מסייעין לו ואחר כך עזר ה' מסייעו וזה היה במנורה שהראה למשה לכוון לעשותו כך אבל לא היה אפשר לגמור הדבר רק מעזר שמים נעשה וכן הדבר במנורה והבן:

פרק י

פסוק כט

ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. הא דהזכיר שם אביו של יתרו כי בזה יאמר התורה טעם שביקש יתרו ללילך לארצו ולהניח לישראל כי היה לו אביו רעואל והיה גם כן צדיק כאומרם כ"מ שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב וכו' ואם כן כאן שנפרט הצדיק יתרו והיה נקרא חובב שחיבב את התורה אף

אביו היה צדיק ולכך ביקש לשוב לאביו לקיים כבודו כמ"ש באברהם בתרח מה יאמרו הבריות הלך והניח אביו הזקן:

אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם וגו'. נראה לבאר דהנה לכאורה אינו מובן דכתיב ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם משמע שא"י היא מתנה לנו ובהרבה מקומות משתמע דא"י היא ירושה לנו מאבותינו רק באמת הענין הוא דשני נחלאות הנחיל ה' אותנו אחד א"י כפשוטו כפי הטבע והוא נחלת אבות שירשנו מאבותינו אבל שיהיה מועט מחזיק את המרובה במקום שאינו מחזיק כפי הטבע זה לא אפשר בדרך הטבע דא"י היה מחזיק כרכים רבים והיה ממהר לבשל פירות כי ארץ צבי כתיב כמ"ש חז"ל וזה לא הגיע לנו נחלה מאבותינו רק ה' בטובו הנחיל לנו כזאת ולא בירושה מאבותינו והיא מתנה לנו מה' כזאת הוא ארץ רוחני כי כפי הגשם והטבע א"א רק ע"פ נס ורוחני וזהו הטוב אשר הטיב ה' לנו ולכך אמר שיטיב ליתרו וזרעו והיינו שינחילנו ת"ק אמה על ת"ק אמה דושנו של יריחו ולכאורה מה זו הטבה מה זה לפני זרע יתרו שהמה אנשים רבים אמנם לפי נחלת ה' הניתן לנו במתנה שהמיעוט מחזיק את המרובה יכול ת"ק אמה להחזיק עם רב וזהו אומרו נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם ולא נחלה שירשנו מאבותינו וכמש"ל ואם כן לכה אתנו והטבנו לך וא"ת שע"י חטא יחזור הקב"ה בטובה זו וע"כ אמר כי ה' דיבר טוב על ישראל וכל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר:

פסוק ל

ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. הנה לא רצה לילך או שלא יאמרו שבשביל חמדת א"י נתגיירתי כי גם בעיני אוה"ע היה חביב א"י עד שאמרו מי שאין לו פלטין בא"י אינו קרוי מלך גם חשב כי בביאת א"י יפנה זה לכרמו וזה לזיתו ויתבטל ההתבודדות בדביקת ה' ותורתו וזהו היה כל חפצו וישעו של יתרו שעזב הכל והלך אחרי ישראל למדבר ולכך חשב לשוב לארצו ושב להתבודד למדבר הסמוך למדין כאשר עשה משה לצאן יתרו גם חשב לגייר גרים וזהו בישראל א"א כי אין מקבלין גרים וגם יפה לו להיות אנשי מולדתו זוכים לשלימות לדת אמת לבל ילכו אחרי ההבל כי מדין מזרע אברהם מבני קטורה וזהו שדייק אל ארצי ואל מולדתי אלך גם ידע כי יקרה רעה לארצו כאשר היה לסוף מ' שנה וחשב אם הוא ישוב לארצו יגין עליהם כמו איוב כמאמר חז"ל היש בה עץ צדיק מי שמגין עליהם וגם יסוב לבבם לבלתי שמוע לעצת בלעם וינצלו:

פסוק לא

ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים. השיב משה אתה ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים. איתא במדרש לפתוח פתח לגרים. ונראה לבאר כי ישראל לא ידעו דרך במדבר ויתנכר הדרך אצלם אבל מדין קרוב למדבר וידעו איכותו ומהותו וכל אבן נגף לבל יכשל בו וזהו אתה ידעת חנותינו במדבר ואם עתה שדעתינו לילך לא"י תשוב יאמרו הבריות כל זמן שהיו צריכים לו היו מקרבים אותו אף שהוא גר אבל עכשיו שאינם צריכים לו עוד דחו אותו לשוב לארצו וא"כ אתה נועל דלת בפני גרים ולעומת זה אם יראו שאתה אצלנו ומ"מ אין לך חלק ונחלה בארץ יכירו כי כל גירות צריך להיות לש"ש ויוסיפו נכרים לעבוד ה' וזהו והיית לנו לעינים לפתוח פתח לגרים ובזכות זה יצאו מאתך יושבי לשכת הגזית שהם נקראים עיני העדה וגם בכיבוש ארצות כי לא ישתקעו בהבלי הזמן לבקר בשדות וכרמים כי יהיה יתרו להם לעינים שעזב ארצו ונחלתו בשביל לעבוד ה' וממנו ילמדו כי שוא הם הבלי הזמן רק העיקר הוא תורת ה' ועבודתו וגם כתיב אל תצר את מואב דאסור להלחם בם ומותר להלחם במדין וישראל היו בספק ולא ידעו איזה עיר מגבול מואב או מגבול מדין ויתרו ארץ מולדתו הוא מדין וגם ידע משה שיכבשו את מדין ויושביה יהיו לטבח אבל לא היושבים שם מארצות אחרות רק מי יכירן אבל אתה תהיה לעינים להכיר איזה גבול מדין או מואב ואיזה איש מדיני או איש נכרי:

פסוק לב

והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך. היינו עוה"ב שבא ע"י א"י וזהו תועלת ג"כ לגרים היושבים בא"י אף שאין להם חלק בא"י ולכך יגיע לך הטוב כמונו אשר לנו חלק בא"י וזוכים ע"י בארץ החיים:

פסוק לג

ויסעו מהר ד' דרך שלשה ימים. נראה לבאר מה דאמרו דמה שהיה ראוי להלך מהלך ג' ימים הלכו ביום אחד כי אילו לא חטאו היו ראוים לבא בא"י בר"ח סיון כמו שבאו בר"ח סיון למדבר סיני לקבל תורה כך היו ראוים לבא לא"י ובעשרים לחדש השני התחיל למסע ואייר היה חסר כנראה מגמ' דסוף תענית ונשאר ט' ימים מאייר ויום א' מסיון שהם י' ימים ויום אחד הוא שבת דלא היה ראוי למסע כמ"ש התוספות פרק שני מדות ונשארו ט' ימים ראוים למסע והם נסעו רק ג' ימים א"כ הלכו בכל יום מהג' ימים מה שראוי לילך בג' ימים. וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים כי ישראל חטאו כדאמרו דפרשה זו אין זה מקומו ונכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וא"כ הארון שהיה מגולה בעת מסעם בלי אוהל היה ח"ו עושה בהם כליה כי לא היו כדאים

להיות הארון בתוכם והיה מכלה בהם כי סביביו נשערה מאוד ולכך נאמר ויהי בנסוע כי כ"מ שנא' ויהי אינו אלא ווי וצרה שנסיעת הארון היה פורענות לישראל שלא היו כדאים לשרות שכינה בתוכם והרחיק מהם דרך שלשת ימים כדי שלא יכלה בם:

פסוק לד

וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה. זה הוא נתינת טעם אדלעיל כי הענן היה מאיר למרחקים כמבואר במדרש ואלו לא הרחיק כ"כ היו עדיין מסתכלין בו והיה מכלה אותם כמו באנשי בית שמש ולכך הוצרך להרחיק דרך שלשת ימים כדי שלא יסתכלו בו. או יאמר וענן ה' עליהם יומם כי ידוע מה שאמרו שהארון היה משוה הרים לפניהם אמנם מבואר שאם עמוד ענן היה הולך לפניהם היה עמוד הענן משוה הרים לפניהם אבל עמוד הענן הוצרך להיות יומם על ישראל לבל יזיקום כוכבי שמים וכסיליה' כי הם היה לרעה על ישראל כמאמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם ולכך היה עמוד הענן עליהם כסוכה לבל יזיקום קוי כוכבים ומשטר' וזה שאמרו חז"ל שלא ראו במדבר חמה ולבנה כי עמוד הענן מגין עליהם לבל יזיקום ולכך היה עומד על המחנה והארון הלך לפניהם לתור להם מנוחה:

פסוק לה

ויהי בנסוע הארון וגו'. נון הפוכה להפסיק בין פורעניות לפורעניות כי נסיעת הארון מן המחנה היה פורעניות וצרה לישראל שלא זכו להיות הארון בתוכם ואב גלה מעל הבנים ולכך ויהי ווי והוא התחלת נפילת ישראל ונון מרמז על נפילה כמ"ש חז"ל מ"מ לא נאמר נון באשרי מפני שיש בו נפילה ואמרו שסמכה דוד ברוה"ק והיינו אף שהארון סר מ"מ מבואר במדרש דומה דודי לצבי הצבי כשהוא רץ מביט לאחוריו כך אף ע"פ שהקב"ה ברח ממנו מ"מ מהפך ראשו להביט לאחוריו וזהו ברח דודי ודמה לך לצבי וזהו נון הופך ראשו לאחוריו והוא נון הפוכה או נזורה עין באור תורה וזהו סמיכה שסמכה דוד כי מביט ראשו לאחוריו וע"י זה יש להם סמיכה גם נון נחש כנודע כי הוא כפוף זנבו לראשו ונושך עקביים וזהו נזורה לאחור והנה פורענות הראשון היה כדאית' בזוהר כד אזלו ישראל מטורא דסיני אזלו כדאזלו מחינגא בשמחה ובטוב לבב לבל יוסיף להם תורה ומצות ותורת ה' תמימה ושלימה עליה אין להוסיף רק שחרדו שיתן להם תורה חדשה וענין תורה חדשה כי מ"ט שערי בינה נגלו למשה וזהו תורתנו ותורה חדשה הוא שער החמשים וזה היה חסר אז והם לא בקשו ומאסו בשער החמשים לכך בא סימן נון הפוכה והבן:

ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. איתא במדרש כי לולא שמשה היה מקים את הארון

להמתין על ישראל היה הארון נוסע והולך לפני ישראל רק משה הקימו ונראה לבאר כי ידוע דהקדוש ב"ה דן את ישראל בישיבה ואוה"ע הוא דן בעמידה דכתיב נצב ה' לריב עמים ומשה התבונן דהקב"ה ממלא עברה על ישראל אמר לשון קומה ה' והקים לה כמבואר במדרש ויפוצו אויביך לדונם בעמידה כי מדת הדין ישלח על אוה"ע. והנה הדרך ממעטת שלשה שגרם לביטול תורה וביטול פריה ורביה ויוסף אמר לאחיו אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה ועמלק הבין זאת ולכך בא בדרך דכתיב אשר קרך בדרך שהם פנוים מהתורה וזהו ויהי בנסוע הארון ויסע העם א"כ בטלין מד"ת ויש לחוש ששונאי ישראל ירימו קרן ולכך התפלל משה קומה ה' ויפוצו אויביך אבל ובנוחה אז לומדין ישראל תורה ושכינה על גביהם אמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל לשון אלף בינה לשון לימוד גם כשארון חוץ למחנה אין ישראל מותרים בתשמיש המטה אבל בנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל כי ישראל פרים ורבי' שמותרין בתשמיש המטה:

פרק יא

פסוק א

ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' וגו'. היינו ערב רב שראו שהגיעו לגבול א"י ולא יטלו חלק כלל א"כ יהיו נדחים ולכך התאוננו על שנסעו במהירות מהר סיני למדבר ולבל ירגישו משה וישראל בזה היו עושין ערמימות ואומרים שהם מתאוננים ומקוננים על ביטול תורה כי שם היו שומעים דבר ה' יום ביומו ובמסע ובדרך יתמעט זאת ומכש"כ בבואם לארץ שיהיו טרודים בישוב הארץ גם ידעו כי משה לא ינהג את העם לא"י ועשו כאילו קוננו והתאוננו על העדר משה אבל באמת מאסו להקדוש ב"ה בחשבם אשר בביאתם לא"י לא יהיה שום ש שולטנות מזל עליהם רק השפעות הקדוש ב"ה ומאסו בזה וזה הענין בשאול דאמרו תנה לנו מלך ככל הגוים היינו ע"פ מזל וזה שאמר הקדוש ב"ה לשמואל לא אותך מאסו כ"א אותי שלא רצו לשום בטחונם בהקדוש ב"ה ולינק מהשפעתו אשר טובים דודיך מיין ולכך כיון שהקדוש ב"ה ידע מחשבתן הרע ולא לפניו חנף יבא לכך היה רע באזני ה' ולכך כתיב ויהי העם כמתאוננים בכף הדמיון:

ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה. כי הם באבלם היו ג"כ מקוננים כי יש במדבר נחשים ואיתא במדרש דשני ניצוצות של אש יוצאות מבדי ארון ושורפות כל נחשים אבל הם כחשו בזה ולכך יצא אש לשרפם:

ותאכל בקצה המחנה. ע' ברש"י שני פירושים במוקצים או בקצינים שבהם ושניהם הם אמת והוא רק חדא דבאותו זמן נתקיים היו צריה לראש שהערב רב הגרועים הם ראשיהם כאמרם כד רגז רעיא על ענא וכו' וכן הוא בר"מ על ערב רב אתמר היו צריה לראש:

פסוק ב

ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש. אל משה היינו על מיתת משה כמש"ל דבפיהם אמרו זאת להחניף למשה ולבם בל עמם ויתפלל משה אל ה' והאיש משה עניו מאוד אף ע"פ שידע מהותם ואיכותם אף עפ"כ התפלל אל ה' עבורם:

פסוק ג

ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש ה'. והנה מלבד מה שכתבתי לעיל יש עוד לתת טעם על שנענשו בהבערת אש ה' בם דידוע מה דאיתא במדרש דנדב ואביהוא כשחטאו יצאו ב' חוטין של אש מתוך קדשי קדשים ונתחלקו לארבע חוסין וזהו במקום נחש דידוע המורה הלכה בפני רבו ישכנו נחש ובבהמ"ק לא היה נחש והם הורו הלכה בפני רבן ויצאת בהם אש משמים תחת נחש והערב רב הם היו מלאים גלולים מארץ מצרים אשר היתה מלאה חרטומים ומכשפים והם היו מתאוים ביתר עז להתדבק דוקא בכישוף וכישוף הוא דמקבצים נחשים ועקרבים מאוד ומהם שאלו כל חפצם והם עשו עצמן כגונבי דעת עליון לבל לבוא לא"י מכח הנחשים שיהיו בו ואיפוך הוא דבא"י לא יהיה נחשים ועקרבים לנחש ולעונן בו ולכך יצא אש ובערם שהוא ממדת הנחש כדמצינו בנדב ואביהוא דאש היה במקום נחש:

פסוק ד

והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר. האספסוף הם הערב רב שלא היו יראים ושלמים התאוו תאוה לאכילת בשר כי במדבר לא היו אוכלים רק בשר שלמים ולא בשר תאוה וכאן דהיה מסע ונתפרק האוהל ומשכן לא היה אפשר בשלמים ולכך התאוו תאוה לאכול בשר והם התעוררו גם לבני ישראל לבכות וזהו וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר וענין תאות ישראל לבשר היה או כי לא על הלחם לבדו יחיה אדם כי על כל מוצא פי ה' והיינו נשמות ונצוצות שבקרבו וע' בכתבי האר"י בפירוש לא בעינא אכלי ירקא דבמקום ירקא ליעול בישרא כי בירקות וצמח האדמה יש בהם נשמות גרועות מנשמות שבבשר ונשמות שבבשר גרועים מנשמות שבדגים שכולו טוב ולכך הם התאוו לבשר כדי להוציא ניצוצות קדושה ואמרו במן שירד משמים ליכא נשמות וניצוצות ואף שטמן בתוכו דבר רוחני מ"מ אינו מושג ולא ישיגוהו באכלו לכך אמרו המן כזרע גד כמו שטמן שם בנחלת גד משה מקור עץ החיים ולא ידע איש את קבורתו ואינו מושג ונרגש וכן

הוא במן ולכן עינו כעין הבדולח שמראה כמה גוונים למראות עין ואינו מושג בעצם שום גוון כן המן כי הרוחני אשר בקרבו הוא טמיר ונעלם כקבורת משה וכגוונים כמו בבדולח והם בקשו להשיג דבר כדי שיהיה נשמתם מוסיף אומץ כידוע זהו סיבת תאות אכילת בשר:

פסוק ה

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקישואים ואת האבטיחים וגו' ועתה נפשינו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו. הנה אמרו שבמצרים אכלו מיני ירקות שבהם נשמות וגם דגים חנם בלי יגיעה כי נשמות שבקרב דגים כולם צדיקים וא"צ יגיעה לתקנם גם היה כל מגמתם להגיע למעלת רה"ק כמ"ש בעל ברית מנוחה קברות התאוה שהתאוו לרה"ק ואין רה"ק שורה אלא מתוך שמחה ואין שמחה אלא בבשר ולכך התאוו לבשר כי במן לא היה להם שמחה רק עינוי כדדרשינן ויענך וכו' וביקשו ג"כ לירד לעומקו של תורה לעיין בו ולידע הטעמים בפרט כי המן לא היה רק כלל כי הכל נכלל בו בחומר היולי ולכך כל הטעמים כלולים בו אבל הכל דרך כלל ולא דרך פרט ומן בגמטריא כל"ם אבל הם בקשו לידע דבר פרסי וזהו אמרם בלתי אל המן עינינו אמרינן בגמרא על מי שנשאל דבר מחבירו ולא השיב לו על נכון עד למחר מה דלא אמרתי לך אתמול דלא אכלתי בשרא דתורא פירש רש"י לא דקדקתי בטעמו של דבר והיינו כמ"ש ולהג הרבה יגיעת בשר כל ההוגה בהם טועם טעם בשר וזהו לא אכלתי בשרא כלומר לא הגעתי בו והם בקשו לטעום טעם בשר היינו פרטי ענינים בתורה גם כל הדברים באים מתמצית א"י ולכך א"י לא תחסר כל בו כי הכל בא מא"י אמנם המן אינו בא מא"י רק משמים ולכך התאוו לבשר ודגים וירקות שכולם שרשם מארץ ישראל אבל המן אין לו חלק בארץ ישראל ולכך נאמר המן כזרע גד ופירש בזוהר כמו שגד לא היה לו חלק בא"י כן המן ולכך המן היה בא בזכות משה כי ליה חלק בא"י והנה כל מה שבא"י הוא פרה ורבה ומועט נעשה מרובה אבל המן אף שהיה בח"ל מ"מ פרה ורבה כי עשירית האיפה הספיק למאוד עד שאכלו והותירו ולכך נאמר והמן כזרע גד שלא נטלו חלק בא"י ומ"מ פרו ורבו למאוד כדדרשינן גד גדוד וכו' עיין בתרגום ובמדרש ולכך היו מתאוים לדבר שבא"י גם הם הערב רב היו מעוננים וכל ענינם היה לקסם ולהוריד שפע משבעה כוכבי לכת ובפרט בעניני אכילה כדכתיב העורכים לגד שולחן גד הם ז' כוכבי לכת ובהמה היא ממושפע משבעה כוכבי לכת כמ"ש ולכך התאוו לבשר כי המן אינו מושפע משבעה כוכבי לכת ולכך קאמר הפסוק והמן כזרע גד כמו דבר המושפע מכוכבים הנקרא גד וגם יש בו כח להחכים כי ידוע שמן זית מחכים וטעמו לשד השמן

ולא היה בו שמן מתדבק כי בחנו ונסו בכל אופן טחנו ברחיים ובשלו בפרור וכדומה להסיר שמנותו ומ"ה לא זז הטעם לשד השמן וזה מורה כי היה כח שמן בקרבו והוא עלול להחכים והיה סגולת המן כי מזונו של אדם בדין אמנם המן ירד בלתי דין ולכך ירד לילה על המחנה וידוע דאין הקב"ה דן לישראל רק ביום וזהו לאות כי ירד בלתי דין כטל מאת ה' אשר לא יקוה לאיש:

פסוק י

וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש פתח אהלו. אמרו חז"ל דהבכיה היה להתיר להם עריות דבוכה על משפחותיו היינו להתיר להם הקרובות ושאר בשר כי קודם חטא אדם היה עריות דשאר בשר מותרים דקין נשא אחותו והיינו כי לא גבר עדיין כח התאווה משא"כ אחר החטא שגבר כח התאווה אלו היו עריות מותרים היו אדוקים במשגל יום ולילה כיון שנתגדלו ומצוים. עם נשותיהם הקרובים מנעוריהם כמ"ש הרמב"ם בס' המורה והמן היה לתקן חטא אדם הראשון וכמו קודם החטא שלא הותר לו לאכול בשר לבל יגבר בו כח התאוה כן משניתן להם המן נאסרו בבשר תאוה ע"כ צעקו אם אסור לנו בשר תאוה וחזר הדבר לקודם חטא אדם הראשון א"כ אף עריות יהיו מותרים:

איש פתח אהלו. נראה לבאר דלמה דוקא איש פתח אהלו דבאו בערמה למשה דידוע דהמן היה מורה אם האיש סרח על אשתו או היא סרחה עליו אם חלק המן של אשתו נופל על פתח בית אביה או פתח בית בעלה ואם סרחו הוא או אשתו היו העם מרננים אחריהם זהו שסרח וזה היה ערמימות שלהם לבוא למשה על מה לא יתייחד אדם עם אחותו או שאר עריות ואי משום זימה הא יתוודע הדבר ע"י המן ומי פתי יסור הנה לבייש את עצמו בפני קהל ועדה וזהו איש פתח אהלו דייקא על מה שהיה כל איש לפתח אהלו לבל יתייחד עם נשים אחרים מה לנו לכל החרדה הזאת מטעם המבואר לעיל ובאמת הם נתכוונו לרעה שעבירה גוררת עבירה דמכח הייחוד יבא לידי זימה וז"ש ובעיני משה רע:

פסוק יב

האנכי הריתי את כל העם הזה וגו' לא אוכל לבדי לשאת את כל העם הזה. כי משה צעק שאין לו ליתן בשר רק מן כמ"ש כי הבשר מסתעף מא"י ומשה לא זכה לשם ולכן ביקש זקנים שהם יזכו לא"י והם יכולים לזכותו בבשר וגם כתבתי שבקשו להשפיע עליהם רה"ק וזה א"א ע"י משה כי לא היו יכולים לסבול לקבל רה"ק ממשה כמו שהיה הענין אצל שמואל שהנביאים אשר לפניו לא היו יכולים לסבול לקבל רה"ק ממנו עד שהיו ממש משתגעים ופושטים בגדיהם ולכן שאל משה זקנים הגונים והם מקבלים

ממנו והם ישפיעו ויהיה כמוריק מכלי לכלי ויוכלו לקבל וכבר כתבתי שהמן הוא בדרך כלל בטעמי תורה אבל שבעים פנים יש בדרך פרט ובחר בשבעים זקנים כל אחד מהם ענף אחד מהתורה ומשה היה אילן אשר ממנו יסתעפו כל הענפים וא"א שיכלול אחד את הכל כמו משה אבל השבעים זקנים כל אחד מהם בחינה בפני עצמו לענף ומשפיע לאנשי בחינתו וכל אחד יקבל לפי כח בחינתו:

פרק יג

פסוק ב

שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען. פירש"י למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדיברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר והקשו העולם מה זו קושיא למה נסמכה דבאמת הסמיכות הוא כך דקודם לזה כתיב ויחנו במדבר פארן ומשם נשלחו המרגלים רק נראה דאיתא במשנה תורה ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ובזה ג"כ חלה קושיית העולם למה לא שלחו מקודם לכן אם היה בדעתם לשלוח אבל נראה דמקודם לכן היה סבורים ישראל דמרגלים יוציאו דבה על א"י ולא רצו לשלוח מהאי טעמא אבל אחר שראו דמרים לקתה על עסקי דבה ובודאי בל יכזבו להוציא דבה על א"י כי מקרה אחד יהיה לכולם כהם כמרים ולכך אמרו אז נשלחה אנשים לפנינו וזהו שפירש רש"י למה נסמכה והיינו למה המתינו עד אחר צרעת מרים רק לומר לך דמקודם לכן לא רצו לשלוח שחששו להוצאת דבה אבל השתא שראו הכליון חרוץ המגיע לנפשם לראות חובה לעצמם לבל יעמדו בשוא והבל לאמר דברים אשר לא ראו ולא לקחו מוסר בתמיה דודאי יעשו זאת ויקחו מוסר. באופן אחר נראה לתרץ קושיא זאת דלמה לא שלחו מקודם דידוע שהיו בטוחים במשה דכתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו כדאיתא ולכל היד החזקה וגו' ועל מה שהיו אומרים כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו קום עשה לנו אלקים זה היה על דלא ידעו ממשה רצו לעבוד כוכבים ומזלות אבל במשה ודאי הבטיחו א"ע ולפנים כסבורים היו דודאי ישתדל משה להכניסם לארץ והבטיחו בו אבל לאחר ששמעו נבואת אלדד ומידד משה מת סרו מדרכיהם ולא האמינו שיבואו בקל לא"י כמאמר הש"י:

איתא במדרש שלח לך להנאתך ולטובתך ולהבין מה היה טובתו של משה בזה בשליחות מרגלים נראה דאיתא בש"ע א"ח דהיו רגילין להתענות ז' אלול על מיתת מרגלים דאיתא בשל"ה דבאמת צדיקי' גמורים היו דהיה כוונתם לטובה שרצו דוקא ונוחה דעתם בזה ללמוד תורה מפי משה רבינו ע"ה אשר תורתו עולה יפה למי שלמד ממנו על דהוא שמע מפי הגבורה והם שמעו מנבואת אלדד ומידד דיהושע מכניס אותם

לא"י ומשה יסתלק מן העולם והיה קשה להם מיתת משה יותר מפרידת הארץ ולכך התעוללו עלילות בארץ והוציאו דבה להחטיא את ישראל ולהוליכם במדבר זה ימים רבים ללמוד תורה מפי מרע"ה רק באמת קשה להולמו וכי הקדוש ב"ה מקפח שכר לכל בריה ובפרט למשה שחייו תלוים לו מנגד שע"י הוצאת דיבת מרגלי' נתוספו חייו מ' שנה שהיה במדבר ובלא זה כשיכנסו מיד לארץ והוא ימות יפחתו לו מ' שנה מחייו ח"ו וכי תעלה על דעתך לומר כן הא הקדוש ברוך הוא ממלא כל שנותיהם של צדיקים מיום ליום ונראה לבאר דגם בלא הוצאת דבה של מרגלים היו ישראל מתאחרין מעצמן לכבוש א"י ולכנוס לתוכה דאיתא במדרש כששמעו כנענים מביאת ישראל לארצם קצצו כל אילנות טובות שהיו שם א"כ גם בלא מרגלים היו ישראל נוחים לשמור את הדבר ושלא לכנוס לא"י עד אשר ימלא הארץ כל מיני מגדים ובזה חטאו המרגלים גם שכוונתם היה לש"ש כדי להתעכב עוד במדבר כדי לשמוע תורה מפי משה היה להם לומר האמת שקצצו האילנות טובות וע"כ היו ישראל ג"כ מתעכבים עוד במדבר רק הם אמרו בזה האמת שבזכות ישראל הוא ארץ זבת חלב ודבש ודבר זה אינו מזיק במה שקצצו האילנות והוציאו דבה אפס כי עז העם כדי להחטיא לישראל לעכבן במדבר כדי שילמדו תורה ממשה ובזה חטאו וז"ש במדרש שלח לך להנאתך ולטובתך לאריכת ימיך:

ויבואר נמי הגמרא כשעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה כותב ארך אפים א"ל משה למה ארך אפים לשון רבים א"ל הקב"ה אף לרשעים אמר לו משה רשעים יאבדו א"ל חייך שתצטרך לכך ובשעת חטא מרגלים אמר ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר כאשר דברת אף לרשעים וקשה למה לא התפלל משה בחטא העגל כשרצה הקב"ה להשמידם נמי את זאת ונראה דצריכין להבין על אמירת הקב"ה שאמר ארך אפים לצדיקים ולרשעים הא צדיקים אינם צריכים לאריכת אף רק דהענין הוא דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כולם צדיקים דאפי' פושעי ישראלים נקראים צדיקים נגד עובדי אלילים כמ"ש חז"ל כפלח הרמון רקתך אפי' ריקנים שבך מלאים מצות כרמון והם הם הצדיקים שאמר הקב"ה שצריכים ג"כ לאריכות אף ומ"ש אף לרשעים הם העובדי אלילים שהם רשעים נגד פושעי ישראל שגם לעכו"ם מאריך אף וז"ש משה בתמיה אפילו על רשעי עכו"ם תהא ארך אפים רשעים יאבדו א"ל הקב"ה חייך שתצטרך לכך דבאמת היה אז עת וזמן ביאת הארץ כדאיתא בפסוק ודור רביעי ישובו הנה דאז נתמלא סאתם של כנענים ע"כ בחטא מרגלים כשאמר הקב"ה לכלות את ישראל רק ע"י תפלת משה אמר סלחתי כדבריך רק לבל יבואו מיד לארץ האריך הקב"ה להוליכם עוד במדבר מ' שנה ובזה אריכות אף לכנענים שנתיישבו עוד מ' שנה

בא"י ולכך התפלל משה כאן ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר היינו אף לרשעים עכו"ם איתא במדרש שישראל בקשו ממשה לשלוח מרגלים הטעם כי כששמעו כנעניים שישראל יכנסו לארץ טמנו מטמוניות וילכו המרגלים לפניהם לעמוד על המטמוניות שנאמר ויחפרו לנו ילכו ויעמדו על מה שחפרו בארץ והוא תמוה וכי כל שבעה עממין לא יעכבו לי"ב אנשים מלבוא לפתח המטמוניות וכי יעלה כך על הדעת רק נראה דלכאורה קשה על יהושע שראה דלא עלתה למשה שליחות המרגלים ושנה בו עוד הפעם לשלוח המרגלים אבל הענין הוא דכסבורים היו הכנענים שה' ילחם בישראל ולא יהיה להם כח לעמוד כנגדם כי עפ"י ה' יצאו ועל פי ה' יבואו ומי יכול להלחם נגדם ולכך עשו מטמוניות ואפי' דבר קטן לא נמצא אתם מכספם וזהבם על כן שלחו מרגלים להטעות אותם שיאמרו אם על פי ה' נהייתה הדבר מה להם לשטות זה לשלוח מרגלים לראות החזק הוא הרפה הלא אצל ה' הכל הוא כאפס וכאין אלא ודאי בדרך הטבע באו ובטחו הכנענים בגבורתם ופתחו מטמוניות ואוצרות שלהם וזש"ה במדרש דשליחת מרגלים היה לחפור מטמוניות שהכנענים יחפרו אותם ואח"כ שע"י שליחות מרגלים ראו הכנענים שנגזר עליהם שיהיו במדבר מ' שנה דהשליחות לא היה מרצון הקב"ה ע"כ נתירא יהושע כשיבואו לספר א"י יטמנו שם מטמוניות ע"כ שלח מרגלים להטעות אותם כדי שיחפרו מטמוניות שלהם:

שלח לך אנשים. איתא במדרש והביאו רש"י שלח לך לדעתך אני איני מצוה אותך אם תרצה שלח ונראה לבאר לשון לדעתך דבלא"ה קשה קושיא הנ"ל דמה עלה על דעת יהושע לשלוח מרגלים בראותו הקלקול שעלה למשה בשליחות מרגלים רק דאמרו חז"ל דיהושע שלח ג' דברים לא"י הרוצה להשלים ישלים דהיינו שיגיירו את עצמם וכאשר מצינו באמת בגבעונים וכדמצינו ברחב הזונה שגיירה את עצמה וכל בני ביתה ועם כל משפחתה וזה כוונת המדרש שפירש עלו זה בנגב אל עם עולים ומדויק לפי דברינו כי הגרים הם נקראים עולים שנאמר הגר אשר בקרבך יעלה מעלה ולהכי שלח משה מרגלים להביא משם כל איש תם וישר אשר רוח אלהים בקרבו ובזה רמז הפסוק היש בה עץ רק הקב"ה לא ניחא ליה בהכי דע"י הגרים מסתלק השכינה מישראל כדאיתא קשים גרים לישראל כספחת רק משה כבר קיבל ערב רב במצרים והורגל בכך ומוכח דסבר דטובים הם גרים לישראל ולכך א"ל הקב"ה שלח לך לדעתך היינו לפי דעתך ואני איני מצוה אותך מטעם המבואר:

ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל. דהיינו אשר אני נותן וזהו כל ארץ ישראל ולא כחושב שרק עד חברון ילכו ומשם יחזרו והקב"ה רצה דוקא שילכו בכל גבול א"י וזה שדייק אשר אני נותן:

איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם. איתא במדרש דאמר הקב"ה בעת שליחת מרגלים לאברהם כבר קיימתי דיבורי ודור רביעי ישובו הנה והוא לכאורה תמוה דהא האריך הזמן עד דור החמישי דעוד היו במדבר מ' שנה ונראה לבאר דשלוחו של אדם כמותו והמרגלים היו נשיאי ישראל והם היו שלוחים של ישראל ושפיר הוי הליכתן בארץ עד דור רביעי דקאי על מרגלים דהם היו דור רביעי ובאו לא"י ושפיר אמר הקב"ה לאברהם כבר קיימתי דבורי וכו' וזה שאמר הכתוב כאן איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם מטעם המבואר:

פסוק ג

וישלח אותם משה ממדבר פארן כולם אנשים ראשי בני ישראל המה. נראה לבאר דאיתא בזוהר שהמרגלים אמרו אי יעברו ישראל לארעא יעברינן משה מלהוי ראשין וזהו פירוש הכתוב כאן כולם אנשים לשון חשיבות וקשה אם באמת היו חשובים מה עלה על דעתם להוציא דבה על א"י ולכך אמר ראשי בני ישראל המה ועלתה יראתם בלבם שיעבירו מנשיאתם רק דבאמת על מה להם לירא שיורידו אותם מנשיאתם וימנו אחרים תחתיהם דמה להם להחליפם כיון דאנשים חשובים היו רק ידוע מה דאיתא בגמרא שלשה מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ואחד מהם להעמיד להם מלך ואינן צריכים לנשיאים כלל ולכך הוציאו דבה:

ואיתא בגמרא דמרגלים נתכוונו רק לבושתה של א"י נאמר כאן ויחפרו את הארץ ונא' להלן וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים וקשה כיון דאינו רוצה רק להביא ראיה דויחפרו הוא לשון בושה מה לו לאריכות הלשון להביא סוף הפסוק כי מלך ה' צבאות וגו' שהוא ללא צורך רק נראה דבאמת עדת ישראל לא היו צריכין למלכות כלל כי ה' צבאות היה מלכנו ונשא אותנו על כנפי נשרים רק עובדי אלילים צריכים המה לבחור עליהם מלך כפי מתכונתם וכפי המובחרים ע"י החוזי כוכבים ואצטגנינות שלהם מי הוא אשר נשא וגדל במזלו הוא ישב על כסא מלכותו וזהו הפירוש שדייקו ישראל לאמר לשמואל תנה לנו מלך ככל הגוים דייקא היינו לבחור אותו ע"י המזלות כאשר העובדי אלילים היו עושים והקב"ה לא היה רצונו בכך רק הוא מלכנו וז"ש הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אם אותי שלא רצו לבחור בי להיות מושל עליהם רק שרצו מושל על ידי מזל ובאמת רק ח"ל יושב תחת המזל אבל א"י

יניקתו מהקב"ה ומהשפעתו בעצמו כמ"ש עיני ה' אלקיך בה ובחשבם זאת אמרו בלבם מה נאמר להם אם נאמר להם האמת שא"י יושבת תחת הקב"ה ואינו תחת המזל א"כ אין צריכין עוד לנשיאתם בבואם לארץ וא"כ אם נוציא דבה על ארץ ישראל למען שלא יבואו לשם יאמרו דכוונתינו הוא לטובתנו ומכח דאגה ופחד דברנו דבה מיראת נטילת השררה מידינו ולכך כוונו לבושתה ואמרו דא"י יושבת תחת המזל ונסתר טעם הנ"ל ויכולים באמת להיות שררות אפי' בא"י כי דין אחד להם וזה שדייקו לומר והערים בצורות בשמים דייקא דהיינו במזל ולכוונתם הנ"ל נתכוונו אבל באמת לא כן היה רק ה' יושב בציון ומביא סיפא דקרא כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים דייקא לסתור כוונתם:

פסוק יא

למטה יוסף למטה מנשה. נראה דלכך הזכיר אצל מנשה יוסף ולא באפרים אשר בלתי ראוי להיות למנשה אחד מן המרגלים כי כבר נטל חלקו בעבר הירדן ומה להם להוציא דיבה על א"י ולחייב בנפשם לאביהם שבשמים בדבר שאינו מעלה ומוריד להם ולכך אמר למטה יוסף שהוא גרם לו לזאת על עסקי לשה"ר שדיבר על אחיו:

פסוק טז

אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע. נראה לבאר דכתיב ויהס כלב ואינו מובן לכאורה דלמה שתק יהושע ולא הס גם הוא כל ישראל רק יש לומר בזה דיהושע ירא דיאמרו ישראל יהושע לגרמיה הוא דעבד הכי בשמעם נבואתן של אלדד ומידד מתנבאים משה מת ויהושע מכניס אותן לא"י ושפיר ירא לבל יאמרו יהושע לכבוד עצמו הוא דורש ולכך שתק אבל קמה וגם נצבה הקושיא על משה איך שלחו הלא בודאי יאמרו כל העם דיהושע ודאי לא יוציא דבה ולכך אמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע אבל בפי כל העם היה נקרא שמו הושע ואלדד ומידד היו מתנבאין יהושע מכניסן ולא ידעו מי הוא יהושע אבל יהושע היה ירא לנפשו דישראל חכמים ונבונים הם דלמא ירגישו בזה ויאמרו כנ"ל ע"כ שתק וזהו שפירש התרגום יהונתן וכד חמא משה ענותנותיה של יהושע קרא לו יהושע כי ראה בענותנותו שאינו חפץ אפי' ברשות להיות שר ומושל בישראל ולכך קרא לו יהושע:

עוד נראה לבאר יהושע פירש י"ה יושיעך דאיתא ג' דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ וא' מהן להכרית זרעו של עמלק ואיתא אין השם שלם עד שיכרית זרעו של עמלק שנאמר כי יד על כס יה וזה שאמר י"ה יושיעך דהיינו שם של י"ה יושיעך שיהיה שלם:

פסוק יז

ויאמר אליהם עלו זה בנגב וגו' וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה היא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ומה הארץ השמנה היא אם רזה היש בה עץ אם אין וגו'. ונראה דכוונת משה היה עלו זה בנגב שילכו עד חברון שהקצוה לבית הקברות ומשם ילמדו ק"ו על שאר א"י כי זהו הסדר המקום הפחות שבקרקע הם מקצים לבית הקברות ולכן אמר מכח זה וראיתם את הארץ מה היא ושמא תאמר דלפעמים ארץ שמינה וטובה למאוד מגדלת בטבעה אנשים חלשים ולכך אמר ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה ושמא תאמר דמתים בפתע פתאום ולא בחולאות וחולשות ולכך אמר המעט הוא אם רב וראיתם את הארץ השמנה היא וקשה וכי יבדקו כל הקרקע והלא הזמן יכלה והם אינם כלים אך איתא במדרש דשנה אחת לפני ביאת מרגלים כסבורים היו הכנענים דיבואו ישראל לא"י והיו קוצצים כל אילנות נמצא אם יבואו ויראו דכבר נתגדל בה עץ מסתמא ארץ שמנה היא כאשר ממהר להצמיח ולכך אמר השמנה היא אם רזה ושמא תאמר איך ידעו זאת ולכן אמר היש בה עץ אם אין:

פסוק כ

והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי ביכורי ענבים. נראה לבאר דזה הוא הסימן כשתקחו הפירות בע"כ ולא יעמדו נגדכם שודאי נמס לבבם בקרבם וש"ת מחמת רוב פירות לא יהיה נחשבת אצלם לכך הניחו אתכם לבא בכרמים לעשות כטוב בעיניכם כי לא נחשב להם דבר מרוב הפירות אשר להם לכך אמר והימים ימי ביכורי ענבים דכבר נתבשלו באותו זמן וחיבבוה מאוד ואעפ"כ לא יעמדו נגדיכם וזה הסימן שנימס לבבם:

פסוק כב

ויעלו בנגב ויבא עד חברון וגו'. הענין הוא דרוח צפון הוא רע בטבעו לגדל צמחים כמ"ש ורוח צפון הוא סובב והולך אל דרום וגם לצד מזרחית שואף וזורח והצמחים שם אינם בשלימותן והם כוונו לבושתה של א"י ולכך הלכו כמין ג"ם בשלש רוחות כמ"ש רש"י משא"כ במערבית ששם שואף רוח מזרחית וטוב ומטיב הוא ולכך כתיב ויבא עד חברון והיינו כלב לבדו דבאמת אפי' בחברון שהיה שם מקום קברות היו שם פירות טובים וארץ זבת חלב ודבש היא ואם היו נוטלין משם היו ישראל באמת למדין ק"ו אם מקום קבורה כך שאר א"י עאכ"ו והם היה כוונתם הכל לבושתה של א"י ולכך מיאנו ללכת לחברון רק כלב לבדו הלך לשם:

ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק. שלא תטעה לומר דלכך הקצוה לחברון לבה"ק על דאנשים שהיו דרים שם היו חלשים ואינם ראוים לעבוד שום עבודה וא"כ אין ללמוד ק"ו מחברון לשאר א"י ע"כ אמר דז"א כי שם אחימן ששי ותלמי:

וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. והקשה רש"י אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על א' משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של א"י וכו' ולכאורה יש להבין דהא עדיין קושית רש"י במקומה עומדת וכי שייך ליתן לבנו הקטן חלק טוב יותר מבנו הגדול שבע פעמים אבל באמת יתורץ זאת במה שסיים רש"י ובא להודיעך שבחה של א"י אף שחברון היתה שבע פעמים מעולה מצוען הקצוה לביה"ק מחמת שהיא פחותה משאר א"י ומחברון ילמד ק"ו לשאר א"י ע"כ לא נתן חברון לבנו הגדול אף שהיתה מעולה מצוען משום שהקצוה לביה"ק וזהו באמת רוע מעללי מרגלים אשר זממו מחשבת און דאם ילמדו הק"ו מחברון שהקצוה לביה"ק לשאר א"י יאמרו דמזה הטעם לא יתכן ליתן לבנו הצעיר את חברון היותר טוב מצוען ע"כ הוכרחו לבא ברשעם ובכזבם ארץ אוכלת יושביה היא ע"כ לא נתנו לבנו הגדול כי הוקצה לבית הקברות ומאבות העולם נסתעף חטא זה לכך ויבא עד חברון היינו כלב לבדו נשתטח על קברי אבות התפללו בעדי כי גרם אתם בנזקין. ויבואו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים וגו' דנחל הוא בקעה והגפן אינו גדל בבקעה כבהרים והם כוונו לבושתה של א"י ולכך הלכו בנחל ליטול הפירות הפחותים והגרועים:

פסוק כג

וישאוהו במוט בשנים ומן הרמונים ומן התאנים. נראה לבאר למה שנים דידוע דארבעים יום הלכו וסבבו כל א"י בשוה ח' פרסה והוכרחו לילך בשבת רק בעת ההיא לא היה איסור תחומין רק דתיקשי על הוצאות משא דהוצרכו לשאת את הגפן רק דקיי"ל שנים שעשו מלאכה פטורין לכך וישאוהו במוט בשנים לבל לחייב אחד מהן:

(אמר המעתיק מ"ש הרב הגאון שבעת ההוא לא היה איסור תחומין עיין במסכת שבת דף פ"ז ע"ב כתו' ד"ה אתחומין לא איקפוד וכו' ומ"ש לכך כתיב בשנים שיהא הוצאה ע"י שנים ופטורים צ"ל שהרב מפרש הפסוק לפי פשוטו ולא לפי דרש רז"ל כמו שפירש"י כמה פעמים המקראות והדרש ידרוש דלפי דרש חז"ל במסכת סוטה דף ל"ד ע"א אחד נטל רמון ואחד נטל תאנה ותקשי איך עברו על הוצאת משא ואף לפי הירושלמי שהביא התוספות שם בד"ה טורטוני וכו' דלדעת ר"י היו שמונה בתאנים ורמונים ונושאי כלים מ"מ הא מוכח דבשנים לא אתא לארויי שנשאו שני בני אדם להיות פטורים רק במוט

בשנים בשני מוטות ונשאוהו שמונה בני אדם וע"כ צ"ל דהרב מפרש פשטא דקרא לדעת עצמו עכ"ל המעתיק) או נראה דידוע דעץ הדעת הוא עץ הדעת טוב ורע והיינו מ"ט פנים טהור מ"ט פנים טמא רק המ"ט שערי טומאה אינם בשלימתן ונתחלק וזהו שרמזו במלת טמא מ"ט ונחלק הנון מה שהם אינם בשלימותם דהטית מתהפך לפנים והולכת לבד אך טהור הוא נרמז במטה משה ובו נרמז הפנים טהור כי הם באחדותן ולכך לפעמים מתהפך לנחש ולפעמים היה מתהפך למטה כי עץ הדעת טוב ורע וכאן היו בשפלותן וחטאן קא גרם ולכך וישאוהו במוט בשנים דהמטה היה נתחלק בסרחונם:

פסוק כד

למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול. זה בא להורות שהאשכול אין בו שום סניף לדבר עבירה מדלא שינו את שמו הראשון מוכח דאין בו שום סרחון רק דהם פעלו במעשיהם המכוערים והתהפכו מזגם:

פסוק כז

ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה אפס כי עז העם וגו'. כדי שלא יאמרו ישראל כי פיהם הכשילם דאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם אפס כי עז העם והאיך שייך שלא הכום במכת מות בקוצרם את קציר ארצם ולכך אמרו ודייקו אשר שלחתנו ושלוחי מצוה אינם נזוקים אפי' בחזירתן ולכך לא קראנו אסון ואף על פי כן אנשי חיל המה ועוד וגם זכת חלב ודבש היא ולא נחשבת אצלם לכלום ולכן לא השגיחו בנו:

פסוק כח

אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאוד וגם ילידי הענק ראינו שם. נראה לבאר ע"פ מה דאיתא בגמ' דלישראל הקב"ה מנכה להם יד על יד כדי שיחזרו בתשובה כמו שמצינו בחורבן הבית כמה שנים מקודם ניטל כבודם וכל זיו תפארתם והכל כדי להדריכם בדרך הטוב והישר אבל בעכו"ם אינו כן רק מניח להם עד שנתמלא סאתם ואדרבה קודם מפלתם נהפכו לשרים ומלכים וז"ש לפני שבר גאון ולכאורה יש לדייק כאן אפס כי עז העם דא"א לכבוש אותם מחמת גבורתם דלמא העם שהיו יושבים לפנים בארץ היו יותר גבורים מהם ואפ"ה כבשו אותם רק דהוכיחו את הדבר בטענותם כי יש לדייק כאן בקרא דהא משה באמת שלחם וראיתם את הארץ ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה ופרש"י אם הם יושבים במחנים חזקים הם ואם במבצרים חלשים הם ואיך אמרו שני דברים סותרים רק זהו טענותם אפס כי עז העם והאיך יתכן להיות במבצרים אלא שמקדם היו חלשים והוכרחו למבצרים רק אח"כ שהטיבו מעשיהם ועשו תשובה נתגדלו ונתגברו ובודאי אין יכולת בידינו לעמוד נגדם וגם ילידי הענק ראינו שם

ובודאי לא ישבו לפנים יותר חזקים מהם עמלק יושב בארץ הנגב וגו' והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן דהיה אסור לישראל להעמיד להם מלך רק בא"י ואין להם להכרית עמלק רק לאחר העמדת המלך ולכך עמלק יושב ואין לכם כח לאזור חיל נגדו וגם הכנעני יושב על יד הירדן ואין לכם זכות כלל לעשות לכם נס לקריעת הירדן כמו לקריעת ים סוף ואיך תרצו לבוא אל הארץ:

וגם ילידי הענק ראינו שם. הנה ידוע מה שכתבו המחקרים דלמה אין בזמנינו ענקים כלל כאשר היה בימי קדם רק נראה דלכאורה יש להבין מה דאיתא בגמ' דלמה נק' שמם ענקים שמעניקים חמה בקומתן ובמדרש איתא שמעניקים חמה בגרונם רק נראה דבאמת מהיכן היה מסתעף לפנים שהולידו ענקים רק שהיו מורידים מכח השפעת החמה ומשם הולידו גבורים ואנשי חיל משא"כ עתה שכבר נתבטל כח הכישוף מהשפעת ז' כוכבי לכת וז"ש בגמרא שמעניקים חמה בקומתן היינו מהשפעת החמה:

פסוק ל

ויהס כלב את העם אל משה. דמהיכן נסתעף גודל גבורתם מהחמה כאשר נתבאר ומשה היה מעמיד החמה במלחמות סיחון ועוג וא"כ אין להם כח ללחום כנגדו בכשופם כי נתבטל ולכך יהושע בהכנסו לארץ היה מעמיד החמה מטעם הנ"ל וז"ש ויהס כלב את העם היינו לבל תיראו מכישוף אל משה שיבטל כישופם בהכנסם לארץ יהיה תחלה מלחמת סיחון ועוג ויעמיד משה מקודם את החמה וזהו הפירוש כי יכול נוכל לה כי יכול כבר במלחמת סיחון ועוג ונוכל אחר כך במלחמת א"י וזהו שדייק במלת לה היינו להחמה וחמה לשון נקיבה אשר בלתי זאת אינו מובן לשון נקיבה דנקט אבל למ"ש קאי על החמה:

פסוק לא

והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו. נראה לבאר משום דכלב אמר דמשה יעמיד החמה ואין בהן כח לעשות כישוף והם אמרו בהיפך כדאיתא בגמרא למה נקרא כישוף שמכחישין פמליא של מעלה וז"ש כי חזק הוא היינו כח הכישוף ממנו. ועוד דבאמת הם ידעו דכבר ניבאו אלדד ומידד דמשה מת ואמרו שזה הוא כח המזלות דיראו מביאת משה לארץ וידום לחמה ואין בהם כח כלל ולכך הטילו אותו אחורנית לבל יבא לא"י וז"ש כי חזק הוא ממנו:

פסוק לב

ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. היינו דאמרו לישראל דכוונתם לש"ש דא"י אינה סובלת טומאה ושיקוצים כלל ולכך אוכלת יושביה היינו

כנענים דחטאו יום יום ולא היו מחזיקים לישראל לצדיקים וחסידים כלל ולכך אמרו ארץ אוכלת יושביה דהארץ מקפדת על עבירות וא"ת דלכך אוכלת יושביה דחלשים הם והארץ אינה טוב לבריאות ומגדלת חלשים לכך אמרו וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות ומוכח כנ"ל:

פסוק לג

ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים. היינו דידוע דמי שהיה קצת במדריגה עליונה היה חוזה להקב"ה כמ"ש בבלעם מחזה שדי יחזה אבל לפעמים היה במדריגה פחותה כמ"ש נופל וגלוי עינים וכאן לא היה הכישוף כ"כ כמו בבלעם רק הנפילים מל' נופל וגלוי עינים:

ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. היינו דענקים היו גדולים כ"כ אשר שאר המון שבא"י אף שהיו אנשי מדות היו כנגדם כתינוקות והמרגלים בעצמם היו נדמים להם קטנים יותר עד שהיו בעיניהם רק כחגבים ואיתא במסכת שבת חגב כדי ליתן לתינוק לשחוק בו ומרגלים היו אומרים דענקים יתננו אותנו לכנענים לשחוק בנו כחגבים אשר ג"כ ינתן לתינוק:

פרק יד

פסוק א

ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא. דכבר הציעו המרגלים לפניהם דמשה ימות ולא יבוא לא"י ומכח זה בית אלקינו יחרב וגלות נתעורר ואותו לילה ט"ב היה ולכך ויבכו העם בלילה ההוא ומאותו בכיה גרמה בכיה לדורות בעו"ה:

פסוק ב

וילונו על משה ועל אהרן וגו' לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיה לבז נתנה ראש ונשובה מצרימה.

נראה לבאר דאמר פרעה לב"י ראו כי רעה נגד פניכם הכוכב מלא רוגז ודם והוכרחתם להקריב קרבנות לבל ישפוך עליכם חמתו משא"כ נגד טפכם ע"כ מה לכם בטף וזה היה בח"ל משא"כ בא"י היו יראים דיבא הכוכב עליהם גם על הטף מכח כישופם למאוד וז"ש לו מתנו בא"מ או במדבר הזה לו מתנו והיה נשאר לנו עוד שריד ופליט ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת נשינו וטפינו יהיו לבז אפילו לטפינו יגיע הכליון וזהו וילונו מה זה הרעה הגדולה אשר מצאנו:

פסוק ד

נתנה ראש ונשובה מצרימה. הנה בפרשת בשלח כתיב ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה ואם עכשיו יגיע

לנו מלחמה מה לנו בהסבת הדרך למאוד הלא טוב לנו שוב מצרימה דדרך קרובה היא הלא מצער היא ותחי נפשינו:

ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה. נראה לבאר ע"פ מה דאיתא במדרש בסודם אל תבא נפשי בשליחות מרגלים ולכאורה הוא תמוה וכי לשמעון ולוי יגיע העלבון הזה הלא כל י"ב שבטים היה להם חלק בשליחות מרגלים רק דאיתא נתנה ראש היינו נתנה בינינו עבודת כוכבים ומזלות וידוע כ"מ שנאמר איש אל אחיו היינו שמעון ולוי דבשמעון עוד נסתעף שנשא דינה אחותו שנבעלת לשכם ומשם יצא העגל הזה ושפיר בסודם אל תבא נפשי בשליחות מרגלים היינו בעבודת כוכבים ומזלות. וגם יש לפרש הא דרצו לעבוד כוכבים ומזלות היה לכבוד ה' דידוע כאשר ראה דוד שבנו מרד במלכות ולכך הסכים לעבוד כוכבים ומזלות והטעם הוא שלא ילינו על הקב"ה באומרם לית דין ולית דיין כי דוד הולך בתומו ואף עפ"כ העניש הקב"ה ומשום כבוד רצה לעבוד כוכבי' ומזלות וכאן דיראו דיאמרו עובדי כוכבים ומזלות מבלתי יכולת ה' על דהם תמימים וישרים ואעפ"כ לא הכניסן לא"י והוי חילול השם ולכך רצו לעבוד כוכבי' ומזלות וכדי שאוה"ע יתלו בזה. או. נראה לפרש דידוע דיואב עמשא היו מחולקים אם המלך הוא פורץ דברי תורה או לא וזה היה באמת טעות ירבעם שהעמיד שני עגלים והקב"ה אמר לא תוסיפון לשוב מצרימה והאיך רצו ללכת למצרים ולכך אמרו נתנה ראש דהיינו מלך והוא מותר לעבור על ד"ת:

פסוק ה

ויפול משה ואהרן על פניהם וגו' ויהושע בן נון וכלב בן יפונה קרעו בגדיהם. דכל כח קדושתו של משה היה בשביל ישראל וכשחטאו ישראל היה בו כח לעמוד כלל כי השכינה נסתלק ממנו ולכך ויפול משה וגו' וכשראו יהושע וכלב סילוק השכינה הבינו הכליון הזה ולכך קרעו בגדיהם:

פסוק ז

ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאוד. היינו מאוד דראיתם כבר דזבת חלב ודבש הוא ומ"ש אוכלת יושביה היא הדבר הוא בהיפך דארבע אמות בא"י ההולך בהן מכפרין עונות וז"ש מאוד מאוד עוה"ז ועוה"ב:

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. יש לתת טעם על מה עלתה בדעתו עתה לחלוק ולא מקודם רק נראה ע"פ מה דאמרו בפסוק עתה תראה אבל לא תראה במלחמת ל"א

מלכים דנגזר מאז גזירה על משה לבל יכנוס בתחומי א"י וכתיב אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והיה בזמן מועט שיכנסו לארץ ע"כ לא רצה להתקוטט עם משה להעבירו מנשיאותו בשביל זמן קצר שהעת כלה מהר ונבוא לא"י ואז יחזור העטרה להם ללבוש בגדי מלכות אבל עתה לאחר שסרחו המרגלים שנגזרה גזירה לרעות במדבר ארבעים שנה והוקשה לו דבר נשיאת משה באריכת הזמן כי לא לו יגיע הכבוד כי שם יתמו וגם יסופו ע"כ קם עתה לעורר מדנים גם כל טעם של קרח היה שלא רצה להיות מנושאי הארון כי הארון היה צריך שמירה וקדושה גדולה ביותר ובאם לאו היה מכלה את נושאיו כאשר אמרו כי גלל כן היה שבט קהת קטן במשפחות ולכך חשב להיות כהן או מלך ופטור מלישא הארון אך נשיאת הארון לא היה רק במדבר כנודע ולכך מתחלה חשבו שיבואו תיכף לא"י א"כ בזמן קצר לא חששו לזה החשש רק אח"כ בחטא מרגלים בהאריך הזמן מ' שנה אז בא בתחבולות לחלוק:

ויקח קרח. אמרו במדרש שלקח מקח רע לעצמו הענין כמ"ש ז"ל קרח שפקח היה מה ראה לשטות זה רק עינו הטעתו שראה שמואל יצא ממנו ועיקר התימה הוא מה ראה לשטות זה כי אמרו בהעברת ר"ג מנשיאותו מאן נוקים לנשיא לרבי יהושע בעל מעשה הוא (פירוש בעל מחלוקתו) ויאמרו בשביל הנשיאות חלק עמו וא"כ הקושיא הוא מה ראה קרח להכניס עצמו לחלוק עמו פומבי אף שיעבירו את משה לא ימנו אותו היותו בעל מעשה ולזה משני דלא על עצמו נתכוין רק על זרעו שחשב אם יהיה למשה הנשיאות כל ימי חייו יהיה ירושה לזרעו ולכך ביקש להעביר משה ויהיו כצאן בלא רועה ואח"כ ישובו בניו להנהיג לדור כי עינו הטעתו שראה כי זרעו יהיו רועים לעם וא"כ כל ענין מחלוקת קרח לא היה לעצמו כ"א לזרעו אחריו וזהו שלקח מקח רע לעצמו כי מה לו לעצמו אף לשיטתו מתעבר על ריב לא לו רק בשביל בניו וזהו ויקח קרח מלשון קרח מכאן שאף לפי דעתו יצא קרח ובדרך הלצה יש לומר כי ודאי קרח חכם גדול היה וגם עשיר מופלג ע"כ דימה בנפשו שהוא ראוי לנשיאות ועתה בדור השפל הזה כ"א שיש לו ריב ומצה עם אדם גדול ממנו אומר בלבו אני כקרח שהיה אדם גדול ובאמת הוא שפל ונבזה ושפיר לקח קרח מקח רע לעצמו ע"י מחלוקתו שכל שפל יאמר לדורות שהוא כקרח וגם מרגלא בפי הבריות לומר על בעל מחלוקת האיש הזה הוא קרח ויכונה תמיד בשם הזה וזה בזיון גדול לקרח שהיה מיוחס וחכם. ולפי פשוטו נראה דהנה התנאים וכל קדמונינו היו מרחקים א"ע מהשררה ומאמר התנא ושנא את הרבנות אשר חטא הרבים תלוי בו ומי יתן קולר בצוארו על לא דבר והיכא דשכיח הזיקא ליפול ברשת אשר נלכדו בו רבים כמ"ש על קיסר אגוסטוס בנו של יוליס קיסר כשהכתירו

אותו ברומי הסיר הכתר מעל ראשו והעמידה על הארץ וכה אמר לה כתר כתר ראה כמה גדול חשיבתך ויותר מחשיבתך הוא שפלותך באשר שקולר תלוי בצוארך ואם יבחין ויתבונן האדם עד כמה תכבד העבודה לשפלותך אפי' אם היית מוטל על האשפה לא היו משגיחין בך כי כבד הדבר מאוד להיות על ראשו עול גדול כזה וכתב האברבנאל דעי"כ זכה לאריכת ימים על ממלכתו על ענוה זו דהראה בין גדולי העיר וקרח רדף אחר השררה וזהו המקח רע שלקח לעצמו:

ויקח קרח. פרש"י לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה פי' כי קרח התחכם לנטות בישראל שתי כתות כי הוא לא רצה מתחלה להכניס עצמו במריבה כי יאמרו דבשביל קנאה וכיוצא בו הוא עושה רק הסית לבכורי ישראל שיערערו על הלוים למה ידחו את הבכורים ואם כי עבדו את העגל הלא אהרן שהוא ראש לכל דברים בעגל נברר לכהן ואלו הם אשר נאמר עליהן ויקומו לפני משה כי הם לא ערערו על משה ואהרן כלל אדרבא באו לפני משה וקמו לפניו לקבל משפטן על שבט לוי בטענה למה להם משפט קדימה נגד הבכורי' ואחר כך באו הלוים כלומר כמוכרחים לומר הנה כל הערעור שנולד לנו מן הבכורים הוא בסיבת אהרן שנבחר לכהן ואלו לא היה נבחר לא היה לבכורים עלינו טענה וא"כ כל המבוכה הנולד לנו הוא בשביל אהרן וזהו היה כי בחר משה להיות הוא מלך ואין מלך כהן ולכך לא מינה עצמו לכהן כי אז היה פתחון פה לקטרג רק מינה לאהרן ומזה נולד הסכסוך לכך ויקהלו על משה ועל אהרן ובזה יובן המדרש דאיתא מה ראה קרח לחלוק פרשת פרה ראה היינו דשם נצטוה אלעזר ולא אהרן הואיל וחטא בעגל כמ"ש רש"י ולכך ערערו בממ"נ וזהו לקח עצמו לצד א' כי היה עושה שני כתות בישראל:

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. פירש"י דיעקב התפלל על עצמו דלא יזכר שמו במחלוקתו של קרח אבל בדוכן יזכר שמו והיינו כי התורה קאמר בן לוי להורות מה שביקש קרח שטען עבור כל בני לוי כי די לו שיטען בעד בני קהת לבד ולזה אמר היותו בן לוי א"כ כל השבט משפחתו וקרוביו ותבע כבודם וא"כ מה שתבע כבוד כל ישראל באמרו כל העדה כולם קדושים הוא היות כל ישראל אחים מצד שכולם בני יעקב וא"כ ראוי להזכיר בן יעקב אבל יעקב התפלל וכו' וזהו אל תחד כבודי ל' אחדות שהוא עושה כל זרע ישראל לאחדים כי בני איש אחד אנחנו אב אחד לכולנו גם יחס התורה את קרח לומר אל תחשבו לנקלה כ"א בן גדולי הדור בן חשובים כאלה ואמרו לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' בג' דורות התורה חוזרת על אכסניא וא"כ היה קרח גדול הדור בהכרח רק התוספות כתבו שצריך להיות הג' דורות רואים זא"ז והנה קרח ראה ליצהר ולא לקהת

ואין ראיה מהפסוק שהיה בהכרח גדול הדור אבל יעקב ראה את לוי ולוי ראה את קהת שהיה מבאי מצרים א"כ ראו זא"ז והיה ראוי לומר בן יעקב שיהיה מוכח דקרח היה גדול הדור גם הזכיר בן לוי כי לוי היה ממאן בממשלת יוסף לומר המלוך תמלוך עלינו ונענש שיוצאי חלציו אמרו ג"כ למה תתנשא ומאס בממשלת משה ואם כן יעקב דמיאן בבכורת עשו הוא גם כן כמ"ש המפרשים כי היה צעיר צריך לעבוד לבכור וא"כ אף זה משרש יעקב דמאס לעבוד לבכור ולכך ביקש יעקב שלא יזכר שמו כי ח"ו שהיה יעקב ממאס בבכור' עשו בשביל לפרוק עול רק מחמת רשעתו של עשו ולכך אף בדוכן לא נזכר שם יעקב רק ישראל:

פסוק ב

ויקומו לפני משה. ר"נ איש היינו שמשך ראשי סנהדרי קטנה מכל שבט וע' אברבנאל כי בני ראובן ערערו בכל פנות הבכורה על המלוכה שנתנה ליהודה ונחלה ניתנה ליוסף וא"כ מבני יהודה ויוסף לא היו עמהם בעצה ונשארו עשר שבטים וסנהדרי קטנה הם כ"ג ושני סופרי הדיינין כמבואר במשנה במס' סנהדרין הרי כ"ה יוד פעמים כ"ה הרי הם ר"נ:

נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם. דרשו חז"ל שידעו לעבר שנה הענין הוא כי דרשו חז"ל שמש וירח אמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא וי"ל כי ידוע דלבנה אמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד וא"ל הקב"ה לכי ומעטי א"ע והיינו כי מתחילה היה הלוכם בשוה שניהם סובבים במהירות וא"כ היה הלבנה מלאה תמיד כחמה וא"ל הקב"ה לכי ומעטי את עצמך שהלבנה ממהרת הילוכה ועי"כ התהוה המיעוט וזהו היה ענין קרח להיות מלכים הרבה ולא יהיה למשה לבד ההנהגה וכן כהני' גדולים הרבה כמ"ש רש"י וישתמשו שני מלכים בכתר אחד ואם כן אין ללבנה למעט עצמה ולצאת במהירות יותר מהחמה ולכך אמרו לא נצא וזהו הענין שאמרו שהקדוש ב"ה פייס ללבנה ואמר לה למני בך ישראל והיינו גם כן שאין שני מלכים משתמשין בכתר אחד כי הלבנה מושלת בישראל והחמה באו"ה רק אמרו דישראל נמי מונין לחמה בתקופות והיינו מנין לחשבון התקופות היא לעבורים כדי להיות שנת לבנה וחמה עולין כאחד ואם כן חזר להיות שני מלכים להשתמש בכתר אחד וזהו שבאו אנשים היודעים לעבר שנים במחלוקת ההוא להורות דשני מלכים משתמשין בכתר א':

אנשי שם. דרשו במדרש שנמסר להם סוד השם והיינו שהיו חכמים גדולים וכבר באו בימים כדאמרו אין מוסרין את השם אלא למי שעמד בחצי ימיו אבל באמת איך חלקו על משה הלא ידעו כי הכה את המצרי בשם כמ"ש חז"ל הלהרגני אתה אומר מלמד

שהכהו בשם ולכך לקחו אנשי שם שגם להם יד ושם בזה וגם יתכן שאמרו כל ניסי משה לא היו רק ע"י פעולת שמות ולכך לקחו אנשי שם להראות לעם שיש כח לפעול פעולות רבות ע"י שמות וא"כ משה בחכמתו בשמות הקדושים פעל כל זה:

פסוק ג

ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'. הנה איתא פרק קמא דסנהדרין דר' יהודה סובר דסנהדרי גדולה ע"א דשבעים איש ומשה על גביהן והתיצבו עמך דכתיב משום שכינה ורבנן סברי משה בהדייהו וזה מאמרם מדוע תתנשאו להיות על גבם אין לך רק בהדייהו כמוך כמוהם דכתיב עמך וליכא למימר משום שכינה דהא כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' וא"כ ליכא למימר משום שכינה. והענין שהלבישן טלית שכולו תכלת כי ידוע שתמיד יש בדור צדיק אחד שהוא מרכבה לשכינה וממנו שואף זורח לכל העם וכמ"ש אין להקדוש ב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ר"ל צדיק שהוא ד' אמות של הלכה וזה ענין תכלת המורה על כסא הכבוד כמ"ש בגמרא ולזה בא המצוה ליתן על כל הפתילין פתיל תכלת בקשורין להיות כל ישראל דבוקין בצדיק אחד אשר הוא המרכבה לכבוד ה' ועליו חופף ה' וכן היו מלכי ישראל הכשרים כדמצינו לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל ואבחר בדוד פתח בעיר וסיים במשפחה אלא להורות דעיקר המרכבה לשכינה הוא הצדיק ובהשתדלותו משרה שכינתו על הבית, ולכך כתיב וישב שלמה על כסא ה' אבל הם אמרו אין צורך לצדיק אחד רק כולם כסא לה' כאמרם ובתוכם ה' ולכך לבשו טלית שכולו תכלת כי כולם הם כדמות הכסא וזהו ברור ולכך לבשו כלם טלית שכולו תכלת אמנם גוף הדבר שהקשה למשה בענין תכלת וצרעת ובית מלא ספרים הוא לדחות המדה של ק"ו שאינה מדה להדרש בו כי בא הק"ו להיפך הדין וש"מ דליתא לכל הנ"ל מדה ק"ו ובאו בזה בטענה על משה כמו שעשה בשברי לוחות ופרישה מאשה ואי דלמד ק"ו מפסח שהיא מצוה אחת כתיב כל ערל לא יאכל בו כל התורה כולה וישראל מומרים עאכ"ו וכן בפירש מן האשה ומה ישראל במעמד הר סיני דהקב"ה נתגלה להם אמר להם אל תגשו אל אשה אני שכל שעה ורגע מוכן אני אשר ידבר ה' בי פא"פ ולא ידעתי עידן ועידן עאכ"ו דכמו דהוא עשה מדעתו מכח ק"ו כן כולם ולכך באו בטענה לדבריך אין לסמוך על ק"ו דתכלת צרעת ומזוזה יוכיח וא"כ הוספת מדעתך שלא כדת אם כן מי יודע מה שהוספת עוד מדעתך ולכך באו בצרעת פרחה בכולו דהנה אמרו בדור שכולו חייב יבא משיח שנאמר כולו הפך לבן טהור וא"כ ק"ו דשברי לוחות דכל ישראל מומרים נסתר דאדרבא דעי"כ יותר יש להם תקוה מאיש פרטי עובדי כו"ם וא"כ שלא כדין שברת

הלוחות גם אמרו כי כל העדה כולם קדושים לשלול חטא העגל כדאמרו חז"ל ויהי ה' עם דוד אפשר שה' עמו וחטא בא לידו כי ודאי שה' שומר ידו מעשות כל רע אלא שעשה להורות תשובה ליחיד וזהו הטענה של קרח באמרו ובתוכם ה' אם כן איך אפשר שה' בקרבם וחטא יבא לידם אלא ע"כ שהיה להורות תשובה לרבים וע"י טענה זאת ערערו על משה ששיבר את הלוחות והיה ג"כ ענין עצת אשתו של קרח כמאמר חז"ל כי קרח אדם גדול ממש אחר משה ואהרן וחשבה בלבה שילך בדרכי הפרישות כמו משה פרוש מאשתו כמ"ש באלדד ומידד אוי לנשותיהן של אלו שנעשו נביאים ולכך הסיתו למרוד במשה ומבלי לשמוע בקולו:

פסוק ד

וישמע משה ויפול על פניו. נראה לפרש דאיתא בגמ' כ"מ שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני ומשה רצה בתקונם אולי יתחרטו ויעשו תשובה ואילו היה נותן בהם עיניו היה מכלה בהם ולכך ויפול על פניו או נראה דרמז להם דקודם חטא העגל הציצו בשכינה בעצמו וניתן להם כח לקבל השפעה מהקב"ה בעצמו אבל אחר חטא העגל נחשכו עיניהם מראות ואפי' ע"י אספקלריא לא היו ראוים לקבל היינו שלא היו זוכים לראות אפי' פני משה כדכתיב יסיר את המסוה עד צאתו ולכך כל הסתת קרח שהסית לישראל לא חטאו בעגל כלל היה מטעם אהרן שעשה העגל זכה לחשן המשפט על לבו ומשה בא לסתור זאת ממה שאינם ראוים לראות בפניו ומגודל ענותנותו לומר זאת בפירוש ולכך ויפול על פניו לרמוז בזה ברמיזה בעלמא:

איתא במדרש וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע שחשדוהו בא"א ונ"ל עפ"י מה שכתבתי כי משה שיבר הלוחות כדי שיהו נדונים כפנויה ולא כא"א וקרח ועדתו אמרו שאין להם חטא העגל ועדיין הם אשת איש כמאז ומקדם שאמרו נעשה ונשמע ושמעו כולם אנכי ה' אלהיך ולא יפה עשה משה בשבירת הלוחות ונתעשר ע"י פסולתן וזהו עין רעה של קרח וזהו חשדוהו מא"א כלומר כי חשבו אף בשבירת הלוחות הם א"א ועדיין כמקדם ולא כפנויה ולא יפה עשה משה כטענם כולם שמעו אנכי וכו' ולא נתבטל הקבלה והקבוץ ההוא כלל. ועוד נראה לפרש המדרש באופן אחר ע"פ מה דאמרו חז"ל ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו ואחד מהם שהוסיף יום אחד מדעתו ובאמת יש להתבונן למה לא צוה הקב"ה בעצמו לפרוש שלשה ימים מאשה רק וקדשתם היום ומחר אבל ידוע שישראל היו אנוסים והיו צריכים לכפות ההר כגיגית וזהו מאמר המשורר ויפתוהו בפיהם ובלבם יכזבו לו היינו שאין לבם כפיהם שאמרו נעשה ונשמע לקבל התורה ואין לבם מסכים ע"ז ומשה הרגיש בזה ע"כ הוסיף יום אחד דאולי יתנו

דעתם לשוב בכל לבבם והקב"ה הסכים על ידו שדרכו לתת לאדם ארכא אבל הוא יודע תעלומות לב שבל יתנו להסכים לבבם לפיהם ומה מהני להו אריכות הזמן ואדרבה בכל יום ויום הס"ם מתגבר להסית לכך לא צוה מתחלה לפרוש רק שני ימים. ואיתא במס' שבת כל המבטל את ישראל מפריה ורביה אפילו לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו בא על א"א כדמצינו בבני עלי אשר ישכבון עם הנשים בשביל ששהו קיניהם וביטלום מפ"ו מעלה עליהן הכתוב כאלו שכבן וזהו היה כאן טענת קרח באמירתו כי כל העדה כולם קדושים כולם שמעו אנכי וכו' וקשה הא היו כפוים אבל הם כחשו שלא היו כפוים ומתחלה ועד סוף היו ברצון וא"כ לא יפה עשה משה שהוסיף יום אחד וביטל כל ישראל מפ"ו וזהו שחשדוהו באשת איש ובמסכת סנהדרין אמרו שחשדוהו מא"א דכתיב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה היינו נמי שלקח אוהל שבו הארון כמבואר בגמ' סוף ברכות ואם אין הארון במחנה ישראל אסורים בתה"מ וא"כ הם הביטו אחריו שביטלם מפ"ו וזהו חשד א"א אבל באמת הם היו מנודין כמו שפרש"י ולכך לקחו אבל הם אמרו כולם קדושים ואינם מנודים ואם כן חשדוהו בא"א כי שלא כדין הרחיק את הארון:

פסוק ה

בוקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו.

פרש"י עתה עת שכרות הוא לנו ולהבין נראה דהזוהר גילה סודו במה דהקב"ה צוה אחר מיתת בני אהרן יין ושכר אל תשת דהם היו גדולי הדור דמצינו דהיו גדולים ממשה ואהרן וכמאמר משה בעצמו איך יעלה על לב לומר דשכורי יין היו נכנסים למקדש רק האמת הוא כך דאם יראו הבריות השריפה הגדולה אשר שרף ה' לא יתלו בהקרבת אש זרה רק יאמרו שהותר לכל איש להקטיר אש זרה רק בני אהרן מתו שהיו שתויי יין כדת המנבלין להוציא לעז ולכך נצטוה מיד אח"כ לבל ישתה יין להסיר לזות שפתים וזהו הענין כאן דהם היו שכורי יין ואם יענישם ה' בהקרבתם אש זרה יטעו הרואים דהקטרת לא נתקבל בשביל השכרות ולא על שנלכדו באש המחלוקת ולכך בוקר ויודע עד שסר טעם היין. או יאמר בוקר ויודע כי הם ערערו על שבט לוי וכהונת אהרן ומלכות משה ולכך על שלש אלו ויודע את אשר לו הוא שבט לוי אם הם לו או הבכורים ואת הקדוש והקריב אליו היינו מי שהוא כה"ג לשמש בקודש והוא קדוש ואת אשר יבחר בו יקריב אליו הוא הנבחר למלוכה כדכתיב בשאול בחיר ה' והנה בקטרת נתברר ענין אהרן א"כ מלוכת משה לא נתברר אבל מבורר ע"י מן שירד לפני משה בכל בוקר כמנין

עומרי ישראל כולם היותו מלך וכולל את כל העם ונוטל חלק בראש וירד בבוקר כדכתיב בבוקר בבוקר וזהו בוקר ויודע:

פסוק ו

זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו. וליתן טעם על מה בירר דוקא בקטרת נראה כדי שלא יאמרו הבריות כשיצא קצף על קרח ועדתו דאדרבא הקצף היה על משה ואהרן ומשניתן רשות למשחית אינו מבחין ונלכדו הטובים שבהם ולכך אמר משה שיקטירו קטרת והוא עוצר המגפה וא"כ איך ימותו. גם כבר כתב הש"ך על התורה שכל ענין קרח היה שנתן עיניו בממון כי גדלוהו משל אחיו ונתקנא על שנתעשר משה מפסולת של לוחות כמש"ל לכך אמר לו ליקטר קטורת שמתעשרת כמבואר בגמרא בם ידוע דמי שהוחזק כבר במצוה אין ליתנה לאחר וא"כ יש להם פתחון פה אף שאנו יותר הגונים מאהרן מ"מ שהה הקב"ה עד עכשיו הוא מבלי לקחת המצוה ממנו אף שנמצא אחר יותר הגון וערעור של קרח היה על שנבחר מתחלה לכך ולכך עשה משה הנסיון בקטרת שהיו הם חדשים לקטרת ומעולם לא שנה בה אדם וא"כ אילו אתם הגונים יותר ראוי לקבל מאתכם:

פסוק ז

רב לכם בני לוי. כי אתם אין לכם לתבוע מלכות כיון שאין לכם חלק בא"י וכל מי שאין לו חלק בא"י אינו ראוי להיות מלך:

פסוק ט

המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו וגו' ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהונה לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו. נראה לבאר כי הענין הוא ראיתי בני עליה והמה מועטים ויותר המיעוט חל עליו הקדושה ביותר וכן כל דבר המיעוט הוא הנשגב וכן כתיב לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט דהקב"ה מגודל ענותנותו הוא בוחר תמיד במיעוט שהוא דרך שפלות ולכך בחר בשבט לוי דהיו נמנים מבן חודש ומעלה ואפ"ה לא היה במניינם רק כ"ב אלף ומכ"ש אם יהיו נמנים מבן ך' שנה כשאר מנויי ישראל לא יהיו רק מעט מזעיר נגד שאר השבטים רק אחד המיוחד משבטו הוא הכהן הגדול מאחי אשר יוצק כל ראשו שמן המשחה ועליו מקור שכינתא שריא ומהשפעתו נתמלא כל בית לוי אורה והנה שבט לוי היה המועט שבשבטים ומשפחת קהת היה המיעוט שבמשפחות בית לוי וזהו שכפל משה כי הבדיל ויקרב אותך וכו' א' על השבט וא' על משפחת הקהתי וזהו שדייק המעט מכם הוא דאהני לכם לזכות זה היינו שהשרה הקב"ה השכינה ביניכם ובזה הבדיל וכו' ובקשתם גם כהונה דודאי ראוי להיות כה"ג

אחד לבד ולא להיות ר"נ כהנים גדולים מקטירי הקטורת כטענתך לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' דעיקר טענתם היה דאהרן לא היה ראוי לכהונה וגדולה זו על דסרח והחטיא את הרבים בעשיית העגל רק באמת לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה רק כדי להורות תשובה לרבים ופירושו הוא כך דאהרן כל כוונתו לא היה רק להתבושש העם עד ביאת משה אשר התבונן בטעותם אשר התעו העם הזה א"ע ולכך עצר להם בדברים להביא כספם וזהבם ולא פירש מה יעשה לו וכשהצבירו כסף וזהב השליך אל התנור בדעתו שידבר על לב העם ב' או ג' ימים ואז יהיה אלהים מוכן לפניהם ובין כך יבא משה ויחזרו למוטב אבל באמת יצא העגל הזה ולא השלים כוונתו כאשר חשב ובאמת על מה יצא העגל להטעותם אלא להורות תשובה וז"ש משה לא עלינו תלונותיכם כי על ה' דהא באהרן אין לתלות אשמה כלל ומה' יצא הדבר ולא חטא אהרן כלל והוא ראוי להיות כ"ג מאחיו:

פסוק יב

וישלח משה לקרוא לדתן ואבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר. נראה לבאר לקרא לדתן ואבירם ליתן להם התמנות בקרב ישראל מגזרת קרואי העדה ועי"כ יחזרו למוטב וזהו שאמרו מכאן שאין מחזיקין במחלוקת אבל השיבו לא נעלה אין אנו מבקשים עלייה ורוממות ובאו בטענה בשלמא במקום שדות וכרמים ורוכלת עמים צריכים שופטים מושלים וכהנה אבל במדבר ואל עומר לגלגולת מה צריך לשופט ומושל הלא אין להם דבר רק ברדת מן לאיש לפי אכלו וזהו אמרם המעט וכו' כי תשתרר וכו' מה זה הלא זה רק רוע לבב ורמזו כי גם במצרים החל להשתרר כאמרם אז מי שמך לשר ושופט עלינו ואמרו מנעוריו איש זה מורגל לבקש שררה וגדולה על אחרים אפילו במצרים וגם עתה השתרר לא כן הדבר רק איש הישר בעיניו יעשה:

פסוק יד

אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם. היינו שאמרו כי תאמר הלא ע"י הוצאה ממצרים זכו לביזה רב ומקדם היו עניים כמאמר חז"ל כי דתן ואבירם ירדו מנכסיהם ולכך טענו כי אין כל המטלטלין שוים נגד קרקע שהוא דבר המתקיים וזה אף לא וגו' ותתן לנו נחלת שדה וכרם:

העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה. או שיש לפרש דידוע דהצרעה לא עברה הירדן וכתב בזוהר הטעם כי הצרעה היה בזכות משה וכשם שמשה לא עבר כך הצרעה לא עברה והנה הצרעה היה מסמא עיניהם של כנענים וזהו ענין דבריהם שלא תתפאר עצמך כי אף שאין אתה המעלה הצרעה מחמתך והיא המסמא עינים ע"ז השיב בשביל כך

עדיין אין כאן כיבוש א"י וזהו אמרם העיני האנשים ההם תנקר מ"מ לא נעלה, או יומשך כי זכו לביזת מצרים וזה היה ע"י שלשת ימי אפילה ואמרו לא זו בלבד שבג' ימי אפילה היה חשך לא ישגיחו בו אלא אפילו עיני אנשים ההם תנקר שיהיו סומין לגמרי לא נעלה גם מוסב שמשה ביקש למנותם לשופטים כמ"ש ואמרו מה תועלת יש בזה הא אינו אלא עבדות דבשלמא דבאנו לא"י נחלת שדה וכרם יש תועלת כי בני העיר מצווין לעשות מלאכתו של דיין אבל במדבר מה תועלת יש ואפילו דתהיה מורשה לנו ליקח שוחד המעור עיני חכמים וזהו, העיני האנשים ההם תנקר הרצון דתתיר לנו ליקח שוחד וא"כ יש תועלת מ"מ לא נעלה לגדולה זו. או כי כל ענין קרח וסייעתו היה כאמרם כי עינם הטעתם שראו שמואל יוצא ממנו וכו' ואמרו שאפי' תמנע השגה זו מאתנו לא נעלה או להיפוך שאמרו בתמיה הנה אנו ידענו טעם שלך שאתה מבקש ליתן לנו שררה למנוע מאתנו ההשגה ברוה"ק ועין רואה כאמרם חז"ל הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם כי השררה מונעת השגת רוח הקודש וזהו אומרם העיני האנשים ההם תנקר כמחשבתך לנקר מאתנו עין רואה וע"כ לא נעלה לא נקבל שררה:

פסוק טו

ויחר למשה מאוד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם. הנה אמרו חז"ל לעולם יהיה אדם זהיר בתפלת מנחה שאף אליהו לא נענה רק במנחה וכו' והענין הוא כי תפלת שחרית ומעריב תקנו אברהם ויעקב והם לא היו מתפללים על הרשעים שאמרו ימחו על קידוש השם אבל יצחק התפלל אף בעד רשעים כאמרם אברהם לא ידענו וכו' כי אתה אבינו כי יצחק אפי' לעשו אהב ולכך אליהו שהתפלל אז בעד ישראל שלא היו זכאים לא נענה אלא בתפלת מנחה וזהו הענין כי כל קרבנות הם לה' מדת הרחמים אבל לא לאלהים אבל מנחה שמביא העני בלב נשבר זבחי אלהים רוח נשברה אפי' לאלהים הוא מרוצה ובזה יש לפרש המדרש ואל אלהינו שהוא ירבה לסלוח זהו עשירית האיפה שוויתר הקב"ה משלו והיינו דכתיב אלהינו ואין מדת הדין מתרצה בקרבן זולת עשירית איפה שזהו שוויתר ולכך יצחק שהוא מדת הדין תקן מנחה ולכך ביקש אל תפן אל מנחתם שהוא המרצה אפי' אינם זכאים וגם הם ביקשו להסיב הקרבת הקרבנות ללוים שהם בבחינת דין ולא יתכן בהם קרבן רק מנחה ובקש שגם למנחה לא יפן:

לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם. נראה לבאר כי היה בידו להרע להם ע"י השם כאמרם הלהרגנו אתה אומר וכו' ואיתא בירו' שלא ביקש להשתמש בשם הואיל ואכל ונהנה משל אחרים וזהו אומרו לא חמור אחד מהם נשאתי וא"כ היה בידי לשמש בשם ומ"מ לא הרעותי את א' מהם כי כולם היו עוסקים בביזה וכ"א מהם

היה לו צ"ו חמורים ומשה עסק בעצמות יוסף שבו תלוי כל הגאולה וא"כ עכ"פ היה מגיע לו מן צ"ו חמורים חמור אחד לחלקו ומ"מ לא לקח ועל הלוים היה מוטל ליקח עמהם עצמות יוסף כי לוי מכרו למצרים ועליהם להוציא משם מ"מ לא הרע משה לאחד מהלוים לטפל בו והוא לבדו נשאהו וגם אמרו כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או עוני או מיתה וא"כ היה בידי לעשות אותן עניים או להמית אותן ואני אפי' מיעוט רכוש כל דהו שהיה להם צ"ו חמורים לא גרמתי להם מיעוט אפילו לחמור אחד וגם לא הרעותי לאחד מהם במיתה:

פסוק טז

אתה והם ואהרן. נראה כי הקטורת היה לכל הכהנים אבל קרח ואהרן שנחלקו בכהונה גדולה היה להם קטרת מיוחד דקה מן הדקה המיוחד לכה"ג ביום הכיפורים:

פסוק יט

ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אוהל מועד וירא כבוד ה' אל כל העדה. נראה כי קרח חשב דזכות הרבים יגן שיהיה הקטרת מקובל כי אל כביר לא ימאס ולכך הקהיל את כל העדה וכדי שלא יאמרו לא כל העתים שוות כשהשכינה שורה מקבל הקטורת וכשאינו שורה אינו מקבלו לכך נגלה כבוד ה' לעין כל לבל יהיה לקרח ועדתו פתחון פה:

פסוק כא

הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע. ולהבין למה נתחייבו כל העדה ח"ו כליה על רוע מעלליו של קרח נראה דאבעי לן בגמרא אי כהנים שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא נינהו ופשיט ליה דשלוחי דרחמנא נינהו דמי איכא מידי דהוא לא מצי למעבד ושלוחו מצי למעבד וממילא מוכח דשלוחי דרחמנא נינהו וקרח טען כי כל העדה כולם קדושים כלו' דכהנים שלוחי דידן נינהו ואנו באמת נמי מצי למיעבד כי כולם קדושים וכל העם הודו לו בזה דכתיב ויקהל עליהם קרח את כל העדה ולכך התחייבו כליה ואכלה אותם כרגע כי רגע אינו מקבל החילוק כי הוא תכלית החלק הקטן וכמו שהנקודה הנדסיות תכלית הקטן במדה כך הרגע תכלית הקטן בזמן ואינו מקבל חילוק כך אכלה אותם בכלל ולא יקבלו חילוק להיות א' מהם נמלט גם אמר כרגע דכתיב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כי רגע א' כועס ה' ואז בעי אינש להסתתר לבל יספה כמ"ש הזהר ולכך צריך שמירה ולכך הזהירם להבדל מהם גם בסתם אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה אבל אלו אכלה כרגע בלי נתינת זמן ביסורים אחרים טרם מכות כליה כי להם הוא צורך שעה לבל יטעו ישראל אחריהם אכלה תיכף כרגע או י"ל דהנה לכאורה יקשה על בלעם דהיה הולך עם שלוחי בלק וקסמים בידם וכי מה איכפת להו בכישוף הא היה יודע

דעת עליון לכוין אותו רגע שהקב"ה כועס רק נראה דאיתא בגמרא מ"מ נקרא כישוף שמכחישין פמליא של מעלה וזה ודאי אי אפשר להכחיש כביכול בעצמו רק בפמליא שלו וזהו בעת הזעם שהקב"ה מסיר השגחתו מהעולם וממנה מלאך תחתיו ולכך היה צריך לכשופים ואיתא כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע היינו בעת הזאת שהקב"ה כועס ואז המלאך אינו מבחין וז"ש כאן ואכלה אותם כרגע לבל אבחין בין טוב לרע:

פסוק כב

אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. פרש"י יודע מחשבות היינו דאיתא בזהר דקרח אדוק במינות היה והעם סוררים אחריו אבל באמת הם לא היו אדוקים במינות ולכך אמר אל אלהי הרוחות היינו מחשבות שבלב לידע מי הוא אדוק במינות או לא. או יאמר כי בבשר אחד כלול רוחות ונשמות הרבה שתלוין בו כי האב הוא אילן והתולדות הם הענפים ולכך בבשר אחד תולין רוחות הרבה וביקש משה שאף שקרח חטא מ"מ תולין בו רוחות הרבה ענפים ונשמת תולדותיו כי בני קרח היו צדיקים ויצאו ממנו נביאים כנודע וביקש שזכותם יגן גם כיון בזה לסוד הגלגול וזהו אלהי הרוחות לכל בשר כי הנשמה מגולגל ונשמת קרח היה לקין ולכך חלק על משה שהיה נשמת הבל ונחלקו אז קין והבל על כהונה גדולה וכן עכשיו ולכך אמר משה אל תפן אל מנחתם כדכתיב ואל מנחת קין לא שעה והתפלל משה שקרח מצד נשמתו הוא עלול לחטוא וקשה לאדם לתקן נשמתו אשר היא עלולה לרע מגלגול הראשון:

האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף. נראה לבאר דבגמרא רמי תרי קראי אהדדי כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתוב אחד אומר איש בחטאו יומתו ומשני כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וכו' וכדרך הפשוט. נראה לפרש דהפרש גדול יש בין שוגג למזיד דבשוגג איש בחטאו יומת בחטאו דייקא דהוא שוגג ואין אחרים נענשין על ידו אבל במזיד נענשין אחרים על ידו וזהו פוקד עון אבות על בנים עון דייקא שהוא מזיד ומשה ביקש בתקונו של קרח שחשבו כשוגג כי היה טועה בעצמו כמאמר חכמינו ז"ל עינו הטעתו וזהו שדייק יחטא שוגג ואין לך ראוי לקצוף על כל העדה גם ראוי להתרות בו בנגעים וכדומה שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה היותו שוגג:

פסוק כד

דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם. הנה לכאורה קשה הא לא היה בהם התראה רק דלשון העלו מורה דנתן הקב"ה אות לקרח כדי לחזור בתשובה והוא כי מקום משכנו ומשכן עדתו החל לטבוע מעט מעט ונעשה גומא ועמק גדול ממשכנם לשאר משכני ישראל לראיה כי התחיל הטביעה דאולי יחזרו בהם ולכך ישראל

שפירשו מהם הוצרכו לעלות כי משכנם היה עמוק בעמק וגומא גדול ולכך נאמר העלו ומשה ביקש לזכות את ישראל שאם יתפרשו מהם כשיראו הטביעה במקצת אין להם כל כך שכר כיון שרואים שכבר החל הפורענות ולכך ביקש שילכו תיכף טרם החל קצת הטביעה ולא ביקש סורו ולא אמר העלו:

פסוק כו

אל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם. נראה לבאר ע"פ מה דאיתא בגמרא מנין דהיו מפקירין נכסים של מסרב דכתיב רכושו יחרם והיינו כ"מ שנתנו חכמים עיניהם או עוני או מיתה כי עני חשוב כמת וא"כ טבא עבדו ליה למסרב דחייב מיתה דהיו מפקירין נכסיו והרי הוא עני וניצל ממיתה עצמו דחשוב כמת ואף כאן חשבו ישראל להצילם ממיתה ליתן שללם לבוז ויהיו ענים ובזה ינוצלו ממיתה אבל משה מיחה בזה כי לצורך שעה צריכין מיתה עצמית כדי שלא להדיח את ישראל וגם כבר נצולו ממיתה ע"י עניות כדכתיב כי מתו כל האנשים שירדו מנכסיהם ועדיין לא שבו אם כן צריכין דוקא למות ולכך מיחה בהם לבל יתנו שללם לבוז וזהו אל תגעו בכל אשר להם:

פסוק כז

ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב היינו כי בני ישראל לא שמעו למשה לפרוש עד אשר ראו תחילת הטביעה וזהו ויעלו וגו' כאשר כבר הושב לעמק והיו צריכין נענות. ודתן ואבירם יצאו נצבים וגו' פירש"י בקומה זקופה היינו כוונתם היה בזה שיהי' נראה כאלו הם בשוה עם שאר העם העומדים למעלה וכאלו לא היה אהלם נמוך מהם ע"כ זקפו קומתם בכח כאלו הם אתם בשוה:

פסוק כח

ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' אם כמות כל אדם ימותון אלה וגו' ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה וגו'. כוונת דבריו לאמת שליחתו אם הוא מה' האות בכך אם ימותו כדרך כל הארץ או מיתה משונה ממיתת כל אדם ע"פ מה דמבואר בזהר כי כפרו במעשה בראשית והיינו באדמה כי אמרו האדמה הוא קדמון כדעת אפלטון שהיה אומר ארץ קדמון וממנו ברא הקדוש ב"ה הכל כי הכל היה מעפר ואמרו שעפר קדמון ולא ברא יש מאין ולכך כהן מורה על קדמון והתחלה והם אמרו כי אין התחלה ולכך כפרו בכהן כי כפרו בבריאת ארץ ולכך נתן משה מופת אם בריאה פירוש שנברא הארץ ואינו קדמון אף עכשיו יברא יעשה נס ושינוי טבע ויברא פי לבלעם וידעו כי נאצו ה' לומר שלא ברא ה' העולם יש מאין רק יש מיש ומארץ נבראה גם כשחטא אדם הראשון נתקלל האדמה בעבורו כמו שמקללים האם ארור שזו גידלה היינו כמו שהאם סיבה לפשע הבן לטבעה הרע וגם שלא יסרה אותו כראוי כן הארץ סיבה לחטא האדם

כי נפש החומרי סיבה לחטא ולכך נתקללה האדמה כי היא סיבה לחטא כמו אם לבנים אבל בקרח לא היה סיבה לחטאם הנפש החומרי רק בזדון ושאט נפש מרדו ולא היה מסיבת החומרי ולכך תבעה הארץ עלבונם שלא יאמרו כי היא גדלה ובן כסיל תוגת אמו וכמו בן סורר ומורה הביאו אביו ואמו לתבוע עלבונם וכן פה בא אמו שהיא הארץ לתבוע עלבונה כי באמת לא היה חטאם בסיבתה כלל ולכך זהו לאות כי נאצו ה' במרד ושאט נפש ולא היה סיבת נפש החומרי כלל בזה. גם ידוע כי כל מכשפי' אחיזתם בארץ ולכך בעובדא דשמעון בן שטח בשמונים נשים מכשפות הרימו אותן מהארץ ולא היה בכחם לכשף וכן כישוף של אוב היה במחילת הארץ כדכתיב והיה כאוב מארץ קולך כי כשפים בנחש כי הם נקראים נחשים ונחש כחו בעפר ונחש עפר לחמו והם טענו כי אין בכח משה לפעול בארץ כי כל נפלאותיו היה הכל במים ובאויר ולא בארץ ולכך טענו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו כי אין כחו בארץ ולכך נעשה נס על ידו (אין) בארץ. וגם טענו אלו היה משה שליח ה' ותורה משמים היה ראוי להתקן חטא אדה"ר ובחטא אדה"ר נתקללה האדמה וא"כ עכשיו במתן תורה ראוי להסיר הקללה ולא להיות כארץ מדבר קוץ ודרדר שהוא מדבר סיני כי אם שיהיה הברכה כמקדם שהיא א"י ע"פ מה דאיתא יום הששי ששה בסיון שהוא מ"ת שאז היה עיקר הבריאה וכאלו העולם נברא מחדש וזהו טענתם אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש וגו' וא"כ הארץ היה סיבת מרדם בה' ובתורתו ובשליחות משה ולכך נבלעו בארץ גם הם היו גלגול קין והארץ פצתה פיה לבלוע דם הבל וחזרו לקלקולם והארץ שקיבלה אז דם הבל קבלה עכשיו לקרח ולעדתו וזהו אם בריאה אז לבלוע דם יברא ג"כ עכשיו גם ידוע לכל כי תנאי התנה הקדוש ב"ה במעשה בראשית על קריעת ים סוף וצריך להבין. למה היה צריך לתנאי היד ה' תקצר לקרעו בזמנו אבל הענין דכל מי שנעשה לו נס מנכין לו מזכיותיו וא"כ לא היו ישראל מתרצים בקריעת ים סוף לנכות להם מזכותם מה שהיה אפשר ריוח והצלה ממקום אחר ולכך התנה הקב"ה בעת הבריאה ואין זה שינוי טבע הבריאה ואין כאן ניכוי ולכך אמר משה אני אומר שיברא ה' ומזה תשפטו כי לא למעני הוא כי איך אעשה זאת לניכוי זכיותי רק כי נאצו ה' ובשביל קנאת ה' נעשה זאת ובאמת נברא פי הארץ בערב שבת בין השמשות והיינו לא נגמר הבריאה כי כל הברואים בע"ש בה"ש לא נגמרו כדאית' במדרש לאדם שעושה במלאכה והגיע בה"ש אין לו לגמרו רק אח"כ לעת הצורך נגמרו וזה אם בריאה שהחל בריאתו בע"ש בין השמשות יברא ה' היינו שיגמור בריאתו כי אז לא היה רק בכח ועכשיו בפועל:

פסוק לא

ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה וגו'. היינו שלא היה כשאר טביעות שנעשה בקיעה ברעש אש ומים והולך למרחוק עד שכמה כרכים נטבעו ונשקעו אבל כאן היה רק פתיחת פי הארץ בעלמא לבלוע האנשים האלה ולא היה אח"כ רושם כלל כמו שאר בקיעת הארץ שנשאר מים וכדומה אבל כאן לא היה רושם כלל רק כיסה עליהם ארץ וכדי שלא יחפרו אח"כ למצוא רכוש רב אשר נטבע לזה נאמר ויאבדו מתוך הקהל:

פסוק לב

ואת כל הרכוש. כי כל גאותו של קרח היה עשרו כי נתגאה בעשרו והגיע לו זאת כי יוסף טמן אוצרות בקרקע ונתגלה לקרח מטמוני ארץ ומצאם ומזאת יצאה הרעה והוצרך הארץ לנקום הקלקול ונטבע הרכוש בארץ:

פסוק לג

וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה וגו'. והנה הם צחקו על התורה ובקשו לכנוס בסוד הטעמים ואמר טלית שכלו תכלת למה לא יהיה פטור מציצית וכן בית מלא ספרים וכו'. אבל מי בא בסוד ה' הלא על התורה נאמר ארוכה מארץ מדה ועמוקה משאול והם כפרו לכך ירדו לירכתי שאול שם ידעו אם לא התורה עמוקה לשאול:

ויאבדו מתוך הקהל. דהנה כל הדברים הנבראים ע"ש בה"ש אינם נראים ומושגים כלל כמו קברו של משה רבינו וכן המן וכן פי הארץ כי לא ידעו אנה הוא ונאבד למראה עיניהם ולזה נאמר ויאבדו מתוך הקהל:

פסוק לד

וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם. כי דרך בקיעה הוא להשמע למטה בארץ קול רעש גדול ורעם ואש מתלקחת אבל כאן לא היה קול כלל רק קולם של הנטבעים אשר צעקו ואין מושיע להם אבל לא זולתו:

פסוק לה

ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת. נראה לבאר דקודם בליעת קרח כשפושעי ישראל היו בעולם היה מפיש חרון אף בעולם והקב"ה ממלא עברה עליהם והעמיד מלאך תחתיו לבל יפיש חרון אפו בעולם אבל עכשיו שנאבדו הרשעים ור"ן איש היו צדיקים ונלכדו בעצת קרח ע"כ ואש יצאה מאת ה' בעצם ותאכל את החמשים ומאתים איש וראיה לדבר שצדיקים גמורים היו דכתיב לעיל והקרבתם לפני ה' איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות דהיל"ל חמשים ומאתים איש

כי משה לא ביקש למנות אותם כי אסור למנות ישראל רק מנה המחתות כמו דמצינו בשאול ויפקדם בטלאים והבן:

פרק יז

פסוק ג

את מחתות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם רקועי פחים צפוי למזבח כי הקריבום לפני ה' ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל. נראה לבאר לבל יאמרו כי באמת היה מקבל הקטורת אלו היה כוונתם לש"ש רק כוונתם היה לשם יוהרא ובקטורת צריך רעותא שלימה למאוד ולכך צוה הקדוש ב"ה ליקח המחתות ולעשותם רקיעי פחים ואלו לא היה לש"ש רק לגסות רוח הלא תועבת ה' כל גבה לב ולא היה מוכשר ליתנם למזבח רק הואיל והיה כוונתם לשם שמים רק חטאו ונלכדו בעצת קרח לכך הוכשרו ליתנם למזבח וגם הוא אות לבל יאמרו כי טבע הקטורת כך הוא להוריד אש מן השמים ואכלם האש כי במעמד הר סיני פחדו ישראל אולי תאכלם האש הגדולה אמנם כאשר ראו כי המחתות לא אכלם אש ולא שלט בהם כליון א"כ ק"ו שלא ישלוט כאנשים כמ"ש בגמרא ק"ו ממזבח הזהב שאין בו רק כעובי דינר זהב ואין האש מכלה אותו ק"ו לפושעי ישראל שמלאים מצות כרימון שאין האור של גיהנם שולט בהם וע"כ היה באנשים האלו עונש מוחלט ולא הגינה התורה עליהם וזהו ג"כ לאות כי החולק על הכהונה אין תורה ומע"ט מגין דהא בגמ' למדו ק"ו ממזבח הזהב ומכ"ש שיש ללמוד ממחתות ש"מ דבחולק על הכהונה אינו מגין וגם קרח ביקש לבטל מזבח וקרבנות רק בחר בקטורת לבד ומזבח אדמה תעשה כי וכפר אדמתו עמו ולכך בלעם האדמה ואין קטיגור נעשה סניגור כי האדמה במזבח וקטרג ולכך ניתן (מחצה) [מחתה] מפסיק רקועי פחים שהם לאות לבל יחלוקו עוד אקרבנות ושקטה ונתפייס האדמה:

פסוק ה

ולא יהיה כקרח וכעדתו. פי' שלא יקרה לו עונש כקרח ועדתו כי צורך שעה לבל יתפרצו בהצותם על משה וכהונה אבל לדורות אינו צריך:

כאשר דיבר ה' ביד משה לו. פירש רש"י כאן רמז שהחולק על הכהונה נלקה בצרעת כמו שלקה משה כידו ונראה ליתן טעם ע"ז כי כמו שקרח מת וחי כי ירד חיים שאולה כן יהיה להבא שהחולק על הכהונה יהיה כיד משה שיצטרע והרי הוא כמת וחי שהמצורע חשוב כמת והחולק על הכהונה גורם לשכינה להסתלק כי ע"י כהנים משרתי ה' השכינה שורה ולכך ענשו בצרעת שהוא מורה על הסתלקות רה"ק כנודע ולכך עזה כשלג על הסתלקות רוח החיוני והוא כמת אין בו רוח ובזה נבוא לבאר דאיתא שאל

האי מינא את רבי מה טובה עשה הקב"ה לכם בבנין בהמ"ק להשרות שכינתו בתוככם הלא מקודם לכן בכל מקום היה במה ושם היה השראת שכינה ואח"כ נתמעט הכל למקום אחד ומה תועלת יש בזה אבל באמת ההפרש הוא גדול דהנה נראה מהשפעת החמה דזורחת ומהנה מאורה בכל העולם כולו אבל אין בה כח להשפיע אש למטה כי יתפזרו ניצוצותיה למקומות הרבה וכשנקח צלוחית שקורין ברען גלאס נגד השמש ישרף כי מתקבצין הניצוצות למקום אחד ואז ישרף וכן הוא הענין דקודם בנין בהמ"ק היה השראת השכינה בכל מקום בבמה ולא היה השפעתו לעשות דבר גדול אבל לאחר בנין בהמ"ק דשם היה השפעת שכינה וכמה היה השפעתו גדול עד שבאו אל המקדש מארבע כנפות הארץ להתפלל ונתקבלה תפלתם והנה במחשבת קרח היה שכל א' יעבוד באמרו כי כל העדה כולם קדושים ועל כולם יהיה השראת שכינה וזהו בלתי אפשר כי לא יהיה להם לעשות חיל בהשראת השכינה משא"כ אם יתקבצו כולם למקום אחד כהנים וכה"ג כי אז יפעלו במותר:

פסוק ו

והנה את זה לעומת זה ברא אלקים דכן הדין ברוח מסאבא כאשר התקבץ למקום אחד לנגע צרעת תפעל ביותר מאשר תפרח בכולו כי אז אין לו כח כל כך וזה היה טעות קרח שצחק על פרחה בכולו טהור ובמקצת טמא ולכך החולק על הכהונה נידון בצרעת ובזה ילמד ההבדל:

וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המיתם את עם ה'. ונראה לתת טעם במה דאמרו אתם המיתם למה זה דוקא ממחרת רק דזה היה טענתם דאם היו מזידין היו ראוין למיתה משא"כ אם היו שוגגין שנתפתו בעצת קרח אזי אינן ראוין כלל למיתה וכיון דראו דרקועי ציפוי למזבח ממחתותם אמרו אם היו מזידין לא היה להם לעשות זה דאין קטיגור נעשה סניגור ומוכח דלא היו מזידין ע"כ אמרו מיד ביום המחרת אתם המיתם וגו':

ועוד נראה לבאר דאמרו דוקא ביום המחרת אתם המיתם דבמסכת ברכות הקשה בגמרא כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב איש בחטאו יומת ותירץ כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כאן בשאין אוחזין והקשה האריז"ל הא איתא בגמר' צדיק ורע לו צדיק בן רשע והאיך אמר כשאין אוחזין אינו פוקד ותי' דודאי אם העון הוא במזיד פוקד העון על הבנים אבל אם הוא שוגג איש בחטאו יומת ובגמרא רמי קראי אהדדי כתוב אחד אומר שטו העם ולקטו וכתוב אחד איש לפתח אהלו ומתרץ כאן בצדיק גמור וכו' ולכך

ויהי ממחרת וראו המן לפתח בניהם של אלו ומוכח דאבותיהם שוגגין היו ע"כ אמרו אתם המיתם:

פסוק ז

וירא כבוד ה'. ולעיל נאמר וירא כבוד ה' אל כל העדה ונראה דידוע דבחטא הראשון אינו עושה כ"כ רושם אבל בחטא השני נעשה כעבותות העגלה ולכך לעיל דחטאו העדה פעם ראשון זכו כולם לראות כבוד ה' משא"כ בפעם שנית לא זכו כולם ולכך לא נאמר אל כל העדה:

פסוק י

הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע. דידוע מה דאיתא חבי כמעט רגע עד יעבור זעם דרגע הוא זעמו של הקדוש ברוך הוא ובאותו רגע ניתן רשות למשחית ואינו מבחין בין טוב לרע וזה היה ענין בלעם שידע לכוון אותו רגע ולכך אמר הקדוש ברוך הוא הרומו שהגבה אותם מעדת מרעים ואח"כ ואכלה אותם כרגע שאינו מבחין בין טוב לרע:

פסוק יא

ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף ויקח אהרן כאשר דיבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטורת ויכפר על העם.

נראה לבאר דהנה הפסוק העיד דאהרן עשה כמו שצוהו משה ובאמת שינה דמשה צוהו ליתן הקטורת מיד והוא נתן אחר בואו תוך הקהל ועוד יש לדקדק על שינוי הלשון דמשה אמר והולך מהרה אל העדה ובאהרן נאמר ויכפר על העם אך נראה דאית' בגמ' מנין היה יודע משה דהקטורת עוצר המגפה דמלאך המות נתן לו סוד זה במתנה ולכאורה הוא פלא להבין הלא משה שמע מפי הגבורה כל התורה כולה וכל פרטיה ודקדוקיה נתנו למשה מסיני ואיך נפל הקושי' מנין היה יודע רק נראה דאיתא במדרש אמר משה לאהרן קח את המחתה והשיב אהרן הלהרגני אתה אומר אמר משה בין כך ובין כך ימותו כמה אנשים מישראל אמר אהרן א"כ אלך במרוצה ולהבין טענתם נראה דידוע דאסור לעשות קטרת חוץ וכאן היה קטרת חוץ וגם אסור להוסיף על הקטרת שהקריב שחרית וכבר הקריב בשחרית וא"כ גם הוספה היה בקטרת ההוא רק הנביא יכול לעבור על איזה ד"ת בדבר ה' ואיתא דמקום הכרח וצורך שעה מותר אפילו בלא דבר ה' כמו אליהו בהר הכרמל וזהו כוונת המד' אמר משה קח את המחתה היינו שאני נביא ומותר לעבור ואמר אהרן הלהרגני וכו' כלומר הלא לא צוותה בדבר מפי ה' ואסור לעבור על ד"ת לכך אמר משה בין כך ובין כך ימותו כמה אנשים מישראל והוי השעה צריכה לכך

ומותר לעבור על ד"ת אפילו שלא בדבר ה' וע"ז אמרי' בגמרא מנא ידע דהא הקב"ה לא אמר לו כדמוכח בהמדרש הנ"ל וז"ש כאן קח את המחתה ושים קטרת מיד ואח"כ הולך מהרה אל העדה היינו עדת קודש שבהם כבר החל הנגף ויקח אהרן כאשר דבר משה היינו שנתן הקטרת מיד ונתקן הדבר ונעצר המגפה מיד מישראל עדת קודש גם בא הפסוק להשמיענו עוד דבר אחר שעשה אהרן מעצמו היינו וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם היינו הערב רב ליתן את הקטרת היינו עוד פעם אחת והיה ירא לילך חוץ לשאול למשה כי בנתים ימותו אלפים מע"ר ולכן ויתן את' הקטרת מיד ויכפר על העם היינו הערב רב ולכך שינה הלשון דלעיל אמר הולך אל העדה היינו עדת ישראל וכאן כתיב העם הוא הערב רב אך באמת יש לשאול מ"מ חזר בו מלאך המות ממה שכבר נתן לו והמית בערב רב רק נראה דידוע מה דאיתא בגמ' כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע הנה רשעים נקראים מתים בחייהם והיינו הערב רב והוא היה מכפר על ע"ר כמו שביארנו וזה שפרש"י כאן העמידו בע"כ ואמר מלאך המות הנח לי לעשות שליחותי כי זה לא מסר לו כלל וז"ש בין המתים ובין החיים והיינו אפילו בין הע"ר ואין הפי' מתים ממש דהא מפורש בקרא וישב אהרן אל אוהל מועד והא טמא מת הוי והאיך חזר אל אוהל מועד אלא מוכח כדפרשתי:

פסוק כ

והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשיכותי מעלי את תלונות בני ישראל אשר הם מלינים עליכם. היינו דישראל התלוננו מה ראו אלו לבחור בהם ולא לבחור בנו ואי משום חטא העגל גם לאהרן מגיע העלבון הזה שעשה את העגל ובאמת איתא במדרש דזכות אהרן היה בשביל בניו וזהו הפרח שלו וז"ש והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח היינו שיהיה לו זרע כשר ובזכותם זכה הוא משא"כ בשאר העם:

פסוק כא

ומטה אהרן בתוך מטותם. נראה לבאר דידוע דשלמה המלך ע"ה נטע כל מיני מגדים וכסף וזהב ומעדנות והיינו הטעם דשלמה המלך הבחין בכל שורש אשר משם נובע אל מדינות אחרות וידע דעל קרקע זאת מהותו לעסוק בדשאים וזרעים ועל קרקע זאת פלפלין ונטע בכל א' וא' לפי שרשו וא"כ גם כאן יאמרו דמשה ג"כ הבחין את זאת היינו השרש שהיה טוב לגדל עליו שקדים והיה מעמיד מטה אהרן במכוון על השרש שהוא טוב לגדל שקדים ולכך פרח מטה אהרן מה עשה משה העמידו בתוך מטותם ואי דפרח מטעם הנ"ל הלא מכל צד יגיע כח השורש למטה אחר קודם שיגיע למטה אהרן להורות להם בזה כי זה אינו מדכך הטבע רק מה' יצא הדבר להיות לאות לבני מרי לבל יתלוננו עוד:

פסוק כג

ויהי ממחרת ויבא משה אל אוהל העדות והנה פרח מטה אהרן לבית לוי. נראה לבאר דשקדים הם ממהרים לגמול והיינו בכ"א יום הם נגמרים ונעשים שקדים וכאן נעשה נס דמכל יום נעשה שעה והיינו בכ"א שעות נגמרו וזהו פיר ש הכתוב כאן ויהי ממחרת היינו שלא שהו עד מעת לעת ותיכף פרח מטה אהרן לבית לוי:

ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים. נראה לבאר דידוע מה דאמרו חז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו והיינו דכל הקודם וחשוב יש לו איזה חלק קצת בקליפה ולכך הקליפה קודמת לפירי ובאמת הבכור הוא במעלה גרוע ויש לקליפה בו אחיזה ולז"א הקב"ה קדש לי כל בכור להוציאם מעבדות לחרות ה' אך עדיין לא יצאו לגמרי וחטאו בעגל דבאמת הקב"ה רצה להבדילם לכהן לפניו להוציאם מקליפה ולא הועיל בתקנתו ואמרינן בגמ' דאמר ר"א למנשה מלך יהודה מה ראה לעבוד כוכבים ומזלות והשיב לו מהיכא קא שרי מר למישרי המוציא וכוונת תשובתו היה בזה דאנן קי"ל מהיכא דקדים בישולא דשם עיקר הקליפה שורה ומברכינן עליה ולכך כתיב כאן ויצץ ציץ ויגמול שקדים והוא רק פרי ואינו קליפה כלל שלא היה בו אחיזה לחיצונים כלל והוא שבט לוי הבדיל תחת הבכורים שאין בו שום שמץ פסול ונראה עוד לתת טעם דשקדים הוא מלשון שקדתי ואהיה כצפור בודד על נג היינו מלשון מיהר ואיתא אמר יעקב לראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז יתר שאת דמצד הדין היה ראוי לו להיות כהונה רק על הפחז כמים והוא ג"כ מיהר בכך לחלל יצועי אביו ולכך היה כאן שקדים להורות על ששקד ראובן בחילול יצועי אביו לא נותן לו הכהונה:

פסוק כה

ויאמר ה' אל משה השב את מטה אהרן למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימותו. ויש להבין מה היה החדוש כאן שגמל שקדים הלא אית' בגמ' שכמה תנאים אמרו לחש והיה כל השדה מלא קישואים והוא מין כישוף שפטור ומותר רק החילוק הוא דזהו היה בלחש וכאן היה בלא לחש ומי יימר דכך היה רק דזהו של מטה אהרן עומד בקיומו לעולם וזה אשר נתהוה בלחש אינו עומד בקיומו לעולם וכדי שלא יתלוננו העם על משה לומר שזה ג"כ מין כישוף של פטור ומותר הוא לכך אמר ה' השב את מטה אהרן למשמרת ויראו שקיומו הוא לעולם ואינו מין כישוף כלל:

פרק כ

פסוק יד

וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל. וי"ל דאצל סיחון כתיב וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגו' ולמלך אדום שלח משה ולא ישראל ויש

לתת טעם כי ישראל בשמעם בקדש כי נגזרה גזירה על משה מבלי לכנוס לא"י לא בקשו למהר הליכתו כי דרך קצר היה מקדש לא"י ע"י עברתן דרך אדום ולכך מיאנו לשלוח הם תחלה למלך אדום לבל יתאוו למיתת משה ולכך שלח משה תחלה אל מלך אדום כי חביב עליו ביותר מגופו דבר זה למהר לקיים הקב"ה הבטחתו שהבטיח לאברהם ליתן א"י לבניו ולכך מיהר לשלוח מקדש דיקא אע"ג דמקום זה גרם לו למות קודם ביאת בני ישראל לא"י גם נראה כי ידעו כל ישראל את רוע לבב מלך אדם שלא יניח לעבור דרך ארצו והם אין להם יכולת לעבור בכח כי נאמר להם מקדם כי לעשו נתתי את הר שעיר ירושה ולכך מאנו לשלוח לו אמנם משה ידע כי ארץ סיחון ועוג שייך לא"י ולמד ממעלה דקדש דרך ארץ דצריכה לשלוח לו דברי שלום שיניחם לעבור דרך ארצם והנה העולם מתמיהין דמה היה חטא משה שהכה את הסלע הלא הקב"ה בעצמו אמר לו ואת המטה הזה תקח בידך רק נראה דלמדנו תורה דרך ארץ לבל לבא מיד ליסר את חבירו בחירופין וגידופין רק יהיה אמירתו מקודם בדברי רצוי ונחת ואם עד אלה לא ישמע לו אז ניתן הורמנא לבוא בדברים הקשים כגידים וזהו היה במשה שהקב"ה אמר לו שמקודם ידבר אל הסלע בדברי ריצוי לקדש שמו ולפרסם הדרך ארץ ואם לא יתן מימיו יוסר בהכאה אבל משה לא עביד הכי ולא נזהר בדרך ארץ והנה משה ידע דאדום לא יתן לו רשות לעבור בגבולו דהיה ברית ה' שנתן לעשו את הר שעיר רק משה ראה דעבר בקדש דנענש על שעבר על דרך ארץ שציוהו ה' ולא ידע היכי ליעבד בסיחון על דנכתב ביה לא תחיה כל נשמה ובאיזה עלילה יבא להלחם בו דאי יאמר לו לעבור דרך ארצו יתן לו רשות לעבור בשמעו נסים ונפלאות שעשה ה' לישראל ונמס לבבו לכך שלח משה תחילה לאדום בדברי ריצוי ושלום וידע דודאי לא יניחנו לעבור בגבולו ובחרב [לא] יעבור לקראתו וסיחון ילמוד ק"ו בעצמו אם המלך קטן כזה לא מלאו לבם של ישראל לעמוד כנגדו והאיך יעמוד נגדי ועי"כ יעבור בחרב לקראתו ויהיה לו עלילה להלחם עמו באופן שלא ישאר לו שריד ולכך שלח לאדום כה אמר אחיך ישראל ל' הכנעה לזכור משפט אחים וזה היה הכל הכבדת לב סיחון ע"כ באדום שלח רק משה ולא ישראל ומשה לא רצה לומר הטעם לישראל לבל ימס לבבם כשיבינו שע"י השליחות לאדום יצא סיחון בחרב לקראתם ואמר מקדש כי משם למד משה מבלי להלחם תיכף כ"א לדבר תחילה דברי ריצוי:

כה אמר אחיך ישראל. ולא אמר יעקב למדנו מזה מדה טובה כי דרך האדם הוא כשהוא שפל מכיר את אחיו וכשיגיע לגדולה יתגאה וישכח האחוה ולכך שלא תאמר שתחילה שהיה שמו יעקב שמורה על הקטנות היה מכיר לעשו אבל כשהגיע לגדולה ונקרא שמו

ישראל על שם כי שרית עם חלקים ואנשים נשכח האחוה לא כן הוא מ"מ אחיך הוא ולא נשכח האחוה ממנו ועוד נראה דלכך לא שלח ליה כה אמר אחיך יעקב לבל הזכירו על מה נקרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים כמו שטען עשו אצל יצחק אביו וא"כ עתה יאמר ג"כ מלך אדום בערמה תבוא בארצי ולכך הזכירו בשם ישראל:

אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו וירדו אבותינו מצרימה. נראה לבאר היינו ענין מכירת יוסף דזהו היה סיבת ירידת אבותינו למצרים ולכך קיצר בו שלא לדבר בקלון ורמז בו שיראה כמה חטא שנאת אחים גרם וא"כ גם עליו להזהר מבלי לשנוא אחיו ולהנצל מזעם ה' ומצד אחר נתן לו אצבע בזה מבלי הניחם לעבור בארצו כי אמרו חז"ל כי אין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל כי עיקר מפלת עשו הוא מחמת שהיה אויב ליעקב ולא זכר ברית אחים כמ"ש מחמס אחיך יעקב תכסך בושה אמנם יש לו טענה הא גם השבטים בקשו להרוג את יוסף ולכך אינו נופל אלא ביד בניה של רחל שלא היה ידם במעל הזה וא"כ נתן אצבע לאדום לומר לא אחטא אם לא אזכור להם ברית אחים כי גם אבותם רובם ככולם לא זכרו ברית אחים ואשיב להם כגמולם:

פסוק טז

ונצעק אל ה' וישמע קולנו וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. הטעם וישלח מלאך כי ישראל לא עבדו ה' בלב שלם כדכתיב ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ובים עבר מסכה צרה והנה הקב"ה הוא היודע מצפון לבבם ואם יגאלם בעצמו ויראה רוע לבבם לא היה הדין מסכים לגאלם לכך שלח מלאך דאיני יודע מצפון לבב ויראה רק לעינים וידמו לצדיקים וזהו בחמלת ה' וזהו הפירוש אשר פסח ה' על בתי בני ישראל היינו שלא בא בתוך בית ישראל כי אלו בא הקב"ה בעצמו הוצרכו גם ישראל להיות מתים על היותם לבבם רע לה' ולכך פסח על בתי ב"י ושלח מלאך וניצולו ולכך נאמר וישמע קולנו קול בעלמא וזהו ששלח לו אעפ"י שאתה חושב שאין לבבנו שלם מ"מ הקב"ה פדה אותנו ע"י מלאך וכן להיפך נתן לו אצבע כי זכות עשו היה בשביל כיבוד אביו יצחק אבל לא היה בלב שלם כי אם משפה ולחוץ כמ"ש כי ציד בפיו וא"כ אם אין ישראל עובדים לה' כ"א בפה ולא בלב יש לעשו טענה זכות כיבוד אב וזהו הקול קול יעקב הרצון שאינו רק קול בעלמא כי לבבם בלתי שלם אז והידים ידי עשו יש לעשו אחיזה מפאת מצות כיבוד אב ולכך רמז לו כי ישראל תשועתם ע"י מלאך היות לבבם בלתי שלם וא"כ ידי עשו גבורים וימנע להניח לישראל לעבור בארצו כי יבטח בזכות כיבוד אב ואמרו וירעו לנו המצרים ולאבותינו והקדים לאבותינו שמזה ישפוט שאין הכוונה על אותן אבות שהיו במצרים רק אותן שמתו מקדם אברהם ויצחק שסובלין צער

בשביל בניהם שהם בצרות ולכך הקדים לנו לאבותינו כי על ידינו נתגולל להם הצער וא"כ ישפוט אדום שלא יצר לישראל לג לגל עי"כ צער לאבות בקבר שהם ג"כ אבותיו: **והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך**. ונראה לבאר כי רצה בזה כי הנה ישבנו שם ימים רבים ולא קלקלנו מאז מה מגבולך מזה תשפוט כי בעלי מדות אנחנו לשמור חק מבלי ליגע בכל אשר לאחרים ואולי נתן לו גם בזה אצבע כי אין לעשו להכניע דידוע דהנולד במזל מאדים או רוצח או טבחא או מוהל יהיה רק ביני העובדי אלילים היושבים תחת המזל הם רוצחים כמו דמצינו בעשו דנולד במזל מאדים ע"כ ירש על חרבך תחיה אבל ישראל עם קדוש דנימולו בחרבא קדישא מכניע למזל מאדים כי אשיד דמא קדישא בחרבא וכובש למאדים וחרב עשו ולכך משה דהיה נולד מהול לא היה יכול להלחם בעמלק ולכך דרשו חז"ל מכתם לדוד בהצותו את ארם וגו' שהיה מכתו תם שנולד מהול ולכאורה קשה מה ענין זה אל המזמור אבל יובן כי נאמר על דוד בעצמו בהצותו את ארם וגו' וישב יואב ויך את אדום ולא דוד בעצמו ויש להבין מה נשתנה אדום מארם וע"ז השיב מכתם שהיה מכתו תם וא"א לו להכניע את אדום והנה ישראל לא מלו במדבר משום חולשא דאורחא אמנם יש להם תירוץ חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשהו הוי כאילו עשהו אבל כיון שישבו בקדש ימים רבים ולא מלו אין להם תירוץ רק מחמת שלא נשבה רוח צפונית וטעם זה לא ידע מלך אדום ולדעתו היה זה בשאט נפש שלא מלו א"כ אין בכחם להלחם נגד אדום ע"כ שלח לו ואנחנו בקדש כדי ליתן אצבע שלא להניחם לעבור בארצו:

פסוק יז

לא נעבור בשדה ובכרם דרך המלך נלך. נראה לבאר כי ידוע מה שאמר דרך המלך להניח הרים וגבעות לילך בדרך המישור לבל יכשל בשום דבר ואמרו מלכא אומר עקור טורי היינו כדי להשוות הדרך לילך בדרך מישור וחששו אולי יטעון אדום אתם תעברו בעמוד ענן ואמרו חז"ל שהיה משוה לפניהם כל ההרים וגבעות לעשותם דרך מישור וא"כ יחרב רוב המדינה הבנוים בהרים וגבעות ולכך אמרו דרך המלך נלך דבלא זה דרך מישור הוא וא"כ לא יעשה עמוד הענן היזק כלל ומישרים יתהלך:

נעברה נא בארצך לא נעבור בשדה ובכרם דרך המלך נלך וגו'. נראה לבאר דידוע כי כחן של ישראל אינו אלא בתפלה כמ"ש ונצעק אל ה' וגו' ורמזו לו כי א"א להתפלל כי אין מתפללים בדרך רק צריך לפנות לשדה וכרם מהצד והם אמרו לא נטה שדה וכרם ואם כן א"א להתפלל ואין לך לפחוד כלל וגם י"ל להיפך כי אמרו חז"ל ורפו ידיהם מד"ת לכך גבר עמלק ואמרו אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה וה"מ בדרך שאינה

כבושה כי יבאו להתעות בדרך אבל דרך כבושה שרי וא"כ שהם ילכו בדרך המלך ולא יטו ימין ושמאל מותרים לעסוק בד"ת וא"כ לא יוכל אדום לגבור עליהם כלל:

פסוק יח

ויאמר אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך. ויש לדייק כפל הלשון פן שהוא ל' שמא רק נראה דרצונו בזה כמ"ש וחרב לא יעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כי לא סגי בלא"ה שיהיה איזה דבר ריב בין אנשי מלחמה ובין אנשי המדינה וסופו לבא לידי מלחמה וזהו אמרו פן יגולגל הדבר ע"י שיעברו עם רב לידי סכסוך ומריבה ויבא לידי חרב ולכך טוב לך לבלי תעבור במדינה ויהיה אך שלום:

פסוק יט

ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה. היינו דרך יחיד וא"כ ילכו זה אחר זה וא"א להם להלחם בכם כי אינם עם רב ביחד רק זא"ז ואם יתעוררו איזה דברי ריב יקומו עליהם עם המדינה ויהרגם:

ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם וגו' יש לבאר עפ"י המדרש דאיתא הלכו בציות נהר כי מן הבאר היו יוצאים נחלים. משבט לשבט ומאוהל לאוהל עד שהאשה ההולכת לחברתה היתה הולכת בספינה וא"כ ירא אדום כשיהיה כן המים יקלקלו הקרקע ויהיה מלא יאורים וישטפו השדות ולכך אמרו שלא ישתו מי באר ואין דבר רק ברגלי אעבורה לא בציות נהר וספינה וא"כ ליכא חשש וע"ז השיב אדום לא תעבור בי לא מחמת לדאוג על מלחמתך כי כמוני כמוך רק אני גובה מסים מבני כנען באשר שישיבתי הוא בקצה הארץ וברית כרותה ביני וביניהם לבל אניח אתכם לעבור בגבולי:

פסוק כג

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר ההר על גבול ארץ אדום לאמר יאסף אהרן וגו'. נראה לתת טעם על שנקבר אהרן על גבול ארץ אדום דהנה משה נקבר על הר נבו מול בית פעור אשר סרחו שם ישראל ועבדו לפעור בצואה הבאה מרוב אכילה ולכך משה אשר שהה בהר מ' יום ומ' לילה בלא אכילה ובזכותו ירד המן הנבלע באברים מבלי צואה והוא מגין על עון פעור במה שנקבר שם כך אהרן הוצרך להקבר על גבול ארץ אדום דטענת עשו היה הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים כי לקח לו הבכורה והגדולה לעצמו ועשו היה גדול ממנו בלידה והוי רק כגזול בידו ואהרן היה גדול ממשה בשנים מכל מקום מחל למשה כל גדולה בשמחה כדכתיב וראך ושמח בלבו הואיל ומשה גדול ממנו בנבואה וחכמה וכן נטלה העבודה מן הבכורים וניתנה לאהרן על כן נקבר אהרן על גבול ארץ אדום להורות שאין לעשו לערער על כך:

לאמר יאסף אהרן וגו'. ולדייק הלשון לאמר דלמי יאמר רק נראה לבאר מה דאמר דוד המלך ע"ה הודיעני נא קיצי היינו באיזה יום אמות אם בשבת או באחד בשבת או בשאר ימים דמה בעי בהפקת רצונו הלא טוב הי"ל לדוד לאחוז בדרכי התשובה בכל יום ויום כמ"ש שוב יום אחד לפני מיתתך כיון שאין אדם יודע יום מותו ישוב בכל יום רק דהנה ידוע דאמרו חז"ל צדקתך כהררי אל צדקות שהקב"ה עושה הוא מפרסמו כהררי אל לעין כל ומשפטיך כתהום רבה שהרעות הוא מכסהו כתהום ואם צדיק הוא מת בלי חטא והקב"ה מתאוה לצדיק אימתי יבוא למקום מנוחתו ליהנות מאור הטמון והגנוז לו כמו יום מיתת רשב"י דהילולא נעשה לו בישיבה של מעלה אז המיתה טובה ויקר בעיני ה' והקב"ה מפרסמו שלא מת בשביל חטא אבל אם מת בשביל חטא אשר נלכד בו מיתה זו רעה היא לו והקב"ה מכסהו כתהום רבה וזה היה הענין בדוד דרצה לידע במיתתו הטובה היא אם רעה ולכך בא בצחות לשונו להודיע לרבים רק באיזה יום ואם הקב"ה מפרסמו בודאי הוא לטובה דצדקתך כהררי אל והנה אמרו שמשה אמר יכתוב סרחוני והטעם כמ"ש אברבנאל כי רק עילה היה לבל יבואו לא"י כי אין כאן חטא ממש במי מריבה והנה הקב"ה בא להודיע כי אהרן לא מת בחטא כלל רק בעון מי מריבה שהוא רק עילה בעלמא לכך אמר לאמר היינו לפרסם לרבים יאסף אהרן וגו' ולומר זאת לישראל וזהו המופת כי מיתתו היא לטובה ומת בלי עון לכך נאמר לאמר צדקתך כהררי אל:

והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם. כאן הורה לנו התורה עוצם גדולתו ומעלתו של אהרן כי נקבר עפ"י ה' כי אמרו חז"ל דמשה שימש בכהונה גדולה וא"כ אסור לטמא לו ואלו [לא] לבש אלעזר ח' בגדים אחר מיתתו של אביו היה הוא מתעסק עמו כי כהן הדיוט מטמא לאביו אבל הוא ע"פ ציווי הקב"ה לבש בגדי כה"ג בחיי אביו ונתכהן בכהונה גדולה ואם כן אסור לו לטמא לאביו ומי היה קוברו כיון שלא היה עמו רק משה ואלעזר וע"כ הקב"ה בעצמו התעסק עמו וזכיא חולקיה דאהרן קדישא והעיד לנו התורה על זאת בידים מוכיחות שנקבר בהתעסקות ה' בעצמו:

פסוק כט

ויראו כל העדה כי גוע אהרן. פרש"י שלא האמינו שמת אהרן עד שהראוהו מלאכי השרת מוטל במטה וזהו הטעם שלא רצו להאמין שמת אהרן כי היה קשה להם להאמין שהקב"ה קוברו בעצמו ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל והנה במשה לא כתיב כל בית ישראל רק ויבכו בני ישראל את משה ונראה הטעם כי במיתת אהרן לא היה שום אחד מישראל מצפה לירש גדולת אהרן כי ידעו שאלעזר יירש גדולתו ולכך

בכו כל ישראל על מיתתו משא"כ במשה דישראל ראו דמשה מת ויהושע זקן וחשוכי בנים היה והגדולה חוזרת ולא היו כולם בוכים דקצת מהם היו חושבים כל אחד דלו יהיה הגדולה ויצא הפסדו בשכרו ולכך לא כתיב במשה כל בית ישראל:

פרק כא

פסוק א

וישמע הכנעני וגו'. פירש"י מה שמועה שמע ובא שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ויש להבין דמה בכך ששמע שנסתלקו ענני כבוד הלא כל העמים ילחמו חוץ לענן אך נראה דלכאורה יש להפליא על עמלק דכבר נלחם עם ישראל וירפו ידיו עד ויחלוש יהושע את עמלק ואת כל עמו ומי פתי יסור הנה לשנות לאולת ראשונה רק איתא פעם כתיב והעמלקי יושב בעמק וכתוב אחד אומר והעמלקי יושב בהר ופירש הרמב"ן דתרווייהו אמת דנחלתו היה בהר ובעמק ואיתא חלש למעלה וגבור למטה החלש מתגבר ומנצח את הגבור כיון שהוא למעלה ואיתא ברש"י כי בא ישראל דרך האתרים דרך מרגלים ובמרגלים כתיב עלו זה בנגב א"כ ישראל מקודם בעמק היו ועמלק היה למעלה ושפיר יכול להלחם בהם רק הא העמוד ענן היה הולך לפניהם ומשוה את ההרים לכך פירש רש"י ששמע הסתלקות ענני כבוד ולכך שינה באולתו ובא להלחם נגדם:

ועוד נראה שבא להלחם אחר ששמע הסתלקות ענני כבוד כי כבר ידע מתוקף גבורת ישראל וא"א להלחם עמהם אך במדבר לא מלו דלא נשיב רוח צפונית והטעם דלא נשיב דלא לבדור ענני כבוד וא"כ שפט הכנעני עכשיו שאין ענני כבוד יהיה רוח צפונית וע"כ ימולו עצמן כי מהיכי תיתי יעצלו שעה אחת מבלי להמול וע"כ מיהר לבוא כי כאשר נימולים והם חלושים והיותם כואבים בקל ילחם בם וינצחם כמעשה בני יעקב בעיר שכם ושינה הלשון מהבגדים כי היה עמלק מזרע עשו ועורר נקמת זקנו כי יעקב התחכם ליקח ברכתו והיה הבדל בין לבושו וקולו כדכתיב הקול קול יעקב וגו' ולבש שעיר עזים ובגדי חמודות אשר לעשו וגם הם לעומתם עשו כן בהבדל בין לבוש ולשון:

וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל. ופירש רש"י דרך האתרים דרך מרגלים ויש להבין דנראה כאלו נותן טעם דלכך וילחם בם כיון שבאו דרך מרגלים רק נראה דעמלק חשב דלכך נשתהו במדבר מ' שנה מבלתי יכולת ה' להביאם אל מחוז חפצם אבל יש לשאול למה חשב כזאת דלמא מחמת חטא מרגלים עלתה להם זאת להתגולל במדבר זמן רב אבל כשראה ישראל בא דרך האתרים היינו דרך מרגלים חשב אי דחטא מרגלים גרם להם העיכוב האיך באו דרך מרגלים הא אין

קטיגור נעשה סניגור והיה סבור דלא חטאו רק דהיה מבלתי יכולת ה' ע"כ נשאו לבו להלחם בהם:

וישב ממנו שבי. הנה רש"י פירש שפחה וכתב הרמב"ן כי לא מצינו אז חטא בישראל שיהיה יד אויב גובר עליהן אבל באמת נראה להבין דמה זה הפרסום אשר הקב"ה אמר למשה לאמר לישראל יאסף אהרן אל עמיו אך דהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים להתפלל על אהרן בעת ההיא להרבות תפלה ובכי שיאריך ימיו והם בטלו רצונו ולא עשו המכוון רק אחר מיתת אהרן ויבכו כל בית ישראל ואין חטא גדול מזה מבלי להתפלל על הצדיק לבל ימות ולבטל הגזירה מהצדיק או יש לפרש וישב ממנו שבי דידוע דכל העוסק בתורה נקרא בן חורין חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות חירות מיצה"ר אבל מי שנצוד ברשת היצה"ר נקרא שבוי ביד היצה"ר וכפות תחת ידו שיטנו לכל אשר יחפוץ והזוהר האריך בענין השבוים ביד היצה"ר ובודאי שעמלק לא היה לו שום כח להלחם בישראל אשר באותו פעם ישראל דור דעה אשר לא היה לעולמים רק מי אשר כבר היה בשביה אצל יצה"ר אותן לקח בשביה היינו אותן שלא עסקו בתורה כי כחו של עמלק על המתרשלים בתורה כדדרשינן וילחם ברפידים ובזה מדויק וישב ממנו שבי כי הוא כשפת יתר רק הפירוש הוא את מי וישב ממנו שבי אותן שנקראים מקדם שבוים ליצה"ר:

פסוק ב

וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם. יש לתת טעם על נדרו להחרים עריהם כי עמלק מצוה להחרימו כדכתיב מחה תמחה את זכר עמלק אבל לא שאר העמים וישראל נסתפקו בו אם הוא עמלק כמ"ש רש"י כיון דלבושם היה מלבושי עמלק ושינה לשונו ללשון כנען ואולי יתודע אח"כ שאינו עמלק מ"מ קבלו לנפשם הואיל והתחפש כעמלק לנהוג בו חומרא של עמלק להחרימו עד חרמה גם הטעם להחרימם הם ועריהם לבל יזכר שמו כי הם קראו שמותם על הערים והם היו מכנים שמם לבל יודע מאיזה אומה הם אף הם קבלו לנפשם מדה כנגד מדה להחרימם עד היסוד לבל יזכר שמם עוד ויהיה נשכח מכל והבן:

פרק כב

פסוק ב

וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. איתא במדרש מה ראה ראה שעמדה חמה למשה ונראה לבאר דהנה אצל סיחון כתיב ויכהו ישראל לפי חרב וגבי עוג כתיב אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו דמשמע דמשה הרג לעוג ובפרשת ואתחנן נמי כתיב היום

הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים אשר תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך משמע שמשה הרגו לעוג והטעם הוא דעוג היה לו ג"כ זכות אברהם כמ"ש ויבוא הפליט זה עוג ולכך לא היו יכולים ישראל להרוג אותו בזכות אבות שהיה להם דזכות אברהם היה ג"כ לעוג אכן משה הרגו בזכות עצמו ולא בזכות אבות כדאיתא בגמרא שאמר כסא של רגל אחד לא כ"ש פירש המדרש מה ראה ראה שעמדה לו חמה דהיה קשה לו להמדרש מה דכתיב כל אשר עשה ישראל לאמורי כל דייקא אכן לקמן נאמר אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים אשר תחת כל השמים דקאי על העמדת חמה למשה וזה נכלל ג"כ וירא בלק ק צפור את כל אשר עשה ישראל היינו העמדת חמה למשה דעל ידי זה פחדו היה על כל העמים. עוד באופן אחר נראה לבאר המדרש דקשה הא בלק קוסם גדול היה ולמה קרא לבלעם אלא דכל הכישוף תלוי במהלך החמה שהם מחשבים הילוכה וכשחמה עומדת בזויות זו טוב לבקש זאת המבוקש אבל אם החמה אינה בהלוכה אז בטל כל הכשופים וזהו פירוש המדרש מה ראה ששלח לבלעם הלא הוא עצמו קוסם גדול היה ותירץ ראה שעמדה חמה למשה ובטל כל הכישופים ולכן שלח לבלעם שהיה מתפאר שיודע דעת עליון:

וירא בלק בן צפור. איתא במדרש שהיה מזרע גרים ונראה לפרש דבאברהם כתיב ואת הצפור לא בתר שרמז בזה דכל העובדי אלילים כלים ואת הצפור היינו הגרים הפורחים מהאומות והם באים לישראל הם אינם כלים ויתרו היה ראש לכל הגרים הבאים לישראל ויתרו בלא יוד הוא אותיות תור דשמו היה יתר ונתוסף לו יוד על שמו ותור הוא ג"כ מין עוף דכתיב ותור וגוזל ולכן נקרא קיני שהוא מל' קן צפור דהוא היה ראש לכל הגרים:

פסוק ג

ויגר מואב מפני העם מאוד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל. הנה יש להבין דפתח וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי וסיים בעם ויגר מואב וגו' דהיינו האומה וגם אמר בהם הפחד מטעם אחר מפני שהיה עם רב והיה לומר ויגר בלק כיון דפתח בו וגם למה לא הזכירו בשם מלך מואב רק וירא בלק אבל נראה דרש"י פירש ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא שלא היה ראוי למלך שמנסיכי מדין היה והמליכוהו רק לצורך שעה והשתא פירוש והמשך הכתוב כך הוא דלא תקשה לך למה שלח בלק לבלעם לקללם ולא הלך נגדם למלחמה רק משום דהיה לבו נוקפו כיצד יעשה עם ישראל דאם ילחום כנגדם הלא ידע דודאי לא יצלח דכבשו כבר את סיחון ועוג ומכ"ש דמלך קטן כמותו שלא היה ראוי למלכות אינו יכול ללחום עמהם וזהו וירא בלק את אשר עשה ישראל לאמורי ולא כתיב מלך דידע שהוא מלך קטן ואינו יכול ללחום עמהם במכ"ש מפני שכבר כבשו

מלכי האמורי החזקים לא ילחום עמהם אך אין לו התנצלות בפני אומה שלו שהם היו יודעין בעצמן שהם חזקים רק אח"כ ראה בלק ויגר מואב מפני העם כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל דהיינו שגם האומה שלו היו יראים ללחום עם ישראל מחמת שהיה עם רב ע"כ נשאו לבו לשלוח לבלעם ויגר מואב מפני העם מאוד וגו' יש להבין השינוי וכפילות הלשון דפתח ויגר מואב מפני העם וסיים ויקץ מואב מפני ב"י ונראה דהנה אמר בלעם לבלק לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים ואמרו בגמרא דהעצה היה להכשילם בזנות וקשה וכי לעצה כזאת היה צריך לבלעם הלא כמה בתי זונות בעין הדרך הוא עין רוגל הרגל עבירה אשר שם שוכנים תמיד קדשת עכו"ם אכן דבאמת בלק קוסם גדול היה והיה יודע שעתיד לצאת אחד ממואב וישא לישראל והזרע מהם ימחוץ פאתי מואב ולכן ירא להפקירם לזנות שמא עתה הוא עת הפורענות למואב אבל בלעם אמר זה דילחום במואב לא יהיה עכשיו רק באחרית הימים ולכך איעצך להפקירם לזנות ושמא תאמר דאתה מתירא דיולד איש עומד לנגדך ואוי לבית שמהרסיו ומחריביו משלו לא כן הדבר רק אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים ע"י יוצאי חלציך הוא באמת באחרית הימים ולא עתה וידוע דכ"מ שנא' העם היינו ערב רב וכתיב וגם ערב רב עלה אתם ופירש רש"י מכל אומה ואומה וזהו ויגר מואב מפני העם היינו ערב רב כי רב הוא והיה בהם גם מאומה של מואב ופן יזווגו עם ישראל והיתה יראתם ומגורתם רק מפני הערב רב אכן ויקץ מואב מפני בני ישראל. או יש לפרש ויגר מואב וגו' דברכתו של יעקב היה הוי גביר לאחיך והיה יראתו של מואב דזה לא קאי רק על בני לוט שקרא לו אברהם כי אנשים אחים אנחנו אך הא תינח אם יעקב הוא הבכור אבל אם עשו הוא הבכור הוי ח"ו להיפוך וזהו ויגר מואב כי רב הוא שיעקב היה רב שקנה באמת הבכורה מעשו לכן ויקץ מפני בני ישראל. או יש לפרש ויגר מואב וגו' דאיתא בגמרא דמואב היה מוכרח להעלות מס לישראל באשר שהקב"ה לא צוה רק אל תצר את מואב אבל עמון היה פטור גם ממס שנאמר ואל תתגר בם ונתן בגמ' הטעם בשביל שהגדולה פרסמה שהוא מאביו וקראו מואב אבל הקטנה לא פירסמה כל כך והיתה מכנה אותו בלשון נקי עמון ונראה פירושו עפ"י דאיתא בגמרא פלוגתא אם לבני נח דין שאר מואב ג"כ או לא נמצא אי אמרינן שאינו מייחס אחר האב א"כ מואב פטור אף ממס ולכן בשביל שפרסמה ואמרה מאב רמזה שיש לו שאר אב ג"כ ע"כ מוכרח להעלות להם מס ולכך ויגר מואב מפני העם שצריך להעלות להם מס כי רב הוא דייקא ר"ל מואב היה רב בן הבכורה שפירסמה שמאביו הוא:

פסוק ד

ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה. נראה לבאר דכל מעשיו של בלעם היה להחזירם למצרים ולכן היה יושב מפסח עד עצרת ולכך ימים האלו ימי דין הם והנה מקודם היה סבור שחטאו בעגל ואין ה' כלל בעזרתם רק אחר שראה כבישת סיחון ועוג סבור שכבר נתכפר להם עון העגל על כן נאמר עתה ילחכו וגו'. או. נראה דמקודם היו אוה"ע סבורים שישראל יבואו תיכף לא"י וקצצו כל אילנות טובות שבתוכה אכן כששמעו שצריכין למרעה בהמות ועשבים שבתוכה א"א להם לעקור היו נבהלים ג"כ מטעם זה וזהו עתה ילחכו כלחוך השור את ירק השדה דייקא או. נראה דהנה גם למעלה כתיב אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד וגם ראו כל המופתים שעשה משה רק דהם סוברים שמשה לא יכנוס לא"י שנגזר עליו במי מריבה אכן כששמעו שכבש ארץ סיחון ועוג אמרו שמא הותר הנדר כמו שמשה בעצמו טעה וזהו עתה ילחכו:

פסוק ה

וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה. נראה לבאר מה שפרש"י ויאמר מואב אל זקני מדין אמרו מושיע של אלו נתגדל במדין נשאל עליו מה טיבו ואמרו אין כחו אלא בפה אמר בלק אף אני אבוא באדם שכחו בפה. ונראה פירושו דהנה הפילוסופים והמקובלים מחולקים המה דהפילוסופים אומרין דאין הנבואה יכול לשרות רק על אדם המתבודד ופירש את עצמו לגמרי מעניני ותענוגי עה"ז והמקובלים חולקים עליהם ואומרים אדרבא הנבואה באה בלתי הכנה והראיה לזה דהקב"ה הראה את עצמו למשה בסנה ולא כמו שעושים הכומרים שפירשו עצמם לגמרי מתענוגי עוה"ז וישבו ביערים עד יום מותם והנה אם דעת הפילוסופים הוא אמת ודאי אין הנבואה יכול להיות שורה על בלעם באשר שהיו יודעים שהוא רשע גמור ובני מדין היו מחזיקין למשה לרשע ח"ו על שלקח אשה כושית וגם הקריב בנו לע"א ח"ו לכך בלק היה שואל ממדין מה טיבו אם משה היה פרוש מזה העולם ומפני כך זכה דהנבואה שורה עליו וא"כ הוא אז לא יועיל בלעם כלל לשטנו דהוא באמת רשע ואין הנבואה שורה עליו אכן מדין השיב דאין כחו אלא בפה דמשה אינו פרוש כלל רק דחשדוהו לרשע ולכן אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפה ואין צריך כלל להכנה דוגמת משה:

פתורה. הוא שולחני דכמו שמשה הוריד המן על ידי קדושה כך בלעם בטומאתו הוריד לחם מן השמים ע"י שבעה כוכבי לכת וזהו העורכים לגד שולחן וזהו נמי והמן כזרע גד הוא:

אשר על הנהר. בא לומר דלא תקשה איך היה רוח נבואה שורה בח"ל אכן גבי יחזקאל חלה נמי קושיא זאת ומתרצים באשר שהיה על נהר כבר ונהר הוא אינו מקום טומאה ויכול להיות שם השראת השכינה ולכך אמר אשר על הנהר:

ארץ בני עמו. דקשה איך דבר הכתוב פתורה לשון תרגום ולכן בא כמתרץ ארץ בני עמו שהיה מארם נהרים:

הנה עם יצא ממצרים ויכס את עין הארץ. נראה לפרש דהנה בסוכות כתיב כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בצאתם ממצרים ודרשו חז"ל שהקיפם בענני הכבוד ויש לתת טעם למה ונראה דכל מעשיו של בלעם היה להחזירם למצרים על כישוף התלוי במהלך החמה אכן כשהחמה מכוסה בעבים אינם יכולים לעשות כישוף וזהו למען דעת צדקות ד' הקיפם בענני כבוד והנה השמש נקרא עין הארץ וזהו הנה עם יצא ממצרים ויכס את עין הארץ היינו בענני הכבוד. או. נראה פירושו דכל זמן שישראל נימולים אין כל אומה ולשון שולטת עליהם אכן כשיעברו ברית קודש מעליהם האומות גוברות עליהן ח"ו והנה קשה דלמה גזר הקב"ה דוקא ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה אכן דידוע דבשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים נמצא אם הם באים מקודם לא"י יש לחוש פן תרבה עליהם חית השדה ולכן גזרה חכמתו להשהותם ארבע מאות שנה אכן כשראה שעינו אותם למאוד מיהר הגאולה והוצרכו וכאשר יענו אותם כן ירבה וכן יפרוץ והעם הנולדים במדבר לא מלו את עצמם והנה המילה נקראת בשם מעין וכל זמן שערלה עליו המעין מכוסה וזהו הנה עם יצא ממצרים ויכס את עין הארץ שכיסו את המעין בערלתם ולכן היה סבור בלעם שיש לו שליטה עליהם אכן כשראה בלעם שערלתם טמונה בעפר אז אמר מי מנה עפר יעקב:

והוא יושב ממולי. נראה דבא לומר בזה דהקשו בתוספות מה בלעם יכול לומר באותו רגע קטנה שהקדוש ב"ה כועס ותרצו דהיה יכול לומר כלם אך קשה דעדיין לא היה יכול לומר למי יכלה אך כשמראה באצבעו עליהם יכול לומר על ישראל כוונתו וזהו הפירוש והוא יושב ממולי ותוכל להראות באצבעך עליהם:

פסוק ו

לכה נא ארה לי. ובלעם אמר להקב"ה ששלח לו בלשון קבה לי ונראה דאיתא בספר הערוך ששורש מן אריה הוא ארה והיוד הוא לתיקון המילה והנה אריה במ"ק הוא ט' וזהו רע לישראל רע הוא במ"ק ג"כ ט' לכן בט' באב נחרב הבית וכשיש יוד באמצע אז יש תיקון ע"כ אמר ר"י אלו הייתי שם הייתי קבעתיה ביוד וזה נמי והלבנון באדיר יפול זהו מזל אריה השולט והמושל בחודש אב ולזה היה בלעם הרשע נתכון ליטול יוד

מבין אותיות אריה ונשאר אותיות ארה וזהו שאמר לכה קבה לשון נקב דאעשה נקב בתיבת ארה:

אולי אוכל נכה בו וגו'. הוא לשון ניכוי דהנה עתה ירשו ישראל רק ז' עממין מטעם שהיה מספיק להם אבל לעתיד ירשו עוד ג' עממין הנשארים שהם קיני קניזי וקדמוני ובלק היה ירא שמא עתה ירשו ג"כ ג' עממין ולזה כיון באמרם לשון ניכוי שאנכה מהם כדי שלא יהיו צריכים לרשת ג' עממין הנ"ל:

כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר. הא דהזכיר לו ג"כ הברכה נראה שאין הקללה מתקיים בזה כ"א כשאתה נותן הברכה לחבירו כמו שמצינו גבי סיחון ועוג ומואב שנותן קללה למואב וברכה לסיחון:

פסוק ח

ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבותי אתכם דבר. לפי פשוטו הוא כי אה"ע דן הקב"ה בלילה ואז אשמע אם נגזר עליכם הצלחה או נראה לינו פה הלילה כי כל מעשה הרע של לוט היה שראה שנכשל בבוקר ראשון ואף עפ"כ לא היה נזהר בלילה שניה מלשתות בו יין אכן בלילה ראשונה בעיבורה של מואב היה שוגג וזהו לינו פה הלילה כי בלילה אתם נחשבים כצדיקים מטעם הנ"ל:

והשבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי. רצה לומר אם ידבר במדת רחמים אז ייטיב לישראל אכן אם ידבר במה"ד אז ח"ו רע לישראל או יש לומר שדור הפלגה רצו לבנות מגדל אשר ראשו בשמים ואמרו ונעשה לנו שם פירוש דהיו אומרים אם נשמע מאחורי הפרגוד מה שנגזר אנו מהפכים ומבטלים אותו הדבר על מה שנגזר ומה היה סופם של דור הפלגה ויפץ ד' אותם ובלבל לשונם וכן כאן כששמעו שאמר כאשר ידבר ד' אלי א"כ אין לך כח לבטל דיבורו של הקדוש ב"ה ולכך הניחוהו והלכו להם וזהו כי קא דייקת בתיבת בלעם בלק תמצא בהם אותיות בלבל עמק. ועוד נראה דאית' במגלה עמוקות דמעשה זה היה סוף אלול ולכך אמרו נמתין עד י"ט א' של ר"ה ואז נידונים ישראל וגם לשטן יש רשות בעת ההיא לקטרג ואז רצה לקלל ולזה תיבת ארה א' ר"ה אכן כשראה בלעם שישראל תוקעין בשופר בר"ה ואם כן אין רשות לשטן לקטרג ולכן אמר ותרועת מלך בו ואז אמר לינו פה הלילה והיה דוחה אותם מיום אל יום עד יום הכפורים וצדקה עשה הקדוש ב"ה עמהם שלא כעס באותן הימים היינו עשרת ימים שבין ראש השנה ליו"כ ולכן נקבעו ימים אלו לתשובה מטעם הנ"ל דהמתינו עד יו"כ ואז אין רשות לשטן לקטרג ואדרבא מלאך רע בע"כ יענה אמן ולכך באמת הוצרך ג"כ לברכם וכשראו כך הלכו להם:

פסוק ט

ויבוא אלקים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך. פירש רש"י להטעותו בא אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו הנה הקשו דברי רש"י אהדדי דבפרשת בראשית שאמר הקדוש ב"ה לאדם הראשון איכה פירש רש"י לכנוס עמו בדברים וכן אתה מוצא בבלעם וכאן פירש רש"י להטעותו בא אך נראה דהאמת היה דלהטעותו בא רק על בלעם קשה איך חשב שפעמים יודע וכו' דמה לו לטפשות זה דיותר היה לו לומר ששאל לו כדי לכנוס עמו בדברים כמו דמצינו באדם הראשון רק נראה פירושו דישראל אמרו היש ה' בקרבנו אם אין ואיתא במדרש דאמרו אם יודע הקדוש ב"ה מה אנו מהרהרים בלבנו אז נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו והוא תמוה איך יעלה על דעתם שאין הקדוש ב"ה יודע מה בלבם דהא אין כפירה גדולה מזו אבל הענין הוא דודאי הקדוש ב"ה יודע מה בלבו של אדם אכן המלאך אינו יודע מה בלבו של אדם אם לא כשיש השכינה עמו ואז ג"כ יודע מה שבלב אדם והנה כתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך ולזה אמרו אם יודע מה בלבנו נמצא מוכח ודאי שהשכינה עמנו ונעבדנו ואם לאו הוא רק מלאך לחוד ולא נעבדנו וזהו ענין גם כן כאן דבא אלקים אל בלעם ואמר מי האנשים לכך אמר פעמים יודע היינו פעמים שהשכינה בעצמה מדברת עמו ופעמים ע"י מלאך:

פסוק יא

הנה העם היוצא ממצרים וגו'. עתה לכה קבה לי אותו הנה בלעם בטומאתו לא אמר להקדוש ב"ה ששלח לו שיקלל לישראל רק בא להקב"ה בדברי ריצוי ששלח בלק אליו לקלל את הערב רב העם היוצא ממצרים דייקא היינו ערב רב שיצאו אתם ממצרים דכל מקום שנאמר עם אינו אלא ערב רב ואעפ"כ אמר לו הקדוש ב"ה לא תאור את העם כי ב"ה שדבוקים בישראל כדכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה ופי' במדרש שידבקו בהם גרים וגם עליהם יהיה ברכה וזהו כי כרוך הוא שהם מדובקים בישראל ומקרה אחד להם ולישראל:

פסוק יג

ויקם בלעם בבוקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן ה' לתתי להלך עמכם. נראה לפרש דהנה ידוע מה דאמרו בגמר' כל מאן דהוי משתעי בהדי רשב"ל בשוקא יהבינן ליה עיסקא בלא סהדי ויש להבין וכי ברוב גאותו של רשב"ל אשר השתרר על כל דם לא היה מדבר אלא עם אנשים הגונים והלא היה לו ללמוד מחכמי דורו אשר רבו למאוד והם הקדימו שלום לכל אדם כמו שמתפאר ר"י שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי רק. נראה דמצינו שעיקר הטוב הוא שירגיל האדם את עצמו ליילך בדרך ממוצע להיות נושא חן בעיני כל אדם לבל ילעיגו עליו רק איתא בספרי מוסר

דאם נכשל אדם באיזה חטא אז צריך להיות בעל תשובה ופתח לתשובה הוא לעשות גדרים וסייגים לאותה עבירה לבל ישנה בה ח"ו לכן רשב"ל דהיה גזלן מקודם כדאית' בגמ' ואחר שקבל עליו להיות תורתו אומנתו צריך להרחיק מאותו עון למאוד וע"כ לא דבר עם אנשים החשודים משא"כ שאר תנאים ואמוראים שהיו מהלכים בדרך הממוצע וידוע דבלעם היה קוסם בקסמים כאחד המכשפים וקודם שנשאו לבו לבוא אל בלק הכיר בקסמי בלק דהם במדרגה יותר מכל קוסם ומכשף לכך ויפול רוכבו אחור לחזור בתשובה ולבקש מה' להשראת רוח נבואה כדי שיהיה במדרגה יותר מבלק. וה' מילא רצונו ולכך הנהיג את עצמו לבל ילך עמהם באשר שקסמים בידם והוצרך סייג לבל יכשל בהם וזה שאמר מאן ה' מטעם הנ"ל:

פסוק טו

ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה. ונראה דכוונת בלק היה על שאמר בלעם מאן ה' לתתי להלוך עמכם מחמת שקסמים בידם ולכך שלח רבים ורוח הטומאה אינו שורה אלא ביחוד כמו דמצינו וילך שפי היינו בהתבודדות היפוך הרוח קדושה דאינו שורה אלא מתוך שמחה ולכך שחל לו רבים שלא יהיה לו פתחון פה שלא לבוא ולכך שלח ג"כ נכבדים דרוח הטומאה אינו שורה רק בבעלי מומין והם חלקו של סטרא אחרא לשכון שם ולכך שלח נכבדים דודאי לאו בעלי כשפים המה:

פסוק טז

אל נא תמנע מהלוך אלי כי כבד אכבדך מאוד וכל אשר תאמר אלי אעשה. נראה דידוע דקי"ל דאין שליח לדבר עבירה ובזה היה התנצלות לבלעם לבל יבוא לקללם לבלי יכוה בגחלתן של ישראל ואיך אפשר לעמוד על חור פתן ולא ינזק רק קי"ל אם על ריבוי מתנות או שילם לו בעד דבר ששלחו אז מותר ואין בכך כלום אפי' שלחו לדבר עבירה מותר לו לילך דהוא אינו הולך לעבור עבירה רק ליטול שכר ויש שליח לדבר עבירה ואין השליח חייב וז"ש בלק אל נא תמנע מהלוך אלי דכל אשר תאמר אתן לך והוי בשכר ויש שליח לדבר עבירה:

פסוק יז

או יאמר ואגב יתורץ מה דאיתא במדרש ברכתו של בלעם היה נשמע מסוף עולם ועד סופו והוא תמוה ונראה טעמו של דבר שהיה נשמע קולו דלכאורה תמוה על בלק דמה עלה על לבו לשלות לבלעם לקלל את ישראל אשר בחר ה' בהם מכל העמים והוא דימה בדעתו להשחית את רחומיו ומי פתי יסור הנה וביותר תמוה על שהשיב לו כבר בפעם ראשון כל אשר ישים ה' בפי אותו אדבר ואעפ"כ שינה באולתו וגם על בלעם יקשה איך נשא לבו לילך בדרך עיקש אשר יכזבו בו מימיו וכבודו נהפך לקלון שהוצרך לברכם רק

נראה דבלק היה ג"כ קוסם גדול ועלה ברעיונו דודאי אין יכולת בלעם מבלעדי ה' לעשות קטנה או גדולה רק דבלק בא להטעות את ישראל דידע דנמוגו כל יושבי הארץ מפניהם ורצה לחזק לב עמו דישימו על לבם ללחום קרב עם ישראל לכן שלח לבלעם לומר לפני כל עין רואה שקילל את ישראל ויחזק את לב העם ובאמת ברכם מה עשה הקדוש ב"ה שנשמע קולו מסוף עולם ועד סופו שברכם כדי להפר מחשבתם שמעתה לא ילחמו עם ישראל רק בלק לא ידע זאת שישמע קולו למרחוק ע"כ שלח לבלעם רק היה מתירא דבלעם יטעון הגם דלפי שעה יש להטעות אותם שיחשבו שקללם מ"מ בראותם לבסוף שלא יצא מחשבתו וקללתו אל הפועל אשר קללתו לא נתקיים בהם בהחשבם שקללתי להם יהיה זה לי לחרפה ולבושה בפני כל העמים לכך אמר אל נא תמנע מהלוך אלי מטעם הנ"ל כי כבד אכבדך ואני ראש קהלי עם ומהלך ברצון אחרים או יכבדוך או לא:

פסוק כ

ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה. ונבוא לבאר המדרש הנ"ל באופן אחר דברכתו נשמעת עד סוף העולם דאיתא בגמ' כל הברכות שבירך אותו הרשע נתהפכו לקללות חוץ מב"כ ובמ"ד הוא ברכת מה טובו דכתיב ביה כנחלים נטיו וכדגים הנקבצים בנחל אין עין הרע שולט בהם אבל כל הברכות האחרות היו באות מעין הרע אשר אותו הרשע נתן בו עיניו ונתהפכו לקללות אך היכן מצינו דהברכות נהפכו לקללות רק זה ניכר מברכותיו וירום מאגג מלכו שישראל היו מוכתרים במלך מה שאינו מתקיים בעו"ה וגם במה שבירך לישב בטח ושאנן בלי עול מסים וארנונים של עובדי כוכבים בארץ ישראל ובכל יום ויום גברו עלינו הצרות בעו"ה ותקיפת שולטנית העובדי כוכבים ומזלות ולכך נשמע קולו מסוף עולם עד סופו לבל יאמרו דבאמת קילל את ישראל ויצא מחשבתו וקללתו מכח אל הפועל ולכך נשמע ברכתו שידעו שאין בו ממש ובברכתו רק בלעם ברצונו היה לברך את ישראל אלף פעמים ככה ורצה ליתן בו עיניו שהברכות יתהפכו לקללות ולא רצה לברך ברכת מה טובו כיון שאינו חוזר לקללה שאין עינ' בישא שולטת בו וז"ש לו הקב"ה ואך את הדבר אשר אדבר אליך היינו ברכת מה טובו שהוא בתי כנסיות ובתי מדרשות אותו תעשה:

פסוק כא

ויקם בלעם בבוקר וגו' ויחר אף אלקים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו וגו'. ויש להבין מה היה הזריזות זה של בלעם אשר הוי ליה להשהות ולדחות הזמן משעה לחברתה ביודעו שאין בו ממש ולא יפיק רצונו מכח אל הפועל וביותר תמוה על המלאך אשר מקודם נתן לו רשות והרמנא לילך עמהם וכאן היה בא על פרשת דרכים לשכנו וכי דרך אלקי' הוא רק נראה דידוע מה דאיתא בגמר' בזמן שיש דין למטה היינו

בעשרת ימי תשובה ליכא ריתח' קמי קב"ה וביום א' של ר"ה הגיע בלעם אצל בלק וזה היה כוונת המלאך שילך עמהם ובלעם הבין זאת דליכא ריתחא קמי קב"ה בהני עשרה יומין ולכך ויקם בלעם בבוקר ביום שלפני ר"ה כדי להגיע בגבול מואב קודם כניסת ליל ר"ה ומיד אלטיי' לישראל ואז אפיק רצוני מכח אל הפועל והטוב בעיני אעשה ולכך ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטנו באשר דמקודם הרשהו ללכת אתם במכוון הנ"ל דיבוא שם בר"ה ואז אין לו כת לקלל ישראל אבל עכשיו דראה רשעתו בזריזות שלו דויקם בלעם בבוקר ונסתר כוונתו לכך ויתיצב וגו':

פסוק כב

והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו. פרש"י מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וכו' ויש להבין אמאי לא דייק רש"י דמוכח כן מאברהם שלקח שני נעריו עמו כמ"ש כאן ונראה דאית' בגמ' ההולך יחידי בלילה רואה את המזיקין וניזק תרי רואין ואינן ניזוקין תלתא אינם רואים כל עיקר לכך מאברהם לא מוכח מידי דשני נעריו היו עמו לבל יראה שעירים ירקדו שם בדרך אשר הוא הולך אבל בבלעם דניח' היה לו בזאת אעפ"כ היו שני נעריו עמו מוכח שפיר מכאן דאדם חשוב צריך להוליך עמו שני אנשים לשמשו:

פסוק כג

ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו. דהנה ידוע דכל מעשה כשפים בא מלהט החרב המתהפכת אשר נתהפך מטוב לרע וגם איפכא לכך כתיב חרטומי מצרים בלטיהם דזה הלהט החרב המתהפכת מטוב לרע ואיפכא ממקל לנחש ומנחש למקל וזה שאמר המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים ובלעם כבר סילק ממנו זוהמת הכישוף ולכך וחרבו שלופה ביד המלאך אשר אין ביכולת בלעם לעמוד נגדו:

ותט האתון מן הדרך ויך בלעם האתון להטותה הדרך. דידוע דברצות בלעם להשפיע על עצמו את רוח הטומאה היה מרביע האתון להתגברות הטומאה והיה חושב בלעם דמטעם זה הטה האתון את עצמו מן הדרך כהרגלו בכל פעם ופן ירגישו השרים אשר עמו טעם הטיית האתון מן הדרך ויאמרו ודאי הרגילו הוא בכך וזה יהיה לו לקלון ע"כ ויך בלעם את האתון להטותה הדרך:

פסוק כד

ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה. איתא במדרש דיש להם גדר תחומי שבת ואיך הלכת לקללם ויש להבין למה בא דוקא בטענה זו ונראה דידוע דעיקר הכישוף הוא משבעה כוכבי לכת כמ"ש העורכים לגד שולחן והרוצה להשבית ולהאביד איזה דבר צריך לכוין נגד שליטת מזל שבתאי לשון שביתה אז תרצה הארץ את שבתותיה

רק על ישראל אינו יכול המזל הזאת להרע להם באשר ששבת הוא ממתיק המזל הנ"ל ואיתא בזוהר הא דבמקום אחד משמע דמלאכי השרת הם יותר במעלה מישראל ובמקום אחר משמע איפכא ותירץ דבחול מה"ש הם יותר במעלה מישראל משא"כ בשבת ישראל הם יותר במעלה ממה"ש וז"ש הפסוק כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל כעת היינו עת הידוע שהוא שבת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל היינו מה"ש שואלים לישראל מה פעל אל וז"ש מה לך כל החרדה זאת מבלי להועיל להשבית העם הזה אשר גדר מזה בשמירת שבת ואין כח במזל שבתאי כלל להרע להם:

פסוק כז

ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל. הנה כתיב ובמק' יגיד דבר והוא לא ידע מה הוא הסיבה לחמור הזה אשר לא הורגל בה כזאת ולכך ויך במק' לידע מה שבלבה:

פסוק כח

ויפתח ה' את פי האתון. מלשון הפסוק משמע שלא היה כאן בריה חדשה במה שהיה האתון יכול לדבר רק שהיה כבר בכחו לדבר ולא הוצרך רק להוציא מכח אל הפועל בפתיחת פיו ונראה דודאי אין כל חדש תחת השמש בדבר שלא נשמע כמוה מימים ימימה רק נראה דכתיב והנחש היה ערום מכל החיה משמע בחכמה היה יותר במעלה מכל בהמות וחיות הא גם בחיתוך הלשון מדברת גדולות שדיברה עם חוה מה שאין כן בשאר בהמות וחיות ומשמעות הפסוק שלא היה לנחש מעלה יתירה על שאר חיות ובהמות רק בחכמה רק באמת דקודם חטא אדה"ר כל בהמה וחיה היתה במעלה זו לדבר כפי כל האדם ומעלת האדם מן הבהמה אין בדבר זה רק בהשגה להשיג אור העליון רק אח"כ כשסרח נתהווה בדוגמת בהמה לענין השגה ובהמה היה הלוך וחסור לפי ערך האדם וז"ש אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו על שלא ילין ביקר נמשל כבהמות ושפיר הוי אין כל חדש תחת השמש דמששת ימי בראשית נבראו בפה לדבר ולא היה צריך רק לפתיחת פה לדבר אבל בזוהר איתא דמלאך הנקרא כך פי האתון ובשמות הקדושים נקרא קמואל והנפקותא הוא זאת אם המלאך הוא היה הדובר בה ודאי דברה בלה"ק באשר שאין המלאכים נזקקין ללשון אחרת אבל אם החמור בעצם דיברה ודאי דיברה בלשון מה שהוא רגיל בפי כל אדם ויותר מוכח דדיברה בלשון הרגיל בפי כל אדם דכל דברי האתון היה כדי לבייש את בלעם בפני שרי בלק כדמוכח מהפסוקים וכדפרש"י ואלו היה מדברת בלה"ק לא היו מבינים מה שהאתון מדבר אליו וצ"ל דהאתון בעצם דיבר בלשון הרגיל בפי כל אדם:

ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים. הנה אמרו חז"ל רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש פעמים בשנה ולהבין מליצת האתון הזה אשר למראה

עין לדוגמא שמו יחשב ובאמת נמסר לו מדע והשכל מדעה עליונה אבל נראה דידוע דלאברהם בברית בין הבתרים חשכו עיניו מראות בעו"ה על ארבע גליות לעתיד כדכתיב תנור עשן ולפיד אש והכל היה צריך להיות במצרים אבל כשראה הקב"ה גודל שעבודם וסבלם במצרים הקיל מעליהם שלא יהיו גם שאר ג' גליות במצרים רק כל האומר הקב"ה ותרן וויתר לו חייו וכי ח"ו ישא לו פנים רק דבאמת ישראל היו הולכים בכל שנה ג' רגלים לראות פני ה' והלכו לירושלים מבתיהם מלאים כל טוב למקום אשר כגרים נחשבים שם ואין גלות גדול מזה וזהו כפרה על ג' גליות וזהו היה הענין דפרעה לח רצה להניחם לצאת לחירות בחשבו שעוד השלש גליות ישתעבדו במצרים כמו שנתבשר לאברהם ועדיין לא הגיע להם וזה היה גם ענין בלק דלא רצה להניחם לעבור בגבולו בחשבו כי אין זמנם ליכנס לא"י עד אחר ג' שעבודים ובאמת הג' רגלים מכפרים על זה וז"ש זה שלש רגלים דרמז לו ג' שעבודים אשר נתבשרו לאברהם כבר נתכפרו בזה ואין לך כח כלל להשטינם:

פסוק כט

ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך. היינו כי התעללת בי לפרסם קלוני ברבים לתבוע אותי לתשמיש לו יש חרב בידי היינו להט החרב המתהפכת כמו שהיה בידי קודם שהחלפתי הכישוף בנבואה כי עתה הרגתיך עתה דייקא ולא הייתי מעכב הדבר כלל עד בואי שם אבל מחמת הנבואה הוצרכתי להמתין עד שיעבור הזעם קמיה ובעת הזעם היינו למחרת אז באמת אלטייך או יאמר במלת עתה דמקודם היה צריך להאתון היינו להתגבר הטומאה על עצמו מכח הרבעת האתון אבל עתה בנבואה לא היה צריך לכ"ז לכך דייקא עתה ולא מקודם:

פסוק ל

ההסכן הסכנתי לעשות לך כה וגו'. היינו לפי מה שחשב בלעם שהאתון הטתה מן הדרך לתבוע אותו לתשמיש ותבע עלבונו מן האתון על זה השיב לו האתון ההסכן הסכנתי אתה הוא תובע עלבון דידך שאנכי תבעתי אותך לתשמיש ההסכן הסכנתי לתבוע אותך לתשמיש אדרבה איפוך אנא:

פסוק לב

הנה אנכי יצאתי לשטן לך כי ירט הדרך לנגדי. היינו כמש"ל שמיהרת לרוץ לשם וזה היה כנגדי כי דעתי היה שתבוא לשם אחר שיעבור הזעם היינו בר"ה ממש ואתה השכמת לקום בבוקר כנ"ל:

פסוק לג

ותראני האתון וגו' אולי נטתה מפני כי עתה גם אותך הרגתי ואותה החייתי. דבלעם חטא בהרבעת האתון וה"ד בעל תשובה באותו מקום ובאותו מעשה ופירש הרמב"ם דודאי אילו יפגע לזונה בשוק ולא יעבור עבירה אין זה פרישות מחמת תשובה כי בושת האדם תכסהו רק במקום מוצנע אשר אין שם אדם ואפ"ה הוא כופה את יצרו מבלי לשמוע לעצת המסית הטמון בקרבו זהו הבעל תשובה באמת וזה היה כוונת האתון דהיא ידעה דהוא בעל תשובה על הרבעת האתון ולכך נטתה מן הדרך כדי להיות במקום מוצנע ואפ"ה יכפה את יצרו ויקבל שכר טוב ולכך אמר המלאך אולי נטתה מפני ולא היית בעל תשובה כלל ולכך הרגתי אותך או יאמר דבאמת שורת הדין היה שיהרוג את בלעם להיות לאות ולמופת לכל הבאים אחריו שלא לעשות עוד כמעשה הרע הגדול הזה לקלל את ישראל כפעם בפעם רק דבכל זאת לא יהיה לראיה להבאים אחריו ויאמרו דלכך נהרג על התועבה הגדולה אשר עשה בהרבעת אתונו ואי משום דא"כ על כך נענש משום רביעה הוי ליה ג"כ להרוג את האתון מ"מ יאמרו זהו שכרה על דנטתה מפניו אבל אי לא נטתה מפניו באמת היה הורג לבלעם ולאתון החיה והוי מוכח לכל הבאים אחריו לבלי לעשות כמעשה הרע הזה לקלל את ישראל וז"ש אולי נטתה מפני גם אותך הרגתי למופת כנ"ל ואותה החייתי לבל יאמרו דעל דבר הרבעת בהמתו נהרג. או נראה דידוע דהאתון במה שנטתה מפני המלאך באמת זכתה לעלות ממדריגה למדריגה דהיינו מקדם היתה בבחינת חי כשאר כל חיה ובהמה אבל עתה נכנסת במדריגת מדבר וז"ש אולי נטתה מפני גם אותך הרגתי לבל יהיה לך זכות להגין כלל ואותה החייתי בבחי' חי ולא מדבר כאשר היתה תחלה:

פסוק לה

ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר. דהנה ידוע דישראל קבלו פני השכינה בהעמדת הר סיני וגם בים סוף וזכו להביט בשכינה משא"כ בלעם אשר לא זכה לשכינה רק בנפילה וזה היה לו לחרפה גדולה והוא לא רצה לגלות סודו זה דהוא נופל וגלוי עינים וזה שאמר הקב"ה ואפס את הדבר אשר אדבר היינו אפי' נופל וגלוי עינים אותו תדבר:

פסוק לו

וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל עיר מואב אשר על גבול ארנון. בא לומר על גבול ארנון דהא לכאורה תמוה הא אצל בלעם היה רה"ק ואין השכינה שורה אלא בא"י וזהו היה ח"ל והיאך שרתה השכינה שם רק באמת מצינו ביחזקאל דהקב"ה היה נראה אליו אצל נהר כבר לדבר עמו דג"כ היה בח"ל רק דזיל בתר טעמא דמש"ה אין

הקב"ה משרה שכינה בח"ל משום שהיה מלא טומאה וגלולים מה דלא שייך בנהרים ולכך הלך אל גבול נהר ארנון אשר שם מקום טהור לקבל הנבואה:

פסוק לז

ויאמר בלק אל בלעם הלא שלוח שלחתי אליך לקרוא לך למה לא הלכת אלי האומנם לא אוכל כבדך. נראה לומר דרצה בזה דהרבה לשלוח אליו שרים רבים ונכבדים באשר שמאס בשליחות הראשון דאינו לפי כבודו וזה שאמר דמה היה לך לשטות זה האומנם לא אוכל כבדך עין בעין אשר באמת היכולת בידי לעשות כל הטוב בעיני ולעשות כרצונו:

פסוק לח

ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלקים בפי אותו אדבר. וזולתו באמת לא אוכל לעשות הן טוב הן רע וידעתי גם ידעתי זה שהקב"ה בוודאי לא ישים בפי לקלל את ישראל עם סגולה אשר בחר ה' בהם מכל העמים ונתעוררתי על זה שבודאי חרפה וקלון יהיה באחרונה ולכך בשביל זה התרשלתי מלבוא הנה עד שתעשה לי כבוד ביותר כי ידעתי דלאחר כן יהיה כבודי לקלון מטעם הנ"ל וחשבתי לריוח הכבוד שעשית לי לפי שעה:

פרק כה

פסוק י

וידבר ה' אל משה וגו' פנחס בן אלעזר וגו'. הנה פרשו חז"ל שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים ומזלות והרג נשיא מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן הענין הוא דכתיב ויעמוד פנחס ויפלל שעשה פלילים עם קונו להתוכח עמו בדין על אלו יפלו ר"ד אלף מישראל וקשה וכי מלתא זוטרתא היא המעשה הרע הגדול הזה לפנחס להתווכח עם הקב"ה אשר צווח הכתוב כי חילל את קדש ה' ובעל בת אל נכר וגם מוכח דפנחס ידע ודאי שהעבירה זאת היא יותר גדולה משאר עבירות דאל"כ למה לא לקח אהרן הקטרת לעצור המגפה אלא ע"כ דסגולת הקטרת לעצור המגפה דלשון קטרת הוא לשון קשר היינו שמקשר כל ישראל וצדיקים מגינים על רשעים ובזהר קרא לקטורת קטרא דרחימא קטרא דמהימנותא רק דהקטורת יכפר על שאר עבירות ולא על בועל כותית דאז הוא מופרש ומובדל מישראל ועכ"פ היה לו לפנחס לידע דבועל כותית היא עבירה גדולה והאיך נתוכח פנחס על אנו יפלו כ"ד אלף מישראל ועוד אמרו במדרש הנ"ל בהתוכחו עם הקדוש ב"ה בקשו מלאכי השרת להדפו אמר להם הקב"ה הניחו לו קנאי הוא בן קנאי ולהבין התוכחות ותשובת כל אחד נראה דהענין הוא כי פנחס מסר נפשו למיתה כאמרם אלו פירש זמרי וכו' וגם

כל שבט שמעון היו עומדין שם הלא כולם היו מזומנים להרוג מי שיפגע בראש שבטם ובזה תבין מה שאמרו לא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי ולמה לא מקודם וגם למה התעצל משה מבני להרוג את זמרי וזה היה באמת תרעומות השבטים שפנחס יהרוג ולא משה אבל הטעם הוא כי פנחס הערה נפשו למות וניצל רק עפ"י נס וכבר אמרו חז"ל שלכך עשה אהרן את העגל שלא יקוים אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא וידוע דמשה שימש בכהונה גדולה ולכך לא רצה משה להכניס עצמו לסכנה זו לטובת ישראל פן יהרג ולא יהיה להם ח"ו תקומה אבל פנחס שלא היה עדיין כהן שפיר הכניס עצמו לידי סכנה ולכך לא נתכהן שיהיה ישועה על ידו לישראל ולכך השבטים היו מבזים אותו דאם נכון הדבר להרוג את זמרי למה לא עשהו משה ולכך התורה מייחסהו בן אהרן דעביד עובדא דאהרן דחש שלא יהרג כהן ונביא ומאז ניתן לו הכהונה כיון שכבר יצא בשלום והנה אחד מהניסים היה שבא מלאך ושיחת בעם והוא המגפה שהיה שלא יהרגוהו ועל זה כעס פנחס על אלו יהרגו דמה בכך אם אני הייתי נהרג אין זה כדאי שיפלו כ"ד אלף מישראל והמלאכי השרת לא הבינו כוונתו ובקשו לדחפו אבל הקב"ה ידע מחשבתו ואמר הניחו לו כי כוונתו לטובה והנה ישראל שראו שהמלאך שיחת בעם כאשר פנחס נכנס ויצא בהריגת זמרי לא חשבו שהיה בשביל הצלת פנחס רק חשבו שה' כעס כמו שהיה אצל פלגש בגבעה שהיה חרון אף ה' על שמיחו בכבוד בו"ד ולא מיחו בכבוד המקום פסל מיכה ואף שזה ג"כ עון פלילי למאוד מ"מ כלא יחשב נגד עכו"ם וכן חשבו כאן כי כעת אנשים עבדו לעכו"ם ולא מיחה ולא אזר קנאה ולזמרי שבעל כותית לבש קנאה ולזה אמרו דלכך לא מיחה בעובדי כו"ם כי בוש הוא שאבי אמו ג"כ פיטם לעכו"ם ולכך מיאן למחות רק בשביל זנות מיחה וזהו היה תרעומות השבטים ובזיונם ולכך הכתוב מייחסו בן אהרן שרבים השיב מעון ובעגל לא מיחה כדי שיהיו נידונים כשוגגים לדבר עבירה כמ"ש המפרשים וידוע כי בעכו"ם אין שם קנאת ה' כי כלום מתקנא גבור בחלש אבל בזנות יש קנאת ה' כמאמר בלעם הרשע אלהיהם של אלו שונא זימה וזהו שאמר הפסוק אל תחשבו שע"י פנחס בא החימה על שלא מיחה בעכו"ם אדרבה השיב את חמתי בקנאו את קנאתי דייקא כי זנות הוא קנאתי והנה יש לדייק למה נשתכח הלכה זו מכל ישראל עד שפנחס ראה מעשה ונזכר הלכה רק נראה דכל תלונתם היה בהבאת כזבי לפני משה דכשם שכזבי אינה גיורית ה"ה שאר בנות מדין וצפורה אשת משה ג"כ אינה גיורית ואלעזר ג"כ לקח מבנות פוטיאל לו לאשה ואמרו דלא חל עליהם שם גיורית כלל ופנחס ממזר הוא למ"ד יש ממזר מחייבי לאוין ואיתא בפרק הנשרפין כתיב ובעל בת אל נכר וכתיב בתריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאלקי יעקב

ומגיש מנחה לה' צבאות אם ת"ח הוא לא יהי' לו ער בחכמים ועונה בתלמידים אם כהן הוא לא יהי' לו בן מגיש מנחה לה' צבאות ופירש המהרש"א ער ועונה על דרך נים ולא נים היינו שמבלה ימיו בתלמוד מכלי להועיל שתורתו משתכח ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה ולכך בהתרעמם על משה ואלעזר בשביל בנות מדין שלקחו הראה להם הקב"ה שאין בזרע אהרן שום שמץ ודופי דכל ישראל לא היו יודעין דינו של זמרי במאי עד דאתי פנחס ובודאי אביו לא בועל כותית היה וע"כ לא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי כדי להוציא מלבם שאביו בועל כותית היה דא"כ לא היה לו בן מגיש מנחה רק דהם חשבו כנ"ל על דקינא בעריות ולא בעכו"ם דעל זה נפלו כ"ד אלף מישראל אך קשה האיך עלה על דעת ישראל לתלות הסרחון בפנחס לא בזמרי אשר גדול עונו מנשוא רק דידוע מה דאמרו בגמרא כ"ז שרשעים בעולם חרון אף בעולם ומאן נינהו רשעים גנבי ולהבין למה דווקא גנבי נראה דאיתא בגמרא מה בין גנב לגזלן זה השוה דעת קונו וכו' וזה לא השוה וכו' דגנב יארוב במסתרים לאמר ה' לא יראני ועל זה חרון אף בעולם דבשאר עבירות אם עושה עבירה ופזר נתן לאביונים ומתן בסתר יכפה אף אבל בגנב אין הצדקה נחשבת לכלום דזיל בתר טעמא דהטעם הוא דמתן בסתר יכפה אף דלא רצה להתפאר דנותן לכך בסתר שלא יראוהו אדם רק הקב"ה וגנב חושב בדעתו דאין הקב"ה רואה מעשיו או י"ל טעם אחר דאיתא אם יש דין למטה אין דין למעלה ובגזלן יש דין למטה דקמים עליו להרגו אבל גנב דהולך בכוכבי נשפי חשך ואין נוגה לו ואין דין למטה לכך יש דין למעלה ואלו היה זמרי עשה העבירה זו בצנעה לא היה ח"ו שריד ופליט לבית ישראל דהקב"ה היה נתמלא חרון אף ועברה רק זמרי עשה זאת בפרהסיא ואין כח לאף להתגבר על ישראל וזהו שהתעה אותם לבל יאמרו שממנו נתהוה הכליון וחרץ כי בפרהסיא היה רק תלו הסרחון בפנחס:

פסוק יב

לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. ע"ד הפשוט נראה דאיתא בגמרא האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מאתא לא משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא והמקנאים קנאת ה' צבאות ברשעים תמיד עליהם מריבה כמ"ש הרמב"ן בפ' עקב בתחלתו ופנחס היה מוכיחו וה"א דלא יהיו הבריות עמו בשלום ולכך הבטיח הקב"ה ההיפוך שיהיו עמו בשלום או יאמר דמצינו בגמ' שגם בזמן התנאים נשתכח התורה מישראל לומר החדש הזה לכם החרש היה לבם והטעות היה בהני ג' תיבות באות השני שבתיבה שהם אותיות ריב דעיקר המחלוקת גברה מחמת שכחה וזה שנקרא סלע המחלוקת ופנחס היה נזכר בהלכה ולא היה אצלו שכחה וממילא שקטה המחלוקת

והריב וז"ש הנני נותן לו את בריתי שלום ולא ריב. או ואמר עפ"י מ"ד דבחיתוך ערלת המילה מתקן חמשה ערלות ערלת הפה ערלת שפתים ערלת החוטם ערלת הלב ערלת המילה וזהו אות ה' דנתוסף לאברהם לאחר המילה דמקודם היה נקרא אברם אב המון גוים וה' זו נתוספה מטעם הנ"ל ומקודם תיקן ערלות הנ"ל הן לאדם רק רמ"ג אברים באשר דחמש אברים הנ"ל אינם בתיקונן אבל לאחר התיקון אז הגוף שלם במדותיו והן רמ"ח אברים ופנחס רצה לתקן לזמרי בכל מה שפגם באבריו ובזה רמז במה שלקח רמ"ח בידו היינו לתקן תשלום רמ"ח אברים דהבועל כותית נמשכה ערלתו וחזרו לקלקולן ובזה תיקן כדדרשו חז"ל אל הקיבה אשר תיקן ערלתו ולכך פנחס דקנא ברית קודש נאמר לו את בריתי שלום. או יאמר דידוע דאדם נברא מארבע יסודות ובהיותם בשלימותן נוח לו לאדם להיות בלי צער כלל ויושב בהשקט ובבטח רק פעמים בהתגבר יסוד אחד על חבירו ולפעמים יסוד האש גובר אשר מזה נולד חולי הקדחת או לפעמים יסוד המים וכן כולם ומוט יתמוטט האדם וקשה עליו לשאת התגברות של אותו היסוד וזה נתהוה בעו"ה מחטא אדה"ר דמקודם שחטא האדם באמת נברא להיות חי וקים לעולם אבל האדם נתקלל בחטאו גם היסודות נתקללו בעבור ששורש האדם מכל הארבע יסודות ונלקו שמתגברין זה על זה עד שנתפרדה החבילה אבל לפנחס נתן הקב"ה יתר עז היינו ברית שלום בין היסודות אלו תמיד לבל יתגבר האחד על חבירו ולכך פנחס זה אליהו חי וקים לעולם:

פסוק יג

והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. על שהוא נקם נקמת ה' צבאות תעשה זאת וזה שכרו לזרעו הבאים אחריו על שהשיב את חמתי ולכך זרעו ויוצאי יריכו הבאים אחריו ג"כ מעשיהם יהיה במתנות כהונה ויכפרו על בני ישראל כמו פנחס דהשיב חמת המלך מלכו של עולם:

פסוק יד

ושם איש ישראל המוכה אשר הוכה את המדינית זמרי בן סלוא. בכאן רמזה לנו התורה על דפנחס הרגו זכה זמרי לחיי עוה"ב ומוכח מדכתיב ושם איש ישראל ואיתא בגמ' צדיקים שמם קודם להם כמו כאן:

נשיא בית אב לשמעוני. פירש רש"י פרשה ויחי דלא כתיב בן יעקב דיעקב ביקש רחמים על עצמו בסודם אל תבוא נפשי לבל יזכר שמו במעשה זמרי ולהבין אם באמת בקש יעקב לבל יזכר שמו במעשים המכוערים רק בדברים ישרים ועל טוב יזכר שמו ולמה לא נכתב שמו גבי בנות צלפחד דהיחוס נמנה למשפחות מנשה בן יוסף ולא כתיב בן יעקב וחביבי עליון היו בנות צלפחד כמו שאמרו חז"ל רק נראה דידוע מה דכתבו המפרשים

דהאדם לא ישא כלל לבת רשע דארס זוהמת הזיווג אשר התנכל במחשבות זרות טמון בילד ונשאר בה מאותו ארס ולשלשים ולרבעים תמצאנה ויצא ממנו בן שאינו הגון רע בעיני ה' ולכך זמרי נשיא ישראל בעט בהקב"ה על דהיה בא מארס זוהמת שכם בן חמור אשר טמא את דינה בת יעקב ונשאת לשמעון והארס היה טמון עד זמרי ובאמת שמעון שהיה משבטי יה לא עשה זאת רק כדי למלאות רצון אביו בהתחנן אליו שיסיר חרפתה מעליה. וזה היה דאגת יעקב דסרחון של זמרי תלוי בו וירא לנפשו מלהזכר ח"ו שמו עליו ולכך ביקש רחמים על עצמו:

נשיא בית אב לשמעוני ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אומות בית אב במדין הוא. הנה הכתוב בא להודיענו שלא היו שניהם ספונים וחשובים כל כך כמו שפרש"י שצור אחד מחמשת מלכי מדין היה ובמקום אחד היה עוד ארבע בדוגמתו וכן זמרי לא היה נשיא שבט רק בית אב היינו למשפחה אחת ולכאורה הוא שפת יתר דמה לנו אם היו חשובים וספונים או לא דמה תועלת בזה רק נראה דלכאורה קשה על בנות מואב למה שלחו את בנות מדין להטעות לישראל בזנות הא היו להם בנות רבות והיו יכולים לעשות בעצמם כל התועבות האלה ומה עלה על לבם וכי שונאי זמה היו רק נראה דידוע דבלק היה קוסם קסמים יותר מבלעם וראה שאחד מחלציו יעביר הזדון והרשעה מן העולם וראה שא' מישראל ישא אחת מבנות מואב ומשם יפרד אבן נגף להפיל מואב ארצה ומשם יכלה כל קרן מואב וזה קאי על בועז שנשא לרות שהיא היתה ממואב שיצא ממנו דוד המע"ה וירד העיט על הפגרים הוא דוד שבקש לכלות כל האומות והפיל למואב ארצה וידוע דבכישוף רואה וא"י תוכן הדברים ולכן בלק לא ידע דיהיה דבר זה באחרית הימים רק בחושבו שמיד יצא העגל הזה ומהרסיו ומחריביו יהיה משלו ולכך הזהיר את בנות מואב דמה בראשה למי שתשמע לבן ישראל לזנות עמו ובאמת רצו להטעות את ישראל לזנות ולכך שלחו לבנות מדין וזהו הענין דבאמת אבות הקדמונים לא נתכוונו כלל להקניט להקב"ה רק היה לפעמים טעמם לעשות עבירה לשמה ולפעמים היה שגגה והיו נכשלים בו ע"כ הזהיר הכתוב לדון כ"א מישראל לכף זכות אף שנראה כאלו עבר עבירה כמ"ש תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי דהם בעצמם כוונו לטובה כמו דמצינו באחיתופל שיצא ממנו בת שבע וממנה יצא שלמה המלך והעלה בדמיונו דבמראה ראה דהוא יהיה מלך כעת עתה על ישראל ולכך היה חולק על דוד וחולק על המלכות היה וגבי קרח נמי אמרו מה ראה קרח לחלוק אלא שעינו הטעתו דראה שיצא ממנו שמואל וחשב שהמלכות יגיע לו ובאמת כוונתם היה לטובה רק דטעו ובפרט דור המדבר שהיו דור דעה שעליהם אמרו לא נתנה תורה אלא

לאוכלי מן וח"ו לחשוב עליהם שום דבר דופי אשר בזדון ח"ו נעשתה התועבה הזאת לזמרי רק דהענין גבי זמרי כנ"ל דידע במראה נבואה דילך אחד מנשיאי ישראל ויקח אשה מזרע מלוכה של אוה"ע ויוליד זרע שיגבה חובו ממואב ולכך לקח לכזבי דממנו יצא אבן הנגף למואב אבל באמת טעה דאיתא ברמב"ם דהשופט הוא כנשיא לכל דבר היינו דוקא נשיא השבט ולא נשיא משפחה וידוע דבועז היה שופט בימים ההם והיה דינו כנשיא לכל דבר ורות היתה בתו של עגלון מלך מואב וזה היה באמת מן השמים שנשיא בישראל ישא לבת מלך מן אוה"ע אבל זמרי לא היה רק נשיא משפחה ולא היה ראוי לגדולה זו שיצא ממנו המלכות וזה שאמר הכתוב נשיא בית אב ולא נשיא שבט ושם האשה כזבי בת צור ראש אומות בית אב וג"כ לא היתה ראויה לכך:

פסוק טו

כזבי בת צור ראש אומות. נראה דבא הכתוב ללמדנו טענת זמרי שהביא המדינית לפני משה ואמר זו אסורה או מותרת וא"ת אסורה בת יתרו מי התיר לך דלכאורה יקשה מה זו טענה הא באמת גיירה משה לבת יתרו רק דזמרי התנצל לפני העם דגם הוא גייר לכזבי אך הא איתא בגמרא אין מקבלין גרים לא בימי משה ולא בימות המשיח דמשום שלחן מלכים הם באים להתגייר ולא משום כבוד ה' רק מצינו דשלמה נשא בת פרעה דמה טעם אסור לקבל גרים בימי שלמה דעושים בשביל שלחן מלכים והיא ג"כ משלחן מלכים קאתית ואעפ"כ התגיירה ובודאי עשתה זאת לש"ש וז"ש דטענת זמרי היה שראש אומות היה אביה ומשולחן מלכים קאתית ומותר לגיירה:

פסוק יז

צרור את המדינים כי צוררים הם לכם. נראה שהוא מלשון ויצר אותו בחרט היינו לצור אותם ביחד כדי להאבידם כולם ביחד שלא ישאר להם שריד ופליט ומבלי יכולים לברוח כאלו נקשרו כולם בצרור אחד וזהו לשון צרור וטעמו של דבר כי צוררים הם לכם אשר באו מארץ מרחקים להטעות אתכם:

פסוק יח

בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי וגו'. ולהבין דבפרשת בלק כתיב ויחל העם לזנות עם בנות מואב ויצמד ישראל לבעל פעור הלא עכו"ם של מואב היתה נקראת כמוש כמ"ש אוי לך מואב אבדת עם כמוש והאיך קאמר הכתוב שהטעו אותם בעכו"ם של פעור רק נראה דידוע דכשהתרעמו על המן סמוך לו כתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו ודרשו חז"ל על עסקי משפחותיו להתיר להם עריות ומה שתלו היתר העריות בהתרעמות המן הוא זה דהנה הרמב"ם בספר המורה נתן טעם לאיסור עריות דאדם הוא מקורב עם אחותו וקרוביו ולא בוש מהם ויהיה מצוי תמיד אצלם

למלאות תאוותו בתאות המשגל ולכך הזהירה התורה על העריות והנה המן היה ממעט תאות הגופנית ולכך בכו על עסקי משפחותיהם להתיר להם עריות דכיון שהם אוכלי מן לא יגיע להם שום מכשול בתאות המשגל באשר שהמן ממעטתם דהמן היה נבלע באברים ובלעם הבחין זאת דלא יועיל שום עצה להטעותם אחר זנות דלא יתאוו לנשים הואיל והם אוכלי מן ולכך התנכלו עליהם בעון פעור ועבודת פעור היה שפערו צואתם לפניו והוצרכו לאכול לחם הקלוקל זולת המן כי המן היה נבלע באברים ולא היו יכולים לעבוד לפעור וז"ש בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור דהיינו בתחלה לעבוד לפעור ועי"כ ועל דבר כזבי בת צור וזה שהיו יכולים להטעות אותם בפעור דנתכוונו ישראל באמת להטיל צואה לפניו דרך בזיון וזולת זה לא היו סרים מאחר ה' ואח"כ ההרגל נעשה טבע עד שכפרו בה':

או יאמר דהמסית לדבר עבירה טוענין בשבילו דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין אבל המסית לעכו"ם אין לו טענה דברי מי שומעין וחייב והטעם הוא באומר המסית שיעבוד לעכו"ם הרי המסית אומר לו שעכו"ם הוא הרב ובאם שהסיתו המדינים לישראל על עסק זנות לבד לא היו חייבים דיאמרו דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין אבל השתא דנכלו על דבר פעור והחליפו הרב אל חי וקים באל אחר ונסתר טענת דברי הרב וכו' וע"כ ועל דבר כזבי וחייבים המדינים כליה:

המוכה ביום המגפה על דבר פעור. הא דהודיענו הכתוב שהוכה ביום המגפה נראה דכבר התחילה המגפה ובגודל רשעתם אשר התאוו תאוה להטעות את ישראל הפקירו את נפשם והלכו למקום המגפה לסכן נפשם רק למלאות רצונם כי דימו בנפשם ששכרם גדול באם יבאו לפעול בפעולת הסתה להדיחם מאחרי ה' על דבר אשר קצה נפשם בהם כדכתיב ויקוצו וגו' וחטא גדול היה ע"כ נקום את נקמת וגו':

פרק כו

פסוק א

ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' וגו' שאו את ראש וגו'. איתא במדרש הה"ד אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני ולבאר ענין המדרש נראה דידוע דבשבעים נפש ירד יעקב למצרים וברד"ו שנה היו פרים ורבים ועלו למנין מסוים ס' רבוא זולת הרשעים שמתו בנ' ימי אפילה אשר. איתא במדרש בג' ימי אפילה מתו כפלים כיוצאי מצרים ולפי חשבון זה היה להם לפרות ולרבות במדבר אשר שם היו הולכים וסובבים מ' שנה אשר א"א למנותם במספר ובאמת לא היו רק ששים רבוא אבל זה היה חביבות ישראל דיהיו תמיד בדמיון מרכבה עליונה והאומות כשראו המגפה נתנו שמחה בלבם דחשבו דודאי נסתלק

השכינה מישראל באשר שצריכין להיות ס' ריבוא במכוון ולכך ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' שאו וגו' וזה להורות דאעפ"כ תשלום המנין לששים רבוא הוא מוכן ואין מקום לקטרג כי ה' עמם וזהו פירוש המדרש אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני דאו"ה חשבו דהשכינה נסתלק אך חסדך ה' לבל לסור השכינה ח"ו בחסדך הגדול אשר הנחת אפך במגפה למצוא פרי הילולים להקב"ה. או יאמר דאיתא שבטי יה עדות לישראל ועכו"ם התלוצצו והוציאו שם רע על ישראל שהם בטלים במדבר מבלי חרישה וזריעה ואין להם דאגת פרנסה רק העם מביאים יום ביומו את המן הנופל לפני פתח אהליהם והבטלה מביאה לידי זמה ובפרט שהיה במחנה אחד אנשים ונשים וקטנים ובחורים ומה יעשו שלא יחטאו רק דבאמת שבטי יה הוא עדות לישראל דישראל קדושים הם ולא חטאו כלום ולא זנו אחרי נשים ובתולות רק לברר דאמת הוא הדבר ולקיים עדותו דהמגפה היה רק באנשים אשר סרו מדרכי ה' ואלו היו כולם שטופי זמה היה המגפה בכולם והיה מכלה בהם מכה ואבדון לאין מספר אלא ודאי דהנשארים היו צדיקים גמורים והראיה לזה ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' שאו את ראש וגו' ולא יחסר למנויו ואלו לא היו ראוים לא היה נשאר מהם ח"ו שריד ופליט. וזהו פירוש המדרש אם אמרתי מטה רגלי היינו בזנות התלוצצו בנו עכו"ם ואמרו הא במדינת מואב היו רק זמן מועט והיו שטופי זמה מאוד וכ"ש במדבר שהיו קצו בחייהם ולא ידעו מה לעשות רק לזנות אבל חסדך ה' יסעדני להורות להם לסתור כוונתם:

פסוק ג

וידבר משה ואלעזר הכהן אותם בערבות מואב על ירדן יריחו לאמר. הא דנתן סימן על ירדן יריחו נראה דגם זה לסתור כוונתם דהיו אומרים דישראל שטופי זימה המה ע"פ מה דאמרו דסופו של ממזר הוא שנשטף במים ולכך מצינו דאמרו על משה דעמרם נשא דודתו יוכבד אחת מעריות שבתורה הוי משה ממזר וכשהושלך ליאור נעשה לו נס והראה הקב"ה במופת שהיה זרע כשר קדוש מרחם ולכך נקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו ופרעה נמי אמר אם בגופם שלטו בנשותיהם לכ"ש ולכך הלכו בחרבה תוך הים למופת שהיו כשרים וכאן נמי הוציאו דבה על בני ישראל דבמדבר זנו כל איש באחותו ובאמו ובכל עריות שבתורה ולכך קרע לפניהם את הירדן להורות המופת הנ"ל דבאמת כשרים היו דזולת זה היה קשה מה היה להקב"ה לבקוע את הירדן נהר קטן בכמות שהיה אפשר להם לעבור בספינות רק לסתור כוונתם ולכך הדיבור היה אצל הירדן יריחו שהירדן העיד על ישראל שהם זרע כשר כמו שבטי י"ה עדות לישראל החנוכי הפלאי:

פרק ל

פסוק ב

וידבר משה אל ראשי המטות וגו'. הנה אמר להם התרת נדרים בסוף ארבעים שנה כי אז מתו דור המדבר וחששו ישראל שלא יהיה להם עוה"ב כי נשבע הקב"ה שלא יבואו אל מנוחתו לכן אמר היתר נדרים וא"כ באפי נשבעתי ואהדרנ' בי כמבואר במסכת חגיגה דמזה סמך להיתר נדרים גם הבטיחם לביאת ארץ כי נשבע הקב"ה לשבטים הגם שאמר הקב"ה למשה אעשה אותך לגוי גדול אבל השבועה לשבטים צריך להתקיים בכל ישראל ולכך בהנחילו הארץ למען השבועה אמר לראשי המטות לא יחל דברו. גם ידוע כי גבעונים באו בימי משה כמו בימי יהושע ושם כתיב כי נשבעו להם נשיאי העדה כן היה בימי משה כי משה ויהושע בעצמם צפו ברה"ק ערמתם רק אין מדרך רוה"ק להרע כנודע ולכך הם משכו ידיהם עמהם והנשיאים שלא ידעו ערמתם נשבעו להם ולכך אמר משה בעבר הירדן שבאו אז הגבעונים והנשיאים נשבעו להם ענין נדרים לבל יחלו דבריהם:

פרק לא

פסוק ב

וידבר ה' וגו' נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך. הנה ישראל נזהרו ממואב כי הם מרוחקים ממנו אבל ממדין לא נתרחקו להיותם אחים מזרע אברהם ולכך אצל מואב כתיב ויחל העם לזנות בבנות מואב כי הע"ר שנקרא עם הם לבד זנו בבנות מואב אבל במדין כתיב נקמת בני ישראל כי ישראל חטאו בזנות גם ידוע כי נקמת בנ"י הוא נקם ברית שהזנו אותם בזנות וכאשר כתבתי שהקדוש ב"ה מדקדק יותר בזנות מעבודת כוכבים ומזלות ואח"כ תאסף אל עמך כי עון פעור נסתר בקבורת משה כנודע אבל זנות זה היה צריך לנקום מקודם וגם אמר אחר תאסף כי זולת זה היו אומרים כי לכך לא היו נוקמים ממדין בחיי משה כי טענת זמרי היה טענה מעליותא בת יתרו מי התיר לך ולכך לא עצר כח להלחם נגדם עד שנפטר והיה זה לעז למשה ולכך הוצרכו לנקום בחייו גם יאמר כי ראו במצרים שיהיו נלקים במים והפתרון באמת כי נלקו במי מריבה שלא בא משה לא"י וזה גרם רעות רבות לישראל גם יש לפותרו על מי שטים דהיה לישראל למכשול שגרם זנות כמו דאיתא במדרש שהיה גורם זנות וע"י נהרגו עם רב מישראל וזהו שראו שיהיו נלקים במים כי ע"י מים בא להם הסיבה הזאת וא"כ אין כ"כ אשמה על מדין כי מי הכריחם לישב על נהר זה ולשתות ממנו מים ולכך אמר לו הקדוש ברוך הוא נקום נקמת מדין כי זה השתים שיהיו נלקים במים אינו מורה על מי

שטים כ"א עליך שאח"כ תאסף אל עמך ע"י מי מריבה גם הקדוש ברוך הוא אמר למשה במלחמת סיחון היום אחל תת וגו' ומדקאמר אחל משמע שיש עוד כיבוש אחריו ולכך חשב משה שיכבוש ז' עממין ג"כ מדקאמר אחל ולכך התפלל בעת ההוא לאחר שכבש את סיחון אעברה נא. אבל באמת היו שניות מלחמת מדין שהיה גבורה גדולה לכבוש מדינה מבלי השאיר שריד ולכך אמר לו ואחר תאסף כי צריך להיות מקוים אחל תת דמשמע שיש שני לתוקף הכבוש:

פסוק ג

החלצו מאתכם אנשים וגו' לתת נקמת ה' במדין. הנה משה אמר נקמת ה' היינו עון פעור כי משה אמר נקמת ה' לבל יאמרו ישראל אם נקמת ישראל הוא כמ"ש הקב"ה למשה הרי אנו מוחלין נקמותינו למען שלא תמות מהר ולכך אמר נקמת ה' ואין בידם למחות וצריך מהירות וז"ש רש"י שהיה זריז בדבר גם נקמת ה' הוא פעור ומשה הוצרך למות בשביל פעור ולכך חרה לו ואמר נקמת ה' ובפרט שעון פעור היה שהיו מבזים את המן ואכלו לחם הקלוקל ופערו לפעור כמש"ל ומן היה בשביל משה ולכך אמר נקמת ה' כי עליו מוטל ענין פעור גם ידוע כי אין הקב"ה נפרע מן עובדי אלילים עד שנפרע תחלה משר שלהם וזהו ע"י הקב"ה בעצמו וזהו מאמר משה לישראל כי הבטיחם שכבר נפרע הקב"ה משר של מדין וזהו לתת נקמת ה' מה שנקם ה' כבר מהשר עתה תנקום גם אתה באומה של מדין ומה שעשה הקב"ה למעלה יעשו הם למטה ומה שאמר להחליץ אנשים ולא הלכו כולם כמו בסיחון ועוג הוא כי אמר נקמת ה' מבלי לתת להם חנינה כדכתיב צרור את המדינים וזהו נגד החמלה והנימוס אם יקראו ויעננו לשלום ולא ירחמו עליהם ויאמרו העמים עליהם שהם גוי אכזרי דבאמת מצינו דאפילו בז' עממים שדר פריסתקא לשלום שלא יהיו נחשבים בעיני העובדי כוכבים ומזלות לאכזרים ולכך לא שלח רק קצת מהעם שלוחים וא"כ אין עליהם תלונה אם לא יחמולו עליהם כי אין בידם לשנותם משליחותם כאמרו הנה אנכי שולח מלאך לא ישא לפשעכם גם נראה כי זה היה לתשובה הראויה לב"ת באותו מקום ובאותה אשה ולכך הלכו למדין ושבו כל הנשים ופשטו לבושיהם ותכשיטיהם אפילו תכשיט מקום תורפה ומ"מ לא נתפתו כלל וזה היה תשובה הראוי לתקן החטא ולהשיב החימה ולכך חשש משה אם ילכו כל ישראל אולי לא יעמדו כולם ח"ו בנסיון ויתגרה בהם לכך לא לקח רק המובחרי' והצדיקים שבתוכם:

פסוק ד

אלף למטה אלף למטה וגו'. והיו י"ב אלפים ולפי פשוטן של דברים היו משבט לוי בכלל רק או משבט אפרים לא היה כי הואיל ויהושע משבטם יאמרו שמהרו לעשות נקמה

בעובדי אלילים כדי שימות משה מיד אח"כ ויהושע שהוא משבטם ימשול בישראל ולעומת זה יצאו משבט לוי לצבא שלא יאמרו בשביל שלא ימות משה שהוא משבטם התעצלו בדבר ה' לנקום במדין או שלא הלכו משבט שמעון כי המה היו בעוכרם שנצמדו לפעור וזנו אחר בנות מואב ומדין ונראה דלכך לא לקח רק אלף למטה כי ידוע דכל שבט אקרי קהל ובכל שבט ושבט היה השראת השכינה כדכתיב וירא את ישראל שוכן לשבטיו ואין השכינה שורה בפחות מכ"ב אלף כמ"ש רש"י בפרשת שובה ה' רבבות אלפי ישראל ושבט לוי היה אז בערבות מואב כ"ג אלף וא"כ אלו הלכו יותר מאלף לא היה נשאר במחנה כ"ב אלף ולא היה לגיון של מלך שבט לוי החונים סביב למשכן רחוק מישראל ת"ש כנודע ראוי להשרות שכינה ולכך לא בחר רק אלף וא"כ הוצרך לבחור רק מכל שבט אף שלא לחלק בין השבטים:

פסוק ו

אותם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא. פירש רש"י מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר כו' הא דלא הקשה רש"י בלא זה למה הלך פנחס י"ל דאיתא בגמרא אין בודקין מאסרטיא של דוד דכולם צריכין להיות מיוחסים כדי שזכות אבותם מסייעתם ולפי זה אם הוא צדיק ביותר כדאי הוא נגד הרבה אין צריך זכות אבות דזכותו לבד יחשב כהרבה וא"כ בלא זה ה"א הואיל דשבטים היו מבזים אותו והתורה ביקש לייחסות' כנודע לכך לקחו אותו לצבא מלחמה להורות דהוא מיוחס דלולי זה לא היה נלקח למלחמה אבל עכשיו דאמרו חז"ל דפנחס היה זכותו שקול כנגד זכות י"ב אלפים צדיקים וכשרים א"כ מה צריך לזכות אבות ושפיר קשה למה הלך פנחס דאין ראיה על יחוסו:

ועוד כתב רש"י טעם על שהלך דוקא פנחס שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנ' והמדנים מכרו אותו וכו' היינו כי הם היו מסיתין לישראל לזנות וגם יוסף מכרו המדינים למצרים מקום ערוה וזימה להכשילו בו שהיה יפה תואר כמבואר בגמרא שלקחו פוטיפרע לעצמו וא"כ חזר וניער ערותם וטומאתם מימות קדם להכשיל בעבירה ולכך מהדין לנקום ולבער מכשול מקרב הארץ כי מוחזקים בכך ולכך הלך פנחס:

וכלי הקודש וחצורות התרועה בידו. וכלי הקודש זה ארון וציץ כי הציץ היה צורך לדבר כי מחשבת משה היה להרוג כל הראוי לביאה ואמרו בגמרא מנא ידעו ומשני העבירו לפני הציץ ואין כהן לובש בגדי כהונה חוץ למקדש אבל אם הארון היה מהלך עמהם הוי במקום מקדש ויכול ללבוש בגדי כהונה וציץ:

וצורך החצוצרות היה לבל יסמכו ישראל באמירת ה' שינקמו ממדינים ועדיין צריכין לרחמים שמא יגרום החטא ולכך לקחו חצוצרות כדכתיב כי תבואו למלחמה על הצר הצורר אתכם ותקעתם בחצוצרות וצריך רחמים ועזר וישועה מה':

פסוק ז

ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר. והיינו כמו שאמר ה' למשה נקום את נקמת ישראל ולכך לא הרגו רק כל זכר דאלו כאשר אמר להם משה נקמת ה' ראוי להרוג הכל דאין שיור בנקמת ה' אבל הם עשו כאשר צוה ה' את משה ולא הרגו רק זכרים ובזה יש להבין דברי הספרי והרמב"ם בהלכות מלכים על זה ויצבאו וגו' מפי שמועה למדנו דהמקיפין את העיר לצור עליה מניחין צד אחד פתוח כדי שיברחו הרוצה לברוח דר"ל מנא ידעו ישראל להחיות שריד במדין ולא הרגו רק הזכרים אולי צריכין להמית את כולם וצ"ל דהמקיפין את העיר צריכין ליתן להם הרווחה קצת:

פסוק ח

ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וגו'. הרצון בזה שהם מפחד התחבאו עצמן בתוך החללים כדי שיחשבו ישראל שהם כבר פגרים מתים ולא ירגישו בהם ואח"כ ימלטו לנפשם לברוח אמנם נתגלה דבר זה לישראל והרגו אותם בתוך שאר החללים וזהו הרגו על חלליהם:

ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. כי כל מעשה הקוסמים הן ע"י להט החרב המתהפכת כנודע בחרטומי מצרים דכתיב בלטיהם והוא להט החרב המתהפכת ולכך הקוסמים מהפכין עצמם לכמה גוונים הכל ע"י להט הנ"ל ולכך היה ענשו שיהיה נהרג ע"י חרב המתהפכת והיה זה ע"י תפלת ישראל רוממות אל בגרונם ע"י חצוצרות וחרב פיפיות בידם והבן:

פסוק ט

וישבו בני ישראל את נשי מדין וגו'. נראה דלשם שמים החיו אותם כי כבר כתבתי כי עשו תשובה באותה אשה ובאותו המקום כמבואר במדרש הן הנה שהיו מכירין הנשים ולכך חשבו אם ימיתהו תיכף אין כאן תשובה שלימה במעט רגע וכשחטאו מתחלה ודאי לא היה בו ביום שבאו למואב רק לאט לאט התחיל להבת היצה"ר בקרבם ולכך החיוהו זמן רב והיו אצלם שבוי חרב ומ"מ לא חטאו זהו תשובה גדולה למאוד אשרי העם שלו ככה:

פסוק טז

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למעל מעל בה' על דבר פעור. נראה לבאר כי משה צוה להרוג כל הראוי לבעילה והיינו כל הראוי לבעילה היתה מוכנת ומזומנת לזנות עם

בני ישראל רק שלא נזדמן עדיין אליה ישראל לזנות עמהם אבל עכ"פ היא היתה קדשה ומוכנת לעבירה וא"כ היא היתה נידונת על המחשבה רק תקשי הא אין מחשבה רעה נידון כמעשה אבל בעובדי כוכבים ומזלות נידון כמעשה דכתיב למען תפוס בלבה ולזה אמר למסר מעל בה' על דבר פעור וא"כ נידון על המחשבה כמעשה:

פסוק יז

ועתה הרגו כל זכר בטף וגו'. אע"פ דכבר נאמר לעיל דהרגו כל זכר ודוחק לומר דכל זכר לאו דווקא מ"מ יש לומר דהם החיו כל הנשים ולא ימלט דהיה בתוך עם רב מעוברות והולידו זכרים בדרך ואפי' בזה צוה משה להרוג הואיל והם זכרים:

פסוק יט

ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו וגו'. הנה תמהו המפרשים למה לא צוה כן במלחמת סיחון ועוג נראה דלפעמים אמרי' אתם קרוים אדם ולא עובדי כוכבי' ומזלות ולפעמים אמרינן דאפילו עובד כוכבים ומזלות עוסק בתורה יש לו שכר שנאמר האדם וכו' רק דיש חילוק עובד כוכבים ומזלות שאינו מקיים שבע מצות אינו קרוי אדם אבל עובד כוכבים ומזלות העוסק בתורה דמיירי שמקיים ז' מצות נקרא אדם ובני ארץ סיחון ועוג היו כופרים בשבע מצות ואין בהם טומאה כלל אבל כאן החיו נפשות רבות ובלי ספק שהוצרכו לקבל על עצמם לקיים שבע מצות כמ"ש הרמב"ם בהלכו' מלכים אותן שמניחין בחיים בכבוש עירות צריכין לקבל שבע מצות ומ"מ צוה משה להורגן א"כ המה בכלל אדם ולכך הוצרכו להתחטאות ודו"ק:

[אמר המעתיק והמעיין במסכת יבמות דף ס"א ע"א יראה לעינים כמה תמוהים דברי הרב הגאון בזה אליבא דמאן יעלה תירוצו אי אליבא דרבנן הא ס"ל דכל קברי עובדי כוכבים ומזלות מטמאין אפילו באוהל דלא מיעטם הכתוב מאדם כי ימות באוהל ואי אליבא דר"ש הא תירץ שם רבינא על מה שהקשה שם לר"ש ממלחמות מדין דגם ר"ש מודה דעובד כוכבים ומזלות מטמא במגע ומשא היינו כל מתי עובדי כוכבי' ומזלות וכן פסק הרמב"ם בהלכות טומאות מת פרק א' ובהלכות אבל פרק שלישי דפסק שם כר"ש דאינם מטמאין באוהל ואפ"ה כתב דמטמאין במגע ובמשא וגם יקשה למה דכתב דגבי מדין כיון דקבלו עליהם שבע מצות נקראו אדם אם כן מה פריך שם לר"ש ממלחמת מדין אף דלא ס"ד עדיין כתירוץ רבינא דמודה ר"ש דמטמאין במגע ומשא כיון דבמדין נקרא אדם מודה ר"ש דמטמאין אף באוהל דלא אמעטו קרא מאדם כי ימות באוהל לכאורה יש לדקדק גם בדברי הרמב"ם דכתב בהלכות טומאת מת פרק א' הלכה י"ג וז"ל העובד כוכבים ומזלות אינו מטמא באוהל ודבר זה קבלה הוא והרי הוא אומר במלחמת מדין כל הנוגע בחלל ולא הזכיר שם אוהל והנה לפי דבריו יקשה כיון דמוכח מקרא דגבי מדין

לא היה טומאת אוהל הא דבעי לסייע לרבנן ולפרוך לר"ש ובעי לסייע לרבנן דגבי מדין היה אפילו טומאת אוהל דהא לא היה ס"ד עדיין כתירוצו דלרבינא מודה ר"ש במגע במשא אדרבה יקשה מזה לרבנן דמוכח מקרא דלא היו מטמאין באוהל אבל באמת דברי הרמב"ם יש לפרש דאינו מוכח כל כך בפירוש מקרא רק כתב מסברא דנפשי' דפשטי' דקרא יותר מתפרש דעת ר"ש מדעת דרבנן מדלא כתיב שם גם אוהל בהדיא אבל על הרב המחבר יקשה כל הנ"ל אבל בתר העיון נראה שיהיה תירוץ הרב ז"ל אפילו לרבנן דסברי קברי עובדי כוכבים ומזלות מטמאין אף באהל עפ"י הקדמה מבעל עקידה פרשת חוקת שכתב שם שהדבר היותר טוב והיותר שלם הוא אשר יפסד אל היותר רע ע"כ בישראל אשר בהם כח השכל יהיה בהפסד' אחר המות רע ביותר מטמאים אף באהל משא"כ עובד כוכבים ומזלות ולפי"ז יש לפרש דברי הרב המחבר ויהיה לו סעד מספר יראים הביאו הב"י בי"ד והביאו המשנה למלך פרק ג' מהלכות אבל דס"ל דאין העובד כוכבים ומזלות מטמא אפילו במגע ומשא והקשה עליו המשנה למלך מגמרא דיבמות ונראה לתרץ כמו שאתרץ דברי הרב דודאי דפליגי ר"ש ורבנן שם בכל עובד כוכבים ומזלות אי מטמאין אי לא רק דיש ג' חלוקים הנה ישראל לפי קדושתם ומעלתם בחייהם דמקיימין תרי"ג מצות נקראו אדם ממש כיון שהם יותר שלימים ע"כ הפסדם רע ביותר ומכח הטומאה ששורה אחר מותם לכ"ע מטמאין אף באוהל וגבי מלחמות מדין כיון שנקראו אדם מטמאין להס"ד אפילו באוהל כיון שקבלו שבע מצות ולרבינא אף שקבלו שבע מצות ונקראו אדם מ"מ אין מעלתם כישראל ואין הפסדם רע כל כך רק לטמא במגע ומשא אבל עובדי כוכבים ומזלות גמורים שאינם מקיימין שבע מצות אין בהפסדם טומאה כלל אפילו במגע ומשא והא דפריך לר"ש ממדין הכי פירושא דודאי יש באה"ע חסידים שמקיימין שבע מצות למה אמר ר"ש סתם קברי עובדי כוכבים ומזלות אינם מטמאין הא יש לחוש שמא נקבר שם אחד שקיים שבע מצות וא"ת דגם הם אינם מטמאין הא כתיב גבי מדין דמטמאין ולהס"ד אפילו באוהל ולרבינא נחתי חד דרגא דגם במדין דמקיימי שבע מצות ונקראו אדם לא מטמא רק במגע ומשא ובאמת לא אמר ר"ש קברי עובדי כוכבים ומזלות אינם מטמאין ולא חייש שמא נקבר שם אחד שקיים שבע מצות דמודה ר"ש באמת אף דמיעט הכתוב מאדם כי ימות באוהל גם מי שקיים שבע מצות דוקא מטומאת אוהל אבל במגע ומשא מודה דמטמא כמו במדין אבל עובד כוכבים ומזלות דידעינן ביה דלא קיים שבע מצות הוא גרוע ואינו מטמא אפי' במגע ומשא וזהו ג"כ דעת ספר יראים עד כאן לשון המעתיק]:

פרק לב

פסוק א

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאוד וגו'. ויש לתת טעם למה דוקא לשני שבטים הללו היה מקנה רב דאיתא דמשה הוצרך להקבר נגד ע"ז של פעור על דפשעו שם ופערו צואה והוצרכו לאכול תחילה דברים אחרים חוץ מהמן והמן היה מתנגד לזה דהיה נבלע באיברים והמן היה בזכות משה ולכך היה משה מכניע עון פעור ושני השבטים הללו חיבבו את המן ולכך מקנה רב היה להם מאשר הביאו ממצרים משא"כ שאר השבטים דשחטו הבהמות ולא חיבבו את המן לאכלו בכל פעם או נראה דאיתא בזוהר והמן כזרע גד הוא דיחוסו היה על שחיבבו שבט גד את המן ולכך ומקנה רב ובראובן דאיתא בגמרא על מה דכתיב בפרשת וישלח ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה מנין היה לו עבדים ושפחות ק דמכר לצאנו בדמים יקרים ובממונם לקח עבדים ושפחות ורבים מתמיהים ע"ז דמנ"ל דמכרן בדמים יקרים דלמא ברוב צאנו שהיה לו היה קונה בהם עבדים ושפחות ונ"ל דאיתא בגמרא דצאנו של יעקב היו פרים ורבים שלא כדרך הטבע ועי"ז הכל קופצים עליהם לקנותם בדמים יקרים כי השבח היה יותר על ההוצאה וכתיב בפרשת ויגש ויקחו את כל מקניהם ויבאו למצרים וראובן נטל חלק בכורה בבהמות שלו וז"ש ומקנה רב היה דצאנו היו פרים ורבים למאוד:

והנה המקום מקום מקנה. נראה לבאר דאיתא בפלגש בגבעה אמר הקב"ה על כבוד עצמיכם מחיתם ועל כבודי שהיה עמהם פסל מיכה לא מחיתם אבל פנחס זה אליהו בעל ברית קודש וקנאתו הוא על זנו' דלא יבואו ח"ו בערבוב עם העובדי כוכבים ומזלות ח"ו לטמא הברית קודש וז"ש קנא קנאתי פעמים לזנו ולכך פנחס לא היה קנאתו על עון פעור רק על זנות ולא עיקר על עון פעור והנה כתיב ואבדתם את כל משכיות' שיאבד זכרונם מן הארץ לבל יהיה לס"ם לקטרג חלילה על עון פעור והעבודת אלילים פעור היא נעקרה ולכך באמת משה נקבר מנגדו להכניעו ולבל יראה הטומאה דנתבטל בקדושתו של משה אבל אם יתודע היכן משה קבור גם העבודת אלילים פעור נתודע מקומה ולכך על דנתעצל משה בעון פעור דלא היה מקנא קנאת ה' דאלו עשה כן היה נעקר עבודת אלילים פעור ולא היה צריך לכל זה רק על דנתעצל וגבר כח הטומאה הוצרך להקבר שם לבטל הטומאה ולכך לא ידע איש את קבירתו לבל יודע עבודת אלילים של פעור והמשטינות היצה"ר והנה בני גד ובני ראובן חיבבו מקום קבורת אותו צדיק ע"כ בחרו להם מעבר הירדן לנחלתם והם הבינו דמשה הוצרך להקבר שם נגד עון פעור כמו שבארנו רק היה טעמם ונימוקם עמם מבלי לגלות דבריהם רק אמרו שבחרו מעבר

הירדן לנחלה משום והנה המקום מקום מקנה שלא ירגישו שאר העם הטעם שבחרו בנחלת אלו והטעם שחיבבו בני גד ובני ראובן שיהיה מקום קבורת אותו צדיק בנחלתם. נראה דראובן חטא בהצותם על ה' בעדת קרח על משה כמ"ש ואון בן פלת בני ראובן ותשובת הבעל תשובה צ"ל באותו המקום ובאותו המעשה ולכך חיבבו מאוד לקבור' משה שיהיה בנחלתם לכפר על כל עונות' וגבי גד נמי דכבר הקדמנו לעיל דחיבבו את המן והמן היה נבלע באברים דלא ידעו מה הוא ובקברו של משה נמי לא ידעו מה הוא ולכך חיבבו את המן וגם קבורת משה עטרות ודיבון איתא בגמרא לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון ויש להבין מאי בעי הגמרא דוקא בשמות אלו ולא נקט שמות אחריני הקודמים בפסוק כגון ראובן ושמעון וכן רבים ונראה לתרץ דהא עוד יש להקשות הא באמת מצינו תרגום על עטרות ודיבון מכללתא ומלבשתא אך. נראה דאיתא בגמרא אסור להזכיר שמות עבודת אלילים בפיו אלא מה דכתיב בקרא ויש להסתפק אם אותן שמות דכתיבי בתרגום הוי ככתובים בתורה ומותר להזכירם או לא ואיתא בגמרא מוסבות שם דמעיקרא שמות עבודת אלילים היה להם ומוסב בשמות של ישראל אשר נתנו להם כגון עטרות ודיבון דמקודם היו נקראים בשמות עבודת אלילים מכללת' ומלבשתא וז"ש לעול' ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא וא' תרגום אפילו תרגום של עטרות ודיבון דהמתרגם מכנה אותם בשם עבודת כוכבים ומזלות ואשמעינן דאעפי"כ יאמרוהו דהשמות הכתובים בתרגום ככתובים בתורה דמו ומותר להזכירם:

פסוק ד

הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. נראה לבאר דמצינו באלכסנדר מוקדון שעב' במדינה א' ושני אנשים עומדים לפני המלך לדין אמר להם מה עבידתייכו אמרו לו זה קנה בית מזה ומצא בתוכו אוצר וכל א' מדחה האוצר לגבי חבירו וכל א' אומר שאינו חפץ לגזול את חבירו וזה אומר קניתי הקרקע ולא האוצר וזה אומר מכרתי לך כל זכות שבבית ומזלך גרם א"ל אלו בא דין כזה לידייכו מה תדינן ביה אמר להם אלכסנדר היינו גורשים אותם מהסתפח בנחלה זו ונכסיהם עם האוצר הוא למלך א"ל לאלכסנדר אית בעירא במדינתייכו א"ל הן אמרו ליה היינו דאהני לכו דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' דם בזכות בהמה והנה כתיב לא מאהבת ה' וגו' אלא משנאתו אותם וגו' והנ"מ אם מאהבת ה' אותנו בחר בנו גם אם סרנו מעליו אינו מחליף אותנו דאנו סגולה מכל העמים אבל באמת אם משנאת הגוים בחר בנו אם אנו ג"כ אינם שלימים ביראת ה' והפיץ ה' אותנו ח"ו מן האדמה וזהו ג"כ הספק גבי סיחון ועוג אם

זו שייכות לא"י ולכך הדיחם והפיצם מעל אדמתם מאהבתו לישראל לתת להם כפי הבטחתו או משנאתו אותם רק מוכח דמאהבת ישראל הוא דארץ סיחון ועוג שייך לא"י דאי משנאתם הא יש להם בעירא היינו בהמות בארצם וה"ל להגין בעדם כנ"ל וז"ש הארץ אשר הכה ה' מוכח דלפני עדת ישראל הכה דאל"כ אלא משנאת העובדי אלילים הא ארץ מקנה הוא וה"ל להגין בשביל המקנה:

או יאמר דישראל חשבו דלכך כבשו ארץ סיחון ועוג דהקב"ה נתן לישראל את א"י היינו לזרעו של אברהם כפי הבטחתו ולא להערב רב דגרים היו ממצרים שהלכו עם ישראל ובאמת משה קיבל הערב רב זולת רצון ה' וחשבו דמשום כבודו של משה נכבש ארץ סיחון ועוד ליתן להערב רב וגילולי מצרים היה טלה שהיו עובדין לטלה ולכך באו בני גד ובני ראובן אל משה בהתנצלות לבל יתן ארץ סיחון ועוג לערב רב כי ארץ מקנה היא ופן ואולי יחזרו הערב רב ויבואו לקלקול הראשון ונראה הטעם דהי' ארץ מקנה דבעגלה ערופה כתיב לא תוסיף תת כוחה לך וכן בקינת דוד על שאול אלטיי' לארץ וההרים לבל יצמיחו דכתיב הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ובגלעד שכיחי רוצחים ויעלה בה כל עשב דאינו מוציא פרי ולכך אמרו הארץ ארץ מקנה היא:

פסוק ה

ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה. נראה דבאמת בפני ישראל היו מכסים דבריהם לבל ירגישו בהם דמשום קבורת משה חשקו לנחלה זו רק כמדברים על מקניהם שטוב להם נחלה זו משום מקנה ובאמת למשה אמרו דבשבילו חשקו לנחלה זו והם חטאו למשה במחלוקת של קרח כמה שכתוב לעיל ואין ראוי שיהיה קבר של אדם גדול כמשה בנחלת שונא וז"ש אם מצאנו חן בעיניך היינו שתרצה למחול מה שחטאנו נגדך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לנחלה:

ולכך דייקו לשאול את המקומות בשמם עטרות ודיבון ונבו לבל יאמרו ישראל דעל נבו לא היה דעתנו רק על שאר ארץ סיחון ועוג ולכך דייקו בשמם לבל יוכלו לחזור בו:

אל תעבירנו את הירדן. דאנו אינן כדאי לכך רק שאר שבטי ישראל שבטי יה הם יעלו לא"י:

פסוק ו

ויאמר משה האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה. דישראל יחשבו דמשום פחד מלחמה לא רציתם לעלות וכי תעלה על דעתיכם דאחיכם בית ישראל ילחמו קרב עם ל"א מלכים רק ה' ילחם לכם וז"ש האחיכם יבואו למלחמה בתמיה רק ה' ילחם לכם:

או יאמר דאם סבורים אתם דאחיכם ילכו במלחמות ואתם תרצו לישב פה שקט ובבטח על נחלתכם וכי טוב הדבר אשר חשבתם וכסבורים אתם שתשבו פה בהשקט דאם

אחיכם יבואו למלחמה גם עליכם יבוא חרב וז"ש ואתם תשבו פה כן חשבתם אבל לא כן הדבר:

או יאמר דבאמת השוטרים היו מכריזין מי הירא ורך הלבב ישוב לביתו ודילמא גם הם נמוגי לבב ובל ימס לבב אחיהם כלבבם לכך לא רצו לצאת למלחמה וא"כ אין למשה טענה עליהם אך נראה דזה תליא בפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד אי גם במלחמות ל"א מלכים היו מכריזין או לא רק באמת דכל ישראל היו צריכין לצאת למלחמה זה אבל קודם המלחמה היו מכריזין והאיש הירא ישוב לביתו אבל לבל יצא למלחמה בודאי מהנמנע וז"ש האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה הא כולכם צריכין לצאת למלחמה על כל פנים:

פסוק ז

ולמה תניאון את לב בני ישראל וגו' כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע לראות את הארץ. נראה לבאר כשבאו המרגלים מתור הארץ אמרו טובה הארץ מאוד וזה פריה אפס כי עז העם וגו' היינו דבטבע הארץ שמנה יקשה האדם לסבול ארץ שמנה וקשה רק העם היושב עליה עז היא בטבע ויכול לסבול ארץ שמנה וקשה אבל ישראל שתש כחם אינן יכולין לסבול ובאמת כלב לא החזיקם כשקרנים רק אמר בנים הם אך בה' אל תמרדו היד ה' תקצר הוא יעזרנו עפ"י נס אבל המרגלים אמרו דאינם כדאי להעשות להם נס ומכח זה סרו מאחרי ה' וקבעו בכיה לדורות וז"ש כה עשו אבותיכם דגם כן אמרו דאינם כדאי וכי גם אתם תרצו להכוות בגחלתן:

פסוק י

ויחר אף ה' בישראל וגו'. ואם תאמרו למה חרה אף ה' בם כיון דלא היה בהם חטא ולכך אמר ויחר אף ה' היינו מדת הרחמים על דלא רצו ברחמי הקב"ה שיעשה להם נס:

או יאמר ויחר אף ה' ביום ההוא דמן הדין היה להיות בעשרה באב יום כיפור כדאיתא בזוהר רק על מעשה הרע הזה אשר עשו אבותיכם ולכך ויחר אף ה' ביום ההוא:

או יאמר דנגזר עליהם במדבר הזה יפלו פגריכם ואלו היה חרון אף ה' כל מ' שנה שהיו במדבר לא היה נשאר ח"ו שריד ופליט רק הקב"ה לא כעס כל אותן השנים רק אותו יום לבדו כדי דלא לתלות הסרחון בישראל רק הזמן גרמא ואותו יום גרם לנפילת ישראל וז"ש ויחר אף ה' ביום ההוא. אם יראו האנשים העולים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה וגו' דכל טענותם של בני גד ובני ראובן היה דמחמת חטאם אינם ראוים לא"י ופחותים מבני עשרים אינם בני עונשין ולא נענשו בשביל עון פלילי ה"ה ולכך נשבע מבן עשרים שנה ומעלה:

פסוק יב

כי לא מלאו אחרי בלתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון כי מלאו אחרי ה'. הנה ידוע דצדיק גמור יכול להביט בשכינה ואינו ניזק אבל צדיק שאינו גמור אינו יכול לילך אחר השכינה להביט בה וז"ש כי לא מלאו אחרי היינו אחר השכינה דלא היו צדיקים גמורים זולתי כלב בן יפונה ויהושע כי מלאו אחרי:

פסוק יג

ויחר אף ה' וגו' והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה'. דהם מיאנו ולא רצו לעלות לא"י דאמרו דמבן עשרים שנה שהוא בר עונשין אינו ראוי לח"י מחמת חטאו ואתם אינכם רוצים שילכו אפילו טפכם לא"י והוי תרבות לשון הוספת חטא:

או יאמר דכה עשו אבותיכם היינו שעשאו מחטא קטן חטא גדול ומה גם אתם וז"ש והנה קמתם וגו' תרבות אנשים חטאים היינו לרבות ולגדל החטאים לספות עוד על חרון אף ה' על ישראל כי תשובון מאחריו וגו' ושחתם לכל העם הזה דישראל צריכין להיות בדוגמת מרכבה עליונה כדי שתשרה השכינה על ישראל ובמרכבה הם ס' ריבוא המשרתים לפניו ולכך בישראל צריכין להיות ס' ריבוא להשפעת השכינה עליהם ואם תשובון מאחריו ולא יהיה בעדת ישראל מנין המכוון הצריך להיות ושחתם לכל העם הזה דתגרמו לסילוק שכינה:

פסוק טז

ויגשו אליו וגו' גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו וישבו טפנו בערי המבצר מפני יושבי הארץ. רצו בזה אבל למקנה נעשה רק גדרות מפני חורף וצינה ואנחנו נחלץ חושים ולא נשגיח במקנינו מפני יושבי הארץ ותדון מזה דכוונתינו לא היה על המקנה רק על קבורתיך:

פסוק יח

לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו כי לא ננחל אתם מעבר לירדן וגו'. דנראה הא דאמרינן לא נשוב אל בתינו עד התנחלו בני ישראל איש נחלתו היינו אחר ירושה וישיבה וסיפא דקרא הוא נתינת טעם על זה כי לא ננחל אתם דמרגלא בפומי דאינשי דלכל ריב ומדון צריכין לאדם אחד שקורין בל' אשכנז איין אום פארטייעשין שאינו נוגע בדבר כלל שהוא לא יחפש זכות לאחד יותר מחבירו לכן כאן דישראל בחלוקתן של א"י לא סגי בלא ריב ומצה וכל ישראל פסולין בענין זה דכל אחד ידבר לטובתו כדי שיגיע לו בשבטו ג"כ כזאת החלק ולכך צריכין להתעכב שם לחלוק שם הארץ או יאמר דידוע דישראל לא היו מחוייבים בשמיטות ויובלות אלא לאחר ירושה

וישיבה ואם הם ילכו קודם הישיבה לביתם יחול עליהם השמיטות ויובלות ואסורים לחרוש ולזרוע והשבטים שבעבר לירדן יהיו מותרים לחרוש ולזרוע ולא יהיו באגודה אחת זה זורע וחורש וזה שובת ויבלבלו מעשיהם:

פסוק כ

ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצון לפני ה' למלחמה. דהם אמרו דאינם כדאים לנחול בא"י ולכך הראה להם משה שהם ראוים לא"י והראיה דהארון היה מכלה בהם כדמצינו בבית שמש והם יחלצו לפני ה' לפני הארון ובודאי זכאים הם ולכך לעיל מצינו דאמרו ערים לטפנו ואחר שאמר להם משה אם תחלצון לפני ה' אמרו נשינו וטפנו יהיו בערי הגלעד רק דמקודם רצו להיות נשותיהם אתם אבל עתה ששמעו שילכו לפני ה' ואינו ראוי היותם מצוים אצל נשותיהן והנה יש להבין במאי זכו לעבור חלוצים לפני ה' היינו לפני הארון רק נראה דבלא"ה קשה על מה הוסיף להם משה חצי שבט מנשה אשר לא שאלו אך יש לומר כפשוטו דבני גד ובני ראובן רצו להיות בארץ סיחון ועוג דלא חטאו בעון פעור וחיבבו המן רק בזנות בנות מואב חטאו ולכך נתן להם חצי שבט מנשה אשר יוסף כבש יצרו ולא חטא במצרים בפוטיפרע ומכפר על זה וע"י כך זכו ג"כ לעבור חלוצים לפני ה' או יאמר דידוע דעבודה היה בבכורים והבכורים היו צריכים להלוך ולשרת לפני ה' כמו דהכהנים הולכים לפני הארון וארבעה בכורים היו ליעקב ראובן גד דן ויוסף רק דן לא היה ראוי להלוך לפני ה' באשר שחטא הרבים תלוי בו בפסל מיכה אשר נטמן בקרבו ולכך נתן להם חצי שבט מנשה והם ג' בכורי יעקב כדי שיהלכו לפני ה':

פסוק כב

ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזה. לא צריכין אתם להמתין עד לאחר ישיבה רק ונכבשה ואחר תשובו:

פסוק כג

ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם. נראה דרצה בזה הנה חטאתם אז לה' ולא עתה כאשר אתם סבורים שאינכם כדאים בשביל חטא העבר ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם רק על מה דאמרתם כבר דרצונכם להמתין עד לאחר ירושה וישיבה לא תמנעו הדבר והיוצא מפיכם תעשו:

פסוק כד

בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם. והא דהפכהו משה דהם אמרו תחלה גדרות לצאנם וערים לטפם ומשה אמר ערים לטפכם וגדרות לצאנכם נראה דבני גד ובני ראובן בהיותם סבורים דכל שעה ושעה זמנו הוא לעלות ולכך רצו לבנות תחלה גדרות לצאן

ואם יש עוד שהות יותר יעשו ערים לטפם ואל ישאוהו אותם עמהם בשעת מלחמה ואם לא יהיה שעות ישאוהו עמהם משא"כ הצאן אינם יכולים להוליך עמהם כלל במלחמה אבל משה ידע שעדיין הזמן רחוק ויש להם שהות לבנות תחלה ערים לטפם לכך הפכוהו:

פסוק כח

ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון וגו'. דידע בהם אשר בהתחבר ראובן אל קרח במחלקותו כך לא רצו להמליך עליהם את יהושע ולכך רצו נחלתם מעבר לירדן ויהושע הוא שופט בארץ ולכך ויצו להם את יהושע שעל פיו יותן להם נחלתם ולכך נתן עמהם חצי שבט מנשה מה דלא שאלו כדי שלא ימרודו ביהושע דהוא משבט אפרים ובודאי דשבט מנשה לא ימרדו בו והא דנתן עמהם רק חצי שבט מנשה ולא כל השבט דאיתא במפרשים דאפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי דהיינו אפרים או מנשה אחד מהם יהיה נגד שנים היינו נגד ראובן ושמעון וא"כ לחצי השבט יגיע חלק שלם ולכך נתן רק חצי שבט מנשה:

נשלם ספר במדבר

דברים

פרק ג

פסוק כג

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. אמרו חז"ל אף א ע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במע"ט אינן מבקשים מאת המקום רק מתנת חנם הרצון בזה שיכולים לומר שרוצים לחיות כדי לעשות מע"ט ולעסוק במצות וזה היה טעמו של משה לכנוס לא"י כדי לקיים המצות כמבואר בגמרא מ"מ אין תולים בזה כי אולי יחטאו ומבקשים מתנת חנם. או י"ל כי בודאי בלי סיוע מן השמים א"א לאדם לעבוד ה' רק אם סיועת ה' בא תחלה א"כ אין זה מעשה אדם רק מעשה ה' אמנם אם הסיוע בא אח"כ א"כ העיקר הוא עבודת האדם אמנם הקב"ה ברוב חסדו אע"פ שמקדים העזר וממנו המעשה הנרצה מ"מ גומל לצדיקים כאלו מאתם היה העבודה והמעשה כולו וזהו לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו הרצון כאילו המעשה כולו מבן אדם לבדו היה נעשה ולא פעל ה' את זאת וזהו הכוונה וחנותי את אשר אחון אעפ"י שאינו כדאי ובודאי צ"ל שעכ"פ פעל טוב כי אין הקב"ה ותרן אבל הפירוש הוא אינו כדאי לולי עזר אלקים שקדמו וזהו בצדיקים

אף שיש בידם מע"ט אין תולין עצמם בהם כי עזר אלהי קדמו והרי זו מתנת חנם ולכך אמר אתה החילות להראות את עבדך וגו':

בעת ההיא לאמר. היינו לאחר שכבש סיחון ועוג כי כתב מגלה עמוקות דמלחמות סיחון ועוג היה בסוף אלול וא"כ היה בעת ההיא בתשרי ימים שתפלת האדם נשמעת ולכך התחנן בעת ההיא או י"ל דודאי הקב"ה נשבע שלא יביאו את הקהל היינו שנים לא יביאו יחד אבל אחד יכול להביא וכבר מת אהרן וגם אמר הקהל הזה לא תביאו ואח"כ מתו דור המדבר לסוף מ' שנה ולא נשארו רק בניהם ואינם בכלל הקהל הזה ויכול להתיר נדרו ולכך התפלל בעת ההיא היינו לאחר מיתת אהרן ומיתת דור המדבר:

לאמר. הנה אמרו חז"ל וזה אחד מג' מקומות שאמר משה להקב"ה הודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו נראה פירושו כי ודאי אם דרך משל האדם מתפלל לעושר ואין תפלתו מועלת לו אין זה ראיה שהקב"ה אינו משגיח בתפלתו רק האדם המבקשו חשב את העושר לטובה וה' חשבהו לו לרעה ולכך לא מילא שאלתו אבל אם אינו משגיח כלל בתפלתו מבלי שומע לו זהו לאות שאינו כדאי שישמע תפלתו ולכך משה ביקש שיכבדו נגד ישראל ולכך אמר אין אני רוצה דווקא למלאות שאלתי כי אולי לטובתי הוא מבלי שומע כי לה' נתכנו עלילות רק ענני הן או לאו ובזה יובחן ששמעת והשגחת בתפלתי ואם כי לא נעשה כמבוקשי הוא מפאת כי אתה יודע כי לטובתי הוא זה אבל אם לא תעניני כלל ישפטו ישראל מזה כי אינני כדאי לשמוע בקולי:

פסוק כד

אדני ה' אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך. הנה פתח בשם אדני שהוא דין ואח"כ שם הויה שהוא רחמים וענין מאמרו יובן כי ידוע כי מי באר היו רומזים על מתנות שניתנו לישראל כדכתיב באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם וגו' וממדבר מתנה כי מים מורה על ריבוי הענין ומתנות נדיב ואמרו דהתורה מתנה היא ולא ניתן רק ע"י יסורין ולכך בצור נאמר והכית בצור ויזובו מים כי היה קודם מ"ת והיה מרמז כי ע"י יסורין יזכו לתורה והראה לו הקב"ה כי מן דין יוציא רחמים מעז מתוק כי ע"י הכאה יזובו מים חסד וידוע כי אין מלאך אחד עושה שני שליחות הרצון אין מלאך דין עושה רחמים אכל הקב"ה מהפך דין לרחמי' ולכך נאמר באור הנ"ל על נסותם היש ה' בקרבנו אם אין כי היו מסופקים כי ראו מלאך ה' הולך לפניהם ולא ידעו אם השכינה שורה בקרבו כדרך השכינה ששורה בתוך המלאך או. אם הוא רק מלאך נבדל וזהו שאלתם אם יש ה' בקרבנו אם אין וע"י הנ"ל שמוציא מדין רחמים הכירו כי ה' בקרבם ולא מלאך שאין

מלאך עושה ב' שליחות והנה לסוף ארבעים שנה הגיעו למחנה שניה הוא ירושת א"י והוא ג"כ נקרא מים כמו התורה דנאמר בה הוי כל צמא לכו למים כן א"י נאמר בו שולח מים על פני חוצות וחשב משה ג"כ שא"י צריכין יסורים ודור החדש הזה לא סבלו עדיין יסורין ולכך הכה עלי סלע ואמר שמעו נא המורים כי צריכין יסורין אבל הקב"ה כעס עליו כי יניא לב ישראל שעדיין צריכין יסורין וכבר סבלו מכח אבותם במדבר ולכך היה מדה כנגד מדה שלא יביאו הקהל לא"י בדבר אשר חטאו כי לא ינתן רק ע"י יסורים צריך הכאה ובזה היה טענת משה להתנצל על חטאו שהכה בסלע ואמר אתה החילות כך בתחילת ביאה במדבר על ידי צור להראות חסד ודין את גדלך וידך החזקה והיינו ע"י הכאה יצאו מים ולכך הקדים אדנ"י להויה כמ"ש הרמב"ן דין לרחמים כי כך היה תחלה הכאה דין ואח"כ רחמים וזה היה למקדשי שמך ולהבדיל בינך ובין מלאך כי מי אל היינו מלאך שיעשה כמעשיך וכגבורותיך היינו דין ורחמים כאחד ואין מלאך אחד עושה שתי שליחות וע"י הצור והכאה הראית כי לך נתכנו עלילות ואם כן עשית מאז כן עשית בסלע ג"כ לקדש שמך ולהראות ההבדל בינך ובין מלאך ולהודיע כי מאתך נעשו הנפלאות ולא ע"י מלאך דאלו היה נעשה בדבור היו חושבים שהוא ע"י מלאך הרחמים כי אין כאן פעולת דין ולכך אין החטא כדאי להענישני שלא לראות הארץ רק להעבירני מנשיאותי ויהושע מכניס לא"י וביקש רק להיות עובר לראות הארץ:

או יובן כי ידוע דמיתת משה בח"ל היה שלא יאמרו המתים בח"ל אינם חיים לע"ל ולכך מת שם משה לראיה שבלי ספק חיה יחיה ויש להבין מה זה ספק אם המתים בח"ל חיים ונראה כי ידוע בח"ל ההנהגה היא ע"י שר ובא"י הוא ע"י הקב"ה וג' דברים לא נמסרו לשליח וא' מהם הוא תה"מ וא"כ יש ח"ו מקום לומר דבח"ל אינם חיים דשם הכל ע"י שר ולהחיות צריך הקב"ה בעצמו רק דאמרינן דמפתח אחד נמסר לשליח אמנם לתה"מ צריך ג"כ גשמים כדכתיב גשם נדבות וגו' דאמרינן דהוריד טל של תחיה וא"כ צריך שנים ושנים אין מוסרין לשליח ולכך יש מקום לספק אמנם כבר היה כן במתן תורה שהחיה הקב"ה מתים דנאמר גשם נדבות תניף וכו' וכן פרנסה ג"כ אינו נמסר לשליח והיה במדבר וירד להם מן וזהו ראיה שאף בח"ל אם הוא לצורך הקב"ה הוא מנהיג ומשתמש בעצמו וזהו טענת משה שאינו צריך למות בח"ל לתת מופת על תה"מ בח"ל ואומר אתה הראית את גדלך שהיא תה"מ וידך החזקה גשם ופרנסה שהיא גבורות גשמים אשר מי אל שיעשה כמעשיך וכגבורתיך כי שנים לא נמסרו ביד שליח וזהו מעשיך שהיא תה"מ וגבורתך שהיא גשמים ופרנסה וא"כ שכבר החלות להראות כזאת אין אני צריך להעיד על זה:

פסוק כה

אעברה נא וגו' ההר הטוב הזה והלבנון. פירש רש"י והלבנון זה בית המקדש ונקרא לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל ולכך ביקש משה לשם שיכופר כל סיג וכל שגגה שחטא ולכך נתאוה לא"י כי כיפר אדמתו עמו ומכ"ש לבנון שהוא בהמ"ק:

פסוק כו

ויתעבר ה' בי למענכם. יש לפרש כי אלו בא משה לא"י לא היה בהמ"ק נחרב כי היה בונה אותו משה ומשה לא מת ולא נתבטלה מעשה ידיו בחייו ולכך אמרו במדרש דהמשכן לא נרקב ולא נתבטל רק נגנז וה' היה שופך ח"ו חמתו על ישראל ולא על עצים ואבנים ולכך לטובת ישראל לא שמע ה' בקול משה וזהו ויתעבר ה' בי למענכם גם נראה מה שביקש משה לכנוס לא"י כמאמר חז"ל לקיים המצות התלויות בארץ ודאי אם מחשבתו לקיים מצות ואינו יכול לקיימם פשיטא דיש לו שכר דאל"כ מה יעשה העני שאין לו בית למזוזה ושדה לפאה וכדומה רק כל מגמת משה היה לזכות ישראל להרגילם לקיימם ואם הוא יזרזם יקיימו ביותר וזהו פירוש מה דאמרו במדרש הרבה מצות שנצטוו ישראל אכנס כדי שיתקיימו על ידי דייקא אמנם לפני הקב"ה היה גלוי וידוע דאף דיוכיחם משה מ"מ לא יעשו כראוי ולא יהיה להם תירוץ ויהי' חטאם ביותר אם יסרבו דברי משה וזהו ויתעבר ה' בי למענכם:

גם ידוע כי ענין משה היה שהכה לסלע כדי שלא יהיה קטרוג על ישראל שהסלע שומע בקול דברי משה וישראל ממרים ולכך הכה שגם ישראל על ידי יסורין ישובו אל ה' וזהו מאמרו שמעו נא המורים המן הסלע נוציא מים הלא יהיה עליכם קטרוג ולכך לא חס משה על עצמו רק בשביל ישראל והקדוש ב"ה כעס על אשר לא האמין כי אדרבה על ידי כן היו ישראל לוקחין מוסר וחוזרין בתשובה וזהו מאמרו להקדישני כי יאבו לשמוע ויאמרו אם הסלע נכנע לקול דבריך איך לא נשמע אנו וזהו ויתעבר ה' בי למענכם:

ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. רמזו כי משה ביקש שיהושע יהיה נגיד ומצוה רק הוא יעבור אבל באמת אמרו מאה מיתות ולא קנאה אחת כאשר יראה כי נסתמה ממנו מעינות החכמה וזה אמרו הואיל ולא אוכל עוד לצאת ולבוא פירש רש"י שנסתמה ממנו מעינות החכמה ע"כ אמר לו ה' לא תעבור את הירדן הזה כי ענין סתימת מעין היינו שזזה שכינה מגרונו שדבר בזה ואז כאשר פסקה מעין חכמה שהיא שכינה פסק ממנו הדבור וזהו שרמז לו אל תוסף דבר אלי בדבר הזה ויסתלקו ממך מעלה זו וא"כ מה לך לתאוה לכנוס אם נפסק ממך מדרגה זו ומאה מיתות וכו' ולכן רב לך טוב לך שתמות ותעלה מעלה משתכנס לארץ ותרד מדרגה שתפסק מאתך הדיבור הזה:

פסוק כז

עלה ראש הפסגה וגו'. כי משה ביקש לכנוס לא"י לשני טעמים ותועלות אחד כי אויר א"י מחכים והשני שמכפר עון והיינו עבירות שבין אדם למקום כי בין אדם לחבירו לא יועיל כלום ולכך השיב אל תוסף דבר אלי דייקא היינו עבירות שבינך לביני כי אינך צריך כפרה אבל בשביל האויר שיהיה מחכים עלה ראש הפסגה וראה ויהיה האויר מחכים כמו בואך לא"י וקאמר ונשב בגיא מול בית פעור כי לכך לא בא לא"י בשביל לשתק עון פעור ונקבר שם:

פרק ד

פסוק א

ועתה ישראל שמע אל החוקים והמשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות וגו'. היינו כי במיתת משה נסתמו מעינות החכמה ולא השיגו טעמי תורה והרבה מצות שאין בהם טעם והם בכלל החוקים ובאמת טעמם ברור עמוק מי ימצאנו רק במותו נעלם הסוד והטעם ולכן אמר ועתה ישראל שמע אל החוקים כי בחייו לא יהיה חוקים רק הכל היה מובן להם בטעמים ונימוקים טובים ואין כאן גירוי יצה"ר מה טעם יש בו אבל עכשיו שאין מבינים הטעם והם בכלל החוקים היצה"ר מגרה מה טעם יש בזה שתעשה כך ולכך הזהיר משה לעשותו:

פסוק ב

לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו וגו'. פירש"י לא תוסיפו כגון חמש פרשיות בתפלין חמשת מינין בלולב וכן לא תגרעו הנה מקשים העולם דבשלמא על לא תוסיפו הוצרכה תורה להזהיר את האדם בחשבו שהמצוה היא רבה וד' הניא מחשבות אדם ואמר לא תוסיפו לבל יכוה בגחלתו אבל על לא תגרעו לא הוצרכה התורה להזהיר דכל אדם יצייר בנפשו דאם יגרע יתבטל המצוה לגמרי ולכך פרש"י וכן לא תגרעו היינו ע"י שתוסיפו בזה תגרעו בזה דזה בזה תליא היינו שתרצה ליתן בטוטפות הראש חמשה פרשיות שבתפילין ותוסף פרשה זו ותגרע כנגדן משל יד ותשים בו רק ג' פרשיות וז"ש לא תוסיפו כדי שלא תגרעו:

לא תוסיפו על הדבר וגו'. וסמך לו עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלקיך מקרבך וסמך ליה ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום נראה לבאר הסמיכות כי יאמר איש במצות לולב אני אוסיף במינים יפים וכדומה לא יאמר כן כי הלא להשמיד עבודת אלילים ולנוול אותה מצוה הוא ואם יבוא איש לפעור לנוול אותה ולהטיל גללים ולטוח צואה בפניה הלא לכאורה הוא תוספת מצוה אבל באמת לא כן הוא דהעובד לפעור אפילו מתכוון לבזות

אותו מ"מ ע"א היא וח"ו שיטעו בני ישראל בפעור בדבר מגונה כזה לחושבו לאלוה רק חושבים אדרבא הם מבזים ע"א בזה אבל באמת עבודתה בכך אפילו מתכוון לבזותה מ"מ חייב ומזה נלמוד שאין לנו להתחכם במצות התורה ולומר כך וכך יפה רק כפי מאמר ה' לעשותו ולא בשינוי כלל כמו שיתן הרופא סם להקאה ויאמר החולה אם זה מרפא אני אוסיף בסם ההוא וכשיוסיף גורם לעצמו מיתה כן הדבר בחיי נצחי' המוסיף מפריד החיות ולכך אמר עיניכם הרואות בבעל פעור כי כל איש אשר הלך וגו'. אפילו מי שנתכוון לבזותו אבל ממני תלמדו שאין לשנות אפי' קוצו של יו"ד בתורה לא תוסיפו ולא תגרעו ולכך סיים ואתם הדבקים וגו'. חיים כולכם היום דהתורה סם חיים ואין להרבות בסם חיים יותר מכפי שנתן הרופא האמיתי ה' רופא כל בשר הוא הנותן קצבה וגבול ברוך שמו לנצח:

פסוק ג

או י"ל הסמיכות עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור וגו' ואתם הדבקים וגו' חיים כולכם היום ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באתם שמה לרשתה. דלמעלה באותו ענין כתוב למען תחיה ובאתם וירשתם וגו' ואמרו חז"ל דמשעברו ישראל את הירדן היו ערבים זה בזה להבין טעמו של דבר דלמה לא התחיל הערבות מקודם רק ידוע דכתיב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וכ"א מישראל ראוי לקיים כל התורה ועני ואביון שהוא בחוסר כל אין ידו משגת לקחת שדה לקיים מצות התלוים בארץ כגון לקט שכחה ופאה וכיוצא בזה רק חד לחבריה שלים ובהדי זה זכה אידך כשם שמגיע לו טובה במצות במה שמקיים חבירו ראוי להיות כן בהיפוך דערב על עונש ולכך היה הערבות חל בבואם לא"י רק מאן יימר דקודם לזה לא היה הערבות חל אבל הוא מוכח דאותן העובדים לבעל פעור ותהי המגפה לבד באותן הממרים בהקב"ה לעבוד אליל פעור וכל איש אשר רוח אלקים בקרבו ולא הוסר מעבודת הבורא חיים וקיימים ולא הגיע להם שום כלי' וחרץ בהשחתת חבירו וצ"ל דלא היה חל אז הערבות וזה שאמר למען תחיה ובאתם וירשתם וגו' היינו הערבות יהיה חל בבואכם. לא"י משא"כ עתה קודם העברת הירדן רק מאן יימר ולכך אמר עיניכם הרואות וגו' כי כל איש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' ואתם הדבקים וגו' חיים כולכם היום וסיים ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים לעשות כן בקרב הארץ וממנו תראו כי עיקר קיום המצות תלוי בארץ כי שם ענין שלימות אדם ולא טרם שיעברו את הירדן:

פסוק ה

ראה למדתי אתכם היום חוקים ומשפטים וגו' לעשות כן בקרב הארץ. נראה לבאר דאיתא שאלו לחכמים ולא פרשוהו על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי ולהבין באמת איך יעלה על הדעת לומר קדושי ישראל אשר בחר בהם ה' מכל העמים לא ידעו מה דקרי בי רב הוא וכי לא קבלו קבלת מלכות שמים פעמים בכל יום בק"ש שנאמר בו השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה וגו' רק. נראה דהתורה שבכתב יש לה גבול כמו שכתובה אבל תורה שבע"פ הוא ברמזים וביאורי התורה אין להם קץ ותכלה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולפי רוב ההוגים בתורת ה' נתרחב גבולה כך א"י נמי מתרחבת והולכת נקראת ארץ צבי שמחזקת יושביה כדאמרינן ולכך דלפי תחום התורה תחום א"י מתחשבת וז"ש על מה אבדה הארץ היינו ארץ צבי דנכווצה ולא היתה מחזקת יושביה כמקודם ונביאים וחכמים באמת לא ידעו אם אדם חטא בהמה מה חטאה עד שאמר הקב"ה על עזבם את תורתי היינו תורה שבעל פה שבשבילה היה א"י מחזקת יושביה ואגב יתורץ קושיות העולם דרמי קראי אהדדי כתיב ואבדתם מהרה מעל הארץ אשר ה' נותן לכם דמשמע שהוא מתנה מה' וכתיב דא"י ירושה היא לנו מאבותינו ולפי' הנ"ל א"ש דודאי א"י היא ירושה לנו רק ארץ צבי להיות מחזקת יושביה הוא מתנה מה' וז"ש ראה למדתי אתכם חוקים הוא התורה שבכתב ומשפטים הוא תורה שבע"פ רחבה מני ים להגות בה תמיד על דבר לעשות כן בקרב הארץ שהקב"ה יעשה בקרב הארץ ג"כ להתרחב למאוד כנ"ל ובאמת יש להבין למה לא ניתן לנו התורה שבע"פ ג"כ בכתב רק. נראה דעובדי אלילים ג"כ יודעים בכל הכתוב בתורה שבכתב רק התורה שבע"פ משה מסרה ליהושע ואין לעובדי אלילים חלק בה ואלו היה בכתיבה גם זה היה מפורסם להם וכאשר ראו עובדי אלילים התבוננות מן ישראל בתורה שבעל פה והם בחשיכה יתהלכו וז"ש ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי זהו נתינת טעם על דלא ניתן תורה שבע"פ בכתיבה כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' על דבר ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וזולת זה כמוהם כמוכם הוי בלי גרעון כדהקדמנו לעיל:

פסוק ז

כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. נראה דודאי יש באוה"ע כמה גדולים מפורסמים בחכמת הפילוסופיא ושארי דברים נפלאים אין חקר למאד רק הם אחד בעיר ושנים במשפחה בנמצאים אבל בישראל תינוק יודע להבין אמרי בינה בסודות התורה וז"ש כי מי גוי גדול וגו' אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' דהכוזרי הוקשה ממ"נ אם שבע מצות ב"נ מספיקים לקנות שלימות על מה הרבה לכם

בתורה תרי"ג מצות ואם אינם מספיקין הז' מצות לקנות שלימות האדם לאיזה דבר נתנם לבני נח והתשובה לזה היא כך משל למלך שיש לו שרים קרוב למלכות שהמה מרואי פניו ומשמשים לפניו בכל יום ויום הנה אותם השרים צריכין לקבל פני המלך בכל יום ולשמש לפניו וזולת זה אם מחמת עצלותם או לאיזה סיבה לא יבוא לפני המלך אפילו לא יקרה זה אלא יום אחד לבד מתחייב בראשו לפני המלך אבל איש כפר נבער מדעת אין העונש כל כך אפילו לא יבוא אפילו בחודש ימים כי במה נחשב הוא לפני המלך ולכך ישראל שהם לגיונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה לכך הם צריכין שירות בכל שעה ובכל רגע לקבל פני ה' ולבוא לפניו בדורון של מצות ולכך הרבה תורה ומצות כדי דבכל מקום אשר יפנה ימצא מלא מצות כרימון משא"כ עובדי כוכבים ומזלות דאינם נחשבים לכלום ואינם צריכין שירות לקבל פני המלך רק לפעמים די להם בשבע מצות וז"ש כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה היינו תרי"ג מצות ולא תקשה לך דאדרבה יקשה להם קושיות הכוזרי דלמה הרבה לנו תורה ומצות ולכך אמר ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ולכך הרבה לנו תורה ומצות:

או נראה לפרש דשאל השואל להתנא מה יעשה האיש ויחכים והשיב לו יתפלל למי שהחכמה שלו מה יעשה האיש ויעשיר והשיב לו יתפלל למי שהעושר שלו ויש להבין הא לשאלה זו כסיל הנבער מדעת אינו צריך לשאול ובודאי שהשואל גם כן ידע שהחכמה ועושר הוא מהקב"ה רק נראה דידוע מה שאמרו יגעתי ומצאתי תאמין דבן אדם צריך יגיעה למאוד והבא לטהר מסייעין לו מן השמים ולולי כן אינו זוכה לכך והטעם הוא דהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וזהו מה ששאל מה יעשה האיש ויחכים כלומר למה לא יבא החכמה מעצמה לאדם אלא דוקא ע"י יגיעה וזהו שהשיב יתפלל למי שהחכמה שלו דהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וז"ש אשר לו אלהים קרובים אליו ולהבין למה בא דוקא ע"י יגיעה ולא בא בעצמו ולכך אמר בכל קראנו אליו למלאות רצון הקב"ה אשר חשק בתפלת הצדיקים מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו' נראה לבאר ע"פ הפסוקים משפטי ה' אמת צדקו יחדיו היינו דהחוקים נעלם טעמם רק באמת דהמשפטים יש להם טעמים ידועים ואת זה לעומת זה יראה וכאשר המשפטים נכונים וברורים כך הם החוקים וז"ש משפטי ה' אמת דיש להם טעמים ידועים ומכח זה צדקו יחדיו היינו עם החוקים וז"ש חוקים ומשפטים כהדדי צדיקים אינו נראה דידוע דגם לעובדי כוכבים ומזלות יש כמה גדרים וסייגים כפי ראות עיני המלך והשרים אך כל יום ויום נעשה מחדש לפי טבעם לפי זמנם כן עושים השתנות במדינות וז"ש ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר

אני נותן לפניכם היום מבלי השתנות וזהו חידוש גדול אף ע"פ שהטבע והזמנים אינם שוים וזה אינו בנמצא אצל עובדי כוכבים ומזלות:

פסוק ט

רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברי' וגו' והודעתם לבניך ולבני בניך.

ונראה דחכמינו ז"ל אמרו והחוט המשולש לא במהרה ינתק היינו בת"ח הלומד תורה הוא ובנו ובן בנו שוב אינו נפסק ולא ינתק מהם ופירשו התוספות בזמן שרואין זא"ז היינו דצריך ללמוד עם אבי אביו וז"ש השמר לך פן תשכח ולכן והודעתם לבניך ולבני בניך שוב לא יפסוק וינתק או יש לפרש ע"פ מה דאמרו תלמידים הם כבנים כאלו ילדם דכתיב ואת הנפש אשר עשו היינו שלמדו תורה עמהם וכתיב והגית בו יומם ולילה וגם כתיב ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וזה א"א לכל ישראל לעמוד בו אך מה שלומד לאחרים והתלמידים משלימים על ידו דלפעמים ילמוד זה ופעמים זה הוי כאלו הוא הוגה בו תמיד וז"ש השמר לך פן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך כל ימי חייך היינו הלילות וא"א להזהר בהם ולכך והודעתם לבניך הם התלמידים שלך:

או נראה דרמו קראי אהדדי דכתיב בתורת ה' חפצו דמשמע שהוא תורת ה' וכתיב ובתורתו יהגה יומם ולילה דמשמע דהתורה הוא משל עצמו רק דהענין הוא דאם הוא כבר למד לאחרים אז ניתן לו התורה במתנה לבל ישכח מפיו לעולם ולכך איתא במדרש דמשה שכח מה שלמד מפי הגבורה עד שלמד עם כל ישראל ואז ישמח משה במתנת חלקו דניתן לו התורה במתנה מהש"י ואז לא תשכח וזה שאמר רק השמר לך פן תשכח והודעתם לבניך היינו התלמידים שלך ואז הוי תורתו ולא תורת ה' ואז והיה כעץ שתול וגו' ועלהו לא יבול:

פסוק י

יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון.

נראה לבאר דיש בני אדם אשר ישבו רק בדד ללמוד מאחרים והיינו לעצמו ולא ללמד לאחרים באמרו מי אנכי איש תולעת נבער מדעת שלא קניתי לי בעצמי הטוב והשלימות עד אשר אמלא כפי נחת ואז אלמוד לאחרים ואם כה יאמר האדם וינקוט האי כללא בידו ימיו ושנותיו יצאו וישכח התורה כי לא ילמד האדם לעולם לאחרים דאם יחיה אדם אלף שנים לא ישיג במעט דבר כטיפה מן הים בתורה אך החיוב מוטל עליך ללמוד לאחרים כפי שלימותך וכל מה שחננך ה' בכל מה שידעת והראיה באמת על דבר מה הוצרך הקב"ה להקהל את העם אצל הר סיני דגם אם העמידם מרחוק מהדיבור היו שומעים

באשר שקול ה' שובר ארזים ובודאי נשמע מסוף העולם ועד סופו רק זאת עשיתי אשר ילמדון ליראה אותי וגו' ולהורות להם שגם הם ואת בניהם ילמדון היינו התלמידים:
או יש לומר דהנה האדם יש לו לירא שלא יבואו עליו יסורין דחטא רק אם בבירור ידע דלא חטא אז אינו ירא ממידת הדין של הקב"ה כי הוא הולך בתומו ועל מה יענשו אותו אבל אם הוא בערבות עם חבירו אע"פ שהוא צדיק גמור כמשה רבינו ע"ה צריך. לירא את עצמו מהקדוש ב"ה לבל יכוה בגחלת אחרים וז"ש הקהל לי את העם כולו היינו לערבות על דבר אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים ולא יאמר זכאי אני:

פסוק יא

ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בוער באש עד לב השמים. היינו דכפה עליהם ההר כגיגית אם מקבלין את התורה מוטב וכו' יש להבין למה ליה כל החרדה עם ההר הזה הלא מכל הדיבור שיצא מפי הקב"ה יצאו נשמתן ולא ה"ל להחיותן רק נראה דכתיב אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי דהרים הם המזלות והם שונאים לישראל כנראה לעינים כשהיה העת שיוליד אברהם אמר לו הקב"ה צא מאצטגנינות שלך וז"ש אשא עיני אל ההרים הם מזלות והם נכלו להאבידני וזהו שקונן מאין יבא עזרי אבל עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ שהוא משדד מערכות בשבילו וז"ש ותעמדון תחת ההר היינו הם המזלות דכל הטעם דהקדוש ב"ה הוא מלכנו ומנהלנו בשביל קבלת התורה והמצות ואם לא יעשו המכוון יהיה כאחד מעובדי כוכבים ומזלות וישבו תחת המזל ואין להם תקומה ח"ו ובזה יש תירוץ על קושיית עובדי כוכבים ומזלות לעתיד דיאמרו כלום כפית עלינו את ההר כגיגית כמו שכפית עליהם ואין זו טענה ואצלם לא מהני מידי כי הם יושבים תמיד תחת המזל אבל ישראל הקב"ה הוא מנהיגם ומנהלם ושמא תאמר שאין למזלות כח לעשות מטוב עד רע ולכך אמר וההר הוא המזל בוער באש עד לב השמים היינו אמצע השמים דשבעה כוכבי לכת הם שצ"ם חנכ"ל החמה הוא באמצע וג' מהאי גיסא וג' מהאי גיסא והחמה הוא באמצע והמזל בוער עד לב השמים היינו תוך השמים וכחו גדול למאוד אעפ"כ לא יוכלו לגרום איזה רעה לישראל:

פסוק יב

וידבר ה' אליכם מתוך האש. דטענת המלאכים היה תנה הודך על השמים היינו לישראל לא יהיה בגדר אדם רק על השמים בגדר המלאכים והקב"ה השיב לא כן רק יהיה תחת המזל ואעפ"כ לא יועילו להרע להם וז"ש וידבר אליכם מתוך האש היינו מתוך המזל להשגיח עליכם. קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול הנה הראה לנו את גדולתו אשר יעשה כרצונו דכל דיבור שיצא מפי הקב"ה נברא מלאך אבל מ"מ במתן תורה לא היה הקב"ה חפץ להיות חלק למלאך במ"ת וז"ש קול דברים אתם שומעים

מהקב"ה ואף עפ"כ ותמונה היינו מלאכים אינכם רואים. או י"ל דבישעיה כתיב וארא את כבוד ה' ובמשה כתיב כי לא יראני אדם וחי ובגמר' אית' כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה ולהבין הא איפכא מסתברא אם היה משה רואה באספקלריא המאירה ואעפ"כ אמר לו הקב"ה לא יראני אדם וחי רק נראה דהענין הוא במראות של זכוכית שאנו רואים בו מראות הצורות העומדים נגדו הוא מחמת שמונח תחתיו דבר גוש שקורין קווע"ג זילבר לא יכנוס הלאה וידחפוהו משם לאחוריו בדחי' זו משא"כ אם אינו מונח תחתיו דבר גוש היינו כמו חלונות מביט בו למרחוק כי אין מה שיעכב וזהו הענין בישעיה ראה באספקלריא שאינה מאירה וראה דמות תבנית ממש וז"ש אוי לי כי נדמתי דהבין זה שראה באספקלריא שאינה מאירה משא"כ משה הביט באספקלרי' מאירה וז"ש קול דברים אתם שומעי' ותמונה אינכם רואים היינו תמונה שלכם והייתם במדריגה המעולה:

פסוק יג

ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות. עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים הנה יש להבין מה ברית שייך כאן דבכל י' דברות לא נכתב שכרן של מצית ולא שייך לשון ברית רק נראה דכתיב לולי ה' עזרתה לו כמעט שכנה דומה נפשי דא"א להלחם כלל נגד היצה"ר אשר בכל עת ורגע עומד עליו ללכדו ולהחטיאו אבל הבא לטהר מסייעין לו מן השמים וזולת כן אי אפשר רק יש מצות שהשכל מחייבם לבל יעבור עליהם כגון לא תרצח וכל ה' דברות אחרונות ואם הוא מתגבר לקיים ה' אחרונות לעשות אותם כתיקונן אז הקב"ה מסייעו לה' דברות ראשונות וזהו ברית דהם יעשו אלו ה' מצות ועי"כ יזכו לקיום מצות אחרות לבל יפלו ח"ו ברשת היצה"ר וז"ש ויגד לכם את בריתו ולכך ויכתבה על שני לוחות אבנים חמשה מכאן וחמשה מכאן להורות המכוון הנ"ל:

פסוק יד

ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ וגו'. דידוע דעל משה נגזרה גזירה לבל יבוא לארץ הקדושה והיה מצער על שלא יוכל לקיים המצות התלויות בארץ רק איתא בגמר' גדול המעשה יותר מן העושה ולכך ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם לעשותם בארץ כדי שאזכה גם אני בזה דהזהרתי אתכם והוי כאלו עשיתים בעצמי:

פרק ו

פסוק ד

או יאמר דבאמת אם ישראל מבטלין הדיבור היוצא מפי הקב"ה אז עונשין אותו יותר בכפלים מאשר יעבור דיבור היוצא מפי איש אעפ"י שהוא ג"כ מפי הקב"ה שצוה לאיש ההוא שיאמר לאחרים והקדוש ב"ה ידע דישראל לא יהיו יראים ושלמים בכל עת ולכך ואותי צוה ה' לעשותכם אותם בארץ ולכך והזהרתי אתכם לבל תשנו את תפקידם ממצות התלויות בארץ ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דיבר ה' אליכם בחורב מתוך האש דידוע דכל דיבור אשר יצא מפי הקב"ה נעשה רושם שע"י כן ישראל חוזרים למוטב או שנברא מלאך מלהב היוצא מפיו ולא נעשה רושם אחר ובמ"ת לא היה מלאך כנ"ל וז"ש ונשמרתם מאד לנפשתיכם לעשות פעולת הדיבור שיצא מפי הקב"ה שעושה רושם דאין לומר דנברא מלאך ולכך אמר ולא ראיתם כל תמונה:

שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. ביאורו הוא כך דאי' שאל האי מין אתין דאמריתון כל בי עשרה שכינתא שריא כמה שכינתא יש אמר ליה אמשול לך משל הלא אודית לי דחמה אחת יש בעולם ובכל חדר וזויות הוא משפיע ומאיר כך כביכול בעצמו כל בי עשרה שכינתא שריא ויש להבין מה שאל האי מין ונראה דכן שאלתו דהא בתפלה דהוא רחמים השכינה שורה ובמקום הדיינים שהוא דן ג"כ השכינה שורה וזהו שאלתו אם השכינה הוא רחמים או דין והשיב לו דנראה בהבחנת פעולת החמה דאם אדם הוא בעל חוזק הראות ורואה בחמה אזי יותר טוב נזדכך ראייתו ואם הוא חלש הראות ורואה בחמה אז נתקלקל ראייתו ביותר דכל השפעה הוא לפי המקבל כך הקב"ה אם המקבל הוא טוב אזי הש"י בא במידת הרחמים וכן להיפך וזהו שמע ישראל דגם באה"ע הקב"ה מתנהג במדת הרחמים ע"י. שם העצם וע"י אלקים מתנהג עמהם במדת הדין אבל יעקב התפלל שאפילו אם יתנהג עם ישראל במדת הדין יהיה הכל בשם העצם ובמדת הרחמים וזהו אמרו והיה ה' לי לאלקים וזהו סגולה בישראל לבד וזהו שמע ישראל כי בישראל כל בי עשרה שכינתא שריא א"כ תחשוב כי יש כאן פירוד וקיצוץ בנטיעות ח"ו וזהו שמע ישראל אומה הישראלית ה' אלקינו השם הויה הוא אלקינו שמייסר אותנו בדין הוא ה' אחד ולא בעכו"ם דלרחמים שם אחר ולדין שם אחר אבל אצלנו הכל אחד:

גם יש לפרש דכבר תמהו איך שייך בה' שהוא סיבה לכל הסיבות אשר אין לו ערך כלל עם אצילות לשון אחד דלשון אחד אינו שייך רק אם במנינו בא לאחריו שנים שלשה אבל בדבר שאין במדריגתו כלום ואין לו דמיון כלל אינו שייך לשון אחד וכבר גזרו ואמרו לא כאחד המנוי אבל נראה דנאמר בזוהר בשאלת המין בכל חכמי הגוים מאין כמוך

הא בחכמי ישראל יש כמוך והשיב אמת כי הם עושים ניסים כמו האל יתברך ובאמת אמרו כי הצדיקים נקראים בשם הויה כי הם חלק אלוה ממעל וחלק ה' עמו וא"כ הם ג"כ בערך האחדות ולכך אף הם מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וא' כמה שנקרא ה' אחד הוא בערך ישראל שהם ג"כ אחדים אבל אינו כמו האל יתברך וכמ"ש והתקדשתם יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה וכן הענין כי אחדותו הוא למעלה מאחדותנו אבל מ"מ יתכן בו שם אחד דעלינו חל ג"כ שם הויה ולכך קרא ליעקב אל כמ"ש במדרש אני אל בעליונים ואתה אל בתחתונים וזהו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אבל לאה"ע לא יתכן קריאת שם אחד כלל להקב"ה אבל בערכנו נקרא אחד והבן ולכך נאמר שמע ישראל ישראל דייקא כי הוא אל בתחתונים כי הם חלק אלוה ממעל ולמעלה ממלאך:

גם תדע כי לעתיד לבוא יהיה השם אחריתו כתחילתו היינו יהיה בסוף ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ולכך אנו אומרים יהא שמיה רבא שיתגדל השם ויהיה סופו כתחילתו י"ה בסופו אבל תדע שגם עכשיו השם שלם כי שורש כל הוא נקודה עלאי טמירא הוא הסיבה כל הסיבות רק נקודה כנקודה במרכז והוא אחד בתכלית וכשמתפשט ממנו אצילות הוא ג"כ אחד כי מאחד יבוא אחד אבל להיות שהתפשטות הזאת הוא מאתו יתברך ונאצל הוא כמו בריבוי והוא עשרה כי עשרה ג"כ אחד רק שבא לפניו איזה דבר כנודע במספר ולכך הויתו הוא קודם א"כ התפשטות והאצילות הוא כמו עשרה שכך היא עשרה ואחד זהו עשר ספירות שהם אחד רק היותו הוא על גבם הרי כאן במספר עשרה ולכך נקראו עשר ספירות כי הוא כפי המספר ולכך לפני אחד מה אתה סופר והבן ולכך היא יו"ד שהיא ג"כ עשרה ומתפשט מנקודה י' ראשונה ולכך הוא ד"ו בלשון דו פרצופין שנים ושני עשירות הם עשרים במ"ק שנים והוא כלול ביו"ד ראשונה והנה בשם הויה ה' ראשונה הוא דלית וי"ו כזה ה הוא עם י' ראשונה יוד שהוא כולל הכולל וה' אחרונה דלית יוד כזה ה' א"כ עם וי"ו הוא ג"כ יו"ד וא"כ י"ה בשם ו"ה שקולין זה יוד וזה יוד והכל אחד ומזה למדו כאשר היו רוצים לכתוב את השם כתבו תרין יודי"ן כזה י"י והוא כי י"ה ו"ה הכל מורה על יו"ד והם תרין יודי"ן לכך לעתיד לבוא לא יבוא אות חדש שיהיה להשם יהיה דא"כ וי"ו להיכן הלך אבל יהיה לה' אחרונה ג"כ דלית וי"ו כי יוד שבה' יבוא לתוך התיבה ואות ד' שבתיבה יבוא תחת דלית שבה' ויהיה ה' ויהי' השם יהיה והכל אחד יתעלה שמו והדברים עתיקים וזהו שלמד אותנו משה כי ה' אחד שאין הפרש בין י"ה לו"ה כי הכל אחד וזהו ג"כ אחד כי השם בכולל הוא אחדות גמור הוא א ומספר שם הויה הוא ך"ו במ"ק ח' הוא ח' וי"ה הוא תרין פעמים יוד וכן ו"ה הוא תרין פעמים יו"ד כמ"ש שהוא ארבעים וארבעים במ"ק הוא ד' זהו א' והבן:

ויעקב אמר בשכמל"ו הפשוט הוא כי אחד הוא שלימות והקב"ה הוא בתכלית השלימות לכך נאמר בו אחד ומי שאינו בתכלית השלימות לא יתאמת בו שם אחד כי צריך לזולתו וא"כ הרי אינו אחד והרי הוא מצורף לזולתו אבל מי שאינו צריך לזולתו הוא אחד באמת אבל א"כ קשה קושיות הפילוסופים מה צורך לבריות עולם כיון שאין צריך לשלימות והאר"י כתב למען יקרא מלך כי אין מלך בלא עם ולזה נאמר מלכותך מלכות כל עולמים וזהו שאנו משיבים כשאומרים אחד לבל יקשה מה צורך לבריאת עולם בשכמל"ו הרצון לכבוד מלכות שיהיה לעולם ויהי' מלך בעם והבן. ובגמ' אית' היכי נעביד נימריה יש לנו גנאי דלא אמרה משה לא נימרי' יש לנו צער דאמרה יעקב והענין הוא כך כי כתיב וכבוד ה' נראה כי כביכול אין שם הויה מתגלה בעצמו כי אין העולם כדאי רק מתלבש בשם של אדני ור"י קרי למנא מכבדותא הרי לבוש נקרא כבוד וזהו כבוד ה' היינו לבושו כי מתלבש בלבוש שלו שהוא אדני ועולמות עליונים בשם של הויה ותחתונים בשם של אדני אבל לעתיד לבוא יתנהג גם בתחתונים בשם הויה וזהו מה שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד כי עכשיו אינו מלך בתחתונים ולכך אין הוא ושמו אחד ואדני אחד מלביש לשם הויה כי הלבוש הוא מקיף לג' צדדין סוף תוך ראש ג' פעמים הויה הוא ע"ח והוא מספר אדני אחד גם א הוא תרין יודין ו' באמצע הוא כ"ו מספר שם הויה שהוא א' ראשון ואחרון ואדני הוא לבוש ונדן הוה לשון נרתיק וא"כ אדני הוא בהיפוך אתוון נדן א' שהוא נרתיק לא' ודע כי אדני ושדי הכל אחד כי עיקר א' הוא כך א והוא תרין עינין וחוטם של אדם ופיו של אדם ופיו הם דלית וכל היקף הגולגלת מפדחתו סובב והולך עד הגרון הוא ם והוא אדם וא"כ אם תהפך הנון ותשים מלמטה כזה ש ונעשה מן א' נון ש' ונשאר די באדני והוא שדי ולכך באבות נראה הקב"ה במלכות שדי כמ"ש וארא אל אבות באל שדי ושמי ה' לא נודעתי שהיה למלבוש וכבוד ה' נראה להם וזהו כבוד מלכותו לבוש ולכך בזמן יעקב שהיה השם מלובש באדני ושדי אמר בשכמ"לו משא"כ משה שכתב התורה לעולמי עד אשר נראה השם בלי לבוש כדכתיב והיה ה' אחד וגו' לא כתב בשכמל"ו לכך אמרו חז"ל לא נימריה יש לנו צער כי בעו"ה עדיין לא זכינו לאור השם בלי לבוש נימריה יש לנו גנאי כי לא זכינו לאור השם הנכבד ולכך תקנו בחשאי והבן. ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך כי סגולת אהבה להיות נפש קשור בנפש והיה לאחד כמ"ש בדוד ויונתן וכן אנו שאוהבים להקדוש ב"ה מורה דביקות והתאחדות ב"ה והיינו לאחד כביכול ואהבה הוא מספר אחד כי אהבה מורה ומעורר אחדות ודביקות. בכל לבבך אמרו חז"ל בשני יצריך יצה"ר ויצ"ט היינו כי זה תעורר לך אהבה כי לא הכביד

עליך שום עול והתיר לך אכילה ושתיה ולישא אשה וכהנה כל תאוות יצה"ר ואדרבה ע"י תזכה לעה"ב לישא אשה היא מצוה לאכול ולשתות בחגים מצוה לאכול לחזק גופך לעבודת ה' מצוה ולא עבודת כוכבים ומזלות עובדיהם מסוגפים ומעונים ואומרים שע"י כן יזכו לשלימות וא"כ איך לא יוסיף אהבה לה' שמרשהו בכל דבר ומזכהו לשלימות ולכך צוח הנביא עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי גם מדת אדם אם אוהבו עושה לו דבר שעי"כ גורם לו מכשול הלא יהפוך לו לאויב אבל החכם השלם ישפוט בשכלו הלא אוהבי הוא ואיך יגרום לי מכשול אין ספק שיש לו טעם מה שאינו נודע לי לפי שעה והנה הקב"ה ברא יצה"ר והוא אבן נגף לבני אדם וקרא אומר אנכי בראתי משחית לחבל ולכאורה יבעט אדם בהקב"ה כי הוא לו סיבה לצרותיו כי ברא לו מכשול אמנם אוהב השלם יחשוב בלי ספק שטעמו ונימוקו עמו ולטובתי עשה אף כי נעלם ממני הטעם לשעה וזהו לאהוב אותו בשני יצריך ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך הענין הוא כי מחכמי אוה"ע יש שאמרו לי פה בעירנו ונתנו משל לגדר אהבה להקב"ה כאלו חכם אחד דבר עם הבורא ושאל הבורא לו עד כמה עזה אהבתך אלי וסוף דבריו אלו אני הבורא ואתה אדם כמוני מ"מ הייתי אוהב אותך כאלו אני אדם ואתה הבורא ובאמת לא טוב אשר דבר כי גדר אהבה יש בו ב' אופנים אוהב אחד שיש בו טעם אם לפי שהטיב עמו או לרוב יופיו ועוצם מעלתו וכדומה. ואופן השני הוא אהבת שוטים ומשוגעים שיאהבו חתול ועכבר דברים מאוסים וכדומה אהבה בלי טעם כללו של דבר אהבה בלי טעם הוא אהבה של שטות ורעות רוח ורעה חולי כי לכל דבר צריך להיות טעם שדבר שהוא בלתי טעם אין בו ממש וחפץ ולכן אנו אוהבים לה' להיותו בורא ולמי ראוי יותר אהבה ממנו משא"כ אלו היה ח"ו אדם ואני הבורא ואני אוהב אותו כמו הבורא זהו אהבה של שטות דא"כ אני עושה אהבת המקום אהבה בלי טעם. וגם משוה אהבת המקום לאהבת אדם כי יאמר אף שיהיה אדם יאהב אותו כמו המקום ולכן דברים אלו אין בהם ממש ולכן צווח התורה ואהבת את ה' אלהיך הרצון דאהבה יהיה היות ה' ואלהי אשר בראני ולא להיות אהבה בלי טעם ומבלי להבחין אם הוא ה' או אדם וא"כ כל אפי שווין רק האהבה תהיה מיוחד היותו ה' ולכך אני אוהבו בתכלית אהבה אמנם גדר אהבה כך הוא אף שיצויר אם אעשה רצונו אמות ואירש גיהנם ואם אעבור רצונו אהיה חי ואירש ג"ע מ"מ אעשה רצון הבורא כי אני אוהבו והוא אשר בראני יעבור עלי מה לא אזוז מאהבתו ואעשה רצונו כרצון אוהבי וזהו ובכל נפשך אפי' נוטל את נפשך הרצון אף שיצויר שעשות רצונו יגרום לך מיתה ולכך נאמר בכל נפשך להורות על חיי הזמן וחיי נצחי ובכל מאודך אפי' יצויר שעי"כ תאבד כל מעותיך ואמרו חז"ל יש לך

אדם שממונו חביב עליו מגופו וכבר אמר איוב על יסורין שלו שבחר במיתה תמיד כי אמר למה תתן חיים וגו' ומ"מ אמר כי כל זה בחרתי מעוני הרי שחפץ במיתה ולא בעוני ואם כן פשיטא שיותר יצר לו לאדם אם ירד מנכסיו משימות רק יש הבדל מי שהוא אדם בינוני אין לו כ"כ צער אם ירד מנכסיו אבל מי שהוא עשיר גדול מופלג ואח"כ ירד לתכלית עניות עד שיסבב פתחים כזה ודאי יבחר לו מות מחיים ולכך איוב שהיה משופע בנכסים כנודע פשיטא שבחר הכל מעוני ולכך אמרה התורה בכל מאדך ר"ל ריבוי מעות מאוד מאוד והוא לשון מאדך וא"כ נבחר לך מות משתרד לעוני מ"מ תאהב השם יתעלה כהנ"ל:

פסוק ו

והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. פירש רש"י כאלו היום נתנה הטעם כי בעו"ה כל מצות אנשים מלומדים המה כפי מנהג אבותיהם ואם יבוא אדם להוכיח אותם ולא ישמעו לקולו כי יאמרו כה נהגו אבותינו אף אנו נהוג כך ואם המצוה אצלו חדשה כניתנה מהיום א"א לעשות לו מחמת מנהג אבותיו כי הלא חדש הוא וצריך כונה כדי לשמור מצות ה' ולא יכול לדחות קול מוכיח כי כך נהגו אבותיו כי הלא ראה זה חדש הוא:

פסוק ז

ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך וגו'. הנה מפרש בגמרא אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם שליש במקרא שליש במשנה ושליש בגמרא והענין הוא כי ע"י תורה שבכתב א"א להבין עניני מצות כלל דרך משל תפילין לא נודע לנו בתורה שבכתב כמה פרשיות יש בתפילין ומשנה שהוא שורש התורה שבע"פ הודיע לנו עניני הדבר שיהיה ד' פרשיות אך לפי"ז נחלק התורה לשני תורות ח"ו אבל הגמרא שהוא פלפול חכמים קבעו בה מסמורות לעשות האהל אחד ודרשו טט שתים פת שתים וזהו לחבר שלא יהיה תורה שבע"פ נפרד מתורה שבכתב והנה אמרו ושננתם שיהיו דברי תורה שנונים בפיך רק איך יהיו שנונים הלא כל דברי תורה סתומים הם ואם נאמר משנה שהוא תורה שבע"פ הלא הוא ענין נפרד מתורה שבכתב ומה שינון יש בזה התורה שבכתב אבל בגמרא הם מבררי' את הדברים ליתן של זה בזה ולכך אמרו אל תקרי ושננתם כי בעצמו אין כאן שינון רק ושלשתם מקרא שהוא תורה שבכתב ומשנה שהוא תורה שבע"פ ובגמרא לחברן ולבררן הדברים ואז תהיה משוננים וכן הענין ושננתם לשון שני דהיינו בכתב ובע"פ שני תורות זה תלמוד תחילה עם בניך ואח"כ ודברת בם להיות נושא ונותן בהם לחברן ולשלב הדברים אשה אל אחותה והרי כאן שילוש הלימוד והוי שפיר ושלשתם והבן:

ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. כי בתורה שבע"פ בנגלה שהוא דבר עיוני תלמוד בשבתך בביתך אבל תורה שבכתב ודבר שאינו צריך עיון תלמוד בלכתך בדרך כדאמרו חז"ל דבר עיוני אין ללמוד בדרך דאמר יוסף לאחיו אל תרגזו בדרך אל תעסקו בדבר הלכה וכן בשכבך ובקומך תורה שבכתב יום ותורה שבע"פ לילה כנודע במדרש דבזה ידע משה כשעלה למרום אימת יום ואימת לילה:

פסוק ח

וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. ידוע כי תפילין של יד הוא כדי לעורר לכשרון המעשים ופעולות שהוא ביד ותפילין של ראש לעורר עיוני ולימודי הטוב לשם שמים ודבר מחשבות המוח אמנם מי שעוסק במצות ומעשים טובים לשמה ממילא זוכה לעיוני ומצות ה' ברה מאירת עינים ואינו צריך לזכרון בין עיניכם כלל כי המצוה מאירה עינינו ומביאו לתורת אמת וא"כ אז ענין תפילין של ראש רק לתכשיט ופאר כדכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם הויה נקרא עליך וזהו מאמר הפסוק וקשרתם לאות על ידך. כשתעשה כך והיו רק לתכשיט בעלמא לטוטפות בין עיניך בלי שצריך להעירך ולהאיר מחשבתך לטוב:

פסוק ט

וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. כבר נאמר בפי' בפרשת והיה אם שמוע ועיין מש"כ לפרשת נגע צרעת כי סטרא אחרא הוא רשות הרבים ורוח צפון פרוץ אמנם סטרא דקדושה צנועה רשות היחיד צנועה מוקף מחיצות כמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה והם רוצים להרים הדלת והשער ולכך שאי' יוכת שער ולכך צותה התורה מזוזה לגרש לץ ושאיה מפתח השער וליתן שם מזוזות:

פסוק י

והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך וגו' לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וגו' השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. הענין הוא כי תכלית נס גאולת מצרים כי הוצרכו להיות מ' שנים במדבר טרם בואם לא"י כי לא נשלם עדיין עון האמורים ועילה נמצא בשביל חטא מרגלים וקשה למה נגאלו אז ממצרים קודם זמן זה הלא כפי ברית בין הבתרים היה הבטחה שיגאלו כאשר יהיה נשלם עון אמורי וצ"ל הטעם כי היו ח"ו משוקעים בטומאה ביותר וא"כ פשיטא שיש לזכור את הנס וחסד ה' שדילג על הקץ למען לא נשקע ח"ו בטומאה אמנם אמרו במדרש טעם אחר כי האמורים החריבו א"י למען כי יבואו ישראל לא"י ימצאו הארץ חריבה וכאשר ראו כי נתעכבו במדבר זמן רב חזרו ובנו אותו כמקדם ונחלו ישראל כל טוב ולפי זה יש לומר דהיה זמן לגאול ממצרים

א"כ אין כל כך נס כי כך היה הבטחה לאברהם אבינו וזהו מאמר הכתוב כי תמצאו בתים מלאים כל טוב וגו' אשר יהיה הכל במלואו וטובו אם כן תחשוב בשביל כך נתעכבת במדבר כמ"ש במדרש אבל זמן הגאולה היה לכך הכתוב מזהיר השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים קודם הזמן למען שלא תשקע בטומאת מצרים:

ועוד יש לומר כי אצל השוטים נקראים מצות ה' עבודה קשה אבל באמת אצל המשכילים אינו נקרא עבודה כלל והנה אם נודע טעם המצות דרך משל אכילת חזיר כי הוא רע לגוף וכהנה עריות לבל יהיה מרבה בנשים וסופו מר א"כ הלא הוא דבר נאות לגוף ולנפשו איך יקרא עבודה כי תאמר לאיש להשמר מנזק לבל יפול באחת הפחתים או מבלי לשתות סם המות הכזה יקרא עבודה אבל אם אין בו טעם רק הוא רצון אלהי לזו יקרא עבודה כיון שהוא טוב לגוף ואפ"ה חובה עלינו כמבואר במדרש אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר שהוא רע ונפשו קצה בו רק כך צוה האל ולאות על זה התירה לנו התורה ז' שנים שכבשו וז' שחלקו כל דבר איסור כמ"ש בתים מלאים כל טוב אפילו כתלי דחזירי ובורות מים של עובדי כוכבים ומזלות כמ"ש הרמב"ן לתורה ואילנות ערלה וכלאי הכרם הכל התירה התורה וזו לאות כי אין בעצמותן רע כי א"כ האיך יהיו מותרים בי"ד שנים הללו רק ברצון ה' והפה שאסר הוא הפה שהתיר וא"כ יקרא עבודה וא"כ יחול שאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם רצונו מה הועיל לנו שיצאנו מעבדות פרעה ובאנו לעבודת אחר לקבל עול תורה ומצות משא כבד יותר מכל עבודת מצרים ובאמת טועה הוא כי הוא חיינו וגו' וזהו מאמר הכתוב בתים מלאי' כל טוב שהתורה התירה לאכול כל דבר איסור בי"ד שנים הנ"ל א"כ תפשוט מזה כי אין עצמות המצות רע וחזיר אינו מזיק לגוף רק מצות ה' ועבודתו היא א"כ השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך ממצרים כשאלת הרשע הנ"ל והבן:

פסוק יג

את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובשמו תשבע. הנה כבר דרש בזהר זובח לאלקים יחרם היינו שמקריב קרבן לשם אלקים והכוונה בדרך נגלה שלא תעשה העבודה לבל יבואו עליך פורענות ולהגן ממדת הדין כי אין זה העבודה לשמה רק צריך לעבוד למדת הרחמים שהוא בלא"ה בעל הרחמים ומכל מקום תירא מחמת גודל רוממותו ולא תעשה העבודה ולא יהיה יראה מחמת עונש וזהו אמרו את ה' אלהיך שהוא שם הוי"ה בעל הרחמים אותו תירא ואין זה מחמת עונש רק מגודל רוממותו יתעלה שמו ואותו תעבוד בעבודה לשמה ולא מדת הדין שם אלקים שלא יקרך פורענות וכהנה עונשים וכן

השבועה לא תהיה בשם אלקים שהוא אם תעבור השבועה יענש אותך רק בשם הויה כי לגודל רוממות כבודו לא תשנה השבועה:

פסוק יד

לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם כי אל קנא ה' אלקיך בקרבך פן יחרה אף ה' אלקיך בך והשמידך מעל פני האדמה. הרצון כי תאמרו בא"י א"א לעבוד עבודת כוכבים ומזלות כי השכינה שם וכתיב על פני וגם א"י אינו תחת ממשלת שרים וכוכבים אבל בח"ל שאין השכינה שם והוא חלק לשרי וכוכבי מעלה וכמ"ש הרמב"ן הותר הדבר ולכך אלך אחריהם כעמים אשר סביבותי סמוך לא"י ושם אעבוד ולכך בא הכתוב להזהיר ואמר כי אל קנא ה' אלקיך בקרבך שהשכינה שורה בקרבך וא"כ בכ"מ קרוי על פני כי תמיד השכינה בקרבך וקאמר מדה כנגד מדה כי אתה תחשוב לעבוד עבודת כוכבים ומזלות בח"ל ע"כ יהיה עונשך להשמידך מעל פני האדמה:

פסוק טז

לא תנסו את ה' אלקיכם כאשר נסיתם במסה. כי שם היה הנסיון אם יש ה' בקרבנו אם אין ומפרש במדרש אם יודע הרהור לבנו נעבדוהו ואם לאו לא נעבדוהו ולכאורה הוא מרי גדול אם חשבו כן נגד ה' אבל הענין הוא כי ישראל ראו דכבוד ה' חונה במלאך כמ"ש במשה וירא מלאך ה' בלבת אש וכן ויסע מלאך ה' וגו' ונסתפקו ישראל אם השכינה וכבוד ה' שורה בתוכו והוא רק לבוש או הוא רק מלאך וא"כ לא יתכן לעבדהו כי ח"ו לעבוד למלאך ואפילו למט"ט ח"ו למיפלח ליה ולכך אמרו ישראל אם יודע מה שבלבנו זהו לאות כי ה' בקרבו כי אין מלאכי השרת יודעים מחשבות עמוקות שבלב אדם כמ"ש הזהר ולכך ונעבדהו ואם לאו הוא אות שהוא רק מלאך בעלמא וח"ו לעבדהו ואמרה התורה שמכאן והלאה אין לספק כי תמיד ה' שוכן בתוך המלאך ההולך לפני מחנה ישראל ואין צריך לנסיון כלל:

פסוק יח

ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך וגו'. והיינו אם אתה מתנהג לפנים משורת הדין אף הקדוש ברוך הוא יתנהג עמך לפנים משורת הדין וזהו לאות כי ה' בקרבך ואין הנהגתך ע"י מלאך כי המלאך אינו יכול לעשות לפנים משורת הדין כי אין רשות לשליח לשנות מדעת משלחו להוסיף ולגרוע ולכך כתיב השמר בו כי לא ישא לפשעכם ולכך ביקש משה שהקדוש ב"ה בעצמו ילך כי הוא רחום וחנון וילך לפניהם:

פסוק יט

להדוף את כל אויביך מפניך כאשר דיבר ה'. והיינו כי אף שהקב"ה הולך לפנים משורת הדין ע"מ ח"ו לו לעות משפט רק שהדבר כך הוא כי אלו בא לדון אותנו אם אנו כדאים לא"י הלא ימצא בנו עונות רבות ובחסדו דן רק עובדי כוכבים ומזלות אם עונם גרמה לגרש אותם מא"י וימצאו כן וא"כ ממילא זכו ישראל לא"י וזה לפנים משורת הדין שלא דן אותנו רק העמים:

פסוק כ

כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות החוקים והמשפטי' אשר צוה ה' אלקינו אתכם. הרצון שבן החכם יאמר באמת לי אין שאלה וספק רק כל חפצי לידע להשיב חורפי דבר אשר ישאלו דברים כאלה וזהו לאמר ולכך אין קפידא במה שאמר אתכם כמו ברשע שאמרו לכם ולא לו הוציא את עצמו מן הכלל כי שם לא נזכר לאמר ושואל לעצמו אבל כאן נאמר לאמר ואם כן מלת אתכם מדבר בעד השואלים שהם יאמרו בלשון הזה:

פסוק כא

ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה וגו' ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויתן ה' אותות ומופתים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו. והנה טוען החכם טענות כי אם הוא זכר ליציאת מצרים היה לנו לעשותו כמו בארץ מצרים שהיה רק יום א' פסח ולמה נאכל לדורות מצה ז' ימים ואין זה זכר לראשונים אם אנו מוסיפין, שנית הלא עיקר הגאולה היה ביום ולמה עשינו כל זאת בלילה, שלישית הלא עיקר שירה י"ל על נס שבא"י וזהו בח"ל, והתשובה כי באמת הוא התחלת גאולה ותוקף הנס היה ביום ט"ו אבל עדיין לא מתו רק הבכורים ולא היה יד החזקה כי לא לקו רק באצבע כנודע ולא ראינו הנס כי נצטוו לבל יצאו מדלת הבית חוצה אבל גמר הנס היה בקריעת ים סוף ששם נהרגו כולם והיה יד חזקה כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה ובקריעת ים סוף היו האותות לעינינו ולכך נאמר ויתן ה' אותות אחר ויוציאנו ה' ממצרים ואלו הכוונה על נס מצרים הוי ליה להקדימו בפסוק אבל קאי על נס קריעת ים סוף ולכך נאמר מאוחר וזהו היה לעין כל רואה וזהו היה בכ"א בניסן ולכך צוה הקב"ה שיתמיד אכילת מצה ויהיה זכר לנס עד עבור ר"א בניסן ועל הקושיא השניה קאמר דלכך בלילה הוא כי עיקר הגאולה כדי לזכות לא"י כי זהו תכלית עבודת מצרים לזכות לא"י ומבואר שהיה נשואים על כנפי נשרים בליל פסח ממצרים לא"י ושם בא"י אכלו פסח ואם כן ראוי לקבוע אז זכר הנס וגם הוא מנס א"י כי היה כן כדי שאח"כ יוכלו לכבוש א"י בקל כיון שהיו כבר בתוכו וזהו אמרו ואותנו הוציא וגו' למען הביא:

פסוק כד

ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה וגו' לחיותנו כיום הזה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו'. כאמרם והיה כי יביאך עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ לחיותנו כיום הזה רצונו תמיד שיפסח אף שהם חייבים ח"ו כלייה רק איך אפשר לעשות המצות בשביל כך הא אסור לעשות ע"מ לקבל שכר ובפרט שכר עה"ז אמנם בצדקה מותר לנסות כמבואר במסכת תענית בחנוני נא בזאת וכו' זהו מאמר הפסוק וצדקה תהיה לנו וגו' הרצון שמותר לעשותו ע"מ כמו צדקה והבן:

פרק ז

פסוק יב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. עקב היינו בסוף כמו בעקב של אדם שהוא בסופו היינו שכר מצות דבהאי עלמא ליכא והיה לבסוף לעוה"ב אבל א"כ בזה העולם מה תהיה ולכך אמר בזה העולם תהיה ניזון בזכות אבות וזה ושמר לך וגו' והיינו כשתהיה אוחז במעשה אבות לשמור מצות ה' כמ"ש חז"ל בעבירה פוקד עון אבות על בנים באוחז מעשה אבות בידו וכן הוא במעשים טובים וז"ש והיה עקב היינו עה"ב רק בעה"ז אם תשמרו ועשיתם אותם שתאחז מעשה אבותיך בידיך ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך היינו עה"ז תקבל בזכות אבותיך. או יאמר דהנה דוד המלך ע"ה אמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני ונראה פירושו דאיתא בספרי מוסר דכל חטאת האדם אשר נמשך לילך אחר שרירות לבו לעשות דברים שאינם מהוגנים נמשכים מעקב והוא הנחש כדאיתא בפסוק ואתה תשופנו עקב והוא מביאו לידי חימוד ולכך אפי' נחש כרוך על עקבו אל ימנע להתפלל לה' להצילו מיד עבירה וזהו עבירה שאדם דש בעקב ולכך להכניע סטרא דנחש ולהעביר כח הטומאה יעמוד יחף על הארץ ובזה יסיר כח החימוד ממנו וזהו טעם ביו"כ בחליצת מנעלים וזהו ג"כ בחליצה תחת היבום כי ודאי יבום קודם לחליצה רק על דאין יצרו תוקפו ואין לו תאוה וחימוד אליה לכך תחלץ מנעלו ולכך המנעול צריך לכסות כל העקב וזה הטעם שאמר הקב"ה למשה של נעליך מעל רגליך ואיתא בזהר דלמדו לפרוש מן האשה מטעם דמבואר דהוסר ממנו כח התאוה וז"ש והיה עקב תשמעון היינו מצות שאדם עושה לתקן עבירות שעשה עבור הסתת הנחש שהוא עקב ועשיתם אותם כמדת אבותיך דג"כ הכניעו החומר והנחש כמ"ש באברהם ויחבוש את חמורו היינו שהכניע את יצרו שלא להתאוה תאוה חומריות. או נראה פירוש מספיק על תפלת דוד המלך ע"ה אשר בזה

התחיל המשורר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' דידוע דודאי העבירות אשר יצה"ר מסית ולוחם אתו מלחמה להסיתו לכל דבר ערוה ויצר לב האדם רע מנעוריו הוא כשגגה אך במה שאין היצה"ר מסיתו רק האדם הולך למשתאות ולקרקסאות ולכל חבורת אנשים ריקים ופוחזים בזה אין לו מענה בפיו לומר שהוא כשוגג וז"ש למה אירא בימי רע היינו הא יש לי תירוץ נכון ומספיק באמרי מי יכול לכבוש הרמיה כזה רק עון עקבי יסובני היינו במה דהלכתי בעצמי בעקבי וזהו יראתי. או יאמר דאיתא דמשה אמר להקדוש ברוך הוא מפני מה יש צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו והשיב לו כאן בצדיק גמור פירוש מתחילתו הולך בתומו ולא סר מאחרי ה' עד סופו כאן בצדיק שאינו גמור דהיינו דהוה רשע מתחילתו ואחר כך שב אל ה' בכל לבו ובכל נפשו וז"ש והיה עקב שהוא לבסוף תשמעון ואעפ"כ ושמר ה' אלקיך וגו':

פסוק יג

ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך. דידוע מה שדרשו חז"ל וסביביו נשערה מאוד דהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה רק זהו דווקא לאותם העובדים מיראה משא"כ לאותם העובדים מאהב' אשר בחר בהם ה' דכתיב על כל פשעים תכסה אהבה וז"ש ואהבך ועי"כ וברכך נמי והיינו דלא ידקדק עמך כלל כחטאך: **וברך פרי בטנך**. אע"פ דמרגלים היו אומרים ארץ אוכל' יושביה היא ובאמת ח"ו להאמין שיכזבו וישקרו דצדיקי יסוד עולם היו רק דהקב"ה יעשה חוץ לטבע וברך פרי בטנך וגם יברך דגנך ותירושך ויצהרך דלפי הטבע אינו מתקיים בארץ שמינ' כא"י וגם יברך שגר אלפיך ועשתרות צאנך אף דא"י אינה ארץ מקנה כמאמר בני גד ובני ראובן דביקשו נחלתם בארץ מקנה מעבר לירדן ואעפי"כ יברך שגר אלפיך. או נראה דהנה אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין ולא בדבר המנוי ובא"י חל החיוב לפרוש תרומות ומעשרות וצריך להיות במדידה ומ"מ אני ארבה אותו למאוד מאוד וא"כ זהו מופת על שינוי הטבע ואהבה יתרה לשנות סדרי עולם בשבילכם והנה ביפתח כתיב וילך אל ארץ טוב ואיתא במדרש שהלך לח"ל שפטו' מן המעשר וקשה וכי זה היא הטובה לפטור מן המעשר רק נראה דאיתא עשר בשביל שתתעש' ואיתא במד' אם זורע מאה קבין קוצר אלף קבין דהברכה בו עשר פעמים ע"י מעשר וא"כ בא"י אינו ניכר טובת הארץ דיוכל להיות דעל דבר המעשר נתברך אבל במקום דפטור ממעשר יורגש ברכת הארץ וז"ש וילך אל ארץ טוב וקשה מנין הוא יודע ולכך אמר אל ח"ל שפטור מן המעשר ושפיר הרגיש:

פסוק יד

ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך. הרצון כי ברכה שיקבלו ישראל בזה העולם אינו משלהם כי לאוה"ע העוה"ז ולישראל העוה"ב וא"כ החלק שמגיע לישראל בעוה"ז הוא מושפע להם מברכת האה"ע אבל עיקר השפע מגיע לאומות ע"י ישראל וא"כ אף הם מקבלים אבל העיקר ע"י גרים שמתדבקין מהם לישראל ולכך ברוך תהיה הוא לשון הברכה שהוא התדבקות הגרים בישראל כמ"ש במדרש ונברכו בך כל העמים היינו גרים שיתדבקו בישראל מלשון הברכה וזו תהי' מכל העמים שיתגיירו מהם גרים וזהו שלא היה שאול ראוי למלוכה רק דוד כי המלוכה בעה"ז לא"ה כדכתיב לפני מלך מלך בישראל ולכך בקש בלעם לקלל ישראל שלא יקיימו מלך כי אין להם משפט מלך בעוה"ז ולכך ישראל שאלו מלך ככל הגוים ושאול באמת לא היה ראוי לו מלוכ' הואיל ואין בו דופי והיתה רק שאולה בידו אבל דוד שהיה מזרע גוים ומלוכה של גוים ממנו צלחה מלוכה כי לו יאתה היותו בן גרים וא"כ להם משפט השפע בעוה"ז ולכך ברוך תהיה מכל העמים רק יש חשש בגרים שילמדו ישראל ממעשיהם כמ"ש קשה גרים לישראל ולכך הבטיח שלא יהיה בך עקר ועקרה וזה ראיה שלא יהיו הגרים רשעים כי אז יהיו עקרים כמאמר רני עקרה שלא אולידת רשעים אם רואה הקב"ה שיהיו ח"ו מולידים רשעים עושה אותם עקרים לבל יולידו ולכך לא יהיה בך עקר ועקרה לאות שיולידו צדיקים ובבהמתך רצוני אפילו המוני עם שנמשלו לבהמה כדרש' חז"ל מ"מ יולידו כולם צדיקים ולכך אין צריך להיות עקרה. ובדרך פשוט יש לומר כי אמרו מפני מה היתה רבקה עקרה שלא יאמרו תפלת לבן עשה פירות וא"כ ברכת רשעים לפרות ולרבות גורם עקרה וכאן מבטיח ברוך תהיה מכל העמים ומ"מ לא יהיה עקר ועקרה ואי דיאמרו האומות דתפלתם עשה פירות לזה אמר דגם בבהמתך היינו בבהמות ישראל לא יהיה עקרה וזה לא היה בברכתן של אה"ע וע"כ דמאת ה' היה להטיב לישראל ולא בשביל ברכתן של האומות או נראה ברוך תהיה מכל העמים ברכה הוא לשון מתנה מלשון קח נא את ברכתי היינו האומות שיביאו לך מתנות או יהיו נודרים נדרים ונדבות כדכתיב כל צאן קדר וגו' רק הא יש לחוש לרביעה ואף דאמרינן בגמרא דנכרי חס על בהמתו בשביל שלא תתעקר מ"מ אותן שנותנין במתנה או לנדרים ונדבות יש לחוש לרביעה ולזה אמר דגם בבהמתך לא יהיה עקר ועקרה ואלו רבעה לא יוליד:

פסוק טו

והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוי מצרים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך. כל חולי היינו הראוי ורגיל לבוא לפי מזגי הזמנים וא"כ כשאין באין על ישראל הוא אות שהקב"ה עושה עמהם חוץ לטבע אבל במדוי מצרים שאין בטבע ומקרה הרגיל א"כ

אם לא יבואו על ישראל אין כאן מופ' על הנ"ל ולכך אמר ונתנם בכל שונאיך ואליך לא יבואו הרי מופת על אהבת ה' והשגחתו כי נפלינו מכל העמים:

פסוק טז

ואכלת את כל העמים אשר ה' אלקיך נותן לך לא תחוס עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם כי מוקש הוא לך ואכלת את כל העמים. הרצון שבעה אומות לא תחנם בשיור כלל:

לא תחוס וגו' ולא תעבוד וגו'. נראה לבאר כי איך יעלה על הדעת לעבוד אלהי העמים ולהניח אלקי אמת אלקי ישראל אבל המינים אומרים כי אלקים הוא רק טוב ולא רע ואינו מריע לשום אדם אבל השדים והשעירים הם רעים ומזיקים ולכך צריך לזבוח לשעירים ודכוותי' לבל יריעו וזהו תכלית עבודתם ולכך נאמר לא תעבוד את אלקיה' בטענה וטעם כי מוקש הוא לך ובטבע' להרע ולכך צריך עבודה. או יאמר כי נתינת טעם הוא למה אני מצוה מבלי לחוס ולא לתפוס מדת החמלה שהוא מעלה שבמדות משום שלא תעבוד את אלקיהם כי אם תחנם הם לך למוקש ולפתות אותך לבסוף לעבוד את אלקיהם ולכך לא תחוס עליהם וע"י כן לא תעבוד את אלקיהם ומכלל הן אתה שומע לאו בהיותך חס תעבוד אלקיהם כי המה למוקש:

פסוק יז

כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה ה' לפרעה ולכל מצרים המסות הגדולות וגו' כן יעשה ה' אלקיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם. נראה לבאר כי ידוע כי יונה ברח מנינוה כי ידע שהעובדי כוכבים ומזלות קלי תשובה המה כאשר יראו כי רעה יגיע להם וכאשר שבו ויונה חרה לו שניחם ה' על הרעה אף שבאמת שבו היינו דידע שהוא רק תשובה רמיה ומחר יחזרו לקלקולם הראשון כאשר באמת היה רק הקב"ה השיבו אתה חסת על הקקיון ואיך לא אחוס על נינוה שיש בה כמה ריבוא בני אדם וא"כ זהו שיש לחוש כי שבעה האומות בראותם כי קרבו ישראל לא"י יחזרו בתשובה וא"כ ינחם ה' כי איך לא יחוס על ריבוא בני אדם כמאמרו ליונה ועל זה הבטיח הכתוב כי תאמר רבים הגוים האלה לא תירא כי כאשר עשה למצרים שהקשה ערפם ולא שבו בכל ניסים ונפלאות כן יהיו ז' אומות שבכל הניסים לא ישובו ויקומו למלחמה ויוכתו כמ"ש כי יהושע שלח הרוצה להשלים ישלים ואילו ישלימו כולם איך יתכן היעוד שירשו את א"י אבל הקב"ה הקשה ערפם כמו בפרעה רק שלח להם לשלום למען לא יאמרו הבריות כי אכזרים נגשו למלחמה:

פסוק כ

וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך. כי לרוב העמים יסתרו ביערים ונקיקי סלעים ואיך ירגישו בם ישראל לשרש אחריה' ואית' במדרש דנקרו עיניהם וסרסם ויש להבין מה חטאו במה שהטמינו עצמם ביערים דאולי ג"כ ישלימו כגבעונים וישימם לחוטבי עצים ושואבי מים ויש ליתן טעם דהיה מדה כנגד מדה כי חטא כנען היה דראה ערות נח וגם סרסו ע"כ גם הצרעה ינקר עיניהם ויסרסם:

פסוק כא

לא תערוץ מפניהם כי ה' אלקיך בקרבך אל גדול ונורא ונשל ה' אלקיך את הגוים האלה מפניך מעט מעט לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה ונתנם ה' אלקיך בידיך והמם מהומה גדולה עד השמדם. הרצון כי אמרו חז"ל דאנשי כה"ג החזירו העטרה ליושנה וזהו גדולתו ונוראותיו של הקב"ה שמניח לעובדי אלילים לשלוט וכובש אפו וא"כ זה הפחד שיהיה לישראל כי ודאי הקב"ה יכול' בידו להומם ומה זה הפחד רק הפחידו היותו גדול ונורא וזהו מפעולותיו הגדולים והנוראים שמניח לרשעים להצליח בזה העולם וא"כ מחמת זה תערוץ ולכך מבטיח שלא תערוץ ואם תערוץ יגרום החטא שלא יכלו כאחד כי אם מעט מעט לבל ירבו חית השדה כיון שאינם כל כך דבוקים בה' שפחד בלבבם סר צלם עד שאין החיות מפחדים מהם ולכך צריך השמדה מעט מעט אבל אם תהיו דבקים בה' מבלי לפחוד כלל יהיה צלם ה' עליכם לבל יהיה לכם פחד מחיות וא"כ ונתנם ה' וגו' עד השמדם כאחד כי אינך צריך לחוש שירבה חית השדה:

פסוק כד

ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אותם. ונתן מלכיהם בידך היינו שריהם למעלה כי לא יהיו נעברים בנהר דינור כמ"ש הזהר כאשר אבדה ממשלת השר רק יהיו באמת קיימים אבל יהיו מוכנעים לישראל וזהו ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים אבל לא בשמים כי עדיין יהיו קיימים והטעם כי כאשר יעבור זה השר בנהר דינור קם תיכף שר אחד מאומות כנזכר בדניאל וא"כ הוא יערוך מלחמה עם ישראל ולכך כל זמן כיבוש א"י היה עדיין שר של א"י קיים ולא היה רשות ביד שר אחר להתחזק כי אין מלכות נוגע בחבר' וזהו לא יתיצב איש בפניך וגו' ולכך יהיה רק נמחה מתחת השמים ומלכיהם יהיו בידיך:

פסוק כה

לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת ה' אלקיך הוא ולא תביא תועבה אל ביתך וגו'. לא תחמוד כסף וזהב היינו למקדש כמ"ש שאול מלאכה נמבזה החרמנו אבל המעולה יהיה לבית ה' ולזה קאמר כי תועבת ה' הוא וא"כ לא רצה ה' בו

ואם תאמר לא אשרפנו פן יהיה לזבל כמ"ש חז"ל רק אכנוס לביתי לגונזו ולכך קאמר ולא תביא תועבה אל ביתך:

פרק ח

פסוק א

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם וירשתם את הארץ וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלקיך ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו. כי ידוע שכל המצות שרשיהם הם בא"י בח"ל רק הציבי לך ציוני' ועיין מש"כ הרמב"ן על התורה כי האבות לא קיימו התורה רק בא"י ולכך כתבו התוס' בשם המדרש כי מקושש כיון לשם שמים כי יחשבו ששורש המצות הם רק בא"י אבל באמת גם בח"ל החיוב לעשותם אף כי שורשם בא"י כי ע"כ זוכים לא"י וכמו שאמרו עשה מצוה זו שבשבילה תכנוס לא"י וזהו מאמר הפסוק כל המצוה אשר אנכי מצוך היום במדבר תשמרון והטעם כדי שתבואו וירשתם את הארץ ולכך אמר וזכרת וגו' למען נסותך התשמור מצותיו כמ"ש אם יאמרו הואיל ואין אנו באים לא"י אין אנו צריכין למצות רק באמת תשמור כי מקושש ע"י חילול שבת שלו הכניס בלבם לשמור אף כי המה בח"ל ולא באו לארץ ישראל וזה היה הנסיון שהיה במדבר לדעת אם ישמרו המצות או יאמרו דהשמירה דווקא בארץ ישראל:

פסוק ג

ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעון אבותיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. הענין הוא כי ידוע מה דאמרו חז"ל וחנותי את אשר אחון וגו' אע"פ שאינו הגון ויש להבין למה אמר הקב"ה זאת למשה הלא זה גורם ח"ו קצת התרשלו' בעשיי' טוב כמובן אבל הענין דאמרו אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס שצריך לעבוד מבלי כוונה שע"י כן יזכה לעה"ב רק כדי לקיים המצות ה' בלי צפי' לתשלום גמול אבל כיון דהא בהא תלי' שלא יתכן שכר עה"ב רק בעשיי' המצות היינו דהוי כוונה לכך כאמרם במלאכת שבת דבר שאינו במתכוין מותר אבל פסיק רישיה אסור דהוי מתכוון והוא הדבר כאן ולכך אמר הקב"ה וחנותי וגו' אע"פ שאינו הגון וא"כ תו ליכא פסיק רישיה וא"כ שפיר יתכן לעשות מצוה בלי פניה וכוונ' שכר והנה המן היה ג"כ מורה על זה כי לחם דעה"ז נמשל ללחם מן השמים לחם עוה"ב דכמו בעולם הזה לא יצמיח תבואה כי אם בעבודת האדם חריש' וזריעה כן ללחם עוה"ב צריך מצות ומעשים טובים כדדרשינן בגן לעבדה ולשמרה מצות עשה ול"ת אמנם המן בא בלי יגיעה כלל להורות כי לפעמים הקב"ה משפיע שכר בלי

עובדא דלתתא וזהו דבא המן בטל כי כך נאמר בטל ג"כ אשר לא יקוה לאיש וגו' וזהו הענין של מן להורות כי לא על הלחם דצריך לעובדא דבני אדם יחיה רק על כל מוצא פי ה' בלי עובדא דבן אדם כלל יחיה ואף שכר עוה"ב יתכן בלי עובדא ושכר מצוה כלל וא"כ אף הוא יכול לעבוד ה' בלי כוונה לעוה"ב ולא הוי פסיק רישיה ודוק. שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך והוא כי המן היה נבלע באיברים והא דכתיב ויתד תהיה לך על אזנך הם אותם שפלטו' הענן מחמת חטא שלא היה להם מן רק אכלו לחם ממה שאה"ע מוכרין להם אבל שמלות לא בלו אף שהיה הענן פולטן וזה שדייק זה ארבעים שנה וזהו לאות כאשר ייסר איש בנו שמייסרו למנוע ממנו אכילה לזמן מה מהזמנים אבל לא יפשיטו בגדיו להציגו ערום ויחף גם יש להבין למה היה השמלות מספיקים לכל מ' שנה ולא המן היה להם לרדת בפעם אחת אכילה לזמן מרוב' ולבל ירקב ולמה היו ממתינים יום ביומו ללחם אבל היו להם לטובה כי היו מ' שנה במדבר ומסעות רבות נסעו והיה להם טורח הדרך להוליך עמם מזונות ולכך היה המן בכל יום מחדש משא"כ שמלת' ונעלם שלבשו לא היה להם טורח הדרך:

פסוק ו

ושמרת את ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה וגו' ללכת בדרכיו וליראה אותו כי ה' אלקיך מביאך וגו'. היינו בא"י כי שם אין מזל שולט ושם צוה ה' את הברכה משא"כ בח"ל אין כאן יראה שלימה כאמר' הדר בח"ל דומה וכו' ועיין מה שכתבו המפרשים לכך מביא ראיה מא"י שלא תחסר כל בה בכל ענינים והטעם כדי שלא יצטרכו לילך מא"י לשום מדינה אחר' לבקש הנחסר להם ולכך לא חסרו דבר. וזהו מורה על עיקר דביק' ישראל ויראתם הוא בא"י גם יאמר לילך בדרכיו כמו הקב"ה ממאס במותרות כדכתיב לא מרובכם וגו' כי אתם המעט והניח הרים גדולים והשרה שכינתו על הר סיני ולכך מביא ראיה מא"י שהוא מלא טוב וארץ אשר לא במסכנות היינו כי שארי הארצות לפעמים יקרה להם שנת בצורת רק הם חיים כי אצרו התבואה בערי מסכנות ואז יפתחו לכלכל אבל בא"י אינו צריך מסכנות כי תמיד ברכת ה' לברכם ומ"מ אין בו זהב וכסף ואבני סגולה ושלמה הוצרך לאניות אופיר לזהב וכסף ומהררי א"י לא תחצוב רק נחושת וברזל שהיא צורך העולם לכלי תשמיש וזהו לאות שאין הריבוי צורך לאדם והם רק למותרות והנה התווכח עמי א' מחכמי האומות מה זה דמצאנו כתוב בספריכם דדי הספוק היינו פת וקיתון של מים הם דבר שהם מקיימין את האדם ואמרתם

שיש בזה רמז בתורה ששיבח א"י ארץ נחלי מים וארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם ולגלג על זה דמה שבח יש בזה כי מצינו בטבעים כמה דברים הטובים לאדם לקיים בריאותו ואלו השבחים הם גרועים מכולם וגם כיון שהכסף והזהב הוא דבר המעמיד את האדם למה לא נמצאו בא"י הרים שחוצבין ממנו זהב וכסף והשבתי לו דשלמה המלך אמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובן אדם רודף תמיד אחר המותרות להשיג הון רב מה דלא יועיל ולא יגיע כל ימיו להשיג כל חמדתו וסיג לדבר זה הוא השמח בחלקו מבלתי לרדוף אחרי המותרות לשמוח בחלקו בפת ובקיתון של מים וזה רמזה בתורתנו וזהו שמקיימין את העולם וזולת זה המתאוה לדברים אחרים ולא ישיגם ויבחר מחנק נפשו ויפול בדאגה וירד שחת ולכך לא מצאנו משבח א"י ברוב זהב וכסף רק בדגן ובפירות המקיימין את האדם בבריאותו:

פסוק י

ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ואכלת ושבעת היינו תיכף בעת אכילה ישבע שאוכל קימעא ומתברך במעיו ואם כן תאמר מה זה מפאת הארץ כי הברכה בריבוי תבואה הוא מפאת הארץ אבל ברכה שנתברך במעים אין זה מפאת הארץ ואמר לנו הכתוב כי גם זה בסיבת וסגולת הארץ כי שם צוה ה' את הברכה ולכך על זה תברך לה' על הארץ הטובה אשר נתן לך וגם הם מברכים על כזית וכביצה ואין מבקשין לשבוע ביותר כי אינם מחזיקין עצמם לצדיקים גמורים דכתיב כי צדיק אוכל לשובע נפשו ולכך מדה כנגד מדה אין הקב"ה מדקדק עמהם ונכנס לפנים משורת הדין כי עם צדיקים מדקדק הקב"ה כחוט השערה דכתיב וסביביו נשערה מאוד ומזה תבין שאלת מה"ש מפני מה אתה נושא פנים לישראל הלא הם צדיקים ועליך לדקדק עמהם כחוט השער' והשיב הקב"ה הם מדקדקים עד כזית וכביצה שאינם מחשיבין עצמם לצדיקים:

פרק יא

פסוק יג

והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ולדייק מלת והיה שהוא מיותר נראה לבאר דאיתא בגמרא אמר ר"י על מה אבדה הארץ על שלא ברכו ברכת התורה תחלה ויש להבין וכי לא חטאו חטא ביתר שאת מזה אשר כמעט עברו על כל התורה אבל הענין הוא דאין לך אחד מישראל אשר לא קיים מצות לרוב כאמרם אפי' פושעי ישראלים מלאים מצות כרימון רק העיקר היה שלא עבדו את ה' בשמחה רק כמו אונס וכשהיה נפטר מהמצוה היה לו שמחה

גדולה כמאן דאזיל מחינגא וזה עיקר החטא בעו"ה אשר על זה אנו מתגוללים בגלות המר הזה ודווים כל היום מתוקף הצרות עלינו על חטא הזה כי הקב"ה יצר את האדם לטובת האדם ולא יצרו ח"ו לטובת עצמו ולצרכו כי מה צורך יש להקב"ה לאדם רק שיעשה המצות ויקבל שכר ואם לא עשה המצוה באהבה ובטוב לבב הוי ח"ו ככופר בעיקר דהוי כאלו ח"ו הקב"ה צריך לו ודבר זה דומה לבעה"ב שיש לו עבד ורוצה לנסותו אם הוא עבד מהיר במלאכתו וממהר לעשות חפץ רבו ומשלח אותו לעשות איזה דבר ובאמת אם הבעה"ב צריך באותו פעם לאותו דבר אשר שלח השליח אחריו אע"פ שאינו עובדו כ"כ בשמחה אפ"ה ניחא ליה קצת כי צריך לו בזאת הפעם אבל הבעה"ב אינו צריך כלל לאותו דבר של שליחותו רק עשה זאת לנסותו והשליח עשה בעצבון לב אז הבעה"ב נתמלא עליו חימה וקצף גדול אשר אין למעלה ממנו וכך הענין כאן דהקב"ה אינו צריך לנו כלל ונמצא אם אדם עושה המצות בשמחה ובטוב לבב אזי טוב הוא בעיניו וניחא ליה משא"כ אם האדם עושה אותו במהירות כדי לגמור הדבר מהר וכמשא כבד יכבדו ממנו אז הקב"ה שופך זעמו עליו והנה הברכה בתורה תחלה הוא אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו לקיים המצות כראוי ואם אנו אין עושין המצות בשמחה על מה מברכנו להקב"ה על אשר נתן לנו את תורתו והוי ח"ו כברכה לבטלה והוי ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ואין לברך כלל ברכת התורה וז"ש על שלא ברכו בתורה תחלה מטעם דלא קיימו וקבלו עליהם המצות בשמחה ולא היו יכולין כלל לברך ברכת התורה ואיתא בגמרא כ"מ שנאמר והיה אינו אלא שמחה וז"ש והיה אם שמוע היינו דפירושו אם בשמחה תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ולעבדו ונתתי כל הברכות הכתובים לקמן:

אם שמוע תשמעו אל מצותי. פרש"י אם שמוע בישן תשמעו בחדש ופירושו הוא כך דהענין הוא דישן הוא תורה שבכתב דנקרא ישן נושן דאלפים שנה היא קדומה לבריאת העולם אבל תורה שבע"פ נקראת חדש דבכל יום מחדשין בה חידושים אין סוף וסברות נאות כל איש כפי השגתו בתורה ושכלו הזך רק דהעיקר הוא דיכול לבוא ללמוד תורה שבע"פ ולהתבונן הכל על בוריה ולומר ביה מה שחנן ה' אותו דוקא אם הוא מקיים תורה שבכתב דהוא עושה מצות ה' כראוי וכנכון ע"י כך נזדכך שכלו והגיע לכתר תורה וזה פי' הכתוב מצות ה' ברה מאירת עינים פירוש אם עושה מצות ה' ברה היינו כראוי ע"י כך מאירת עינים להבין תורה שבע"פ וזהו הענין ג"כ והיה אם שמוע היינו כפירש"י תורה שבכתב שישמע ויתקיים מצות ה' כראוי אז תשמע בחדש ותזכה ג"כ ללמוד תורה שבע"פ ולהבין ולחדש בה ביתר שאת ויתר עז ובודאי תורתך יעשה פירות:

אשר אנכי מצוה אתכם היום. נראה לבאר דאיתא דישראל הקדימו בהר סיני נעשה לנשמע ועל זה אמר הקב"ה מי גלה לבני רז זה שמה"ש משתמשים בו ויש להבין חדא מהו רז הגדול הזה עוד הלא באמת הצדיקים עדיפים ממה"ש דאמרו חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת אבל עיקר הענין הוא כך דכל היגיעות של לימוד התורה ואיזה דבר אמת של חידושי תורה שנתחדש לאדם בשכלו הזך כל זה ממשיך אליו ע"י שמדקדק במצות ה' כראוי אזי נוח ללמוד תורה שבעל פה ואנו בעו"ה שהיצה"ר מתגבר עלינו ואין בנו כח להכניעו לקיים מצות ה' לכך מן הצורך הוא ללמוד תורה תחלה להכניע היצה"ר כדאמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד ובזה מבריח היצה"ר ממנו ויוכל להשיג ולקיים מצות הבורא ית' וידוע דבמעמד הר סיני נפסק מן ישראל היצה"ר ולזה היה יכולת באדם מתחלה לקיים המצות ואחרי כן להגות בתורה וזה שאמר הקב"ה רז שמה"ש משתמשין בו דאין להם יצה"ר ויכולים לעשות המצות קודם הלימוד ובאמת במה היו ממשיכים אח"כ עליהם היצה"ר הא בזמן מ"ת נסתלק מהם היצה"ר רק במה דאמרו אחר כך למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ולא היו יכולים לסבול קול הקב"ה וז"ש והיה אם שמוע תשמעו וקשה הלא ישראל קדושים הם וח"ו שלא ישמעו את ה' רק מחמת שהשאור מעכב הוא היצה"ר שפיתה אותו ולא הניחו לקיים מצות ה' רק למה חזר היצה"ר עליהם ולכך אמר אשר אנכי מצוה אתכם היום היינו במה שאמרתם דבר אתה עמנו ונשמעה ולא רציתם לשמוע בקול הקב"ה בעצמו אשר היה דובר באזניכם זהו גרם לכם את כל אלה:

לאהבה את ה' אלהיכם וגו'. נראה לבאר דאיתא שמעון העמסוני דרש כל האתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ויש להבין וכי ר"ש לא היה יכול לדרוש דרש הזה אך מ"ש לתרץ בטוב טעם כי שורת הדין נותן שעם הארץ היה לו לאהוב את הת"ח בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו והיה לו לחבקו ולנשקו שלא כדרך הטבע מפני כמה טעמים חדא דידוע מה שאמרו על שלשה דברים העולם עומד וחד מנייהו הוא התורה ואם לא יהיה הת"ח אשר הוא עוסק בתורת ה' ועל ידו יקויים העולם זולת זה יחזור העולם לתוהו ובוהו ועוד זולתו לא יודע כלל מהות של בני אדם ומה טובו והוי ליה לע"ה לאהוב לת"ח בכל נפשו ובכל מאודו ולכך שמעון עמסוני לא היה יכול לדרוש זה דבלא זה שורת הדין נותן דיירא מת"ח כדביארנו ואינו מן הצורך כלל להשמיענו זאת דודאי ירא ממנו ויאהב אותו אכן ר"ע שפיר דרש דאיתא דאמר ר"ע כשהייתי ע"ה וראיתי ת"ח אמרתי אנשכנו כחמור ומוכח דע"ה אינו אוהב לת"ח כלל ושפיר דרש את ה' אלהיך לרבות תלמידי חכמים והיינו דקאמר כאן את ה' אלהיך היינו אפי' לת"ח תאהבו:

ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. נראה דהענין הוא דפרשה זו אינו משתעי כלל בצדיקים גמורים רק בבינונים והצדיקים כשמתפללים הם מסירין את לב האבן מבשרם היינו שמסלקים היצר הרע לגמרי באותה שעה שמתפללים אבל בינונים אינו כך רק אפי' בתפלה היצה"ר ג"כ עמהם ולכך כתיב בפרשה שלפניה דהיינו בשמע ישראל בכל לבבך דכתיב ואהבת ולא לעבדו דעבודה בלב היא תפלה ומירי בצדיקים גמורים אבל כאן דכתיב ולעבדו דהיא תפלה מירי בבינונים כתיב ולעבדו בכל לבבכם שיסלקו היצה"ר לגמרי בשעת תפלתם:

פסוק יד

ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. ונראה דהבארבנאל מפרש דמוכרח לומר דהכתוב משתעי בבינונים ולא בצדיקים גמורים והענין הוא דקצירת הדגן ואסיפתו הוא בניסן דשמואל אמר לישראל הלא קציר חטים היום והמעשה הזאת היה בפסח ואסיפת התירוש היא בתמוז דכתיב בתורה והימים ימי בכורי ענבים והוא היה בתמוז והיצהר הוא בתשרי ונס גדול היה זה שיתקבצו ויאספו הכל ביחד ובזמן אחד:

ונתתי מטר ארצכם בעתו. נראה לבאר דבפרשת בחוקותי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם וכאן כתיב מטר ארצכם רק רבותא גדולה היא דבפרשת בחוקותי פרש"י בעתם בלילי שבתות ובלילי רביעית וכאן ג"כ כתיב בעתו רק דמטבע לא היה כך לירד בלילי שבתות ובלילי רביעית דוקא דמטר הארץ בא מן הטבע דליחות גדולות הן בארץ ולמעלה מן הארץ חום גדול ואש מתלקחת וע"י כן יבשת הארץ והליחות שבארץ נמשכת למעלה ולכך מרגלא בפומי דאינשי דלאחר חום גדול יבוא מטר מטעם דביארנו דלאחר החמימה נתיבש הליחות מן הארץ ונמשכת למעלה וכשיתגבר הליחות למעלה מאוד הגשם בא בתוקף וזהו מדרך הטבע ולא הוי ליה לירד דוקא בלילי שבתות ובלילי רביעית ואעפ"כ הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו שלא יתבטלו העם ממלאכתן מעציר אותם עד לילות הנ"ל ושולח אותם בזמנם:

ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ואח"כ ונתתי עשב בשדך. נראה דסביב לירושלים היה רוע מזל לגשמים וא"א כלל לזרוע דגן ואח"כ עשב כי הגשם אינו מספיק ולכך הוצרכו לזרוע על קצת שדות דגן ועל קצת שדות זרעים ודשאים לבהמות וז"ש הכתוב ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ואח"כ ונתתי עשב בשדך לבהמתך שהגשם יהיה מספקת כ"כ, באופן אחר. נראה ולדייק הלשון שלאחריו ואכלת ושבעת דאיתא באלכסנדר מוקדן שאמרו לו יש לכם מטר ואמר אין אית לכון בעירא ואמר אין אמרו היינו דאהני לכון דבשבילם בא המטר וזהו הענין באם ישראל אינם צדיקים המטר בא בשביל הבהמות

וז"ש הכתוב ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ואח"כ ונתתי עשב בשדך לבהמתך ומוכח דהמטר אינו בא בשביל הבהמות דאם בא בשביל הבהמות הוי כמצפה והעולם חשוך בעדו ואוכל ואינו שובע אבל באמת עתה דמוכח דלא בא בשביל הבהמות רק בזכות עצמם אשר טובים הם בעיני ה' ושפיר אמר ואכלת ושבעת:

פסוק טז

השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים. נראה לבאר דאיתא דבמצוה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה אבל בעבירה לא וזהו דוקא בכל עבירות חוץ מעכו"ם שהקב"ה מצרף המחשבה אשר חשב למעשה ונראה לתת טעם דהנה היצר הרע יכול לפתות בן אדם אפי' בפעם ראשון ואין לו כח לאזור חיל מללחם קרב עם היצר הרע רק הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו אשר הוא משגיח עלינו עזרנו להכניע היצה"ר אבל אם ח"ו השכינה סרה מעלינו נשאר הבן אדם לבד ואין עוזר לימין ואין סועד לשמאל ואין לו על מי להשען ובאם שיחשוב האדם על עבודת כוכבים ומזלות השכינה סר ממנו ואין מי לעזרו ח"ו ובודאי החושב מחשבה סופו שיצא לתרבות רעה וזה שכתב פן יפתה לבבכם ונמצא השכינה סר מעליכם וזהו ודאי ועבדתם אלקים אחרים שיפתה אתכם היצה"ר מיד השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלקים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ואבדתם מהרה וגו' וכך הוא ביאור הכתוב דהנה הראשונים עבדו רק לחמה דהיא היתה משפיע על כל דבר חפץ אשר דעת ולב האדם נח בהן ולכך הקטירו לצבא השמים ונסכו והשתחוו להם כדי שישפיע בטוב על כל דבר ובבית שני היו מאמינים שהקב"ה הוא יחיד ומיוחד ועבדו לצבא השמים רק מהאי טעמא וז"ש ועצר את השמים ולא יהיה מטר שיעצור השפעת החמה וצבא השמים מלהשפיע דלכאורה הוא תמוה דלמה כתב וחרה אף ה' הוא מדת הרחמים וכי רחמים יעשה דין ח"ו רק. נראה דהענין הוא כך דזה רחמים דהקב"ה נפרע מן האדם בעוה"ז כדי שיבואו לעוה"ב בנקיות ובזיכוך הטוב ולכך כתיב ה' אבל אחאב וירבעם עבדו עבודת אלילים למרוד בה' אלקים חיים ולכך כעס הקב"ה עליהם ולכך אחאב אמר לאליהו האתה זה עוכר ישראל עד דעצר הטל ומטר זה שלש שנים ועל זה אמר אליהו לא עוכר ישראל אני אלא לטובת ישראל עשיתי זאת לפרוע מהם בעה"ז:

השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו'. דהיצה"ר מסיתך לעביד לצבא השמים בשביל כך לא יכול הקב"ה להשחיתך דאין הקדוש ברוך הוא נפרע אלא א"כ נפרע תחילה מאלקיהם דאיתא בגמרא שאל האי מין את רבי הלא אין הקב"ה נפרע מאומה אלא א"כ נפרע מאלקיהם תחילה ואני עבדתי לצבא השמים ואעפי"כ לא השחיתם אמר ליה וכי בשביל

שוטים יאבד הקב"ה את עולמו ולכך יסיתך לעבוד לצבא השמים ואינו יכול לכלותך וז"ש הכתוב השמרו לכם פן יפתה לבבכם שמסיתכם לעבוד לצבא השמים והוי כאלו כופר בעיקר אפי' עבדתם לאלקים אחרים היינו לצבא השמים ואפילו השחית להם הוי כאלו עבדתם עבודת כוכבים ומזלות:

פסוק יז

וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו'. ונראה דמצינו במחקרים דמימים קדמוני' היה שפע רב לחמה יותר מעת עתה דהיתה מאירה בזיו תוארה כמה אבנים ומרגליות טובות משא"כ לעת עתה ע"י דעבדו לעבודת אלילים לחמה ולמה הדבר דומה לזקן שכלו ימיו בטוב ותואר פניו הוא טוב למאוד ואינו חושב אותו לזקן דהרואה אותו חושבו שהוא עוד צעיר לימים כך הענין בחמה שנלקה אבל לא נראה וזהו ג"כ שהמטר בא על האילנות שיגדלו הפירות והשמש ממתיק אותם וז"ש ועצר את השמים ולא יהיה מטר דהיינו שלא יהיה מטר והחמה ג"כ לא יוכל להשפיע מכח דאין מטר ואין הפירות גדלים ואינה יכולה להמתיק הפירות ואם כן השתא נמי יכולים לפרוע על חטאתכם אשר עשו כי כבר נפרע מאלקיהם היינו החמה ולכך כתיב ואבדתם מהרה מעל הארץ אשר ה' נותן לכם ויש לדייק ה' הוא מדת הרחמים וכתוב כאן אצל פורענות ונראה דודאי היה היא ירושה מאבותינו הא דכתיב אשר ה' נותן לכם דמשמע דהיא ניתן לנו במתנה מאת ה' כבר כתבתי לעיל דארץ צבי שהיה מחזיק את מרובה שלא כטבע הוא במתנה מה' ושפיר הוא רחמים שאבדתם מעל האדמה אשר ה' נותן לכם היינו במה שמחזקת את המרובה אבל מ"מ א"י נשאר בירושה לנו כמקדם שזה הוא רחמנותו:

פסוק כב

כי אם שמור תשמרו את כל המצוה הזאת וגו' וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם. נראה לבאר דעשו יש לו רגלים ישרים וחזקים הואיל שהלך בשמחה לצוד ציד להביא חיות ועופות והוא רק כבד את אביו ולכך היה לו רגל ישרה בזכות זה אבל יעקב שהלך מאביו לפדן ארם ונתעכב בבית לבן ולא כיבד את אביו נחלשו רגליו מאוד ולא היה יכול לעמוד מפני עשו אחיו ולכך בפגעו המלאך ליעקב ויאבק עמו וירא כי לא יכול לו ויגע בכף יריכו היינו הרגל דאין בו כח וכדאמרו חז"ל דהמלאך הזה היה שרו של עשו ולכך כשפגע בירכו נחלש יעקב מפניו ולא היה יכול לעמוד נגדו כי זכות אביו תולה בו ולכך כתיב באיכה נתנני ה' בידי לא אוכל קום דיש לו זכות רגלים ובידי אין זה הזכות ולכך לא אוכל קום וז"ש הכתוב כי אם שמור תשמרון וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם בזכות אביו ולכך עצמו מכם כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה אע"פ דאין לכם כלל זכות רגלים כדביארנו אפ"ה כל מקום אשר תדרוך בו כף רגלכם לכם יהיה:

פסוק כה

לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה'. נראה דהענין הוא דזכות של עשו היה הכל דהיה מחניף לאביו בדברים רכים כדי לכבדו והיה יצחק חושב אותו לצדיק וישר בעיני ה' אבל באמת כאשר העביר פניו ממנו לא חשב כלל רק דברי רמאות ודברי עקש ופתלתול כדי לרמאות את אביו ואין לו זכות כלל רק במה שכיבד את אביו בפניו אבל מאחוריו אין לו זכות וז"ש לא יתיצב איש בפניכם היינו שיברחו מפניכם ויהיו מראים לכם עורף ואז פחדכם נופל עליהם כי מאחוריו אין להם זכות אבות היינו זכות כיבוד ויפלו בידכם:

פסוק כו

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה וגו' והקללה אם לא תשמעו וגו'. נראה לבאר דהנה המחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה רק בע"א וזה שא"ה ואת הברכה אשר תשמעו ר"ל אפילו אם תרצה רק לשמוע יבוא לכם הברכה כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אמנם בקללה אם לא תשמעו כשיעלה במחשבתכם לעבור פי ה' אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה רק דוקא בעבודת כו"ם היינו ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם או נראה דהנה שכר מצוה בהאי עלמא ליכא והטעם דיפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עולם הזה וא"כ לא יספיקו כל טובות עניני עולם הזה לשכר מצוה אבל העונש על העבירות משלם הקב"ה בעוה"ז וזה חסדי ה' דאם הקב"ה יתן עונש בעוה"ב יהיה אין קץ להעונש אכן שכר מצוה משלם הקב"ה בעה"ב דאין קץ וסוף דיפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא ואולם הא דמצינו שיש עושר וכבוד לצדיקים גם בעולם הזה רק זהו כמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים וז"ל מה שאנו מצפים ומקוים לימות המשיח זה אינו מטעם שכל הנביאים נתנבאו שיהיה לנו אז עושר וכבוד כמ"ש ושמתי כדכד שמשותיך וכל גבוליך לאבני חפץ וכדומה דברי עוה"ז ועל זה נהיה ח"ו זמן ארוך בגלות רק עיקר הקוי' הוא שאנו יכולין להשיג השלמות כי אין אדם יכול להתפלל בכוונה אם אין לאיש דגן ותירוש למצוא טרף לביתו וכדומה וכן מצינו עתה שהקב"ה משפיע שפע טוב כדי להשיג השלימות ובאמת זהו אינו שכרו כי שכרו הוא עיקר לעוה"ב ועונש של עבירה הקב"ה משלם עיקר עונשו בעה"ז מטעם הנ"ל וזהו ראה אנכי וגו' ברכה זהו שכר וקללה זה העונש וחילוק זה יש ביניהם את הברכה השכר שיותן לך בעה"ז זהו לאו שכר מצוה רק אשר תשמע כדי להשיג עי"ז השלימות אכן את הקללה שהוא העונש על העבירה כמ"ש ללכת אחרי אלהים אחרים אז משלם את העונש על עבירה ע"י הקללה שבא עליו. או נראה דהנה כל המפרשים הקשו הא איתא בגמרא דכל דבר שיצא מפי

הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר מנ"ל ממשה ולפי"ז האיך התנה בכאן את הברכה אשר תשמעו והקללה אם לא תשמעו הא אינו חוזר מטובה אפי' על תנאי ונ"ל דהנה גבי יעקב אמר הקב"ה ושמרתיך בכל אשר תלך ואעפ"כ ויירא יעקב מתירא היה שמא יגרום החטא ומה יעקב שלא התנה הקב"ה רק אמר סתם הנה אנכי עמך ואעפ"כ מתירא ומכ"ש היכא דהתנה הקב"ה על הברכה אם תשמעו והקללה אם לא תשמעו אך עדיין הקושיא במקומה עומדת האיך התנה הא אין הקב"ה חוזר מטובה אך באמת דבר היוצא מפי הקב"ה לא ישוב ריקם נאום ה' רק הקב"ה מוציא הדיבור לטובה אך השינוי בא מצד המקבל אם הוא טוב הדיבור ג"כ בא אליו לטובה אם הוא רע אז הדיבור ג"כ בא אליו לרעה וז"ש ראה אנכי נותן לפניכם ברכה וקללה בדיבור אחד ויש בו ברכה וקללה דיש בידך לשנות דיבורי לטובה גם לרעה כי מצד המקבל נעשה הטוב או הרע וזהו את הברכה אשר תשמעו אבל הקללה אם לא תשמעו ר"ל דהקללה נעשה ח"ו ממילא. ועוד נראה לבאר דהנה כתיב לעיל פרשת ואלה הדברים בעשתי עשר חודש והוא שבט באחד לחודש דיבר משה וגו' הואיל משה באר התורה הזאת לאמר נמצא דבאחד בשבט אמר לישראל כל דברי מוסר ותוכחה של משנה תורה גם ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ומשה מת בז' באדר של אחריו וז' באדר היה באותו זמן בשבת כידוע נמצא ר"ח אדר באחד בשבת ור"ח שבט שלפניו בשבת ושבת לישראל הוא סם חיים ולאה"ע הוא סמא דמותא כמאמר חז"ל עכו"ם ששבת חייב מיתה נמצא ע"י שבת בא לו מיתה וממילא הוא סם המות ולזה הוא אומר ראה אנכי נותן לפניכם היום דייקא בשבת ברכה וקללה הברכה היא לנו אם שמוע בשבת סם חיים והקללה אם לא תשמעו ר"ל וסרתם מן הדרך נמצא ח"ו אתם כמוהם וגם לכם הוא ח"ו סמא דמותא:

פסוק כט

והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו' ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל הלא המה בעבר הירדן. וגם למטה כתיב אצל י"ב אבנים שנכתבו עליהם התורה היה בהר עיבל ונראה הטעם דא"י אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד והר גריזים היה בדרום והר עיבל בצפון ולכך גם שם עושר וכבוד כמ"ש מצפון זהב יאתה אכן שלימות התורה בשלא נחשוב על העושר וכבוד כי עושר וכבוד בעוה"ז ראוי הוא לאה"ע ולכך נקראו אה"ע בשם צפון כמ"ש הנני קורא לכל משפחות הצפוני כי הם רודפים אחר העושר והכבוד ולכך מצפון תפתח הרעה היינו אה"ע הנקראים צפון ולכך מבטיח הכתוב על העתיד ואת הצפוני ארחיק מעליכם וזהו הרוצה להחכים ידרים כי דרום שם הוא ארץ לא זרועה ולכך נקרא דרום בשם נגב לשון יבש מכל והרוצה להעשיר יצפין

כי מצפון זהב יאתה ואפ"ה ונתת את הברכה על הר גריזים והוא מן שורש גזירה ל' חתוכה מכל ואת הקללה על הר עיבל שורש ל' עב ולזה קאמר הכתוב מי אלה כעב תעופנה אעפ"י שמצפון זהב יאתה אפ"ה ונתת את הקללה על הר עיבל והטעם הלא המה בעבר הירדן שאינו שולט שם מזל נמצא אינו תלוי במזל. או נראה דהנה רש"י באיכה פירש מפני מה הקדים פ"א לעי"ן על דאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם שכך פירושו דהנה אם אנו שומעין רק התורה ככתובה יהיה נראה לנו כמו סיפורי מעשיות אכן ברוב סודותיה אין קץ להשיגה והנה אם הקב"ה נתן התורה עם סודותיה הרמים והגבוהים אין אדם היה יכול להסתכל בה כמו מי שמסתכל בחמה שעיניו כהות ולכך ניתנה מכוסה כי תורה שבכתב היא מלבוש ונרתק לסודותיה כדי שיוכל האדם להסתכל בה כי תורה הוא סוד וסוד הוא מנין עי"ן ויי"ן ג"כ מנין עי"ן משנכנס יין יצא סוד מטעם הנ"ל רק הסודות משיגים אותם בני עליה בעין השכלי ולכך קאמר הזוהר דל' תחזה הוא פירושו השגה בעין שכלי ולכך אם אנו ח"ו חושבים שהוא רק תורה שבכתב שנאמרה רק בפה ולא סודותיה המושגים בעין שכלי דהיה נראה ח"ו כמו סיפור מעשה ומזה בא ח"ו עיקר הכפירה וזהו מרמז רש"י שאמרו בפיהם דייקא רק תורה שבכתב מה שלא ראו בעיניהם פירוש סודות התורה בעין השכלי ותורה נקראת תליתאי כמ"ש בריך רחמנא דיהיב לן אורייתא תליתאי וזהו ונתת את הברכה על הר גריזים אותיות ג' רזים והקללה על הר עיבל אותיות בלי עין שלא היו משיגין בעין השכלי או נראה דיש במדינות אונדיא אומות שחושבים שפועל טוב אינו פועל רע דהקב"ה הוא פועל טוב אבל אינו פועל רע אכן מוכח מיציאת מצרים שהקב"ה פועל ג"כ רע כי ביציאת מצרים קרע לישראל את הים לגזרים והמצריים טבעו בים כמ"ש תבלעמו ארץ א"כ הוא פועל טו"ר וזהו את הברכה על הר גריזים תיבת גזרים וקללה על הר עיבל אותיות יבל"ע ומזה מוכח שהקב"ה פועל טו"ר. או נראה דהנה הרמב"ן על התורה פירש הר גריזים והר עיבל בגימט' ערבנים שנכנסו כאן בערבות ולזה קאמר הפסוק הלא המה בעבר הירדן כי לאחר שעברו הירדן נכנסו בערבות וז"ש היושב בערבה ולפירוש הראשון שכתבתי שהרים אלו מסולקים מן המזל קא מרמז קרא אחרי דרך מבוא השמש כי השמש מכונה בכלל המזלות ואמר מול הגלגל ששם ראו שמסולקים מן המזל ע"י דם מילה כמ"ש היום גלותי וגו' וגם דא"א קודם שנימול היה תחת המזל אכן משנימול א"ל הקב"ה צא מאצטגנינות שלך וכו' ואברהם מל א"ע באלוני ממרא וזהו אצל אלוני ממרא:

פסוק לא

כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ וגו' וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים וגו'. נראה לפרש כי שבע שנים שכבשו וז' שחלקו היה מותר להם לאכול אפי' קדלי דחזירא וכן פסק הרמב"ם דבמלחמה מותר לאכול אפי' נבילות וטריפות אכן לאחר י"ד שנים הנ"ל היה אסור להם נמצא מקודם כיבוש וחלוקה א"א לשמור החוקים אכן כי אתם עוברים וירשתם וישבתם היינו לאחר כיבוש וחלוקה אז ושמרתם לעשות את כל החוקים. או. נראה כי אתם עוברים את הירדן לבוא לרשת וגו' ושמרתם לעשות את כל החוקים קאי אקרא למטה אלה החוקים אשר תשמרון לעשות בארץ אבד תאבדון את כל המקומות וגו' דהנה איתא בגמרא דאשירה דמשה לא מהני ביטול רק אבד תאבדון ותקשי למה לא מהני ביטול דע"א הא קיי"ל עובד אלילים מבטל ע"א שלו רק י"ל דקיי"ל דע"א של ישראל לא מהני ליה ביטול וכיון שהלכו בא"י תיכף קנאוהו נמצא הוי ע"א של ישראל ולא מהני ליה ביטול וז"ש כי אתם עוברים את הירדן דייקא ותיכף וירשתם וישבתם ולכן ושמרתם לעשות את כל החוקים היינו אבד תאבדון כי הוי ע"א של ישראל או. נראה לפרש כי אתם עוברים וגו' ושמרתם לעשות וגו' אבד תאבדון וגו' דהנה אם דור המדבר היו נכנסין לא"י היה ודאי מרע"ה נכנס עמהם לא"י נמצא גם עמוד הענן היה הולך לפניהם ועמוד הענן משוה ההרים נמצא שלא היו יכולים אז לאבד אלהיהם אשר על ההרים כי לא יהיה הרים כלל וז"ש כי אתם עוברים את הירדן ולא דור המדבר ממילא גם משה לא יכנוס לא"י ולא היה עמוד הענן משוה את ההרים כי משמת משה פסק עמוד הענן נמצא שיש הרים בא"י שאה"ע עובדים שם לאלהיהן ולכן ושמרת לעשות אבד תאבדון ודוק:

פרק יב

פסוק א

אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות וגו' כל הימים אשר אתם חיים על האדמה. יש לפרש דהנה קי"ל דאין נכון להוסיף לעשות הרחקה על התורה כי כל המוסיף דבר מותר גורע אכן קי"ל דבע"ת צריך להרחיק מן הקצה אל הקצה האחרון ויוסיף גדרים וסייגים והרחקות שלא יבוא עוד לידי עבירה והנה בשאר ע"א באמת היה די בביטול אך מפני שחטאו בע"א דפעור נמצא כדי שלא יחזרו ח"ו לסורם הוצרכו לאבד תאבדון וזה מה שמדייק בקרא כל הימים אשר אתם חיים דייקא ואתם החוטאים לכך אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים וגו' כי הבע"ת צריך לעשות תשובה באותו מקום כי באותו מקום שחטא נברא שם מזיק ולכך צריך ג"כ בעשיית תשובה

באותו מקום כדי להרוג המזיק ולזה כל המקומות אשר עבדו שם הגוים ואתם בע"ת ולכן אבד תאבדון:

פסוק ג

ונתצתם את מזבחותם וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם כי אם אל המקום וגו' לשכנו תדרשו ובאת שמה. נראה לפרש דאיתא בספרי לשכנו תדרשו עפ"י נביא. נראה כוונתו שלא תעלה על דעתיכם אחרי שהקב"ה אמר אל המקום אשר יבחר באם תבואו לא"י ותראו הרים גבוהים הרבה ואינכם יודעים איזה ההר אשר בחר בו ה' ותבנו מזבח על ראש אחד מהרים ואם תראו שאין כאן השראת השכינה תהרסו אותו וכן על ההר השני עד שיראה לכם הר שבחר בו ה' לכן צוה ונתצתם את מזבחותם ולא תעשו כן ג"כ עד שתראה לכם הר שבחר בו ה' לנתוץ את המזבחות שבניתם מקודם כי אין נכון לעשות כן כי אם לשכנו תדרשו עפ"י נביא יאמר לכם ההר ואז תבנו עליו מזבח. או. נראה פירושו דאיתא בגמרא לא תעשון כן לה' אלהיכם אזהרה למוחק את השם ואזהרה לנותץ אבן מן המזבח אמר ר"י וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא יגרמו עונותיהם וכו' וקשה דלכאורה דברי ר"י אינם עולים יפה הלא כל התורה כולה כך היה דצוה שלא לעבוד ע"א נמי יקשה וכי תעלה על דעתך אלא ודאי דלכך צותה תורה שלא תעלה על דעתך נמצא מה מקשה ר"י ועוד דהנה הנביא צוח באמת ואת מזבחותיך הרסו ועוד למה מקשה ר"י נמי על מחיקת ה' וכי תעלה על דעתך אלא ודאי צוה שלא יעלה על דעתך ומה מקשה על אזהרת נתיצת מזבחות וכי תעלה על דעתך אכן. נראה דפירושו כך הוא דאיתא בגמרא כל מה דאסר לן רחמנא שרא לן כנגדו וחשיב שם כולם וקשה הא לצוות הש"י לא מצינו היתר בשום מקום שכנגדו בתורה אך מצינו גם בתורה היתר נגד איסור היינו בפרשת סוטה שמוחקים הפרשה עם השמות אבל לנתיצות המזבח לא מצינו היתר בתורה וזהו מכוון בדברי ר"י לא תעשון כן לה' אלהיכם אזהרה למוחק את השם ולנתיצת המזבח וכי תעלה על דעתך וכו' בשלמא מחיקת ה' מצינו היתר בפרשת סוטה ועל זה אמר הכתוב שפיר לא תעשון כן למחוק השם כי אם אל המקום אשר יבחר שם מותר מחיקת ה' בפרשת סוטה אבל לנתיצת המזבח היכן מצינו היתר בשום מקום וזה מרמז ר"י בלשונו וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות שיהי' היתר לנתיצה שיהיה שייך פסוק של אחריו כי אם אל המקום ולזה קאמר ר"י שבאמת אינו קאי על נתיצת מזבח רק שלא תגרמו:

פסוק ה

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו. נראה דרצונו לומר דלא יהיה לכל שבט מקדש בפני עצמו רק בחלקו של שבט

א' יבנה בהמ"ק וי"א שבטים היה חלקם ג"כ בו כי לכל שבט היה שם של י"ה החנוכי הפלואי וי"א שבטים י"א שהוא במספר ו"ה ובזה נשלם שם הוי"ה ב"ה וזה שאמר מכל שבטיכם והטעם לשום את שמו שם דייקא או י"ל דהנה עכו"ם עושין ע"א שלהם על ההרים כדי באם אחד בא מארץ רחוקה היה רואה מרחוק הע"א והלך בדרכה משא"כ במקדש היה סימן אחר כמ"ש רש"י בחומש ענן קשור עליו ומזה היו יודעין שכאן מקום המקדש וזה שאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם לבנות מקדש שלכם בראש ההרים רק אל המקום אשר יבחר ה' כי לשכנו תדרשו ובאת שמה באם שתראה ענן קשור עליו תדע שזהו מקום מקדשו עוד י"ל טעם דלא היה מקדש בראש ההרים כי כל דבר פרהסיא יש בו שליטת עין הרע דלכך נשתברו לוחות הראשונות כידוע אבל לע"ל יהיה נכון הר בית ה' בראש ההרים מטעם דלא יהיה עה"ר שולט בארץ או יש לפרש לשכנו תדרשו ובאת שמה הנה ארץ ישראל היא ת' פרסה על ת' פרסה והאיך היו ישראל יכולין להביא קרבנותיהן כי רחוק הדרך מאוד רק באמת כשהיה רק בדעתם לילך לירושלים היה להם מיד קפיצת הארץ וז"ש לשכנו תדרשו ר"ל כשתדרשו רק לשכנו היינו שיהיה רק בדעתכם לילך לירושלים תיכף מיד ובאת שמה כי יהיה לך קפיצת הדרך ודו"ק:

פסוק ז

ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם וגו'. הנה לא כתיב אלהים בפרשה זו שלא ליתן פ"פ לבעל דין לחלוק כי מדת הדין אמר נפש החוטאת תמות אכן מדה"ר אמר יביא קרבן ויכפר והנה הזוהר כתב עבדו את ה' ביראה דחילא ורחימא אכן אהבה ואהבת את ה' אלהיך והנה לפני מדה"ד אין שייכות לאכול רק לפני מדה"ר וזהו ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם דייקא ולמה יהיה האכילה כדי שתשרה השכינה מתוך השמחה ואין שמחה אלא בבשר וזהו ושמחת:

פסוק ח

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וגו'. וקשה הא במדבר נמי היו מקיימין את התורה רק י"ל דהנה כל זמן המשכן לפעמים כשהיו נוסעין עם המשכן איזה שבועות והורידו המשכן נמצא היה אי אפשר להם לאכול רק שחוטי חוץ ובאמת היו שוחטים ואוכלין אבל בשילה או בהמ"ק שהיה עומד במקום אחד ולא נסעו כלל לא היו רשאים לאכול שחוטי חוץ וז"ש לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום כי לא באתם עד עתה אל המנוחה זו שילה ואל הנחלה זו ירושלים ויש לתת טעם למה מכונה ירושלים בשם נחלה דהנה עפר אתה ואל עפר תשוב מטעם דאדם נברא מעפר כשחטא תבוא אמו ותקנח צואת בנה אמו היא עפר ואין המקום מכפר כמו מקום המזבח שמשם נברא אדה"ר וזאת העפר מכפרת עליו

ומטהר אותו מעונותיו כנחל שמעלה האדם מטומאה לטהרה לכן יכונה ירושלים בשם נחלה לשון נחל:

פסוק י

ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח. ומקשים המפרשים פשיטא כיון שהניח מכל אויביכם שישבתם בטח אך נראה לבאר דהנה אע"פ שיש שלום בין ישראל לאומות פעמים אין שלום בין ישראל בין אחד לחבירו ושונאים זה את זה בלב ואיתא ונתן ה' לך לב רגז בבבל כתיב אבל לא בא"י כדאיתא במעשה במס' נדרים שהיו כועסים זה על זה עד שלא עברו את הירדן וז"ש ועברתם את הירדן ואז לא יהיה לב רגז והניח לכם, מכל אויביכם מהאומות וגם וישבתם בטח ר"ל שיהיה שלום בין אחד לחבירו יהודה לא יצור באפרים ואפרים לא יצור יהודה במהרה בימינו אמן:

פסוק יא

והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיכם וגו'. נראה דנסמך למעלה על הפסוק והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח דיש לתת טעם על דישראל לא היו מחויבין לבנות בית הבחירה עד אחר ירושה וישיבה רק. נראה דבאמת היה זה ענין גדול להניח הבית והרכוש ולילך למרחוק לירושלים רק הבטיח לנו המקום לא יחמוד איש ארצך כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין ואמרו אף בחזרה דכתיב ופנית בבוקר וגו' אך אמרו במקום דשכיח הזיקא לא אמרינן דשלוחי מצוה אינם נזוקין ולכך בעת מלחמה דשכיח הזיקא אי אפשר לבנות בית המקדש לעלות לרגל פן יבוזו זרים חילו כי שכיח הזיקא אמנם כאשר תנוח מכל אויב א"כ לא שכיח הזיקא ותוכל לעלות לרגל כי אז שלוחי מצוה אינם ניזוקין לכך תבנה אז בית הבחירה לעבוד שם לה':

לשכן שמו שם וגו'. לעיל כתיב לשום שמו שם ופירש רש"י דלעיל מיירי במשכן שילה וכאן מיירי בבית עולמים והא דשינה הלשון נראה הפירוש לשכן קרוי על שם משכן שנתמשכן דהא כשהחריב הקב"ה את בית המקדש נתמשכן אזי חצי השם שלו לבנות את בית הבחירה ולכך בזמן הזה אין משתמשין רק בחצי שם היינו שם י"ה אבל ו"ה נתמשכן עד שיבנה בית מקדשנו במהרה בימינו ואז יהיה השם שלם כבתחלה וא"כ הוי לשכן שמו עבור השם דהיינו לבנות בית הבחירה אבל לעיל מיירי במשכן שילה דלא שייך זה כלל לכך כתיב לשום שמו:

וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה'. נראה לבאר דאית' בגמר' אמר ר' ישמעאל לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה ויש להבין הא איתא בגמר' כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת ור"י בלתי ספק שהיה עוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת

ולמה עלה על דעתו להקריב דווקא קרבן ממש ועוד למה דייק שמינה דווקא מה לי אם שמינה אם רזה הוא לרצון לפני ה' ונראה דאיתא בגמר' דרגילין היו לומר בימי הקדמונים קודם הלימוד איזה מילת' דבדיחות' ולבאר דרך הלצה ליתן טעם לזה דאמרו חז"ל שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד כי לפי קדושת ישראל אסור להם לשוח שיחת חולין כלל אבל באמת מפני מה תיקנו לשוח מילתא דבדיחות' קודם הלימוד רק דאית' דבכל המצות תיקנו חכמים ליתן חלק לסם שלא יקטרג על ישראל ולכך בתפילין תיקנו שיהיו השערות מגולין קצת והנה בלימוד אין לס"א חלק בה כלל ולכך תיקנו לומר איזה מילתא דבדיחות' קודם הלימוד וזה שאמר ר' ישמעאל לכשיבנה בית המקדש אבי' חטאת שמינה דבאכילה זו באמת יש כח קצת לס"א ולכך לא רצה לעסוק בתורת חטאת כי מה חלק יגיע לס"א ממנו רק בחטאת מעליא שזה נאכל לכהנים ועתה אבאר הפסוק דלעיל בפסוק דאיירי במשכן שילה לא כתיב כלל וכל מבחר נדריכם רק כ"א דמיירי בבית עולמים דהנה ידוע מה שכתבו חכמי הפילוסופים שבשר שמינה ממהר יותר להסריח מבשר כחוש ואיתא במפרשים דמבחר היינו בשר שמן ואיתא בפרקי אבות דאחד מעשרה ניסים שנעשו לאבותינו לבהמ"ק הוא שלא הסריח בשר הקודש מעולם ולכך לעיל קאי על משכן שילה דאם יקריבו מבחר שהוא בשר שמן יסריח דבמשכן שילה לא היה זה הנס כלל ולכך באמת היו מקריבין בהמות כחושות אבל כאן דמשתעי קרא בבית עולמים ובאמת היו יכולין להקריב אפי' בשר שמן ולכך כתיב כל מבחר נדריכם היינו בהמות שמינות וטובות:

פסוק יב

ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו' והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם. הטעם שבחר בירושלים כי איך ישמח הלוי אתך שאתה תשב בביתך והוא רק כאורח ואיך יהיה שוה בשמחה אתך ולכך בהילוכך לירושלים הכל אורחים כעם ככהן כלוי א"כ אין נפשו עגומה הואיל היותו אורח כי שם כולם אורחים וגרים וא"כ השמחה שלימה ואין נפשו דואגת עליו כלל. השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה הנה יש לפרש כי ודאי מתחלה תבחר בהר המוריה כי בטוח אתה ששם משכן אלהים אמנם אם תראה שאם בהר אחר בחר ה' לשום אות ומופת כמו בהר הכרמל בימי אליהו שירד שם אש מן השמים היש שער השמים יותר מזה ותאמר גם בזה אעלה זבח כי רואה אני ששם מקום שכינה ושם נתקבל ברצון זבחי אלהים וקאמר השמר לך כי זה היה חוץ לגדר אבל לעולם השכינה בחר בציון ובירושלים גם כבר כתבתי כי נימוסיהם על ההרים הרמים כדי שיכירו מרחוק מקום עבודת אלילים שלהם וגם יראו תמיד העבודת

אלילים בכל מקום שהולכים ויתקע עבודתם בלבם מבלי פנות וא"כ גם אתה תחשוב כן ולכן תחשוב להעלות עולתיך במקום אשר תראה דייקא במקום גבוה שתראה אותו תמיד ויהיה תמיד מזבחך לזכרון בלבך והזהירה התורה על זה. באופן אחר נראה לפרש כי במשכן שילה קדשים נאכלים בכל מקום קדשים נאכלים בכל הרואה וגם בירושלים לולי החומה היו הקדשים נאכלים בכל הרואה כמ"ש התוס' בשבועות פרק ב' וא"כ תחשוב כיון שהורשה לאכול שם קדשים ש"מ שהוא מקום קדוש א"כ אף קרבן אקריב באותו מקום לכ"א כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך וגו' ולא בהר הכרמל שהוא משבט אחר ולא מבנימין וגם בכל הרואה הוא משבט אחר ולא מבנימין כי רצועה יוצאה מיהודה לבנימין וגם בחר ה' בבנימין היותו קטנו של שבטים כי ה' מאס בגדולים ולכך לא בחר ה' בהרים הרמים ולא בראש ההר רק בין כתיפיו שכן לענוה ונמיכת רוח וא"כ אין לך לבחור הרים הרמים הנראים כי בחר ה' בקטנים וצנועה ומכוסה ולצנועים חכמה והבן וזה ביאור הכתוב דאמר שמואל לשאול אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ר"ל דלא תהא קטן בעיניך במה שאתה מצעיר שבשבטים אדרבה ראש שבטי ישראל אתה דזה גודל ענותנותו של הקב"ה. רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר נראה לבאר דאיתא בגמר' אמר ר"ח אנא בעניותי לא אכלי ירקא ובעשירותי לא אכלי ירקא בעניותי לא משום דגריר טפי ובעשירותי לא משום דבאתר' דליעול ירקא ליעול בשרא וכוורא ולהבין לתת טעם לדבר וכי ר"י היה רעבתן כל כך למלא כריסו דוקא בבישר' וכוורא רק הענין הוא כך דהנה ארבע יסודות המה והם דומם צומח חי ומדבר הוא השומר מצות ה' ואם לא שמר מצות ה' כראוי אזי צריך עוד להתגולל בעולם השפל רק לפי מדרגת הנשמה הוא מתגולל אם הוא מדרגה קצת אזי מתגולל בחיה או בהמה ואם הוא במדריגה שפילה מתגולל בדומם או למעלה מזו בצומח וכמה צער גדול יש לו והנה ידוע דאם בא גלגול רע לאדם לא די שאינו מתקן הגלגול כי הגלגול רע למאוד ואינו יכול לתקנו אולם דאפי' הגלגול מקלקל אותו ומפתהו לסור מדרך הטוב לדרך עקש ופתלתול וז"ש ר"ח באתרא דליעול ירקא דאין בו גלגול טוב ויכול ח"ו לקלקל אותו ליעול בשרא וכוורא דהוא גלגול טוב וז"ש הכתוב רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר בשר דייקא שהוא יותר טוב לנשמתך ונפשך מאכילת ירק:

פסוק טו

הטמא והטהור יחדיו יאכלנו כצבי וכאיל. נראה לבאר דאית' בגמר' דבמדבר היה אסור להם בשר תאוה אלא שלמים רק הטמא דלא היה רשאי להקריב שלמים בטומאתו והיה מוכרח לאכול בשר תאוה והחיות היה מותר אף לטהורים כי א"א כלל בהקרבה וזה פי'

הפסוק הטמא והטהור יחדיו יאכלנו שהטמא מותר בבשר תאוה כמו שהטהור מותר בבשר תאוה כצבי וכאיל שא"א בהקרבה:

פסוק טז

רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים. נראה לבאר סמיכת הכתוב דלא תאמר איך יאכל טמא וטהור הא יטמא אוכלין וישראל אכלו חולין בטהרה וא"כ ה"א דמותר לאכול דם וא"כ אינו מכשיר דה"א דהוי כמו מוהל של בשר ומי פירות דאין מכשירין לזה קאמר דלא כן הוא רק הדם לא תאכלו:

על הארץ תשפכנו כמים. דהנה יש אומה במדינות אנדיאן שחשבו דיש בבהמה נפש מעליא ובאם הבהמה מתה אזי קוברים הדם ותרצה ג"כ לעשות כמותם ולכך הזהירה התורה על הארץ תשפכנו כמים:

פסוק יז

לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' ותרומת ידך כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. נראה לבאר דשער היינו מקום מושב זקנים וסנהדרי עיר כדכתיב ועלתה יבמתו השערה ודרשינן ויאכלו זבחים לפני אלהים דכל האוכל בסעודה שת"ח מסיב בו כאילו אכל לפני אלהים כי שם השכינה שורה א"כ יעלה בדעתך לאכול שם והוי כאוכל בבהמ"ק קמ"ל דלא ולכך נאמר תרומת ידך אלו בכורים דאמרי' כל המביא דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים א"כ ס"ד לאכול בצירוף זקני עיר בכורים וקאמר הטעם כי לפני ה' אלהיך תאכלנו כי שם אצל ת"ח כתיב לפני אלהים אבל לא שם הויה כי שמו העצם כביכול אינו שורה רק בבית המקדש והקרבנות הם כולם לשם העצם כידוע ולכך אין לך לאכול רק בבהמ"ק כי שם העצם שם הויה שורה:

פסוק יח

אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני ה' אלהיך בכל משלח ידיך. דהנה אם האדם רואה תדיר על מי שהוא שפל ממנו בודאי הוא שמח בחלקו אבל אם רואה תדיר ונותן עיניו בעשירים גדולים באמת יש לו צער וחומד ממון של חבירו כי רוצה ג"כ להיות עשיר כמותם וזהו ביאור הכתוב אתה ובנך ובתך ואמתך והלוי וא"כ אם אתה תראה באלו שאינם חשובים כ"כ ויכולתך יותר מהם ובודאי ושמחת לפני ה' אלהיך בכל משלח ידיך כפי אשר יתן לך הבורא ותשמח בו:

פסוק יט

השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך. נראה לבאר דאלו תטעון אלו היה ללוי חלק בא"י לא היה לו רק חלק י"ב ועכשיו מקבל תרומה ומעשר וכדומה מלבד מ"ח ערים שניתנו לו ועוד תטעון דבשבט לוי כתיב יורו משפטיך ליעקב וכל המורה משבט

לוי קאתו וא"כ תאמר בלבבך דהדיין אינו רשאי לקבל מתנות ואיך אתן לו מאומה ולכך הזהירה התורה השמר לך פן תעזוב את הלוי ולמה באמת מותר לתת ללוי ולכך אמר כל ימיך על אדמתך כי שלו הוא ומן הראוי לו דהנה על אדמתו אתה יושב כי אין לו חלק בארץ וזהו שדייק כל ימיך על אדמתך כי הקב"ה נתן לו זה עבור אדמתו:

פסוק כ

כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר. נראה לבאר דאיתא שאלו לחכמים ולא פירשוהו ולנביאים ולא פירשוהו היינו על מה אבדה הארץ ולא ידעו הכל לפרש הדבר עד שהקב"ה בעצמו אמר על עזבם את תורתי ולהבין למה באמת לא ידעו וכי לא קראו ק"ש פעמים בכל יום דכתיב פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה וגו' רק. נראה דודאי ידעו דבשביל זה גלינו בעו"ה מארצנו על שהיינו מורדים בה' אלהינו ולא אבו בדרכיו הלוך ולשמוע בתורתו רק ידוע דא"י נקרא ארץ צבי מה צבי עורו מחזיק את בשרו אף א"י מחזקת את היושבים בה רק לאחר שמרינו ופשענו וגלינו נתכוצה א"י ג"כ וזה היה שאלתם על מה אבדה הארץ ארץ דייקא דהא היא אינה חוטאת כלום ועל מה נענשה ויאמר ה' על עזבם את תורתי דידוע דהתורה ארוכה מארץ מדה ומקוצר המשיג בקושי גדול יש להשיגה אך אם יהגה בו תמיד אז מביט בשכלו ומתרחב עד מאוד וזה בזה תליא אם אנו לומדים תורה ומתרחבת אצלנו אז א"י ג"כ מתרחבת אבל אם אינם עוסקים בתורה היא מתקצרת וזה שאמר הקב"ה על אשר עזבו את תורתי וא"כ התורה הוא קטן בערכו ולכך אבדה הארץ צבי ג"כ והנה מצינו בגמר' ששאל אחד מחבירו דבר בדבר הלכה ולא ידע להשיבו ולמחר שאל לו אותו הדבר עוד הפעם והשיבוהו כהוגן אמר ליה למה לא השבת לי אתמול א"ל על שלא טעמתי טעם בשר פירש רש"י לא דקדקתי יפה ולהבין. נראה דאיתא כל מי שהוגה יפה בתורת ה' טועם טעם בשר וזהו שפי' רש"י ולא דקדקתי יפה היינו שלא טעמתי טעם בשר ולכך ע"ה אסור לאכול בשר דהוא לא יכול לדקדק כלל וזה פי' הכתוב כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך דהיינו שא"י יהיה מתרחב והולך א"כ צורך להיות שהתורה ג"כ מתרחבת אצליכם וא"כ שפיר ואמרת אוכלה בשר היינו לדקדק יפה שהוא טעימת בשר:

פסוק כא

כי ירחק ממך המקום וזבחת מבקרך ומצאנך. הנה בא הכתוב לאסור להם בשר נחירה שהיה מותר להם במדבר ויש ליתן טעם לזה דהענין הוא כל מה שאוכלין הכל להוציא נצוצות וגלגולים כמ"ש האר"י על פסוק כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי אם על כל מוצא פי ה' ובעשבים וצמחים הנשמות יותר גרועות מן הגלגולים אשר בבעל חי כמ"ש

האר"י על לא בעניא אכלי ירקא וא"כ לכאורה תקשי למה עשבים וצמחים נוכל לאכול אף דלא שייך בהו תיקון השחיטה ובעלי חיים שנשמת הגלגולים ונצוצות שבתוכם יותר מעולים למה יצטרכו דוקא תיקון שחיטה אבל הטעם שגם הבעלי חיים אוכלים עשבים וצמחים ויש בבעלי חי שני גלגולים גלגול עשבים וגלגול עצמם ע"כ בעשבים די להם בתיקון הברכה שמברכים עליהם משא"כ בגלגול בעלי חיים שיש להם ב' גלגולים צריכין שני תיקונים תיקון הברכה לגלגול עשבים ותיקון שחיטה לגלגול עצמם והנה במדבר היו הבהמות אוכלין עשבים מה שהבאר היה מעלה מגן עדן כמבואר בתרגום והיה הכל מעין גן עדן ובודאי לא היה בהם גלגול רע לתקנו כי הוא כולו טוב ולכך במדבר הותר להם בשר נחירה ולא מקדם דבימי יוסף כתיב טבוח טבח והכן פרע להם בית השחיטה וכן אח"כ כשבאו לא"י וז"ש כי ירחק ממך המקום וזבחת מבקרך ומצאנך:

פסוק כב

אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל. כי אין לגד בהמה דקה בא"י משום ישוב א"י רק בחורשין היינו יערות מקום משכן החיות וזהו הרמז כאשר יאכל צבי ואיל שהם בחורשין כן בזה האופן תוכל לאכול בקר וצאן:

פסוק כג

רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם היא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר. וקאמר שני טעמים כי הדם הוא הנפש ובו נפש הבהמה ואם תאכלנו ידבק בך נפש בהמה ושנית ולא תאכל הנפש עם הבשר דהרי חוזר הדבר לקדמותו והרי הוא כאוכל אבר מן החי ושמא תחשוב כמו שחשבו אנשי הודו כת פתגרי הקוברים הדם באמרם כי בו כלול נפש וא"כ צריך קבורה לכך אמרה התורה לא תעשה כן רק על הארץ תשפכנו ולא תטעה בדעות הנפסדות כאלה:

פסוק כד

לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. דהנה כתב הרמב"ם בספר המורה דנאסר הדם משום דהמצרים היו עושין כישוף עם הדם שהיו אוכלין אותו וע"י כך היו מתדבקין בהם רוחין ושידין ולילין ומורידין השפע מהחמה שטבעה להראות אבנים טובות ומרגליות והשפיע הכל למקום אחד ולכך נקרא כישוף שמכחישין פמליא של מעלה שהקב"ה אינו רוצה בכך דאל"כ היו לו לבראות כך וזהו פירוש הכתוב מרבה הונו שלא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ושלא במשפט פירושו שהרבה היינו ע"י כישוף ולכך יעזבנו בחצי ימיו אבל קשה הא איתא בגמ' דשלמה עשה כל מיני מגדים ואילנות של זהב ושם פירשו המפרשים דהשפיע השפע מהחמה לכאן רק נוכל לומר דזה הי' בבהמ"ק וזהו פי' הפסוק כסא כבוד מרום מראשון שהוא מרום במעלה יתירה ולכך באמת היה מותר ע"י

השבעות בשמות הקדושים וכיון שבמצרים היו אוכלין דם להוריד השפעה ע"י רוחות ושידין שנתדבקו בהם ע"כ הזהירה התורה לא תאכלנו רק שמא תירא לשפכו החוצה כי ישארו בו רוחות ויתדבקו בך על זה אמר על הארץ תשפכנו כמים כי ידוע שהמים אינם מתדבקין בהם רוחות ע"כ אין כישוף שולט במים וזה שאמר אם תשפכנו על הארץ ג"כ לא יהיו רוחות מתדבקין בו כמו במים וז"ש למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני ה' ור"ל שזה הישר בעיני ה' שלא תהיה אחר כישופים לשנות הטבע ולהכחיש פמליא של מעלה ואין זה ישר בעיני ולמען זאת ייטב לך ולבניך אחריך שגם לבניך ייטב שלא תעזבנו בחצי ימיך:

פסוק כז

ועשית עולתיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל. הואיל ונאמר למעלה כי אכילת בשר ודם הוי כמו אבר מן החי ודם אסור משום דיבוק השדים והוי ס"ד דלמזבח ג"כ יאסר ממשקה ישראל מן המותר לישראל קמ"ל כי שם מותר וז"ש ועשית עולתיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך כי עולה שכולו כליל תיכף יתדבקו באש של מעלה ודם זבחיך היינו שלמים ישפך על מזבח ה' והבשר נאכל לבעלים היינו והבשר תאכל ואין כאן דיבוק הרוחות:

פסוק כח

שמור ושמעת את כל הדברים האלה וגו' למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך. היינו לעשות סייג ולהוסיף ולקדש עצמו במותר לו וזהו הטוב והישר בעיני ה' ודרשו חז"ל לילך לפנים משורת הדין. וזהו הסייגים שהם לפנים משורת הדין וזהו שמור ושמעת לעשות משמרת למשמרת בסייגים וגדרים שהכל לפנים משורת הדין ולכך וטוב לך כי המצוה בעצמה אין לו שכר עליה בעולם השפל כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ואין לעשותה ע"מ לקבל שכר אבל על התוספת של סייגים וגדרים יש שכר בהאי עלמא וזהו למען ייטב לך כי תעשה הישר והטוב דהיינו לפנים משורת הדין ואז ייטב לך ויהיה לך שכר גם בהאי עלמא והבן:

פרק יז

פסוק יד

כי תבואו אל הארץ וגו'. ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי כתב הרמב"ם דלא היו מחויבין להעמיד להם מלך עד לאחר ירושה וישיבה ויש ליתן טעם לזה דבפ' מסעי כתיב דאמרו בני יוסף למשה ואדוני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנותיו והיה לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתו וגו' ויש ליתן טעם מה דייקו לומר בה' רק נראה דהנה יש לתמוה מאוד מה היה טענתן הא אם בני יוסף ישאו ג"כ

נשים משבט אחר יגרע ג"כ הנחלה משבט אחר וכשם שבנות צלפחד ישאו לאנשים משבט אחר כך הם עצמם ישאו נשים משבט אחר ויגיע להם נחלתו ולמה יגרע נחלתו וזהו לא הוי כלל גריעות הנחלה ועל זה דייקא בה' כי הכל היה עפ"י ה' זה החלק יהיה לזה השבט וזה היה טענתם ולמה יגרע נחלתו המושפע לנו מה' בודאי נחלתו כמשמעו לא יהיה נגרעת כלל ולא נמעטת רק חלק המגיע להם ע"פ ה' דייקא וזהו הענין גם כן כאן דלא נתחייבו לשום עליהם מלך עד לאחר ירושה וישיבה דאמרינן בגמרא דמלך נוטל חלק בראש במלחמה ואם היה מלך בעת המלחמה בלבל את כל זאת היינו מה שהיה ע"פ ה' וזה החלק יהיה לזה השבט אבל לאחר ירושה וישיבה ואמרת ואשימה עלי מלך וגו':

באופן אחר נראה דהנה בשמואל נמי כתיב בזה הלשון עתה שימו לנו מלך ככל הגוים וגו' להבין למה אמרו ככל הגוים רק נראה דהיה בנימוסי נכרים כשהם מבררין להם מלך עושים עפ"י חוזי כוכבים ומזלות וכל מי שמזלו גדול הוא מלכם בראשם ולכך אמרו ככל הגוים והיינו עפ"י המזל ולכך העמיד להם הקב"ה שאול המלך דהיה משבטו של בנימין דהיה נולד בא"י וא"י אין לו מזל ולשאר שבטים לא שייך זה דהם נולדו בח"ל ולכך העמיד שאול להיות מלך עליהם שלא יבטיח על המזל וזה שאמרו בני בליעל על שאול מה יושיענו זה הא אין לו מזל כלל דאיתא דהמרגלים אמרו ערים גדולות ובצורות בשמים וזהו הענין כאן דקודם מלחמה והכרתת האומות לא היו יכולים להעמיד להם מלך ככל הגוים דהיינו על פי מזל כי הערים בצורות הן על פי מזל ולא היו יכולים לעמיד להם מלך וע"כ הוצרכו לבטוח בה' אבל אח"כ ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים היינו ע"פ מזל ולכך הזהיר הכתוב מקרב אחיך תשים עליך מלך ולפי שאין מזל לישראל. או נראה דיש בנימוס נכרים דשרי המדינה מתקבצים יחד ונתנו כל אחד דעתו כפי רצונו ומי שיעלה לו רוב הדעות הוא יהיה מלך בראשם רק רוב הפעמים בא ביניהם קטטה ומריבה כל אחד רוצה לברור מלך אחד מבני משפחתו וזה אינו יכול להיות עד שהוצרכו ליקח מלך ממדינה אחרת וזה הענין שאמרו ישראל ככל הגוים היינו כנ"ל ולכך אמר הפסוק לא תוכל לעשות כן כי מקרב אחיך תשים עליך מלך ולא נכרי ומה תאמר כי יבוא קטטה ומריבה ביניכם לזה אומר אני לך תשים עליך מלך אשר יבחר ה':

פסוק טז

לא ירבה לו סוסים וגו'. דהנה בנמוסי מלכי הע"א כשבא עליהם איזה מלחמה עושים ארנונית סוסים וזהו הכבדה גדולה על בני המדינה ואולי תהא בדעתך שלא להכביד על ישראל ותרצה לאסוף לך סוסים ולכך הזהירה התורה עליו:

ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס. דבמצרים היו הסוסים מובחרים מכל המדינות ומביאים למדינות אחרות והדבר קשה למאוד להיות מובאות תמיד מארץ רחוקה ויש תקנה לזה ליקח מהם סוסים זכרים ולהרביעם על הנקבות כל אחד במדינתו לפרות ולרבות דוגמתם רק המצרים מסרסים אותם לבל יולדו עוד ולכך תרצה לישב שם אנשים ישראלים שישלחו לך הסוסים והזהירה התורה ולא ישיב וגו' למען הרבות סוס: **וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד**. ולכאורה לנוכח יביטו והרמב"ן נמי כתב דהראיה לסתור דמשמע דוקא בדרך הזה לא תשוב עוד אבל בדרך אחרת תשוב ח"ו דהיינו בארץ פלשתים ודרך קרוב הוא דרך ארץ פלשתים דכתיב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא רק הענין הוא כך דלפעמים אמר הקב"ה למשה צווי בלשון הבטחה כמו שאמר אצל קריעת ים סוף לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד והוא היה צווי והמראה מקום לזה דלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד משמע אפילו בדרך אחר כי אסור לראותם כדמוכח מקרא לא תוסיפו לראותם וזה שאמר ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס רק יקשה לך הא ציווי הש"י הבטחתו היה והאיך יעלה כן על דעת המלך ולכך אמר משה לא מצית למיגמר וזהו הנתינת טעם וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד דיש לטעות ולומר אבל בדרך אחרת תשוב:

פסוק יז

ולא ירבה לו נשים. איתא בגמרא דמלך מותר לישא י"ח נשים דנתן הנביא אמר לדוד המע"ה שמותר לישא כהנה וכהנה דהיינו ח"י נשים ויש ליתן טעם למה דוקא ח"י נשים ונראה דהענין דאיתא בגמרא דהדיוט ג"כ מותר לישא ד' נשים דילפינן מיעקב ולמה דוקא ד' אבל נראה דידוע דעונת ת"ח הוא מליל שבת ללילל שבת ולכך הדיוט יכול לישא ד' נשים ולא יותר כדי שיהיה לכל אחת עונה בכל חודש ואיתא דעונת מלך בכל יום נמצא דמן הדין היה יכול לישא ל' נשים אבל איתא דחסידים הראשונים לא משתמשין ליל מ"ש וליל א' וליל ב' דעי"כ הלידה יחול בשבת ויוגרם חילול שבת ומלכי ישראל בודאי חסידים היו ונמצא חסר בכל חודש י"ב לילות מכל שבוע ג' לילות ונשאר ח"י לילות ולכך מותר לישא ח"י נשים שיהיה לכל אחת עונה בחודש:

וכסף וזהב לא ירבה לו מאוד. דתרצה לצבור הון רב ולא תרצה להכביד על ישראל בעת מלחמה והזהירה התורה דלא תעשה כן כי מלמעלה יורד ההשפעה על המלך ומן המלך יורד ההשפעה על העם ואם השפעת המלך לעם הוא בצמצום השפעת הקב"ה ג"כ יורד בצמצום ולכך הזהירה התורה כסף וזהב לא ירבה לו מאוד שלא יניחם בבית גנזיו רק יפזר בממונו כדי שישפיעו לו שפע רב מן השמים:

פסוק יח

והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו'. ולדייק הלשון כשבתו נראה דבאחשורוש נמי כתיב כשבת המלך וכתבו המפרשים הפירוש משום דאין ישיבה לעובדי אלילים אפילו אם הצליחו למאוד וכבשו מדינות הרבה אעפ"כ כל מגמותם לכבוש עוד ולא יחשבו כי רב להם וזהו ששאלו לאלכסנדר מוקדן הא יש לך כמה וכמה מדינות מה לך לרדוף אחר יותר לכבוש אותם והשיב להם אם היה יכולת בידי לעלות השמימה ללחום קרב עם החמה או עם צבא השמים לא נסגותי אחור אודות שאין להם מנוחה וישיבה בעה"ז אבל ישראל אין רשאין לעשות כן דהנה פילוסוף א' אמר כתיב ותרב חכמת שלמה מה אנו מעידין ע"ז הלא אין אנו מבינים אפי' דבר א' מחכמתו רק השיב א"ע כך דראינו דשלמה המלך ע"ה מלך על כל העולם ולמה הספיק את עצמו בירושלים לבד רק דהענין הוא דזהו האמת שמלך על כל העולם וכל. העולם נתן מס לשלמה אבל מ"מ לא מלך בכל העולם שיהיה נקרא על שמו כמ"ש המפרשים וא"כ קשה הלא היה יכול להכריח את כל העולם דהא היה מלך אפילו על השדים והם עבידו ליה כל צרכיו למה לא ישלחם על איזה מדינה רק דראה שהוא הכל הבל כי ברוב כסף ברוב דאגות וזהו הענין דאין ישיבה לעובדי אלילים כי מראים את עצמן בעיני הבריות שיש להם רב אבל בלבבם תמיד לאסוף הון יותר וזהו הפי' באחשורוש כשבת דהיינו שהוא מראה את עצמו שהוא יושב אבל אינו יושב רק בעצב נפשו אודות אשר חפץ יותר על קך"ז מדינות מאשר היה לו וז"ש כאן והיה כשבתו היינו שיחשוב בלבו שאינו יושב ממש רק ישיבה קצת ויחשוב לאסוף עוד וכתב לו את משנה התורה דהיינו על ידי התורה מונע את עצמו מצבור כסף:

את משנה התורה. היינו תורה נגלה ותורה נסתר וא' מונח בחיקו היינו תורה נגלה וא' מונח בבית גנזיו היינו תורה נסתר או נראה את משנה התורה היינו תורה שבכתב ותורה שבע"פ:

פסוק יט

והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. הא דכתיב כל נראה דאיתא בגמר' ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות ויש להבין דלמה אין לרבות הלילות בלא כל דהא לכאורה בימי חייך יש לילות בכלל דהא חי גם בלילה רק נראה דבלילה טועם טעם מיתה בשינה ואינו בכלל חייו ולכך כתיב ג"כ כאן להגות בו יומם ולילה והנה עברו עלי תלאות גדולות בוויכוח ששאלו אותי אודות שבמקומות הרבה בתורה יש דברים שנולד מהם שהרבה נוטים לצד מינות ולמה נתן הקב"ה תורה שבכתב והשבתי להם דבעונותינו הרבים אנו בגלות המר הזה ואנו ללעג וקלס מחמת שהם פקרו בתורה שבע"פ ומלעיגין עלינו

אבל בתורה שבכתב הם ג"כ מודים ולהבין למה באמת מודים בתורה שבכתב רק זהו החסד של הקב"ה דאם היו פוקרים גם בתורה שבכתב היו ח"ו מכלים ומאבדין אותנו מן העולם אבל השתא דמודים בתורה שבכתב אין שנאתם רבה כל כך לעקר ולשרש אותנו מן העולם אבל הטעם לזה דלא פקרו נוכל לומר הואיל דמצאו באיזה מקומות לפי דעתם ושכלם האטו' לפתרו לצד מינות ולכך נתן לנו התורה שבכתב וזהו חסדו של הקב"ה עמנו:

פסוק כ

לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל. נראה דהענין הוא דמלך צריך להיות עניו מאוד רק דצריך להיות לפעמים בגובה לב למען לא יחטא דהיינו מה דמצינו בשאול כתיב אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה והענין הוא כך דמשה חטא במה שהכה את הצור והוא רק חטא קטן והקדוש ב"ה נתמלא עליו עברה ונשבע שלא יבוא משה לא"י ולפי טבע ראות עיני הבריות העונש הוא כמעט כבד על החטא הזה רק כתיב וסביביו נשערה מאוד ודרשו חז"ל וסביביו היינו הקרובים אל ה' הם הצדיקים נשערים מאוד הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה ולכך משה דהיה גדול במעלה אפילו על חטא קטן נענש בעונש גדול וזהו הענין גבי שאול אם קטן אתה בעיניך ונחשב מחמת זאת כחטא קטן בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וא"כ חטא קטן נחשב לגדול וז"ש כאן לבלתי רום לבבו מאחיו שתהא עניו ושפל ואעפ"כ ולבלתי סור מן המצוה לא לימין ולא לשמאל כי חטא קטן נחשב לו לגדול:

למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. דתרצה לחשוב הא לא יבוטל המלכות מזרעו לעולם ומה לי אם אסור מן המצוה או לא לזה אמר אם יגרום החטא יבוטל ממלכתו מבניו רק למען זה יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב כל ישראל בשמרו המצות:

פרק יח

פסוק א

לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה וגו'. נראה לבאר הסמיכות דלעיל כתיב למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וקשה למה צריך להקמת מלך הא זרעו של משה ירשו כבודו אחריו והמלוכה לכך נאמר לא יהיה לכהנים הלוים חלק ונחלה וגו' וא"כ אינם יכולים להיות מלכים:

פסוק ב

ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו. פירש רש"י בשם ספרי זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא עכ"ל ורוב המפרשים כתבו ביאור על זה ולא נראה דהא כל הטעם דיוסף נטל שני

חלקים בשבטים דהוא היה עיקר נשואין של יעקב דעבד בשביל רחל ולכך ניטל החלק מלוי וניתן ליוסף רק יטעו שבט לוי לומר דהוא האמת דחלק אחד זכה ליוסף רק יאמרו דמיעטו לפי ערך לכל שבט משאר חמשה שבטים הבאים מלאה וז"ש לא יהיה לו בקרב אחיו היינו בנחלת שאר ה' שבטים הבאים מלאה שהם אחיו רק יגרעו נחלתו וינתן ליוסף והטעם כי ה' הוא נחלתו:

פסוק ג

וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם וגו' אם שור אם שה. דהיינו נגד הני ב' עבירות שעברו ישראל ושבט לוי התאמצו ולא עברו העבירה ראשונה אצל קריעת ים סוף דאמרו ישראל נתנה ראש ונשובה מצרימה ופירשו המפרשים דאמרו נתנה ראש ונשובה למצרים ומצרים עבדו לטלה ושבט לוי פירשו מהם ולכך אמר אם שה לעבירה שנית שישראל עשו את העגל הוא שור ושבט לוי גם מזה פרשו מהם ע"כ בשכר זה וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם וגו' אם שור אם שה ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה אותן ג' דברים ניתנו לכהן אודות שלשה דברים שהיה משה מתקן בזה הזרוע הוא היד דביד שיבר משה את הלוחות ואית' במפרשים דאלמלא לא שיבר משה את הלוחות לא היה ח"ו לשונאיהן של ישראל תקומה כלל והלחיים הוא נגד התפלה שהתפלל משה בעד כל קהל ישראל והקיבה הוא נגד מה שצם משה בהר מ' יום:

פסוק ד

ראשית דגנך תירושך ויצהרך וגו'. דהמן היה טעמו מסוגל דכל מה דהבורר היה חפצו בו הן דגן או תירוש או יצהר היינו דכל הטעמים היו בו וידוע דהמן היו יורד בשביל משה ולכך תיקון להלוי ראשית דגנך וגו':

וראשית גז צאנך תתן לו. דאמרו חז"ל שמלתך לא בלתה דעמוד הענן היה מגהץ את המלבושים ועמוד הענן היה בשביל אהרן ולכך ראשית גז צאנך תתן לו:

פסוק ה

כי בו בחר ה' אלקיך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים. הענין הוא דישראל יש להם לטעון עם שבט לוי אתה אומר דלא נטלת חלק בארץ באו ונתווכחו אני ואתה מה הגיע באמת לחלקיכ' אם הייתם נוטלים חלק בארץ אחד מי"ב או מי"ג חלקים ועכשיו בראשון אתם נוטלים תרומה ואח"כ מעשר והזרוע והלחיים והקיבה ושאר מתנות והגיע יותר לחלקיכם רק הא תינח בזמן שבהמ"ק היה קיים היה באמת לשבט לוי החלק היותר טוב ומובחר משאר שבטים אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים אין לשבט לוי תרומות ומעשרות מן התורה ושפיר הוי טענות הלוי שאין לו חלק ונחלה ולזה כתיב כל הימים ר"ל לעמוד לשרת כל הימים ולאחר הימים לא יהיה לו כלל תרומות

ומעשרות מן התורה ושפיר הוי טענת הלוי שאין לו חלק ונחלה ולכך נתן תתן לו את הנ"ל:

פרק כא

פסוק י

כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלקיך בידך וגו'. ודרש בספרי נגד אויביך והיינו ודאי דבמלחמת הרשות היה צריך להיות שמור מחטא ופשע והירא ורך לבב מעבירה ישוב לביתו ואמרו לא נפקד ממנו איש וגו'. וא"כ איך יתכן כשבא לידו לחבוק חיק נכרית ואמרו דברה תורה נגד יצה"ר שיבעול באיסור ח"ו אם לא התירה התורה רק דידוע דבמלחמת חובה הכל יוצאים להלחם אפי' הירא ורך לבב מעבירה ועבירה גוררת עבירה בעו"ה אך במלחמת ז' עממים שהוא מלחמת חובה לא דברה התורה כמ"ש רש"י וא"כ הקושיא במקומה עומדת איך יתכן שבא לידו חטא זה לחמוד לנכרית אמנם בגמר' דסוטה אמרינן דלא לייתי עובדי כוכבים ומזלות עליהם הכל קרוי חובה וצריכים כולם לילך וזהו כוונת הספרי כנגד אויבך דלא לייתי גוים עליך והולכים גם בעלי עבירה דברה תורה נגד יצה"ר גם יש לפרש באופן אחר כי אם אנו הולכים ליקח נחלת גוים אין הבטחה שיתנם הקב"ה בידינו כי הקב"ה הנחיל לנו א"י וזה די לישב בו ואין רצונו של הקב"ה לחמוד ארצות הרבה וחלק ה' עמו א"י ותו לא ולכך ארץ לא תחסר כל בה מבלי לחמוד ארץ נכר למלאות החסרון אמנם אם הוא נגד אויביך שהם באים עלינו אז הבטחה שיתנם ה' בידינו וזהו ונתנו ה' אלקיך בידיך להבטחה בתנאי כי תצא למלחמה על אויביך היינו נגד אויביך כמו שדרש בספרי ונתנו ה' אלקיך בידך. ושבית שביו הענין הוא כי אמרו כי טבע נצוח לחמוד נשים כי חמימות הנצוח ורוממות הענין מביא חימוד וכן שפטו במשפט מבטי כוכבים כי מאדים ונוגה נתנו משטריה בזה ולכך בסיסרא כאשר בושש רכבו אמרו נשים רחם רחמתי' לסיסרא ועשו הרג את נמרוד ואמרו חז"ל שבו ביום בעל נערה מאורסה וכהנה יותר ולכך במלחמה בנצוח דברה תורה כנגד יצה"ר להתיר לו יפת תואר אמנם התורה מורה לנו דרך לבל יתחמם ויתרומם בנצוח כי לא בכחו וחילו עשה הנצוח כי טרם שיצא כבר ניתנו בידו מה' וזהו כי תצא למלחמה תיכף ונתנו ה' אלקיך בידך קמחא טחינא טחינת כי כבר היו שבוים ועומדים מה' ולמה זה ירום לבבך גם שני מיני אויבים היו לישראל כמבואר במזמור פ"ג קצת היו להרוג ולהשמיד כאמרם לכו ונכחידם מגוי וקצת היו רק ליקח הארץ כדכתיב אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלקים ולכך מתחיל התורה אויביך ל' רבים שני סוגי אויבים וסיום בל' יחיד ונתנו ושבית שביו

ועל הראשון אומר ונתנו בידיך מדה כנגד מדה להמית אותם וזהו ונתנו ה' בידך ועל השני ג"כ שתשבה אותו:

פסוק יא

וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה. ואמרו חז"ל אפי' כעורה והיינו כי נסמכה פרשת יפת תואר לפרשת עגלה ערופה ובעגלה ערופה כתיב בנחל איתן משום שאיבד דבר שעושה פירות וכו' וזהו שצעק שאול במלחמת עמלק ומה על נפש אתת ציוה התורה להביא עגלה ערופה היינו כי צפה שגם מעמלק יבואו גרים כי מבני המן למדו תורה מבני ברק וזהו טענתו איך יאבד עמלק וזרעו וכן הדבר במלחמה שיש בו נפשות גרים לבל יאבדו הזמין הקב"ה ע"י יפת תואר שיקחנה לישראל ומזה ינוצץ נשמת גרים וזהו הסימן דהיא כעורה ומ"מ חשקת בה ולקחת לך לאשה להורות כי מן השמים הוא כדי להוציא נשמת גרים הנתונים באומה זו וכן היה במלחמת כנען שהיתה רחב וממנה יצאו צדיקים גדולים והבן ולכך נסמכה לפרשת עגלה ערופה:

ולקחת לך לאשה. הנה אמרו לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר הרצון בזה כי אמרו תועלת אשה לגדל בנים לתורה ולהגין מחטא והנה אצלה תועלת הראשון אינו כי ע"פ הרוב מולידין בנים שאינם מהוגנים רק תועלת השני להציל מחטא וזה אינו רק כנגד היצה"ר וזהו ולקחת לך לאשה זהו בלבד התועלת בה:

פסוק יב

וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. ועשתה צפרניה דרשינן תקצוץ כי לא תתאבל כדין אבילות ישראל על אבותם מבלי לגלח ולקוץ צפרנים ולהחליף בגדים אבל היא תעשה להיפוך להבדיל בין ישראל לעמים ולכך ובכתה את אביה ואמה ירח ימים מה שבישראל הוחק ג' ימים לבכי מכאן ואילך אומר הקב"ה כלום אתה יותר רחמן ממני וזהו יתכן במעלות ישראל שהם עולים במעלת בית אל לפני ה' ולמה זה ירבו בבכי משא"כ בכנענים ולכך התירה התורה הבכי ואדרבה להורות כי נשמתם ירד שחת ועל זה יבכו ואמר ירח ימים כי ידוע כי ההריון הוא בבחינת לבנה והלידה בשמש ולכך אמר איוב יאבד יום אולד בו והלילה אמר הורה גבר והעובדי כוכבים ומזלות נקראים נפלים ולא נקראים ילודים והכל בבחינת הריון ולכך בן נח נהרג על עוברים כי אינו בבחינת לידה כלל ולכך תבכה ירח ימים כבחינת לבנה וגם היא בגיורה כקטן שנולד הוא אבל הריון היה לה מקדם ולכך אין לה לבכות על אביה ואמה שנה כי היא כקטן שנולד רק על ההריון שהוא בבחינת לבנה ולכך ובכתה ירח ימים והבן:

פסוק יד

והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה. כי בהיותך לוקח אותה בגירות בעל כרחה תהא סבר שיש לה דין אנוסה ולא יוכל לשלחה כל ימיו לזה אמר כי לא כן הוא כי רשאי לשלחה אבל דייקא לנפשה כמ"ש הזוהר על פסוק וידעתם את נפש הגר נפש דייקא כי יש בו נשמת ישראל וכן יפת תואר דנזדמנה משמים כי בה נפש הגר שהוא נפש ישראל ולכך ושלחתה לנפשה דייקא ולא תעבוד בה עבודת שפחה כי נפשה מישראל:

פסוק טו

כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכור לשנואה. כי הכתוב מבשר שענשו הוא שסופו לשנאותה ואף שיש לו תירוץ שלקחה להגן מחטא אבל ביש לו כבר אשה ישראלית אין לו תירוץ ולכך סופו לשנאותה אמנם גם בדור המבול היו לוקחים ב' נשים והעקרה היה אוהבים ביותר והיולדת בנים היתה יושבת אשה גלמודה וא"כ אולי תאמר גם בשביל כך קרה במקרה השנאה ולזה אמר שגם האהובה תלד וא"כ ליכא למימר כזאת וע"כ מפאת העונש בא לשנאותה. והיה הבן הבכור לשנואה כי כבר אמרו חז"ל שהיו אמותינו עקרות כי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ולכך האהובה שהיא ישראלית הקב"ה מתאוה תפלתה והיא מאחרת ללדת מן השנואה יפה תואר שאין ה' חפץ בתפלתה:

פסוק יז

כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וגו'. מה שהבכור נוטל פי שנים הוא דכבר נאמר קדש לי כל בכור ולבכור דין קודש וחלק ה' נוטל כמ"ש בלוי ה' הוא נחלתו רק ה' נתן לו הבכורה למנה שיטול נחלה בתוך אחיו ומתת ה' הוא ומנה של קודש כפול ולכך נוטל הבכור שני חלקים ולכך בשבת לחם משנה אף כי ירד נגד יום שבת עומר אחד רק זהו היה למנה מה' לקדש השבת ומנה של קודש כפול ולכך היה הלחם משנה:

לו משפט הבכורה. כי באמת הבכור עלול לחטוא כמ"ש דוד כי בחטא יחמתני אמי ותחילת הביאה יותר גובר כח היצה"ר וכח התאוה משכבר נשוי מיומים ולכך רוב הבכורים כרוך בהם תאות היצה"ר וכח חמדה כי כח החמדה מאביו בהזריעו לאשתו בכח היצה"ר והזהירה התורה קדש לי כל בכור כי היצה"ר כרוך ביה ולכך בכור משנואה אין היצה"ר כ"כ בחמדה כי הלא הוא שונא לה ולכך לו משפט הבכורה:

פסוק יח

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. הוא בן יפת תואר אבל לא בן יפת תואר שגיירה בעל כרחה כדין יפת תואר אך איירי ביפת תואר שנתרצית לגייר מ"מ הוא מחמת אישות וכדומה שלא לשם שמים יהיה בנה בן סורר ומורה ולכך נסמכה פרשת בן סורר ומורה

אחר פרשת כי תהיינה לאיש שתי נשים ולא תיכף אחר פרשת יפת תואר להורות שהיה בה הויה גמורה שנתגיירה ומ"מ יענש בבן סורר ומורה וזהו מטעות דוד כי לקח יפת תואר אבל על הדרך השני שנתרצית וגייר' וחשב כי בזה לא יהיה לו בן סורר ומורה אבל חושי אמר לו מה טעמא לא דרשת סמוכים כי בא הפרשה אחר כי תהיינה לאיש והבן ואמר שסורר שסר מדרכי תורה וזהו שאינו שומע בקול אביו כי בן חכם ישמח אב שמגמתו לגדלו בדרכי תורה ומורה ששמרה ענין טבעי והנהגות ישרות וזהו בקול אמו שטבעה לנהל בנה בדרך ארץ ולכך בן כסיל תוגת אמו:

ויסרו אותו ולא ישמע אליהם ותפשו בו וגו'. ואמרו אל זקני עירו וגו'. פירוש שלא תאמר כי אין המניעה בבן רק הפשע בהוריו שלא יסרוהו וחושך שבטו שונא בנו לזה אמר דלא כן הוא רק ויסרו אותו בנעוריו ומ"מ עכשיו לא ישמע בקולם ולהיות כי לפעמים אם, מביישין אדם ברבים לוקח מוסר אבל בהצנע אינו משגיח ולפעמים בהיפוך כי מדברים עמו בהצנע יותר נותן ללב. ולכך יעשו שתים שיבואו אל זקני עירו לייסרו בהצנע ואח"כ אל שער עירו בפומבי ואמרו בנינו זה וגו'. הנה דרשו חז"ל צריך שיהיה אביו ואמו שווין בכל אופן והיינו כי אם היה תכונתו רעה מפאת היצירה אין לו משפט מות ואם אין מזגם שווים בקל הנולד מתכונתם מזגו רע להתנגדות המזגים כמ"ש הטבעיים ולכך צריכים שיהיו בקול ובמראה שווים שזה מורה על השוויית המזג ואין לו התנצלות מפאת תכונת התולדה וזהו שאמרו חז"ל בן סורר ומורה לא היה ולא נברא הרצון כי כבר נודע במקובלים כי כל אומה ואומה אין להם צלם שוה לאומה אחרת וכן צלמא דישראל לצלמא דשאר עמין והאם של סורר ומורה הוא יפ"ת בת עממין ולא יתכן דשוה לאיש שהוא ישראלי וא"כ לא היה ולא נברא:

פרק כג

פסוק ג

לא יבוא ממזר בקהל ה'. הטעם כמו שהוא בפצוע דכא עדת ישראל לגיונו של מלך הם שכל ענינם לפרות ולרבות ולמלא פני תבל דיוקנין פמליא של מעלה אין מספר לגדודיו ולכך צריך להתחתן עם אנשים הראוים לכך משא"כ פצוע דכא וכן הטעם בממזר כי כל ע' שנים דבר בא והורג ומכלה ממזרים וא"כ ספו תמו בני ישראל ח"ו וגם אמרו בגמ' דמי שבא על הערוה שורת הדין היה שלא תלד רק עולם כמנהגו נוהג א"כ בממזר יותר ממנהג אבל ראוי הוא לישראל לפרות ולרבות שלא כדרך הטבע כי משכן שכינה הם ומקום משכן כבודו הכל ריבוי לאין סוף ממש ולכך כאשר היה הארון בבית עובד פרו ורבו שלא כדרך הטבע ובממזר לא יתכן שיפרה וירבה ביותר ממנהג הטבע ולכך אין

שכינה שורה רק במשפחה מיוחסת ואמר עד דור י' כי תמיד זרע האב גנוז בזרעו עד י' דורות ולכך י' דורות מאדם עד נח ושם הצמיח גזעו לברכה וכן מנח עד אברהם ושם הצמיח גזעו וכן יעקב ראובן ושמעון כי אחים גדולים מסייעים להבאים אחריהם ולכך אמרו ו' דואת אמך לרבות אחיך הגדול לכבדו לוי גרשון קהת עמרם אהרן הרי אהרן עשירי לאברהם עשירי קודש לה' ולכן היה בציץ קודש לה' וכן בלי אחים אם תחשוב האבות זה אחר זה מאברהם עד אהרן הוא שביעי דשביעי ג"כ קודש וזהו הענין שבת כי קודם שנתלו המאורות היה האור שברא הקב"ה אור כפול וא"כ היה יום א' או ב' ג' קודם תליית המאורות נחשב כל אחד לב' ימים וא"כ הרי שבת יום עשירי ועשירי קודש ולכך שבת קודש ומזה תבין ג"כ מה שאמרו חז"ל ונתתי גשמיכם בעתו בליל ד' ובליל שבתות כי תמיד שביעי קודש כי מספר שביעי מספר שאינו מוליד ונולד ולכך עונת ת"ח מליל שבת לליל שבת להורות מספר כי חוץ לטבע הם מולידין וכן לידת הארץ שהוא הגשם כדכתיב והולידה והצמיחה הוא ג"כ חוץ לטבע ולכך בליל ד' שהוא אם תפול הימים יום א' וב' וג' כמו שהיו בעת בריאה ביום ד' הוא שביעי ובפשוט יום שבת הוא שביעי ולכך בזמן הזה יהיה גשם ויהיה אות שהוא בעתו ורצון מה':

פסוק ד

לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו' עד עולם. הנה אצל ממזר לא נזכר עד עולם אף דבאמת אסורים לעולם כי קשה המציאות שיחיו יותר כי כל ע' שנים דבר מכלה ממזרים ואמרינן בפרק בן סורר ומורה בדורות ראשונים הזכרים הולידו בן ח' ונקבות בת ז' ואיסור הוא בנקבות כמו בזכרים וא"כ יתכן בנקבות שהולידה נקבה וכן זה אחר זה עשרה דורות כל אחת בת ז' י' פעמים שבעה הרי ע' אבל יותר מע' אינו במציאה ולכך כתבה התורה רק עד י' דורות משא"כ עמון ומואב יתכן לעולם:

פסוק ה

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' ואשר שכר עליך את בלעם וגו'. כי אמרו מי שיש לו מדת ג"ח ראוי לקרבו ואם לאו ראוי לרחקו והם מאנו בג"ח א"כ זכות לוט שהיה מכניס המלאכים ומצות אפה נאבד בזה שלא קדמו בלחם ומים ואם כן אין תופסין מעשה אבותיהם והיה מדה כנגד מדה כי קראן לו ויאכל לחם פירש"י שמא ישא א' מכם כי גזרו על פתן משום חתנות ונאמר כ"א הלחם אשר הוא אוכל והם לא קדמו בלחם ע"כ נאסר החיתון עמהם אבל טענו על זה הוא קרא אומר אוכל בכסף תשברני כאשר עשו לי בני מואב היושבים בער ותירצו דהיה להם לקדם בחנם ונראה דאמרו במדרש אשא עיני אל ההרים דבר זה אמר יעקב שאמר אליעזר עבד אברהם נשא עשר גמלים ואני אין לי אפי' אצעדה אחת וכו' ודברים אלו לכאורה הם תמוהים שעל דבר זה כזה יחריד מובחר

שבאבות לומר אשא עיני אל ההרים אבל ידוע שלבן זקנו של בלעם היה מכשף גדול וכל עניניו היו בהררי קדם מקום משכן כשפים וכדומה וכאשר אמר בלעם מן ארם ינחני בלק מהררי קדם ואיתא בזוהר וכן כתבו המקובלים שאם יקח אדם דבר בחנם ממכשף אזי יכולים לשלוט בהם אבל אם ישלם בכסף מלא אין להם שליטה וזהו שצעק יעקב אשא עיני אל ההרים היינו הרי קדם אשר משם כח של לבן לנחש ולקסם ואמר אלו היה לי דבר לא הייתי מפחד ממנו אבל הנני ערטילאי וצריך אני ליהנות ממנו בחנם וא"כ אני מפחד ממנו שישלוט עלי ח"ו ולכך מה' היתה שהוצרך לעבוד אצלו וא"כ נטל הכל חלף עבודתו ולא בחנם וזהו מאמר הפסוק על דבר אשר לא קדמו היינו בחנם ושמא תאמר למה יתנו בחנם ע"ז אומר ואשר שכר עליך בלעם וגו' וא"כ בלא זה היה להם טענה שלא רצו ליתן בחנם לטובתם שלא ישליט בהם כישוף אבל עכשיו ששכר עליך בלעם לקללך בכישופיו נסתר טענתם וזהו לאות כוונתם ותכונתם הרעה ולכך אסור לדבק בם אמנם בגוף הקושיא נ"ל דהנה הפסוק אומר כאשר עשו לי בני מואב היושבים בער הרי דדייק זולת בני ער לא עשו בני מואב רק בני ער והם באמת הוכשרו אלו היו קיימים אבל כבר נהרגו [ע"י] סיחון כדכתיב כי אש יצאה וגו' אכלה ער מואב פי' רש"י השמי' ונהרג רק שמא יתלו המואבים בכך ויאמר האיך נקדים הלא ער הקדימו ראה מה עלתה להם ולכך קאמר אשר שכר עליך את בלעם כי אמר ידעתי את אשר תברך מבורך וא"כ בלעם קלל את ער כדכתיב ע"כ יאמרו המושלים וגו' ואח"כ אין להם התנצלות והנה בזוהר אמר דלכך הנקבות מותרות דהם באמת קדמו בלחם ומים בלתי רצון בעליהם אך אם כן יש להם זכות מנשותיהם דאמרו אשתו כגופו דמי אבל הם שכרו בלעם לקלל אף שידעו כי ברוך הוא רק בשביל העגל חשבו כי נהפך ה' להם לאויב ויש מקום לחול הקללה כדכתיב וישת אל המדבר פניו לעגלא דעבדו במדברא רק בעגל לא הסכימו נשים וא"כ בממ"נ אם אתם טוענים אשתו כגופו והיא תגן לא היה לכם לשכור בלעם בשביל חטא העגל שהנשים תגינו עליהם והנה באמת יש להם התנצלות כי היה לישראל מן ובאר ולמה להם לחם כזה רק זהו אם היו יודעים שיש לישראל מן ובאר אבל אם לא ידעו אין להם התנצלות והנה כאשר שלח לבלעם אמר עתה ילחכו הקהל וגו' כי יודעים היו שלא באו לנתשם ממקומם כי ניתן להם מה' בירושה רק חששו שיצטרכו לכלכל אותם ומי יכלכל יום בואם עם רב כזה ולכך אמרו עתה ילחכו וגו' וא"כ ע"כ לא ידעו שיש מן בישראל וא"כ יגדל רעתם שלא קדמו וגם הם ששכרו בלעם והיה כל מגמתם להכשילם בפעור צואה כי חשבו שזהו תכלית הטוב לעבוד בזה לאלקיהם וא"כ לחם שלהם הוא יותר טוב ממן כי נבלע באברים ואינו מוציא פסולת וא"כ לפי מחשבתם הרעה היה להם

לקדם בלחם ומים ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך. הא דכתיב את הקללה יחיד ולא קללות נראה ע"פ המדרש דכל הברכות שבירך בלעם לישראל חזרו לקללות חוץ ברכת מה טובו ברכת בתי כנסיות ובתי מדרשות לזה נאמר את הקללה לברכה ושמא תאמר מה אהני לי בהיפוך קללה אחת לברכה הרי נתקיימה מחשבתו ביתר הקללו' וקאמר כי אהבך ה' אלקיך כי כל ברכת בלעם היה הצלחת עה"ז ואלו נתקיימו היו ישראל מוכרחים לקבל עונש חטאם בעוה"ב והקב"ה אוהב אותנו ולכך לא הפכם ונתקיים קללה כדי שיהיה לנו עוה"ב וזהו מרוב אהבתו אבל ברכת בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם לשלימות עוה"ב וזהו תכליתם נתקיימה מאהבת ה':

פסוק ז

לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם. נראה לבאר כדכתיב אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטים ובנותיו בשבית ופסוק זה. נראה לפרש ע"פ מה דאיתא בגמרא דבא גר עמוני ורצה להתגייר ולא רצו חכמים תחלה לקבלו אבל אח"כ נמנו וגמרו לקבלו מטעם דסנחרב במלחמותיו בלבל כל האומות וכל דפריש מרובא פריש ונמצא דע"י המלחמה דנתשו מארצם מותר לקבלם ואיתא בגמ' עמוני ולא עמונית וזהו שאמר אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטים כי אם היה המלחמה גדולה ונתשו קצת מארצם מותר לקבל גרים ולהביא תחת כנפי השכינה אבל עכשיו שהיו פלטים ולא היו כלל במלחמה אסור לקבלם ובנותיו דהיו מותרים לקבלם כדדרשו עמוני ולא עמונית הם בשבית ואינן יכולים לקבלם ולזה כי הקב"ה חושב מחשבות לבל יהיו עמון ומואב נדחים מלהתקרב אל הקודש קהל ה' לכך הזהיר לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם שיהיו מנוצחים ונרדפים תמיד במלחמה שינתשו בכל פעם קצת מהם באומות אחרות כדי שתוכל לקבל מהם גרים:

פסוק ח

לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. הענין הוא דתרצה לתעב אותו כי הם ממזרים כי עשו נשא מבנות שעיר החוי שהיו כולם ממזרים כמבואר בפ' וישלח לזה אמר לא תתעב אותו כי אחיך הוא וכשר ואי משום ממזרות דבני שעיר אין ממזרות בגוים:

לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. הענין הוא דמצרים הוא ערות הארץ בגלוליהם ובכשופיהם וא"כ תרצה לתעב אותם לזה אמר לא תתעב אותו כי גר היית בארצו ולכך היה גלות מצרים לטהר הערוה וא"כ נזדכך הערוה לכך לא תתעב אמנם אמרו בגמרא דלא פסקה זוהמא עד ג' דורות ולכך אברהם ויצחק היו מולידין ישמעאל ועשו עד יעקב שהיה מטתו שלימה רק גרים שעמדו על הר סיני

פסקה זוהמתן ואדום ומצרים לא עמדו אחד מהם על הר סיני דכתיב זרח משעיר והופיע מהר פארן והוא מצרים כדכתיב וישב במדבר פארן והם שנואים לה' בשביל כובד גלות ומחמס אחיך יעקב תכסך בושה ועשו היה סבה ראשונה לגלות מצרים כמ"ש בספר דברי הימים הנקרא ספר הישר וביוסיפון לרומיים וא"כ לא פסקה זוהמתן והוא עד ג' דורות:

פסוק י

כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. כי מי שהוא קרוב למקום צריך שמירה ביותר כמו שאמרו חז"ל וסביביו נשערה מאוד ולכך שבט לוי היה הארון מכלה בהם ובמחנה היה הארון ואם כן היה מחנה שכינה ולכך צריך שמירה ביותר ולכך כתיב ונשמרתם מכל דבר רע גם מי שיש לו פת בסלו אינו מהרהר בעבירה ואין צריך שמירה ולכך מכרזי חכמים קדמונים מאן הוי ליומא ואמרו דלא בעלו רק דמיחדי להו דיהא פת בסלו וכל זמן שהארון במלחמה אסורין בתשמיש המטה וא"כ אין כאן פת בסלו ולכך צריך שמירה ביותר וזהו ונשמרתם מכל דבר רע אפי' הרהור כמ"ש חז"ל גם ידוע מה שאמרו שוש לאדם לילך בדרך ממוצע אמנם בעל תשובה צריך שמירה ביותר וישראל שנכשלו במואב כאשר בא לגבול שטים שנכשלו בזנות בנות מואב ולכך צריך שמירה ביותר ולכך מזהיר הכתוב ונשמרת מכל דבר רע ביותר לבל יקרה לכם כמו במואב והזהרו אפי' מהרהור:

פסוק יא

כי יהיה בך איש וגו' לא יבוא אל תוך המחנה. הנה היותו מחנה שכינה ע"כ צריך בעל קרי לילך חוץ למחנה לבל יהיה תוך מחנה ארון שהוא מחנה שכינה:

פסוק יג

ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. כדי שלא תפנה בכל מקום חוץ למחנה דאם תפנה בכל מקום א"כ כשיוצאים בעלי קרי חוץ למחנה ושוכנים שם עד הערב יהיה מקומם מטינוף וצואה בלי מקום ולכך יהיה מקום מושב להטיל צואה מקום מיוחד לא פעם כה ופעם כה כדי שיהיה המקום ששוכנים שם בעלי קרי מקום טהור:

פסוק יד

ויתד תהיה לך על אזניך וגו'. הטעם לכסות הצואה כי ישראל היו ראוים לאכול תמיד את המן לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו כדכתיב אני אמרתי אלהים אתם וגו'. אבל מחמת החטא נסתלק המן ובאכילת המן לא היו מטילים רעי כלל ולכך אין קטיגור נעשה סניגור כי הצואה היא קטרוג דלולי דחטאו לא היו באיה לדבר מאוס כזה גם יש לפרש למה שאמרו כי בעל תשובה צריך להרחיק מאוד מאותו דבר שחטא בו וישראל

חטאו בפעור שעבודתו בצואה ולכך צריך שמירה ביותר לבל יראה ובל ימצא צואה כלל כי אם יכוסה בעפר וגם לבל יהיה למזכרת עון על דבר פעור וחז"ל אמרו על אזנך ליתן אצבע לתוך אוזן בשמעו דבר בלתי הגון ולכך אצבעות של אדם משופעים כיתדות וכבר אמרנו כי הקושיא על הבריאה רק דאיתא במדרש דחילוק אצבעות היה אח"כ דכתיב זה ינחמנו וגו'. והטעם שנתחדש אח"כ כי כבר תמהו כי חוץ הדיבור יש לאדם בפה בפעם לפתוח פה ופעם לסגור פה וכן עינים בחוש הראות אבל בחוש השמיעה ובחוש הריח אין בטבע דבר לסתום מעצמו והטעם דקודם החטא היה אדם בכל עניניו בקדושה וא"כ לא היה צריך לאטום חוטם או אזנים אבל פה ועין כמו חיות הקודש עתים חשות ועתים ממללות פעם מסתכל פעם אוטם עין כמו במשה ויסתר משה פניו ופעם תמונת ה' יביט אבל אחר החטא בעו"ה צריך לאטום אוזן מבלי לשמוע קול מחרף ומנבל ולה"ר וכדומה ולכך נחלק היד באצבעות לאטום אוזן וזהו דברי חז"ל שאצבעות של אדם משופעים דזהו נעשה אחר הבריאה ולכך כאן דהתורה הזהירה לכסות צואה לבל יהיה ריח רע לחוש החוטם כי זה מוליד חוש עכור בשכל והזהירה ג"כ על חוש השמע וקאמר ויתד תהיה על אזניך וכלל התורה שמירת שני חושים כאחד הריח והשמע והבן:

פסוק טו

ושב מאחריך משום שיקשה כי הלא אמרו כשמפנין אין מפנין אלא מאחורי המחנה וא"כ למה צריך כיסוי לזה קאמר כי השכינה מסבב המחנה מלפנים ומלאחור כדכתיב חונה מלאך ה' סביב ליראיו. ולכך ישוב השכינה מאחריך כי שם מלא צואה ולכך אף שם תכסה וגם השכינה מהלכת לפני ישראל שיסתכנו בה אבל כאשר נמצא בם ערוה אין להסתכל בשכינה אז תשוב השכינה מאחריהם מבלי להסתכל כמ"ש הזוהר:

פסוק טז

לא תסגיר עבד אל אדוניו וגו'. כי כל ענין בלק ובלעם היה להשיב ישראל למצרים ולכך שלח לו עם יצא ממצרים ובלעם בברכתו אמר אל מוציאם ממצרים ולכן כאן בהזכר עון מואב בשכירת בלעם להושיבם מצרימה הזהיר אותו מבלי לעשות תועבה זאת להסגיר עבד אל אדוניו:

פסוק יח

לא תהיה קדשה מבנות ישראל וגו'. כי אמר לעיל עמוני ולא עמונית והטעם כי כל כבודה בת מלך פנימה ואין דרך נשים לקדם לכך הזכיר כאן לא תהיה קדשה מזומנת בדרכים ולכך ראוי לחוס על השבות עמון ומואב:

פסוק יט

לא תביא אתנן זונה וגו'. היינו ישמעאל היה ממאן לקבל תורה כי כתיב ביה לא תנאף ומה אעשה מברכתו של אבא שבירך אותי לפרות ולרבות הרי שחשב שהיה מתנות אברהם לו לפרות ולרבות בזנות וניאוף וזה אתנן זונה ועשו זכה לברכות מיצחק שהביא לו מטעמים והביא לו כלב כמבואר במגלה עמוקות צד ציד ומתרגמינן כלב וזהו מחיר כלב והבן:

פסוק כ

לא תשיך לאחיך נשך כסף וגו'. כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ולהלות לישראל מצוה היא ולכך אין ליטול שכר ולעכו"ם דליכא מצוה מותר ולכך מי שנטל ריבית הפסיד שכרו לתחיית המתים גם זה שנוטל ריבית א"כ מדבר מועט מתהוה דבר מרובה וכן הענין בתחיית המתים כי מעצם אחד שבשדרה נתהוה כל הגוף ולכך מדה כנגד מדה שזה הרבה קנינו מדה כנגד מדה לבל יתרבה העצם דשדרה:

פסוק כא

למען יברכך ה' אלהיך וגו'. כי א"י ג"כ מועט מחזיק את המרובה יותר על גוף הקרקע של א"י וזהו למדה כנגד מדה למי שלא נתן ממונו בנשך ובמרבית עד שיהיה השבח מרובה על הקרן והבן:

פרק כח

פסוק א

והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור את כל מצותיו וגו' ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ. לבאר נראה דאיתא במדרש רבה איכה ישבה בדד העיר רבתי עם רבתי בדיעות ולהבין נראה דירושלים היא היתה עטרת צבי וראש גבירה לכל ארמונות הגוים ולא בגבורתה עשתה את כל אלה כי אם לרוב חכמתה אשר בירושלים התקבצו כל הגוים לשערי ירושלים להתבונן בחכמתם והענין הזה דמצינו ג"כ בשלמה המע"ה דמלך על כל העולם והוא ג"כ לא עשה לרוב גבורותיו ומלחמותיו רק מכח גודל חכמתו אשר הכתוב מעיד עליו ויחכם מכל בני קדם ונהרו אליו כל הגוים לשמוע מפיו חכמות נפלאות והיא שעמדה לו וכל מלכי ואפרכי היה לו לשמש לפניו ולעבוד כל עבודתו רק ללמוד קצת מחכמתו ועל זה באמת היה ירמיה מקונן אע"פ שרבתי בדעות היתה ירושלים בעת מעמדה ואעפ"כ איכה ישבה בדד רק זהו דווקא אם עושה לשמור וללמוד התורה כדי לקיים המצות אבל אם לומד תורה כדי להיות ראש לכל הגוים להיות לו שם כאחד הגדולים בכל העולם זהו ודאי הוי שלא לשמה ואין התורה מתקיימת בידו וזהו שאמר והיה אם שמוע לשמור את כל מצותיו היינו שתלמוד באמת ע"מ לשמור את

כל המצות הכתובה בספר התורה הזה וזהו ונתנך ה' עליון זהו יבוא ממילא רק כוונתך יהיה לש"ש לקיים כל מה שכתוב בה או נראה דיש לדייק קרא דכתיב לשמור את כל מצותיו וזה לכאורה אינו יכול להיות דכתיב אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וח"ו שיהיה נכתב גוזמא בקרא וזהו ג"כ תמוה דמפסוק הנ"ל יהיה מוכח דאין מציאות כלל לאדם שלא יחטא דהא ג' מתו בעטיו של נחש שלא היה בהם חטא כלל אבל באמת הענין הוא כך דח"ו לחשוב מחשבות חוץ על צדיק שיסיח ממצות ה' רק ב' מיני חטאים הם שיבטלם מצות ה' לגמרי דהיינו התורה צוה לעשות ציצית בבגד של ד' כנפות והוא לבש טלית של ד' כנפות בלא ציצית וזהו עון פלילי וקשה לשאת עון פלילי כזה ובחטא כזה ודאי אינו נכשל הצדיק ח"ו אבל במדריגת דוגמת חטא הלז גם הצדיק יוכל להכשל דהיינו שאינו לובש טלית של ד' כנפות כלל או שאינו קונה בית להתחייב לעשות בו מעקה ובזה באמת יכול להיות שהצדיק גם כן נכשל דהיינו שאין לצדיק מעות לבנות בית כדי להתחייב במעקה וכן בכמה עניני מצות אשר בהם יוכל הצדיק להכשל מחמת איזה מניעה אבל נפקותא גדולה יש בין ב' חטאים האלו דהחטא הזה שמבטל המצוה מכל וכל שלובש טלית של ד' כנפות בלא ציצית מורה שצוה הקב"ה את המצות ח"ו לשוא והקב"ה ממלא עליו קצף וריתחא על האי בר נש ואפילו שלא בעידן ריתחא קטלי ליה אבל על חטא השני שאינו לובש כלל טלית של ד' כנפות אין הקב"ה כועס עליו רק בעידן ריתחא כדאיתא בגמרא גבי קטינא ואיתא בגמרא דישראל וע"א ישראל נכנסין תחלה לדין מקמי דליפוש חרון אף על ישראל וזה שאמר לשמור לעשות את כל מצותיו שלא לעבור אפי' חטא קל שאפי' הצדיק נכשל בו ותזהר בו ואז ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ מקמי דליפוש חרון אף תבוא לדין לפני הע"א:

פסוק ב

ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. ופירש התרגום וידבקינך ולתת טעם על פירוש התרגום נראה דכתיב ונתתי כסאי בעילם דהקב"ה משפיע השפע תחלה לשר של ארם ואנו מקבלין השפע מהשר הנ"ל אבל בזמן שבהמ"ק היה קיים היה הדבר בהיפוך שמן השמים ירד עלינו ההשפעה וממנו ניתן אח"כ ההשפעה לכל האומות ויש הפרש גדול בזה דעיקר הברכה נשאר מדובק במי שירד עליו השפע מן השמים וזה שאמר ונתנך ה' אלהיך עליון שתשב בהשקט ובאו עליך כל הברכות מן השמים היינו ההשפעה יורד עליך מן השמים להשפיע על האומות ולזה פירש התרגום וידבקינך דהיינו שעיקר הברכה ידבק בך:

ובאו עליך כל הברכות האלה כי תשמע בקול ה' אלהיך. כי דבר זה ידוע שאם היינו שומעים תורתנו הקדושה מהקב"ה בעצמו ובכבודו לא היינו משתעבדים כלל לכל העכו"ם אשר הסבונו להקיפנו כדכתיב חרות על הלוחות ואמרו בגמרא אל תקרי חרות אלא חירות אבל אנו קלקלנו את זאת בחטאינו אשר אמרנו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה וז"ש ובאו עליך כל הברכות האלה שתשב לבטח בארץ כי תשמע בקול ה' אלהיך ומן הראוי לישב כך:

פסוק ג

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. נראה לבאר בג' אופנים דהענין הוא דאיתא דברכת כהנים אינה חל על עם שבשדות אלא אם היו אנוסים אזי הם ג"כ בכלל דברכת כהנים אבל לא המזידין וזה אינו בברכה היורדת מן השמים מכבוד כסא הקב"ה בעצמו דזהו חלה אפילו על עם שבשדות ג"כ ולא מיבעי על עם שבעיר ואלו הברכות דמשתעי בהן קרא הן היורדות מן השמים ולכך כתיב ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה והיינו אפי' בשדה תתברך. באופן אחר. נראה דהנה עוד יש לדייק בפסוק ובאו עליך כל הברכות האלה מה כל רק דמצינו דיצחק נתן גם לעשו ברכות דאמר עשו לאביו הברכה אחת היא לך ואמר לו משמני הארץ יהיה מושבך מטל השמים מעל וזהו הענין כאן דמצינו דיעקב היה בן עיר דכתיב ויעקב איש תם יושב אוהלים ועשו היה איש שדה יודע לצוד ציד להביא חיה ועוף מן השדה וז"ש כאן ברוך אתה בעיר ובשדה שיקוים בך אפי' הברכות של עשו לזה אמר ובאו עליך כל הברכות האלה אפי' של עשו ופסוק השני מפרש את הראשון. באופן אחר. נראה דהנה יש מדריגה אחת בעיר ויש מדרגה אחת בשדה שמתחלפות ומתנגדות מדריגת השדה כך היא דיושבים בטח בלי לצנות ובלי חניפות רק הולכין בדרך הישר בעיני ה' אבל נגד זה יש להם מדריגה שפילה אשר בכל השנה מתפללים ביחידות ובאמת ברוב עם הדרת מלך וכמה עניינים כנודע מה דיגרע באנשי כפר היושבים יחידי אבל ביושבי העיר הוא להיפוך דיש בהם מעלות הנ"ל אשר אינם ביושבי כפרים אבל יש בהם עבירות אשר בלתי אפשר ביושבי שדות כי הם גוזלים וחומסים לחבריהם ומתחנפים לחבריהם וזה אינו שייך לעם שבשדות וכמה עבירות אשר אין לספור ולמנות באנשי עיר ולזה אמר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה שיהיה בך מדריגת אנשי העיר ומדריגת אנשי שדות דכל דרכיך יהיו שווים לטובה:

פסוק ד

ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך וגו'. נראה דהפילוסופים כתבו דקשה דאכילת בשר לאדם דמטמטם את הלב למאוד ובאמת במה שיש בבהמה רוח עליון בזה נתמתק הבשר אטום על ידי השחיטה ששוחטין את הבהמה אבל אם החומר של בהמה

הוא עכור ביותר אז אין כח ברוח עליון שבה להעביר כח הזוהמת החומר מבהמה והענין הוא שבמין בהמה היא כעין מדרגת אדם והענין הוא דיש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו וליתן טעם על זה. נראה כך דאם החומר של אדם הוא עכור אזי קשה לאדם לתקן נשמתו ואז רע לו אבל אם החומר של אדם הוא בטוב אינו צריך להטריח כל כך לתקן נשמתו ואז טוב לו והנה היצה"ר הוא מבטן אמו כדכתיב לפתח חטאת רובץ דהיינו פתח אמו דקודם יציאתו מן הבטן חס הקב"ה על אמו שלא לבעוט בה אבל משיצא לפתח אמו חטאת הוא היצה"ר רובץ עם האדם ולכך היצה"ר מתגבר מאוד וקשה לנשמה להכניעו וז"ש ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך שהחומר מן הבטן יהיה ברוך שלא תצטרך לחזק מאוד להכניעו. באופן אחר. נראה שלא תאמר בלבבך דלא תהא ברוך בכל אלו הענינים מטעם דאיתא בגמרא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא ואין מזל לישראל ולכך אמר ברוך פרי בטנך וגו' ולכך כתיב מיד בתר הכי ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך דכאן לא כתיב רק בנים דהוי מפרי הבטן ודגן הוא מזונות וחיי לא כתיב ולכך כתיב ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך היינו בצאתך מן העולם שתאריך ימים ותקיים מצות ה':

פסוק ה

ברוך טנאך ומשארתך. דהענין הוא דמן הראוי היה לכל הברכה לאותן הדברים דאיתא בגמרא כל המניח מפתו של ערבית לשחרית הרי זה מקטני אמנה היה נראה דאם הברכה נראה במשארתו דהוי כקטני אמנה אבל באמת זה אינו בא"י כי עיקר הוצאת דבה של מרגלים היה ארץ אוכלת יושביה היא דהיינו שהחימום של מדינה היה מכלה כל היושבים בה ולפי הטבע שהחימום מסריח המאכלים ולכך היה מותר לשייר מערבית לשחרית וז"ש ברוך טנאך ומשארתך:

פסוק ו

ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. ולהבין הענין נראה דאיתא בגמרא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם בלא חטא וזהו בדוד המע"ה שאמר הודיעני נא קיצי ולהבין מה היה כוונתו איזו יום קיצו הא אמרינן בגמרא כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב לא יחטא אבל הענין הוא דודאי דוד לא חטא עד אותו זמן כלל כדאיתא בגמ' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה וזהו היה כוונת דוד שהוא היה באותו הפעם יותר מרוב שנותיו של אדם בינוני שהוא שבעים שנה רק שהיה מתירא פן ואולי יחיה שנים הרבה ולא יהיה אז רוב שנותיו ולכך אמר הודיעני נא קיצי שע"י כך אדע אם עברו שנותי או לא:

פסוק ז

יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו מפניך לבאר בשני אופנים. נראה ביאורו כך דקאי על היצה"ר שהוא אויב של אדם והענין הוא דלאדם יש חמשה חושים זולת חוש המדע והדיבור ואיתא בגמרא דעיקר תאוה לעבירה הוא מחוש הראיה כדאיתא לבא ועינא תרי סרסורי דעבירה נינהו וזה שאמר בדרך אחד יצאו אליך דהיינו בראיה לחוד ובשבעה דרכים ינוסו היינו בז' חושים. באופן אחר. נראה דעיקר האויב של ישראל הוא עמלק דהוא היה תמיד ראשון להלחם עם ישראל וזהו הפירוש קלים היו רודפינו זהו עמלק כי בהיפוך אותיות עמלק הוא עם קל שהיה קל לרדוף את ישראל וזהו העיקר דזרעו של יעקב יוכל לו דגימטריא של עמלק הוא יותר מגימטריא של יעקב נ"ח וזהו שאנו מתפללין ימ"ח שמו הוא נ"ח וזהו נימוסין שלו ואז יהיה בגמטריא יעקב ולכך אסתר היה יכולת בידה להקטין ולהכניע את עמלק דכתיב ותשא חן שהוא נ"ח שהיא מצאה הנ"ח של עמלק ואיתא במזרחי וירום מאגג מלכו ותנשא מלכותו רמז למשחקים בקוביא והענין הוא כשזה נופל וזה קם ענין הקוביא הוא כך כשתשליכי בכל צד שתרצה וחשוב למעלה ולמטה ביחד הוא ז' אם למעלה היא א' אז היא למטה ו' אם למעלה הוא ג' אז היא למטה ד' וכן להיפוך וזהו כאן וירום מאגג דהוא מלכו של עמלק ירום מלכו של ישראל הוא דוד דתחשוב אם א' של אגג נופל למטה א' למעלה היא ו' ואם הג' נופל למטה אז למעלה היא ד' ואם עוד ג' נופל למטה אז למעלה היא ד' ואם עוד ג' נופל למטה עוד ד' הוא למעלה וא"כ למטה אגג ולמעלה דוד וז"ש יתן ה' אויבך שהוא עמלק בדרך אחד יצא אליך דהיינו שיהיה למטה רק בדרך אחד ובשבעה דרכים ינוסו לפניך שתהיה למעלה ממנו:

פסוק ח

יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' וברכך בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך. דב' מיני ברכות יש האחת שהוא מרבה הונו דמן הא' ירבה לכמה מאות ולאלפים והברכה השנית הוא דיש לו שני זהובים ולא יחסר מהם מאומה ותמיד הם במילואם רק הנ"מ בין ב' ברכות היא דברכה ראשונה הוא דמרבה הונו הוא מעשה ניסים ואסור ליהנות ממעשה ניסים והברכה שני' הוא שתמיד הוא במלואיו ולא יחסר כדכתיב כד הקמח לא כלתה ואז לא הוי הברכה מעשה ניסים כ"כ וז"ש יצו ה' את הברכה אתך באסמיך באוסם שלך תהא הברכה שלא תרבה ולא תחסר וזהו בח"ל אבל בא"י דהוא נגד הטבע דאין מזל שולט בא"י ומותר ליהנות ממעשה ניסים שם ע"כ וברכך בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך שירבה הונך למאוד:

פסוק ט

יקימך ה' לו לעם קדוש וגו' והלכת בדרכיו. דאיתא בגמ' יקימך ה' לו לעם קדוש קדש עצמך במותר לך והענין הוא שמא תאמר בלבבך הא אין אני הולך אחר זנות ח"ו ובאמת אין די בזה דאפי' מאשתך צריך אתה לפרוש עצמך ואם תאמר הא דבר זה הוא לפנים משורת הדין לזה אמר והלכת בדרכיו דאית' בגמ' בדרכי הקב"ה היינו מה הקב"ה עושה עמך לפנים משורת הדין אף אתה במצות ה' תכנוס תמיד עם הקב"ה לפנים משורת הדין וקדש עצמך במותר לך:

פסוק י

וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. הביאור הוא כך דעיקר הטעם שמניחין ארבע פרשיות אלו בתפילין הוא דארבע פרשיות הם נגד ד' יסודות עפר אש מים רוח וזהו ד' מדות שבאדם היוצא מבחינת הרופאים דהוא נגד ד' יסודות דהיינו מרה שחורה מרה לבנה מרה אדומה מרה ירוקה מרה שחורה הוא נגד עפר מרה אדומה היא נגד אש מרה לבינה היא נגד מים מרה ירוקה הוא נגד רוח וענין מדרגות ומעלות הטבעיות האלו הוא כך מדרגות מרה ירוקה היא דאינו אוהב לאדם בתום לבבו רק לשעות מתהפכות האהבה לשנאה וכן להיפוך וגם שדעתו אינו שוה תמיד ולכך בפסוק ראשון ואהבת שהוצרכת תמיד לאהוב את ה' אלקיך בכל לבבך ולא תסור ח"ו מאהבתו ועוד שאין דעתו מיושבת עליו בכל עת ולכך אמר ודברת בם בשבתך שתמיד הוצרכת להגות בתורת ה' ומדריגות מרה לבינה לשנות דעתו של אדם בכל עת מפנים לפנים שונים להאמין בם בשעה זו מאמין לאדם זה ובשעה אחרת מאמין לאדם אחר כשמפתה אותו וגם הוא עצלן גדול וגם אינו מאריך ימיו וכנגד זה אמר הפסוק והיה אם שמוע השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ועל העצלות כתיב ואספת דגנך שלא תהא עצלן ועל החיים כתיב למען ירבו ימיכם ומדריגת מרה אדומה שהוא נגד יסוד האש לפעול באדם להתפתות ע"י יצה"ר לילך אחר תאוות גופניות כתיב בפרשה ג' ואם לא תפדה וערפתו שצריך אתה להקדים לערוף היצה"ר ומרה ד' שהיא מרה שחורה פועלת באדם שהוא מקשה ערפו בכל ענייו ואינו סר מדעתו המתנכלת רע והוא כולו רע וזהו הענין דכתיב בפ' ד' ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו הודיענו שהוא מעשה רע ביותר ואין אדם יכול לבחון אחדות ה' ותכלית בריאת העולם ופעולת ה' וגבורותיו רק ע"י ד' יסודות כי הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע בשמים וזהו ענין שדי שאמר לעולמו די דבלתי ד' יסודות היה העולם מתרחב והולך למאוד ולכך העמידוהו על ד' יסודות וכשבוחן האדם בפעולת ה' ובגבורותיו הוא בו בוחן ע"י ד' יסודות וזהו מה שאמרו בגמרא דאמר משה להקב"ה הראני נא את כבודך הראהו קשר של תפילין כוונתו דהקב"ה הראהו ד' יסודות שבה

הביט תכלית בריאת העולם וגבורות ה' וז"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך דהיינו תפילין ויראו ממך:

פסוק יא

והותירך ה' אלקיך לטובה וגו' על האדמה אשר נשבע ה' אלקיך לאבותיך לתת לך. דהמרגלים היו אומרים ארץ אוכלת יושביה הוא שהיושבים בה אינם מאריכים ימים דהליחות שבה היא ממיתה וזה היה תלונתם ולכך היה זה גודל הנס של הקב"ה והותירך ה' לטובה אפי' במדינה לחה ואינה בריאה כ"כ תאריך ימים:

פסוק יב

יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. דהענין הוא דהברכה היורדת מהקב"ה היא לאין סוף והנה המטר בא מן השמים ולפי ההשפעה אין הרבים יכולים לעמוד בה שתציף הארץ אבל הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מעציר ההשפעה ג"כ כדי שלא תתקלקל הארץ וזהו הענין כאן יפתח ה' לך את אוצרו הטוב שיעצור שיהיה רק בפתיחה בעלמא את אוצרו הטוב שיהיה רק לטובה והטעם את השמים שהגשם הוא השפעת הקב"ה משמים לפיכך צריך לעצור:

והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה. ולדייק למה יבואו הגוים דוקא אל ישראל ללוה ונראה לבאר דאיתא פרוטה של איוב היה מתברך דהיינו למי דאיוב היה נותן פרוטה היה לראש ולקצין וזהו ג"כ ופרוטה של ישראל היה מתברך ולכך והלוית גוים רבים ולא ימלט שלא ילוה גם לעני עובד כוכבים ומזלות פרוטה אחת ויהיה לו ממנו די פרנסתו ועי"כ יבואו כולם אצל ישראל ללות:

פסוק יג

ונתנך ה' לראש ולא לזנב. יש לפרש ע"פ דאיתא הוי זנב לאריות ואל תהיה ראש לשועלים וז"ש ונתנך ה' לראש ולא לזנב כי תהיה ראש לאריות דוקא והיית רק למעלה ולא תהיה למטה הענין היא דאם הקב"ה נפרע מאומה נפרע משר השולט עליהם תחלה ולעיל קאמר שתהיה לראש על כל העובדי אלילים ותחשוב בלבבך כיון שאתה שולט עליהם באם יבוא עליהם איזה דבר נגע יבוא עליך תחלה ולכך אמר והיית רק למעלה שיהיה רק לדבר זה שתשלוט עליהם בכל מיני שולטנות ולא למטה לקבל יסורים חלילה:

פסוק יד

ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל ללכת אחרי אלקים אחרים לעבדם. הענין הוא דמצינו בירבעם שאחי' השילוני כתב וחתם עליו ג"כ להיות מלך וח"ו על אחי' השילוני שיכתוב ויחתו' שיסור לב ישראל מאחרי ה' אלא דכל כוונת

ירבעם היה להיות מלך אבל ראה אח"כ דיעלו לרגל לירושלים ויראו הכבוד ממלך יהודה ויברחו ממנו ולכך עיכב אותם מעלות לרגל רק הא כתיב בקרא דמחויבים לעלות לרגל אך איתי' בגמ' כל הדר בח"ל וכו' וזהו היה כוונת אחי' השילוני שחלילה לירבעם שיסית לישראל לעבוד עבודת אלילים דהיינו שיושיבם בח"ל ואיתא באליעזר עבד אברהם ואם לא הגידו ואפנה על ימין או על שמאל פרש"י ימין זה ישמעאל שמאל הוא עמון ומואב וז"ש לא תסור ימין ושמאל דהיינו ללכת לח"ל ללכת אחרי אלקים אחרים לעבדם דהוי כאלו הלכת אחרי אלקים אחרים ואינך רשאי לדור בח"ל:

פרק ל

פסוק א

והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה והשבות אל לבבך וגו'. הענין הוא כי הטוב והעושר יש בו דבר מועיל להסיר כל המונעים כדי שיהיה יכול לעבוד ה' בכל לבבו ולא יטרידו אותו שום דבר לעומת זה הקללה העניות והמצוקות וכדומה מונעי' את האדם מכל שלימות כנודע אך יש בו גם קללה להיפוך כי העושר ורב טוב מביא את האדם לידי פריקת עול וישמן ישורון ויבעט וכדומה והוא כפי רוב טוב כן יתגבר יצרו ולעומת זה ברב תלאות ועניות יש בו ג"כ דבר מועיל שיכניע לבבו הערל ויתן אל לבו לעזוב לילך בדרכים רעים ולדבק בה' וזה וישעו וחפצו עד שאמרו חז"ל יאה עניותא לישראל וא"כ הכל לפי המקבל דהברכה כוללת ברכה וקללה וכן הקללה כוללת קללה וברכה והכל לפי שיתן האדם לבבו ה"ל סיג האדם ולכך נאמר הברכה והקללה:

והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה וגו'. הא דאמר בכל הגוים נראה לבאר כי תרגיש חסד ה' שהכין זאבים וניצלו וגם מלחמת ה' שהגלוך בכל הגוים מסוף העולם ועד סופו מחמת זה אינם שולטין בך שלא יהיו נקראים מלכות קטוע וזה אומר אם זה סובל יהודים תחת ממשלתו גם אני אסבול וא' תולה בחבירו ואלו היה תחת ממשלה א' כבר ספו תמו ח"ו גם ראה חסד ה' בכל הגוים אשר הדיחך הם כלים ונאבדים הנה עם כתים הרומיים שגלו את ישראל מארצם כלו ונאבדו כי באו עם גוטן והונון ויגרשום ויכלו אותם ועם ספרדי שהי' בעזרת הרומיים ספו תמו ובאו עמים רבים תחת' מתחלה עם גאטי ואח"כ עם ברברים ואח"כ עם גאליא וכן עם בריטאני שהיו בסיועת טיטוס לחרוב את ירושלם כלו וישבו תחתם עם זאקסין וכהנה בכל האומות ומכ"ש בבל ויון שבאו תחתיהם מזרע אטמן ויגרשו' וא"כ לא נתקיים גוי וישראל תחת ממשלתם בגולה ולא נשתנה אומתם והם זרע עמוסים וא"כ זהו לאות ופלא וזהו תשוב אל לבבך:

פסוק ב

ושבת עד ה' אלקיך וגו' אתה ובניך. כי ענין תחילת תשובה יהוה לעזוב פשע ולשמוע בקול ה' וגם ענין תשובה ללמד לאחרים דרך תשובה ולהורות חטאים בדרך וזהו אתה ובניך היינו תלמידים כמ"ש הרמב"ם ושב ה' אלקיך היינו כי עיקר התשובה יהיה ע"י ה' רק אתה תתחיל בתשובה כידוע פתחו לי כחודו של מחט ואני אפתח כפתחו של אולם וזהו ושב ה' כי הוא יקבל ויעזרך לתשובה:

פסוק ג

ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. זהו הענין חבלו של משיח שיהיה סמוך לגאולה עד שרבים מחכמי ישראל יאמרו יתי ולא אחמיניה והטעם כי השכינה עמנו בגלות אם על הבנים רטושה לשמרנו ולעת הגאולה לא ישוב השכינה אתנו בפעם אחת רק השכינה ישוב מקדם לא"י ואח"כ נשוב אנחנו לשם כי צריך הרבה דברים קודם לקיבוץ גליות וא"א אם לא השכינה במקומו וא"כ כשאנו בגולה וה' אין בקרבנו יהיה עלינו צרות מצוקות כי אין כאן מגין וזהו מאמר הקרא ושב כי מתחלה ישוב ה' לא"י ואח"כ וקבצך ולא יהיה בפעם א'. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך היינו כשאדם הוא צדיק הוא קרוב לשמים ואם יחטא קצת הוא מרוחק במקצת וכשחוטא ביותר הוא מתרחק ביותר עד כשמרבה לחטוא הוא בקצה השמים ומ"מ יקבץ נדחך ויעזרך בתשובה:

פסוק ה

והביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו' והטיבך והרבך מאבותיך. כי ישראל חטאו בא"י וה"ד בע"ת באותו מקום ולכך אמר הפסוק שיבואו לא"י והטיבך הוא מענין כיצד מטיבין המדה היינו שמשליכין הקוצים והזרעים רעים מתוכו וכן יהיה שהרשעים ימותו כדכתיב שנים מעיר וגו' ומ"מ לא תהיה מועט רק תהיה הברכה בך והרבך מאבותיך. ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך נראה לבאר דזה יהיה באותו דור שיהיו בגלות כי הם ראו הצרות והגאולה איך לא יכנע לבבם הערל רק בניהם אשר יולדו להם אח"כ בעת הרוחה ולא היו בצרות בהם יש לחוש שיהיה להם ח"ו לבב ערל לכך הבטיח להם שאפילו לבב זרעם יהיה נימול:

פסוק ו

לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך. ר"ל שהאהבה לא יהיה בשביל גדולה ויקר כי היא אהבה בלתי שלימה רק למען חייך בשביל התורה שהנחילנו לחיותינו ונתן ה' אלקיך את כל האלות האלה על אויביך וגו' כ"א אין אלות בעולם כלל לא יורגש המדוה שהיה לנו בגלות דרך משל מי שלא נחלה חולי קדחת האיש הזה

אינו מרגיש כ"כ הצער שהיה והרפואה כמה הוא גדול התועלת אבל מי שראה הכאב ההוא וידע שגם הוא היה באותו צרה וניצול ממנו לעולם הוא מרגיש הנס ביותר ולכך למען ירגישו הנס והתשועה יבואו כל האלות על שונאינו ועינינו יהיו רואות ובזו נרגיש הנס ביותר:

פסוק ח

ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. הורה לנו התורה שלא יבוטל הדת תורה ומצות ח"ו בזמן הגאולה וקיבוץ גליות כלל כי התורה הוא נצחי רק מה שתשוב ושמעת אז בקול ה' התורה חדשה היא רק פי' רזין דרזין סתרין דסתרין אבל ח"ו שיבוטל אפי' קוצה של יו"ד וזהו שאמר אע"פ שתשוב ושמעת מ"מ ועשית כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום:

פסוק ט

והותירך ה' אלקיך בכל מעשה ידיך וגו' כי ישוב ה' אלקיך לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך. והותירך פי' שתהא רק נותר כי הרבה ממך יאבדו כי ישוב ה' לשוש עליך כאשר שש על אבותיך בזמן גאולת מצרים ובזמן שרשעים בעולם אין שמחה שלימה לפני הקב"ה לכך יבער את הרשעים ויהיה השמחה שלימה לפני הקב"ה:

פסוק יא

כי המצוה הזאת וגו' לא בשמים הוא וגו' ולא מעבר לים הוא וגו'. שלא תאמר להבין התורה וללמדה מצוה זאת שדיבר בה צריך השגת רה"ק כאשר השיגו דור המדבר שמן השמים דיבר ה' עמהם וגם הרבה מצות שנצטוו מקדם משום דהשיגו רה"ק בהיותם על הים כאמרם ראתה שפחה על הים וכו' או יאמר שתלוי במזלות דמזל מחכים וזהו לא בשמים היא וגם בהיותך בח"ל בגולה הקרוי מדינת הים כמ"ש בגמ' דגיטין תאמר כי התורה אינו מושג רק בא"י דאוירה מחכים וזהו בעבר לים הוא וקאמר דלא כן הוא רק דבכ"מ הכל ביד אדם והבן:

פרק לא

פסוק א

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל. הנה אברבנאל כתב שהלך אל כל שבט ושבט להודיעם שהוא מת כמי שנפטר מחבירו ונוטל ממנו רשות ולי נראה הטעם דמשה העיד עליהם שמים וארץ כמ"ש ואעידה בם את השמים ואת הארץ ומה הוא העדות ועצר את השמי' ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וזהו העדות כי יד העדים תהיה בהם בראשונה רק אם החמה תוכל לעשות פעולתה ואפי' חוץ לטבע לבלתי תן מטר זהו דוקא בא"י שאין שולטנות המזל שם אבל בח"ל דשם שולטנות המזל

אין כח בחמה לעשות פעולתה חוץ לטבע כי כפי המזל כך יהיה והנה בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה אמרו למשה שיתן להם ערי הגלעד כי ארץ מקנה היא ולמה הפצירו במשה וכי לא בטחו בה' שיתן מזונות גם לבהמות די סיפוקם רק אמרו שאינם רוצי' לשבת בח"ל שהוא תחת המזל א"כ אם היו דרים בח"ל לא היה יכול להעיד עליהם שמים וארץ שיד העדים תהיה בהם בראשונה כיון שהם תחת המזל אבל עכשיו שבחרו להם א"י היה משה יכול לילך אל כל השבטים אפי' ב' שבטים וחצי האלו להעיד בהם שמים וארץ:

פסוק ב

ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא. פרש"י היום מלאו ימי ושנותי ביום הזה נולדתי וביום הזה אמות לא אוכל עוד לצאת ולבוא מלמד שנסתמו ממנו מעינות החכמה וע"ז יש להקשו' דאיתא את מספר ימיך אמלא שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום והקשה מהרש"א דלכאורה הוא תמוה ביותר דהאיך אמרי' ביום שנולד הוא מת דהא שנות האדם בינוני הוא שבעים שנה כדכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וערב ר"ה הוא סוף שנה וגם אנן קי"ל דיום א' בשנה חשוב שנה וא"כ יום שלפני מיתת הצדיק הוא סוף שנה וא"כ יום של אחריו שמת בו הוא שנת ע"א ופי' המהרש"א את מספר ימיך אמלא מלא בגימ' ע"א דבכך ימות הצדיק ולפי זה קשה לכאורה כאן היום מלאו ימי דהיום נולדתי הא ביום שלפניו מלאו ימיו ונראה לבאר כן דהנה מחולקים אם משה מת בע"ש או בשבת ונראה לי דאיתא בגמ' כ"מ שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני ופירש מהרש"א עוני בלא תורה או עוני ממש ונמצא אם הוא בלא תורה הוי כמו מיתה וזהו הענין במשה דבאמת מת בשבת אבל בע"ש נסתמו ממנו מעינות החכמה וזהו כוונת רש"י כאן היום מלאו ימי היום נולדתי היום אמות וקשה הא ביום שלפניו היה לו למות ולכך פירש"י שנסתמו ממנו מעינות החכמה והוי כמו מת בע"ש אבל היום בשבת מת:

וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה. נראה לבאר כך דכתיב ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה בגימטריא משה הקב"ה אמר זה על משה שיחיה ק"ך שנה דהענין הוא דימי שנותינו בהם שבעים שנה עיקר הטעם למה דוקא שבעים שנה רק דאנו מקבלים השפע משבעה כוכבי לכת ומה שלמעלה א' הוא מספר קטן למטה יו"ד ושבעה פעמים יו"ד הוא עי"ן אבל משה הוא גדול בערכו ולא קיבל שפע לחיות משבעה כוכבי לכת רק מי"ב מזלות וי"ב פעמים יו"ד הוא ק"ך ולכך היו ימיו של משה ק"ך שנים ובשפעת הקב"ה אנו חיים אלף שנים דהוא אל"ף והוא

אלף שנים וזהו שקודם דור המבול היה אריכות ימיהם אלף שנים אבל בדור המבול אמר הקב"ה לא ידון רוחי באדם רק בשגם היינו כמו משה שיחיה ק"ך שנים אבל בא"י היה השפעת הקב"ה ויכול לחיות אלף שנים וז"ש בן ק"ך שנה אנכי היום וקשה למה לא חי יותר רק דאי' במפרשי' דודאי החטא של משה לא היה גדול כ"כ שהכה את הצור רק הואיל שבא לא"י והקב"ה מדקדק עמו ולכך אמר וה' אמר לא תעבור בודאי אי לא היה חטא זה בבואי לא"י הייתי יכול לחיות יותר דבא"י היה יכולת ובמציאות לחיות יותר ע"פ שפע הקב"ה רק הואיל להכניס ישראל לא"י והקב"ה מדקדק עמו כך על חטא קטן:

פסוק ג

ה' אלהיך הוא עובר לפניך. וכתיב אחר מלת הוא פסיק דהיינו שמלת הוא סמוך למעלה לה' אלהיך נראה לבאר דלכאורה יש לדייק הא ירבעם חטא בזה דאמר ה' אלקיך דהוי ככופר בעיקר ח"ו וכי משה רעיא מהימנא ידבר כדברים האלה אבל בדרך פשוט נוכל לתרץ דשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה ואם השכינה מדברת שייך שפיר לומר ה' אלהיך אבל בדרך אחר נ"ל דלתירוץ ראשון קשה לפירש"י דאמר שנסתמו ממנו מעינות החכמה וא"כ נסתלק ממנו הנבואה אבל נראה כך דאיתא בגמ' כל מי שדר בח"ל וכו' וכאן הלכו ישראל לא"י והוא לא הלך הוי כמי שאין לו אלוה ולכך אמר ה' אלהיך הוא:

יהושע הוא עובר לפניך כאשר דיבר ה'. נראה לבאר כך דלכאורה קשה על משה הלא הקב"ה צוהו כמה פעמים קח את יהושע ולמה הפציר בה' כ"כ הלא אין מלכות נוגע' בחברתה אפי' כמלא נימא וכבר נגזרה עליו גזירה אבל. נראה דשני משיחים הם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף והא דצריך לשניהם הוא הא' אשר יצא ויבוא לפניהם במלחמות וללחום קרב עם העובדי אלילים והא' כדי ללמוד עמהם תורה שלא יבטלו ח"ו מתורת ה' אפי' רגע אחת כדאי' אי ספרא לא סייפ' דבעת המלחמה אינן יכולים ללמוד היטב ולכך העמיד להם שנים וזהו הענין גבי משה דבודאי יהושע הוא היה מלך על ישראל להכניסם לא"י וללחום עבורם רק משה רצה ללמוד עמהם ולכך דייקא דאמר אשר יוציאם ואשר יביאם אבל אני אשב רק ללמוד אבל הקב"ה אמר לו כבר נגזרה גזירה וא"א להשיב רק באמת הקושי' במקומה עומדת אם יהושע ילחם מהיכן ילמדו תורה רק לא הוצרכו כלל ליהושע כי ה' איש מלחמ' שכביכול בעצמו הוא יוריש את כל הגוים האלה מפניכם ז"ש כאן ה' אלהיך הוא העובר לפניך הוא ישמיד וגו' יהושע הוא עובר לפניך כאשר דיבר ה' היינו שילמוד תורה עמכם:

פסוק ד

ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון ולעוג וגו' ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם. נראה לבאר כך דבעמלק כתיב לא תחיה כל נשמה ולכך החיוב הוא להרוג אפי' הבהמו' וקשה אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא דהם היו מכשפים גדולים מאוד ועשו את עצמם בכישופיהם לבהמות ולכך הוצרכו להמית את הכל לקיים לא תחיה כל נשמה וקשה הלא בשבעה אומות ג"כ כתיב לא תחיה כל נשמה ואפ"ה לא הרגו את הבהמות רק הענין הוא כך דכישופים היה שהיו מכוונים השעה שהחמה באה למזל פלוני אשר טוב לעשות בו כמו שירצו ואז הם עושים בכישופיהם וניאופיהם וזה לא שייך ביהושע דיהושע היה מעמיד החמה וא"א להם לעשות כישוף ולא היו יכולין להפוך את עצמם לבהמות ולכך לא הוצרכו להרוג את הבהמות וכמ"ש בימי סיחון העמיד ג"כ החמה וז"ש ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון ולעוג דהיינו שיעמוד החמה ולכך כתיב בתריה בפסוק של אחריו ועשיתם להם ככל המצוה דהיינו שתוכלו לקיים לא תחיה כל נשמה:

פסוק ו

חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך. הנה לכאורה קשה דאמר להם אל תיראו וגבי יעקב אבינו ע"ה כתיב ויירא יעקב מאד שמא יגרום החטא אבל נראה כך דביהושע נמי כתיב ויהי כראותו מלאך ה' צבאות עומד לפניו ויחרד מאוד וקשה על מה חרד אבל נראה דודאי אין אדם יכול לשמור דרכו וליישר אורחותיו שלא יפגום ח"ו בדבר קטן רק ה' הוא נושא פנים כדכתיב ברוב פשעים תכסה אהב' אבל במלאך לא שייך זה דכתיב השמר לך כי לא ישא לפשעכם דהמלאך אינו נושא פנים כלל וזהו דיהושע היה סבור שה' עמו ולכך כשראה כי מלאך ה' צבאות עומד לנגדו חרד שלא ישא לפשעיהם וזה הענין גבי יעקב דלכאורה קשה על יעקב אם היה ירא מעשו למה ברח מלבן הלא לבן הפציר בו שלא ילך מאתו כמ"ש ויברכני ה' בגללך אלא ודאי הבטחת יעקב היה באמת על ה' שאמר והנה אנכי עמך ובאם ח"ו יעבור על איזה נדנוד עבירה על כל פשעים תכסה האהבה אבל השתא דכתיב ויקרא את המקום ההוא מחנים ופירש"י על שם כיתות מלאכים שפגע בדרך וזהו מורא של יעקב שירא פן עבר על נדנוד עבירה כי אין צדיק בארץ וגו' והמלאך לא ישא לפשעו וז"ש כאן אל תיראו ואל תערצו דהואיל כי ה' אלקיך עמך וישא לפשעכם:

פסוק ז

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו וגו' כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ וגו'. פרש"י דמשה אמר ליהושע זקנים שבדור יהיה עמך ואמר הקב"ה דבר אחד לדור ואין שני

דברים לדור ויש לדייק מה היה בזה טענת הקב"ה ומשה ועוד למה באמת כשאמר משה האנכי הריתי וגו' אמר הקב"ה אספה לי שבעים איש ולמה ביהושע לא רצה ליתן לו הזקנים לסייעהו ונראה כך כי בעון הדור רבו שרי' דהיינו אם השרים הם רבים זה מושך לכאן וזה מושך לכאן ובין כך הדור רק רע כל היום וכן אם הם ב' נביאים הוא ג"כ כך וזהו הענין גבי משה דכתיב בזקנים אלדד ומידד מתנבאים במחנה ואמר יהושע אדוני משה כלאם ופירש"י הטל עליהם צרכי ציבור והם כלים מאליהם ויש לדייק חדא וכי הי' יהושע ח"ו לעצור את הנבואה מלבטלם ועוד מה אמר הטל עליהם צרכי ציבור הא בשביל כך באמת ניתן להם הנבואה לעסוק בצרכי צבור אבל נראה כנ"ל ששני נביאים לא יכלו להיות שמכלים ח"ו את ישראל דלכאורה יש לדייק כאן מה אמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך היד ה' תקצר ומה היה צריך כלל לנבואה של משה אבל לפי מ"ש ניחא כדי שיהיה נבואה אחת אבל נבואת אלדד ומידד הנבואה היה בא עליהם לכל אחד מהם מהקב"ה ולא מהשפעת משה דאל"כ לא היו מתנבאים כלל משה מת רק דהנבואה היה בא עליהם מהקב"ה לכל אחד בפ"ע וזה שאמר יהושע למשה אדוני משה כלאם והיינו כפירש רש"י הטל עליהם צרכי ציבור והם כלים מאליהם דהיינו נבואה אשר בא עליהם ולא מהשפעתך ומנבואתך זה אי אפשר כלל באם תטיל עליהם צרכי צבור דאל"כ יקויים הכתוב בעון הדור רבו שרים ואיתא דזקנים שבדור היה אומרים פני משה כפני חמה דאורו היה גדול והיה יכולת באמת להשפיע מאורו לאחרי' אבל פני יהושע הוא כפני לבנה והיה אורו מעט הכמות ואינו יכול להשפיע לאחרי' ומשה היה סבור מגודל עונתנותו דיהושע ג"כ יכול להשפיע על אחרים מהשפעת שכינתו דלכך אמר לו הקב"ה אתה והזקנים אשר אתך דתשפיע מנבואתך שיהיו כדומה לך אבל הקב"ה ידע שיהושע לא היה ביכולת כלל להשפיע מנבואתו לאחרים ולכך אמר דבר אחד לדור דהיינו ב' נביאים המה רק מקלקלין את הדור:

פסוק ח

וה' הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך לא תירא ולא תחת. איתא בזוהר הקדוש דאם הוא צדיק גמור השכינה הולך לפניו דיכול להציץ ולהסתכל בשכינה אבל אם הוא אינו צדיק גמור השכינה הולכת מאחריו דעל שאינו זך ובהיר אינו יכול להציץ בשכינה וז"ש ה' הוא ההולך לפניך ובודאי צדיק גמור אתה ולכך לא תירא ולא תחת כי ה' מחסך והוא יהיה בסעדך:

פסוק ט

ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל הזקנים. נראה לבאר דדוד המלך ע"ה אמר זמירות היו לי חוקיך ובזה חטא ואמר

הקב"ה דיהיה נכשל דטעה אח"כ ואמר להניח הארון על העגלה ומה זה מדה כנגד מדה ונראה דהעיקר הוא דצריך האדם ליגע על התורה כי יגעתי מצאתי תאמין והוא אמר זמירות היו לי חוקיך ולא ליגע ולכך הענישו דטעה בארון להניח הארון על העגלה אינו צריך ליגע רק התורה צוה בכתף ישאו דצריך ליגע על התורה ושפיר הוי מדה כנגד מדה וז"ש כאן ויתנה אל הכהנים הנושאים דהיינו שיגע על התורה כמו הכהנים הנושאים את הארון בכתף:

פסוק י

ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה וגו' תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. דהענין הוא למה באמת שנת שביעית שמטה משום דכל ו' שנים אין יכולים ללמוד בהתמדה גדולה אודות שאין להם פנאי מחמת החרישה והזריעה ולכך היו עושין שמטה בשביעית ללמוד בהתמדה ולכך לאחר השמטה תרצה לחשוב שכבר למדת בשנת השמטה כדי צרכך ולכך אמר מקץ שבע שנים היינו תיכף אחר השמטה תשוב לתורה. באופן אחר נראה דאיתא במדרש בראשית ברא בשביל תורה שנקרא ראשית ואיתא שם ג"כ בראשית בשביל משה שנקרא ראשית ונראה דחד טעם הוא דבראשית פירושו ב' ראשית דהיינו תורה זה שמטה הוא לפי ימי השבוע ונמצא שנה ראשונה של שמטה שקורין משנה תורה היא נגד יום וביום א' נברא שמים וארץ ובודאי נברא בשביל משנה תורה וז"ש במדרש בשביל משה שהוא אמר משנה תורה שמים וארץ נברא בשביל תורה שנתן מרע"ה ומשנה תורה הוא נגד יום א' ולכך צריך ללמוד משנה תורה שנה אחר השמטה:

פסוק יב

הקהל את העם האנשים והנשים והטף. איתא בגמ' טף למה באו כדי ליתן שכר למביאיהן נראה לבאר דאי' בגמ' נשים במה זכיין על מה דמקריין בנייהו לבי רב דהיינו דכל הטבע של תינוק הוא לאמו כאשר ייעד הכתוב במשלי בן כסיל תוגת אמו וכן להיפוך דהכל תלוי באמו וז"ש בגמ' נשים במה זכיין לתינוק והיינו שיהיה התינוק נקרא על שמה ואמר על דמקריין בנייהו לבי רב וזה ג"כ הענין דשאלו לבי קמחית מה עשית שזכית לכך והקשה מהרש"א למה לא שאלו לאביו ולמה שאלו דוקא לאמו ולפי הנ"ל ניחא דהכל תלוי באמו וז"ש טף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהן שיהיה שכרה והיינו המעשים של התינוק או בדרך אחר נראה דהנה השכר של התינוק עד י"ג שנים הוי' לאב ולאם ונראה ליתן טעם וזה הואיל והם מייגעי' עצמם בגופם ובממונם ללמוד לבנם להדריכו ולכך אית להם זכות בעובדא דברא וז"ש טף למה באו כדי ליתן שכר של התינוק למביאיהן לבה"כ ולבהמ"ד:

פרק לב

פסוק א

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. כי שמים הם בדין כי הם כדאים לקבל דין ולכך נאמר משמים השמעת דין אבל הארץ אינה יכולה לקבל דין וצריך רחמים ולכך כתיב ארץ יראה ושקטה ולכך דיבור שהוא ל' קשה אמר האזינו השמים ואדברה אבל הארץ אמרי פי לשון רכה וכן אמר לשמים האזינו שיהיו דוממים ולא יקשה מי יאמר שירה ולזה אמר ואדברה אני אשיר שירה זאת כי האזינו הוא שירה כנודע אבל הארץ לא אמרה שירה בלא"ה ולכך לא אמר ביה לשון האזנה וישעיה לא ביקש להדמים לשמים כי הוא לא אמר שירה במקומם רק חזון זעם ונחמה אבל הארץ אמרה אז שירה כמאמר חז"ל במס' סנהדרין ביקש הקב"ה לעשות לחזקיה משיח וקטרגו שלא אמר שירה ועלתה הארץ ואמרה שירה אבל שירתה היה שיבוא משיח אבל ישעיה ראה שלא היה הזמן עדיין דה' דיבר פורענות על ישראל לכך לא אמר האזינו השמים כי לא רצה להשתיק אבל הארץ שאמרה שירה השתיק אותה וזהו האזיני ארץ כי ה' דיבר להביא פורענות ואורך הקץ א"כ אין לכם לשורר ועוד טעם אחר כתבתי במקום אחר:

פסוק ב

יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. כי לקח טוב נתתי לכם היינו צדיקים שבדור והם העושי' לבל יעזוב בתורת ה' היינו ובני עליה מועטים ומטר פעם נמצא ופעם בלתי נמצא ולכך אמר יערוף כמטר לקחי רק לפעמים אבל בינונים העוסקים בתורה הם בלי הפסק ולכן אמרתי שהוא נגד בינונים כטל שהוא תמיד וכן מצפוני התורה היא הנקרא לקח שהוא קנין עולם וזהו אינו מצוי ולכן הוא כמטר אבל קלות שבתורה מצוי לכל והוא דברים רכים נקראים אמירה כנודע דאמירה לשון רכה נאמר כטל שאין לו הפסק ומצוי בכל זמן:

כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב. היינו שאין די לקיים מצות התורה רק האדם צריך להוסיף ולקדש עצמו במותר לו כמ"ש הרמב"ן בפרשת קדושים ודשאים נשאו ק"ו בעצמם שלא להוציא בערבוביא ולכך נאמר דשא ועשב שממנו ילמדו להוסיף גם הענין כל תוכחה ותשובה לא יועילו להלחם נגד יצה"ר לולי שהקב"ה עוזרו כמבואר בגמרא רק כל ענין האדם לעשות ההתחלה לכך אבל עיקר העזר מה' ונתן משה משל כשעירים ורביבים לגדל דשאים ועשבים וכי הם מגדלים הלא אין לך עשב מלמטה שאין לו כוכב מלמעלה שאומר לו גדל רק הם עושים הערה והתחלה ואח"כ עיקר הגדלה מכוכבי שמים וכן הדבר התוכחה והתעוררת הוא רק להתחלה אבל אח"כ העזר מה' ולכך אמר כי שם ה' אקרא והוא דבר עלינו רק לקרוא בשם ה' לבער היצה"ר אבל הבו גודל לאלהינו

כי מאתו הוא הנצחון נגד יצה"ר והוא העוזר אמתי וממנו הכל רק א"כ יעות משפט ח"ו דמה יתן שכר להולכי תמים וכובשים יצרם כיון שאין הדבר תלוי בם ולא כחם עשה זאת רק עזר אלהי ומה גמול יש על זה. על זה השיב אל אמונה ואין עול כי כל דרכיו משפט ואין להרהר אחריו והענין הוא שיש לאדם שני יצה"ר פנימי וחיצון הפנימי בעצמותו כי מזגו וחומרו מכריחו לתאות וכהנה מדות גרועות ואויב החיצון הוא מלאך הרע כאמרם הוא השטן הוא היצה"ר וכידוע בספרים והנה אל אויב החיצון יש טענה נגד הבורא כטענת איוב למה בראת יצה"ר משחית לחבל ואתה גרמת כמאמר הקרא ואתה הסבות את לבם אחורנית אמנם נגד האויב הפנימי ליכא טענה כי למול אויב הפנימי אם אדם בעל נפש הוא יכול לכבוש חומרו וליתן מעצור לתאותיו וגבור כובש את יצרו אמנם נגד השטן מלאך רע קשה לעמוד נגדו כאמרם אנא בישרא ואת נורא וא"כ הוא הדבר שכתבתי כי לולי עזר ה' א"א לכבוש היצה"ר היינו החיצוני ולזה באמת הקב"ה עוזרו כי היה ממנו אבל יצה"ר פנימי שאין טענה נגד הקב"ה באמת יש לו כח בעצמו לעמוד נגדו וא"כ באמת אם כובש יצרו הפנימי הקב"ה עוזרו נגד החיצון ואם אין כובש הפנימי אין הקב"ה עוזרו והכל במשפט ואין עול שלא יאמרו הקב"ה ברא יצה"ר ומכשול ליצוריו ובת"י אמר כשעלה משה למרום ראה שהקב"ה פליג וממלא לד' חלקים ג' ראשונות בתורה שניות בדין שלישית מזווג זווגים רביעית זן ומפרנס ובראה כי זה מרומז במלת תמים כי מזווג זווגים הוא מושיב יחידים ביתה ואמרו שעושה סולמות לזה מרים ולזה משפיל וזהו "תורה "משפט "וישפיל "ירים "מזון ר"ת תמים וקאמר הטעם דלזה הקדים תורה למשפט כי הקב"ה דן את ישראל כשהם נעורים וג' ראשונות עדיין זמן שכיבה היא כי כל ישראל בני מלכים הן וישנים עד ג' שעות כמ"ש הרי"ף במס' ברכות ולכך היפך הסדר וזהו תמים פעלו כי כל דרכיו משפט לבל יקרה עולה ח"ו לישראל. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא כי לכאורה יקשה חלילה לה' מעול ומה צריך להיחס לה' התואר הלזה אמנם צדיק וישר ול' ישר הוא למה"ד כדדרשינן ועשית הישר והטוב זו למה"ד והיינו שהקב"ה גומל מדה כנ"מ אם האדם הולך למה"ד אף הקב"ה הולך עמו למה"ד ולפי זה יחויב שאם האדם עושה עול שיהיה מדה כנ"מ שגם ה' יעות משפטו ויקרהו עול אבל לא כן הוא דהקב"ה עכ"פ מתנהג עמו במשפט ולכך מדה טובה מרובה וזהו אל אמונה ואין עול אף שצדיק וישר הוא שהולך למה"ד עם ההולכים למה"ד אבל מ"מ אין עול להמעוותים דרכם ושמא תאמר אף זה העול שכרת ברית עם ישראל כאב לבן והם בנים משחיתים וכי כך הדין לאהוב המגונה אבל תדע כי אמרו תתקע"ד דורות הקדים הקב"ה תורה ונתנו לכ"ו דורות ושתלן הקב"ה בכל דור והם עזי פנים שבדור

והיינו תתקע"ד דורות היו מעולם התוהו שאמר הקב"ה עליהן הן לא הניין והנך כ"ו דורות מעולם התיקון שאמר עליהן דין הניין ומ"מ שתלן בכל דור ודור והם רשעים עזי פנים מעולם התוהו ולכן כל חטאים שנעשו לא נעשו מהנך דורות שעומדים לתיקון כי הם צדיקים ובניו של מקום רק הם מהנך תתקע"ד דורות והם ערב רב שבכל דור ודור ועליהם אמר ה' למשה לך רד כי שחת עמך דייקא ערב רב הם השחיתו התעיבו וזה מאמר הקרא שחת לו אם הם שחתו הדרך והם בנים משחיתים לא בניו מומם אין זה מכ"ו דורות הצדיקים ובנים למקום רק מתתקע"ד דורות שהם דור עקש ופתלתול מהם יצאו הרעות והם בנים משחיתים ולא זרע אמון:

פסוק ו

הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. כי במה יגמול איש לה' ומה תשורה שיביא לו הוא מלוה ה' חונן דל כי היש תשורה יותר במה שמלוה לה' אמנם חונן דל הוא או דל כמשמעו והוא נותן לו צדקה או דל בתורה ועני בדעת והוא מלמדו תורה וזהו צעק הלה' תגמלו עם נבל שהם קמצנים כי נבל היפך נדיב ולנבל לא יאמר נדיב וגם לא חכם בתורה אינם נותנים צדקה ואינם מלמדים תורה:

הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. אביך קנך היינו המלמדך תורה שהוא קנין ואב מנחיל לבנו תורה וגם עשך ויכוננך שנתן לך ממון שהוא העושה והמקים את האדם על רגליו וא"כ הכל ממנו ולמה תגמלו רעה מבלי ליתן לדל צדקה ומבלי ללמד תורה לדל ועני בדעת ושמא תאמר עולם כמנהגו נוהג הכל כפי הטבע והמזל זכור ימות עולם ושבת כי בו שבת והוא נגד הטבע והמזל וכוכב שבתאי וגם זהו שנחלק השבוע לז' ימים בכל העולם הוא מופת על חידוש העולם כי מי שם זה בפי כל הבריות לחלק השבוע לז' ימים ולא לעשרה וכדומה אם לא שכך הוטבע אצלם מקדם מזמן בריאת העולם וכאשר האריך בזה הכוזרי באריכות וגם בינו שנות דור ודור כי אנו רואים שהראשונים חיו חיים רב שנים והשנים נתקצרו דור ודור ואם היה העולם קדמון לא ישונה וע"כ כי הוא ברוך שמנהיג את העולם כרצונו ונותן חיים לב"א כרצונו פעם מאריך ופעם מקצר:

פסוק ז

שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. שאל אביך אבותיך שהיו ביצ"מ באותות ומופתים שינוי הטבע לאות על בריאת עולם מבעל הרצון זקניך אברהם שהיה עקר נשתנה בו סדרי בראשית והיה אצל בוני המגדל וראה שינוי בבלבול לשונות וזהו הכל לאות על חידוש העולם ברצון מוחלט והכל ברשותו ובטובו הגדול:

פסוק ח

בהנחל עליון גוים בהפרידו בנ"א וגו'. כי הנה ידוע אצל חכמי הכוכבים כי בכל מזל יש ששה כוכבים הגדולים והם מאירים לכל המזל וא"כ י"ב פעמים ששה הם ע"ב רק במבול נטל הקב"ה שני כוכבים מכימה וא"כ נשארו ע' ולכך ע' אומות וכן ע' נפש במצרים כי ה' אמר לאברהם על כוכבים כה יהיה זרעך והיה מתחלה הכוונה על כוכבים הנ"ל ואח"כ נתרבו ככל הכוכבים זהו שדייק שמך אלהים ככוכבי השמים לרוב דייקא ומתחלה לא היה רק נגד ששה מכל מזל ולכך קאמר בהנחל עליון גוים על דור המבול כתרגומו כי זהו נולד ממבול שנטל ב' כוכבים מכימה אבל שבאמת צריך להיות ע"ב כנגד ע"ב שמות וכדומה והא כיצד ע' אומות וישראל נחלקו לשני אומות ישראל שהם חלק ה' ויעקב שהם נגררים בתר ישראל וקשורים בהם כחבל וזהו כי חלק ה' עמו היינו ישראל יעקב רק חבל נחלתו ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו יליל ישימון כי כל הגבולות נחלק לעמים ואיך ירשו ישראל א"י אבל אמרו כי תמהו למה אבדה הארץ ולא ידעו עד שאמר הקב"ה על אשר עזבו תורתי והיינו כי השאלה למה אבדה א"י שעכשיו הוא כמדבר אם ישראל חטאו הארץ מה חטאה אבל באמת א"י היה ראוי מפאת המזל להיות ארץ מדבר ולא היה ראוי לישוב ולכך ארץ אוכלת יושביה כי אין ראוי מפאת מדת הכוכבים לישוב רק הקב"ה נתנה לנו וע"י התורה נהפך מדבר לישוב אבל בחטאינו נהפך א"י למהות שלה ושבה למדבר וזהו אמרו כאן כי לא נטלו משל עמים כלום כי ימצאהו בארץ מדבר א"י שהיא ראוי להיות מדבר יסובבנהו וגו' ובנה בו בנין:

פסוק י

יצרנהו כאישון עינו. כמו אור העין נותן ראיה לכל העין והוא שורש הגוף כי סומא חשוב כמת ולכך נקרא איש שהוא כולל כל איש וכן ישראל שורש כל מין אנושי והוא כאישון עין וכן בהמ"ק כולל כל העולם ולכך הוא כאישון עין וכן ישנו עין אם הוא בריא להסתכל בשמש אינו פתוח ואם אינו כ"כ בריא לבל יזיק אותו נעשה לו עפעפים לסגור וכן ישראל אם הם צדיקים גמורים עינים להם להסתכל בשכינה ואם לאו השכינה אצלם בהסתרה לבל יזיק בם אור השכינה ולכך דומים לאישון עין:

פסוק יא

כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. על גוזליו ירחף ולא דוחף בם פתאום וכן היה במצרים כי משה סירב בשליחותו כי טען שהקב"ה בעצמו יגאלם אבל אלו היה השכינה בא פתאום היו מתים מפחד השכינה לכך שלח משה ראשון ואח"כ נסים ונפלאות שעי"כ זכזך גופם ועי"כ בעת הגאולה נגלה להם השכינה ומ"מ במורא גדול ומכ"ש אלו בא השכינה תיכף לא

היה בהם כח לסבול ולכך ירחף כנשר ישאהו על אברתו והיינו כמ"ש האר"י כי הגרים תחת כנפי השכינה וישראל למעלה וזהו ישאהו על אברתו למעלה מכנפי השכינה והענין הוא למטה מלאכים ג"כ וישראל אין להם עסק עם מלאכים ולכך הם למעלה מכנפי שכינה ולז"א ה' בדד ינחנו ולכך הם למעלה מכנפי השכינה על אברתו ולכך דרש במדרש ואין עמו גרים מאל נכר כי גרים למטה מכנפי שכינה והם תחת אברתו אבל ישראל המה למעלה ואין עמם גרים חולקא דאל נכר רק ה' לבדו והוא למעלה והבן:

פרק לד

פסוק יב

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם